

Mahmud İsmayıl

İKİ OD ARASINDA

(Roman)

Bakı
Gənclik 1993

ŞƏKİ HÖKMDARI SEYİD ƏLİ

Kiş çayının həm sağ, həm də sol sahilində uzanıb hasarları şimal-qərbdə Böyük Qafqaz dağlarının ətəklərinə dirənən qədim Şəki şəhərinin camaatı yenə həyəcan içində idi. Teymurləngin qoşunlarının hücumu nəticəsində daşı daş üstündə qalmamış şəhər, keçən bir neçə il ərzində hələ öz yaralarını tamam sağaldıb qurtara bilməmişdi. Fatehə baş əymək istəməyən öz hökmdarlığının istiqlaliliyyətini qoruyub saxlamağa cəhd göstərən Şəki hökmdarı Seyid Əli Orlatı və onun müttəfiqi Kartli çarı Baqratı cəzalandırmağa gəlməsi xəbəri böyük narahatlıq yaratmışdı. Teymurləng qoşunlarının iki dəfə doğma şəhərlərinə basqını zamanı qocalara, qadın və uşaqlara yaxınlıqdakı dağlarda sığınacaq tapmaqla, onları ölümün amansız caynaqlarından qopara bilmiş kişilər və cavanlar, yenə də silaha sarılmaqla yanaşı, onları dağlara-sığınaqlara köçürmək qayğısında idilər. Yazın girməsinə az qalırdı. Havaların yağmurlu və soyuq keçməsi onların hərbi hazırlığına mane olurdu. Teymurləng yolda ikən, Azərbaycan torpaqlarına daxil olmamışdı, heç ölkənin cənub vilayətlərinə də yaxınlaşmamışdı, lakin o artıq paytaxtı Səmərqənd şəhərindən çıxmışdı. Teymurləngin başlıca məqsədi müttəfiqi Şirvanşah Şeyx İbrahimplə birlikdə Dərbənd keçidi vasitəsilə Qızıl Orda xanı Toxtamış xanın üzərinə getmək olsa da şaha tabe olmaqdan, xərac verməkdən boyun qaçırmış Şəki və Kartli hökmdarlarını yolüstü amansız cəzalandıracağı barədə Məhəmməd əl-Mustafanın müqəddəs qəbrinə and içmişdi. Bu andı öz qulaqları ilə eşitmiş ayaqçılardan biri bunu Seyid Əli Orlata çatdırmış və tezliklə Şəki camaatı bundan xəbər tutmuşdu.

Teymurləngin Şəki və Kartli üzərinə qoşun yeritməsi xəbəri Seyid Əli üçün gözlənilməz deyildi. O, Teymurləng xəzinəsinə xərac verməkdən boyun qaçırarkən, Sahibqranın onu cəzalandırmaq istəyəcəyini bilirdi. Seyid Əli Teymurləngin Qızıl Orda xanı Toxtamış xana qarşı böyük hücum

hazırladığından da xəbərdar idi. O, böyük fatehin bu yürüşə hazırlıq və onu həyata keçirməklə başının heç olmasa bir-iki il qarışacağına arxayınlaşaraq müttəfiqi və qonşusu Baqratla Teymurləngin tabeliyindən boyun qaçırmağa cürət etmişdi. O, Teymurləngin Toxtamış xanın üzərinə gedərkən, ondan ötrü ölçülməz dərəcədə əhəmiyyətsiz görünən bir məsələ ilə məşğul ola biləcəyini heç xəyalından da keçirməmişdi. Aldığı xəbər onu sarsıtmışdı. Böyük fatehin heç vaxt boş-boşuna and içməməsindən, həm də Məhəmməd əl-Mustafanın qəbrinə and içməməsindən xəbərdar olan Seyid Əli Sahibqranı Şəki üzərinə yürüş etmək fikrindən daşındırmaq üçün çarə axtarır, ancaq əlləri bir yerə çatmırdı. Seyid Əli əvvəlcə, Şirvanşaha müraciət edərək Teymurlənglə onun arasında vasitəçi olmağı xahiş etmək istədi, ancaq tezliklə bu fikrindən daşındı. O, Şeyx İbrahimə Teymurləngin keçmiş yürüşləri ərəfəsində də belə xahişlə müraciət etmiş, hər dəfə Şirvanşah buna razılıq vermişdisə də, Seyid Əli üzərinə götürdüyü təəhhüdlərin icra etməmiş, Teymurləng ölkənin sərhədlərindən uzaqlaşan kimi xərac verməkdən boyun qaçırmışdı. Seyid Əli bu dəfə Şirvanşah Şeyx İbrahimin vasitəçiliyi boynuna götürəcəyinə inanmırdı. Bir də ona müraciət etməyə cəsarətlənmirdi. Seyid Əli çox götür-qoydan sonra müttəfiqi və qonşusu Kartli çarı Baqratla görüşməyi, onunla birlikdə tədbir görməyi qərarlaşdırdı və öz fikrini divan üzvlərinə bildirdi. O, sözünün sonunda dedi:

-Teymurləng Səmərqənddən hələ təzəcə yola düşüb. Onun bizim yerlərə gəlib çıxması ən azı iki-üç ay çəkər. Bu vaxt ərzində dağlardakı sığınacaqları sahmana salıb, uşaqları, qadın və qocaları oraya köçürməyə hazırlaşmalı, əli silah tutanların hamısını səfərbər etməliyik, Şəki hasarlarını, “Gələrsən-görərsən” qalasını möhkəmləndirməli, ərzaq tədarükü qayğısına qalmalıyıq.

Seyid Əli Orlat son sözlərini deyə-deyə taxtından qalxdı. Divan üzvləri hökmdarın ayağa qalxmasını divanın yığıncağını qurtarması əlaməti sanaraq geniş və işıqlı salonun uzun divarları boyu salınmış döşəklərdən durdular.

Seyid Əli əlinin işarəsilə onları oturmağa dəvət etdi. Divan üzvləri yenə öz yerlərini tutdular. Seyid Əli sağ əlini taxtının hündür dördkünc söykənəcəyinin sağında, solunda və yuxarı hissəsində sıralanan, hər biri qoz boyda olan qızıl kürəciklər üzərində gəzdirdi. Qol söykənəcəyini tutub bir-iki dəfə yüngülvari silkələdikdən sonra taxtanın arxasında divara vurulmuş xalının üzərində asılmış üzəri ov səhnəsi təsviri ilə bəzədilmiş qalxana, bir-birinin üzərində çəpəki asılmış yalın, qəbzəsi fil sümüyündən olub, hər birinin üzərində fındıq boyda almaz parlayan qılınclara baxdı. O bu qılıncları ilk dəfə görürmüş kimi taxtanın arxasına keçərək onlara lap yaxından baxdı, daha sonra gözlərini qalxana, onun üzərindəki ov səhnəsinin təsvirinə zillədi, bir xeyli bu vəziyyətdə dayanandan sonra salonda oturub gözlərini ona zilləmiş divan üzvlərinə döndü və qürurla dedi:

- Bu qılınclardan biri mənim babamın, o birisi isə ulu babam Orlatın olub. Onlar bizim Orlat nəslimizin gücünün və qüdrətinin rəmzidir. Seyid Əli sözlərinin salonda oturanlara təsirini yoxlayırmış kimi var-gəl edə-edə onların hər birinin qarşısında ayaq saxladı, gözlərini gözlərinə dikdi. Ortaboy, dolubədənli Seyid Əli salonun yerinə döşənmiş xalılardan üzərində yeridikcə, salonun döşəməsi titrəyirdi. O, hərdən bir bütün barmaqlarına qiymətli daşqaşlı üzüklər keçirmiş sağ əlini gah artıq çallaşmış, gümüşü rəng almış saqqalında, gah da çiyinlərinə tökülmüş, gümüşdən daha çox ağ rəngə çalan saçlarında gəzdirirdi. Hərdən əlini xaradan tikilmiş arxalığının belinə bağlanmış qızılla işlənmiş toqqasına keçirilmiş, qını qızıl xəncərinin fil sümüyündən olan qəbzəsinə aparırdı. Seyid Əli sol qolunu tərپətmirdi. O, sağ əlini xəncərinin qəbzəsinə aparırkən, eyni zamanda sol əlini də həmin istiqamətə uzatmasaydı, onu tanımayanlar sol qolunun şikəst olmasını zənn edərdi. Seyid Əlinin dəniz rəngli gözlərinin kənarlarında əmələ gəlmiş qırışlar və sol yanağı hərdən bir titrəyirdi. Hökmdar həyəcanlı olanda onun sifətində baş verən bu dəyişiklərdən xəbərdar olan divan üzvləri dinməzcə oturmuş, hökmdar irəliləyib geri qayıtdıqca başlarını sağa-

sola çevirirdilər. Geniş salonun iri, şəbəkəli pəncərələrindən düşən qışın son ayının günəşinin zəif telləri, şəbəkələrə salınmış rəngarəng şüşələrdə oynayırdı, üzləri pəncərəyə sarı oturmuş divan üzvlərinin üzlərini, papaqlarını, paltarlarını müxtəlif rənglərə boyayırdı.

Seyid Əli var-gəl etməkdən yorulubmuş kimi pəncərələrdən birinin qarşısında dayandı, lakin o, rəngarəng şüşələrdən bayırı görə bilmədiyi üçün salonun lap baş tərəfindəki pəncərənin önünə gəldi. Bu pəncərə də şəbəkələrdən ibarət olsa da, ona yalnız şəffaf şüşələr salınmışdı. Hökmdar yazın birinci ayında bu pəncərənin önündə dayanıb coşub-daşan, nərəsi lap uzaqlarda eşidilən Kiş çayına tamaşa etməyi xoşlardı. O, indi də göy gözlərini Kiş çayına dikmişdi. Seyid Əlinin daxilindəki təlatümdən fərqli olaraq Kiş sakit, lal axırdı. Çayın axarının sağı da, solu da buz bağlamışdı. Buz məcranın içi ilə axan su, bəzi yerlərdə buz qatının altında görünməz olurdu.

Seyid Əli nəzərlərini qarşıdakı dağlara çevirdi. Dağların başları və sinələri ağ örtük altında idi. O, pəncərə önündə xeyli dayandı, elə bil salonda divan üzvlərinin oturmasını tamamilə unutmuşdu.

Salonda sükut xeyli davam etdi. Divan üzvləri bir-birinə və arxası onlara sarı dayanmış hökmdara baxır, çiyinlərini çəkir, him-cim edirdilər. Onlar Seyid Əlinin belə halını birinci dəfə müşahidə etmirdilər, ancaq onun susması heç vaxt belə uzun çəkməmişdi. Nəhayət hökmdar divan üzvlərinə tərəfə döndüsə də, yenə dayandığı yerdən aralanmadı, danışmadı, bir xeyli susdu. Onun baxışları narahat olsa da, mənasız idi. O, qeyri-ixtiyari taxtına sarı iki addım atdı və pıçıldadı:

-Heç bilmirəm neynəyək, lap başımı itirmişəm. Salon sükut içində olduğundan onun pıçılığını hamı eşitdi. Qazı tez dilləndi:

-Hökmdar, bir az əvvəl nə eləyəcəyimizi söylədin. Sənin fərmanına əməl etməyə müntəzirik.

Seyid Əli Orlat qazıya baxdı və yenə eyni pıçılıqla dedi:

-Məgər məsələ ondadır? Nə eləsək də o Cahangirə zorumuz çatmaz, hamını başdan-başa silahlandırsaq da, Baqratla birləşsək də çatmayacaq. Seyid Əli yenə taxtından durdu və :

-Yaxşı, gedin, hazırlaşın,- dedi.

Hamı qapıya sarı yollandı, hökmdar onlara qoşulub gedən oğlunu səslədi:

-Seyid Əhməd, sən əylən.

Seyid Əhməd geri qayıtdı, ayaq üstə olan atası ilə üz-üzə əmrə müntəzir dayandı. Seyid Əli bu ucaboy, göygöz, sarışın saçları çiyinlərinə tökülmüş, əlini tez-tez gödək kəsilmiş sarışın saqqalına aparən cavanı övlad məhəbbətilə, doğma baxışlarla bir xeyli süzdükdən sonra dərindən köks ötürüb dedi:

-Oğlum, Baqratla danışığa girmək gərəkdir. Mən özüm Tiflisə varmaq istəmirəm. Keçən dəfə görüşə mən Tiflisə getmişdim, indi o gəlsə yaxşıdır. Sən Tiflisə yola düş, Baqratla görüş və çalış onu Şəkiyə gəlməyə razı salasan.

Seyid Əhməd atasının tapşırığını birinci dəfə yerinə yetirmirdi, hər dəfə də onun işi Seyid Əlini razı salmışdı. O, indi də atasını razı sala biləcəyinə əmin idi. Şəki hökmdarından vəziyyəti heç də yaxşı olmayan Baqratın da atası ilə görüş axtarmasına əmin idi. Seyid Əhməd hökmdarın daha ona bir söz demək fikrində olmadığını duyub soruşdu:

-Havaxt yola çıxım, dədəm?

-Günü sabah. Təxirə salmaq olmaz.

Seyid Əhməd “baş üstə” deyib salonu tərk etdi. Seyid Əli yenə pəncərə önünə gəldi, yenə gözlərini Kiş çayına dikdi, ancaq çox baxmadı oraya, başını sola—“Gələrsən-görərsən»” qalasına tərəf çevirdi. Qarşıdakı dağın zirvəsində əzəmətli qala ucalırdı. Nəzərlərini qaladan çəkməyən Seyid Əli fikirləşirdi ki, bu qala Əlincəqala kimi əlçatmaz yerdədir, Teymurləng onu ala bilməz, necə ki, neçə ildir Əlincəqalanı ala bilmir. Ancaq bunun nə faydası? O, kəndləri, Şəkini viranəyə çevirəcək xarabalıqda təzəcə dirçəlmiş Şəkini, Seyid Əlinin diqqətini qalanın ucaldığı dağın ətəyindəki geniş

düzənlikdə qaçısan, oynayan uşaqlar cəlb etdi. Onlar necə də şad-xürrəm idilər, iki-üç aydan sonra başlarına gələ biləcək qəzavü-qədərdən, ölüm kabusunun başlarının üstünü alacağından xəbərsiz idilər.

“Gələrsən-görərsən”dən bir qədər aşağıda, Şəki hasarlarının içərisində böyük düzənliyin hasara dirəndiyi yerdə də bir neçə on dörd-on beş yaşlı oğlan dirədöymə oynayırdı. Onları əhatəyə almış uşaqlar elə hay-küy salmışdılar ki, əks-sədası Kiş çayının məcrasına dolaraq lap uzaqlara yayılırdı. Seyid Əli onlara da bir xeyli tamaşa etdikdən sonra pəncərədən aralandı.

* * *

Seyid Əli sarayında divan üzvlərilə məsləhətləşdiyi vaxt şəhər sənətkarlarının birləşmiş əsnafının başçısı Əliabbas sənət sahələrinin əsnaf başçılarını yanına dəvət etmək üçün öz şagirdlərini sənətkarlar məhəlləsinə göndərmişdi. Kiş kəndində dünyaya göz açandan bəri addımını kənddən kənara qoymamış, şəhərə yenidən gəlmiş bu cavan, bığ yeri yenidən tərləməyə başlamış usta şagirdi Aləm əsnaf başçılarını axşamüstü çağırdığı üçün hələ vaxta çox vardı. Bunu nəzərə alıb şəhəri gözdən keçirməyi qət etdi. Ağasının sənətkarlıq emalatxanası sarayın yaxınlığında olduğundan, Aləm birinci növbədə, bu vaxta kimi yalnız nisbətən uzaqdan seyr edə bildiyi saraya yaxınlaşdı. Şəki sarayının xarici görünüşü, onun şəbəkəli, rəngarəng şüşəli pəncərələrinin və divarlarının, daşlarının düzülüş tərzini nəzərə alınmazsa, o qədər də cəzbedici olmayıb, şəhərdəki digər binalardan biri o qədər də, fərqlənmirdi. Lakin o özünün böyüklüyünə, əzəmətliyinə görə yeganə idi. İkimərtəbəli, üzəri kirəmitlə örtülmüş bu bina hündür hasarla əhatə olunduğundan Aləm onun alt mərtəbəsini görə bilmədi. O,

hasarların yanında çox vaxt itirməyib, sarayın yaxınlığındakı zərgərlər məhəlləsinə gəldi. Keçəcilik sənətini özünə peşə seçmiş Aləm zərgərlər əsnafının başçısının dükənina çatdı. Ondan artıq zərgər emalatxanasının yerləşdiyi bu məhəllə bir və ikimərtəbəli binaları ilə seçilirdi. Hər zərgər dükəninin arxası həmin dükən sahibinin evi idi. Evlər Aləmi bir o qədər də maraqlandırmadı, onun doğma kəndi Kişdə də belə evlər yox deyildi. O, zərgərlərin əsnaf başçısına ağasının, ustasının sözlərini yetirəndən sonra, onun və şagirdlərinin işləməsinə baxmağa icazə verməsini xahiş etdi, onlara heyranlıqla baxdı, zərgər ola bilməməsinə heyfsləndi və misgərlər məhəlləsinə yollandı. Zərgərlər məhəlləsinə yaxın olan bu məhəllə çox hayküyü idi. Məhəlləyə hələ yüz-yüz əlli addım qalmasına baxmayaraq Aləm zindan üzərində misə dəyən çəkiçlərin cingiltisini, zərbə aldıqca qıvrılaraq müxtəlif forma alan misin fəryadını eşitdi. O, misgərlərin dükənlərinə onların qayırdıqları müxtəlif ölçüdə və biçimdə qazanlara, satıllara, süzgeçlərə, aftafa-ləyənlərə, güyümlərə baxandan, onların üzərinə müxtəlif naxışlarla yanaşı bu ev-məişət əşyalarını qayıran ustaların adlarını nəqş edən sənətkarları görəndən sonra misgərin yanında şagird olmamasına təəssüf etdi.

Aləm Şəkinin bir başından girib o biri başından çıxdı, müxtəlif məhəllələrdə saxsı qablar qayıran ustaların sarı palçığa necə müxtəlif formalar verib sobada bişirmələrini, pambıq və ipək iplərdən dəzgah arxasında dayanıb qanovuz, xara və başqa parçalar toxumalarını, metaldan cürbəcür bəzək şeylərinin qayrılmasını, qoyun, qaramal dərisinin aşılmasını, onlarla biçilmiş və formalı ayaqqabıların, müxtəlif formalı üst və alt paltarların, papaqların tikilməsini, hazırlanmasını gördü, karxanaların qabağında dayanıb ustaların, onların şagirdlərinin necə məharətlə işləmələrinə tamaşa etdi. Aləmi təkəlduz ustaların sənəti daha çox cəlb etdi. O, dairəvi yaxud dərəkünc çərçivəyə tarım çəkilmiş qara, qırmızı, ağ və başqa rəngli parçalar üzərində təkəlduzların quş, heyvan şəkillərini, şəhərin

mənzərələrini rəngarəng ipək saplarla necə toxumalarına baxdı, heyran oldu. Onun ürəyindən təkalduz olmaq arzusu da keçdi.

Artıq bütün məhəllələrdə olmuş, bütün sənət sahələrinin əsnaf başçılarına öz ustasının xahişini çatdırmış Aləm şəhərin müxtəlif istiqamətlərində olan karvansaralara da baş çəkməyi unutmamışdı. O, ömründə birinci dəfə karvansara görürdü. Karvansarada adam əlindən tərپənməyə yer yox idi. Aləmi, şəkiliblərin geydikləri paltarlara oxşamayan geyimdə olan tacirlər maraqlandırdı. Onların qarşılarına yığılmış topa-topa mallar dəmir və başqa metaldan qayrılmış müxtəlif alətlər, çıraqlar, paltarlar və ayaqqabılar, toqqalar, kişmiş və qaysı qurusu ilə dolu torbalar, çuvallar ucalırdı. Alan kim, verən kim, qiymət üstündə çənə döyən kim.

Çənə döyənlər əsasən yerli tacirlər, alverçilər, bəzzazlar, baqqallar idi. Aləm axşamın yaxınlaşdığını görüb aşağı karvansaraya getmək fikrindən daşınmalı oldu. Aləmi aşağı karvansara yuxarı karvansara kimi cəlb etmirdi, bilirdi ki, orda əsasən mal-qara və taxıl satılır. Karvansaradan yorğun-arğın uzaqlaşmış Aləm özünü şəhər darvazalarından birinin önündə gördü. Bu darvazanın yaxınlığında hamısının üstü kirəmitlə örtülmüş, ikimərtəbəli, daşdan və ya çiy kərpicdən tikilmiş evlərə, onların yerləşdiyi həyətləri əhatə eləyən hasarlara bir o qədər də əhəmiyyət vermədi, belə evlər şəhərin hər yerində, onun ustasının yaşadığı məhəllədə də var idi. Aləm bu yaxınlarda həmkəndlisini ötürərkən Kiş darvazasını görmüşdü. Kiş yoluna açılan həmin darvaza, indi önündə dayandığı darvazaya bənzəsə də, onun sağ və solunda belə möhtəşəm bürclər yox idi. O, darvazanın sağında və solunda hasarların üstündə bir adam boyundan alçaq taxta gözətçi məntəqələri var idi. Darvazalara bitişik bürclərin darvazadan yuxarı qalxan hissəsində dörd tərəfə, pəncərə boşluğuna oxşar boşluqlar var idi. Bu boşluqlardan qala gözətçiləri hər tərəfə baxıb nəzarət edə bilirdilər. Aləm şəhərin beş darvazasının olmasını bildirdi. O, digər darvazaları da görmək istərdi, lakin artıq qaş qaralırdı. Aləm imkan düşən kimi o biri darvazaları da görməyi qət edib sürətlə ustasının emalatxanasına qayıtdı. O, emalatxanaya girəndə

ustasının şagirdlərinin köməyi ilə yenidən basılmış, üzərində ov səhnəsi təsvir olunan keçəni yığışdırmasının şahidi oldu. Keçə Aləmin çox xoşuna gəldi, o, keçənin şagirdi olmasına sevindi.

Axşam, müəyyən olunmuş vaxtda əsnaf başçıları keçəçi usta Əliabbasın evində topladılar. Usta qonaqlarını qarşılaşmağa qabaqcadan hazırlıq görmüş, şüyüdlü plov bişirtmişdi. Ustalar plovu məmnuniyyətlə yedilər, Əliabbasın arvadının xüsusilə şüyüdlü plov bişirmək məharətini ağızdolusu təriflədilər, şərbət içdilər. Usta “Əlhəmdüllah” deyəndən sonra süfrə yığışdırıldı, nəzərlər ev sahibinə yönəldildi. Əslində əsnaflar başçısının dəvətini almış ustabaşılar söhbətin Teymurləngin qarşdakı hücumu ilə əlaqədar olacağını bildirdilər, lakin onlar məzmunundan xəbərdar deyildilər. Şəkiddə bundan qabaq da Teymurləngin basqınlarına məruz qalanda belə yığıncaqlar keçirilmişdi. Usta Əliabbas qonaqlarının fikrini oxuyubmuş kimi söhbətinə məhz girişsiz başladı:

-Görünür, hamınız yığışmağımızın başlıca səbəbini bilirsiniz. Ancaq düzünü axtarsanız, nə edəcəyimizi aydın eləyə bilməmişəm. Teymurləng yenə Şəkinin üzərinə gəlir. Dedim ki, yığışaq, məsləhətləşək görək biz neynəyə bilərik? Axı şəhərimizdə sənətkarlar böyük qüvvədir.

Papaqçı usta Rəhman qar rəngli saqqalına sığal verə-verə dedi:

-Ay Əliabbas, bizim əlimizdən nə gələr ki?! Yəqin ki, hökmdarımız fikirləşib, sabaha, o biri günə fərmayişini bizlərə çatdıracaqlar. Biz də ona əməl eləyəcəyik.

Şəhərin ən adlı-sanlı papaqçılarından hesab olunan Rəhman kişi, eyni zamanda bir ağsaqqal kimi, ağıllı, dünyagörmüş, xeyirxah insan kimi də şəkiliblər arasında böyük hörmətə malik idi. Usta Əliabbas əsnaf başçılarını öz yanına dəvət edərkən Rəhman kişinin söylədiyi sözlərə oxşar danışıqlar eşidəcəyini bilirdi və buna görə də papaqçı ustanın dedikləri göydən düşmə olmadı. Ancaq o, Rəhman kişiye cavab verməmişdən qabaq digər ustabaşılarını da dinləmək istədi. Lakin onların heç biri söz söyləmək istəmədi. Usta Əliabbas öz düşüncələrini söyləməyə məcbur oldu:

-Usta Rəhman, əlbəttə, düz buyurdu, biz keçən dəfələrdə olduğu kimi yenə fərman alacaq və ona əməl eləyəcək. Fərmanı almamışdan da onun nə mahiyyətdə olacağını bilirik: uşaqları, qadınları, qocaları sığınqlara köçürmək, əli silah tutanları səfərbər eləmək.

Usta Əliabbas sözlərinə ara verdi. Şamın zəif işığında qonaqlarının hamısını bir-bir nəzərdən keçirdi və baxışlarını usta Rəhmanda saxlayaraq davam etdi:

-Mən, əlbəttə bunları söyləməkdən ötrü sizlərə zəhmət verməmişəm. Fikirləşirəm ki, keçən dəfələrdə də hökmdarın fərmanlarına can-başla əməl eləmişik. Axır necə olub? Xeyli günahsız camaatımız qırılıb, kəndlərimiz xarabaya döndərilib, Şəki isə tamamilə batıb, hamımız ev-eşiyimizdən olmuşuq.

Usta **sözlərinə** ara verdi. **Zərgər Rəhim bunu** gözləyirmiş kimi cəld dilləndi:

-Ay usta, vallah, usta Rəhmandan sonra mən istədim elə indi sənə dediklərini söyləyəm, ancaq özüm də bilmirəm, nədənsə sözlərimi uddum. Sən çox düz buyurdun. Nə olsun axı? Hər dəfə camaatımızı sığınqlara köçürürük, hamını silahlandırırıq, axırda da cavanları ölümə veririk, Şəkini isə talana, qarətə. Bu dəfə də elə olacağına heç bir şübhə yoxdur. Bizim o fatehə zorumuz çatmaz. Allah axırını xeyir eləsin. Şəki Teymurləng üçün ovuc içi boyda bir yerdir.

Usta Rəhimin sözləri usta Əliabbasın lap ürəyindən oldu. O, usta Rəhimin sözlərinə qüvvət verdi:

—Usta Rəhim çox yaxşı söylədi. Axı Şəki bu dəfə də nahaq qırğına məruz qalacaq. Deyirəm, bəlkə hökmdarımız Seyidin yanına adamlar göndərək, rica eləyək ki, o bizi boş-boşuna qırğına verməsin, Teymurlənglə dil tapsın, xərac verməyə razı olsun. Axı şəhərimiz, kəndlərimiz viran qalanda yüz illik xəracın dəyərindən artıq ziyan çəkirik. Adamlarımızın nahaq yerə güdaza getmələrini isə heç bir xəracla ölçmək olmaz.

Təkəlduz Sədulla dilləndi:

—Usta, hökmdarımız Şəkini müstəqil, heç kimə tabe olmayan padşahlıq kimi görmək istəyir, ona görə də Teymurləngə boyun əyməkdən qaçır.

Usta Əliabbas əsəbiləşdi, içi qaynadı, ancaq o öz hissiyyatını cilovlaya bildi:

—Halva-halva deməklə ağız şirin olmaz, canım. Bunu bizim hamımız istəyirik. Ancaq istək hələ o demək deyildir ki, ona nail olmaq asandır. Biz çox şey istəyə bilərik, ancaq yalnız mümkün olanına nail olmalıyıq. Şirvanşah Şeyx İbrahim bizdən qat-qat zorludur, ancaq o ağılla hərəkət elədi, Şirvanı qırğına vermədi.

Təkəlduz Sədulla yenə dilləndi:

—Usta, özün bilirsən ki, Şirvan Teymurləngə tabe deyil, Şirvanşah onun müttəfiqidir.

Usta Əliabbas bu dəfə əsəblərini cilovlaya bilmədi:

—Gəlin söz güləşdirməyək. Seyid Əli Şeyx İbrahim kimi müdrik olsaydı, indi o da əmir Teymurun müttəfiqi idi. Ancaq o...

Usta hissiyyatının ağılnı üstələdiyini, artıq danışığa yer verdiyini başa düşdü, sözlərinin ardını demədi. O bilirdi ki, ustabaşılar arasında hökmdarın yaxın adamları var, ünvanına deyilməmiş sözlər günü sabah onun ovcuna qoyulacaqdır. Usta Sədulla da hökmdarın adamlarından, yaxınlarından.

Bütün ömrü boyu danışmamağı danışmaqdan üstün tutan məclislərdə bir kəlmə də söz söyləməyib, yalnız dinləməyi xoşlayan çəllək ustası Heydər araya çökmüş sükutu pozdu:

—Niyə susdun, ay Əliabbas? Nə ancaq? Söyləmək istəyirsən ki, Seyid Əli bizi nahaq yerə qırğına verir?

Usta Əliabbas cavab vermədi, əslində usta Heydər onun cavabına müntəzir də deyildi. Teymurləngin axırını basqını zamanı iki oğlunu itirmiş usta Heydər, hələ onda hökmdarın kölgəsinə deyilmiş camaatı nahaq yerə qırğına verməsinə görə onu lənətləmişdi. İndi o əsnaflar başçısının sözlərini eşidib dözməmiş, ürəyini boşaltmaq üçün əlinə düşmüş imkandan istifadə etməyi lazım bilmişdi:

—Lap düz buyurdun, usta Əliabbas. O bizim camaatımızı heç kimə lazım olmayan, lüzumsuz ölümə göndərir.

Usta Heydər in səsi titrədi, onun bərk həyəcan keçirməsi, qəhərlənməsi şamın zəif işığında yaxşı görünməsə də, aydın hiss olunurdu. O, səsi titrəyə-titrəyə:

—Onu lənətə gəlsin, cahıl, gözəl oğlanlarımızı bu dünyaya nakam göz yummağa məcbur elədi,—dedi, bir anlığa susandan sonra qətiyyətlə davam etdi:

—Daha buna yol vermək olmaz. Gözümün ağı-qarası bircə oğlum qalıb, mən onu hədə yerə ölümə getməyə qoymayacağam.

Usta Heydər in sözləri hamıya təsir etmiş, usta Əliabbas qarşısına qoyduğu məqsədə yetməyi isə xeyli asanlaşdırmışdı. O, usta Heydər in daha danışmaq istəmədiyini görüb dedi:

—Usta, biz hökmdara ağ ola bilmərik. Onun fərmanları bizdən ötrü Allah kəlamıdır. Gəlin aramızdan üç nəfəri ayıraq, sabah hökmdarın yanına göndərək, sənətkarlar adından ona desinlər ki, Teymurlənglə dil tapsın, biz hədə yerə qırğına getməyin əleyhinəyik. Usta Heydər dilləndi:

—Seyid Əliyə demək lazımdır ki, şəhər camaatı, xüsusilə sənətkarlar boş yerə qırğına getməyəcəkdir.

Usta Heydər in adətinə rəğmən dil-dil ötməsini hamı onun iki oğlunu itirməsi ilə bağlayırdı. Usta Heydər də öz növbəsində, məclisdə əyləşənlərin onun barəsində belə düşünə biləcəklərini fikirləşdi və dedi:

—Siz elə zənn eləyə bilərsiniz ki, mən iki oğlumu itirdiyimə görə belə çox danışırım, dil açmışam. Düz fikirləşmişiniz. Onların nahaq yerə cavankən dünyaya göz yummaları məni yandırır, tuturuğumu çıxarır. Elimizin yolunda vuruşub şəhid olsaydılar, məni bu qədər yandırmazdı. Vətəninin yolunda qan axıtmayanı Vətən övladı çağırmaq olmaz. Elim, yurdum lazım bilsə axırıncı oğlumu da verərəm, özüm də bu qoca yaşım da döyüşə gedərəm. Ancaq indi belə deyil. Bizim uşaqlarımız hökmdarımızın xudpəsəndliyinin qurbanı olmamalıdırlar.

Usta Heydərđən sonra daha bir söz demək istəyən olmadı. Usta Əliabbasla bərabər, usta Rəhmanı və usta Heydəri hökmdarın yanına göndərmək fikri irəli sürüldü. Ancaq usta Heydər:

—Mən özümü saxlaya bilməyib artıq-əskik danışa bilərəm,—deyib nümayəndələr sırasında olmaqdan imtina etdiyindən, onun əvəzinə usta Rəhim getməli oldu.

Ertəsi gün onlar Şəki hökmdarının sarayına gəldilər. Hökmdar əvvəlcə onları qəbul etmək istəmədi. Lakin usta Əliabbas sözündən dönmədi, israr etdi. Seyid Əli razılıq verməyə məcbur oldusa da, onların təklifini sona kimi dinləmək belə istəmədi və dedi:

—Şəkinin bir hökmdarı var, o da mənəm. Mən nə desəm ona əməl olunmalıdır.

Sənətkarların nümayəndələrini qəbul etməkdən boyun qaçırmağa çalışmış, sonra isə onlara sərt cavab vermiş Seyid Əli, ağılla deyil, hissiyyatla hərəkət etməsini tez başa düşdü, yaranmış vəziyyətdə onların köməyinə böyük ehtiyac olacağını dərk etdi və yumşaldı:

—Yox, bu dəfə siz deyən kimi olmayacaq. Seyid Əhmədi Baqratın yanına göndərmişəm. Onunla görüşəcəyik, qüvvələrimizi birləşdirəcəyik, Teymurləngi sərhədlərimizə buraxmayacağıq,— dedisə də, yenə onda dünənki tərəddüd hissi baş qaldırdı, sənətkarların ağsaqqallarını yola salandan sonra da xeyli narahatlıq keçirdi. Oğlu Seyid Əhmədin Baqratın yanından qayıtmasına kimi keçən günlər ərzində bu narahatlıq ondan əl çəkmədi.

* * *

Seyid Əhməd Tiflisə gələn gün Baqrat şəhərdə yox idi, iki gün idi ki, ova getmişdi. Teymurləngin sonuncu hücumundan, Tiflisi oda-alova verməsindən sonra asılılığı qəbul etmiş, xərac verməyi boynuna götürmüş üzde də olsa xaçpərəstlikdən imtina edib müsəlmanlığı qəbul etmiş,

Teymurləngə sadıq qalacağına and içmiş Baqrat, fateh onun sərhədlərindən uzaqlaşan kimi, yenə xaçpərəstliyə qayıtmış, xərac göndərməkdən imtina etmişdi. Keçən müddət ərzində Tiflis yenidən bərpa edilmiş, Baqrat yenə də əvvəlki illərdə olduğu kimi günlərini eyş-işrətdə və ovda keçirirdi. Üç gün əvvəl ova getmiş Baqrat Teymurləngin Gürcüstan üzərinə yürüşə hazırlaşmasını, Səmərqənddən böyük qoşunla çıxmasını bilsə də, ova getməyi təxirə salmamışdı.

Seyid Əhməd Baqratın ovdan nə vaxt qayıdacağını soruşdusa da, aldığı cavablardan məlum olmadı ki, onu nə vaxt görə biləcəkdir. O, Baqratın ovdan nə vaxt dönəcəyini qeyri-ixtiyari soruşmuşdu. Ona yaxşı **məlum** idi ki, hökmdarların ovdan qayıtmaq vaxtını dəqiqliklə müəyyən etmək mümkün deyildir. Ov ovdur, bir həftə, lap bir ay da çəkə bilər. Ancaq elə də ola bilərdi ki, ilk uğursuzluq onu lap bir-iki günə geri dönməyə məcbur etsin. Seyid Əhməd Baqratı səbrlə gözləməyi qət etdi. O, gürcülərin qonaqpərvərliyindən xəbərdar idi, bilirdi ki, onu darıxmağa qoymayacaqlar. Şəki hökmdarının oğlu bu vaxta kimi Tiflisdə iki dəfə olmuşdu, ancaq şəhəri yaxşı görə bilməmişdi. O, boş vaxtdan istifadə edib şəhərin görməli yerləri ilə tanış olmağı qərarlaşdırdı, müşayiətçiləri və ona xüsusi qonaqpərvərlik göstərən bir gürcü knyazı ilə birlikdə Tiflisin seyrinə çıxdı. Seyid Əhməd ilk növbədə Kür sahilinə gəldi, onun axarının sol sahilində ucalan Mtsxetdən, ovuc içi kimi aydın görünən məcrası boyu sağında və solunda tikilmiş bir və ikimərtəbəli, Şəkidəki evlərə oxşar binalara, şəhər hasarlarına tamaşa etdi, Seyid Əhmədi Mtsxetin yaxınlığındakı Surxab qalasının xarabaları ilə, onun qonşuluğunda ucalan sıldırım qayalardakı iri mağaraya oxşayan yüzlərlə sığınacaq maraqlandırdı. Onu müşayiət eləyən knyaz gülümsündü və Seyid Əhmədin sorğusuna sualla cavab verdi:

—Sən haradan bildin ki, bu qalanı sənin indi mənimlə danışdığını dildə danışan ulu babaların tikdirmişdir?

Seyid Əhməd təəccüblə çiyinlərini çəkdi. Knyaz onun bu tarixdən xəbərsiz olmasını duyub gülümsündü və dedi:

—Hə, görürəm ki, bu barədə bir şey bilmirsən. Səni maraqlandırırsa söyləyə bilərəm.

Seyid Əhməd yenə çiyinlərini çəkdi:

—Vallah, sənin sözlərindən heç bir şey başa düşmürəm. Bura, Mtsxet sənin diyarının göbəyidir, sənə mənim ulu babalarımın buralarda olmasından danışırısan. Bir söylə görək kimlər idilər mənim ulu bablarım adlandırdıqların? Cavan knyaz atından düşdü və:

—Düşün atlarınızdan, bu atüstü söhbətlərdən deyil,—dedi, göyçək sifəti od tutub yanarmış kimi yanaqları lalə rəngi almış knyaz qara, nazik bığlarına əl gəzdirdi, atlarından düşmüş Seyid Əhmədi, onun müşayiətçilərini evə çağırdı, hamıya oturmağa yer göstərdi, stullar gətirildi, piyalələrə şərab süzüldü. Knyaz piyaləsindəki şərabı bir nəfəsə başına çəkəndən sonra yenə bığlarına tumar verdi və dedi:

—Hə, mənim əzizim, görürəm ki, sənin buntürklərdən xəbərin yoxdur, eşit, gör onlar kimlər olublar.

O, sözlərini yarımçıq qoyub gözlərini Seyid Əhmədə zillədi, onun dinmədiyini görüb gülümsündü və davam etdi:

—Buntürk əsl türk, xalis türk deməkdir. Bax, həmin xalis türklər hicrətdən düz min il qabaq bax bu yerlərdə olublar, özləri də düz iyirmi səkkiz min ailə.

Knyaz burada yenə sözlərinə ara verdi, nəzərlərinin böyük maraqla ona dikildiyini görüb, yerində qurcalandı, bir piyalə şərab içdi. Yenə bığlarını sığalladı, və davam etdi.

* * *

Qəbilə başçısı qurdbasar çox həyəcanlı idi, İran şahı Keyxosrovu şimal-şərqə doğru hərəkət edən qoşunları buntürklər qəbiləsinin yerləşdiyi əraziyə yaxınlaşdı. Qurdbasar öz döyüşçülərinin döyüş bacarığına əmin idi, onlar sayca çox olan düşmənin də öhdəsindən gələ bilirdilər. Bununla belə o əmin idi ki, Keyxosrovun öhdəsindən gəlmək mümkün deyildir. Çox güclü rəqiblərinin üzərində bir-birinin ardınca parlaq qələbə qazanmış Keyxosrovun qoşunları saysız-hesabsız idi. Qurdbasar bilirdi ki, Keyxosrovun döyüş hədəfi bambaşqadır, lakin o, yaratdığı qüdrətli dövlətin lap ürəyinə yaxın yerdə döyüşkən buntürklərin gələcəkdə ona qarşı çıxma biləcəklərini nəzərə alaraq onları şimala sıxışdırmaq istəyir. O, Keyxosrovun qoşunları ilə üzləşmək istəmir, hələ yüz il əvvəl yurd saldığı yerdən uzaqlaşmaq barəsində fikirləşir, ancaq öz mülahizələrini döyüşkən əhval-ruhiyyəli, heç bir düşməndən çəkinməyən, ölümün amansız, soyuq gözlərinə dik baxmağı bacaran çəribəşilərinə söyləməyə ehtiyat edirdi. Doğrudur, çəribəşilərin hamısı onun hörmətini saxlayır, igid Qurdbasarın bir sözünü iki etmirdilər. Ancaq indi vəziyyət bambaşqa idi. Onların heç biri, artıq özlərinə doğru yurd sandıqları yerlərdən didərgin düşmək istəməyəcəkdi. Qurdbasar çəribəşilərin onun üzünə dura biləcəklərindən, hətta onu qəbilə başçılığından kənar edəcəklərindən ehtiyat edirdi, belə ki, onların bəziləri ağsaqqallar şurasının ən nüfuzlu üzvləri olub, şuranın digər üzvlərini öz ardlarınca apara bilirdilər. Buna baxmayaraq o, Keyxosrovla müharibənin buntürklərə çox baha oturacağına, çoxlarının qılıncdan keçiriləcəyinə, yaxud əsir aparılacaqlarına əmin olduğuna görə bu yerlərdən uzaqlamağı qətiyyətlə etdiyindən çəribəşilərlə görüşüb mülahizələrini söyləməkdən başqa çarə görmürdü. Lakin o, çəribəşilərin hamısını bir yere toplamaqdan əvvəl ağsaqqallar şurasının lap yaxın saydığı bir neçə üzvü ilə söhbətləşməyi, onları özünə həmfikir etməyi lazım bildi. Qurdbasar ağsaqqallar şurasının üç üzvünü yanına çağırdı. Qurdbasar ağsaqqallara oturmağa yer göstərən kimi onlardan Qurdəsər adlı birisi oturub yerini rahatlaya-rahatlaya danışmağa başladı:

—Ay, Qurdbasar, elə bil biz üç ağsaqqalı seçib çağırtdırmısan. Biz üçümüz dünən yığışılıb dərdləşmişik, sənin yanına gəlmək fikrində idik. Keyxosrov padşah başımızın üstünü az qalib kəsdirsən, sənə əllərini yanına salıb oturmusan. Fikrin nədir?

Qurdbasar üç ağsaqqalı çağırtdırandan sonra xeyli fikirləşmiş, onlarla söhbətini nədən başlayacağını müəyyənləşdirə bilməmişdi. İndi Qurdbasar kişinin birbaşa istədiyi istiqamətdə, həmin ki mətləbdən danışması onun işini xeyli yüngülləşdirdi. Bu yerlərdən köçüb getməyi onların dilindən eşidəcəyinə əmin olan Qurdbasar susmağı, onları axıra kimi dinlədi. Yəne Qurdesər danışdı:

—Ay Qurdbasar, nəyi ölçürsən? Niyə ölçürsən? Ölçməyin bir xeyri olsa deyərdim nə qədər istəyirsən ölç. Burada ölçməli bir şey yoxdur. Keyxosrov nəhəngdir, çərilərinin sayı göydəki ulduzlar qədərdir. Zorumuz yetməz ona.

Qurdesər yenə nəse demək istəyirdi, ancaq nədənsə sözlərini yarımçıq qoydu, özü ilə gəlmiş qocalara baxdı. O, köçmək, bu yerləri tərk etmək kimi qəbilə üzvləri tərəfindən çox çətinliklə qəbul oluna biləcək sözləri birinci dilə gətirməyə ehtiyat etdi və yoldaşlarına dedi:

—Ay kişilər, ay Qurdnişan, niyə susursunuz? Sən niyə susmusan, ay Qurdürək? Dünən mənimlə danışanda dil-dil ötürdün.

Qurdürək Qurdnişana baxdı, qurcalandı və dedi:

—Sən başlamısan, ay Qurdesər, sən də qurtar. Söylə ki, bircə yolumuz var. Bu yol həmsəydaşlarımızdan ötrü ağır olsa da, onları xilasa doğru aparan yeganə yoldur. Bu yol, bu yerlərdən, Keyxosrovun qoşunlarının ayaqlayacağı yerlərdən uzaqlaşmaq yoludur. Ayrı yol yoxdur. Mən düz söylədim?

Qurdesərlə Qurdnişan başlarını tərpətdilər. Qurdbasar eşitdiklərinə çox sevindi, ancaq bunu bürüzə verməməyə çalışdı və soruşdu:

—Ağsaqqallar şurası öncə baxar buna?

—Necə baxacaq, ay Qurdbasar? Bizimlə razısansa, sən söylərsən öz mülahizəni. Sənin sözlərin daha kəsərli olar.

—Mən də başqa bir yol görmürəm, ancaq qorxuram çəribaşılar narazı qalalar.

Qurdəsər səsini qaldırdı:

—Sən razı olandan, ağsaqqallar şurası ardınca gedəndən sonra, çəribaşılardan narazılığının heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

Qurdbasar ağsaqqallar şurasının yığıncığını çağırdı, hamı onun sözlərinə şərik çıxdı. İyirmi səkkiz min ailədən ibarət olan buntürklər qəbiləsi yüz ildən artıq məskun olduğu yurdu tərk edib şimala doğru hərəkət etdi. Buntürklərin öz yerlərindən qopub getmələri xəbərini almış Keyxosrov qənimət əldə etmək məqsədilə onları təqibə başladı.

Ancaq buntürklər gecəni gündüzə qataraq tələsik Keyxosrovun təqibindən uzaqlaşdı. Qarşısında daha böyük işlər duran Keyxosrov onlara çata bilməyəcəyini görüb təqibdən əl çəkdi, yürüşünün istiqamətini dəyişdi. Buntürklər Kür çayının yuxarı axarının sahilində, Mtsxet yaxınlığında məskunlaşdılar.

* * *

Knyaz burada söhbətinə ara verdi, onu diqqətlə dinləyən Seyid Əhməd müşayiətçilərinə yemək təklif etdi. Knyazı maraqla dinləyən Seyid Əhməd yeməkdən imtina etdi və dedi:

—Hələ tezdir, knyaz. Bəs sonra necə oldular sənə o buntürk adlandırdıqların?

Knyaz ona xas olan mehribanlıqla yenə gülümsündü, yenə nazik qara bığlarına tumar verib sözüne davam etdi:

—Buntürklər artıq yüz il idi ki, bu yerlərdə yaşayırdılar. Onlar burada Sərkinə, Kaspi və başqa qalaları saldı, gürcülərlə mehriban qonşuluq edə-edə bu yerlərdə yaşadılar. Onların bu sakit həyatını Makedoniyalı

İskəndərin bu yerlərə yürüşü pozdu. İran padşahı Daranın qoşunları Qavqamel yaxınlığında İskəndərin qoşunları tərəfindən darmadağın edildikdən sonra şərqə doğru üz tutmuş Makedoniyalı İskəndər yolüstü, öz qoçaqlığı və sərtliyi ilə məşhur olan buntürklərə qulaqburması vermək fikrinə düşdü. Lakin o, buntürklərin ciddi müqaviməti ilə rastlaşdı. Bu dəfə buntürklər yurdlarını tərk etmədilər. Buntürklərin başçısı ağsaqqallar şurasını yığdı:

—Yüz neçə il əvvəl mənim ulu babam Qurdbasar bizim soyumuzu buraya gətirib. İndi üstümüzdə böyük düşmən qoşunu gəlir. Biz çəkilməyəcəyik, Sərkinə də, Kaspini də möhkəm qalalardır.

Çəribəşilər qəbilə başçısını alqışladılar, qalaları daha da möhkəmlətməyə girişdilər. Lakin düşmən çox zorlu idi. Buntürklər qalaları tərk edib dağlara çəkilməli oldular. Makedoniyalı İskəndər Sərkinəni də, Kaspini də yerlə yeksan etdirdi.

Knyaz sözlərini bitirib qonağına baxdı. Seyid Əhməd soruşdu:

—Bəs sonra? Hara getdilər buntürklər?

Knyaz çiyinlərini çəkib dedi:

—Mən sənə söylədiklərimi üç yüz il bundan əvvəl yazılmış “Kartli Sxobreba”dan oxumuşam. Orada buntürklər barəsində ayrı bir şey yazılmayıb.

* * *

Baqrat ovdan qayıdan kimi oğlunu Şirvanşah İbrahimin yanına göndərmək, ondan vasitəçiliyi xahiş etmək fikrində idi, ona görə də Seyid Əlinin oğlu Seyid Əhmədin gəlişinə sevindi və ov yorğunluğuna olmasına baxmayaraq həmin gün onunla görüşdü. Baqrat Seyid Əhmədə bildirdi ki, o Seyid Əli ilə

görüşməyə razıdır ki, Şeyx İbrahimdən vasitəçiliyi xahiş etsinlər. O, Seyid Əhmədin: Şəki hökmdarı Seyid Əli Orlat Teymurləngin silahla qarşılamaq fikrindədir,—sözlərinə əhəmiyyət vermədən, Şəkiyə getmək istəmədiyini, iki hökmdarın sərhəd şəhərin olan Xalxala gəlib Seyid Əli ilə orada görüşməyə razı olduğunu bildirdi. Baqratın Xalxalda görüş təyin etməsinə Seyid Əli etiraz etmədi, lakin bu görüş baş tutmadı. Seyid Əli müəyyən olunmuş, gün Xalxala yola düşməyə hazırlaşanda Teymurləng qoşunlarının artıq Gürcüstan sərhədlərində olması xəbərini aldı, səfərdən imtina etməli oldu, Şəkinin müdafiəsinə bilavasitə başçılıq etmək məqsədilə çəribəşilərini yanına çağırırdı.

Yazın ilk günlərində Seyid Əli Teymurləngin Tiflisi xarabaya çevirməsi, Baqratın Kartli çarlığı camaatını başsız qoyub qaçması xəbərini alan kimi tərəddüd etmədən yığışlandı və xəlvəti dağlara qaçdı. Şəki müdafiəçiləri başsız qaldılar. Şəki əyalətini oda və qılınca verə-verə irəliləyən Teymurləng Şəki şəhərinin hasarları yanında düşərgə saldı. O, Seyid Əlini yanına çağırmaq, müqavimət göstərməyəcəyi təqdirdə camaata aman verəcəyini bildirmək üçün elçilər göndərdi. Elçilərin Seyid Əlinin əvəzinə üç nəfər ağsaqqalla qayıtmaları Teymurləngi əsəbləndirdisə də, ağsaqqalları qəbul etməyi lazım bildi və onları çadırına dəvət etdi. İrəlində Usta Əliabbas, onun ardınca isə usta Rəhimlə usta Rəhman çadıra girən kimi Teymurləngin önündə üzü üstə qapandılar. Teymurləng ayağa durdu, sağ əli belində bir xeyli onları gözdən keçirəndən sonra dedi:

—Qalxın ayağa.

Ustalar durdular. Teymurlənglə üz-üzə dayandılar. Teymurləng onların üçünün də sinələrinə düşmüş ağ, gümüşü saqqallarına, yaşlı olmalarına baxmayaraq hələ gümrahlığını itirməmiş sifətlərinə, uca boylarına bir xeyli baxandan sonra keçib taxtında oturdu:

—Hanı sizin Seyid Əli, harada gizlənib o, niyə özü gəlməyib, mənim yanıma sizləri göndərib?

Usta Əliabbas dilləndi:

—Bizi o göndərməyib, özümüz gəlmişik, hökmdar.

Teymurləng istehza ilə:

—Xeyir ola, yoxsa Şəkinin təzə hökmdarı sənsən?—dedi.

Teymurləngin kinayəli sözlərinə əhəmiyyət verməyən Əliabbas dedi:

—Yox, Şəkinin hökmdarı Seyid Əli Orlatdır. Ancaq o sənin gəlişini eşidən kimi şəhəri başsız qoyub dağlara qaçdı. Biz, şəhərin ağsaqqalları sənə daxil düşməyə, səndən aman istəməyə gəlmişik.

Teymurləng üzünü vəzirinə çevirdi:

—Eşitdin, Seyid Əli qaçıb? Bunlar onun əvəzinə aman istəyirlər. Sən buna necə baxırsan?

Vəzir yaxşı bilirdi ki, Teymurləng Seyid Əlinin özü gəlməsə şəhərə aman verən deyil, ona görə dinməməyi üstün tutdu. Teymurləng əslində heç onun cavabını gözləmirdi də. O, taxtında qurcalandı, sağ əli ilə sol qolunu ovuşdura-ovuşdura ustalara dedi:

—Çıxın gedin, mənə Seyid Əli gərəkdir. Sizə bu günün axşamına kimi vaxt verirəm. Seyid Əli axşama kimi gəlib çıxmasa sabah şəhərinizin daşını daş üstündə qoymayacağam.

Usta Əliabbas tərəddüdlə:

-Böyük hökmdar, biz şəhər darvazalarını sənin qoşunlarının üzünə açacağıq, aman ver camaata, oğul-uşağın, qocaların qadınların günahı nədir?—dedi.

Teymurləng əsəbi halda taxtından **durdu** və səsini ucaltdı:

—Gedin burdan, tez olun, tez...

Usta Əliabbas müşayiətçilər çadırdan cəld çıxdılar. Onlar şəhər darvazalarından içəri girənə kimi bir kəlmə də danışmadılar. Gözətçilər onları şəhərə buraxıb ardlarınca darvazaları bağlayandan sonra usta Əliabbas dilləndi:

—Vallah, mən o kişidə günah görmürəm, biz ondan ötrü kimik ki, bizim sözlərimizlə şəhər camaatına aman versin? İndi biz neynəyək? Əgər Seyid Əli qaçmasaydı, heç şübhəsiz ki, özü də, şəhər də aman alacaqdı. Yəqin biz

Seyid Əlini tapa bilməyəcəyik. Bircə çarəmiz qalır: axşama kimi hay-küy salmadan səssizcə yığışaraq qaranlıq düşən kimi şəhəri tərk eləmək. Kim şəhərdə qalsa, şübhəsiz ki, bir qılınc zərbəsinin qurbanı olacaq.

Usta Rəhman usta Əliabbasın sözlərinin qabağına söz qoymasa da, Seyid Əlini axtarmağa cəhd etmək təklifini verdi, dedi:

—Hər halda hökmdarımız merac eləməyib axtaraq onu. Şəhərimizi, mal-dövlətimizi, ev-eşiyimizi xilas eləyər.

Usta Əliabbas usta Rəhimə baxdı, onun fikrini bilmək istədi. Usta Rəhim əllərini oynada-oynada dedi:

—Hökmdarı tanımaq olsa, əlbəttə, çox yaxşı olar. Ancaq haradan tapacağıq onu?

Usta Əliabbas başını tərpətdi:

—Yaxşı, üç-dörd atlı göndərək onu axtarsın, ancaq camaatı yığışdırıb şəhərdən çıxmağı da təxirə salmayaq, əks təqdirdə gecikərik, sonra əlimiz heç yana çatmaz. Şəhərin dağılması bir yana qalsın, cavanlarımızı, əli silah tutanlarımızı da qırıb tökərlər, sağ qalanları isə yesir eləyərlər.

Ustalar öz aralarında danışıq-danışa şəhər kələntərinin yanına gəldilər. Onlar kələntəri üç minbaşı ilə söhbət eləyən gördülər. Onlar da ustaların gətirəcəyi xəbərlə əlaqədar olaraq şəhəri boşaldıb boşaltmamaq məsələsini müzakirə edirdilər. Kələntərlə minbaşılar usta Əliabbası diqqətlə dinlədilər və ustaların təklifi ilə razılaşdılar. Minbaşılardan biri Seyid Əlinin ardınca atlılar göndərməyi lüzumsuz saydısa da çoxluğun fikri ilə razılaşmalı oldu. Kələntər Seyid Əli axtarmağa gedən atlılarla gecə yarısına, şəhərdən kənarda, şəhərdə qalmış camaatın gedəcəyi yolun üstündə görüş yeri təyin etdi. O, minbaşılara şəhərdə qalmış əlisilahlı cavanları, kişiləri axşam qaranlığı düşən kimi “Gələrsən-görərsən” qalasına tərəf açılan darvazalara yaxın yerdəki düzənlikdə toplamağı tapşırırdı.

Qaş qaralmağa başlayanda şəhərin bütün beş darvazası ətrafındakı bürclərdə, hasarların üstündə müdafiə mövqeyi tutmuşdu. Döyüşçülər “Gələrsən-görərsən” tərəfdəki darvazalara tərəf axışmağa başladı. Tezliklə

bu düzənlikdə azı beş-altı min adam topladı. Kələntər onlara müraciətlə dedi:

—Minbaşılardan Qulu bəylə Qeysər bəyin çəriləri “Gələrsən-görərsən” qalasında yerləşəcək. Qalaya onların çəriləri, ancaq yərləşər. Qalan çərilər, bir də şəhərdə qalmalı olmuş kişilər mənimlə birlikdə sığınqlara gedəcək. Biz gecə yarısına kimi “Gələrsən-görərsən” qalısından bir qədər aralıda hökmdarın ardınca getmiş atlıları gözləyəcəyik. Hökmdarımız tapılmış olsa hamımız şəhərə qayıdacağıq, tapılmasa dediyim kimi sığınqlara gedəcəyik.

Nisbətən yaşlı çərilərdən biri, başmaqçı olub, Teymurləngin hücumu ilə əlaqədar elan olunmuş səfərbərliklə orduya çağırılmış, özünün qorxmazlığı, sözünü **heç kimdən cəkinmədən** birbaşa söyləməsilə ad çıxarmış Cəmil dedi:

—Ay tapıldı ha...

Onu hamı, Kələntər də eşitdi, ancaq dinmədi, üzünü minbaşılara çevirib.

—Söylədiyim kimi eləyin,—dedi və gözətçibəşinə çevrilib darvazaları açmağı əmr etdi.

Gecə yarısından xeyli keçmiş Seyid Əlini axtarmağa göndərilmiş atlılar qayıdıb gəldilər və hökmdarı tapa bilmədiklərini söylədilər. Kələntər iki minbaşuya “Gələrsən-görərsən” da mövqe tutmağı əmr edib qalan camaatı ardınca aparmaq istəyəndə Veysəl adlı minbaşı dilləndi:

—Şəhəri boş görmüş Teymurləng zəncir çeynəyəcək, “Gələrsən-görərsənə” hücum eləyəcək.

Kələntər gülümsündü:

—Hücum eləyər, bir oxun qurbanı eləyərsiniz. Qalaya bircə yol var. O yolla bir-biri ilə yanaşı, ancaq iki-üç çəri yeriyyə bilər. Onların öhdəsindən gəlmək bir o qədər də çətin olmaz. “Gələrsən-görərsən” alınmaz qaladır.

Minbaşı Veysəl israr etdi:

—Hər ehtimala qarşı qoy min çəri də qalsın qalada. Doğrudur, darısqallıq olacaq, ancaq neynəmək, dözərik.

Yüzbaşılardan biri dedi:

—Birdən Teymurləng “Gələrsən-görərsən” Əlincə qalası kimi mühasirədə saxlayası oldu. Bəs onda o qədər camaata ərzaqı, suyu haradan alacaqsınız?

Minbaşı Veysəl başını buladı:

—Teymurləng burada yolüstüdür, o Toxtamış xanın üstünə gedir, burada çox əylənməz.

—Birdən böyük bir dəstə qoyub getdi, onda necə?

—Əvvələn böyük dəstə qoymaz, qoşun ona Toxtamış xana qarşı çox lazımdır. İkincisi, o əsas qüvvələri götürüb gedən kimi sığınaqlara çəkilənlər arxadan, biz isə qala tərəfdən onların üstünə tökülüb **işlərini bitirərik.**

Kələntər söhbəti kəsdi:

—Aydındır, söz güləşdirməyək. Qoy Veysəl minbaşı da öz çərilərilə qalaya getsin,—deyib atının başını buraxdı.

* * *

Ertəsi gün, dan yeri sökülər-sökülməz yatağından qalxıb çadırından bayıra çıxmış Teymurləng bir neçə minbaşı ilə rastlaşdı və deyindi:

-Gör necə hazır dayanıblar? Şəkinin var-dövlətinə sahib olmaq eşqi onların yuxusunu ərşə çəkib.

Teymurləngin gözləri oğlu Miranşahı axtardı, ancaq minbaşılardan arasında görmədi onu. Yavərinə şahzadəni çağırmağı əmr etdi, Miranşah özünü gözlətmədi, o atasına yaxınlaşıb ona təzim etdi. Başaşağı dayanmış Teymurləng ona baxmadı, dönüb çadırına getdi. Miranşah atasının ardınca çadıra girdi. Hökmdar taxtında oturdu, Miranşah isə onun qarşısında əmrə müntəzir dayandı. Gözlərini yerə dikib oturmuş Teymurləng, nəzərlərini qaldırmadan xırıltılı səslə:

—Gəlmədi Seyid Əli, gəlmədi,—dedi və susdu.

Atasının səsindəki xırıltı Miranşahı özünü yığışdırmağa məcbur etdi. Bu xırıltı hökmdarın əsəbi halının göstəricisi idi. Miranşah qorxu keçirir, hansı xəyata yol verməsi barəsində fikirləşir, ancaq cavab tapa bilmir, qorxusu daha da artırdı. Teymurləngin səsi bir daha xırıldadı:

—Gəlmədi Seyid Əli, Şəki camaatını qırğına vermək istəmirdim. Axı necə olsalar da bizlərdəndirlər, dinlərimiz birdir, hamımız müsəlmanıq, dillərimiz də yaxındır.

Miranşah elə bil çiyindən yerə ağır bir yük qoydu, dərindən köks ötürdü, əmin oldu ki, atasının əsəbi vəziyyəti onun şəxsiyyəti ilə bağlı deyildir. Teymurləng başını qaldırmadan on-on beş minlik qoşunla gedərsən Şəkinin üstünə, şəhəri alarsan, qabağına çıxanların hamısını qılıncdan keçirərsən,— dedi və əlavə etdi. Cahıllardan və qız-gəlinlərdən başqa. Şəkiddə gözəl çoxdur. Gözəllərə və ustalara toxunmayın, cahıllarla bahəm əsir götürüb birbaşa Səmərqəndə göndərin.

Teymurləng yenə susdu, ancaq bir anlığa. O, birdən səsinə ucaldı:

—Bütün evləri yandırıb külə döndərin, şəhər hasarlarını yerlə-yeksan eləyin.

Miranşah atasının yenə nəsə deyəcəyini gözlədi, yerindən tərpənmədi. Teymurləng başını qaldırdı, gözlərini Miranşaha dikdi, səsinə mülayimlik qatmağa çalışa-çalışa:

—Nəyi gözləyirsən, oğlum?—soruşdu və əlavə etdi:

—Get, fərmanıma əməl elə.

Miranşah istədi desin ki, on-on beş min qoşun Şəki kimi möhkəm qalanı almaqdan ötrü kifayət deyil, azdır, ancaq ehtiyat etdi “baş üstə” deyib getdi..

Atasından ayrıldıktan bir saat sonra Miranşah artıq Şəki qala hasarlarından **bir ox mənzili məsafə** aralıda dayanmış, Qala müdafiəçilərinin hücumu keçmiş əsgərlərin üzərinə ox yağışı yağdıracağını gözləyən Miranşah irəliyə iri qalxanlı çərilərini verdi. Bu qalxanların arxasında asanlıqla gizlənib oxdan xilas olmaq mümkündür. Üç minbaşının başçılığı altında şəhər

hasarlarına doğru irəliləyən üç min nəfərlik qoşun hissəsinin heç bir müqavimətlə rastlaşmaması minbaşılardan da, yüzbaşılardan da, əsgərlərin də böyük təəccübünə səbəb oldu. Minbaşılardan biri dözmədi:

—Belə görünür ki, şəkililər bizi şəhər hasarlarının lap yaxınlığına buraxıb, nəsə başqa, bu vaxta kimi bizə məlum olmayan müdafiə vasitəsinə əl atmaq fikrindədirlər.

Miranşah minbaşının sözlərinə əhəmiyyət verməyib nərdivançı qoşunların minbaşısına irəli çıxmağa əmr etdi. Nərdivançılar da müqavimətə rast gəlməmələrinə təəccübləndilər, ancaq qala divarlarına söykəndikləri nərdivanlara dırmaşanda ehtiyatı əldən vermədilər. Onlar hasarların üstünə çıxdılar, ətrafda heç kimi görməyib hasarlardan aşağı düşüb şəhər darvazalarını açdılar. Nərdivançıların yüzbaşısı qışqırdı:

—Şəhər bomboşdur.

Yüzbaşının sözləri Miranşahı haldan çıxardı.

Atası ona: “heçkimə aman verməyəsən” deyəndə, Miranşah atasının tərifini qazanmaq üçün özlüyündə şəkililərin başlarından atasının vaxtilə təbrizlilərin başlarından düzəldilmiş ehramlara oxşar ehram düzəltməyi qət etmişdi... İndi şəhər boş idi, onun arzusu ürəyində qalırdı. Miranşah şəhərə doluşub Şəkini yandırmağı, hasarları uçurmağı əmr edib, atını atasının yanına sürdü və dedi:

—Böyük hökmdar, Şəki tamam boşdur, şəhərdə ins-cins yoxdur, izn ver çəriləri “Gələrsən-görərsən” qalası üzərinə aparım. Ayaqçılarımız şəhər müdafiəçilərinin çoxunun oraya toplaşması xəbərini gətiriblər.

Teymurləng yanında oturub sakitcə təsbeh çevirən vəzirinə sarı döndü:

—Vəzir, Seyid Əli qaçdı, bu bir yana qalsın. Dünənki üç qoca da bizə kələk gəldi. Görünür, şəhəri bütövlüklə köçürmək o qocaların tədbiridir,— dedi, Miranşaha dönüb davam etdi: —Get, amma “Gələrsən-görərsən” qalasını almamış yanıma dönmə, heç kimi—nə cahılları, nə qocaları, nə sənətkarları, nə başqalarını öldürməyə çalışmayasan, xüsusən dünən mənim yanıma gəlmiş o qoca ustaları. Onların hamısını əl-qolları bağlı hüzuruma

gətirərsən. Get, fərmanıma əməl elə— dedi. Miranşah gedəndən sonra donquldandı:

—Mən onların bədənlərindən ehram düzəldəcəyəm, o ehramın hər tərəfinə quru odun yığıdırıb od vuraraq, onları diri-diri yandıracağam. Onlar cəhənnəmi axirət dünyasında deyil, bu dünyanın özündə görəcəklər.

Gün keçdi, qaş qaraldı, ancaq Miranşah gəlib çıxmadı. Teymurləng “Gələrsən-görərsən” qalası ətrafında baş verənləri öyrənməkdən ötrü atlılar göndərməyi əmr etdi. Atlılar burada dəhşətli mənzərə ilə rastlaşdılar. Mindən artıq əsgərin meyidi qala ətrafı düzənlikdə səpələnmişdi. Minlərlə yaralının zarılısından qulaq tutulurdu. “Gələrsən-görərsən” müdafiəçilərinin Miranşahın əsgərlərinə divan tutması Teymurləngi sarsıtmadı, o səhvə yol verdiyini başa düşdü və deyindi:

—Bilə-bilə ki, o qalanı almaq mümkün deyil, qoşunları nahaq yerə qırğına göndərdim,—dedi və Miranşahı yanına çağırmağı əmr etdi. Qalanı ala bilmədiyinə görə atasının qəzəbinə düşər olacağını zənn edən Miranşah, onun çadırına girəndə az qaldı ödünü udsun, ancaq atasını əsəbi görməyib rahatlandı Teymurləng ona:

—Qoşunları geri qaytar, oğul, onlar bizə Toxtamışın üstünə getməyə gərəkdir. Görünür bu yerlərə, Seyid Əlini cəzalandırmağa bir də gəlmək lazım olacaq.

Miranşah: “Baş üstə” deyib sevincək atasının çadırından çıxdı. Teymurləng yanındakı minbaşılardan birinə döndü:

—Qoy çərilər bu gecəni yaxşı dincəlsinlər, sabah buradan yola düşürük. Kür sahilinə gedirik. Qəbələ yaxınlığında düşərgə salıb, Toxtamışın Dərbənd keçidini aşmasını gözləyəcəyik.

TOXTAMIŞ XAN

Şirvan üzərinə yerimək üçün Dərbənd yaxınlığında düşərgə salmış Toxtamış xan həmişəkindən fərqli olaraq bu gün şad-xürrəm görünürdü. Təbiətə yaşıllıq, tərəvət gətirmiş yazın orta ayının gözəlliklərinə biganə olub, həndəvərində boylanan gül-çiçəklərə belə əhəmiyyət verməyən, bir çadırdan digərinə gedən yoldan başqa yer bilməyən Toxtamış xanın, gözəlləşdikcə uzanıb gedən düzənliyin bir tərəfində ucalan tərədə düzəldilmiş çadırından çıxdı. Ətrafı seyr etməsi, arvad-uşağı səsləməsi, danışib-gülməsi hamıdan çox qoca vəzirə təəccübləndirirdi. Hələ dünən Toxtamış xanın kefi çox pis idi. O, günorta çağı qoşun başçılarını başına toplayıb:

—Dərbənd çox möhkəm qala olsa da, biz onu alacağıq. Ancaq belə söyləyirlər ki. Əmir Teymur böyük qoşunla bizim yolumuzun üstünə, Şeyx İbrahimə köməyə gəlir. Çərilərinin sayı-hesabı yoxdur,—demiş, susmuş, xeyli fikirləşdikdən sonra əlavə etmişdi:

—Çox ağır olacaq bu döyüş, heç olmasa Dərbəndi alıb Şirvan torpaqlarına girənə kimi Şeyx İbrahimi təkliyə bilsəydik, işimiz xeyli yüngülləşərdi.

Toxtamış xan bu sözləri dedikdən sonra daha danışmamış, heç kimin mülahizəsini soruşmamış, bardaş qurub ətrafında dövrələmə oturmuş əmirlərə, hətta qoca vəzirinə əhəmiyyət vermədən çadırı tərk etmiş, arvadlarının yerləşdiyi qonşu çadıra getmişdi.

Bu gün isə...

Toxtamış xanın tərənin lap ətəyində ucalan çadırından çıxıb hökmdarına baxan vəzir pıçıldadı:

—Nə olub görəsən ona? Hələ dünən üz-gözündən zəhrimar yağırıdı.

Vəzir nəzərlərini sol tərəfə çevirdi və orada, onun çadırının yaxınlığında dayanmış üç minbaşını gördü. Onların da gözləri Toxtamış xana zillənmişdi. Onlar öz arvad-uşaqları ilə zarafatlaşan, gülüb-danışan Toxtamış xanın baxışlarını tutmaq istəyirdilər. Toxtamış xan isə sanki qəsdən heç onlar tərəfə baxmaq belə istəmirdi. Vəzir minbaşılardan birindən soruşdu:

—Teymur xan, sən bilən hökmdarın kefi bu gün niyə belə kökdür? Axı dünən burnu yer süpürürdü.

Teymur xan çiyinlərini çəkdi və dedi:

-Nə deyim, vallah, ancaq hər halda səbəbsiz deyil. Deyim ki, yaxşı yuxu görüb. Kefi köklüyün də səbəbi budur, bu o qədər də düz olmazdı. Toxtamış xanın dünənki kefini lap cənnət yuxusu da düzəldə bilməzdi. Görünür ciddi səbəb var.

Teymur bəy nəzərlərini vəzirdən çəkib yanında dayanmış minbaşuya çevrildi:

—Yarəli xan, bilmirsən, dünən günortadan sonra, yaxud bu gün səhər tezdən hökmdarın yanına gələn olmayıb ki?—soruşdu. Yarəli xan qətiyyətlə:

-Bu gün səhər gələn olmayıb, mən günəşdən qabaq yatağımdan qalxmağa adət etmişəm, dedi. —Bəs dünən?

—Bilmirəm.

— Qoruqçubaşı haradadır?

—Yəqin öz çadırında olar

—Onu çağırtdır.

Yarəli xan qoruqçubaşını çağirtmaq üçün ətrafa boylandı. Hökmdarın qoruqçularından birinin onlara yaxınlaşdığını görüb sevindi. Qoruqçu minbaşılara yaxınlaşıb əvvəl vəzirə, sonra isə minbaşılara baş əyib dedi:

—Böyük vəziri, minbaşıları hökmdar öz yanına çağırır. Vəzir irəlidə, üç minbaşı isə onun ardında tərəni yavaş-yavaş qalxmağa başladılar. Onlar çadıra girəndə orada Toxtamış xandan başqa bir neçə minbaşını da gördülər. Toxtamış xan onları mehribanlıqla, gülərüzlə qarşıladı, oturmağı təklif etdi, vəzirini öz yanında əyləşdirdi və:

—Deyəsən hamı buradadır,—dedi, nazik sallaq bığlarına, təkçə çənəsini örtmüş seyrək saqqalına sığal verə-verə üzünü Teymur xana çevirdi və soruşdu:

—Xan, bəs bu Cormağan xan niyə gəlib çıxmır? Teymur xan yerindən qalxmaq istəyəndə Toxtamış xan əli ilə oturmasına işarə etdi. Toxtamış xan yalnız kefinin kök vaxtında belə edirdi. Teymur xan cavab verdi:

—Hökmdar, yəqin bir-iki günə gəlib çıxar. Teymur xan yenə nəşə demək istədi, ancaq tərəddüd etdi. Bu, Toxtamış xanın gözlərindən qaçmadı: —Hə, sözlərinin hamısını söylə,—dedi. Teymur xan böyük ehtiyatla dedi:

—Hökmdar, çərilərimizin sayı göydəki ulduzlardan çoxdur, neynəyirsən Cormağan xanın on min çərisini? Toxtamış xan Teymur xana cavab verməyib vəzirə döndü:

—Vəzir, necə bilirsən, burada çox oturmadıq? Hücuma getmək vaxtı deyil?

Vəzir hökmdarın ona belə bir sualla müraciət edəcəyini gözləmirdi, axı hələ dünən onun özündə də yəqinlik yox idi. O, nə cavab verəcəyini bilmir, səhv edəcəyindən qorxurdu. Buna baxmayaraq o cavab verməli idi:

Hökmdar, sən kimi böyük çəribəşiyə məsləhət verməyə acizəm. Burada çox əyləndik, doğru söylədin, ancaq görünür belə lazımdır, sən bilən yaxşıdır.

Vəzirinə müraciət etmiş Toxtamış xanı onun cavabı maraqlandırmadığı üçün sözlərinə də əhəmiyyət vermədi, vəzir sözünü bitirən kimi dedi:

—Lap əsl vaxtıdır, hücuma keçmək çağı gəlib çatıb, buna baxmayaraq Cormağan xanı gözləməliyik. Toxtamış xan Teymur xana döndü:

—Sən düz söylədin, xan, Cormağansız da çərilərimiz çoxdur, lap çox. Ancaq qarşımızda Dərbənd kimi möhkəm bir qala durur, onu almaq çətin olacaq, çox tələfat verə bilərik. Cormağan xanın çərilərindən ötrü isə qala fəth eləmək asan bir iş olub, necə deyərlər, Cormağan qala alan çəribəşilərdən olub.

Vəzir, sərkərdələr bilirdilər ki, Toxtamış xan onları bu sözlər söyləməkdən ötrü toplamayıb, nəşə başqa bir sözü var. Dünən tərəddüd içində olan Toxtamış xanın bu gün belə qətiyyətlə hücuma keçmək vaxtının çatmasını söyləməsini də onlar təsadüfi saymırdılar. Bəs necə oldu ki, o birdən-birə

belə qətiyyətli oldu? Toxtamış xan onların intizarına son qoymaq vaxtının çatmasını fikirləşibmiş kimi dedi:

—İndi yürüşə başlamağın əsl vaxtıdır, Əmir Teymur Kür sahilində düşərgə salıb, tərپənmək fikrində deyil bu yaxın günlərdə. Biz Şeyx İbrahimi təkləyib yaxşıca əzişdirə bilərik, Şirvandan da əməlli qənimət ələ keçirərik.

Toxtamış xan minbaşılara məmnun halda baxa-baxa nazik, sallaq bığlarına sığal verə-verə davam etdi:

—Dünən axşam ayaqçılarımız xəbər gətiriblər, lap Əmir Teymurun düşərgəsində olublar onlar. Ancaq öyrənə bilməyiblər ki, Əmir Teymur öz dostu və müttəfiqi Şeyx İbrahimi niyə tək qoymaq istəyib?

Toxtamış xanı, verdiyi sualın cavabı maraqlandırmadığına görə heç kimi dinləmək istəməyib yerindən qalxdı. Hamı durdu:

—Bu sualın cavabının nə əhəmiyyəti bizdən ötrü? Əmir İbrahim qalıb tək, köməksiz. Bax, bizim üçün ən vacibi budur,— dedi, bir addım atıb dayandı və əlavə etdi. Yaxşı, gedin. Biz Cormağanın gəlməsini gözləyəcəyik, o gələn kimi yola düşürük.

Gözləri Cormağan xanın qoşunlarının gələcəyi yolda olan Toxtamış xan çadırında rahatlıq tapmır, tez-tez bayıra çıxır, ətrafa boylanırdı. Təbiətən onsuz da çox narahat olan Toxtamış xan yaxşı bilirdi ki, Cormağan xanın kəlməsini heç olmasa iki gün də gözləməlidir, buna baxmayaraq o çadırdan tez-tez çıxıb ətrafa boylanmaqdan da əl çəkmirdi. Toxtamış xanı narahat edən o idi ki, Cormağan iki gündən sonra gəlsə də, elə həmin gün yola düşmək olmayacaqdı, onun qoşunlarına ən azı iki gün dinclik vermək lazım gələcəkdi. Bu çox deyildimi? Bu müddət ərzində Əmir Teymur öz qoşunlarını Şirvanşahın köməyinə göndərməzmi? Doğrudur, Əmir Teymurun qoşunları dörd gün ərzində o boyda yolu qət edib Dərbəndə çata bilməzdi, ancaq o, Şirvanın ərazisinə yetişə bilərdi, bu isə onun qoşunlarını böyük qənimətdən məhrum edərdi. Zəngin Şirvan torpaqlarında, sonra isə Təbrizdə ələ keçiriləcək qənimət hesabına varlanmaq eşqilə döyüşə can atan qoşun başçılarının, çərilərin qənimətin əldən çıxması döyüş qabiliyyətini

xeyli azaldırdı. Belə fikirlərlə əlbəyaxa olmuş Toxtamış xanın əhvalı getdikcə dəyişirdi? O nə qədər çalışdısa da bu fikirləri özündən uzaqlaşdırma bilmədi, üzüldüyünü görüb qoruqçubaşını çağıraraq dedi:

—Tez bir məclis düzəlt, vəzir, bütün minbaşılıarı çağırtdır, rəqqasələri, xanəndələri də unutma.

Toxtamış xanın sözlərini böyük təəccüblə dinləyən qoruqçubaşı “baş üstə” deyib çadırdan çıxdı. O, minbaşılara bir söz demədən vəzirin yanına gəldi, hökmdarın əmri barəsində ona məlumat verdi və dedi:

—Heç nə başa düşə bilmirəm, o heç vaxt yürüş qabağı məclis düzəltməyib. Bu bir yana qalsın, üstəlik xanəndələri və rəqqasələrn də çağırtdırmaq. Axı özü fərman verib ki, rəqqasələri heç vaxt saraydan çıxarmayacaq, heç bir səfərə aparmayacaq. İndi mən rəqqasələri haradan tapım?

Qoca vəzir həyəcanla danışan qoruqçubaşını dinləyir, gülümsünürdü. Cavan qoruqçubaşı Toxtamış xanı cəmisini ikinci dəfə idi ki, belə uzaq səfərdə müşayiət edirdi. Onun, Toxtamış xanın bir çox şəkərlərindən, hətta dünən verdiyi fərmandan bu gün imtina edə biləcəyi şəkərdən xəbəri yox idi. O bilmirdi ki, hökmdarın xasiyyətinə yaxşı bələd olan vəzir, onun söylədiklərini can-başla dinləsə də, hər şeyi özü bildiyi kimi edirdi. O bilmirdi ki, qoca, təcrübəli vəzir, həmişə olduğu kimi bu səfərdən də xanəndələri də, rəqqasələri də yola çıxmağa məcbur etmişdir. Vəzir, “başına gələn başmaqçı olar” xalq məsələni çox işlədirdi. Bir neçə il əvvəl səfərlərindən birində vəzir qoruqçubaşının vəziyyətinə düşmüşdü. Onda Toxtamış xan növbəti səfərindən qələbə ilə qayıdarkən yolda dinçəlməyə dayananda məclis qurulmuş, bir xeyli içəndən sonra hökmdar rəqqasələri tələb etmişdi. Vəzir, onun rəqqasələri Saray şəhərindən Qızıl Ordanın paytaxtından çıxarmamaq fərmanını yadına salanda o qəzəblənmiş və demişdi:

—Mənim belə sarsaq bir fərmanım ola bilməz, vəzir, rəqqasələr gəlsin, vəssalam.

Vəzirin xoşbəxtliyindən qarət edilmiş ölkələrdən aparılan minlərlə cavan oğlan və qızların arasında rəqqasələr də vardı. Vəzir onları məclisə çağırıb hökmdarı qəzəbindən qurtara bilmişdi.

Qoruqçubaşı sözlərini deyib vəzirə baxır, ondan imdad gözləyir, vəzir isə hey gülümsünürdü. Nəhayət, vəzir dilləndi:

—Get minbaşılara hökmdarın fərmanını yetir, məclisi də qurdur. Xanəndələr də olacaq, rəqqasələr də. Qoruqçubaşı təəccüblə soruşdu:

—Rəqqasələr də?

—Vəzir yenə əvvəlki kimi gülümsünməkdə davam edə-edə:

—Hə, rəqqasələr də,—dedi.

Qoruqçubaşı bir istədi: “Hardan alacaqsan rəqqasələri?”— soruşsun, ancaq vəzirdən çəkindi, sevincək onun çadırından çıxdı.

Axşama yaxın qurulmuş məclisdə həddindən artıq içmiş Toxtamış xanın kefi kökəlmişdi. Hökmdarın indicə “rəqqasələr gəlsin” deyəcəyini qabaqcadan duya bilmiş vəzir, hökmdar ağzını açana kimi qonşu çadırdə gözləyən rəqqasələrin ardınca adam göndərdi və bir azdan piy çıraqların titrək işığında yarımqaranlıq çadırdə Toxtamış xanın qarşısındakı boş yerə döşənmiş keçələrin üstünə bir-birindən gözəl, yarıçılpaq qızlar düzüldülər. Çaxırdan dəmlənmiş minbaşılərin hərıs baxışları onlara dikildi. Toxtamış xanın da gözləri hədəqəsindən çıxmağa hazır idi. Vəzir çalğıçıləra baxır, ancaq “başlayın”—deməyə cürət etmirdi. O, Toxtamış xanın rəqqasələrdən gözlərini çəkmədiyini görür onun sərəncam verəcəyini gözləyirdi. Çadırdə elə sükut çökmüşdü ki, yeyib doymuş bəzi şişman sərəkərdələrin fısıltısından başqa bir səs eşidilmirdi. Bayaqdan ağızlarına, dişlərinə, dillərinə və əllərinə güc vermiş çəribəşılərin hamısı indi bütün güclərini gözlərinə ötürmüşdülər. Onların hamısı qarşılərinə hərəkətsiz dayanmış mələk sifətli, ahu baxışlı, sərvi qamətli qızları gözlərilə yeməyə hazır idi. Sükutu Toxtamış xan pozdu:

—Vəzir, kimi gözləyirik, niyə rəqqasələr rəqsə başlamırlar?

Vəzir Toxtamış xanın səsində onun danışığına xas olmayan xırıltı eşitdi. O, hökmdarın kefinin belə duru vaxtında səsinin xırıltılı olmasını heç vaxt eşitməmişdi. Toxtamış xanın səsi yalnız özünü itirəndə, çıxılmaz vəziyyətə düşəndə dəyişirdi. Bəs indi nə olub ona? Vəzir bu suallarına cavab tapmağı sonraya qoymağı qət edib çalğıçılara başlamağı əmr etdi. Çadırı musiqi sədaları doldurdu, hamı rəqqasələrin rəqsinə aludə oldu. Vəzir hər şeyi, Toxtamış xanın səsində əmələ gəlmiş xırıltını da unutdu. Ancaq rəqsin şirin yerində Toxtamış xanın ona yenə xırıltılı səslə müraciət etməsi vəziri narahat etdi. Bundan heç on-on beş dəqiqə keçməmişdi, birdən Toxtamış xan yerindən sıçradı, iki- üç kəlmə mənasız söz deyib yerə sərildi, çapalamağa başladı, ağzından köpük gəldi. Məclis pozuldu, rəqqasələr sevincək çadırı tərk etdilər. Vəzir minbaşılara çadırdan getməyi əmr etdi. Hamı dağılışdı, bir qoruqçubaşı, bir də vəzirlə bərabər iki qoruqçu qaldı. Vəzir saray həkimini çağırırdı. O, Toxtamış xanı müayinə belə etmədən dedi:

—Adi ürək getməsidir. Bir azdan özünə gələr. Vəzir təəccüblə başını buladı və dedi:

—Ürəkkeçmə xəstəliyi birdən-birə əmələ gəlməz axı. Toxtamış xanın ürəkgetmə xəstəliyinin olmasını, onun arvadlarından birindən, həkim və qoruqçubaşından başqa bir kimsə bilmirdi. Toxtamış xan sirri saxlamağı onlardan tələb etmiş, dar ağacı ilə hədələmişdi. İndi həkim biixtiyar “adi ürək getməsidir” deməklə sirri verməsini başa düşdü, nəzərləri qoruqçubaşının baxışları ilə rastlaşanda isə canına titrəmə düşdü, özünü dar ağacının altında hiss etdi, səhvini düzəltməyə cəhd göstərdi:

—Elədir, vəzir, ürəkgetmə xəstəliyi birdən-birə əmələ gəlmir. Mən hökmdar barəsində sən düşündüyün ürəkgetmə azarı barəsində demədim, səhv elədim, ürəksıxılma əvəzinə ürəkgetmə dedim. Görünür çadırın havası ağır olub, bu ona pis təsir eləyib. Bir azdan hər şey yoluna düşər.

Həkim sözlərini deyib qoruqçubaşına baxdı, onun gözlərində bayaqkı hiddəti görməyib sevindi. Qoruqçubaşının isə fikri başqa yerdə idi.

Hökmdar özünə gələnə kimi vəzirə çadırdan necə uzaqlaşdırmaq barəsində düşünürdü. Ancaq o vəzirə çadırdan “get” deyə bilməzdi. Çox götür-qoydan sonra o dilləndi:

—Hörmətli vəzir, artıq gecdir, görürəm bərk yorulmusan, get dincəl, mən həkimlə gözlərəm.

Vəzir hər şeyi başa düşürdü. O, qoruqçubaşının müraciətini eşitsə də, öz fikirlərilə məşğul idi: Hökmdarın ürəkgetmə xəstəliyi varmı. Bunu həkimlə qoruqçubaşı bilirlər, bu təbiidir, onlar bilməlidirlər, qoruqçubaşı ilə həkim həmişə onun yanındadır. Görünür, başqa bir kimsə bilmir. Xəstəliyini çox ustalıqla gizlədir hökmdar ,yaxşı da eləyir, onun xəstə olmasını heç kim bilməməlidir, bunu dövlətin mənafeyi tələb edir. Qoy elə düşünsünlər ki, mən də başa düşmədim, belə yaxşı olar, durum, gedim.

Vəzir qoruqçubaşının sözlərinə başını tərpətdi və dedi: —hə, mən də gedim, şükür ki, elə qorxulu bir şey yoxdur.

Vəzir gedən kimi qoruqçubaşı qonşu çadıra getdi, hökmdarın arvadına xəbər apardı. O, tez ərinin yatağını düzəltdi. Qoruqçubaşı bilirdi ki, Toxtamış xan ayılan kimi su istəyəcək, sonra isə yatağa girib dərin yuxuya gedəcəkdə. Odur ki, yanına bir qab su qoydu.

Ertəsi gün Toxtamış xan yatağından çox gec qalxdı. Qoruq-çubaşını yanına çağırıb onun azarını başqalarının duyub-duymaması ilə maraqlandı. Qoruqçubaşı onu arxayın etdi ki, heçkim, hətta hamıdan axıra qalmı vəzir də başa düşmədi. Saray xidmətçisinin çadıra girib Cormağan xanın gəlməsini, qəbula muntəzir olmasını bildirməsi, Toxtamış xanın qoruqçubaşı ilə söhbətinə son qoydu. O, Cormağan xanı çağırmağı əmr etdi, tezliklə xəstəliyi barədə fikirləşməyi untdu. Toxtamış xan Cormağan xanı mehribanlıqla qarşıladı, hətta onu qucaqladı da. O gülə-gülə dedi:

—Yaxşı oldu, vaxtında gəlib çıxdın, sən gəlməyinə muntəzir idik. Hücuma getmək üçün vaxt çox əlverişlidir. Dərbənd ətrafında tək cə Şeyx İbrahimin otuz minlik qoşunu var. Əmir Teymur nədənsə onun hovuna yetişməyə tələsmir. Cormağan xan dinmədi, Toxtamış xan davam etdi:

—Çərilərini yol çox yorub?—soruşdu.

—Hə, çox yorulublar. Sənin bizi səbirsizliklə gözləməyini eşidib iki günlük yolu bir günə qət etməli olduq.

Toxtamış xan Teymur xanın Cormağan xanın ardınca atlılar göndərməsindən xəbərsiz idi. Bununla belə o, Cormağan xandan ona xəbəri kim çatdırmasını soruşmadı və dedi: —Bir gün dincəlsələr bəs eləyər.

Cormağan xan Toxtamış xanın tələsməsini hiss edirdi. Ancaq o, Dərbənd qalasının alınmasının çətinliyini, yorğun əsgərləri hücumla aparmaqla işi korlaya biləcəyini fikirləşdi və Toxtamış xanla razılaşmamağa cürət etdi:

—Hökmdar, tələsməyək. Belə böyük bir işdə bir gün gecikməyin əhəmiyyəti yoxdur. Biz çərilərə bir gün də dinclik versək, işi nisbətən asanlıqla yoluna qoya bilərik.

Toxtamış xan Cormağan xana bir söz deməyib qoruqçubaşıya vəzir, minbaşılara çağırmağı əmr etdi. Cormağan xanın on min nəfərlik qoşunla gəlməsi xəbərini almış minbaşılardan hamısı Toxtamış xanın çadırının hündürlüyünə toplaşmışdı vəzirin çadırı isə qonşuluqda idi və onların hökmdarın çağırışı ilə bir yerə toplaşmaları çox vaxt aparmadı. Cadıra yığılmış sərkərdələrin heç biri dünənki hadisədən sonra Toxtamış xanın səhhətini soruşmağa cürət etmədi. Vəzir isə özünü saxlaya bilmədi və soruşdu:

—Hökmdarın səhhəti necədir?

Dünənki ürəkkeçməsinə unutmmuş, fikri-xəyalı Dərbənd keçidi yanında olan Toxtamış xan vəzirin sualından diksindi, əhvalı dəyişdi və dedi:

-Mənə nə olubdur ki, əhvalımı soruşursan. Dünən o zəhrimarı həddən artıq içmişdim. Səhvə yol vermiş vəzir söhbətin istiqamətini dəyişdi: —Nə deyir Cormağan xan, çəriləri Dərbənd qalasını sındırmağa hazırdır?

Toxtamış xan vəzirə cavab verməyib minbaşılara müraciət etdi:

—Cormağan xanın çəriləri iki gün dincəlməlidir. Siz də dağılışın və gedin öz çərilərinizin yanına, hazırlaşın səfərə. Sabah yox birisi gün dan yeri sökülməyə başlayanda düşərgə yığıldırılmış olsun. Cormağan xan öz

çərilərilə lap irəlidə gedəcək. Mən onun yanında olacağam. Dərbənd qalasına hücum gün doğmamış başlanacaq. Naharı Dərbənddə edəcəyik.

Vəzirin sualından sonra Toxtamış xanın əhvalının dəyişməsi çadırdə dərin sükut yaratmışdı. Toxtamış xan danışıanda da bu sükut davam edirdi. Lakin onun son sözləri qurbağa gölünə atılmış daş oldu, çadırdə canlanma yarandı, tezliklə Toxtamış xanın da əhvalı yaxşılaşdı və məclis düzəltməyi əmr etdi. Məclis axşama kimi davam etdi. Xanəndələr oxudular, rəqqasələr rəqs etdilər, çaxır su yerinə axdı, ancaq Toxtamış xan bir qurtum da içmədi.

Toxtamış xanın təyin etdiyi vaxtdə bütün düşərkə ayaq üstə idi. Hələ əlaqəranlıq ikən o, Cormağan xana irəliləmək əmri verdi. Cormağan xanın qala hasarlarını dağıtmaq ləvazimatı ilə təchiz edilmiş çəriləri Dərbənd üzərinə yeriməyə başladılar. Qalaya bir ox mənzili məsafə qalanda Cormağan xan qoşununu əylədi, nişançılarla nərdivançılara irəliləmək əmri verdi. Onlar qalxanlarını üzlərinə tutub irəliləyir, in- dicə qalandan ox yağdırılacaqlarını fikirləşir, müdafiə olunmağa çalışırdılar. Lakin onlarla qala hasarları arasında əlli addımdan da az məsafə qalanda belə oradan bir oxun da atılmaması Cormağan xanı şaşırıdı. O, bunu qala müdafiəçilərinin onun qoşunlarına qarşı qurduqları kələk sanıb qoşunları əylədi, bir az arxada at sürən Toxtamış xana yaxınlaşdı və dedi:

—Heç bir şey başa düşə bilmirəm, elə bil qala boşdur, müqavimət göstərən yoxdur.

Qalanın susması Toxtamış xanı da düşündürmüşdü, narahat etmişdi. O:

—Şeyx İbrahim, bacarıqlı, ağıllı, uzaqgerən çəribəşidir. Görünür, nəsə bir kələyi var,—dedi bir qədər susub gözlərini qalaya zilləyib davam etdi. —Çox ola bilər ki, Bakıdan çoxlu nöyüt gətiriblər, çərilər qala divarlarına yaxınlaşan kimi nöyüt yandırıp onların üstünə tökməyə hazırlaşırlar.

Qala almaqda böyük təcrübəsi olan Cormağan xan başını tərpətdi və dedi:

—Çox ola bilər.

Cormağan xan Toxtamış xandan aralanıb minbaşılardan birini çağırıdı, ona nəsə deyib yenə Toxtamış xana yaxınlaşdı və dedi:

—Cəbi minbaşının çəriləri nöyüt yandırıb tökülmək təhlükəsi qarşıya çıxanda qalalara hücum etmək səriştəli çərilərdir. İndi Cəbi minbaşı onları hücumu aparacaq.

Cəbi minbaşı öz çərilərini irəli verdi. Onların hamısının əllərində qalxanabənzər, lakin dəyirmi, dairəsi də qalxanın dairəsindən böyük örtüyə oxşar qorunmaq aləti var idi. Onlar həmin örtüyü başlarına tutub irəliləməyə başladılar. Onlar qala divarlarına çatdılar, ancaq oradan müqavimət görmədilər. Qala darvazalarını itələdilər, bağlı idi. Əskərlərin bütün hərəkətlərini izləyən Toxtamış xan Cormağan xana yaxınlaşdı və dedi:

Qala boşdur. Şeyx İbrahim yenə öz aqlını göstərdi. O yaxşı bilirdi ki, otuz minlik qoşunla mənim qabağıma çıxmaq, çərilərini boş-boşuna qırğına vermək deməkdir. Çəkilib gedib.

Cormağan xan Dərbənd darvazalarını sındırmağı əmr etdi. Əskərlər darvazaları sındırmağa macal tapmadılar, nərdivançılardan bir neçəsi artıq hasarları aşmışdı, onlar da darvazaları açdılar. Bu, bilavasitə Dərbənd şəhərinin deyil, Dərbənd keçidinin darvazaları idi. Cormağan şəhərin də boş olmasını zənn edib nərdivançılara şəhər darvazalarını da açmaq üçün şəhər hasarlarına dırmaşmağı əmr etdi. Lakin nərdivançılar hasarlara yaxınlaşa bilmədilər, onların üzərinə ox yağdırıldı. Toxtamış xan Dərbəndin alınmasının böyük itki bahasına olacağını fikirləşib, həm, də xeyli vaxt itirə biləcəyini nəzərə alıb əmr etdi:

—Bizə Şirvan torpaqlarına girməkdən ötrü keçid lazım idi. İndi keçid bizim əlimizdədir. Şəhəri də almaq pis olmazdı, ancaq bu indi bir o qədər də vacib deyil, bu işi geriye qayıdanda da görə bilərik. İndi vaxt yoxdur, biz tələsməliyik, Şirvanın içərilərinə irəliləməliyik.

Toxtamış xanın saysız-hesabsız qoşunları Samur çayına doğru hərəkətə başladı.

TEYMURLƏNGİN DÜŞƏRGƏSİNDƏ

Dəbənd keçidində möhkəm müdafiə xətti tutmuş Şirvanşah narahatlıq

keçirirdi. Toxtamış xan hər dəqiqə hücumu başlaya bilərdi, Teymurləngin qoşunları isə gəlib çıxmırdı. Toxtamış xan Teymurləngin qoşunlarının Kür sahilində düşərgə salmasını bilməmiş deyildi, lakin o da hücumu ləngidirdi və bu müdafiəçilərin təəccübünə səbəb olmuşdu.

Qoşunlar bir neçə gün üz-üzə dayandılar. Kəşfiyyatçıların Toxtamış xanın düşərgəsindən gətirdiyi xəbər Şirvanşahı bir qədər sakitləşdirdi. Toxtamış xan hücumu başlamaq üçün haradansa çağırtdığı on min nəfərlik əlavə qoşun dəstəsini gözləyirdi. Şirvanşah eyni zamanda Teymurləngin gələcəyi yola da kəşfiyyatçılar göndərmişdi. Son məlumatdan aydın olmuşdu ki, Əmir Teymur Kür sahilində düşərgə salıb oturmuşdu və kənardan baxana elə təsir bağışlayır ki, o bu günlərdə yerindən tərpəməyə hazırlaşmır. Bu xəbər Şirvanşahı narahat etdi. O, Teymurləngin bu hərəkətinin səbəbi barədə xeyli fikirləşdisə də, bir nəticəyə gələ bilmədi. Qazı Mövlana Zahirəddin onun yanına bir də elçi göndərməyi məsləhət gördü. Şirvanşah ona cavab vermədisə də, elçi də göndərmədi, göndərmək istəmədi. Ona aydın idi ki, bu yerlərdə Əmir Teymurun onlarla xəfiyyəsi var və Teymurləng vəziyyətlə lap yaxşı tanışdır. Belə olan surətdə o nə üçün tələsmir?

Toxtamış xanın gözlədiyi on minlik qoşunun artıq düşərgəyə yaxınlaşmaqda olması, iki günə düşərgəyə çatacağı xəbəri Şirvanşahı lap narahat etdi. Bu o demək idi ki, Toxtamış ən uzağı üç və ya dörd gündən sonra, yəni təzə gəlmiş qoşuna bir-iki gün istirahət verəndən sonra hücumu başlayacaqdı. Şeyx İbrahimin aldığı təxmini məlumatla görə Toxtamış xanın qoşunlarının sayı iki yüz min nəfərə çatırdı. Demək Teymurləng vaxtında gəlməsə onun otuz minlik qoşunu Toxtamış xanın qabağında dura bilməyəcəkdi. Bir neçə saat əvvəl aldığı məlumatla görə Əmir Teymur hələ Kür sahilindən

tərpənməmişdi. O, düşərgəni yığışdırıb yola düşdükdən ən azı on-on beş gün sonra Dərbəndə çata bilərdi. Şirvanşah fikirləşir, çarə axtarırdı.

Şeyx İbrahim, demək olar ki, bütün gecəni yatmadı. O, səhərə qədər fikirləşdi. Günəş Dərbənd hasarlarının önündəki, çox da uca olmayan dağın arxasından boylanmağa başlayanda o, divan və hərbi şuranın üzvlərini yanına çağırırdı və sözə başladı:

—Toxtamış xan üç və ya dörd günə hücumla keçəcək. Biz onun qabağını saxlamaq iqtidarında deyilik. Dərbənd keçidinin möhkəmliyinə o qədər də arxayın olmaq olmaz. Toxtamış xan hasarları, qalaları almaq sahəsində çox işlər görmüş on min nəfərlik əlavə qoşun gətirib. Toxtamış xanla təklikdə, Əmir Teymurun köməyi gəlmədən döyüşə girişmək, bir neçə il zəhmət çəkib hazırladığımız qoşunumuzu bir və ya iki gün ərzində itirmək deməkdir. Məsləhət verin, necə hərəkət eləyək?

Qazı Mövlanə Zəhirəddinlə Əmir Huşəng ikisi birdən sözə başladılar, lakin Huşəng tez susdu, sözü Qazıya verməyi üstün tutdu. Qazı:

—Qibleyi-ələm, sən özün tədbir fikirləşməmiş deyilsən, buyur de, biz də qulaq asaq—dedi.

Əmir Huşəng də qazının dediklərini təkrar etdi.

Şirvanşah göz gəzdirdi ki, bəlkə söz demək istəyən var. O, Qeysəri narahat görüb soruşdu:

—Deyəsən söz demək istəyirsən?

Qeysər dedi:

—İstəyirəm, amma Əmir Teymurun söz verib, bizi darda qoyması barədə.

Şirvanşah əli ilə işarə etdi ki, otursun. Qeysər susdu və oturdu. Şeyx İbrahim danışmağa başladı:

—Düz buyurdunuz, mən xeyli fikir eləmişəm və belə qərara gəlmişəm. Biz təcili, gözləmədən, elə indicə işə başlamalıyıq. Birinci növbədə Toxtamış xanın yolu üstündə olan kəndləri boşaltmışıq, daha içərilərdə olan kəndləri də boşaltmaq lazımdır. İkincisi, qoşunları götürüb geri çəkilməliyik, lazım

gəlsə lap Kürə, Əmir Teymurun düşərkə saldığı yerə qədər geri çəkilməliyik.

Əmir Huşənk dedi:

—Padşahım Toxtamış xanı özbaşına qoysaq qabağına çıxan kəndi-kəsəyi viran edər.

—Eləsin, ayrı yolumuz yoxdur. Həm də o, boş kəndləri viran eləyəcək, yandıracaq. Neynəmək olar? Düşməni əzmək üçün bu qurban mütləqdir, sonra təzəsini tikərik.

Şirvanşah ayağa qalxdı. Hamı durdu. O Əmir Huşəngə:

—Bu kün künortqydan sonra keri çəkilirik. Toxtamış xanın nəzərini yayındırmaq üçün qala hasarları yanında bir minbaşının başçılığı ilə min nəfər qoy və əmr elə ki, Toxtamış xan hücumu başlayanda, ona bir qədər müqavimət göstərdikdən sonra, tez geriyə, meşələrə çəkilsinlər,

Qoşunların geriyə çəkilməsi xəbəri düşərgəyə yayılanda çoxları bu xəbəri təəccüblə qarşıladı.

—Necə? Düşmənin qabağından qaçırıq?

—Bəs qoyub qaçdığımız yerlərin camaatına kim yiyə duracaq, onların halı necə olacaq?

—Ay kişi, bir başa düş, gör nə qədərdilər? Biz onlara nə eləyə bilərik ki?

—Bəs əmir Teymurun çəriləri harada qaldı?

—Allah axırımızı xeyir eləsin, gah gəlirik, gah gedirik.

—Yaxşı, yaxşı, özünü çoxbilmiş göstərmə, Şirvanşah nə elədiyini yaxşı bilir.

* * *

—Sahibqran, düşərgəni yığışdırmaq vaxtı deyilmi? Ayaqçılarımız Toxtamış xanın Dərbənd yaxınlığında düşərgə salması xəbərini gətirmişdir.

Kür sahili boyu uzanıb gedən düzənlikdə düşərgə salmış Teymurləng, düşərgənin tən ortasında, dəvə yunundan basılmış zərif, naxışlı keçədən qurulmuş çadırının, Qarabağ xalıları sərilməmiş döşəməsinin bir tərəfində, qalın yun döşək üzərində oturub mütəkkəyə dirsəklənmişdi. O, mütəkkəni Şəkiyə səfərlərindən birində görmüş, ona dirsəklənməyin ləzzətini duymuş və indi o, haraya getsəydi özü ilə mütəkkə daşıtdırırdı. Əmir Teymurun yanında vəzirindən başqa kimsə yox idi. O, elə sakit uzanmışdı ki, elə bil hərəkət etmirdi. Yalnız hərdən bir ağrıyan, gizildəyən sol qolunu sağ əl ilə ovuşdurur, bəzənsə topal qıçını sağa-sola aparırdı. Onun açıq gözləri hərəkətsiz idi, sanki buz bağlamışdı, heç kirpiklərini də qırpmırdı. Vəzir bilirdi ki, hökmdarın əhvali-ruhiyyəsi yaxşıdır, nə dünən, nə srağagün, nə ondan əvvəlki günlərdə, nə də bu gün onu haldan çıxara biləcək bir hadisə baş verməmişdi. Buna baxmayaraq Teymurləngin onun müraciətini cavabsız buraxması vəziri narahat etdi. Ancaq Sahibqran gec də olsa dilləndi, vəzirə cavab vermək əvəzinə özü ona sualla müraciət etdi:

—Vəzir, yeməklə aran necədir? Mən acam, belə görünür ki, günortaya bir şey qalmayıb,—dedi, xırıltılı səsini bir anlığa udandan sonra dirsəyini mütəkkədən qaldırdı, oturdu, ağrımayan qıçını altına yığıb, çolaq qıçını irəli uzatdı, nazik, şabalıdı bığlarına, yalnız çənəsini örtmüş dörd barmaq uzunluğunda saqqalında sağ əlini gəzdirdi və davam etdi:

—Mənim mədəm günün bütün vaxtlarını çox 37dəqiqliklə müəyyən eləyə bilir. Mən indi acmışam, mədəm yemək istəyir, demək, ya günortadır, ya da ki, günortaya bir şey qalmayıb.

Hökmdarın yemək vaxtını dəqiq bilən saray xidmətçisi elə bu an çadıra girdi. Əmir Teymurun dodaqları qaçdı. Teymurləng döşək üstə oturub mütəkkəyə dirsəklənərək təsbəh çevirə-çevirə gözlərini ona zilləmiş vəzirə nəzər qaldırdı və:

—Görürsənmi, xidmətçi də gəldi. O mənim yemək istədiyim çağda dəqiq bilir,—dedi. Xidmətçiyə uzununu belə çevirmədən əlavə etdi. —Hə, gətir görək.

Yemək gətirən xidmətçi ilə eyni vaxtda çadıra Azərbaycan, Qafqaz və Qabağ Asiyanın valisi şahzadə Miranşah və şeyxülislam daxil oldular, Teymurləngə baş əydilər. Əmir Teymur şeyxülislama oturmağa yer göstərdi, ancaq Miranşah tərəfə heç baxmadı da. Şeyxülislam əyləşdi, Miranşah isə ayaq üstə qaldı. Yemək gətiriləndən sonra Şeyxülislam Əmir Teymura baxıb “bismillah rəhmani rəhim” deyib yeməyə əl uzadanda Teymurləngin xırıltılı səsi eşidildi:

—Nə kötük kimi dikəlmisən? Otursana.

Miranşah süfrənin bir tərəfində oturdu və yeməyə girişdi. O, elə iştaha ilə yeməyə girişdi ki, kənardan baxana elə gələ bilərdi ki, onu neçə müddətdir ac saxlayıblar. Miranşahın tələsə-tələsə yeməsi səbəbsiz deyildi. O, bilirdi ki, atası yeməyə bir o qədər də pərgar deyildir, bir neçə tikə yeyib süfrədən çəkiləcəkdir. Hökmdar yeməyini bitirəndə süfrə başında oturanların hamısı Şeyxülislamın “əlhəmdülillah” deməsilə yeməyi bitirməli idilər.

Nahar bitəndən və süfrə yığışdırıldıqdan sonra vəzir də, şeyxül-islam da, Miranşah da gözlərini Əmir Teymura dikdilər. Sahibqran isə ətrafında heç kim yox imiş kimi yenə mütəkkəyə dirsəklənmiş. Vəziri yenə Teymurləngin onun sorğusuna cavab verməməsi düşündürdü. O, sorğusundan xeyli vaxt keçməsinə baxmayaraq Əmir Teymurun cavab verəcəyini gözləyir və əmin idi ki, Sahibqran mütləq cavab verəcəkdir. Vəzir Əmir Teymurun bu və ya digər sorğuya, rəyə cavabı bir neçə gündən, özü də ikinci dəfə soruşmadan verməsinin bir neçə dəfə şahidi olmuşdu. Bir də kimin nə həddi var idi ki, Əmir Teymurun cavabsız buraxdığı sualını ikinci dəfə təkrar etsin? Saray əyanları, minbaşılar bilirdilər ki, onların sorğularınının, rəylərinin heç biri Teymurləngin nəzərlərindən kənarda qalmır, hafizəsi isə itidir. Madam ki, cavab verməyib, demək lazım bilməyib.

Nahardan sonra yaranmış sükutu Teymurləng pozdu. O, Miranşaha tərəf baxmadan ondan soruşdu:

—Təzə nə xəbər var?

Miranşah narahat sualdan diksindi, o, atasının sorgusunun mahiyyətini başa düşmədi, nə cavab verəcəyini bilmədiyi üçün:

—Bütün Azərbaycan camaatı sənə dua eləyir, hökmdarım,—dedi.

Teymurləng göy gözlərini Miranşaha qaldırdı, çadırın yarıqaranlıq olmasına baxmayaraq, şahzadə bu gözlərdəki hiddətn gördü, canına üşütmə düşdü, ancaq dinmədi, başını aşağı dikdi. Teymurləngin səsi xırıldadı:

—Deyirsən Azərbaycan camaatı mənə dua eləyir? Nə duası? Dua eləyirlər ki, ilahi, sən bizi Əmir Teymurun çərilərinin fəlakətindən, onun hiddətindən hifz elə? Miranşah cəld:

—Yox, böyük hökmdar, onlar sənə can sağlığı, uzun ömür diləyirlər,—dedi.

Əmir Teymur yenə eyni sakitliklə: —Sən özün eşitmişən o duanı?— soruşdu. Miranşah özünü yenə itirdi. Əlbəttə, o belə bir duanı eşitməmişdi, eşidə də bilməzdi. Axı o camaat arasında olmurdu, olsaydı da yəqin ki, belə bir duanı heç vaxt eşidə bilməzdi. O, atasının daha da hirslənə biləcəyindən, bunun isə ona çox baha başa gələ biləcəyindən cavab verməyə tələsdi:

—Yox, hökmdar, özüm yox. Bunu mənim adamlarım söyləyirlər, öz qulaqları ilə eşidiblər.

—Kimdir onlar? Bir-ikisini çağır bura. Miranşah tərəddüd içində yerindən durdu, çadırdan çıxdı və tezliklə iki nəfərlə geri qayıtdı. Həmin adamlar Teymurləngin qarşısında üz üstə qapandılar. Əmir Teymur onlara qalxmağa icazə verdi. Onlar ehtiyatla qalxıb Teymurləngdən üç- dörd addım aralı dayanmalarına baxmayaraq bir addım da geri getdilər. Teymurləng onları bir müddət süzəndən sonra dedi:

—Şahzadə deyir ki, sizin ikiniz də camaatın mənə dua eləməsini öz qulaqlarınızla eşitmişiniz, bu belədir?

Çadıra girməmişdən qabaq Miranşahdan lazımi təlimat almış hər iki əsgər özlərini itirmədən bir ağızdan dedi: —Elədir, böyük hökmdar, elədir. Teymurləng onlardan birinə müraciətlə soruşdu: —Sən söylə görək duanı necə eşitdin? Onlar dua eləyəndə nə söylədilər?

Ağıldan o qədər də varlı olmayan Miranşah, dərk edə bilmişdi ki, atası onlara belə bir sualla müraciət edə bilər və onlara duanın məzmununu da demişdi. Odur ki, Əmir Teymurun sorğusuna cavab gecikmədi:

—Dua eləyirdilər ki, ey ulu tanrı, sən Əmir Teymura uzun ömür, can sağlığı ver.

Teymurləng istehza ilə dedi:

—Onlar Əmir Teymur deyirdilər, yoxsa Teymurləng, yaxud Topal Teymur?

Cavab yenə də gecikmədi:

—Böyük hökmdar, onlar ya hökmdar deyirdilər, ya da ki, Əmir Teymur.

—Söylədiyən bütün bu cəfəngiyyatı sən öz qulaqlarınla eşitmisən?

Teymurləngin dediyi sözlərin mahiyyətini o qədər də dərk edə bilməmiş əsgər:

—Bəli,—dedi.

Teymurləng ikinci əsgərə də eyni sualları verib, eyni cavabları alandan sonra cəlladı çağırırdı və o içəri girən kimi qorxularından payız yarpağı kimi titrəyən iki əsgəri göstərüb dedi:

—Apar bunların ikisinin də yalan danışan dillərini, heç nə eşitmədən, eşidən kimi qələmə verdikləri qulaqlarını kəs.

Bədbəxtlərin ikisi də üzləri üstə qapandılar, lakin bunun heç bir xeyiri olmadı. Əmir Teymur əlinin işarəsilə aparmaq əmri verdi. Əsgərləri aparandan sonra Teymurləng nəzərlərini ayaq üstə dayanıb uçunan oğluna çevirdi, ancaq ona bir söz deməyib üzünü vəzirə çevirdi və dedi:

—Vəzir, deyirsən ki, yığışın Dərbəndə sarı getməyin vaxtı çatıb?

İki günahsızın, Teymurləngin dəli oğlu Miranşahın tələsinə düşmüş, dillərindən və qulaqlarından məhrum olmuş iki bədbəxtin belə ağır cəzaya məruz qalmasının təsiri altında olan vəzir Sahibqranın sözlərini eşitdisə də, mahiyyətini ala bilmədi, nəzərlərini ona çevirməklə kifayətlənməli oldu. Teymurləng vəzirin başının tərپənməsini onun razılığı kimi qəbul etdi və qoruqçubaşını çağıraraq adbaad sadaladığı bir neçə minbaşını çağırmağı

əmr etdi. Çadırdan kənarda əmrə müntəzir dayanmış minbaşılar özlərini gözlətməyə məcbur etmədilər. Onlar çadıra girib həmişəki adətləri üzrə baş əyib təzim edəndən sonra əmrə müntəzir dayandılar. Minbaşılar özlərini çox ehtiyatlı aparırdılar, onlar çadırdan bayırda olsalar da bir az əvvəl baş vermiş hadisənin şahidi olmuş və elə zənn edirdilər ki, hökmdar əsəbidir. Ancaq elə olmadı. Teymurləng o iki əsgəri çoxdan unutmuşdu. Onun xəyalı Toxtamış xanla, onun saysız-hesabsız qoşunları ilə üz-üzə dayanmış Şirvanşah Şeyx İbrahimin yanında idi.

Teymurləng minbaşılardan ayaqüstə çox saxlamadı, oturmağı təklif etdi, onların əyləşmələrini gözləməyib sözə başladı:

—Vəzir söyləyir ki, Dərbəndə tərəf getməyin vaxtı çatıb, Toxtamış lap Dərbənd yaxınlığındadır.

Minbaşılar baxışdılar, ancaq dinmədilər. Vəzir Əmir Teymurun bir az əvvəl etdiyi müraciətin mahiyyətini aldı, minbaşılardan dinmədiyini görüb dedi:

—Elədir, Hökmdar, yoxsa Toxtamış xan Əmir Şeyx İbrahimin otuz minlik qoşununu asanlıqla sındırıb, Şirvana soxula bilər, qarət eləyər Şirvan torpaqlarını.

Teymurləng vəziri dinləsə də ona baxmırdı. Vəzir isə sözlərini bitirib minbaşılara baxdı. Onlar yenə dinmədilər. Minbaşılar Teymurləngin mülahizəsinin çoxdan hazır olmasını bilirdilər. Sahibqran bir məsələ barəsində qəti bir fikrə gələndə kimi heç kimlə, hətta vəzirlə də məsləhətləşmirdi. Onlara qəti aydın idi ki, Əmir Teymur onları məsləhətləşmək üçün deyil, öz fikrini söyləmək üçün çağırmışdır. Minbaşılardan çoxu vəzirin fikrinə şərik idi. Onlar varlı dövlətli Şirvanın naz-nemətinin Toxtamış xana qismət olmasının əleyhinə idilər. Bununla belə, onlar fikirləşdilər ki, hökmdar dostluqda baqi adam deyildir, gec-tezi əzizlədiyi, öz yanında əyləşdirdiyi, nəvaziş göstərdiyi Şeyx İbrahimplə arası bir gün dəyəcək, onda Şirvanı qarət etmək imkanları olacaq. Minbaşılar elə

zənn edirdilər ki, Teymurləng indicə təbil vurduracaq, yola düşmək əmrini verəcək. Ancaq Sahibqranın:

—Tələsməyə ehtiyac yoxdur, gedin, öz işinizdə olun, ancaq çərilərinizi döyüşə, yürüşə hazır vəziyyətdə saxlayın,—sözlərini eşidib heyrət içində yerlərindən qalxdılar. Onlar hökmdara təzim edib çadırın çıxışına doğru genəndə Teymurləng onları əylədi və:

—Dayanın görək. Mən sizə indicə “gedin” söyləmədim. Oturun. Hələ sözlərimi deyib qurtarmamışam. Mən sizin hamınızın bircə-bircə Şeyx İbrahim barəsində fikrinizi bilmək istəyirəm—dedi və üzünü dörd ən yüksək rütbəli sərkərdədən ən cavanına çevirib davam etdi:

—Səndən başlayaq.

Cavan sərkərdə özünü itirmədi və tez cavab verdi:

—Mənim Şeyx İbrahim Həzrətləri barəsində heç bir fikrim ola bilməz. Ona necə münasibət bəsləməyi böyük hökmdarım müəyyənləşdirmişdir. Böyük hökmdar Sahibqranın düşündüyünü icra eləmək mənim müqəddəs borcumdur, həm də şərəfidir.

Teymurləng cavan sərkərdənin cavabından tərifi çox xoşladığına görə razı qaldı. Bununla belə o həqiqətən də Əmir Şeyx İbrahim barəsində sərkərdələrinin nə düşündüyünü bilmək istədiyinə görə narazı da qaldı. Ona görə də ikinci sərkərdəyə müraciət edəndə dedi:

—Sən Tahir xanın sözlərini təkrar eləməyəsən. Çalış öz fikrini söylə.

Həmin sərkərdə də tez dilləndi:

—Onun barəsində mənim öz fikrim ola bilməz, ulu hökmdar. Mən nə karəyəm ki, səndən sonra, sənin onun barəsində mülahizələrini biləndən sonra, Şeyx İbrahimə başqa cür yanaşım.

Teymurləng o biri sərkərdələrdən də eyni məzmunlu cavab alacağını görərək, onların fikrini soruşmaqdan vaz keçdi və üzünü oğlu Miranşaha çevirdi:

—Qoy şahzadə öz fikrini söyləsin.

Atası sərkərdələrə müraciət edəndə onun da növbəsinin çatacağını fikirləşən Miranşah nə cür cavab verəcəyi barəsində düşünmüş, ancaq qəti mülahizəyə gələ bilməmişdi. Miranşahın Şirvanşahı görəsi gözü yox idi, imkanı və ixtiyarı olsaydı onu bir anın içində məhv edərdi. Şeyx İbrahim şəxsən ona hörmətsizlik göstərməmişdi, göstərə də bilməzdi. Onun ağılı, müdrikliyi, uzaqgörənliyi, atasının onu tez-tez tərifləməsi Miranşahı hövsələdən çıxarır, əsəbiləşdirirdi. İndi o böyük məmnuniyyətlə Şeyx İbrahimin barəsində acı sözlər söyləyərdi, ancaq atasından qorxurdu. Sahibqran ona müraciət edəndə Miranşahın nəzərləri təsadüfən çadırın girəcəyinə sataşdı, orada bir dərviş qiyafətli adam gördü və bir anın içində dəyişdi, gözləri güldü və dedi:

—Böyük hökmdar, sən buyurduğun kimi Şeyx İbrahim ağıllı, fərasətlidir, uzaqgörəndir, ola bilsin ki, yaxşı çəribəşi də çıxar ondan. Ancaq...

Miranşah bir anlıq susdu. Oğlundan heç vaxt sərbəst fikir eşitməmiş Teymurləng Miranşahın belə danışmasına daxilən sevindi. O, dilləndi:

—Niyə susdun?—soruşdu.

Miranşah ehtiyatla:

—Qorxuram qəzəbinə keçəm,—dedi.

Miranşah bilmirdi ki, atasının Şirvanşah barəsində onları sorğu-suala tutmaqda məqsədi, onun barəsində bir neçə kəlmə də olsa mənfi söz eşitməkdir. Teymurləngin dinmədiyini görə Miranşah ürəkləndi:

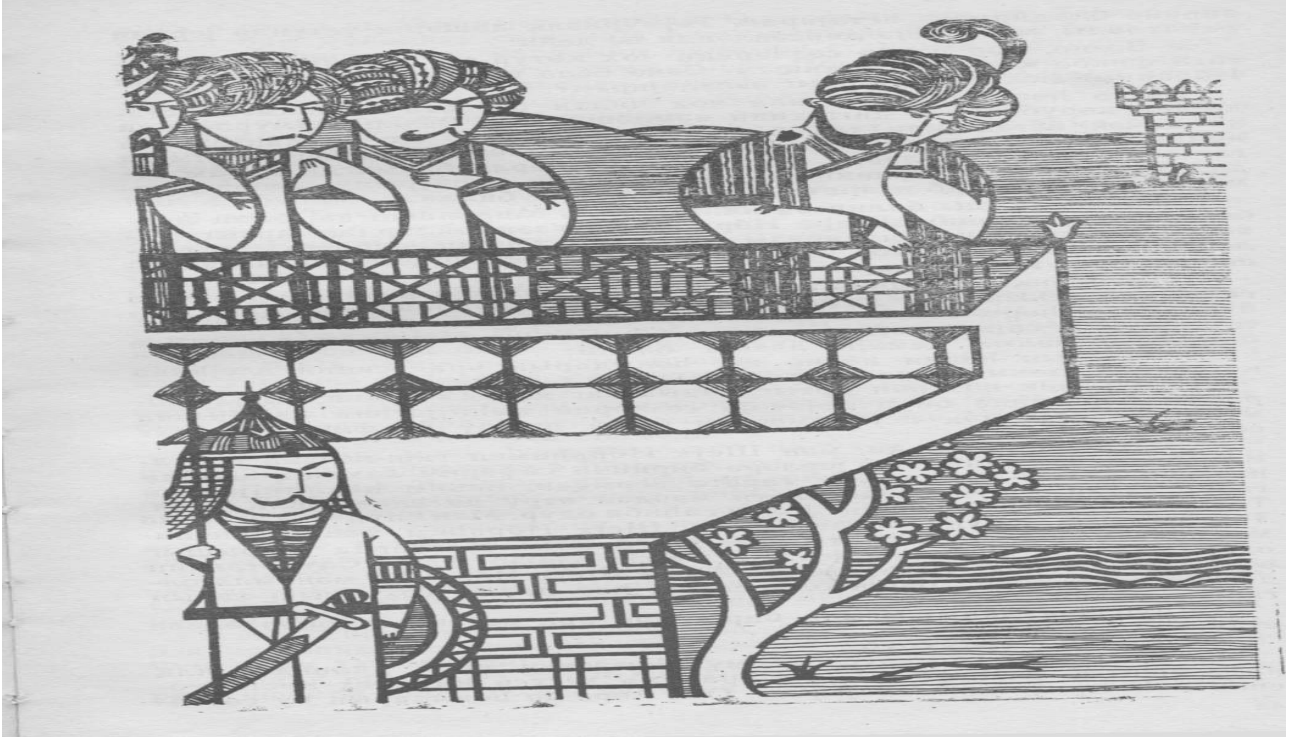
—Ulu hökmdarım, Şirvanşah ağıllı görünsə də, dinsizdir. Dinsiz adamı ağıllı hesab eləmək olarmı?

Miranşahın nəyə işarə etməsi Teymurlənglə vəzirə həmin an çatdı, sərkərdələr isə heyrət içində qaldılar. Teymurlənk oğlunun sözlərini başa düşməyibmiş kimi tam soyuqqanlıqla soruşdu:

—Onun dinsizliyini nədə görür şahzadə?

Miranşah lap ürəkləndi:

—Özün bilirsən ki, o hürufiləri, o dinsizləri himayə eləyirdi, onların, əstəğfərullah, allah saydıqları Fəzlullah Nəimiyə Bakıda sığınacaq vermişdi. Onun şagirdi Nəsimi

isə lap son zamanlara kimi Şamaxıda yaşayırdı.

Teymurləng sezilməyi çox çətin olan kinayə ilə dedi:

—Sən ki birincini qətlə yetirdin, ikincini isə didərgin saldın, ancaq Şeyx İbrahim heç dinmədi.

Miraşah istədi:

“Nə həddi var idi dinəydi?”—desin, ancaq susmağı üstün tutdu.

Teymurləng vəzirə müraciət edib onun fikrini soruşmaq istəmədi. O, minbaşılardan və oğlunu azad edib vəzirlə qaldı. O, Şeyx İbrahimə olan münasibətini yalnız vəzirinə bildirmək istəyirdi. Teymurləng döşəyin üstündə yerini rahatladı, mütəkkəyə dirsəkləndi və dedi:

—Vəzir, mən sənin sözlərini çox götür-qoy eləmişəm, ancaq qəti fikrə gələ bilməmişəm. Sənə belə gəlmirmi ki, mən Şeyx İbrahimi həddindən artıq əzizləyirəm?

Vəzir hökmdarın onunla çox ciddi söhbətə girişmək istədiyini görüb bütün diqqətini cəmləşdirdi. Vəzir Teymurləngin nə demək istədiyini tez başa düşdü, ancaq öz mülahizəsini deməməyi, söyləyəcəyi sözləri hökmdarın öz dilindən eşitməyi qət etdi və Teymurləngə sual dolu gözlərlə baxmaqda davam etdi. Teymurləng vəzirinin onun sözlərinin mahiyyətini başa düşmədiyini zənn edib izahata keçməyi lazım bildi:

—Vəzir, yaxşı bilirsən ki, şahzadə Miranşah da, bəzi minbaşılar da mənim Şeyx İbrahimi bəzən onlardan artıq iltifat göstərməyindən narazı qalırlar. Onlar, əlbəttə, dinmirlər, dinə də bilməzlər. Ancaq kor da onların üzlərinin ifadəsindən bunu görə bilər.

Teymurləng sözlərinə ara verib yerə dikdiyi gözlərini vəzirə qaldırdı. Vəzir bu dəfə də hökmdarın müraciətini cavabsız buraxmağı hörmətsizlik kimi qiymətləndirilə biləcəyindən ehtiyat edərək söyləyəcəyi sözlərin mahiyyətinə toxunmamaq şərtilə bir neçə kəlmə deməyi lazım bildi:

—Onların həddi nədir ki, hökmdarın iradəsinin əleyhinə getsinlər. Hökmdar nə edəcəyini yaxşı bilir.

Teymurləng vəzirin artıq danışmaq istəməməsini, Şeyx İbrahim barəsində onun deyəcəyi sözlərin mahiyyətini almayınca mülahizə söyləmək istəməməsini başa düşdü və fikrini açıq söylədi:

—Özün bilirsən ki, mən Şeyx İbrahimin qaş-gözüne vurulmamışam. O mənim bu yerlərə birinci səfərim zamanı ağılla hərəkət elədi, öz yurdunu qarətə vermədi, hakim hakimiyyətimi qəbul elədi. Onun bu hərəkəti məndən ötrü də əlverişli idi. Toxtamış xanın keçəcəyi yolun sahibi odur. Mən onun vasitəsilə Toxtamışın yolunu bağlamışam. Şeyx İbrahim mənim əleyhimə Toxtamışla ittifaqda olsaydı, başım uzaqlarda qarışıq olanda, onlar tutduğum yerləri qarət eləyər, lap Səmərqəndin özünə kimi gəlib çıxardılar.

Amma Şeyx İbrahim mənimlə olduğuna görə, zoru böyük olmasa da, hər halda Toxtamış xanın qarşısında durur.

Teymurləng danışığına bir qədər ara verəndən sonra əlavə etdi:

—Necə ki indi durub.

Vəzir Əmir Teymurun bu mülahizəsini onun dilindən ilk dəfə eşitsə də, onun Şeyx İbrahimə xüsusi iltifat göstərməsini məhz bununla bağlayırdı. Ona görə də hökmdarın bu sözlərinə o qədər də əhəmiyyət vermədi. Ona aydın idi ki, Teymurləng başqa bir mülahizə söyləməyə hazırlaşır. Bununla belə vəzir hökmdara hörmətini, ixlasını nümayiş etdirmək xatirinə dedi:

—Sən həmişə olduğu kimi Şeyx İbrahimə münasibətdə də yaratdığı böyük və qüdrətli dövlətin yüksək mənafeyini nəzərə alıb özünə xas olan müdrikliklə hərəkət eləmişən.

Vəzirin sözlərindən xoşhal olmuş Teymurləng döşəyin üstündə rahatlandı, həmişə belə hallarda olduğu kimi sağ əli ilə sol qolunu ovuşdurdu, saqqalını və bığlarını sığalladı və dedi:

—Ancaq deyəsən bu hörmət əndazəsindən çıxıb, Şeyx İbrahim də bundan istifadə eləyib bəzən özbaşınalığa da yol verib.

Vəzir Teymurləngin əsl mətləb üstünə gəldiyini görərək bir söz deyib söhbətin istiqamətini dəyişə biləcəyindən ehtiyatlandı və susmağı üstün tutdu. Əslində Teymurləng vəzirdən bir sez eşidəcəyini gözləmişdi. O, heç vəzirinə baxmırdı da. Sahibqran mütəkkəyə dirsəklənmiş, gözlərini yerə dikmişdi. O, sözünə davam etdi:

—Bütün söylədiklərimi sən özün də yaxşı bilirsən, vəzir. Yaxşı bilirsən ki, o, demək olar ki, xərac vermir. Demək onun məndən asılılığı yalnız üzdədir, Şirvan şahlığının tam ixtiyarlı sahibi odur. Bu onun başqa hərəkətlərindən də görünür. Şeyx İbrahim mənə düşmən olan o dinsiz hürufilərə açıq-açığına olmasa da, hamilik eləyirdi.

Vəzir onunla razılıq əlaməti olaraq başını tərpətdi. Ancaq başıaşağı oturmuş, gözləri yarımyumulu olan Teymurlənk bunu körmədi. yaralı yerinə toxunulduğundan vəzir bir qədər tərəddüd elədisə də, susa bilmədi:

—Hökmdar, mənə həmişə sənə nə üçün onun bu hərəkətinə yol verməyin, dinsizlərə hamilik etməsinə göz yummağın düşündürüb, fikirləşmişəm ki, sən müdriksən, madam ki susursan, demək belə lazımdır. Ancaq niyə susmanın cavabını indiyə kimi tapa bilməmişəm.

Teymurləng nəzərlərini vəzirə dikdi, onun həmişə ifadəsiz gözlərində təəccübü hiss etmək çox da böyük səy tələb etmirdi. Teymurləng gözlərini vəzirdən çəkmədən dedi:

—Vəzir, bəs bayaqdan bəri söylədiklərim sənə sorğuna cavab deyilmi? Mən Şeyx İbrahimi rəncidə salmaq istəməmişəm. Sənə söylədiyim kimi yüksək dövlət mənafeyi xətrinə belə eləmişəm.

Vəzir bir istədi soruşsun ki, belə isə bu söhbət nəyə gərəkdir, ancaq soruşmadı. Teymurləng vəzirin fikrini oxuyubmuş kimi davam etdi:

—İndi iş o yerə çatıb ki, Şeyx İbrahim mənə ağ olan Baqrata şəkili Seyid Əliyə hamilik eləyir. Bu da bir yana qalsın, O özünü elə göstərir ki, guya Seyid Əli ilə Baqratı mənim hakimiyyətim altına çağırır. Ancaq bir şeyə yol vermək olmaz.

Teymurləng susdu, danışığına ara verdi, ancaq onun susması uzun çəkmədi. Teymurləng vəzirə söylədiyi və deyəcəyi sözləri yalnız xəyalən özü ilə danışmışdı, bir dəfə də olsun dilinə almamışdı. Hamını azad edib vəziri əyləyəndə, hər şeyi ona söyləməyi qət etmişdi. İndi isə son sözlərini söyləməyə tərəddüd edirdi. Vəzir bunu görür, hiss edirdi. Ona görə də o, bu dəfə hökmdarın xəyallanmasına müdaxilə etməyi lazım bildi:

—Niyə yol vermək olmaz, hökmdar? Yoxsa Şeyx İbrahim bir ağılsız hərəkətə yol verib. Teymurləng təəssüflə:

—Kaş ki, ağılsız hərəkətlərə yol verəydi, bu bizim xeyrimizə olardı. Bəla burasındadır ki, o heç vaxt ağılsız hərəkətə yol vermir, düşünülməmiş bir iş tutmur. Yüz ölçüb bir biçir. Bu isə bildiyimiz kimi bizim xeyrimizə deyildir.

Əmir Teymur son sözlərindən sonra xeyli susdu, vəzir isə onu xəyal aləmindən ikinci dəfə ayırmağa cürət etmirdi. Başını, sonra isə gözlərini vəzirə qaldırdı. Teymurləng onun intizar içində olduğunu gördü və soruşdu:

—Vəzir, sən Şeyx İbrahimin hərəkətlərində, tədbirlərində bizim dövlət mənafeyimizə zidd bir şey görürsənmi?

Vəzir hökmdardan belə bir sual gözləmirdi. Vəzirə aydın idi ki, hökmdar Şeyx İbrahimin belə hərəkətini ona bağışlamazdı. Görən o belə bir sualla nə üçün ona müraciət etdi? Vəzir çaş-baş oldu, cavab verməyə acizlik çəkdi. Teymurləng vəzirin cavabının gecikməsini görüb bir az əvvəl yerə dikdiyi gözlərini yenə ona qaldırdı. Vəzirin də gözləri Teymurləngə zillənmişdi. Vəzir Teymurləngin baxışlarına tab gətirməyib gözlərini ondan çəkməyə məcbur oldu. Teymurləng dilləndi:

—Vəzir, fikir vermişən ki, onun qoşunu nə boyda olub? O, təklidə Toxtamış xanın qarşısına çıxıb. Doğrudur, o məndən hov gözləyir, ancaq Şirvan kimi balaca bir diyarın otuz minlik qoşun çıxarması, həm də çox yaxşı silahlanmış qoşun çıxarması bizim xeyrimizə deyil. Sənin xoşladığın sözlərlə desək, bizim dövlətimizin yüksək mənafeyinə ziddir. Teymurləng vəziri yoxlayırmış kimi soruşdu:

—Vəzir, sənəcə biz necə tədbir tökməliyik ki, Şeyx İbrahimi rəncidə salmadan, onun qoşunlarını bir qədər zəiflədək?

Hərbi işlərdən bir o qədər də başı çıxmayan vəzir cavab verməyə çətinlik çəkdi. Bir o bilirdi ki, Teymurləngin tədbiri çoxdan hazırdır və onun verəcəyi cavab yersiz olar. Ona görə də o çiyinlərini çəkməklə kifayətləndi. Teymurləng sualına cavabı özü verməli oldu:

—Bax, buna görə də, vəzir, hələ düşərgəni yığışdırmaq, Dərbəndə sarı getmək lazım deyil. Qoy Toxtamış xan Şeyx İbrahimin otuz minlik qoşununu sındırsın. Yalnız bundan sonra onun köməyinə qoşarıq.

Vəzir hökmdarının ağına, müdrikliyinə heyran qaldığını bildirməyə tələsdi:

—Böyük hökmdar. sənin müdrikliyinin hüdudu yoxdur. Elə hey fikirləşirdim ki, nə üçün hökmdar düşmənin qapı ağzında olmasına əhəmiyyət vermir, tərpənmək istəmir. İndi görürəm ki... Teymurləng vəzirə sözünü axıra kimi deməyə imkan vermədi:

—Şirvanşahın qoşunsuz qalması Baqratla Seyid Əlini də sakitləşdirər. Onlara bir də bərk qulaqburması verdik, indi də Şeyx İbrahimin növbəsidir.

Teymurləng son sözlərini deyib qurtaran kimi döşəyin üstündən qalxdı, gərnəşdi, çadırın çıxacağına gedə-gedə:

—Vəzir, bayırda çox gözəl hava var. Gəl gedək Kür sahilində bir az oturaq,—deyib bayıra çıxdı. Hökmdarla eyni vaxtda ayağa durmuş vəzir onun ardınca çadırdan çıxdı.

§

QEYSƏR

Şirvanşahın geriyyə çəkilməsi xəbəri Teymurləngin düşərgəsinə iki gündən sonra çatdı. O, çadırın girəcəyində oturub sızıldayan sol qolunu günə verirdi. Bu vaxt Miranşah ona yaxınlaşdı,təzim edəndən sonra dedi:

—Hökmdar, Şeyx İbrahim geri çəkilir.

Teymurləngin sifətində heç bir dəyişiklik əmələ gəlmədi,halbuki, o daxilən hədsiz dərəcədə sevinirdi. O elə zənn edirdi ki, qurduğu kələk baş tutmuş, Toxtamış xan onun qoşunlarına öldürücü zərbə endirmişdi.Teymurləng soruşdu:

—İtkisi çoxdur?

—İtki nədir, hökmdarım? Toxtamış xan hələ heç hücumla başlamayıb.

Miranşah atasının qəzəblənəcəyini gözləyirdi, ancaq yenə onda heç bir dəyişiklik görmədi. Teymurləng həqiqətən də Miranşahın son sözlərindən sonra qəzəbləndi,ancaq daxilən. O,qəzəbini uddu, bürüzə

vermədi, tezliklə öz hissiyyatını cilovladı və Şeyx İbrahimə öz-özlüyündə qiymət verməyə başladı:

Bəli, belə görünür ki, o hər şeyi başa düşüb. O başa düşüb ki, mən ilk anda onu döyüş meydanında tək qoymaq istəmişəm. Ola bilər ki, o bu barədə heç fikirləşməyib də, amma görüb ki, tək Toxtamışla bacarmayacaq, geri çəkilib. Bəli, o ağıllı uzaqgörən çəribaş kimi hərəkət eləyib. Hələ bu bir yana qalsın, o birbaş mənə düşərgəyə sarı çəkilir, mənə döyüşə girməyə məcbur etmək istəyir.

Teymurləng bu mülahizələrin hansının daha düzkün olmasını müəyyənləşdirə bilmədiyindən, onun hərəkətinə qiymət verməyə çətinlik çəkirdi, bilmirdi ki, ona acıqlansın yoxsa yox. Onda ikinci hiss daha güclü çıxdı, Şirvanşahın müdrikliyi, uzaqgörənliyi Teymurləngi tərksilah etdi. O, dodaqları altında, heç kimin eşitməyəcəyi səslə dedi:

—Beşcə nəfər onun ağılında köməkçim olsaydı, dünyanın yarısını öz qılıncıma tabe edərdim.

Miranşah atasının önündə sərəncam gözləyirdi. Teymurləng dodaqaltı danışanda elə zənn etdi ki, ona müraciət edir. O, heç nə eşidə bilmədiyini üçün narahat oldu, soruşmağa isə cəsəti çatmadı. Nəhayət, Əmir Teymur başını qaldırdı və dedi:

—Əmr ver təbil vursunlar. Bir saatdan sonra yola çıxırıq. Cəld Şeyx İbrahimin yanına çapar göndər və xəbər elə ki, geri yə çəkilməyi dayandırsın.

Miranşah:

—Baş üstə. deyib getmək istədi.

Teymurləng onu əylədi:

—Dayan, axıra kimi qulaq as, nə vaxt get desəm, onda gedərsən.

Miranşah dayandı, Teymurləng davam etdi:

—Sən atlı çərilərlə lap irəli düş və Şeyx İbrahimin yanına tez çatmağa çalış. Elə elə ki, Şeyx İbrahimplə birlikdə tezliklə Dərbəndə çatıb, keçidi tutasız. Çalışın Toxtamışı Dərbənddən bu yana buraxmayasınız, onu

Dərbənd hasarlarının o tayında əzişdirəsiniz. Teymurləng sözlərini bitirib qarşısında qurumuş oğlunu bir də nəzərdən keçirib dedi:

—İndi gedə bilərsən.

Miraşah atasına təzim edib:

—Fərmanına əməl olunacaq, hökmdar,—deyib bir də baş əydi və getdi. Bir neçə dəqiqədən sonra təbil vuruldu, bütün düşərgə ayağa qalxdı, bir saatdan sonra isə hərəkətə başladı. Kür sahili düzənliyinin böyük sahəsində qalmış zir-zibildən. peyindən bilmək olurdu ki, burada bir az əvvəl böyük qoşunun düşərgəsi olub.

* * *

Şirvanşah Dərbənddən xeyli aralansa da, ölkənin lap içərilərinə kimi geri çəkilmək istəmirdi. O, Toxtamış xanın yolu üstündə olan bütün yaşayış yerlərinin yandırılıb külə döndəriləcəyini fikirləşir, çarə axtarır, ancaq Teymurləngin yanına çapar göndərməyi də təxirə salırdı. Şirvanşah Teymurləngin köməyə ləngidiyinin səbəbini çox götür-qoydan sonra müəyyənləşdirə bilmiş, çapar göndərməyin əhəmiyyəti olmayacağını bilirdi. Ona görə də o geri çəkilmənin ikinci günü başa çatandan sonra axşam çağı qoşunları dincəlməyə əyləyəndən sonra kəşfiyyat rəisi olan qardaşı Təhmurası yanına çağırırdı və soruşdu:

—Ayaqçıların nə xəbərlə qayıdıblar, Əmir Teymur hələ də Kür sahilindədir? Əmir Təhmuras:

—Dünən qayıtmış ayaqçılar onun düşərgəsində heç bir dəyişiklik olmaması xəbərini gətirmişlər. Bu gün gəlməli olan ayaqçılar isə hələlik özlərini yetirməmişlər,—dedi.

Şeyx İbrahim qardaşından aralanıb yenidən qurdurduğu çadırına girdi. Artıq hava qaralmışdı. Şirvanşah qoruqçubasına yemək gətirtməyi əmr edib, çadırın bir tərəfində, xalı üzərinə qoyulmuş döşəkdə uzanaraq fikrə getdi.

Onun xəyalını sabah da geriyyə çəkilib-çəkilməmək məsələsi məşğul etmişdi. Yemək gəldi, Şirvanşah şamı həvəssiz etdi, yenə döşəkdə mütəkkəyə dirsəklənmək istədi, ancaq tezliklə fikrindən daşındı, yatağını düzəltirdi və soyunub yatağına girmək istəyirdi ki, qoruqçubaşı Təhmurasın görüşə müntəzir olmasını bildirdi. Təhmurasın gətirdiyi xəbər Şeyx İbrahimi fikir-xəyal aləmindən ayırdı. O. Təhmurasa:

—Deyirsən ki, Əmir Teymur təbil vurdurub, düşərkəsini yığışdırıb və yolu əlinə alıb?

—Elədir, hökmdar. Ayaqçılarımız bu xəbəri tez çatdırmaqdan ötrü atlarını yol boyu bir neçə dəfə dəyişməklə dördnala çapmalı olublar.

Şirvanşah qoruqçubaşısını çağırıb əmr etdi:

—Minbaşılıarı buraya çağırtdır

Yol yorğunu olan minbaşılıarın bir neçəsi artıq dincəlməyə uzandıqlarından onların gəlib çıxması bir qədər ləngidi. Birinci Qeysər gəldi. O, çadırdə əmisindən başqa bir kimsənin olmamasını istədiyindən tələsmişdi. O, digər əmisinin də çadırdə olmasını fərqiinə varmayıb ürəyini deşən sözləri Şirvanşaha demək istəyirdi. O, danışmağa icazə almadan dedi:

—Əmi, Əmir Teymurun qoşunlarının ləngiməyinin səbəbini mən bilirəm.

Şirvanşah qardaşı oğlunun nə söyləyəcəyini bilirdi. Ancaq o, Qeysərin fikrini soruşmadı, oturmağı təklif etdi və soruşdu:

—Sənin beş minliyinin minbaşılıarı harada qaldı?

Qeysər Şirvanşahın onun sözlərinə əhəmiyyət vermədiyini görsə də;

—Onlar indicə gələrlər,—deyib Əmir Təhmurasa baxandan sonra sözüne davam etdi:

—O, bilə-bilə ləngiyir, əmi, səbəbi də məlumdur.

Şirvanşah burada, hər kəlmənin hər tərəfdən eşidildiyi çadırdə açıq danışmaq istəmədiyindən onun sözünü ağzında qoydu:

—Nahaq elə fikirləşirsən, ay oğul. Sizi məhz ona görə çağırtdırmışam ki, Əmir Teymurun öz qoşunu ilə bizə sarı gəlməsi xəbərini çatdırım.

Qeysər susdu, əmisinə məhəbbət dolu nəzərlərlə baxaraq pıçıldadı:

—Sənin müdrikliyin yenə onu üstələdi. Onu köməyə qoşmaqdan başqa çarəsi qalmamışdı.

Şirvanşah qoçaqlığı, dəliqanlılığı qədər də ağıllı olan qardaşı oğluna qürurla baxdı və:

—Ehtiyatlı deyilsən,—dedi. O yenə nəsə demək istəyirdi, ancaq davam edə bilmədi, minbaşılardan çadıra doluşması buna mane oldu. Şirvanşah minbaşılardan oturmağa dəvət etmədən dedi:

—Sabahdan geri çəkilməni dayandırırıq. Çərilərimizi dincəlməyə qoymayın, mövqelərinizi möhkəmləndəndən sonra dincəlmək olar.

Minbaşılardan geri çəkilmənin dayandırılması səbəbini bilməsələr də, Şeyx İbrahimə sual vermədilər. Şirvanşah onları nigaran qoymamaq üçün Əmir Təhmurasın gətirdiyi xəbəri çatdırdı.

İki gündən sonra Miranşahın süvariləri gəlib çıxdılar. Miranşah Şirvanşaha otuz min qoşunla gəldiyini, atasının yolla olmasını bildirəndən sonra amirana səslə dedi:

—Sənin geri çəkilməyin hökmdarı bərk qəzəbləndirib. Biz gecikmədən geri dönməli, Dərbənd keçidini möhkəmləndirməli, Toxtamış xanı Dərbənddən bu tərəfə buraxmamalıyıq, günü sabah yola düşürük.

Şirvanşah Miranşahın amiranəliyinə əhəmiyyət vermədi, şahzadənin sözləri onun ürəyindən idi. Dərbənd keçidini bağlayıb düşməni ölkənin içərilərinə buraxmamaq, Şirvan torpaqlarını qarətdən xilas etmək deməkdi. O, Miranşaha bir neçə kəlmə xoş söz deməyi, Həm də Dərbəndə **getməyi təxirə salmağı** xahiş etməyi **lazım bildi**:

— Şahzadənin özünü yetirməsi, şübhəsiz ki, Toxtamış xanı qorxuya salacaq. Sənin özünü yetirməyinə görə biz minnətdarıq. Ancaq mən istəməzdim ki, Toxtamış xan bu gecəni rahat yatsın. Biz yolu elə bu gün əlimizə alsaq, Toxtamış xanı bu gözəl nemətdən məhrum edə bilərsən.

Şirvanşah “yolu əlimizə alsaq” sözlərini cəm halında söylədisə də, sonunu “bilərsən”lə bitirdi ki, Miranşahın şöhrətpərəst, xudpəsəndliklə dolu damarlarından tuta bilsin.

Miranşah fikirləşmədən razılığını verdi, ancaq heç düşərgəni yığışdırıb qurtarmamışdılar ki, Əmir Təhmuras Şirvanşahın çadırına gəldi və:

—Toxtamış xan Dərbənd keçidini addayıb üstümüzə gəlir,— dedi.

Şirvanşah öz-özünə pıçıldadı:

—Mən belə olacağını bilirdim.

Şirvanşah Təhmurasa tərəf çevrildi:

—Minbaşılara xəbər ver düşərgəni yığışdırmağı dayandırınlar,—dedi, Təhmuras hələ çadırdan çıxmağa macal tapmamış bu fikrindən daşındı və dedi: — Yox, lazım deyil.

Təhmuras geri qayıtdı, Şirvanşahın önündə dayandı və sual dolu gözlərini qardaşına dikdi. Şeyx İbrahim dedi:

—Qoy yığışmaqda davam eləsinlər. Ancaq biz irəli getməyəcəyik, geriyə çəkilməli olacağıq.

Əmr Təhmuras intizarla:

—Yenə geriyə gedəcəyik?—soruşdu.

Şeyx İbrahim ona cavab vermək əvəzinə özü sual verdi:

—Əmir Teymurun qoşunları haradadır?

—Ən azı üç günlük yoldadır. Miranşahı yola salandan sonra Sahibqran çox yavaş irəliləyir.

Şeyx İbrahim çadırında bir neçə dəfə var-gəl eləyəndən sonra qəti qərara gəldi:

—Yaxşı, minbaşılara çatdır ki, yığışmağı dayandırınlar, özün isə Əmir Teymurun qoşunlarının hərəkətini ciddi nəzarət altına al, gör gündə nə qədər irəliləyirlər və o irəliləyişlə neçə gündən sonra gəlib buraya çatarlar?

Əmir Təhmuras “baş üstə” deyib getdi. Şirvanşah Miranşahın düşərgəsinə gəldi. Burada səfərə çıxmağa hazırlaşan süvarilərin hay-küyündən qulaq tutulurdu. Şirvanşah Miranşahın çadırına yaxınlaşdı və içəri girəndə gözlərinə inanmadı. Yola çıxmaq ərəfəsində Miranşah bir məclis düzəltdi ki, gəl görəsən. Xeyli içmiş və dəmlənmiş şahzadə Şirvanşahı yaxşı qarşıladı və dedi:

—Yaxşı gəlmisən, Şeyx, yolüstü özünü bir az düzəldərsən.

Şirvanşah təklif olunan yerdə əyləşdi, məclisdəkiləri gözdən keçirib dedi:

—Deyəsən axı bu yolüstü olmayacaq. İndicə xəbər gətirdilər ki, Toxtamış xan Dərbənd keçidini aşıb saysız-hesabsız qoşunlarını üstümüzə gətirir.

Miranşah hırıldadı:

—Səni bu qorxudub? Yox, biz yolumuzdan qalmayacağıq. Yığışmağın tez qurtar, bir azdan yola çıxırıq. Onu yolda qarşılayıb yaxşıca əzişdirərik.

Şirvanşah Miranşahın sərkərdəlikdən çox uzaq adam olduğunu bilirdi, ancaq onun ağına da gəlməzdi ki, o ən adi taktika məsələlərindən də xəbərsizdir. Hər hansı çəridən soruşsan deyər ki, Toxtamış xanın iki yüz minlik, yaxşı silahlanmış qoşununun qabağına altmış min nəfərlik qoşunla çıxmaq bütün ordunu qırğına vermək demək idi. Şirvanşah yenə Miranşahın şöhrətpərəstlik, xudpəsəndlik damarından tutmaqdan başqa çarə görmədi və dedi:

—Şahzadə, bilirəm, qələbə əzmi üçün qoşunun az və ya çoxluğunun o qədər də həlledici əhəmiyyəti yoxdur, əsas çəribaşının hərbi elmini yaxşı bilməsidir. Sənin kamil çəribaşı olmağın hamımıza məlumdur. Ancaq hər halda ehtiyatlı olsaq yaxşıdır. Ehtiyatla tikilmiş don gen olar deyiblər. Əmir Teymur yoldadır, gəlir bura. Buradaca möhkəm mövqe tutub Sahibqranı gözləsək yaxşı olmazmı?

Şirvanşah danışdıqca Miranşahdan daha çox onun minbaşılmasına baxırdı. Onların arasında Əmir Teymurun sərkərdəlik məktəbinin bacarıqlı yetişdirmələri var idi. Şirvanşah Miranşahı kamil sərkərdə adlandıranda onların sifətlərində əmələ gəlmiş istehza cizgilərini aydın görürdü. Şirvanşahın tərifindən xeyli məmnun olmuş Miranşah bir müddət susandan sonra birdən bağırdı:

—Yox, irəli gedirik. Mən Toxtamışa göstərəm ki, məsələ qoşununun sayca çoxluğunda deyil, onun qarşısında dayanan Əmir Teymurun oğlu şahzadə Miranşahdır.

Şeyx İbrahim ikinci dəfə Miranşaha söz deməyi artıq sanıb onun minbaşılmasına baxdı. Şeyx İbrahimin təklifini düzgün hesab eləyən minbaşılar Miranşahın birdən-birə belə qürrələnməsinə daxilən güldülər, ancaq bir söz söyləməyə cürət etmədilər. Nisbətən yaşlı sərkərdə, on min qoşunun başçısı ehtiyatla dilləndi:

—Sənə fəda olum, şahzadə Şirvanşahla razılaşsan yaxşıdır, qoy Sahibqranı gözləyək.

Sərkərdənin Şeyx İbrahimi Şirvanşah adlandırması Miranşahı coşdurdu. O elə bağırdı ki, qonşu çadırlarda olan arvadları dik atıldılar.

Nə Şirvanşah, Şirvanşah salmısan başımıza. Dedim yola çıxırıq vəssalam.

Şirvanşah qətiyyətlə:

—Mən öz çərilərimi boş yerə qırğına aparmayacağam, sən özün bilirsən,— dedi. Miranşah coşdu:

—Necəə?

Şirvanşah təmkinini pozmamaya çalışaraq dedi:

—Şahzadə, mən böyük Əmir Teymurun müttəfiqiyəm, səndən heç bir asılılığım yoxdur, ona görə də özüm bildiyim kimi hərəkət eləyəcəyəm, Sahibqrana da hərəkətim üçün özüm cavab verəcəyəm.

Şirvanşah sözlərini söyləyəndə də, o, sözlərini deyib qurtarandan sonra da çadırda elə gərgin vəziyyət yarandı, araya elə dərin sükut çökdü ki, hamı bunu fırtına qabağı sakitlik sandı, bir azdan çadırda gurultu qopacağını zənn etdi. Lakin Miranşahı atasının qorxusu üstələdi. O, şirvanşah İbrahimin sözlərinin atasının yanında daha kəsərli olmasını nəzərə almalı oldu, ancaq özünü sındırmamaya çalışaraq dedi:

—Deyəsən düz söyləyirsən axı, ya Şeyx, dayanaq burada, Sahibqranı gözləyək.

Şirvanşah Miranşahın könlünü almaq üçün bir neçə kəlmə mülayim söz deməyi lazım bildi:

—Sən həmişə müdrik olmusan, şahzadə.—söylədi, qalxdı və:

—Mən gedim, tapşırım yığışmağı dayandırsınlar,— deyib çadırın çıxışına sarı getdi.

Şirvanşah gedəndən sonra çadıra yenə sükut çökdü. Miranşah bir xeyli dinməz oturandan sonra:

—Bu mərdüməzar kefimizi lap korladı,—dedi, minbaşılardan birinə döndü və davam etdi:

—Get xəbər elə yığışmağı saxlasınlar, hələ buradayıq. Ertəsi gün Miranşah müdafiə xəttinə gələndə Şirvanşahı orada gördü. Özünü bütün qoşunların, həm özü ilə gətirdiyi süvarilərin, həm də Şirvanın qoşunlarının başçısı hesab eləyən Miranşah Şirvanşahdan soruşdu:

—Toxtamışdan nə xəbər var, o indi haradadır?

Şirvanşah könülsüz cavab verdi:

—Hələ dünən o, Samur çayını keçib. Onunla bizim aramızda bir neçə ağac məsafə qalıb.

—Minbaşılardan mənə çadırıma yığıb məstəhətləşək.

Şirvanşah etiraz etmədi. Bir az keçmiş artıq bütün minbaşılar Miranşahın çadırına toplaşmışdılar. Miranşah lap başda oturmuş, Şirvanşah isə onun yanında əyləşmişdi. Hamı Miranşaha baxır, onun danışmasını gözləyirdi, ona görə də çadırda sükut yaranmışdı. Elə sükut yaranmışdı ki, bir az əvvəl yeyib-içmiş Miranşahın fısıldaması aydın eşidilirdi. Miranşah minbaşılara baxa-baxa kündəyə oxşayan əllərinin bütün yoğun barmaqlarına keçirdiyi müxtəlif qiymətli daş-qaşla bəzədilmiş üzükləri bir-bir sağa-sola fırlayır, dodaqları altında mırıldanırdı. Nəhayət, o, üzükləri ilə oynamaqdan əl çəkdi, əllərini əvvəl şişman qarnına, sonra isə bığlarına və saqqalına apardı, sığalladı və dilləndi:

—Şeyx İbrahim söyləyir ki, Toxtamış lap yaxındadır. Görünür, bu gün axşama yaxın o özünü bizə yetirəcəkdir. Buradan belə aydın olur ki, günü sabah biz onunla əlbəyaxa olmalıyıq. Allah ya ona verər, ya da bizə.

Şirvanşah istədi desin ki, allah qurban olum, allah deyib ki, səndən hərəkət, məndən bərəkət. Əgər biz sabah onunla hər bə girişsək, onun

qoşunları bizimkindən üç-dörd dəfə çox olduğundan bizi üstələyəcəkdir, buna allah neynəsin? Ancaq o dinməməyi, axıra kimi onu dinləməyi üstün tutdu. Miranşah isə Şirvanşaha baxır, onun fikrini bilmək istəyirdi. O, Şeyx İbrahimdən səs çıxmadığını görüb minbaşılara üz çevirdi. Qeysər yerində qurcalandı. Bu Şirvanşahın nəzərlərindən qaçmadı, qardaşı oğlunun söz söyləmək istəməməsini duydu, nəzərlərini ona qaldırdı. Gözlər, baxışlar birbirinə sataşdı. Şirvanşah başını buladı. Qeysər narazı qaldısa da susmağa məcbur oldu. Miranşah heç kimdən səs çıxmadığını görüb minbaşılara müraciət etdi:

—Niyə hamınız susursunuz? Bizim bircə yolumuz var, o da Toxtamışla döyüşə girib, onu əzişdirmək.

Yenə heç kim dinmədi. Miranşah on min qoşunun başçısı, təcrübəli sərkərdəyə müraciət etdi:

—Hə, Cubi xan, bəlkə sənın başqa mülahizən var? Cubi xan çağrılan sərkərdə tez yerindən durdu və:

—Sən bilən yaxşıdır, şahzadə. Sənın sözlərin bizim üçün qanundur,— dedi, duruxdu və ehtiyatla davam etdi: Ancaq...—o sözünün ardını demədi.

Gözləri Cubi xanda olan Miranşah onun tərəddüd keçirdiyini görüb:

—Hə, söylə görək, nə ancaq? Sözünün canını de. Cubi xan minbaşılara baxdı və davam etdi:

—Sənə fəda olum, deyirsən ki, sabah Toxtamış xanla əlbəyaxa olaq. Axı bizdən qat-qat zorludur. Deyirlər çərilərinin sayı iki yüz mindən çoxdur, bizsə altmış minik. Bir nəfərə üç- dörd çəri düşür. O bizi üstələməz? Bir də axı...

Miranşah Cubi xana sözünü sona kimi söyləməyə imkan vermədi:

—Sən ki qorxaqlardan deyildin, sənə nə olub?—qışqırdı.

Qeysər özünü saxlaya bilməyib yerindən sıçradı və dedi:

—Şahzadə, bu qorxaqlıq yaxud igidlik məsələsi deyil. Aydın məsələdir ki, altmış min nəfərlik qoşun iki yüz minlik ordunun qarşısında dayana bilməz.

Miranşah Qeysəri tanıdı, onunla yanaşı at sürməsinə yadına saldı. O vaxtdan bəri, Miranşah Qeysəri bir dəfə də görməməsinə baxmayaraq, onun nifrət dolu baxışlarını unutmamışdı. İndi də Qeysərin ona zillənmiş baxışları həmin baxışlardan fərqlənmirdi.

Miranşah Qeysərin icazəsiz, qəflətən dediyi sözlərdən özünü bir qədər itirdi. Lakin o tezliklə özünü ələ aldı və üzünü Qeysərdən Şirvanşaha çevirib dedi:

—Şeyx, cahıllara ədəb-ərkan öyrətmək gərəkdir. Bu nədir? Məgər o bilmir ki, kiminlə danışır?

Qeysər səsinə mülayimlik qatdısa da qətiyyətlə dedi:

—Bilirəm, şahzadənin hüzurundayam və mən ona hörmətsizlik eləmək fikrində olmamışam. Minbaşılıarı yığmısan, məsləhət istəyirsən. Baxdım gördüm heç kim danışmaq istəmir, mən öz sözlərimi söylədim. Cubi xan düz dedi, ancaq fikrini açıq söylədim. Mənsə sözümü açıq-saçıq söyləməyi xoşlayıram. Əkər sabah vuruşa girişsək mütləq basılarıq.

Qeysər sözlərini deyib oturdu, çadıra yenə sükut çökdü. Şirvanşah danışığa müdaxilə etməyin vaxtının çatmasını hiss edib sözə başladı:

—Şahzadə, şübhəsiz ki, sən qələbə eşqilə yaşadığına görə sabah döyüşə girmək istəyirsən. Mən də, burada əyləşmiş çəribaşlıların da hamısı sənə istəyini diləyirik. Ancaq mənim ayrı bir fikrim var, istərdim onu bildirəm.

Miranşah da artıq başa düşmüşdü ki, səhvə yol verib, ancaq o özünü tox tuturdu. Şirvanşahın müraciəti ondan ötrü göydəndüşmə oldu. O dedi:

—Müdrək şirvanşah buyursun.

Şeyx İbrahim Miranşahın ona “müdrək” deyə müraciət etməsi, heç vaxt dilinə gətirmədiyi şirvanşah sözünü işlətməsinə təəccüb etmədi. O, Miranşahın çıxılmaz vəziyyətdə olduğunu görürdü və bilirdi ki, onun danışması onun dadına yetməkdir. Şirvanşah sağ əlinin kəfəsi ilə bığlarına sığal verib üzünü Miranşaha çevirərək dedi:

—Şahzadənin sözlərini düzgün başa düşmək gərəkdir. Toxtamış xana öz zorumuzu mütləq göstərməliyik.

Şirvanşah sözlərinə ara verdi, közlərini minbaşılardan çəkib Miranşaha çevirdi, onun əhvalının tamam dəyişdiyini, özündən razı halda şişman qarnını sığalladığını gördü və davam etdi:

—Ancaq, şahzadə, görünür, elə sən də mənim fikirləşdiyim kimi xəyallaşmışsan. Biz sabah qüvvələrimizi bir yerə toplayıb Toxtamış xanın qoşunlarının bir cinahına qəflətən basqın edərək, onu pərən-pərən salıb, tez öz mövqeyimizə qayıtmalıyıq. Toxtamış xan bizim basqından sonra qoşunlarının səflərini qaydaya salana kimi əmir Teymur özünü yetirər, biz də vaxt qazanmış olarıq. Sahibqran ən gec iki günə gəlib çıxmalıdır. Şirvanşah susan kimi Miranşah dilləndi:

—Məni düz başa düşmüşsən, şirvanşah, elədir. Mən sənin söylədiklərinlə razıyam.

Miranşah özündən razı halda minbaşılara döndü:

—Biz ikimiz belə fikirdəyik, bəs siz necə?—soruşdu. Hamı razı olduğunu bildirdi. Miranşah davam etdi:

—İndi dağılışın öz yerlərinizə. Sabah səhər tezdən ön xəttə toplaşın və hücum hədəfini seçərik.

Minbaşılar Miranşahın çadırını Şirvanşahdan çox razı halda tərk etdilər. Şirvanşah da daha gözləmədi, minbaşılara qoşuldu. Ertəsi gün Şeyx İbrahim Miranşahla sözləşdikləri yerə gələndə onunla minbaşılarını orada gördü. Miranşah təşəbbüsü Şirvanşaha verməyi üstün tutdu və üzünü ona çevirdi:

—Şirvanşah, sənin məsləhətinə müntəzirik, hücum hədəfini sən seç, çərilərimizi birlikdə hücum apararıq.

Şirvanşah öz mülahizəsini söyləmək istəyəndə əmir Təhmuras ona yaxınlaşıb Teymurləngin düşərgə salıb yolda qaldığını bildirdi. Qardaşının gətirdiyi xəbər onu bərk dilxor etdisə də heç kimə bir söz demədi. O, dayandığı təpədən Toxtamışın qoşunlarının səflərini gözdən keçirməyə başladı. Toxtamış xan bu dəfə də özünün döyüş taktikasına sadıq qalaraq qoşunlarını üç yerə bölmüş, mərkəz hissə, sağ və sol cinahlar yaratmışdı. Toxtamış xanın bu, döyüş taktikası ilə yaxşı tanış olan Şirvanşahın onun

qoşunlarının səflərini gözdən keçirməkdən məqsədi hansı cinahın daha güclü, hansının daha zəif olmasını müəyyənləşdirmək idi. Şeyx İbrahim elə zənn edirdi ki, adətən mərkəz hissəni ən zorlu edən Toxtamış xan bu dəfə də həmin ənənəyə sadıq qalaraq, öz süvarilərini əsasən mərkəz hissəyə toplayacaqdır. Lakin o, burada tək-tük süvari gördü ki, onlar da Toxtamış xanın qoruqçuları idilər. Toxtamış xanın döyüş əməliyyatına nəsə bir yenilik gətirmək istəməsi Şirvanşahı düşündürdüsə də, o tezliklə buna əhəmiyyət verməyi lazım bilmədi, belə düşünməyə vaxt yox idi, həm də ən başlıcası o idi ki, Toxtamış xanın yeni taktikası iki üz-üzə dayanmış qoşunun savaşı üçün müəyyənləşdirilmişdi. Şirvanşahla Miranşah isə zəif cinahlardan birinə zərbə vurmaq fikrində idilər. Şirvanşah qət etdi ki, Toxtamış xanın qoşunlarının ən zəif yeri, süvari qoşun olmayan mərkəz hissəsidir. Sağ cinah çox güclü idi, süvari qoşunlar əsasən orada cəmləşmişdi. Sol cinahda isə piyada qoşunun sayı-hesabı yox idi. Miranşah zərbəni ən zəif yerə, mərkəz hissəyə endirməyi təklif etdi. Şirvanşah minbaşılardan gözdən keçirdi və onların sifətlərində narazılıq əlaməti gördü. Bu dəfə də Miranşah özünün nə qədər kütbeyin qoşun başçısı olmasını nümayiş etdirdi. Şirvanşaha onun ən adi döyüş məsələlərini bilməməsi qəribə göründü. Axı o neçə illər idi ki, Teymurləng kimi qüdrətli bir sərkərdənin yanında idi, neçə-neçə döyüş görmüşdü və heç olmasa ən adi şeyləri öyrənməli idi. Şirvanşah bu dəfə də Miranşaha yüngülvari də olsa dərs verməyi lazım bildi:

—Şahzadə, mərkəz hissə həqiqətən də cinahlara nisbətən çox zəifdir, ancaq biz zərbəni oraya yönəldə bilmərik.

Miranşah təəccüblə:

—Niyə?—soruşdu.

—Ona görə ki, bizim qoşunlar mərkəz hissədə Toxtamış xanın çərilərilə əlbəyaxa olan çağda sağ və sol cinahda cəmləşmiş süvarilər və piyadalar ildırım sürətilə üstümüzü alarlar. Bunun isə nə ilə qurtara biləcəyini söyləməyə hacəq yoxdur.

Miranşah təslim olmaq istəmədi:

—Biz oraya illəməyə getmirik ki, basqın eləyən kimi, hələ Toxtamışın süvariləri özlərini yetirənə qədər qayıdacağıq geriyə.

Şirvanşah Miranşahın cəhd etməyə hazırlaşmasını görüb məsələni uzatmadı və öz mülahizəsini söyləməyə tələsmədi:

—Şahzadə, biz naqafil zərbəni Toxtamış xanın qoşunlarının sol cinahının otuz-qırx minə qədər çərinin cəmləşdiyi bir qanadına vurub cəld geri çəkilməliyik, düşərgəmizi də tez yığışdırıb yola düşməliyik.

Miranşah sol cinaha zərbə vurmağa etiraz etmədi. Onu başa saldılar ki, son cinahın bir qanadına naqafil zərbə vuran zaman sağ cinahda yerləşmiş süvarilər özlərini köməyə yetirməyə çatdıra bilməyəcəklər. Ancaq şirvanşahın ikinci təklifi ona çatmadı və soruşdu:

—Düşərgəni yığışdırmaq niyə, Şirvanşah? Toxtamış özünə gələnə kimi Sahibqran özünü yetirər.

Şirvanşah başını buladı:

—Yox, elə deyil. Deyəsən, əmir Teymur bu günlər bu yerlərə gəlmək fikrində deyil. O buradan iki günlük yolda düşərgə salıb. Biz ona görə də düşərgəni mütləq yığışdırmalıyıq.

Atasının qəzəbindən qorxduğuna görə tərəddüd içində olan Miranşah, belə olacağı təqdirdə bütün günahları şirvanşahın üzərinə yıxa biləcəyini nəzər alıb razı oldu və dedi:

—İndi cəld süvarilərimizi qaldırıb zərbəni vuraq.

Şirvanşah etiraz etdi:

—İndi niyə? Nəzərə almaq lazımdır ki, Toxtamış xanın atlı çəriləri döyüşə hazır vəziyyətdədir. Biz, naqafil zərbədən sonra geriyə çəkiləndə həmin süvari çərilər bizi təqib eləyə bilərlər. Bu isə xeyli ziyan verə bilər.

Miranşah narazı halda:

—Bəs onda nə vaxt? Belə çıxır ki, hücumu gecə, yaxud gecə yarısı keçməliyik?—soruşdu:

Şirvanşah gülümsündü:

—Düz tapmısan, şahzadə, səhvın lap azdır. Biz ilkin çağı, gün batana yaxın hücumə keçərik, işimizi tez görüb geri qayıdırıq. Bu vaxt bizim üçün iki cəhətdən əlverişlidir. Əvvələn, Toxtamış xan, ümumiyyətlə, çəribəşilərin çoxu axşama yaxın hücum gözləmir. Demək, onun atlı çəriləri döyüş vəziyyətində olmayacaqdır. İkincisi isə odur ki, biz zərbəni vuran kimi gecə qaranlığında əriyəcəyik. Toxtamış xan bizi keçə təqib eləməyəcəkdir. Biz düşərgəmizdən yola düşəndən sonra gecə yarısına kimi at sürərik. Ertəsi gün, bizim düşərgəmizə basqın eləmək, intiqam eşqilə bütün gecəni çimir almamış Toxtamış xan düşərgəmizi boş görüb dodaqlarını çeynəyər.

Şirvanşah Miranşaha öz süvarilərini döyüşə hazır vəziyyətə gətirməyi məsləhət gördü və dedi ki, minbaşılar elə hərəkət etməlidirlər, düşmən bundan duyuq düşməsin.

Nəzərdə tutulan vaxt Şirvanşahla Miranşah süvarilərini hücumə apardılar. Basqın o qədər gözlənilməz və ani oldu ki, düşmən özünə gələnə kimi onun qoşunlarının sol cinahı tamam sındırıldı. Piyadalara tələsik köməyə gəlmiş iyirmi minə qədər atlı da pərən-pərən salındı. Geri çəkilən müttəfiqlər xeyli qənimət, o cümlədən on minə qədər at, minlərlə inək, qoyun ələ keçirdilər. Geriyə çəkilən süvarilərin önündə Şirvanşahın süvariləri, onların ardınca qəniməti müşayiət edən atlılar, daha sonra isə Miranşahın süvariləri gəlirdilər. Gecə yarısı Şirvanşah atının başını çəkdi, Miranşahın ona yaxınlaşmasını gözlədi və ona qoşunların dincəlməyini təklif etdi. Atının üstündə mürgü döyən Miranşah Şeyx İbrahimin təklifinə böyük məmnuniyyətlə razılaşdı. Şirvanşah Miranşaha onun qoşunlarının arxada gəlməsini və ehtiyat tədbirləri körməyi unutmamağı xatırlatdı. Mürgüləyən Miranşah Şirvanşahın bütün sözlərinə başını tərpetdi. Şirvanşah sözlərini qoruqçubaşıya söyləməyə məcbur oldu. O, qoruqçubaşını şahzadənin adından minbaşılardan yanına göndərmək istədi. Ancaq qoruqçubaşı şahzadəni qoyub getmədi, minbaşılardan yanına atlılar göndərdi. Tam arxayınlaşmış şirvanşah nəhayət, atından düşdü. O, yenicə hazırlanmış çadırına girəndə onu səhər çağında oyatmağı əmr etdi.

Ertəsi gün dan yeri sökülən zaman yatağından qalxıb çadırdan çıxan Şeyx İbrahim təbil vurdurdu.

Şirvanşahla eyni vaxtda öz düşərgəsində Teymurləng yatağından qalxdı və çadırından çıxanda qoruqçubaşı kəşfiyyat rəisinin gəldiyini bildirdi. Teymurləng kəşfiyyat rəisinə gəlməyə icazə verəndən sonra pıçıldadı:

—Ayaqçı belə tezdən xeyir xəbərlə gəlməz.

Kəşfiyyat rəisi hökmdarın önündə dayandı, yerə kimi baş əydi və dedi:

—Şahzadə ilə Şirvanşah geri çəkildilər, hökmdar.

Kəşfiyyat rəisinin sözləri Teymurləngi haldan çıxardısa da dinmədi, onu azad edəndən sonra donquldandı:

—Bu şeyx İbrahimin əməlidir. O, yenə mənim fikrimi oxuya bildi,—dedi, qoruqçubaşını çağırıb təbil vurdurmasını əmr etdi. Bir saatdan sonra hayküyü dolu düşərgənin yeri sükuta qərq oldu.

Teymurləng düşərgəni yığışdırmaq əmri verəndə oğluna geri çəkilməyi dayandırmaq sərəncamı da göndərdi. Bu sərəncam ona bir gün də səhərdən axşama kimi geri çəkiləndən sonra çatdı. Ertəsi gün müttəfiqlər geri çəkilməyi dayandırdılar. Axşama yaxın Toxtamış xanın onlardan cəmi iki ağac aralıda olması xəbərini almışdılar. Miranşahı bu xəbər təşvişə saldı, Şirvanşah isə sakit idi. Ona aydın idi ki, Toxtamış xanın onların ardınca sürətlə irəliləyən qoşunları dincəlməyincə hücumla keçməyəcəkdir.

Ertəsi gün günortadan sonra Teymurləng qoşunlarının ön dəstələri gəldi. Teymurləngin özü də onlarla idi. O, çadırını qurduran kimi Miranşahla Şirvanşahı yanına çağırdı, onlara üz turşutdu və dedi:

—Deyəsən qaçmaqdan başqa iş gəlmir əllərinizdən.

Birinci Miranşah dilləndi:

—Biz Toxtamışı yaxşıca əzişdirdikdən sonra geriye çəkildik. Məqsədimiz səninlə gələn qoşunla birləşmək olub, hökmdar.

Şirvanşahın sükutu tutmasından daha da əsəbiləşmiş Teymurləng oğluna qışqırdı:

—Sabah səhər Toxtamışın üzərinə hücumu gedirik. Sənin atlı çərilərin ona hamıdan yaxında dayanıblar, ona görə də birinci zərbəni sən vuracaqsan. Sənin ardınca Şeyx İbrahim, daha sonra isə qalan qoşunlar hücumu keçəcəkdir.

Teymurləngin dediyi vaxt Miranşah artıq qoşunlarının önündə, at üstündə təşəxxüslə oturmuş, sağ əlini büküb kündə halına salaraq belinə dirəmiş, sol əli ilə atın yüyənindən tutmuşdu. O, atasının hücum əmrini gözləyirdi. Bir azdan Əmir Teymur da at üstündə göründü. O, oğlu ilə bərabərləşdi, nəzərlərini Toxtamış xanın qoşunlarının düşərkəsinə yönəltdi, orada döyüş əhval-ruhiyyəsi, hazırlığı görməyib sevindi və Miranşaha döndü:

—Get, oğul, allah köməyin olsun. Toxtamış sənin zərbəni gözləmir. Sənin ardınca biz gələcəyik.

Miranşahın Toxtamış xanın düşərgəsinə basqını gözlənilməz oldu. Onun qoşunlarının ön hissəsi yenə pərən-pərən düşdü. O, cinahlara topladığı süvariləri irəli verdi. Bu tədbir öz işini gördü, süvarilər Miranşahın atlılarını sıxışdırma bildi. Toxtamış xan Miranşahın üzərinə hücumu keçdi. Qanlı döyüş axşama kimi davam etdi. Yalnız qaranlıq düşəndən sonra vuruşma dayandırıldı. hər iki tərəfin itkisi böyük idi. Hansı tərəfin qalib olduğunu müəyyən etmək çətin idi. Hər iki tərəfin qoşunları axşam qaranlığında döyüş meydanından bir ağac geri çəkildi.

Üç gündən sonra müttəfiqlər hücumu keçdilər. Keçən günlər ərzində tərəflər döyüş meydanından ölümləri və yaralıları yığmaq, öz səflərini qaydaya salmaqla məşğul olmuşdular. Teymurləng qəti hücumu keçməzdən əvvəl, qoşunlarını üç yerə bölərək, onların döyüş istiqamətini müəyyənləşdirdi. Şirvan qoşunları Əmir Teymurun iqamətgahının lap yaxınlığında vuruşacaqdı. Toxtamış xan da yaxşı bilirdi ki, qarşıdakı döyüşlər həlledici olacaqdır, ona görə də çox ciddi hazırlaşmış və birinci hücumu keçmək istəyirdi. Müttəfiqlər onu qabaqladıqlarından, üstünlük də onlar tərəfə keçdi. Birinci döyüşdən daha qanlı və amansız vuruşma oldu. Günortaya qədər heç bir tərəfə üstünlük vermək olmazdı. Ancaq

müttəfiqlərin hələ döyüşə girməmiş ehtiyat qüvvələri var idi və Teymurləng onların döyüşə girməsini ləngidirdi. Günortadan sonra, düşmənin get-gedə əldən düşdüyünü görən Teymurləng ehtiyat qoşunu döyüş meydanına buraxdı. Bu qoşunlar sağ və sol cinahlardan düşmənin üstünə töküldülər. Toxtamış vəziyyətin çıxılmaz olduğunu görüb, qoşununun heç olmasa bir hissəsini mühafizə edib saxlamaqdan ötrü geri çəkilmək əmrini verdi. Onun qoşunları vuruşa-vuruşa geri çəkilməyə başladılar. Teymurləng düşməni təqib edib, onu tar-mar etməyi əmr etdi. Ancaq bu mümkün olmadı. Toxtamış xan qüvvələrinin bir qismi ilə qaçıb canını qurtara bildi.

Şirvan qoşunları Toxtamışa qarşı döyüş meydanının mərkəz hissəsində vuruşurdu. Onlar irəlilədikcə qoşunlara bilavasitə başçılıq edən Teymurlənglə onun məiyyəti, həmçinin bu məiyyət içərisində olan Şirvanşah da irəliləyirdi. Teymurləng bir an atından düşmürdü.

Şirvan qoşunlarının beş minlik bir dəstəsinə başçılıq edən Qeysərin fikri, xəyalı Toxtamış xandan ziyadə, onun qoşunlarının bilavasitə arxasınca gələn Teymurləngdə idi. O. görürdü ki, Toxtamış xan artıq məğlub olmuşdur, təqib etməyin də o qədər əhəmiyyəti olmayacaqdır. Qeysər Teymurləngin onun doğma elində etdiyi cinayətləri düşünür, Təbriz hasarları üstündə onun həmvətənlərinin başlarından hörülmüş bürcləri gözləri önünə gətirir, qəzəbi dəryalar kimi təlatümə gəlirdi. O, qoşununu geri döndərərək bir an içərisində Teymurləngi də onun mahiyyətini də məhv edə bilərdi. Qeysər məhz bu barədə fikirləşir, götür-qoy edirdi. Teymurləngi öldürəndən sonra, əlbəttə onun başsız qalan ordusunu, sayca çox olmasına baxmayaraq, asanlıqla ölkədən qovmaq olardı. Bəlkə də heç qovmağa ehtiyac olmayacaq, özü qaçacaqdı. Qeysər sonra öz-özünə dedi ki, Teymurləng, yanındakılar öldürülsə, oğlanları, nəvələri ki, qalır, onlar gəlib intiqam almazlarmı? Şirvanı viran etməzlərmi? Yox, onlar hakimiyyət uğrunda vuruşacaqlar, Şirvan Heç yadlarına da düşməyəcəkdir. O, qəti qərara kəlmiş kimi atına qamçı vurdu. Qeysər, hiss etmədən xeyli irəli getmişdi. Məqsədi qoşununu geri döndərmək idi. Lakin yenə sürətini azdıtdı

bəs Miranşah, Sultan Xəlil, onlar ki, buradadırlar. Teymurləng ölən kimi Miranşah qoşunlara başçılıq edəcəkdir. Teymurlənglə bərabər onlar da ölməlidirlər. Lakin necə, axı onlar Əmir Teymurun yanında deyil, döyüş meydanında idilər, vuruşurlar, onları necə öldürmək olar?

Qeysər atının başını çəkdi. Onda daxili çarpışma gedirdi. Necə olsun, bəs necə olsun? Heç vaxt əlimə intiqam üçün belə fürsət düşməyəcək, heç vaxt Teymurləng mənə bu qədər yaxın, həm də mənim qoşunlarımın mühafizəsi altında olmayacaq. Qət eləmək lazımdır. Fərqi yoxdur, etməliyəm, lap Miranşahın, Sultan Xəlili öldürmək mümkün olmasa da eləməliyəm, uzaqbaşı məni asacaqlar, qoy belə olsun. O, atının başını buraxdı, birbaşa irəli cumdu, ancaq qoşunlarını geri qaytarmaq imkanı tapmadı. O, o qədər tələsirdi ki, öz təhlükəsizliyi, düşmən əhatəsində olması barədə fikirləşmirdi. Bu ona çox baha oturdu. Aldığı qəfil zərbədən yerə sərildi. Qılınc zərbəsi onun çiyininin lap cinah sümüyünə dəymişdi.

Qeysərin atdan yerə sərildiyini görəndə iki minbaşı, bir neçə yüzbaşı və əsgər tez atlarından düşdülər. Onu qaldırmaq istədilər, gördülər ki, onu qan aparır və huşunu itirmişdir. Özlərini itirmiş minbaşılar nə edəcəklərini bilmirdilər. Onlar, əsgərlərin köməyi ilə onun yarasını bərk bağlayıb qanaxmanın qarşısını müəyyən qədər aldılar, amma Qeysər gözlərini açmır, çox ağır nəfəs alır: sinəsi xırıldayırdı. Artıq qoşunlar xeyli uzaqlaşmışdı. Ətrafda yalnız yaralıların zarıltısı eşidilirdi. Qeysər isə get-gedə zəifləyir, Hiss olunurdu ki, son dəqiqələrini yaşayır. Minbaşılardan gözləmədiyi halda o birdən gözlərini açdı, pıçıltı ilə başını qaldırmaq üçün əmr etdi. O ətrafa baxdı, yanındakılara nəzər saldı. Tənknəfəs oldu, öskürdü, sinəsindən qan gəldi. Aydın görünürdü ki, həyat onu tərk edir, o nəşə demək istəyir, amma danışa bilmir, gücü çatmırdı. Nəhayət, o haradansa qüvvə alıbmış kimi yenə gözlərini açdı. Başını dostu minbaşının dizi üstə gördü və kəlmə-kəlmə, xırıltılı səslə, nəfəsini dərə-dərə pıçıldadı:

—Deyəsən mən ölürəm, dostum. Bunu sənin gözlərindən axan yaş da təsdiq edir.—üzünü yana çevirdi. O dayandı. Gözlərini yumdu, xeyli susdu,

minbaşı onun üzünə əyildi, o, gözlərini açdı, gülümsündü: Bilirsən ki, dostun Qeysər heç nədən qorxmurdu. Amma heç ölüm barədə fikirləşməmişdim, bilmirdim, ondan qorxuram, yoxsa yox. İndi görürəm ki, qorxdum-qorxmadım, əzrayıl sinəmin üstündədir. O, mənim canımı alacaq, ancaq bilir ki, deyəcək sözüm var. Mənə aman verir. Qeysər yenə susdu, gözlərini açanda:

—Bir qurtum su olsaydı—dedi:

O, suyun verilməsini gözləmədən davam etdi:

—Vaxtım az qalıb. Dostum sən də bil, əmimə, atama da de. Mən belə yaralanmasaydım, Teymurləng ölməli idi.

Minbaşı gözlərini bərəlti, qorxu ilə ətrafa baxdı, kimsə dedi:

—Yəqin sayıqlayır. Qeysər onun sözünü eşitdi:

—Yox, ağlım hələlik başımdadır, danışığımı bilirəm. Bəli, onun bəxti gətirdi. Bircə şeyə heyfslənirəm. Andıma əməl etməmişəm. o topaldan intiqam admamış ölürəm.

Onun sözləri yenə qırıldı, gözləri yumuldu, nəfəs alması daha da ağırlaşdı, xırıltı xeyli artdı. O, xeyli bu vəziyyətdə qaldı və yenə gözlərini açdı:

—Bir olan allah bilir ki, mən andıma əməl etmək istədim, amma.. amma...

Qeysərin sözləri yenə qırıldı, bir neçə dəfə dərindən nəfəs alıb “ah...” dedi, əli yerə düşdü, başı yana əyildi. Vətəninin düşmənlərinə qarşı intiqam eşqilə yanan ürək dayandı.

Minbaşı dostunun başını ehmalla dizi üstündən götürdü, onu qaldırıb xərəyin üstünə qoydular. Hamısı yaxınlıqda olan kəndə yollandılar. Minbaşını Qeysərin son sözləri çox qorxutmuşdu. O, dostunun sözlərinin Əmir Teymurun qulağına çatacağından ehtiyat edirdi. Kəndə çatıb cənazəni boş evlərin birində rahatladıqdan sonra minbaşı onlarla gəlmiş o biri minbaşuya, yüzbaşılara və əsgərlərə dedi:

—Çox qoçaq, igid adamı itirdik. Çox heyf. Siz onun sözlərinə fikir verməyin, o sayıqlayırdı.

Yüzbaşılardan biri dedi:

—Yox, o sayıqlamırdı, ürək sözlərini deyirdi. Şirvanda, lap bizim qoşunda onun kimi fikirləşənlər az deyildi.

Minbaşı onun sözünü kəsdi:

—Boş-boş çərənləmə, gedin dincəlin. Bu barədə heç kimə bir kəlmə də..., eşitdiniz?

Yüzbaşılarla əsgərlər qonşu evə getdilər. İki minbaşı ölünün yanında qaldı. Onlar danışmır, hər ikisi fikirləşirdi, ikisi də Qeysərin dediklərini özlüyündə təkrar edir, ona haqq qazandırır. Qeysər onların gözlərində əfsanəvi qəhrəmana çevrildi.

Toxtamış xanın qoşunlarını Dərbənd keçidinə qədər təqib edən müttəfiq qoşunlara başçılığı Miranşaha həvalə etmiş Teymurləng öz məiyyətilə geriyə, Qeysərin meyidi olan kəndə gecələməyə gəldi. Şirvanşah da onunla idi. Hələ qaranlıq çökməmişdi. Şirvanşah qardaşı oğlunun həlak olmasını eşidib çox pərişan oldu. Gecə ikən onu Şamaxıya yola saldı və əmr etdi ki, cah-cəlalla dəfn etsinlər. Şirvanşah hamını mürəxxəs edib, yatağa getmək istəyəndə minbaşı ona yaxınlaşaraq:

—Qibleyi-aləm, izn ver Qeysərin vəsiyyətini sənə yetirim.

Şirvanşah dayandı, geri dönüb oturdu, minbaşıya yer göstərdi. Minbaşı Qeysərin sözlərini olduğu kimi təkrar etdi. Şeyx İbrahimin qaşları çatıldı. O, qardaşı oğlunun Əmir Teymura nifrət etdiyini bilirdi, amma onun belə bir iş tutmağa hazırlaşacağını zənn etmirdi. Şirvanşah minbaşının ehtiyata çağıran sözləri barədə fikirləşəndən sonra:

—Hə, elədir. Əmir Teymurun qulağına çata bilər. Sən Qeysərin axır nəfəsində dediyi sözləri eşitmiş yüzbaşıları da, əsgərləri də Qeysərin cənazəsi ilə bərabər Şamaxıya qaytar— dedi və ayağa durdu. Minbaşı da qalxdı, icazə alıb getdi. Şirvanşah qonşu otağa keçdi, yatağına uzandı, Teymurlənglə geri, kəndə qayıdanda kefi kök idi. Toxtamış xan üzərində qələbəyə sevinir və düşünürdü ki, artıq onun beli sındırılmışdır, bir daha Şirvana soxula bilməyəcəkdir, düşmənlərinin əlilə həmişəlik susdurmuşdur, onu məmləkətini əhatə edib yandırmağa, alovlandırmağa can atan iki oddan

biri söndürülmüşdür. Ancaq sevimli qardaşı oğlunun, oğlanları qədər sevdiyi Qeysərin öldürülməsi onun əhvalını dəyişdi. İndi o, yatağına naraq Qeysərin son sözləri barədə fikirləşir, qəlbi iftixar hissilə dolurdu. Bəli, Qeysər Əmir Teymurun düşməni idi, bu belə də olmalı idi. Bu vətəni, məmləkətini sevən hər kəsin borcu idi. Məgər onun özü, hazırda müttəfiqi sayılan Teymurləngə nifrət etmirmi? Məgər o, gücü imkan versəydi, Əmir Teymuru vətən torpaqlarına ayaq basmağa qoyardım? Onunla Qeysərin və Qeysər kimilərinin fərqi onda idi ki, o, Şirvanşahdır, məmləkətin taleyi ona tapşırılmışdır. Bununla oynaya bilməzdi. O, Şirvanı, Şirvan camaatını qırğından qorumalıdır, Teymurləngə münasibətində çox ehtiyatlı olmalıdır. Bu münasibətdə səhv bir addım ölkəyə fəlakət gətirə bilər. Şirvanşah gec, lap gecdən gec yuxuya getdi.

Səhəri gün Şeyx İbrahim yatağından tez qalxdı. Onun başı ağrıyırdı. Çox az yatması və qarışıq yuxular görməsi də onu yormuşdu. Bütün gecəni Qeysərlə olmuş, əmisini intiqama çağırmış, Təbriz camaatının fəlakətini göstərmiş demişdi:

—Bunu unutma, əmi, heç vaxt yaddan çıxarma. Həmvətənlərimizin, anabacılarımızın, ata-qardaşlarımızın, qoca və cahıllarımızın qanına susamış o cahangirdən amansız intiqam al, əmi, intiqam, intiqam...

Şeyx İbrahim Qeysərin “intiqam, intiqam” deyən səsinin dağa-daşa düşərək verdiyi əks-sədanın gurultusundan ayılmışdı. O, səhər mehinin gətirdiyi təmiz kənd havasını udmaq üçün həətə çıxaraq gəzinməyə başladı. Şirvanşah bir neçə addım atmışdı ki, onun gecələdiyi evlə yanaşı evin həyatında Teymurləngi oturmuş gördü. Əmir, Şeyx İbrahimi görəndə kimi onu çağırırdı, yanında oturdu, diqqətlə nəzərdən keçirdikdən sonra dedi:

—İnsan çox kədərlənəndə də, hədsiz sevinəndə də yata bilmir. Görünür Toxtamış əzişdirməyimizdən çox sevincək olmusan, yata bilməmişən.

Şeyx İbrahim bir söz demədi, Teymurləng gözlərini qıydı və davam etdi:

—Yəqin indicə fikirləşirsən ki, elə sən də çox sevinirsən, ona görə belə tezdən durmusan, elə deyil?

Şirvanşah gözlərini ona çevirdi, Əmir Teymur ona baxmadığı üçün onların nəzərləri rastlaşmadı. Teymurləng Şeyx İbrahimin dinməməsinə əhəmiyyət verməyərək dedi:

—Doğrusu, elə mən də sevinirəm. Ancaq belə tezdən durmağımın səbəbi o deyil. Tezdən durmağa alışmışam.

Şeyx İbrahim bu dəfə danışıdı:

—Mən də həmişə tezdən qalxaram, hökmdar.

—Bəs necə, belə də olmalıdır. Ağıllı, müdrik adam tezdən durmalıdır. Çünki adamın başına ən yaxşı fikirlər səhər tezdən gəlir. Teymurləng susdu. Onlar bir müddət dinməz oturdular. Sükutu yenə Teymurləng pozdu:

—Toxtamışa yaxşı dərs verdik, çox yaxşı, onun qanadlarını sındırdıq, amma qırıb qopara bilmədik. Sınımış qanadları təzədən düzəltmək olar. O qədər adamın qıçı, qolu sınır ki, sınıqçı birləşdirmir? O da sınımış qanadlarını birləşdirə bilər. Mütləq birləşdirəcəkdir. Onun qanadlarını, lap belini də sındırmışam, amma yenə düzəldib, bu dəfə **də** düzəldəcək. Bax səhərdən bu barədə fikirləşirəm. Fikirləşirəm ki, biz hələ ondan yaxa qurtara bilməmişik. Onunla yenə üzləşməli olacağıq.

Teymurləng susdu. Yenə araya üzücü sükut çökdü. Şeyx İbrahim Əmir Teymurun yanında oturmaq, onun xırıltılı səsini eşitmək istəmirdi, o gəzinmək, rahat nəfəs almaq istəyirdi. Amma Teymurləngin başladığı söhbət, qırıq-qırıq dediyi sözlər Şirvanşahı maraqlandırdı, o bütün diqqətini cəmləyərək Teymurləngin nə deyəcəyini gözləyirdi. Lakin onun tez-tez, həm də xeyli müddət susması Şeyx İbrahimi əsəbləşdirdi. Əmir Teymur yenə xırıldadı:

—Mütləq onunla üzləşməli olacağıq. O hələ xeyli güclüdür.

Başını aşağı dikib danışan Teymurləng birdən üzünü

Şirvanşaha tərəf çevirdi, şüşə kimi hərəkətsiz, ifadəsiz gözlərini ona dikdi:

—Sən narahat olma. Toxtamış bir daha Şirvana soxulmaz. Ağılsız adam deyil, neçə dəfə Şirvanda əzilib. Axırınıcı ümidi də boşa çıxdı. Demək o

mənə ziyan verməkdən ötrü başqa yerə zərbə vurmağa çalışacaq. Hara? Mən bunu hələlik bilmirəm.

O, bir qədər susandan sonra:

—Bunu hələlik heç onun özü də bilmir—deyə əlavə etdi və soruşdu:

—Sən necə fikirləşirsən?

Şirvanşah bu sualı gözləmirdi, Teymurləng isə cavab gözləyirdi:

-Elədir, Sahibqran, biz ilanı quyruğundan, bərk yaraladıq, başına da zərbə vurduq. Ancaq onun başını əzə bilmədik. qıvrıla-qıvrıla qayaların arasına girib canını qurtardı. Yaralı ilan daha təhlükəli olur, ya Əmir. Səhih buyurursan, o yenə intiqam almağa çalışacaq. Ancaq...

Şirvanşah susdu. Əmir Teymur bir qədər gözlədikdən sonra dedi:

—*Niyə* susdun, sözünü de. *Bəlkə* mənimlə razı deyilsən, çəkinmə, *mülahizəni de. Vallah, bu* saray camaatı məni bəzən əsəbiləşdirir. *Nə* deyirəm, baş üstə deyirlər. *Min* dəfə *demişəm ki, mən* də insanam, insan *iş* görürsə, *fikirləşirsə* səhv eləyə bilər. Səhvim olsa deyir. Hə, indi sən də səhvim varsa de, çəkinmə.

—Yox, səhvin yoxdur. Ancaq mənə qəti demək olmaz ki, o daha Şirvana yox, başqa yerə hücum edə bilər. Məhz onun dəfələrlə bu yerlərə hücum etməsi, öz yolunu cəmi bir dəfə dəyişməsi göstərir ki, onun üçün ən asan, yaxın, əlverişli hədəf Şirvandır.

Şirvanşah bir qədər susduqdan sonra davam etdi:

—Düzü, heç ağılım kəsmir ki, o bu yaxınlarda hücum edə bilsin. İki-üç ildən sonra, ancaq özünə gələ bilər. Əmir Teymur yenə xeyli susduqdan sonra dedi:

—Elədir, hələ iki-üç il bir şey eləyə bilməz. O ki qaldı. Şirvan məsələsinə, ola da bilər ki, sən düz deyirsən. Nədənsə mənə belə gəlir ki, o bir daha Şirvana girməyə cürət eləməz.

Onların hər ikisi susdu. Yenə aralığa ağır sükut çökdü. Günəş artıq xeyli qalxmış, bütün yatanlar oyanmışdı. Şirvanşah Əmir Teymurdan aralanmaq, sərbəst olmaq istəyirdi. Teymurləng onun fikrini oxuyubmuş kimi:

—Darıxma Şirvanşah, səninlə hələ söhbətim var. Gedək birlikdə səhər yeməyi yeyək, həm də söhbətimizi davam etdirək.

Şirvanşah təmiz havadan içəri, otağa getmək istəmirdi, həm də ehtiyat edirdi ki, Əmir Teymur otağa girsə orada çox oturmağı olacaqdır. O tez cavab verdi:

—Darılmıram, Sahibqran. Sənin sözlərini dinləmək xoşdur. Səninlə bir yerdə süfrə arxasında oturmaq məndən ötrü şərəfdir. Ancaq buyur yeməyi buraya gətirsinlər. Açıq havada otursaq yaxşı olar.

Teymurləng bir söz demədi, əlinin işarəsilə yavərini çağırıb, səhər yeməyinin verilməsini əmr etdi. Bir azdan süfrə salındı, onun ətrafında Teymurləng və Şirvanşahla bərabər iyirmidən çox saray adamı əyləşdi. Onlar Teymurləngin vəziri, məsləhətçiləri və yaxın adamları idilər. Süfrə arxasında Miranşahla Sultan Xəlil yox idi, onlar hələ Toxtamışın Dərbənd keçidindən o yana qovandan sonra qayıdıb gəlməmişdilər.

Səhər yeməyi sakit keçdi, heç kim danışmadı. yeməkdən, saray ruhanisinin “Əlhəmdülillah” deyərək dua oxumasından sonra Teymurləng dilləndi:

—Biz Əmir Şeyx İbrahimlə bir mülahizə barədə danışırıdıq. Bu mülahizənin məğzi budur ki, Toxtamış xanı tamamilə öldürə bilmədik, o yenə hücumə keçəcək. Mən belə qət eləmişəm ki, Toxtamışın başını əzmək üçün Qızıl Ordaya zərbə vurmaq lazımdır. Biz bunu etməliyik, özü də bu yaxınlarda, Toxtamış xan özünə gəlməmiş. Özümüzü bir qədər möhkəmlətmək, səfərlərimizi qaydaya salmaq lazımdır. Odur ki, biz uzağa getməyəcəyik. Şeyx İbrahimin qonaqpərvərliyindən istifadə edərək, Kür sahilində qışlayacağıq, üzü yaya dönəndə fikirləşərik, yürüş vaxtını dəqiqləşdirərik.

Teymurləngin qərarı Şirvanşahın ürəyindən oldu. O, Teymurləngə bir neçə kəlmə söz deməyi lazım bildi:

—Sahibqran, sən həmişə müdrik, uzaqqörən sərkərdə olmusan. Bu mülahizəni sən böyük sərkərdə olmağın bir daha təsdiqlədi. Kür sahilində

qışlamağa gəldikdə, demək istəyirəm ki, öz evindəsən, necə istəsən hərəkət eləyə bilərsən.

Şirvanşahın sözləri Teymurləngin xoşuna gəldi, onun əhval-ruhiyyəsi pis deyildi, indi isə kefi lap kökəlmişdi. yalnız belə hallarda onun ifadəsiz gözlərində istilik, hərarət hiss etmək olurdu. O, bir daha Şirvanşaha baxdı, dodaqlarında təbəssüm dedi:

—Şirvan birdəfəlik, həmişəlik Qızıl Ordanın hücumlarından canını qurtaracaq. Bizim bu yürüşümüzdə ən çox udan sən, sənın məmləkətin olacaq. Demək, sən bu işdə can-başla iştirak eləməlisən, qoşunlarınla bahəm bizimlə Toxtamış xan üzərinə getməli olacaqsan.

Şirvanşah bu dəfə də Teymurləngin sözlərini cavabsız buraxmağı lazım bilmədi:

—Sənın rəşadətli, müzəffər qoşunların təkcə Toxtamış xanın deyil, eyni zamanda başqa fətehlərin də öhdəsindən gəlmək qüdrətindədir. Sənın igid qoşunlarınla birlikdə Toxtamış xan üzərinə yerimək Şirvan qoşunlarından ötrü, məndən ötrü şərəfdir. Biz buna hazır olacağıq.

Səhər yeməyindən sonra Teymurləng hamını mürəxxəs etdi, ağacın altında dincəlməyə qaldı. Şirvanşah isə özünü artıq yorğun hiss etmirdi, sanki ona yeni qüvvə gəlmişdi. Teymurləngin Qızıl Ordaya yürüş etmək qərarı onu xeyli məmnun etmiş, kefini kökəltmişdi. Bəli, Şirvan uzun illər Qızıl Orda xanlarının hücumuna məruz qalmayacaqdı.

Şirvanşahla Teymurləng bir neçə gün həmin kənddə qaldılar, onlar Toxtamış xanı məğlub etmiş qoşunların qayıdıb gəlməsini gözləməli oldular. Qoşunlar hissə-hissə gəlməyə başladılar. Bir həftədən sonra bütün qoşunlar artıq qayıtmışdı. Teymurləng qoşunların baxışını keçirdikdən sonra, Kür sahilinə tərəf hərəkət etdi. Şirvan qoşunları isə Şamaxı tərəfə irəlilədi. Şirvanşah Teymurlənglə bərabər Kür sahilinə gəldi, Mahmudabad kəndi yaxınlığında böyük düşərgə salındı. Burada Şirvanşah Əmir Teymurun şərəfinə, Toxtamış xan üzərində çalınmış qələbənin şərəfinə böyük ziyafət verdi.

Hələ yayın sonu idi.Teymurləng bütün payızı və qışı bu yerlərdə keçirdi. O, bu müddətdə qoşunların hərbi hazırlığını daha da təkmilləşdirməyə, gündəlik məşqlər keçirməyə xüsusi fikir verirdi. Qışın ortalarında Teymurləngin qoşunları uzaq səfərə çıxmağa tam hazır idi.

NƏSİMİ

Teymurləngin Kür qırağında uzun müddətə düşərgə salması Qazı Mövlanə Zəhirəddinin arzularına uyğun gəlirdi. O, bundan istifadə edərək, necə olursa olsun,Teymurləngin vasitəçiliyi ilə hürüfilərin Şirvanda kökünü kəsmək, xüsusən onların başçısı Fəzilullah Nəimini Bakıdan kənar etmək istəyirdi.amma o, açıq hərəkət etməyə qorxurdu. Cavan dərvişin onun boğazına dirədiyi xəncəri yanına salanda canına üşütmə düşdü. Vəzir elə hərəkət etmək istəyirdi ki, Şirvanşahi da duyuyq salsın, ona görə də o, Şeyx İbrahim Teymurləngin düşərgəsindən qayıdana qədər heç bir tədbir görmədi, fikirləşmək, yolar axtarmaqla kifayətləndi. Şeyx İbrahim Şamaxıya qayıtdıqdan sonra Qazı Mövlanə özünün ən yaxın adamlarından iki nəfərini Teymurləngin yanına göndərmək istədisə də,tezliklə fikrindən daşındı, onların Şamaxıdan çıxmasının şübhə doğuracağından ehtiyat etdi. O, nə qədər fikirləşirdisə, çarə tapa bilmirdi.

Bir səhər o evdən çıxıb saraya gedərkən bir dərviş onun qarşısını kəsərək nəsə istədi. Qazı ona tərs-tərs baxaraq ötüb keçdi. Lakin bir neçə addım atandan sonra dayandı, geri dönmək istədi, gördü ki, dərviş onun qoruqçularının əhatəsindədir, ona görə də fikrindən döndü və yoluna davam etdi. Qazı saraya çatınca, sarayda da dərviş barədə fikirləşirdi. O, fikirləşirdi ki, bölgə də dərvişin ona yaxınlaşması təsadufi deyildir.

Dərvişin ona nəşə sözu var. Bu məsələ onu narahat etmirdi. Onu narahat eləyən başqa sual idi: bu dərviş kimdir? Kimin elçisidir? Bəlkə ,elə onun boğazına xəncər dirəyən dərvişin adamlarındandır, bəlkə Təhmurasın xəfiyyələrindən, lap elə Teymurləngin xəfiyyələrindən idi. Vəzir xeyli fikirləşdikdən sonra belə qərara gəldi ki, əgər evə qayıdarkən həmin dərvişlə qarşılaşsa, demək səhər görüşü təsadüfi deyildir, ya dərviş onu güdür, ya da ki, onu kimsə göndərib, mənə deyiləsi sözü var.

Qazı saraydan həmişəkəndən tez qayıtdı, evinin yanında dərvişlə rastlaşmadı, səhərki rastlaşmanın təsadüfi olmasını qət etdi. Sevindi, dərindən nəfəs aldı. Eyni zamanda onun başına, Teymurlənglə əlaqə yaratmaq üçün dərviş libası geymiş xəfiyyələrdən istifadə etmək fikri gəldi. Vəzir bu barədə xeyli götür-qoy etdi. Dərviş libaslı xəfiyyədən istifadə etmək fikri öz-özlüyündə pis deyil, bəlkə də yaxşıdır. Ancaq belə adamı haradan tapmaq olardı ki, hansı dərviş ona etiraf edərdi ki, o, Teymurləngin adamıdır. Qazı Mövlanə bütün gecəni fikirləşdi, narahat yatdı.

Səhəri gün saraya gedəndə yenə evinin yanında həmin dərvişlə rastlaşdı. Dərviş ona yaxınlaşanda Qazı qoruqçularına əmr etdi ki, ona toxunmasınlar. Qazı əlini cibinə ataraq bir qızıl çıxarıb dərvişə uzatdı və dedi:

—Axşam qonağım ol, ya dərviş.

Dərviş pul üçün Qazıya “sağ ol!” deyib getdi. Qazının dəvətinə cavab vermədi. Qazını yenə fikir götürdü. Artıq onda belə bir qətiyyət əmələ gəldi ki, dərvişlə onun rastlaşması təsadüfi deyildir. Saraydan geri qayıdanda dərvişi qapısı ağzında görməsi, onun qətiyyətini artırdı. O, dərvişə gülər üzlə yaxınlaşaraq:

—Əlinin nökerini qapıda gözlətmək günahdır, ağa dərviş. Səni gözləyib, günaha batmışam—deyərək qapıdan girdi və dərvişi içəri dəvət etdi. Dərviş dinmədən Qazı Mövlanə Zəhirəddinin ardınca gedərək, eyvana çıxdı və qazının göstərdiyi qapıdan girərək, alaqaranlıq bir otağa daxil oldu. Otaq səliqə ilə döşənmiş, yerinə xalça-palaz salınmış, yuxarı başda dörd-beş adamın otura biləcəyi döşəklər və mütəkkələr düzülüşdü. Vəzir:

—Əyləş dərviş, dincəl, indicə gəlirəm—deyib otaqdan çıxdı. Bir neçə dəqiqədən sonra nökr iki şamdanla içəri girdi.

—Xoş gəlmisən, ağa dərviş. Şamaxıda səni birinci dəfədir görürəm, görünür haradansa gəlmisən, qərubsən.

Dərviş cavabında dedi:

—Qazı həzrətləri dərvişə qərib deməzlər, müsəlmanlar olan yerlərin heç birində dərviş qərib deyil. Elə Şamaxının özündə də qərib deyiləm. Sənin kimi qiymətli bir vücudun yanında gecələyən adama qərib demək olar?

Dərviş söhbəti dəyişərək: Maşallah, bu il Şamaxınınki yaxşı gətirib, hara baxırsan, bol məhsul, mer-meyvə görürsən—dedi.

—Elədir, xudavəndi kərimin sayeyi-mərhəmətindən bu il yaxşı bolluqdur, camaatın güzəranı pis deyil.

Qazı dərvişi söhbətə çəkmək üçün bu mövzunun özündən də istifadə etməyin mümkünlüyünü nəzərə alaraq sözünə davam etdi:

—Allahın bərəkətindən bu il hər yerdə bolluqdur. Məgər sənin gəldiyin yer bolluq deyildi?

—Niyə ki, yaxşı idi. Bu il oralarda da bolluqdur.

Vəzir:

—haralarda?—deyə soruşmaq istədisə də susdu.

Şam yeməyi vaxtı onların heç biri danışmadı. Dərviş yeyib doyduqdan sonra:

—Əlhamdülillah—dedi və sonra əlavə etdi:

—Xudavəndi aləm süfrəni həmişə bol və açıq eləsin, evindən bərəkət kəsilməsin.

Dərvişlə rastlaşandan bəri bütün diqqətini ona cəlb etmiş vəzirin beyni, xəyalı o qədər dəqiq işləyirdi ki, o, dərvişin cavabında deyəcəyi sözü, onun kim və nəçi olmasını öyrənməyə yönəltməkdən çətinlik çəkmir, bir an içində söz tapırdı. İndi o, daha qəti addım atmaq vaxtının çatdığını hiss edərək dedi:

—Xudavəndi-aləm, Sahibqranın ömrünü uzun, qılıncını kəskin eləsin. Onun köməyilə bir böyük düşmənimizdən xilas olduq, həm də camaatımız ziyan çəkmədi, əkinlər tapdanmadı, mənim evimin də bərəkəti artdı.

Dərviş özünü Qazıya nişan vermək vaxtı çatdığını görərək dedi:

—Bəli, Qazı Həzrətləri, Sahibqran, müsəlmanların yer üzündə dayağıdır. Allah onun ömrünü uzun, təxti-tacını baqi eləsin. Onun sayəsində bir para dinsizlər əl-qol açmağa bilmirlər, yoxsa müsəlmançılıq əldən gedər.

Dərvişin sözləri vəzirin canına yağ kimi yayılsa da, öz ürəyini açmadı, onun kələk gələ biləcəyindən şübhələndi və dinmədi. Dərviş isə sözüne davam etdi:

—Neçə vaxtdır Sahibqran özlərini hürufi adlandıran dinsizləri təqib edir, onlara amansız divan tutur, bilirsən ki, onların böyüyü, dinsizlərin başçısı lənətə gəlmiş Fəzlullah Nəimi Bakıdadı. Sahibqran da bunu bilir, ancaq onlara əl dəymirdi. Niyə belə edirdi, bunu bilmirəm, bu bizim işimiz deyil, o nə etdiyini bizdən yaxşı bilir. İndi o, deyəsən onların axırına çıxmaq qəsdindədir. Ona görə də mən burada, sənin yanındayam.

Vəzir yenə dinmədi, o hələ də dərvişə inanmırdı, ehtiyat edirdi. Qazının susması, ona cavab verməməsi dərvişi təəccübləndirirdi. O soruşdu:

—Qazı həzrətləri, niyə susursan, yoxsa mənə razı deyilsən, yoxsa sən də Şeyx İbrahim kimi o dinsizlərin tərəfindəsən! Sahibqran sənin barəndə tamamilə başqa mülahizədədir.

Qazı bu dəfə də cavab verməsə şübhə doğuracağından ehtiyat edərək boğazını arıtladıqdan və cibindən təsbehini çıxararaq çevirməyə başladıqdan sonra dedi:

—Dərviş, bilirsən ki, məmləkətin bir böyüyü, bir padşahı olar, rəiyyə, həmçinin saray adamları onun qulluğunda durar. Buyurdun ki, Şeyx İbrahim o dinsizlərə rəğbət bəsləyir. Mən bilmirəm, bəlkə də elədir, biz nə edə bilirik ki? Padşahla padşahlıq eləməyəcəyik ki.

Qazı Mövlanə Zəhirəddinin cavabı dərvişi dilxor elədi:

—Qazı həzrətləri, mən səni çox yaxşı tanıyıram, bilirəm ki, o dinsizlərin kökünü kəsməyi allahdan axtarırsan. Belə olan surətdə mənimlə danışığın qəribə görünür. yoxsa məndən şübhələnirsə, mənə inanmırsan? İndi ki belədir, açıq danışacağam. Məni buraya Sahibqran göndərib ki, səninlə görüşüm, danışım, ikimiz bir yerdə o dinsizlərə divan tutmaq yollarını fikirləşək.

O susdu, sonra tələsik əlavə etdi:

—Hə, az qalmışdı unudum. Məmləkətin bir padşahı var, o da allahın kölgəsi Sahibqrandır, sən isə Şirvanşahı padşah hesab eləyirsən, səhv fikirləşirsən.

Qazı Mövlanə dərvişə hücumu keçdi:

—Əgər Sahibqran kimi qüdrətli bir vücut o dinsizlər yuvasını dağıtmaq istəyirsə, mənim kimi zəif bir vücutun nə köməyi dəyə bilər?

—Çox, lap çox. Sahibqran Fəzlüllahı çoxdan boğazından asdırmaq istəyir. Ancaq o Şirvana sığınıb, Şeyx İbrahim də ona sığınaq verib. Bu vaxta kimi o Şeyx İbrahimin başı üstündən iş görmürdü. Niyə? Bunu o özü bilir. İndi isə onun başı üstündən, amma onu rəncidə salmamaqla Fəzlüllahı, onun tərəfdarlarını aradan götürmək istəyir. Bax sən bu işdə Sahibqrana kömək eləməlisən.

Vəzio dərvişlə açıq danışmağa başladı:

—Sahibqranın barəmdə yaxşı fikirdə olması əlbət ki, mənə şərəfdir. həqiqətən də o dinsizlərə düşmənəm, neçə illərdir onları məhv etmək barədə düşünürəm. Sahibqran Kür sahilində düşərgə salandan sonra nə gecəm var, nə gündüzüm. Onunla əlaqə yaratmaq, dinsizləri cəzalandırmağı rica etməyə yollar axtarırdım. Sən öz ayağınla gəlib çıxmısan, bu çox yaxşı. Ancaq mənim köməyimin nədən ibarət olacağı barədə nə qədər fikirləşirəmsə də, əncam çəkə bilmirəm.

Dərviş dedi:

—Hörmətli vəzir, Sahibqran, bu barədə fikirləşib. Sən Şirvanşaha bildirməlisən ki, Əmir Teymur istərdi hürüfiləri Bakıdan sürgün eləsin.

—Bunun üçün, zənnimcə, Sahibqran fərman göndərsəydi yaxşı olmazdımı? Dərviş vəziri diqqətlə süzdükdən sonra dedi:

—Vəzir həzrətləri, biz Sahibqrana deyə bilmərik ki, necə hərəkət eləsin. O hər şeyi bizdən yaxşı bilir. Onun məsləhəti belədir.

—Yaxşı mən Şirvanşaha deyərəm. Bəs o soruşmazmı ki, Sahibqranla onun başı üstündən niyə əlaqə saxlayıram. həm də o, yəqin ki Sahibqranın öz buyruğunu kimin vasitəsilə göndərdiyini də soruşacaqdır.

Dərvişin dilxor olduğu aydın görünürdü:

—Hörmətli Qazı həzrətləri. Axı sən vəzir olmaqdan başqa Şirvanın qazısısan. Deyərsən ki, Sahibqran heç nə buyurmayıb. Şeyxül İslam Sahibqranla söhbəti zamanı onun üstüörtülü dediyi sözlərdən nəticə çıxarıb və öz adamını sənin yanına göndərib ki, onun mülahizəsini Şirvanşaha çatdırasan.

Vəzir dinmədi. Dərviş yatmaq istədiyini bildirdi.

...Qazı ilə Şirvanşahın hürüfilər barədə söhbəti uzun çəkmədi. Şirvanşah onlara qarşı güc işlətməyəcəyini bildirdi və dedi ki, qoy Sahibqranın Şeyxül İslamı öz bildiyi kimi eləsin, ona mane olmayacaqdır.

Şirvanşah çoxdan yəqin etmişdi ki, daha hürüfiləri müdafiə edə bilməyəcəkdir. Əmir Teymur Kür sahilində düşərgə salandan sonra isə, o, Teymurləngin bu dəfə hürüfiləri sıxışdırmağına əmin olmuşdu. Şeyx İbrahim hürüfiləri müdafiə etsəydi, bu Teymurləngi qəzəbləndirməyə bilməzdi. Onun qəzəblənməsi isə Şirvana baha tamam olardı. Şeyx İbrahim vəzirinə “Şeyxül İslam öz bildiyi kimi eləsin” deməklə bərabər, fikirləşdi ki, Fəzlüllaha xəbər göndərsin ki, o Bakıdan qaçıb canını qurtarsın. O, eyni zamanda Şirvandakı, xüsusən Şamaxıda Fəzlüllah tərəfdarlarını mühafizə etməyi də qərarlaşdırdı.

Şeyx İbrahim Fəzlüllah Nəimini hacı Seyid Məhəmməd vasitəsilə xəbərdar etdi. Nəsimi təcili Bakıya gəldi. Bakıdan cəmi bir neçə gün əvvəl getmiş Nəsiminin belə tezliklə yenidən Bakıya qayıtması Fəzlüllahı təəccübləndirdi:

-Xeyir olsun, görünür belə təcili Bakıya gəlməyin səbəbsiz deyildir.

Nəsimi:

—Elədir, ustad, səbəbsiz, həm də xeyir deyil. Teymurləng Bakıya sənə qarşı silahlı dəstə göndərmək fikrindədir. Sən tezliklə Bakıdan getməlisən—dedi.

Nəimi bu xəbəri soyuqqanlıqla qarşıladı:

—Mən bunu gözləyirdim. Ancaq onu gözləmirdim ki, bizə xəbərdarlıq eləyən olacaq, hər gün, hər saat silahlı dəstə gələcəyini gözləyirdim.

O bir qədər fikirləşəndən sonra dedi:

—Mənə iki-üç gün vaxt lazımdır, görülsə işim var. Şənbə günü yola düşsəm gec olmaz ki?

—Zənn edirəm ki, olmaz.

Nəsimini Naxçıvanda gizlətmək qət olundu. Teymurləngə boyun əyməyən Əlincə qala müdafiəçiləri onu da göz bəbəkləri kimi qoruyacaqdılar. Nəimi ailəsinin yığılanmasına icazə vermədi. O, yalnız bir neçə müridini aparmaq fikrində idi, keçən iki gün müddətində o otağından çıxmadı, ona yemək apararı Ümülbanu onun nəsə yazdığını deyirdi.

Şənbə günü səhər Nəimi yola düşdü. O, Ümülbanunu, Nəsimini bağına basdı və dedi:

—Oğlum, başıma bir iş gəlsə mənim yerimdə sənsən.

Nəsimi:

—Ustad, mən də sənənlə getmək istərdim—dedi.

—Yox, oğul, sən qalmalısan. Al bunu —deyə Nəsimiyə bükülü bir şey verdi və davam etdi:

—Mənim başıma bir iş gəlsə açıb oxuyarsan.

Nəsimi həyəcanlandı:

—Ustad, sənənlə tezliklə yenə burada görüşəcəyik—dedi.

Nəimi gülümsündü, onu da, Ümülbanunu da bir daha bağına basdı, sanki ölümə gedirdi, onlarla son görüşü idi. O, şagirdlərinin köməkliliylə ata mindi, onu mahmızladı, yola düşdü, on-on beş addım aralanandan sonra

dönüb geri baxdı əl elədi. Hamı onu şəhər darvazalarına qədər ötürdü. Nəimi qala qapılarından çıxandan sonra bir daha “xudahafiz” deyərək, səkkiz digər atlı ilə camaatdan aralandı. Onlar getdikcə uzaqlaşdı, ağ paltarda “kəpənək” formasında olduqları üçün özləri görünməz olsalar da, hələ atları seçilirdi, nəhayət, onlar da görünməz oldular. Nəimini yola salmağa gəlmiş camaat isə hələ də dinməzəcə dayanmışdı, əsən şimal küləyinin qaldırdığı toza bürünmüş yollara baxırdı. O, ustadının arxasınca donub qalmış Nəsimi hiçqırıq səsi gələn tərəfə baxdı. Bu Ümülbanu idi, atası aralanana qədər onu pərişan etməmək üçün göz yaşlarını saxlaya bildi, lakin o uzaqlaşan kimi gözlərindən yaş öz-özünə axmağa başladı, sonra isə bu sıxıntı onun bütün bədənini bürüdü, o Hıçqırmağa başladı. Nəsimi bir söz demədi, evə tərəf addımlamağa başladı. Hamı onun ardınca getdi, hərə öz evinə Nəsimi Ümülbanu ilə onlara gəldi, darvazadan içəri girən kimi onun boynunu qucaqladı, başını sinəsinə sıxaraq:

—Sən xoşbəxtsən, heç olmasa göz yaşlarında təskinlik tapırsan, mən bundan da məhrumam.

Ümülbanu başını Nəsiminin dəniz kimi çağlayan sinəsindən qaldırdı, onun gözlərinə baxdı. Onlarda nə qədər böyük hüzn var idi. O, Nəimini yola salarkən, ustadının ölümə getdiyn ürəyinə dammışdı. O, hiss etdi ki, Fəzlullah da ölümə getdiyini yəqin etmişdi. Ustadı hamı ilə elə görüşürdü ki, sanki bu onun son, əbədi ayrılığı idi.

Ümülbanu Nəsiminin əhvalının onunkundan da pis olduğunu görərək, ürək-dirək verməyə başladı:

—Niyə belə qəmlisən? Elə bil atamı son səfərə yola salmışan.

Nəsimi özünü tez ələ aldı:

—Yox, fikrə getmişdim.

—Nə barədə fikirləşirdin?

—Hər barədə. Məgər elə şey varmıdır ki, onun barəsində fikirləşməmiş olasan.

—Bəs atamın halı necə olacaq? O niyə bizi özü ilə aparmadı? Bizsiz güzaranı pis olaçaq.

—Yox, orada ona səndən, məndən yaxşı baxacaqlar. Keçər gedər, yaman günün ömrü az olar. Topal Teymur bu yerlərdə həmişə qalmayacaq ki. O çəhənnəm olub gedən kimi, ustad yenə qayıdar.

—Qorxuram, qorxuram ki, o qayıtmaya, sonra da səni məndən ayıralar.

Nəsimi Ustadının qayıtmayacağı fikrini **özündən** rədd etməyə çalışdı, buna müvəffəq oldu, hətta belə bir fikrə gəldiyi üçün özünü danladı da. Onun əhvalı birdən-birə dəyişdi, o yenə Ümülbanunun başını sinəsinə sıxdı. Onun ürək döyüntüləri bu dəfə sakit idi. Ümülbanu həmişə təlatümdə olan ürəyin sakit, aramla döyünməsinə təəccübləndi. Lakin bu sükutun ömrü çox qısa oldu. Şairin ürəyi yenə qaynadı, çöşdü. Ancaq bu bayaqkı təlatümdən fərqlənirdi. Ümülbanu sevgilisinin ürək çırpıntılarını dinləyirdi. Nəsimi bu dəfə də onun başını iki əli ilə qaldıraraq gözlərini onun gözlərinə dikdi. Bütün gözlər hara, bayaqkı gözlər hara. Onlar nə qədər dəyişmişdi. Şəfqət və məhəbbətlə dolu idi. O pıçıltı ilə Ümülbanuya dedi:

—Qorxma, mənim canım,ciyərim, nədən qorxursan, məni səndən, səni məndən kim ayıra bilər?

—Onlar, o günləri qara gəlmişlər.

—Yox, eləyə bilməzlər, biz güclüyük, tərəfdarlarımız çoxdur. bizdən qorxurlar. Atanı təqib eləmələrinin də səbəbi odur ki, ondan, onun kəlamlarından qorxurlar.

—Sən şair sən, kəlamların daha güclüdür, yəqin ki, səndən də qorxurlar, belə olan surətdə səni də təqib eləyə bilərlər, səni də tuta bilərlər.

Ümülbanu aramsız danışır, danışdı. Dediklərinin hamısı Nəsimiyə, onun şerlərinə, bu şerlərdə atasının fikirlərinin əks olunmasına aid idi. Nəsimi Ümülbanunu dinlədikcə, ona elə gəlirdi ki, özünü yenidən kəşf edir. Bu vaxta qədər ona heç kim onun haqqında bu qədər danışmamışdı. Onun bütün şerlərini əzbər bilən Yusif belə şerlərinin mənası barədə bir söz deməmişdi. İndi Ümülbanu, sevgilisi, onun kim olduğunu bütün aydınlığı ilə açıb

deyirdi. Əlbəttə, Nəsimi öz yaradıcılığını, istiqamətini yaxşı bilirdi. Kənardan deyilən sözlərin isə qiyməti başqa idi.

Ümülbanu sözlərinin sonunda dedi:

—Bax bunlara görə qorxuram. Mənim dediklərim sənə barədə deyilən çox ötəri sözlərdir. Səni məndən də yaxşı tanıyanlar var. Dost tanıması çox yaxşı, ancaq düşmənlərdən də tanıyan az deyil. Mən bundan qorxuram, mənim əzizim.

Nəsiminin qəlbi qürur hissilə doldu, o sevgilisinin başını qucaqlayaraq:

—Sən gözəl olduğun qədər də, ağıllısan, mənim gülüm,- dedi:

—Əgər mənim aqlım da gözəlliyim qədərdirsə, vay halıma.

—Niyə ki, mənim gülüm?

—Mənə elə hey gözəlim deyirsən. Mən ki, gözəl deyiləm.

Nəsimi coşqunluqla dedi:

—Sən mənim üçün dünyanın ən gözəlisən. Sərv nə qədər uça olsa da sənə gözəlliyin qarşısında heçdir. Sənin sevdan olmayan baş torpaq olsun. Sənin qəmini çəkməyən baş şad olmasın. Mənim sevgilim, sən o qədər gözəlsən ki, ay da, günəş də öz işığını səndən alır. Sən saçlarını üzünə tökəndə ay bulud arxasına girir, günəşə kölgə düşür.

Qaçan ki, sünbüli-zülfün niqabı ayə düşər,

Qəmər səhabə girər, aftarə sayə düşər.

Nəsimi bir-birinin ardınca Ümülbanuya üç şerini oxudu. Sanki o, bir az əvvəl göz yaşı töküüb hıçqıran Ümülbanu deyildi. O, nə qədər xoşbəxt görünürdü. Nəsimi hər dəfə şerini oxuyub bitirəndə:

—İlahi, mən nə qədər xoşbəxtəm—deyirdi.

Nəsimi son şerini oxuyandan sonra Ümülbanu həmin sözləri təkrar etdi, lakin birdən-birə sifəti dəyişdi, sevinc dolu gözlərinə qorxu doldu. Nəsimi sevgilisinin əhvalının birdən-birə dəyişməsinə görə həyəcanla soruşdu:

—Sənə nə oldu, mənim ruhum.

Ümülbanu:

—Mən qorxuram, qorxuram, əzizim—dedi.

—Nədən, mənim gülüm?

—Çox xoşbəxt olmağımdan. Deyirlər, çox, həddindən artıq xoşbəxtlik adama qismət olmur, pis nəticələnir.

Nəsimi gülümsündü;

—Elə sözlərə inanma, əzizim. Bizi heç bir qüvvə bir-birimizdən ayıra bilməz. Bir yerdə olanda isə biz xoşbəxtik.

—Yox, elə deyil, bizi ayıra biləcək qüvvələr çoxdur, lap çox.

Əlbəttə, Nəsimi bunu bilirdi, ancaq Ümülbanuya təskinlik vermək üçün:

—Qorxma gülüm, hər şey yaxşı olacaq—dedi.

Ümülbanu fikirli-fikirli dedi:

—Dünyanın işi qəribədir, əcayibdir. Biri o birisindən qorxur, biri xoşbəxt olmaq üçün o birisini bədbəxt etməyə hazırdır, özü də həmin birincilər, çox vaxt qiymətsiz adamlar olurlar, əqli-kamil olmayanlardır. Niyə çox vaxt belə olur, mənim əzizim.

Nəsimi gülümsündüsə də, gözlərindən keçən kədər gölkəsi aydınca göründü. O dedi:

—Fələyin tərsinə dövrən eləməsinin nəticəsidir ki, tuti və qumru quşları qəfəslərdədir. Çəmənlərdə isə qarğalar oynayır.

Sonra Nəsimi bu sözləri şerlə dedi:

Fələk əksinə dövr eylər, məgər axır zaman oldu,

Qəfəsdə tutiyi qumri, çəmənlərdə qurab oynar.

Onlar susdular. Bir xeyli susdular, ikisi də fikirləşirdi. Ümülbanu nəhayət, dedi:

—Darvazanın ağzında çox dayandıq, keçək evə. Onlar evə girdilər, oturdular. Ümülbanu yenə bayaqkı söhbətinə qayıtdı.

—Teymurləng sən dediyin qarğaları öz qanadı altına alıb.

—Yox o qədər də elə deyil. Teymurləng qəddar olduğu qədər ağıllıdır. O, ətrafına ağıllı adamları, ona sədaqətlə xidmət eləyən adamları toplayır. O,

hürufiliyin düşmənidir, çünki hürufilər ona qarşıdırlar, hər yerdə onun qəsbkarlığını, qəddarlığını pisləyirlər. Buna görə də o, bizləri dinsiz adlandırıb, atana onun ətrafında olanlara qarşı amansız mübarizə aparır. Əgər hürufilər Teymurləngin əleyhdarları olmasaydılar, o hürufilərdən bir balaca xeyir görmək ümidində olsaydı, heç vaxt onları təqib etməz, dinsiz də adlandırmazdı.

Ümülbanu təəccüblə:

—Çox qəribədir. Bəs deyirlər ki, o dindar müsəlmandır, şiədir.

Teymurləng əlbəttə, müsəlmandır. Amma onun üçün sünni, şiə yoxdur. O, özünü şiə adlandırır, çünki, hökmranlığını şiə ruhanilərinin köməyi ilə möhkəmlətməyə başlayır. O, din xadimlərinə hörmət göstərir, çünki onlar istər şiə olsun, istərsə də sünnü, onun istilalarına, yürüşlərinə kömək edirlər. Fitva verirlər, müqabilində onlara vəqf bağışlayır. Necə deyərlər, əl-əli yuyur, əl də qayıdıb üzü. Teymurləngə lazım gələndə, xeyir görəndə, sufiliyi də himayə edir. Xorasanda sufiliyi bərpa və himayə edir, çünki Xorasan sufiləri Teymurləngə qarşı çıxmırlar. Amma Mazandaranda bəzi şiə ruhanilər ona qarşı çıxdıqları üçün, Teymurləng, guya peyğəmbərin ziyarətkahına aid abidələri təhqir etdikləri üçün şiə dərvişlərini cəzalandırmışdır.

Nəsimi Ümülbanu ilə çox söhbət etdi. Onlar yeməyi də unutmuşdular. Ümülbanunun iki bacısı, anası neçə dəfə Ümülbanunu səslədilər, ancaq yalnız günortadan sonra, o, qalxdı, yemək gətirdi. Nəsimi artıq xeyli vaxt idi ki, Bakıya gələndə karvansarayda düşmür, ustadıgildə qalırdı. O, artıq ev adamı olmuşdu.

Nəiminin Bakıdan getməsindən bir həftə keçmişdi. Nəsimi ustadını müşayiət edənlərin başçısına tapşırırmışdı ki, onlar Naxçıvana çatan kimi bir nəfəri Bakıya göndərsin. Onun hesablamasına görə həmin nəfər ən tezi iyirmi-iyirmi beş günə qayıtmalı idi. Buna baxmayaraq, Ümülbanu demək olar ki, hər gün atasından xəbər gözləyir, bir atlı gələn kimi, darvazaya yüyürdü və hər dəfə özünü danlayırdı ki, axı hələ tezdır, çox tezdır, bu

müddətə xəbər gələ bilməz. Fəzlullahın yola düşməsinin doqquzuncu günü axşama yaxın darvaza döyüldü, Ümülbanu qapını açanda hər gün atasından xəbər gözləməsinə baxmayaraq qarşısında atası ilə gedən atlılardan birini görəndə rəngi qaçdı, özünü itirdi. Atlının da əhvalı yaxşı deyildi, Nəsimi evdə yox idi. Ümülbanu da, atlı da donub qalmış, bir-birlərinə baxırdılar. Ümülbanu sual verməyə, soruşmağa qorxurdu. Mürid atından düşdü və soruşdu.

—Nəsimi haradadır?

Ümülbanu sualı cavabsız buraxdı, özü soruşdu:

—Atam, atam necədir, bəs sən nə tez qayıtdın, axı bu tezliklə Naxçıvana gedib-qayıda bilməzdin.

Mürid qızın uçduğunu görüb ona təskinlik vermək istədi:

—Narahat olma, atan sağ-salamatdır.

—Bəs o haradadır?

Mürid dinmədi, sonra isə yenə Nəsimini soruşdu. Artıq hava qaranlıqlaşdı. Şəhərə Nəsimi ilə gedən müridlərdən birinin qayıtması xəbərini eşitmiş Nəsimi tələsik evə qaçdı. O, atlı və Ümülbanu ilə darvazanın önündə qarşılaşdı. Nəsimi içəri girdi, darvazanı açıb, müridi içəri dəvət etdi və sual dolu nəzərlərlə ona baxmağa başladı. Artıq qaranlıqlaşdığından mürid yaxşı seçə bilmir Nəsiminin gözlərini görmürdü. Ümülbanu indi müridə deyil, sevgilisinə baxır, onun danışmamasına, müriddən heç nə soruşmamasına təəccüb edirdi. Nəsimi Ümülbanunun yanında müridlə sual-cavab etmək istəmirdi. O bilirdi ki mürid çox tez qayıtmışdır və bu pis əlamətdir. Mürid də Ümülbanunun yanında danışmaq istəmirdi və Nəsiminin ona sual verməməsinə sevinirdi. Ortaya çökmüş ağır sükutu mürid pozdu:

—Qonağı niyə evə çağırırsınız, axırda özüm dillənməyə məcbur oldum— dedi.

Nəsimi müridin sözlərinə qüvvət verərək əlavə etdi:

—Hə, keçək evə, qonağı yaxşı qarşılamaдық. Onlar eyvana keçib evə girdilər. Ümülbanu bir addım da geri qalmır, müridin atası haqqında verəcəyi məlumatı öz qulaqları ilə eşitmək istəyirdi. Nəsimi gördü ki, ayrı çıxış yoxdur, soruşdu:

—Danış görək niyə belə tez qayıtdın, Ustad haradadır?

Mürid Nəsimiyə, sonra Ümülbanuya baxdı, dərindən köksünü ötürdü, ancaq dinmədi.

Nəsimi yenə müridə müraciətlə dedi:

—Çəkinmə, de, nə xəbər olur-olsun, əvvəl-axır hamımız, o cümlədən Ümülbanu da, ustadın əyalı da bilməlidir. Ümülbanu dözə bilməyərək qışqırdı:

—Səni and verirəm allaha, düzünü de, atam sağdırmı, ona bir şey olmayıb ki?

Mürid gördü ki, artıq heç bir şeyi Ümülbanudan gizlətməyin əhəmiyyəti yoxdur. O dedi:

—Ustad sağ-salamatdır. Ancaq biz Naxçıvana çatmadıq. Heç yolun yarısını da getməmişdik ki, əlli nəfərlik atlı dəstəsi bizi mühasirəyə aldı. Başçımız tez ustadı kənara çəkdi, böyük bir ağacın altında onu atdan düşürdü və bizə əmr etdi ki, son damla qanımıza qədər ustadı qoruyaq. Biz vuruşa girişdik. Onlar bizdən beş dəfə çox idilər, bu özünü tezliklə bürüzə verdi. Onlar asanlıqla qalib gəldilər, dörd nəfəri yaraladılar, qalanlarını tutdular, mən yaxında olan dərəyə tullandım. Dərə çox dərin idi, xoşbəxtlikdən sağ qaldım. Onlar isə, görünür, məni ölmüş bilib dalımca gəlmədilər. Bir at tapıb özümü Bakıya yetirdim ki, bu bədbəxt hadisəni sizə bildirim. Nəsiminin rəngi ağarmış, Ümülbanu isə uçunurdu, o özünü tamamilə itirmiş, hərəkətlərinə nəzarət edə bilmirdi. Nəsimi soruşdu:

—Bilmədin basqınçılar kimlər idi, onlar ustadı haraya apardılar?

At tapmaq üçün iki kəndi gəzməli oldum. Ustadın tutulmasının şahidi olmuş kəndlilərdən bir neçəsi məni tanıdılar, at verdilər. Onların dediklərindən aydın oldu ki, basqınçılar Teymurləngin adamları idilər. Bir

kəndli and içdi ki, başçıları lap şahzadənin özü idi, ançaq hansı şahzadə olduğunu deyə bilmədi. Kəndlilər dedilər ki, onları elə biz getdiyimiz istiqamətdə apardılar. Görünür Naxçıvan tərəfə gediblər.

Nəsimi, Bakıya yaxşı bələd olan müridə dedi:

—Get, bizim adamlara bir-bir de ki, buraya gəlsinlər, hamısı gəlsin.

Müridin ayağa qalxması ilə gözdən itməsi bir oldu. O gedən kimi bayaqdan ayaq üstə dayanmış Ümülbanu əvvəl diz çəkdi, sonra isə üz üstə qapanaraq hönküdü.

Nəsimi Ümülbanunu sakit etməyə çalışır, ançaq onun göstərdiyi təşəbbüs nəticəsiz qalırdı. Şair ona ürək-dirək vermək üçün deyirdi:

—Özünü üzmək üçün əsas yoxdur, sakit ol, evdəkiləri də qorxuzarsan.

Ümülbanu isə sakit olmur, ağlayır, arabir deyirdi:

—Onlar atamı çoxdan ələ keçirməyə çalışırdılar, indi ələ keçiriblər, dünya dağıla sağ buraxmazlar.

Çağırılanlar gəlməyə başladılar. Ümülbanu qonşu otağa keçməli oldu. Nəsimi tapşırırdı ki, hələlik evdəkilərə bir söz deməsin. Yarım saatın içində otaq gələnlərlə doldu. Hamı həyəcanlı idi. Buraya toplaşanlar Nəiminin ən yaxın adamları silahdaşları idilər. Onların hamısı ustadın yolunda canlarından keçməyə, ölümə getməyə hazır adamlar idilər.

Nəsimi ustadının tapşırığına görə, indi onu əvəz etməli idi, ona görə də birinci o sözə başladı:

—Böyük müsibət baş verib, qardaşlar. Ustadı Teymurləngin adamları ələ keçiriblər. Çox güman ki, bu işə Miranşahın özü başçılıq edib. Görünür Fəzlini Naxçıvan tərəfə aparıblar. İndi yəqin ki, onlar artıq mənzil başına çatıblar. Biz ustadımıza necə kömək edə bilərik, onu düşmənin pəncəsindən qoparmaq mümkündürmü?

Nəiminin müridləri arasında qorxaq canını qoruyan adamlar yox idi. Onların biri isə özünün dəliqanlılığı, pəhləvan qüvvəsi ilə fərqlənirdi- O dedi:

—Ümidimizi itirməməliyik, əl-qolumuzu da, yanımıza salıb oturmamalıyıq. Gəlin çox danışmayaq, vaxt dardır. Bu işə başçılığı mənə həvalə edin. Elə indicə yola düşmək lazımdır, bir dəqiqə də itirmək olmaz. Burada oturanlardan kimi məsləhət görsəniz mənimlə gedər.

Nəsimi etiraz etmədi. Oturanlar da razılaşıdılar və hamısı bir ağızdan dedi:

—Bizim hamımız Hüseyinlə getmək istərdik.

Nəsimi Hüseyinə yeddi nəfər aparmağa icazə verdi və üzünü ona tutaraq dedi:

—Gedin, uğurlar olsun. Bir danış görək sən ustadı bu yeddi nəfərlə necə azad edə bilərsən?

—Məsələ bunda deyil. Əvvələn mən ətrafıma xeyli adam yığacağam, bilirsən ki, Naxçıvanda adamlarımız az deyil. Sonrası isə, burada gücdən çox fənd işlətmək lazım gələcək.

Hüseyin necə hərəkət etmək istəməsi barədə qısa məlumat verdikdən sonra Nəsimidən icazə alaraq ayağa qalxdı, hamı durdu. Yarım saatdan sonra səkkiz adam qala darvazalarından çıxarıb gecə qaranlığında əriyərək görünməz oldu.

Nəsimi camaatı yola salandan sonra evə qayıtdı. Ümülbanu onu eyvanda qarşıladı. Nəsimi onun saçlarını sığallayaraq:

-Hüseyin igid və tədbirli adamdır, o ustadı xilas edəcək.

Ümülbanunun yaşla dolu gözləri güldü, işıqlandı, bu, Nəsiminin qəlbini isindirdi. Onlar evə keçdilər. Nəsimi dedi:

—Bayaqdandır fikirdəyəm. Teymurləng haradan bilib ki, Fəzli Bakıdan çıxıb Naxçıvana gedir. Onun getməsi barədə yalnız özümüz bilirik. Aramızda satqınlar yoxdur. Bir şey aydındır ki, kimsə Fəzlinin Bakıdan Naxçıvana getməsi barədə Teymurləngə xəbər verib. Kimdir o satqın, kim?

Ümülbanu dedi:

—Sən həmişə hər şeyə səbəb axtarırsan. Bəlkə bu təsadüfdür. Teymurləngin qoşunlarına hər yerdə rast gəlmək olar. Atamgil də təsadüfən onlarla rastlaşıblar.

—Yox, səbəbsiz şey yoxdur, heç bir iş səbəbsiz olmur, təsadüfün özünün də səbəbi var. Miranşaha nə düşüb ki, Kür sahilini, atasının düşərgəsini qoyub Naxçıvan tərəfə getsin. Görünür Teymurləngə xəbər verən olub, həm də çox güman ki, xəbər verən Şamaxıdandır. Bakıda bunu təkcə biz bilirik. yenə deyirəm, bizim aramızda satqın yoxdur.

Ümülbanu dedi:

—Seyid, bəlkə bu işi Şirvanşahın özü görüb, dovşana deyib qaç, tazıya deyib tut.

—Yox, sən nə danışırısan, Şirvanşah həmişə bizim xeyirxahımız olub. Əgər belə iş görmək istəyirdisə, niyə xəbərdarlıq edirdi ki. yox, başqa adamdır, çox güman ki, onun vəziridir. O, çox bilmiş adamdır. Nəsimi bir qədər fikirləşdikdən sonra dedi:

—Necə olub ki, mən bu barədə fikirləşməmişəm. Əlbəttə odur. Şirvanşahın Fəzlidən asanlıqla əl çəkməsi onu şübhələndirməyə bilməzdi. Görünür, Şirvanşahın atamın yanına göndərdiyi adamdan onun xəbəri olub və vaxtında Teymurləngə məlumat verib.

Həqiqətən də bu belə idi. Vəzir Şirvanşahla söhbəti barədə dərvişlə danışib qurtarandan sonra dərviş soruşdu:

—Necə bilirsən, Şeyx İbrahim bizə kələk gəlməz ki. Onun belə asanlıqla, müqavimətsiz razı olması şübhəli görünür. Sən elə bu axşamdan Şirvanşahın bütün hərəkətləri üzərinə nəzarət qoymalısan.

Vəzir dedi:

—Mən də bu fikirdəyəm. Səninlə razıyam, səhih deyirsən. Dedişini də eləmişəm. Şirvanşahın hər addımını güdürlər.

Dərviş səhər tezdən yola düşmək fikrində idi, lakin bu işlə əlaqədar, o öz səfirini təxirə salmağı qət etdi. Səhəri gün Qazı Mövlanə Zəhirəddin saraya gələn kimi, onun adamları Şeyx İbrahimin hacı Seyid Məhəmmədlə əlaqəyə girməsi barədə xəbər verdilər. Dərvişlə təcili görüşmək zəruriyyəti meydana çıxdı, o şübhə doğurmamaq üçün bir qədər gözlədi və yalnız günortaya yaxın evə gəldi. Dərviş heç yerə getməmiş və onu gözləyirdi. Artıq onlarda

şübhə qalmamışdı ki, Şirvanşah öz adamını hacı Seyid Məhəmmədin yanına göndərməsindən məqsədi Fəzlullah Nəimini xəbərdarlıq etmək idi. Dərviş təcili tədbir görmək üçün tez yola düşməyi qərarlaşdırdı. O, şəhərdən kənara çıxanda karvansaraya girib paltarını dəyişdi. Bir neçə dəqiqədən sonra cavan atlı karvansaradan çıxaraq atının başını buraxdı.

Dərviş Teymurləngin düşərgəsinə, Nəsiminin Bakıya çatmasından tez yetişdi. Teymurləng Bakıya təcili iki dərviş libaslı xəfiyyə göndərdi. Onlar Nəiminin hərəkət istiqamətini müəyyənləşdirib xəbər verməli idilər. Teymurləng Nəimini tutmaq əməliyyatına başçılıq etməyi Miranşaha tapşırırlı və ona bildirdi ki, onu Şirvan torpaqlarında deyil, ondan kənarda ələ keçirsin.

Nəimi öz müşayiətilərlə Bakıdan çıxanda artıq Teymurləngin xəfiyyələrinin nəzarəti altında idi. Miranşah da öz dəstəsi ilə Bakı yaxınlığında məskən salmışdı. Nəimi irəlilədikcə xəfiyyələr də irəliləyir, Miranşaha Fəzlinin istiqaməti barədə məlumat verdilər. Miranşah əməliyyatı gecikdirmədi, Fəzlullah və onun adamları Şirvan torpağından çıxan kimi onları ələ keçirdi və Naxçıvana apardı.

Hüseyn öz adamları ilə gecəni gündüzə qatıb, yollarda atlarını bir neçə dəfə dəyişərək dörd gündən sonra Naxçıvana çatdı. Naxçıvan və onun ətrafında olan yüzlərlə hürufi öz allahları Fəzlinin həbs edilərək Naxçıvana gətirilməsini bilmirdilər. Hüseyn Naxçıvana çatan kimi onların hamısını ətrafına topladı. O, bir gün içərisində yüz iyirmi nəfərlik dəstə düzəltdi. Lakin o, hələ Nəimini hansı yolla, necə xilas edəcəyini bilmirdi, çünki ilk növbədə onun harada saxlanılmasını müəyyənləşdirmək gərəkdi. O, öz adamlarına dərviş libasına girib Naxçıvanı ələk-vələk etməyi tapşırırdı. Birinci və ikinci günün axtarışları heç bir nəticə vermədi. Özü də bilavasitə axtarışla məşğul olan Hüseyn iki yoldaşı ilə Teymurləngin iqamətgahını nəzarət altında saxlayırdı. O, axtarışın üçüncü günü bir əsgərin şallaqla döyülməsinin şahidi oldu. Onu şallaqlayanlar bədənindən qan axan əsgəri götürüb küçəyə atdılar. Əsgər özündən getmişdi. Hüseyn əsgərə yaxınlaşdı,

onun ölmədiyini, yalnız özündən getdiyini görərək, əsgəri götürüb ardınca gəlmələrini yoldaşlarına əmr etdi. Onlar təəccüblə bir-birlərinə baxır, tərəddüd edirdilər. Hüseyin əsəbi və amiranə, surətdə:

—Nə gözüünüzü döyürsünüz, götürün dedim, götürün—dedi. Onlar əsgəri götürüb lap yaxınlıqda olan bir evə girdilər. Bu evi Hüseyin iki gün əvvəl tutmuşdu. Buradan Teymurilərə daima göz qoymaq olurdu. Hüseyin əsgərin bədəninə məlhəm qoyub bağladı, ağızına su tökdü. Bir saat keçməmiş əsgər gözlərini açdı, ətrafına baxdı. Hüseyin gülümsünərək:

—Qorxma, dostlar arasındasan.

Əsgər inildədi, söz demədi, yenə gözlərini yumdu. Hüseyinin yoldaşlarından biri dedi:

—Vallah ürəyimi söz deşir. A kişi bu əsgəri neynəyirsən, iş-gücümüzü atıb, onunla oynayırıq?

Hüseyin gülümsündü, əlini dostunun çiyinə vurub dedi:

—Bu gün böyük iş gördük. İndi biz ustadın yerini ondan öyrənəcəyik.

—Onların hamısı birdilər, öldürsən də Teymurləngin qorxusundan söz deməzlər.

—Mən onu öldürmək, sıxma-boğmaya salmaq fikrində deyiləm. O, hamısını öz xoşu ilə deyəcək.

—Heç nə başa düşə bilmirəm.

—Başa düşmək üçün baş gərəkdir. Onu möhkəm əzişdiriblər, indi o hamıdan, bütün yoldaşlarından bərk incikdir, qəlbi onlara qarşı intiqam hisslərilə coşub qaynayır, əqli hissiyyatına tabedir. Biz bu hissiyyatdan istifadə edib ondan ustadın yerini öyrənəcəyik. Aydınır?

—Hə, deyəsən bir az aydın oldu.

Əsgər yenə gözlərini açdı. Əhvalı xeyli yaxşılaşmışdı. O, oturmaq istədi, Hüseyin kömək etdi və dedi:

—Səni yamanca əzişdiriblər, görünür günahın böyük olub.

Hüseyin əsgərin ən yaralı yerinə toxunmuşdu. Əsgər, onun gözlədiyi kimi bərk əsəbiləşdi. O dedi:

—Heç eybi yoxdur, onlar mənə elədilər, mən də borclu qalmaram.

O, yuxudan ayılıbmış kimi bir də ətrafı gözdən keçirib dedi:

—Qardaşlar bura haradır, məni buraya kim kətirib? Hüseyin çavabında:

—Biz burada oluruq, yol keçəndə gördük ki, səni qarıdan küçəyə atdılar, götürüb gəldik ki, kömək eləyək.

—Çox sağ olun, qardaşlar. İnşallah, sağlıq olsun, xəcalətinizdən çıxaram.

Hüseyin yoldaşlarından birinə nə dedisə o çıxdı. O, əsgərlə söhbəti davam etdirmək üçün:

—Günahın nə olub ki, səni bu hala salıblar?

—Vallah heç nə, öz yoldaşlarım üstümə şər atıb, məni döydürdülər, yaxşı, baxarıq.

O, yenə çöşdü. Bu vaxt Hüseyinin yoldaşlarından biri paltarını dəyişərək, kəpənək forması geyinmiş halda içəri girdi. Döyülmüş əsgər onu təəccüblə süzəndən sonra dedi:

—Qəribədir, çox qəribədir.

Hüseyin soruşdu:

—Qəribə olan nədir dostum?

—Heç, elə belə dedim.

—Yox. dostum, görünür bu günlərdə belə geyimdə olan adam görmüsən.

—Sən bunu haradan bilirsən?

—Mən heç nə bilmirəm, ancaq onun paltarına birtəhər baxmağından belə qənaətə gəldim.

Əsgər söhbəti dəyişmək istəyirmiş kimi:

—Siz haralısınız?—deyə soruşdu.

—Nə fərqi var ki, haralıyıq.

—Fərqi odur ki, o adamların da paltarları bax onunku kimi idi—deyə Hüseyinə onun yoldaşının paltarını göstərdi.

—O adamlar kimlərdir, dostum? Əsgər qorxmuş kimi sağına-soluna baxdı və:

—Heç.

—Dostum, oxu atıb yayını gizlətmə, biz ki sənə dostuq.

—Üç gün əvvəl buraya o paltardan geyinmiş yeddi-səkkiz adam gətirdilər. Biri lap qocadır, əldən düşüb. Deyəsən onu bu gün asacaqlar.

Hüseyn yerindən sıçradı:

—Sən nə danışırısan? İndi o haradadır?

Əsgər təəccübləndi:

—O dinsizlər səni niyə belə maraqlandırır? Hüseyn artıq söhbətə vaxt olmadığını görərək dedi:

—Dostum, biz səni qurtardıq, dedin ki, xəcalətinizdən çıxaram. İndi bizə kömək eləməlisən.

O, əlini cibinə ataraq bir kisə çıxardı və əsgərə atdı:

—Al, bu da sənənin haqqın.

Əsgər pulu geri qaytarmadı, yerindən də tərpənmədi və dedi:

-Bu işdə sizə nə kömək eləyə bilərəm? Onu şahzadə özü gətirib. Bilsələr ki, sizə bir söz demişəm, məni asarlar. Düzünü axtarsan əlindən bir iş də gəlməz. Onları yeddi qıfıl altında saxlayırlar. Birdə ki, bəlkə də gecdir, indi o dediyim qoca artıq kəndirdən sallanır.

Hüseynin hövsələsi lap daraldı. O, boş danışığa qulaq asmaq deyil, iş körmək istəyirdi. Əsgər susdu və bir az fikirləşdikdən sonra dedi:

—Sizin yəqin, elə gücünüz yoxdur ki, oraya soxulasınız, ona görə də axşamı gözləmək lazımdır, bir şey fikirləşərik.

Hüseyn cəld soruşdu:

—Orada nə qədər adam olur?

—Gününə baxır, əlli, altmış, bəzən lap yüz.

—Ondan çox olmur ki?

—Yox. Ancaq bir təhlükə baş versə, iki-üç min addım aralıda böyük düşərgə var, oradan nə qədər desən qoşun köməyə gələ bilər.

Hüseyn əsgəri yoldaşlarına tapşırıb cəld otaqdan çıxdı. Bir saatdan sonra yüz iyirmi nəfərlik silahlı dəstə döyüşə tam hazır vəziyyətdə bir-bir, iki-bir evə topladılar. Hüseyn əsgərə yaxınlaşaraq dedi:

—Dostum, biz akşamı gözləyə bilmərik, o vaxta kimi, sən dediyin qocanı asarlar. O bizə diri lazımdır. Biz indi qərargaha basqın etmək fikrindəyik. Sən bizə nə kömək edə bilərsən?

—Biz haradayıq?

—Qərargahdan əlli-altmış addım məsafədə.

—Lap yaxşı. Mən indi oraya qayıdaram. Orada olan böyük həyət qapısını yəqin ki, görmüsünüz, o qapını açaram, sonrası çətin deyil. Qəflətən basqın etsəniz, hamını tezliklə qılncdan keçirə bilərsiniz, kömək gəlincə aradan çıxarsınız. Əsgər gülümsünərək əlavə etdi:

—Qırın o köpək uşaqlarını, qoy görsünlər ki, intiqam almağı bacarıram.— O bir an susandan sonra davam etdi: Ancaq ehtiyatlı, cəld olun. Özü də, diqqətli olun, birdən qılinciniz mənə də dəyər.

Hüseyn onun boş-boş çərənləməsinə imkan vermədi:

—Yaxşı, dur tez ol, get darvazanı aç, əməliyyat qurtarandan sonra bir kisə də qızıl alacaqsan.

Əsgər yerindən çətinliklə qalxdı. Onu bir nəfər qərargaha kimi ötürdü. Əsgər içəri girdi. Xeyli vaxt keçdi, ancaq darvazanı açmadı. Hüseynin səbri lap tükəndi, o əsgərin onları aldatdığını zənn edərək, darvazanın açılmamasına baxmayaraq qərargaha basqın etmək üçün adamlarını evdən çıxardı və hücum əmri verdi. Bu vaxt darvazalar açıldı. Hüseynin adamları içəri doluşaraq əsgərlərin hamısını qılncdan keçirdilər. Onlar Fəzlini müşayiət eləyənlərin hamısını azad etdilər. Ustad isə edam edilmişdi, yalnız onun meyidini apara bildilər.

Hüseyn yerli camaatdan olanların çoxuna evlərinə qayıtmağı əmr edərək, iyirmi beş nəfərlə Əlincəyə tərəf getdi. Gecə ikən ustadı torpağa tapşırırdı, üstünə nişanə qoydu və üzünü yoldaşlarına tutaraq dedi:

—Biz dünyanın ən böyük, ən qiymətli adamını Naxçıvan torpağına tapşırıb gedirik. O, Naxçıvan torpağının zینəti oldu, Naxçıvan isə Nəqşi cahan

Sonra Hüseyn yerlilərdən olan hürufilərə dedi:

—Ustadın qəbrini göz bəbəyi kimi qoruyun, elə edin ki, bu qəbir itibatmasın, nəsillərin ziyarətkahına çevrilsin.

Bir həftədən sonra Hüseyn on nəfər yoldaşı ilə Bakıya qayıtdı. Onlar birbaşa Fəzlullah Nəiminin evinə gəldilər. Nəsimi də, Ümülbanu da Hüseyni böyük narahatlıqla qarşıladılar. Onunla Nəimini müşayiət edənlər də gəlmişdilər, Ümülbanu onları görüb:

—Bəs atam, bəs Fəzli haradadır?—deyə həyəcanla soruşdu.

Onların hamısı başlarını aşağı dikdilər. Ümülbanu bir də, demək olar ki, qışqıra-qışqıra soruşdu:

—Niyə dinmirsiniz, deyin görək Fəzli haradadır, onun başına nə gəlib?

Sözün açığını deməyi xoşlayan Hüseyn dedi:

—Fəzli daha yoxdur, biz onu Naxçıvanda torpağa tapşırıb gəldik. Biz gecikdik onun dirisini yox meyidini xilas edə bildik.

Ümülbanu hönkürdü, Nəsimi də ağlayırdı. Hamı ağlayırdı,hamı.

Birdən Nəsiminin səsi eşidildi:

Ey müsəlmanlar, bu gün ol yarı-pünhan ayrılır,
Ağlamayım, neyləyim, çün gövdədən can ayrılır
Ey sənəm, hicrin əlindəm naleyi-zar eylərəm,
Gözlərimdən sanəsən, dəryayi-ümman ayrılır.
O səbəbdəndir ki, mən bimariz rəncu olmuşum
Xəstə könlüm mərhəmi, şol dərdə dərman ayrılır.

Nəsimi “Ənəlhəqq”-i şərlə dedi:

Sirri-ənəlhəqq söylərəm aləmdə pünhan gəlmişəm,
Həm həq derəm, həq mənədir,həm xətmə insan gəlmişəm.

Həm lövhə tövratu zəbur,İncilə furqanə Söhəf,
Həm mən kəlamın natiqəm,həm cəmi Quran gəlmişəm.

Gəlmişəm cahənə şərھ edər,şimdi Nəsimi haq sözün,
Onu kim idrak eyləsin mən sirri pünhan gəlmişəm.

Nəsimi sonra dedi:

—Allahımız Fəzlullah vəsiyyətnamə qoyub gedib. Mən allahımın müqəddəs vəsiyyətinə aməl eləməliyəm, onun əyalını Bakıdan köçürməli, o ailəyə qaynayıb-qarışmalıyam. Bir də... bir də mən onun kiçik qızı ümülbanu ilə evlənməli, ailə qurmalıyam. Allahımın bu vəsiyyətinə görə sabah səfərə çıxırıq, uzaqda, çox güman ki Bağdada, yaxud Hələb şəhərində məskən salmaq fikrindəyəm. Biz orada ustadımızın fikirlərini, öz təriqətimizi yayacağıq.

Rəngi-cöhrəm zərd olubdur, qamətim həmçü hilal,
Ol günəş üzlü həbibim lələ xəndai ayrılır.

Taqətim, səbrim tükəndi, yarsız mən neyləyim,
Əqlimi şeyda qılan ol çeşmi fəttan ayrılır.

Məşhəri yövmül—hesab, qopdu qiyamət başıma,
Yəni ey Yusif sifətli piri—Kənan ayrılır.

Ey cigərsuz nari-füqətdən Nəsimi, çarə nə,
Hər kimə “nəhnü qəsəmna”, canu canan ayrılır.

Nəiminin ölüm xəbəri Bakıya ildırım sürətilə yayıldı. Fəzlinin bütün şagirdləri, ardıcılıarı onun evinə topladılar. Ev, həyət adamlarla doldu. Fəzlullah Nəiminin vəsiyyətinə görə onun xələfi olan Nəsimi camaata müraciətlə dedi:

—Dərdimiz böyükdür, çox böyükdür, yerlərə, göylərə sığmayan dərddir. Bizim günəşimiz, ayımız sönübdür. Onun bütün varlığı nura qərq eləyən camalı, indi bir parça torpağın altını işıqlandırır. O gövhəri-yeganə,

gövhəri-həqiqət, məkansız xəzinə idi. O bizim allahımız idi, allahımız da olacaq.

Nəsimi sözünə ara verib yenə böyük kədərini şerlə ifadə etdi.

Dərdü-fəqan, düşdü can, ahu fəqan içindədir,

Sən bu əzabu atəşi gər ki, bu can içindədir.

Misrayla başlanan şerini oxudu. Nəsimi bir qədər susandan sonra dedi:

—Qardaşlar, ustadımız məni öz yerinə vəsih etmişdir. Biz hamımız, ustadımız kimi “ə n ə l h ə q q” deyirik. Hamı bir ağızdan və çəşqunluqla:

— Ə n ə l h ə q q —dedi.

TOXTAMIŞ XANIN SONU

1 395-ci ilin qışı Azərbaycanda çox yumşaq keçdi. Aran yerlərdə demək olar ki, qar yağmadı, dağlar isə qışın yalnız ortalarında qar örtüyü altında qaldı. Yazın girməsinə hələ bir aya qədər qalmasına baxmayaraq, hər yerdə bahar nəfəsi duyulurdu. Alça, ərik ağacları artıq çiçək açmışdı. Havanın belə gözəl olması, yazın tez girməsi, yolların qardan təmizlənməsi Kür sahilində düşərgə salmış Teymurləngin Qızıl Orda üzərinə yürüşə hazırlamaq arzularına uyğun gəlirdi.

Teymurləng Toxtamış xan üzərinə 797-ci ilin Cəmadül — axır ayının əvvəlində yaz girəndə başlamaq fikrində idi, lakin havaların yaxşı keçməsinə nəzərə alaraq yürüşü bir ay əvvəl, Cəmadüləvvəl ayının başlanğıcına keçirdi. yürüşlə əlaqədar bəzi məsələləri müzakirə etmək üçün o, Rəbiül-sami ayının əvvəlində öz yanında böyük yığıncaq keçirdi. Zərif keçədən düzəldilmiş, yerinə xalça-palaz döşənmiş çox iri çadırın baş tərəfində oturmuş Teymurləngin sağında və solunda şahzadələr, o cümlədən Miranşah, Sultan Xəlil, həmçinin vəzir, əmirül-üməra Şeyxülislam və başqa əyanlar oturmuşdular. Şirvanşah Şeyx İbrahim də burada idi. O,

Teymurləngin sol tərəfində Miranşahla şeyxülislamdan sonra oturmuşdu. Şirvanşahın bu qədər şərəfə nail olması, Sahibqranın onu lap yaxınlığında oturtması, bəzi saray əyanlarının qibtəsinə, paxıllığına, hətta narazılığına səbəb olmuş, onlar öz aralarında pıçıldamağa başlamış, yalnız Teymurləngin baxışlarının ağırlığını hiss edərək susmuşdular.

Əmir Teymurun əhval-ruhiyyəsi yaxşı idi. Havaların yaxşı keçməsi, onun sol qoluna təsirsiz qalmamışdı. Doğrudur, demək olar ki, o işləmirdi, amma ağrımır, sızıldamırdı da. Teymurləngin sol qolu sızıldamayanda kefi kök olurdu. Hamı ona baxır, sözə başlamasını gözləyirdi. Teymurləng bığlarını sığallayıb qıyıq gözlərini bir qədər araladıqdan sonra dedi:

—Həzərat, çoxdan arzuladığım, amma imkan tapıb yaxınlaşdırmaq istədiyim gün gəlib çıxıb. O, nəməkbəharam Toxtamış yolunu çox azdı, onu taxta çıxardım, üzümə durdu. Ona xırda-para qulaqburması vermişəm, o da təsirsiz qalıb. Bir olan allah bilir ki, mən onunla düşmənçilik eləmək istəməmişəm, ədavəti o salıb, indi də cəzasına çatmalıdır.

Teymurləng çox aramla danışırdı. Onun səsi, gecə pis yatandan sonra xırıldayırdı. O, keçən gecəni pis yatmış, bugünkü yığıncağı necə keçirəcəyi barədə fikirləşmişdi. Ümumiyyətlə səhəri gün böyük bir iş görəcəyi təqdirdə, o. bütün gecəni fikirləşməyə, tədbir tökməyə adət etmişdi. Teymurləngin səsinin xırıldaması eyni zamanda o demək idi ki, kiçik bir səbəb onu əsəbiləşdirə, özündən çıxara bilər, ona görə də belə hallarda saray əhli çox ehtiyatlı olurdu O, sözünü davam etdirdi:

—Bəli, onu taxta mən çıxarmışam. İndi də taxtdan salacağam. Mən hamı ilə ayrılıqda söhbət eləmişəm. Əmir ül-ümərə ilə isə hər gün görüşürəm, hər gün məni qoşunların hazırlaşmasından hali edib. Hamı öz işini, nə edəcəyini bilir. Əmir Şeyx İbrahimin də qoşunları hazırdır. Amma o, otuz min əvəzinə cəmi on iki min nəfərlik qoşun çıxarmaq istədiyini bildirir. Şeyx buyursun görək belə az niyə?

Şirvanşah Teymurləngin bu sualına cavab hazırlamışdı. Amma o gözləmirdi ki, Əmir Teymur bu qədər camaatın içərisində onü sorğu-suala tutacaqdır. Şeyx İbrahim dedi:

—Ya Əmir, sənin müzəffər qoşunlarının sayı o qədər çoxdur ki, Şirvan qoşunlarının çoxluğu və ya azlığından asılı olmayaraq qələbə sənəin tərəfində olacaq. Buna baxmayaraq, mən nəinki. otuz min, daha çox qoşun gətirmək istərdim. Vəziyyət buna imkan vermədi. Gürcüstan və Şəki hakimləri, adətən sən bu yerlərdən uzaqlaşan kimi baş qaldırır, qonşularını narahat edirlər. İndi biz uzaq səfərə gedirik, həmin təhlükə yenə ortaya çıxacaq, ona görə də Şirvanda qoşun saxlamaq vacibdir.

Teymurləng Şirvanşahın cavabından razı qaldı və dedi:

— Həmişəki kimi, bu dəfə də Şirvanşah müdrik iş görüb.

Əlbəttə nə Şəki hakimi, nə də gürcü çarı Şirvana basqın etmək fikrində deyildilər, əksinə, onlar Şirvanşahı özlərinin hamisi hesab edir, onunla münasibətlərini pozمامаға çalışırdılar. Ancaq bunlar Teymurlənglə barışmaq istəmir, Əlincə qalasına gömüyə getmək, Teymurləngin qalanı muhasirədə saxlayan qoşunlarını əzişdirmək istəyirdilər. Şeyx İbrahim bunu bilirdi. O, Şirvan qoşunlarını Qızıl Orda ilə döyüşdə qırmaq istəmirdi, Toxtamışın Teymurləngin əlilə əzilməsini, öz qoşunlarının isə toxunulmaz qalmasını istəyirdi.

Şeyx İbrahimdən sonra, Teymurləng qoşunları yürüşə hazırlamaqla əlaqədar olan adamların hamısını bir-bir danışdırdı. O, danışan adamı diqqətlə dinləyir, suallar və göstərişlər verirdi. Hamı məlumat verdikdən sonra Teymurləng razı halda dedi:

—Vaxt boş yerə itirilməyib, xeyli iş görülüb, qoşunlar səfərə hazırdır. Qoy münəccimbaşısı xoş saatı müəyyənləşdirsin.

Münəccimbaşısı ayağa qalxdı, Teymurləngə təzim etdikdən sonra dedi:

—Ulduzlara baxmışam, ya Əmir, cəmadüləvvəl ayının 7-si ən xoş saat olan gündür.

Teymurləng:

—Yaxşı, cəmadüləvvəl ayının 7-də səfərə başlayırıq. İndi isə gedin nə əyər-əskiyiniz var, düzəldin.

Səfərə hələ bir aya qədər vaxt qalırdı. Şirvanşah Şamaxıya qayıtmağı, özü Şirvanda olmayacağı müddətdə, ölkənin idarəsi və s. işlərlə əlaqədar məsələləri gözdən keçirməyi lazım bildi. O, bir ay ərzində çox götür-qoy etdikdən sonra idarə işlərini Qazı Mövlanə Zəhirəddinə həvalə etməyi qərara aldı. Əvvəl o öz yerində oğlu Kəyumərsi qoymaq istəyirdi, lakin tezliklə bu fikrindən vaz keçdi və onu da özü ilə səfərə aparmağı qət etdi.

Cəmadüləvvəl ayının başlanğıcında Şirvanşah on min nəfərlik qoşunla Şamaxını tərk etdi. Bütün şəhər camaatı Şeyx İbrahimi, onun qoşunlarını yola salmaq üçün küçələrə çıxmışdı. Adətən belə hallarda küçələrə əsasən kişilər və uşaqlar çıxırdılar, bu gün isə yol-yurd qadınlarla da dolu idi. Onlar qərib ölkəyə, vuruşmalara, ölüm və mərdlik meydanına gedən oğlanlarını, ərlərini və qardaşlarını yola salırdılar. Onlar göz yaşı tökür, dodaqaltı dua oxuyurdular. Şirvanşah və qoşunlar uzaqlaşdıqca ağlamaq, hönkürtü səsləri də, hay-küy də artırdı. Onlar şəhər darvazalarından çıxıb uzaqlaşandan sonra isə şəhərə sükut çökdü. Camaat, bir-birilə, hətta yanında olan ən yaxın adamı ilə belə danışmadan evlərinə dağılışmağa başladı.

Papaqçı Əhməd kişi və Şahxəndan da camaatın içərisində idilər. Hacı Seyid Məhəmməd kefsiz olduğundan çıxıb bilməmişdi. Şahxəndanla Əhməd kişi də sükutu pozmadan səssiz irəliləyirdilər. Onlar evə yaxınlaşanda papaqçı Əhməd dedi:

—Bu qədər cahıl oğlanı göndərdik gedər-gəlməzə. Allah bilir, onlardan nə qədəri sağ qalacaq, sağ qalanlardan nə qədəri öz evinə, eşiyinə qayıdacaq.

Şahxəndan bilirdi ki, Əhməd kişi bu sözləri dedikcə oğlu Yusif barədə fikirləşir. Yusifin itgin düşməsindən yeddi il yaxın bir vaxt keçməsinə baxmayaraq, Əhməd kişi ilə Nurcahan elə bir gün olmamışdı ki, onu yad etməsinlər. Şahxəndan Əhməd kişiye onun əhval-ruhiyyəsini yaxşılaşdırmaq xatirinə bir neçə kəlmə xoş söz deməyi lazım bildi:

—Usta, fələyin işini bilmək olmaz. Deyirsən ki, görəsən gedənlərdən kim qayıdacaq? Elə ola bilər ki, bu gedənlər, bir neçə il əvvəl gedənləri də qaytarıb gətirəcəklər. Axı gedənləri Toxtamış xan aparıb. İndi Teymurləng qət eləyib ki Toxtamışın məmləkətinin daşını daş üstündə qoymasın. O, Qızıl Ordanın hər yerinə əl uzadacaq, onun paytaxtına girəcək. Belə olanda itgin düşmüş hesab elədiyimiz adamların çoxu üzə çıxacaq. İtgin düşənlərin çoxu əsir düşüb, sonra qul kimi satılıb: Həmin qullar Toxtamış xanın viranəyə döndəriləcək şəhərlərinin və kəndlərinin varlılarının əllərindən çıxacaq, qul olmaqdan qurtaracaqlar.

Əhməd kişinin gözlərində sevincə qarışan ümid qığılcımı parladı və tez söndü.

—Nə fərqi var ki, onlar yağışdan çıxıb yağmura düşəcəklər. Heç Teymurləngin ələ keçirdiyi qulları buraxmasını eşitmişən?

—Yox, nə görmüşəm, nə də eşitmişəm. Bir şeyi nəzərə almaq lazımdır ki, Şirvanşah Teymurləngin yanındadır, onun müttəfiqidir. Odur ki, əlbət Teymurləng şirvanlıları azad eləyib öz müttəfiqinə, Şeyx İbrahimə bağışlayacaq. Kim bilir, bəlkə əhval-ruhiyyəsinin elə vaxtına düşəcək ki, başqa qulları da buraxacaq.

Əhməd kişinin gözlərində yenə ümid qığılcımı parıldadı:

—Bu ola bilər,—dedi və bir neçə addım atandan sonra dayandı, əllərini qaldırdı və üzünü göyə tutaraq dedi. —İlahi, ey gözə görünməyən xaliq, hamının balasını özünə yetir, içərisində mənim balam Yusifi də.Şahxəndan da dayanıb ona baxırdı. Əhməd kişinin gözlərindən axan yaş onu xeyli mütəəssir etdi və dedi:

—Su gələn arxa, bir də gələr, yaman günün ömrü az olar, Usta, səbr elə, yəqin Yusif də qayıdar.

—Allah ağzından eşitsin, ay oğul, xudavəndi-aləm sən deyəni eləsin.

Əhməd kişi evinin yanında ayaq saxladı və dedi:

—Vallah, istəyirdim ki, Hacıya bir baş çəkim, ancaq indi nəsə getmək istəmirəm, qalsın axşam üstünə, gedim evə, xudahafiz.

Şahxəndan da “xudahafiz” deyib ondan aralandı.

O, birbaşa evə gedib, onsuz da damaqları aşağı olan atasının və bacısının keyfini öz qaşqabağı ilə pozmaq istəməyərək şəhərdən kənara çıxaraq, bir qədər tək qalmaq məqsədilə, Gülüstan qalası tərəfə addımladı. Təpəyə qalxdı, Şamaxıdan xeyli aralı toz qalxdığını görüb dayandı, baxdı. Şirvan qoşunları Şamaxıdan uzaqlaşdı.

Şirvanşah Teymurlənglə əldə etdiyi razılığa əsasən qoşunları ilə birbaşa Dərbəndə tərəf hərəkət edirdi. Onlar Samur çayı yaxınlığında, Xəzər dənizindən beş ağac aralı olan genişlikdə görüşməyi qət etmişdilər. Şeyx İbrahim həmin yerə çatanda Teymurləng qoşunlarının qabaq dəstələri artıq burada idi. Əmir Teymurun çadırı lap uzaqdan seçilirdi. İki gün ərzində bütün qoşunlar toplaşdılar, Teymurləng qoşunların baxışını keçirməkdən ötrü hamının baxışa çıxarılmasını Əmir ül-üməraya əmr etdi. Samur çayından Xəzərə tərəf uzanan böyük tala qoşunla doldu. Teymurləng, Miranşah, Sultan Xəlil və Əmir ül-üməra at üstündə qoşunların önündən keçir, dayanır, baxır, yenə atlarını sürürdülər. Teymurləngi Şirvanşah da müşayiət edirdi. Şirvanşah qoşunları da Əmir Huşəngin başçılığı altında baxışda iştirak edirdi. Teymurləng və onun müşayiətçiləri Şirvan qoşunlarının önündə dayandılar. Teymurləng onları diqqətlə nəzərdən keçirdikdən sonra üzünü Şirvanşaha çevirdi və dedi:

—Sənin igidlərin lap seçmə boylu-buxunlu igidlərdir.

Şirvanşah gülümsünərək cavab verdi:

—Şirvan torpağının yetirdiyi oğlanların hamısı belə boylu-buxunlu igidlərdir.

Əmir Şeyx İbrahimin bu sözləri Teymurləngə o qədər də xoş gəlmədi, amma bunu üzə vurmadı və dedi:

—Qoşunlarının təchizatı və əsləhəsi də çox zəngindir. Bu da Şirvanın zənginliyinə dəlalət etmirmi?

Şirvanşah Əmir Teymurun hansı bostana və nə məqsədlə daş atdığını bir anda xəyalından keçirib cavab verdi:

—Sahibqran, Şirvan camaatı torpağını öz tərilə sulayır, uşaqlarına ruzi düzəldir, amma qoşuna kömək lazım olanda onların ağızından kəsir.

Teymurləng atını tərپətdi, qoşuna baxış dörd saata yaxın çəkdi. Qoşunların sayı o qədər çox idi ki, bu başdan o başa, dayana-dayana getmək xeyli vaxt apardı. Baxış qurtarandan sonra öz çadırına qayıtmış Teymurləng, çadırda olan məiyyətinə dedi:

—Məni heç vaxt bu çoxluqda və bu təchizatda qoşun müşaiyət etməmişdir.

O bir qədər fikirləşəndən sonra davam etdi:

—Heyf ki, bu qoşunu Toxtamış xan üzərinə aparıram. Mənim başqa, böyük məqsədim var, bu qoşunla o məqsədə nail olmaq olar.

O susdu, xeyli dinmədi və yerə dikdiyi başını yavaş-yavaş qaldıraraq dedi:

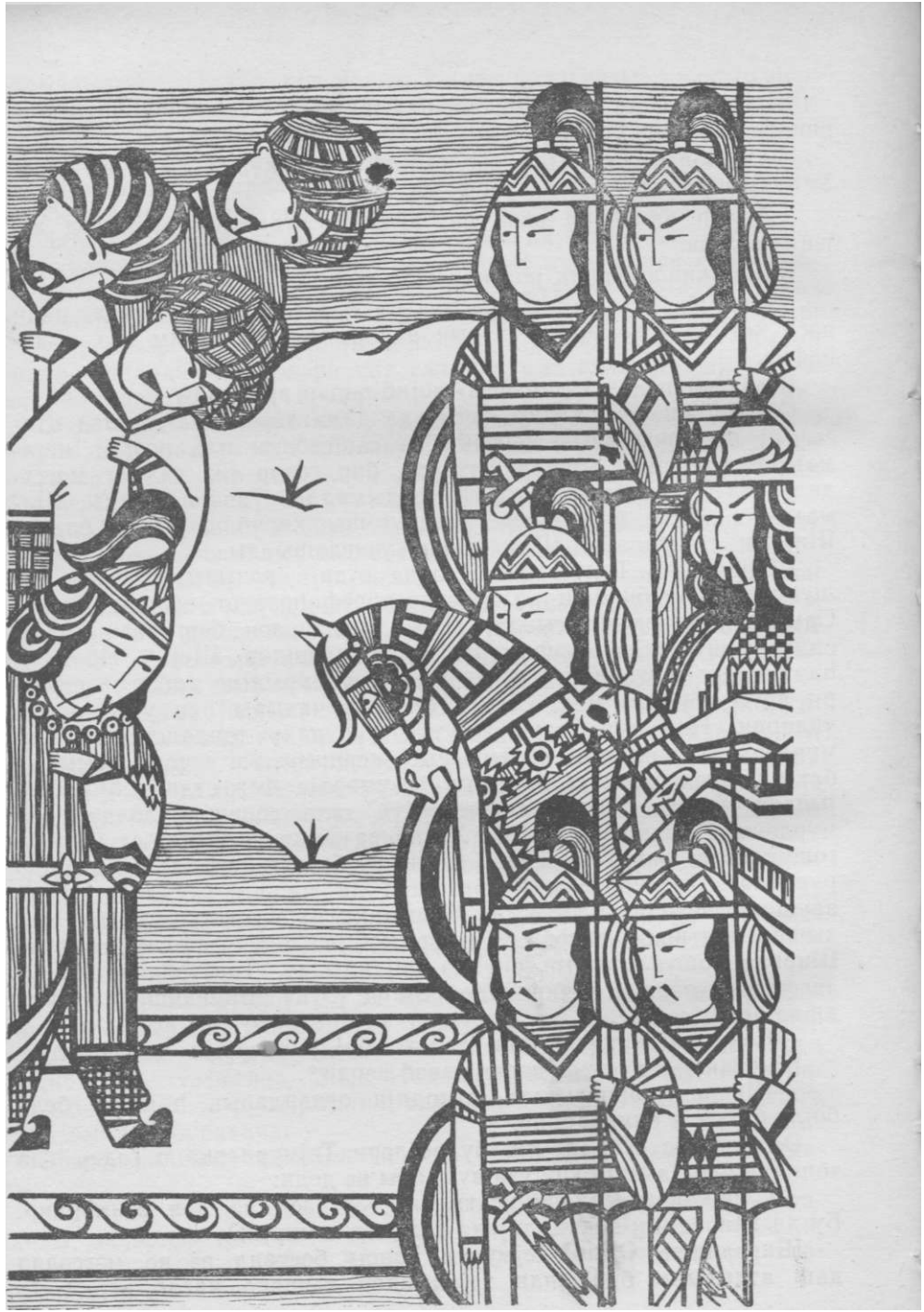
—Mirzəni buraya çağırın.

Mirzə gəldi. Teymurləng ona yer göstərdi. O oturdu:

—Yaz, Toxtamış xana namə yaz. O fikirləşə-fikirləşə aramla diqqət etməyə başladı: “ Qızıl Orda xanı Toxtamış xana! Biz səninlə əvvəllər ata-oğul münasibətində olmuşuq. Səni, öz oğlumu, Qızıl Orda taxtına çıxardım. Sənsə mənə minnətdar olmaq əvəzinə, bir neçə dəfə üstümə yeridin. Səni cəzalandırdım, amma çox cüzi, atanın oğlu cəzalandırdığı kimi, görürəm ki, yüngül cəzalar sənə təsir göstərmir. İndi o qədər qoşunum var ki, göydəki ulduzlar qədər. Gəlirəm üstünə, yurdunda daşı daş üstündə qoymayacağam, hamını qıracağam, qul edəcəyəm, özünü də əli-qolu bağlı əsir aparacağam. Düz yola qayıt, ata-oğul yoluna qayıt. Belə etsən, hər şey qaydasına düşər, hər il atana xərac göndərərsən, görüşə gələrsən.

Yer üzünün hökmdarı Əmir Sahibqran Sultan Teymur.

17 cəmadüləvvəl 797-ci il

Teymurləng məktubu oxutdurub ona diqqətlə qulaq asdıqdan sonra:

—Şəmsəddin Almalıği çağırın—dedi.

Şəmsəddin Teymurləngin ən cəld, zirək qasidi idi. O, gəlib əlləri döşündə dayandı:

—Al, bu naməni Toxtamış xana yetir, quş ol uç, nə eləyirsən elə, on günə kimi mənə cavab gətirməlisən.

Şəmsəddin baş əyib çıxdı. On dəqiqədən sonra o, beş atının müşayiətilə düşərgəni tərk etdi. Teymurləng isə bu vaxt öz məyyətinə deyirdi:

-Hamı səhv edir, səhv eləməyən insan yoxdur. Amma çalışmaq lazımdır ki, səhvin az olsun, xüsusən sərkərdə, padşah az səhv etməlidir.

Əmir Teymurun bu sözləri nə üçün deyildiyini və sözlərin mahiyyətini başa düşməyənlər bir ağızdan:

- Sahibqran, sən heç vaxt səhv etmərsən—dedilər.

Teymurləng əsəbiləşdi və xırıltılı səslə çımxırdı.

—Min dəfə demişəm mənə boş-boşuna tərifləməyin. Dedim ki, insan səhv etməlidir, bunsuz olmaz, sizin sözlünüzdən mən insan deyiləm? Onda bəs nəyəm?

Hamı susdu. Şirvanşah sükutdan istifadə edib dedi:

—Düz, səhih buyurursan, ya Əmir. Adam, iş görəni, fikirləşən adam səhvdən qaça bilməz. İndi sən öz səhvini demək istəyirdin. Əlbəttə, düz buyurursan ki, səhvin var. Sən öz naməni Toxtamış xana on-on beş gün qabaq göndərsəydin burada on gün ləngiməzdik. Ancaq neynəmək olar ki, sən bu fikrə qoşunlarına baxışdan sonra gəldin.

Teymurləng Şirvanşaha qibtə və heyətlə baxırdı. Öz- özünə fikirləşirdi:

—Qabaqlar da, indi də həmişə bu adam ağıllı söz deyib. O mənim fikirlərimi oxumağı da bacarır. Heyf ki, o həmişə yanımda deyil, heyf ki, mənim yanımda vəzir, məsləhətçi olmaq istəmədi.

Şirvanşah sözlərini deyib qurtaran kimi çadırdakıları qəzəbli nəzərlərlə gözdən keçirən Teymurləng dedi:

—Bax belə. Gördünüz ki? Bu müdrik kişi Şirvanşah Əmir Şeyx İbrahim, nəinki mənim də səhv edə biləcəyimi deməyə çəkindi, lap fikirləşdiklərimi dedi. Mərhəba. Heç kim dinmədi. Teymurləng davam etdi:

—İndi isə gedin. Hərə öz işini görsün. On gün buradayıq, on gün.

Şəmsəddin Almalıq Teymurləngin əmirlərini həmişə vaxtında yerinə yetirir, ən təhlükəli tapşırıqlara əməl etməkdə belə gecikən deyildi. Ancaq bu dəfə o müəyyən olunmuş vaxtda gəlib çıxmadı. On birinci gün də keçdi,

Şəmsəddindən xəbər-ətər yoxdu. Teymurləng əvvəl Şəmsəddinə əsəbiləşdi, səhəri gün isə hirsini Toxtamış xanın üstünə tökməyə başladı:

—Yəqin o, Şəmsəddini tutub saxlayıb, bəlkə də edam etdirib. Sən bir buna bax?

O əsəbi olanda fikrini tez-tez dəyişirdi. Bu dəfə də elə idi:

—Yox, ola bilməz, buna cürət etməz.

On ikinci gün Teymurləng yürüş əmrini vermək istədi,

Vəziri bir gün də gözləməyi məsləhət gördü. Şəmsəddin gəlib çıxmadı. On üçüncü günə açılan gecəni Teymurləng yata bilmədi. Dan yeri sökülən kimi çadırından çıxıb yürüş təbilini vurdurdu. Bütün düşərgə ayağa qalxdı, çadırlar yığışdırıldı. Bir saatdan sonra, yaz günəşi şüalarını səpməyə imkan tapmamış qoşunlar hərəkətə başladı.

Həmişə olduğu kimi lap qabaqda Teymurləngin mühafizə dəstəsi gedirdi. Mühafizə dəstəsi rəisi—Qoruqçubaşı atını dəstənin gah irəlisində, gah da sağ və ya solunda sürürdü. Onların ardınca Qarabağ atı üstündə Teymurləng gedirdi. Onun sağ-solunda heç kim yox idi. Ən yaxın adamları, öz atlarını onun ardınca sürürdülər. Miranşahın və Sultan Xəlilin atlarının başı başqalarından bir qədər irəli çıxırdı. Sonra isə Əmir ül-üməra, vəzir və şeyxülislam gəlirdi. Şirvanşah öz atını onlarla yanaşı sürürdü. Onların ardınca min nəfər atlı qoşuna başçılıq edən minbaşı atını sürürdü. Onun atlılarından sonra, yeni minlik gəlirdi. yüz minlik süvari qoşunun arxasınca yüzəlli minlik piyadə qoşun, lap arxada Şirvan qoşunları gəlirdi. Daha sonra isə bir ağacdən artıq uzanan yol boyu arabalar ağır-ağır irəliləyirdi. Onları güclü silahlı qoşun dəstələri mühafizə edirdi. Bu arabalardan bir neçəsində Teymurləngin arvadlarından bəziləri, o cümlədən qoca Saray Mülk xanım və onların kənizləri yerləşmişdilər. Bu arvadlardan bir neçəsi, o cümlədən Saray Mülk xanım bu yolu birinci dəfə keçmirdi. Lakin arvadlardan ikisi bu yolda birinci dəfə idilər. Onlardan biri, lap bu yaxınlarda hökmdarın hərəmxanasına gətirilmiş, on səkkiz yaşı yenicə tamam olmuş, ay sifətli, yanaqları od tutub yanan, qara gözlərinin atəşilə ən söngün ürəklərdə atəş

yandırmağı bacaran Təbrizli qız Şirinnaz gözlərini yollardan çəkmirdi. Saray Mülk xanımla eyni arabada gedən Şirinnazın yollara dikilmiş gözləri daima nəşə axtarırdı. Şirinnazı daima nəzarət altında saxlayan Saray Mülk xanım onun yollardan gözünü yıgmamasını başqa səbəblərlə əlaqələndirir, ancaq dınmirdi. Axırı o dözmədi:

—Nə çox o yan, bu yana boylanırsan? Böyük hökmdarın arvadının gözləri yalnız ərinin üzünə baxmalıdır. Sənsə elə hey yollara baxır, kimisə axtarırsan. Başqa xəyallara düşməyəsən. Əmir Teymur səni mənə tapşırıb, özünün birinci arvadına. Arxayın ola bilərsən ki, səni gözdən qoyan deyiləm. Cariyələrin də gözləri həmişə sənin üstündədir.

Şirinnaz Saray Mülk xanımın sözlərinin mahiyyətini başa düşmədi, ancaq qorxdu, fikirləşdi: “O haradan bilir ki, mən imkan düşən kimi qaçmaq fikrindəyəm? Bu yerlər də mənim vətənimdir, hansı qapını döysəm mənə qəbul eləyəcək”. Şirinnaz bilmirdi ki, Saray Mülk xanımın xəyalından keçənlər tamamilə başqa şeylərdir. O, hələ sarayda olmadığından saray həyatından, sarayda yerləşən hərəmxanalarda baş verən hadisələrdən xəbərsiz idi. O bilmirdi ki, Saray Mülk xanım qoca ərinə həqarətlə baxan cavan gözəl gəlinin başqa hərəmlər kimi əylənməkdən ötrü cavan yüzbaşı və ya minbaşı axtara biləcəyi barəsində fikirləşir.

Saray Mülk xanımın sözlərinə əhəmiyyət verməyən Şirinnaz gözlərini öz gözəlliyi ilə onu heyran etmiş yollardan çəkmirdi. Günün lap günorta yerində olduğu vaxt Şirinnaz yoldan xeyli aralı, dərənin o biri başında bir kənd gördü. O yol boyu belə kəndləri az görməmişdi, hər dəfə də qaçıb həmin kənddə sığınacaq tapa biləcəyi barəsində fikirləşmişdi. Lakin hər dəfə Saray Mülk xanım, kənizlərin nəzarətindən uzaqlaşmağa macal tapmamışdı. Şirinnaz bu dəfə də bəxtini sınağa qət etdi, Saray Mülk xanıma döndü:

—Xanım, başına dönüm, bax, gör o çəmənlikdə nə qədər gül-çiçək var, hava da yaxşıdır. Qoy qızlarla gedib oradan gül-çiçək yığım, lap tez qayıdarıq.

Saray Mülk xanıma elə gəldi ki, Şirinnazın gözaltı elədiyi çavan—yüzbaşı və ya minbaşı yaxındadır. O, dörd həndəvəri gözdən keçirdi, onları müşayiət eləyən yüzbaşından və çərilərdən başqa kimsəni görmədi. Xanım həmin yüzbaşından şübhələndi. Doğrudur, o gözəgəlimli deyildi, ancaq çavan idi. O, “çavanlıq gözəllikdir” —sözlərini tez-tez təkrar etməkdən həzz alırdı. Saray Mülk xanım fikirləşdi:

—Çavanlıq gözəllikdir. Ondan ötrü qoca hökmdardan bu çavan min dəfə yaxşıdır.

Saray Mülk xanım yüzbaşını səslədi:

—Səməndər, arabadan aralanmayasan, səninlə işim var,— deyib Şirinnaza getməyə icazə verdi.

—Yaxşı istəyirsən get, gül də də, nə başqa işin varsa onu da görüb tez qayıt.

Saray Mülk xanım Şirinnaza üç kəviz də qoşdu. Onlar yola düşəndən sonra iki çərəni də çağırıb xəlvəti qızları güdməyi onlara tapşırırdı. Şirinnazla kəvizlər özlərini çəmənliyə yetirdilər. Qızlar həvəslə gül-çiçək yığmağa girişdilər. Şirinnaz onların ardınca Saray Mülk xanımın çərilər də göndərməsini gördü. İndi o çəmənlikdə qızlardan aralanmaq üçün birinci növbədə çərilərin gözlərindən yayınmalı idi. O, neçə dəfə ətrafa boylandı, hər dəfə çərilərin onlara tərəf baxdıqlarını gördü. O, bir dəfə də onlara baxanda oturub öz aralarında söhbətləşən görüb sevindi, kəvizlərə döndü:

—Ay qızlar, siz burada olun, mən, bax o ağacların arxasına dəyib qayıdacağam,—dedi. Kəvizlərin başçısı Şirinnazı tək buraxmağa ehtiyat etdi və dedi:

—Gəlin bir yerdə gedək. Nə var orada?

Şirinnaz gülümsündü:

—Bir yerdə getmək olmaz axı.

—Niyə olmur ki, ay xanım?

Başqa bir çavan kəviz gülə-gülə dedi:

—Ay Qızbəş xala, məgər bilmirsən elə işlər var ki, adam onu tək eləməlidir?

Qızbəş xala nəhayət, başa düşdü, istər-istəməz Şirinnazın tək getməsinə razı oldu, istədi bir: “Tez qayıt” —desin, ancaq çəkəndi Şirinnazdan, axı o xanım idi. Şirinnaz yavaş addımlarla ağacların ardına keçəndən sonra gücü gəldikcə qaçmağa başladı, bir göz qırpımında qarşısındakı dərəni keçdi. ancaq kəndə girmək fikrindən daşındı, kənddə onu tez tapa biləcəklərindən ehtiyat etdi. Şirinnaz tənknəfəs olsa da qaçmaqda davam edirdi. O, kəndin kənarı ilə qaçırdı. O, kənddən xeyli aralandı, bir təpə ilə üzləşdi, orada kaha gördü. Qorxa-qorxa içəri girib orada uzandı və tezliklə yuxuya getdi. Bir xeyli yatdı, ayılanda gördü ki, artıq qaranlıq çökməkdədir. Şirinnaz bərk acmışdı, həm də qorxurdu. Ancaq o necə olur-olsun gecəni, bəlkə sabahkı günü də kahada keçirməyi, qoşunların bu yerlərdən uzaqlaşmasını gözləməyi qət etdi və yenə uzandı. Ertəsi gün səhər tezdən yuxudan ayılmış ac -susuz Şirinnaz kahadan çıxdı, təpənin o biri üzündə kiçik arx gördü, susuzluğunu yatırırdı. O, yalnız axşama yaxın kəndə gəldi.

...Şirinnazın qaçması xəbəri Saray Mülk xanıma çatanda, o, beli qırılmış, belindən bərk ağrı tutmuş adam kimi yerində çökdü, əllərini dizlərinə cırıb:

-Vay, vay, mən hökmdara nə cavab verəcəyəm?—dedi.

Teymurləng isə Şirinnazın qaçması xəbərini əvvəl çox sakit qarşıladı. O, Şirinnaza nəzarət eləyən çərilərin hər birinə on çubuq, kənizlərin isə hər birinə beş çubuq vurdurmağı əmr etdi. Teymurləngi yaxşı tanıyanlara məlum idi ki, hökmdar çəriləri və kənizləri Şirinnazın qaçmasının intiqamını almaq üçün deyil, onların qulluq vəzifələrinə başısoyuq yanaşmaları üçün cəzalandırmışdır. Lakin Teymurləngin əhvalı yavaş-yavaş dəyişməyə başladı. O, yolboyu heç kimlə bir kəlmə də danışmadı, axşam düşənə qədər at sürdü. Xəzər sahilinə çatanda atının başını çəkdi, yavərinin köməyi ilə atdan düşdü və bildirdi ki, həmin yerdə gecələyəcəkdir. O, çadırı qurulana qədər ayaq üstə hərəkətsiz

dayandı. Çadır hazır olan kimi, içəri girib uzandı. Teymurləng yemək istəməsə də, süfrə salınmasına və yaxın adamlarının çadıra çağırılmasına etiraz etmədi. Tezliklə süfrə salındı, yemək gəldi, çadırdakılar əllərini yeməyə uzadan zaman Şəmsəddin Almalıq içəri girdi. Teymurləng mütəkkəyə söykərib, yarıuzanmış halda olduğu üçün Şəmsəddinin içəri girməsini görmədi. O, yeməyə hazırlaşanların birdən-birə əllərini geri çəkmələrinə təəccüblə baxaraq, hamını gözdən keçirərkən, gözü Şəmsəddinə sataşdı. Bütün bunlar o qədər ani və sürətlə oldu ki, heç kim Teymurləngə Şəmsəddinin qayıtdığını deməyə imkan tapmadı. Teymurləng:

—Hə, qoçaq, gəlmisən? Bəs belə gec niyə?

—Toxtamış xan bizi tutub zirzəmiyə salmışdı!

—Yaxşı, otur ye, sonra danışarıq.

Hamı yeməyə girişdi. Xörəyi acközlüklə elə təpirdilər ki, elə bil coxdandır yemək üzü görmürdülər. Əslində isə tələsməkdə yeməyin tez yığışdırılması üçün idi. Bilirdilər ki, Sahibqran məttəldir, hamının tez yeyib qurtarmağını gözləyir. Şeyxülislam “əlhəmdülillah” dedikdən sonra süfrə yığışdırıldı. Bütün gözlər Teymurləngə dikildi. O, Şəmsəddinə:

- İndi danış görək:

Şəmsəddin ayağa durmaq istədi, Teymurləng əlinin işarəsilə oturmağı əmr etdi. O, sözə başladı:

—Böyük hökmdar, necə ki, buyurmuşdun, lap ondan tez, dörd günə saraya çatdıq. yolda-yurdda bizə toxunan olmadı. Toxtamış xan da bizi pis qarşılamadı. Biz onun yanına girəndə eys-işrətdə idi. Naməni verdim, yanındakı bir nəfərə verdi ki, oxu. Namə oxunandan sonra döndü, nə döndü. Qışqırdı:

- Aparın bunların hər birinə əlli çubuq vurun.

Bizi sürüyüb aparmaq istəyirdilər ki, Toxtamış xağın sağında əyləşmiş bir saqqallı kişi, əyilib ona nə dedisə, o fikrindən döndü. Amma bir-iki dəqiqədən sonra yenə bağırdı: “Aparın bunları zindana salın”.

Müqavimət göstərməsək də bizi sürüyə-sürüyə apardılar. Üç gün zindanda qaldıq. Dördüncü gün bizi zindandan çıxardılar, apardılar bir nəfərin yanına. O, bax bu naməni verərək dedi ki, gedin, naməni Əmir Teymurə çatdırın.

Şəmsəddin naməni vəzirə uzatdı. Vəzir oxumaq istədi. Teymurləng onu saxladı və Şəmsəddindən soruşdu:

—Saray şəhərindən çıxanda nə gördün?

—Sahibqran, böyük canlanma, hara baxırdın qoşun görürdüm.

Teymurləng Şəmsəddini azad etdi və vəzirə dedi:

—İndi oxu.

—“Əmir Sultan Teymur həzrətlərinə! Qızıl Orda xanlığı Sənin yaratdığı dövlətdən çox qədimdir. Biz böyük Çingizxanın nəsliyik. Bu dövləti Çingizxan oğlu rəşadətli Batı xan yaradıb. Sən mənim ləyaqətimi bilib qızıl Orda taxtında oturmağıma kömək etmişən. Bunun üçün sənə minnətdaram. Mən nə onda, nə də indi sənin oğulluğunu qəbul etmişəm. Biz hər ikimiz özgə taxtını tutmuşuq, hər ikimiz gücdə, saldıışıda bərabərdik. Mən bir daha sənin üstünə gəlmək fikrində deyildim, barışıq istəyirdim, bir-birinə layiq hökmdarların barışığı Sənsə məni oğul adlandırıb xərac istəyirsən, qoşunlarınla qorxudursan. Özün bilirsən ki, mən qorxaq deyiləm, qoşunum da səninkindən az deyil. Döyüş meydanında rastlaşarıq.

Qızıl Orda xanlığının hökmdarı Toxtamış xan.

24 Cəmadüləvvəl 797-ci il”

Teymurləng Toxtamışın məktubunun oxunuşunu diqqətlə dinlədi. Məktub oxunub qurtarandan sonra öz-özünə danışmış kimi yavaş xırıltılı səslə dedi:

—Mən bunu bilirdim.—dedi.

Onun səsinin xırıldamasından aydın olurdu ki, bərk əsəbiləşib. Teymurləng əlinin işarəsilə çamaatı mürəxxəs etdi.

Səhəri gün Teymurləng qoşunlara Qumari çayına tərəf irəliləməyi, qarşılarına çıxan kəndləri, şəhərləri, yaşayış yerlərini, bütün canlıları məhv etməyi əmr etdi. Dərbəndin şimalından başlamış Qumari çayına qədər olan yerləri xarabazara döndərildi, Teymurləngin qoşunları müqavimətə rast gəlmirdilər, heç Toxtamış xanın qoşunları görünmürdü.

Teymurləng Qumari çayı sahilinə çatandan sonra qoşunlara burada iki gün istirahət verməyi və düşərgə salmağı əmr etdi. O öz çadırına çəkildi. Teymurləng Toxtamış xanın qoşunları ilə necə üzləşməyi, Qumari çayını iki gündən sonra, qoşunlar dincini alan kimi keçmək qərarının nə qədər düz olub-olmaması barəsində fikirləşdi, çox fikirləşdi. Çayı indicə, yaxud heç olmasa sabaha keçmək, düşərgəni Qumari çayının o biri sahilində salandan sonra qoşunlara dinclik vermək daha yaxşı olmazdımı? Teymurləng ona xas olmayan səhvə yol verilməsini başa düşdü, əsəbiləşdi, kəşfiyyat rəisini çağırırdır, Toxtamış xanın qoşunlarının harada olmasını soruşdu. Kəşfiyyat rəisi onun qoşunlarının gecə yarısından keçənə kimi çayın sahilinə çatacağını bilirdi. Kəşfiyyat rəisi buna görə də Teymurləngin çayın bu sahilində düşərgə salmasına təəccüblənmiş, hətta öz fikrini hökmdara bildirmək istəmiş, ancaq cürəti çatmamışdı. Belə ki, Sahibqran onun fərmanlarının müzakirə olunmasına yol verən adam deyildi. Bir də kəşfiyyat rəisi fikirləşmişdi ki, Əmir Teymur kimi sərkərdə belə adi səhvə yol verə bilməz, görünür özünün nəşə başqa bir mülahizəsi var. Sahibqranın çağırışına tələsmiş kəşfiyyat rəisi onun sorğusuna cavab verəndən sonra Teymurləng pıçıldadı:

—Bəli, çox sadə, mürəkkəb olmayan belə bir məsələdə böyük səhvə yol verdim.

Teymurləngin sözlərini eşitmiş kəşfiyyat rəisi onun qarşısında sakitcə dayanmış, getmək üçün icazə gözləyirdi. Teymurləng onu azad edəndən sonra bir xeyli də fikirləşdi: “Bəlkə elə indicə çəriləri qaldırıb gecəyəkən çayı keçim? Yox, birdən Toxtamış da eyni vaxtda özünü yetirdi. Aləm birbirinə qarışar onda. “Teymurləng, belə sadə bir məsələdə səhvi barəsində

hey fikirləşir, get-gedə daha çox əsəbiləşirdi. Bu anda keçən həftə qaçmış Şirinnaz yadına düşdü, o bütün gözəlliyi ilə Teymurləngin gözləri önündə canlandı. O, Təbrizdən çıxandan bəri belə bərk hirslənəndə Şirinnazı yanına çağırır, onun ürkək, canlara od salan baxışları hökmdarı sakitləşdirərdi. Teymurləngə elə gəlirdi ki, Şirinnazın kömür qarası rəngində olan gözləri hansı tərəfə çevrilsə ora od tutub yanır. İndi, əsəblərinin sim kimi gərildiyi bir anda Şirinnazın nazına böyük ehtiyacı olan Teymurləng daha da əsəbiləşdi və Saray Mülk xanımı yanına çağırıb ürəyinin bütün acısını onun üstünə tökdü. Saray Mülk xanım dinmədi, dinə də bilməzdi. Teymurləng isə onda qızın qaçmasına soyuqqanlıqla yanaşmasını öz hərəkətində səhvə yol vermiş kimi qiymətləndirdi və dedi:

—Gərək onu hamın kənddə axtaraydıq, tapaydıq. Onu gizlətməmiş camaatın başlarını kəsdirib ehram qurduraydıq, **ehramın** lap başına isə o ifritənin başını qoyaydıq.

Bu sözləri deyən Teymurləng təbrizlilərin başlarından qurdurduğu ehramı, onun təpəsinə qoyulmuş, gur qara saçları üzünə tökülmüş Təbriz gözəlini xatırladı. O gözəl Şirinnaza necə də oxşayırdı.

Teymurləng Saray Mülk xanıma yatmaq istədiyini bildirdi. Saray Mülk xanım ehtiyatla onu başa saldı ki, cavan arvadlarından birini yanına göndərmək istəyir. Teymurləng onun təklifini rədd etdi.

Ertəsi gün Əmir Teymur yatağından lap tez qalxdı. O, Toxtamış xanın hələ özünü yetirə bilmədiyini təqdirdə təbil vurdurmaq, çayı keçmək fikrində idi. Çadırından çıxmış Teymurləng onun çayın digər sahilində düşərgə saldığını gördü. İndi onun qarşısında çayı keçmək, düşmənlə üzləşmək vəzifəsi dururdu. Düşmənin yağış kimi yağacaq oxlarının altında bu işi etmək asan deyildi. Teymurləng bir neçə gün fikirləşdi və çayı gecə qaranlığında keçməyi qət etdi. Qaranlıqda düşmən oxları hədəfi çətinliklə tapa bilərdi.

Qumari çayının sahilində düşərgə salandan altı gün sonra gecə bərk yağış yağmağa başladı. Teymurləng çayı o gecə keçmək fikrində deyildi, lakin o, yağışdan istifadə etməyi qərara alaraq, qoşunları qaldırmağı əmr etdi.

Qayıqlar qabaqcadan hazırlanmışdı. İki saatdan sonra çayın o biri sahilinə xeyli qoşun çıxarıldı. Qoşunlar, ehtiyac olmadığı təqdirdə döyüşə girməmək əmri almışdılar. O biri sahildə mövqe tutmuş piyadaların ardınca süvarilər atlarını suya saldılar. Yüz minlik süvari poşun çox tezliklə o biri sahilə çıxdı. Çaydan yarım ağac aralıda düşərgə salmış Toxtamış xan heç xəyalına da gətirməmişdi ki, Teymurləng gecə qaranlığında coşğun Qumarini keçməyə cürət edər. Səhər Əmir Teymurun qoşunlarını çayın bu sahilində görən Toxtamış qoşunlarını döyüş vəziyyətinə gətirdi. Onun qoşunları gecə yaxşı dincəlmişdi, Teymurləngin qoşunları isə gecənin yatmadığından əzgin görünürdü. Toxtamış xan qoşunlarının bu üstünlüyünü düzgün qiymətləndirdi və hücum əmri verdi. Onun qoşunları sayca və silahlanması baxımından Teymurləngin qoşunlarından geri qalmırdı.

Toxtamış xan Teymurləngin qoşunlarını bir qədər sıxışdırdı. Teymurləng hələ öz qoşunlarının hamısını o biri taya keçirə bilmədiyindən Toxtamış xanın həmləsinə həmlə ilə cavab vermədi. O, düşmənin hücumunu ox yağdırmaqla qarşıladı. Toxtamış xan zireh geyinmiş əsgərlərini ox götürmədiyindən, Əmir Teymur onların qıçlarını nişan almaq sərəncamı verdi. Oxların yağış kimi yağmasına əhəmiyyət verməyən, qalxanlarını üzlərinə tutaraq irəliləyən Toxtamış xanın piyadaları, qıçlarını oxlardan qoruya bilməyib geri çəkildilər. Toxtamış xan süvariləri buraxdı, Teymurləng onların qarşısına öz süvarilərinin bir qismini irəli verdi. Qan su yerinə axdı. Hər iki tərəfdən minlərlə adam yaralandı və öldü. Yalnız qaranlıq qarışanda sağ qalanlar geri çəkildilər.

Gün ərzində Teymurləng bütün qoşunlarını çayı keçirməyə müvəffəq oldu. Qaranlıq düşən kimi o minbaşılıarı yanına çağırdı. Qoşunları üç cinaha böldü. Səhər tezdən sağ cinah və mərkəz hissədə yerləşən qoşunlar hücumla keçməli, əsasən süvarilərdən ibarət olan sol cinah qoşunları isə yaxınlıqdakı meşədə gizlənməli idi. Sağ cinah qoşunları Toxtamışın qoşunlarını sol cinah tərəfə sıxışdırmalı, mərkəz qoşunlar isə özlərini sınımış göstərərək, sol cinah qoşunlarının yerləşdiyi meşəyə tərəf çəkilməli idi. Onda Toxtamış

sağ cinah qoşunlarının bütün qüvvələrini təkləmək, həmin istiqamətə onları yeridərək sağ cinah qoşunlarını məhv etməyə, sonra isə mərkəz qoşunları dağıtmağa çalışacaq və arxasını meşə tərəfə çevirməli olacaqdı. Bu vaxt sol cinah qoşunları qəflətən meşədən çıxıb düşməni arxadan vurmali, mərkəz hissənin qoşunları da onlara qoşulmalı idi.

Səhər hələ açılmamış Teymurləng çadırından çıxdı. O, döyüşə bilavasitə rəhbərlik edəcəyi yerə, çayla düzənlik arasında olan kiçik təpənin üstünə çıxdı. Miranşah, Sultan Xəlil və Əmir-ül-üməra da burada idilər. Şirvanşah sol cinahda olacaq qoşunlarının yanında gecələmişdi. Günəş səhər küləyinin qovaraq gətirdiyi ağ bulud parçalarını qızıl rəngə boyadığı vaxt Şirvanşah da Əmir Teymurun yanında idi. Teymurləng Miranşahı sağ cinaha, Sultan Xəlili isə sol cinaha göndərdi. O, Miranşaha tapşırırdı ki, qoşunlara çatan kimi hücumla başlasın. Əmir-ül-üməra mərkəz hissədəki qoşunlara başçılıq edəcəkdə.

Gözəl, günəşli bir səhər idi. Yaşıl xalça sərilmiş düzənlikdən qalxan yaz ətri insanın ruhunu oxşayırdı. Tam sakitlik olub, yalnız quşların və gurultu ilə axan Qumari çayının səsi eşidilirdi. İki qoşun səf-səf üz-üzə düzülüşdü. Toxtamış xanın səflərini seyr edən Teymurləng mırıldandı:

—Toxtamışın qoşunları saysız-hesabsızdır, ancaq əsləhəsi bizimkindən pisdirdir. Bugünkü döyüş çox ağır olacaq, bu gün qalib-məğlub məlum olacaq.

Heç kim Teymurləngə cavab vermədi. Teymurləngin döyüş səflərini, cinahların hansı xətlə hücum etməsini müəyyənləşdirməsinə baxmayaraq, hücumla birinci keçmək istəmirdi. O, düşmənin, onun fikirləşdiyi kimi deyil, başqa döyüş taktikası seçəcəyindən ehtiyat edirdi. Belə olduğu təqdirdə, yalnız onun hücumla başlamasından sonra bunu müəyyənləşdirmək və öz qoşunlarının döyüş taktikasında dəyişiklik edib-etməməyin zəruriyyəti meydana çıxardı. Görünür Toxtamış xan da bu barədə fikirləşir və hücumla keçmirdi. O, Teymurləngin qoşunlarının səflərini aydın görür, onların düzülüşü onda təəccüb doğururdu. Adətən qoşunlar sağ, sol cinahlardan və mərkəz hissədən ibarət düzülərək döyüşə girirdi. Onun da

qoşunları belə düzölmüşdü. Bəs Əmir Teymur qoşunlarının sol cinahı hanı? Toxtamış xanın sağ cinah qoşunlarının döyüş meydanından yarım ağac aralı olan meşədə gizlənməsindən xəbəri yox idi.

Hər iki tərəf bütün günü gözlədi və hücumə keçmədi. Toxtamış xan qoşunlarını səhəri gün lap tezdən, hələ dan yeri sökülməmiş qaldırdı və bir az işıqlaşmağa başlayanda hücumə apardı. O, zərbəni sağ cinahla mərkəz qoşunları arasına vurmaq, onları iki hissəyə parçalamaq və mühasirəyə alıb məhv etmək istəyirdi. Toxtamış xan, qəflətən hücumun üstünlüyünə də arxayın idi. Lakin onları, Teymurləng qoşunlarının səfləri tam hazır qarşıladılar. Teymurləng Toxtamış xanın döyüş mülahizəsini başa düşdü və mərkəz hissə qoşunlarına meşəyə tərəf çəkilməyi əmr etdi. Toxtamış bunu Teymurləng qoşunlarının qaçması kimi qiymətləndirərək, zərbənin əsas istiqamətini sağ cinah üzərinə yönəltdi. Az zamanda sağ cinah qoşunları mühasirəyə alındılar. Amansız, qanlı döyüş başlandı, üstünlük sayca çox olan Toxtamış xan qoşunları tərəfində idi. Teymurləng Toxtamış xan qoşunlarının sağ cinaha toplanmasını, mərkəz hissə qoşunlarının təqibinə çox az qüvvə ayrıldığını görərək, sol cinah qoşunlarına hücum əmri verdi. Süvarilər meşədən çıxaraq dağ seli kimi Toxtamış xanın qoşunları üzərinə töküldülər. Şirvan atlıları da onların arasında idilər. Sol cinah qoşunları özlərini döyüş meydanına yetirəndə, sağ cinah qoşunları artıq xeyli itgi vermiş, Toxtamış xanın bilavasitə başçılıq etdiyi qoşunlar tərəfindən darmadağın olunmaq ərəfəsində idi. Qoşunların əmiri Miranşah üzündən və qolundan yaralanaraq atından yerə salınmışdı. yüzdən çox əsgər onu əhatəyə alaraq müdafiə edir, Toxtamış xanın əsgərlərini yaxına buraxmamağa çalışırdılar.

Sol cinah qoşunlarının qəflətən hücumə keçməsi bu böyük döyüşün müqəddəratını həll etdi. Arxadan zərbə gözləməyən Toxtamış xan özünü itirdi. Onun qoşunları vahimə içində ətrafa səpələndi. Onların xeyli hissəsi qılınc zərbəsindən, atılan oxlardan yerə sərildilər. yaralıların bağırtısından, hücumə keçənlərin nərəsindən, qılınc-qalxan toqquşmasından qulaq

tutulurdu. Böyük bir sahə göz işlədikcə uzanan düzənlik yaralı və ölürlə dolu idi. Axşama yaxın döyüş Teymurləng qoşunlarının tam qələbəsilə qurtardı. Toxtamış xanın əsgərlərindən qırx min nəfərdən çoxu əsir düşdü, onun özü isə kiçik bir dəstə ilə yaxındakı meşəliyə girərək gözdən itdi. Ardınca gedənlər əliboş qayıtdılar, onu tapa bilmədilər.

Qaliblərin ələ keçirdikləri qənimətin qədərini müəyyənləşdirmək mümkün deyildi. Təkcə atların sayı yetmiş mindən çox idi. Toxtamış xan qoşunlarını müşayiət edən iki mindən çox araba, bütün var-dövlətilə Teymurləngin əlinə keçdi. Teymurləng əsgərlərinə Toxtamış xanın əsgərlərini qarət etməyə icazə verdi. Onlar yaralıları və ölürləri soydular.

Axşam hər yerdə tonqallar yandırıldı. Teymurləng də, onun əsgərləri də şənlik edirdilər. Teymurləng bütün minbaşılıarı öz çadırına dəvət edərək böyük ziyafət düzəltdi. Ziyafətdə, yarası ağır olan Miranşahdan başqa bütün saray əyanları, həmçinin Şirvanşah, Əmir Huşəng və Şirvan qoşunlarının on minbaşısı iştirak edirdi. Minbaşılar, əyanlar nəhəng çadıra toplaşanda Teymurləng yox idi. O, hamı toplaşandan sonra yavərinin müşayiətilə çadıra gəldi. Hamı ayağa qalxdı, Teymurləngin şərəfinə alqışlar ucaldı. O, hərdənbir gülümsəsə də, amma gözləri əvvəlki kimi soyuq, baxışları isə mənasız idi. Minbaşılardan biri bərkdən bağırdı:

—Cahanın ən böyük sərkərdəsi Əmir Teymur həzrətlərinə eşq olsun! Allah-taala onun qılıncını həmişə iti eləsin!

Hamı onun alqışına bağırtı ilə cavab verdi. Teymurləngi görəndə canlarına titrəmə düşən minbaşılar, bu gün bağırır, hay-küy edirdilər. Teymurləng onlara baxır, dinmirdi. O, yerinə keçib oturdu, hamı öz yerini tutdu. Sultan Xəlil Teymurləngin sağında, Əmir-ül ümərə isə solunda oturmuşdu. Teymurləng nəzərlərilə Şirvanşahı axtararaq onu özündən beş adam sonra oturmuş görüb, yanına çağırırdı, özü ilə Əmir-ül-üməranın arasında oturtdu. Məclisə sükut çökdü. Teymurləng səsinə xas olmayan mülayimlik verməyə çalışaraq dedi:

—Sizin hamınız tərifləyiq vuruşdunuz. Döyüş çox ağır, müşgül döyüş idi. Mən iyirmi beş ildir döyüslərdəyəm, çox düşmənlə rastlaşmışam, amma hələ bu qədər qoşunla belə çətin, ağır vuruşma görməmişəm. Siz böyük bir ordunu, demək böyük bir səltənəti dağıtdınız. Minlərlə əsgərimiz, onbaşılar və yüzbaşılarımız, bəzi minbaşılarımız canlarını təslim etdilər. Allah onlara rəhmət eləsin. hamı bir səslə:

—Amin,—dedi.

Şeyxülislam dua oxudu. O, “fatihə” deyəndən sonra hamı “Əlhəm” və “Qülhüvallah” surələrini oxudu, salavat çevirdi. Çadıra sükut çökdü. Teymurləng hamıdan sonra salavat çevirib, sözüne davam etdi:

—Şahzadə Miranşah çox vuruşmalarda olub, Sultan Xəlil isə əvvəlinci dəfə idi ki, belə böyük döyüşdə iştirak eləyib, həm də həlledici cinaha başçılıq edirdi. Gördünüz ki, onun qoşunları vuruşmanı udmaqda ən əsas işi gördü. Teymurləng üzünü yanında oturan Sultan Xəlilə tutaraq:

—Afərin, oğlum,—dedi.

Sultan Xəlil ayağa qalxıb Əmir Teymura təzim etdi və oturdu. Teymurləng ona qını və dəstəsi qızıldan qayrılmış, üstü daş-qaşla bəzədilmiş xəncər bağışladı. Şirvanşah, hələ yeddi il əvvəl Şirvan ustalarına qayırtdıraraq Teymurləngə bağışladığı xəncəri tanıdı. Teymurləng Əmir-ül-üməranı da tərifləyərək, ona da nəfis bir xəncər və brilyant qaşığı noxuddan böyük olan üzük bağışladı. O, minbaşılıqları bir-bir ayağa qaldırdı, ünvanına bir neçə tərifi söz deyəndən sonra, hamısına ənam verdi. Teymurləng Şirvan qoşunlarının əmirini və minbaşılıqlarını da unutmadı.

Teymurləngi uzun illərdən bəri tanıyan, onunla səfərdə olmuş minbaşılıqlar, saray əyanları, ondan tərifi çox nadir hallarda, ayrı-ayrı adamlar haqqında eşitmişdilər. Bu gün Əmir Teymurun belə səxavətlə tərifi və ənamı səpələməsi, onların təəccübünü doğurmaqla bərabər, nə qədər böyük, ağır döyüşü udmaları haqqında təsəvvür yaradırdı. Çadırdakı olanların hamısına ənam verib qurtardıqdan sonra o, yavərinə nəsə işarə etdi. O, getdi və bir neçə dəqiqədən sonra beş nəfər əsgərlə qayıtdı. Teymurləng onlara:

—Yaxına gəlin!—deyərək, öz yanına çağırdı. Əsgərlər bir-birinə baxır, yerlərindən tərənmişdilər. Yavər onları Teymurləngin qarşısına itələdi. Əsgərlər diz çöküb, üzü üstə yığıldılar, Teymurləng yumşaq səsle:

—Qalxın, oğullarım, qalxın! Siz igid əsgərlərsiniz!

Əsgərlər qalxdılar. Teymurləng çadırdakılara müraciətlə dedi:

—Bunlar şahzadə Miranşahı ölümdən xilas ediblər. Yaralı, atdan yıxılmış Miranşahı düşmən əsgərlərinin qılınc zərbələrindən qurtarıblar, onlardan yüzdən çox adam öldürüblər. Sultan Xəlil onlara yaxınlaşanda görüb ki, insan cəsədlərindən əmələ gəlmiş dairəvi təpənin ortasında Miranşahla bu beş əsgər qalmışdır.

Teymurləngə xoş olmaq üçün çadırdakılardan bəziləri:

—Aferin onlara!—dedilər.

Əmir Teymur da:

—Əhsən igid balalarım, əhsən. Sizin beşinizə də yüzbaşı rütbəsi verirəm.

Əsgərlər yenə diz çöküb təzim etdilər.

Teymurləng davam etdi:

—Hərənizə bir at, bir də başdan-ayağa yüzbaşı geyimi ənam verirəm. Bir də ki, bunları...—Onların hərəsinə bir kisə atdı.

Əsgərlər dal-dala yeriyib çadırdan çıxdılar.

Teymurləngin əmrilə yemək gəldi. Süfrələrdə quş iliyindən çan dərmanına kimi, nə desən var idi. Teymurləng qoşunlarının arxasınca arabalardan külli miqdarda müxtəlif ölkələrə xas olan azuqələr, həmçinin aşpazlar gəlirdilər. Bu aşpazlar arasında təbrizlilər və şamaxılılar da var idi. Ona görə də süfrəyə verilən xörəklər müxtəlif çeşiddən idi. Yeməkdən sonra meyvə, kumıs, şərbət və başqa spirtsiz içkilər gəldi. Yemək, içmək, yığışdırılardan sonra isə çalğıcılar, oxuyanlar, rəqqasələr camaatı əyləndirdilər. Rəqqasələrin rəqsindən aydın olurdu ki, onlar müxtəlif yerlərin və müxtəlif xalqların qızlarıdır. Altı nəfərdən ibarət hər dəstə öz xalqının rəqsini ifa edirdi.

Şənlik gecə yarısından keçənə qədər davam etdi. Teymurləngin çadırından kənar da şənlik idi.

Teymurləng Qumari çayı sahilində üç gün qaldı. Bu müddətdə ölümlər və yaralılar yığışdırıldı, qoşunların səfləri qaydaya salındı. Adətən sınımış, məğlub olmuş qoşunları təqib etməyi təxirə salmayan Teymurləng bu dəfə tələsmirdi. O, bilirdi ki, Toxtamış xan ölümçül zərbə almışdır. Onun geriyə, İtil çayı üstündə, onun Xəzər dənizinə töküldüyü yerdən bir neçə ağac yuxarıda yerləşmiş paytaxtı Saray şəhərinə çəkilən qoşunları artıq qorxu təşkil etmir. Teymurləng istəyirdi ki, ağır döyüşdən sonra əsgərləri dincəlsinlər. Döyüşdən dörd gün sonra Teymurləng qoşunlarını qaldırdı və İtil çayına tərəf, Qızıl Ordanın paytaxtı, Toxtamış xanın iqamətgahının yerləşdiyi şəhərə — Saray üzərinə hərəkət etdi.

Qoşunlarının darmadağın edildiyini və döyüşü uduzduğunu görüb yaxın meşədə gizlənmiş Toxtamış xan, səhəri günü döyüş meydanından qaçaraq ətrafa səpələnmiş qoşunlarının qalığını toplamağa başladı. İki gün ərzində o otuz minlik qoşun toplayaraq tələsik paytaxtına, Saraya çəkilməyə başladı. Bir neçə gündən sonra o artıq Sarayda idi. Toxtamış xan Teymurləngin Saray üzərinə hücum keçəcəyinə şübhə etmirdi, odur ki, o, şəhəri, hasarları möhkəmlətmək, şəhərin müdafiəsinin təşkilinə özü başçılıq etdi.

Toxtamış xanın böyük məğlubiyyətə düşər olaraq Saraya qayıtması xəbəri Sarayda olan qul halına salınmış əsgərlərə də çatdı. Yusif bu xəbəri sahibinin mallarını suvarmağa apararkən eşitdi və onun qəlbində ümid işığı yandı. Sadıqcandan ayrıldıqdan sonra Yusif əldən-ələ keçmişdi. Kələntər onu bir müddət saxladıqdan sonra Saray yaxınlığında təsərrüfatı olan varlı kəndliyə satdı. Bir ildən sonra çəyirtkə basqınından iflasa uğramış kəndli onu ucuz qiymətə kəndxudaya verdi. Təsərrüfatı olmayan kəndxuda, Yusifi yalnız qazanmaq məqsədilə almışdı. O, Yusifi Saraya gətirib bir xırda alverçiyə satdı. Yusif indi, Toxtamışın məğlubiyyətdən sonra Saraya qayıtması xəbərini həmin sahibinin mal- qarasını suvarmağa aparanda eşitdi. Yusif son yerindən razı idi. Doğrudur, onun sahibi xəsis, çox danışan

adam idi. Yusif üçün bu o qədər də əhəmiyyətə malik deyildi. O yarı ac dolanmağa, cır-cındır içində gəzməyə alışmışdı. Onun üçün ən başlıcası bu idi ki, sahibinin icazəsilə şəhəri müstəqil gəzmək hüququ almışdı. Onun sahibi Kələntərin qohumu olduğundan, ona qulunu iş dalınca şəhərin hər hansı yerinə göndərmək icazəsi vermişdi. Sahib metal parçasından ibarət olan icazə nişanını özündə saxlayır, Yusifi bir yerə **göndərmək istəyəndə ona** verirdi. Yolda Yusifi saxlayanda metal parçasını—nayzanı göstərən kimi onu buraxırdılar. O, artıq bir ildən artıq idi ki, alverçinin yanında idi. Bu müddətdə alverçi onu dörd dəfə bazara da **göndərmişdi**, amma o bundan istifadə edərək Şamaxıya məktub göndərə bilməmişdi. O, bir dəfə Şamaxılı tacirlə rastlaşmışdısa da, tacir onun görkəminə, üst-başına baxaraq, heç onunla danışmaq da istəməmişdi. Ancaq Yusif bir il müddətində şəhərin müxtəlif yerlərində olarkən, neçə qulla tanış olmuşdu. Onların arasında onun yerlilərn də var idi. Onların kəhərlə gəzmək hüquqları yox idi. Yusif onların olduğu rayona göndəriləndə sevinir, sanki vətəninin bir parçası ilə görüşürdü.

Teymurləngin Saray üzərinə yeriməsi xəbərini Yusif tanıdığı əsirlərə də çatdırdı. Onlar da şadlandılar. Sahibləri şəhərin müdafiəsini möhkəmləndirmək üçün ianə verməyə getdiklərindən, beş nəfər bir yerə toplaşa bilmişdi. Yusifin gətirdiyi xəbər onlardan birini o qədər də sevindirmədi. O dedi:

—Nahaq belə sevinirsiniz. Elə bilirsiniz Teymurləng sizi azad edəcək, deyəcək ki, çox zülm görmüsünüz, çox əziyyət çəkmisiniz, gedin evinizə. Bəlkə hələ yol xərcliyi, at da verdi. Elə fikirləşməyin, Teymurləng Toxtamışdan da qaniçəndir. Kim bilir, bizi nələr gözləyir.

Ona Yusif cavab verdi:

—Sən deyənlərin hamısı səhihdir. Ancaq bir şeyi nəzərə almırsan. Axı bizim padşahımız Şirvanşah Teymurlənglə müttəfiqdir. O bizi azad edib Şirvana göndərə bilər.

—Qəribə söz danışırısan. Nə müttəfiqlik bazlıqdır. Onlar qurd kimidirlər. Heç yatanda da bir-birinə arxa çevirmirlər, qorxurlar ki, onu parçalayalar. Həm də tutaq ki, sən deyəndir. Məgər bizi Teymurləngin yanına aparacaqlar, Məgər soruşacaqlar ki, haralıyıq? Tülkü tülkülüyünü sübut eləyincə dərisini boğazından çıxarırlar. Bir də axı nə bilirsən ki, onlar indi də müttəfiqdirlər. Padşahların müttəfiqliyi çox da uzun çəkmir.

—Orası elədir, bilmirəm indi yenə müttəfiqdimlər, yoxsa yox. O vaxt çox möhkəm müttəfiq idilər. Teymurləng Şirvanşaha çox hörmət edirdi.

Yusif bu sözləri dedikdən sonra susdu. Daha heç kim danışmırdı, fikrə getmişdilər. Sükutu Yusif pozdu:

—Əşi, niyə hər şeyin pisini fikirləşirik. Allah kərimdir. Bir şey aydındır ki, biz daha bu şəhərdə olmayacağıq, Teymurləng zorla tutduğu şəhərləri saxlamağı xoşlamır. bYəqin ki, Sarayı da yerlə yeksan edəcək.

Bu söhbətdən iki gün sonra Yusif onlarla Saray hasarlarının yanında görüşdü. Şəhərdə olan bütün qullar Saray divarlarının bürclərini möhkəmlətmək işinə səfərbər edilmişdilər. Qulları bir həftə işlətdilər, Teymurləngin qoşunları şəhərə yaxınlaşıb onu mühasirəyə alanda, onları evlərinə qaytardılar.

Saray divarları yaxınlığında düşərgə salmış Teymurləng Əmir-ül-üməranı və Şirvanşahı yanına çağırırdı və Əmir-ül-üməraya dedi:

—Nərdivanları sabaha hazırla, onlarla bərabər xəndək qazanlar, divar uçuranlar da hücumla gedəcəklər. Onların ardınca piyadalar, həmləyə qoşulacaqlar.

Sonra o, üzünü Şirvanşaha çevirərək dedi:

—Toxtamış xandan onun yuvasında intiqam almaq vaxtı çatıb. Sən də onun əlindən yanıqlısan. Nərdivançılar və xəndək qazanlardan sonra şəhərə girəcək piyadalarla səninkilər də qoy şəhərə birinci girsinlər. Qoy, Toxtamış xanın Şirvana vurduğu ziyanların əvəzini çıxsınlar.

Şirvanşah yarıciddi, yarızarafatla gülümsünərək dedi:

—Sahibqran, intiqam çoxdan alınıb. Qumari çayından Ədil çayına qədər keçdiyimiz yollarda yüzlərlə kəndi, şəhəri dağıtmışdıq, intiqam artıqlamasıyla alınıb. Teymurləng kəskin hərəkətlə ona tərəf döndü:

—Yoxsa istəmirsən ki, səninkilər qırılsınlar? Gör nə qədər adam itirmişəm, sənə hər dəfə bir bəhanə ilə özününküləri qoruyub saxlayırsan,—dedi.

Şirvanşah ani əmələ gəlmiş gərginliyi aradan qaldırmaq üçün cavab verməyə tələsdi:

—Mən elə demək istəmirdim, ya Əmir. Əksinə, Saraya birinci girmək şərəfini bizə nəsib etdiyiniz üçün sənə minnətdarıq. Mən sözgəlişi, intiqam məsələsilə əlaqədar o sözləri dedim.

Teymurləng cavab vermədi. Səhəri gün o, hücum ərəfəsində həmişə olduğu kimi, dan yeri sökülməmiş, günəşin nuru yerə səpələnmiş hücum əmri verdi. Qoşunlar axşama kimi qalaya neçə dəfə həmlə etdilər, ancaq heç bir nəticəsi olmadı.

Qala müdafiəçiləri ciddi müqavimət göstərdilər. Teymurləngin qoşunları, o cümlədən şirvanlılar xeyli itgi verdilər. Teymurləng Toxtamışın məğlub etdikdən sonra onun qalan qoşunlarını təqib etməməkdə, onların Saraya gəlməsinə imkan verməkdə səhvə yol verdiyini indi başa düşdü, amma heç kimə bir söz demədi. Səhəri gün qoşunları hücumla göndərmədi. Axşam qaranlığı düşən kimi xəndək qazan qoşununun minbaşısını yanına çağırırdı:

—Qaladan yüz-yüz əlli addım aralı səhərə kimi iki-üç yerdən lağım atırsınız. Hava işıqlanmamış geri qayıtmaq lazımdır. Qalaya çatandan sonra dayanın, yerin üstünə çıxmayın, yerin üstünə yol açmayın.

Minbaşı “baş üstə” deyib getdi. Teymurləng o biri gecə də həmin işi gördürdü. O, həmin axşam nərdivançılarının minbaşısını yanına çağıraraq, səhər, yeraltı yolların çəkildiyi istiqamətdə qalaya hücum etməyi, hasardan aşmağı tapşırırdı. Bu vaxt, yüz-yüz əlli nəfərlik qoşun dəstəsi yeraltı yollarla qalaya girib, həmin yolun çıxacağında olan Toxtamışın əsgərləri ilə vuruşa

girişərək, onların diqqətini nərdivançılardan yayındıracaqlar. Bu müddətdə nərdivanlara dırmanaraq şəhərə minlərlə əsgər daxil ola bilərdi.

Teymurləngin arzusu yarımçıq yerinə yetdi. Yeraltı yolların ikisilə gedən əsgərlər heç bir şey edə bilməyib qılıncdan keçirildilər, o biri iki yolla gedənlər isə nərdivançılara şərait yaratdılar. Divara söykənmiş yüzlərlə nərdivanlarla şəhərə minlərcə əsgər daxil oldu. Onların arasında şirvanlılar da az deyildi.

Şəhərdə vuruşma axşama kimi davam etdi. Teymurun əsgərləri qabaqlarına çıxanı, istər əsgər olsun, istərsə də qoca, cavan, gəlin, qız, uşaq hamısını doğrayırdılar. Axşama bir saat qalmış Qızıl Orda xanədanının paytaxtı Saray şəhəri təslim edildi. Teymurləng təntənə ilə şəhərə girdi və bir baş Toxtamış xanın sarayına gedərək, orada yerləşdi. Teymurləng əsgərlərinə şəhəri qarət etməyə icazə verdi. Onlar ac qurd kimi evlərə daraşdılar.

Şəhərdə qızğın döyüş gedən vaxt Yusifin sahibi qapı-bacanı bərk bağlayaraq evində oturmuş, Yusifi isə tövləyə mal- qaranın yanına ötürmüşdü. Xeyli vaxt onun evinə dəyib-dolaşan olmadı. Axşama yaxın həyəət qapısı döyüldü. Sahib, ev qapısını da bağlayaraq, arxasına yorğan-döşək yığdı, arvad- uşağını başına topladı. Bir azdan həyəət qapısının arxasında hay-küy artdı, əsgərlər qapını sındırıb həyəətə, oradan bir neçə təpik zərbəsilə ev qapılarını taybatay edib, otaqlara doluşdular. Onlar əllərinə nə keçirdisə götürür, bəzən bir şeyin ucundan ikisi və ya üçü tutub onu dartışdırır, əlbəyaxa olurdular. Əsgərlər evdə nə qiymətli şey var idisə, götürüb getdilər, evdəkilərə toxunmadılar, tövləyə də girmədilər. Sahib: “Şükür sənə pərvərdigara, özümüzdə toxunmadılar!” deyərək ayağa durmaq istərkən dörd nəfər əsgər içəri girdi. Onlar artıq qarət olunmuş evə soxuldular, əllərinə elə bir şey keçmədiyi üçün sahibə arvadına və uşaqlarına bir-iki təpik vurub həyəətə düşdülər və tövləyə tərəf getdilər, qapını qırıb içəri girdilər. Yusif irəli çıxdı. Əsgərlər onu daptıb həyəətə çıxardılar, onlardan biri Yusifi yerə sərib təpikləməyə hazırlaşdı ki, yoldaşları mal- qaranı qabaqlarına qatdıqlarını görüb, onu buraxdı.

Tövləyə girdi, orada bir şey görməyib, bayıra yüyürdü və çığır-bağır salmağa başladı, amma tezliklə susdu. Görünür, yoldaşlar onu da mal-qaraya şərək etmişdilər.

Yusif həyətdə bir qədər dayandıqdan sonra, qəti addımlarla evə qaçdı, bir neçə xırda-para şeyini götürüb, yüyürə-yüyürə həyətdən çıxaraq, ipdicə mal-qaranı aparmış əsgərlərə sarı getdi. Onlardan biri dönüb ona baxdı və nəsə dedi, Yusif başa düşmədi və onların ardınca getməkdə davam etdi. Başqa bir əsgər Yusifə nəsə dedi yusif deyilən sözlərin hamısını başa düşmədisə də, bəzi sözlər ona tanış idi. Ona görə də həmin əsgərə yaxınlaşaraq dedi:

—Mən şirvanlıyam, Şamaxıdanam, əsir tutulub bura gətirilmişəm, yeddi ildir.

Yusifin danışdığı əsgər qıpçaq idi. O, Yusifin dediyi sözləri başa düşdü və dedi:

-Şirvanlısan, lap **yaxşı**. Get şirvanlıları axtar, bizimlə çoxlu şirvanlı əsgəri də şəhərdədir.

Elə bil Yusifə qanad verdilər. O, qıpçağı qucaqladı, bağına basdı:

—Sənə qurban olum, de görüm şirvanlılar haradadır?

Yoldaşları Yusiflə qıpçqın söhbətinə əhəmiyyət vermirdilər. Yusif əsgəri qucaqlayanda, uşaq kimi sevinəndə, dayandılar, təəccüblə baxmağa başladılar və yoldaşlarına suallar verdilər. Qıpçaq əsgərin cavabından sonra, onlar da Yusifə rəğbətlə baxmağa başladılar, ancaq onlardan heç biri şirvanlıların orada olması barədə məlumat verə bilmədi.

Yusif qarşısına çıxan əsgərlərin hamısına ana dilində sual verir, ancaq yerlərini tapa bilmirdi. Nəhayət, o, şəhərin bazara yaxın hissəsində ana dilini eşitdi. Yerində donub qaldı. İlahi, özgə qərib yerdə doğma dilini eşitmək, ana dilində danışanları görmək nə qədər şirin, nə qədər əziz olurmuş. Yusif yavaş-yavaş onlara yaxınlaşaraq:

—Salam, əzəz qardaşlar!—dedi.

Əsgərlər dönüb təəccüblə ona baxdılar. Onlardan biri:

—Qardaş, sən buralısan? Bəs bizim dili haradan belə bilirsen?

—Mən ana dilində danışdım.

—Sən Azərbaycandansan?

—Bəli, Azərbaycanın gözəl yerindən, Şirvandanam, Şamaxı şəhərindən.

Əsgərlər onu dövrəyə aldılar, suallar yağdırmağa başladılar. Yusif başına gələn qəzavü-qədəri qısaca danışdı. Əsgərlər onu qucaqladılar və yüzbaşılarının yanına gətirdilər. Yüzbaşı Şamaxıdan olsa da, Yusifi tanımadı. Yusif atasını nişan verdi, yüzbaşı yenə başını buladı. Hacı Seyid Məhəmmədın adı gələndə o:

—Bəs necə, lap yaxşı tanıyıram, şəhərin hörmətli ağsaqqallarındandır. Oğlu da ki, şairdir, Nəsimi.

Yusifin qəlbi şiddətlə çırpınmağa başladı. Nəsimi deyən kimi Nurcahan gözü önündə dayandı. Bu yeddi ildə onun Nurcahanı düşünmədiyi bir an belə olmamışdı. Yusifi Nurcahanın məhəbbəti, ona qovuşmaq ümidi yaşatmışdı. İndi isə, onu başqa xəyal götürdü. Görəsən o məni gözləyirmi, ərə getməyib ki? Axı, el adətinə görə o ərə getməlidir, qız xeylağı evdə illərlə otura bilməz. Qəribədir, bu vaxta qədər bu barədə fikirləşməmişəm, bu heç xəyalıma da gəlməyib. Vətənə qayıtmaq, sevgilimə qovuşmaq imkanı meydana çıxanda belə fikirlər necə başıma düşdü. O, yüzbaşıya hacı Seyid Məhəmməd, Nəsimi, Şahxəndan barədə suallar verdi. Yüzbaşı dedi ki, onları uzaqdan tanıyır, yaxınlığı yoxdur və əlavə etdi:

—Bircə onu deyə bilərəm ki, şair Nəsimi Şamaxıdan gedib. İndi bilmirəm Bağdaddamı, ya Hələbdəmi yaşayır.

Yusif həyəcanla soruşdu:

—Neyşə köçüb?

—Səhih bilmirəm. Deyirlər ki, o hansı məzhəbə qullu edirmiş, o məzhəbin başçısı Bakıda idi. Əmir Teyuur on tutdurub, öldürtdürüb. Nəsimi də buna görə baş götürüb gedib.

Yusif onunla danışmaq, suallar vermək istəyirdi. Anca yüzbaşı söhbətə meyl göstərməyib, dönüb getdi, bir neçə addım atandan sonra geri dönərək:

—Hə, cahıl oğlan, heç adını da bilmədim, o uşaqlarla ol görək necə olur. İstəyirsən, elə qoşul əsgərlərə, paltarını da dəyiş, uşaqlarda var, verərlər.

—Çox sağ ol. Adım Yusifdir.

Yüzbaşı getdi, əsgərlər Yusifi əhatəyə aldılar.

Yusif Sarayın alova verilməsinin, şəhərin viranəyə çevrilməsinin şahidi oldu. O, Sadıqcanı, onun ailəsini yad etdi, onlara heç bir kömək edə bilmədiyinə təəssüfləndi, yeddi ilə yaxın yaşadığı, tanış olduğu, zəngin, gözəl bir yerin xarabazara çevrilməsinə heyfəsiləndi. O, Şirvan qoşunları ilə birlikdə. Teymurləng ordularının tərkibində çox yerləri gəzdirdi, Oka çayının sahillərinə, Voronejə qədər getdi. Geri qayıdanda Həştərxan şəhərinin talan edilməsinin, Dağıstanın onlarla aulunun yanıb külə dönməsini müşahidə etməli oldu. Hər yerdə, harada olursa-olsun, Yusifin fikri-xəyalı vətəndə, Şamaxıda, Nurcahanın yanında, atasının yanında idi. O, qəlbində Teymurləngə lənətlər yağdırır, yüzlərlə kəndləri və şəhərləri yandırıb külə döndərməklə ürəyi soyumayan bu fatehin geri qayıtmaqda belə ləngiməsinə əsəbiləşirdi. Teymurləng isə tələsmirdi. O, Azax dənizi sahilində qışlamağı qət etdi. Demək, Yusif gələn ilin yazına qədər vətənə qayıda bilməyəcəkdi. Uzun illərin həsrətinə dözmüş Yusifi, bu aylar lap əldən saldı, üzdü. Yazın ilk ayında artıq Dərbəndə çıxmış Yusifin səbri-qərarı qalmadı. Şirvanşahın bupada Teymurləngdən ayrılaraq öz qoşunları ilə Şamaxıya qayıtmaq istəməsi xəbəri Yusifi sevindirdi. Şirvanşah Şamaxıya gəldikdən sonra Kür sahilinə getmək, Teymurləngi burada qarşılamaq, Toxtamış xan kimi düşməninin məhv edilməsi münasibətilə böyük ziyafət vermək fikrində idi. Toxtamış xan artıq tarix səhnəsindən çıxmışdı. Teymurləng onun yerinə Urus xan Qoyzıcanı Qızıl Ordaya xan təyin etmiş, Qoyzıcan Əmir Teymura sadıq olacağına and içmişdi.

Teymurləng Şirvanşahın Kür sahilində bayram etmək təkliflə razı olduğunu bildirdi.

SEVİNC YAŞLARI

Şirvanşah öz qoşunları ilə Dərbənddən birbaşa Şamaxıya hərəkət etməyə başlayan gündən Yusifin yuxusu ərşə çəkildi. Onun nə gecəsi vardı, nə gündüzü. O, qoşun hissəsinə qəbul olunandan sonra çoxlu şamaxılı ilə tanış oldu. Doğrudur, onların heç biri Yusifi tanımadı, amma atasını tanıyanlar var idi və ondan xəbər-ətər tuta bildi. Bəs Nurcahan? Onun barəsində xəbər verən yox idi. Yusif hacı Seyid Məhəmmədi tanıyanlardan, onun barədə, bu və ya digər tanışları ilə çox sual-cavab etdi, cavablardan, hacı Seyid Məhəmmədin oğlanlarından kimin evlənib-evlənməməsi barədə söhbət saldı, onların cavablarını böyük intizarla, təlaş içərisində gözlədi. O ehtiyat edirdi ki, birdən onlardan biri deyər ki, Hacı Seyid Məhəmmədin oğlanları evlənməyib, ancaq qızı ərə gedib. Xoşbəxtlikdən o belə cavab eşitmədi, amma təskinlikverici bir söz də deyən olmadı. Bəzən o özünü danlayır, bu fikirləri Nurcahanın təmiz, həqiqi məhəbbətinə ləkə hesab edir, onun gözlərinin yolda olmasına inanır, onunla görüşüb, Nurcahanın sevincdən nə vəziyyətə düşəcəyini təsəvvürünə gətirir, xoşhallanır, gülümsünürdü. Bəzənsə, müsəlman dünyasında, dini fanatizmin hökm sürdüyü Şamaxı kimi bir şəhərdə qızın oğlanı nağıllarda olduğu kimi yeddi il gözləməsinin müşğül iş olduğunu fikirləşir, qəm dəryasına qərq olurdu.

Novruzdan bir ay keçmişdi. Şirvan torpağı laləzar olmuşdu. Şeyx İbrahim Şamaxıdan üç ağac aralıda qoşuna dayanmaq, Şamaxıya çatmağa bir gün qalmış son keçəni gecələməyi qərara aldı və düşərgə salmağı əmr etdi. O, qoşunları keçən günlərə nisbətən iki saat tez əylədi. Qoşunlar hələ düşərgə salıb qurtarmamışdılar ki, qabaqda Qazı Mövlanə Zəhirəddin və Şeyx Bəhlul olmaqla əyanlardan və şəhərlilərdən ibarət böyük bir dəstə onlara yaxınlaşdı. Onlar qələbə ilə qayıdan Şirvanşahı qarşılamağa gəlmişdilər. Şirvanşah qazı ilə, qardaşı ilə, əyanlarla, şəhərlilərlə çox mehriban görüşdü. Düşərgə bir an içində böyük şadlıq meydanına çevrildi. Neçə yerdə musiqi səsi yüksəldi, çalan kim, oynayan kim, oxuyan kim. Qaranlıq çökməyə başlayanda yüzlərlə yerdə tonqal yandı.

Şənliyə qoşulmayan, Şamaxıya yaxınlaşdıqca daha da bədbinləşən Yusifdə hərdənbir ümid qılgıcımı parlayır, tez də sönürdü. Qarşılamağa gələn şamaxılıları

görəndə, onun qəlbinə ən dərin guşəsində çox zəif ümid qığılcımı yandı. Yusif özü də buna təəccüb etdi. Niyə onların gəlməsi mənə ümid gətirsin? Bütün Şamaxı, Şirvan, şirvanşahı qoşunları deyil, təkcə onu qarşılamağa gəlsəydi belə, bunun onun məhəbbətinə nə dəxli, Nurcahanın onu gözləyib-gözləməməsinə nə münasibəti. Buna baxmayaraq Yusif özü də hiss etmədən qarşılamağa gələnlərə yaxınlaşmağa, onların arasında tanış axtarmağa çalışdı. Lakin o təəssüflə geri qayıtdı. Onların içərisində tanıdığı, üzdən tanıdığı adamlar var idi. Ancaq onların heç biri Yusifi tanımırdı, tanısaydılar da nə əhəmiyyəti onlardan Nurcahan barədə soruşa bilməyəcəkdi ki.

Axşam düşəndən bir qədər sonra Şirvanşah tonqalları söndürməyi, dincəlməyi əmr etdi. O istəyirdi ki, sabah qoşunlar şəhərə daxil olanda gümrah görünsün. Əsgərlər tezdən qalxmalı, yola düşməzdən özlərini, geyimlərini lazımı səliqəyə salmalı idilər. Yusif də hamı ilə bərabər uzandı, gah sağ, gah da sol böyrü üstə çevrildi, yerində qovruldu, yata bilmədi. O yatmaq, onu yoran, üzən fikirlərdən heç olmasa bir neçə saat azad olmaq istəyirdi. Yalnız səhərə yaxın mürgüləsə də, yenə həmin fikir, həmin xəyal. O, yuxusunda gördü ki, Hacı Seyid Məhəmmədin evində toydur. Cəld ora yüyürdü. Qapıya yaxınlaşanda yerində dondu. Nurcahan gəlin paltarında darvazadan çıxırdı. Yusif qışqırmaq, onu səsləmək istədi, ancaq bacarmadı, nə qədər çalışdısa da səsi çatmadı. Bu vaxt təbil vuruldu, düşərgə ayağa qalxdı. Yusif ayıldı. Hava artıq işıqlaşmışdı. O, yerində oturdu. O, oturduğu yerdə həm gördüyü yuxunun təsirindən, həm də səhərin soyuğundan titrəyirdi. Bir saatdan sonra düşərgə yığışdırıldı, qoşunlar gurultu ilə yola düşdülər.

Şamaxıya bir ağac qalmış şəhər və ətraf kəndlərin camaatı qoşunların qarşısına çıxdı. Hamı öz tanışını, qohum-qardaşını axtarır, intizarla gözləri önündən keçən əsgər səfləri içərisindən öz adamlarını tapmağa çalışırdı. Birdən birisi sevinclə bağırdı:

—Məhəmmədəli, ay Məhəmmədəli.

Əsgərlərdən biri dönüb baxır, gülür, ancaq sıradan çıxıb qardaşını, yaxud atasını bağına basa bilmirdi. Bəzən qarşılayanlardan birinin tanıdığı bir əsgərə:

—Ay qardaş, Həsənəli, bizim Hüsaməddin haradadır?—müraciəti eşidilirdi.

Əsgər isə cavab verirdi:

—Xoş gördük, ay qonşu, narahat olma, Hüsaməddin arxadadır gəlir.

Bəzənsə, yenə biri tanış əsgərdən öz oğlunu, qardaşını soruşanda o isə dinmir, gözlərini yerə dikir, öz əzizinin ölüm xəbərini yaxınına buraxmağı heç xəyalına da gətirməyən həmin adam:

—Ə, neyşə dinmirsən, neyşə cavab vermirsən, susursan?— deyər nigarançılıqla onun üzünə baxır, yenə cavab olmadıqda, iki əli ilə başına qapaz salaraq:—Belimi qırdın, ilahi, bir dənəmi əlimdən aldın. Özün bilən yaxşıdır, ilahi, özün vermişən, özün də aldın. İlahi, heç verməsəydin yaxşıydı, neyşə zülm edirsən, pərvərdigara, neyşə deyərək ağlayırdı.

Beləliklə, Şamaxıya çatınca minlərlə şad gözlərlə bərabər, xeyli kədərli gözlərə də rast gəlmək olardı. İstər əsgərlər. istərsə də onları qarşılayanların sevinc sədaları içərisində, göz yaşları axıdan ata və qardaşların onsuz da yavaş çıxan səsi eşidilməz olurdu.

Qoşun Şamaxı darvazalarından içəri girəndə, bütün yollar. küçələr adamlarla dolmuşdu. Onların arasında çadralarına bürünmüş qadın və qızlar az deyildi. Yusif diqqətlə gah sağına, gah da soluna baxırdı. Birdən ildırım vurmuş kimi dondu, az qalmışdı yıxılısın, yanında gedən yoldaşı onu tutdu:

—Sənə nə olub? Qərribə adamsan, neçə gündür sənə fikir verirəm. Hamı sevinir, şadlanır, sənə elə bil qəm dəryasına batmışsan. Şamaxıya, öz evinə gəlmisən, amma elə bil səni asmağa aparırlar.

Yusif dinmədi, döndü arxasına baxdı. O, Şahxəndanı gördü. Onun lap yanından keçdi, hətta gözləri bir-birinə sataşdı. Şahxəndan onu tanımadı. Yusif də Şahxəndanı, əvvəlki kimi pırtdaşıq saçlı olmasaydı tanımayacaqdı. O, xeyli yaşlı görünür. Təkcə gözləri dəyişməmişdi. Şahxəndan Yusifin diqqətlə ona baxmasına əhəmiyyət vermədi. Yusifə elə gəldi ki, o heç kimə baxmır, darıxmamaq üçün dayanıb. Yusif Şahxəndanın onu tanımamasına təəccüblənmədi. Keçən illər ərzində o xeyli dəyişmiş, cavanlıq təravətini

itirmiş, saqqal buraxmışdı. Yusif yenə də ətrafına diqqətlə baxmaqda davam etdi. O, atasını, kiçik qardaşlarını axtarırdı. Tezliklə o, qardaşlarını axtarmaq fikrindən vaz keçdi, indi onlar cavan oğlanlar olublar, onları tanımaq çətin məsələ idi. Atasını isə, əlbəttə, çox dəyişmiş olacaq, ancaq onu tanımaq olar. Yusif Narınqala yaxınlığına gələndə qədər çox diqqətlə sağınasoluna boylandı, ancaq atasını görmədi. “Qəribədir, niyə o gəlməyib, bəlkə xəstədir, kefsizdir? Bəlkə... Yox, yox, bu ola bilməz, o mənim qayıtmağımı mütləq gözlər, oğul həsrətilə ölməz, yox”.

Yusif Narınqalaya tərəf irəlilədikcə, bir cavan, ucaboylu oğlanın da onunla yanaşı, adamları yara-yara irəlilədiyini görürdü. O buna heç bir əhəmiyyət vermirdi. Lakin getdikcə cavan oğlan onun nəzərini cəlb etdi. O dayanmadan irəliləyir, Yusifi gözdən qoymurdu, Narınqala yaxınlığında dayananda həmin oğlan camaatı yarıb lap irəli çıxdı yaxınlıqda dayanaraq gözlərini ona zillədi. Yusif də əvvəl tez-tez ona baxırdı sonra isə o da gözlərini ondan çəkmədi: “İlahi, gözlər onun gözüdür, qardaşım Qasımın. Bu ola bilməz. Mən gedəndə o sısqa, balacaboy, xəstə uşaq idi, on iki yaşında. Bu isə ucaboy, sağlam bir cavandır”. Cavan da öz-özünə fikirləşirdi: “Necə də oxşayır, gözləri, ağzı, ancaq o cavan, sağlam, gözəl oğlan idi, bu isə saqqalına, saçlarına dən düşmüş kişidi”. Onlar ətrafda baş verən hay-küyə, bağırtıya, Şirvanşahın danışmasına, camaatın onu alqışlamasına əhəmiyyət vermir, hey bir-birlərinə baxır, özləri də hiss etmədən bir- birlərinə yaxınlaşırdılar. Onlar lap üz-üzə dayandılar, dinməzəcə gözlərini bir-birinə dikdilər, hər ikisinin gözlərindən yaş axırdı. hər ikisi birdən qollarını açaraq bir-irini qucaqladılar, xeyli belə dayandılar, ağladılar, səssiz ağladılar. Hər ikisinin göz yaşını o birinin kürəyinə axdı. Onlar aralandılar, nitqləri batmış kimi yenə danışmadılar, qucaqlaşmadılar. Onlar daha ağlamırdılar, səhv etdiklərindən çəkinirmiş kimi bir-birinin adını çəkmirdilər. Nəhayət, Qasım daha cürətli çıxaraq:

—Yusif, qardaşım, elə bil ürəyimə dammışdı, atam çıxmadı, mənə çıxdım ki, bəlkə sən gəldin. Şükür olsun sənə, ey pərvərdigar, min şükür.

Yusif atasını, anasını soruşduqdan sonra Nurcahan barədə soruşmaq istədi, ancaq Qasım danışır hey, danışır, ona ağız açmağa imkan vermirdi. Bu vaxt camaat böyük gurultu saldı, bu gurultu onların da nəzər-diqqətini cəlb etdi, hər ikisi Narınqala tərəfə boylandı. Hamı Şirvanşahı alqışlayırdı. Şeyx İbrahim atından düşməmişdi. O, atını tərpedib Narınqalaya girdi. Minbaşılar əsgərlərə evlərinə dağılışmağa icazə verdilər. Yusiflə Qasım evlərinə tərəf addımlamağa başladılar. Qasım yol boyu o davadan qayıtmadıqdan sonra evlərində baş vermiş hadisələri, ona yas saxlamalarını, atasının qocalmasını bütün təfərrüatı ilə danışdı. Yusif birbaşa Nurcahan barədə sual verməyə çəkindi. Odur ki, Seyid Məhəmməd barədə soruşdu. Qasım onun da qocalmasından, tez-tez xəstələnməsindən danışandan sonra Nəsiminin Bağdada getməsindən söhbət açdı və dedi:

—Hacı Seyid Məhəmməd də, Şahxəndan da Nəsiminin müəlliminə əməlli yas saxladılar. Onların evinə çoxlu adam toplaşdı, lap kəndlərdən də gəlmişdi. Elə indi də onlara çox adam gəlir.

Yusifin fikri-xəyalı bir nəfərin, Nurcahanın yanında idi. Qasım isə ondan danışmırdı. O, sözünə davam etdi:

—Nəsimi gedəndən sonra Hacı lap xəstə olub, çox vaxt evdən bayıra çıxa bilmir. Şahxəndan da birtəhər olub, heç adama yovuşmur, tənha həyat sürür. Şəhər-bazara çıxanda da heç kimlə danışmırdı. Yusif Qasıma:

—Bəs onlara kim qulluq edir?—sualını verməklə Nurcahan barədə məlumat almaq istədi amma Qasım:

—Maşallah, evlərində neçə zənən var, onlar da qulluğ eləyirlər.

—Sən heç onlara gedirsənmi?

—Neyşə getmirəm ki, atam ora gedəndə bəzən çox oturur, ardınca gedib gətirirəm. Atam ki, oraya getdi, Nurcahan bacı onu buraxmır, ondan əl çəkmir.

Yusif ayaq saxladı, özü hiss etmədən, qeyri-ixtiyari dayandı. Onun başı hərlənməyə başladı. Gözünə qaranlıq çökdü. Özünü ayaq üstə güclə saxlayırdı. Qasım qardaşının halının dəyişdiyini görərək onun qolundan tutdu və:

—Sənə nə oldu, qardaşım?—deyə soruşdu. Yusif zəif, titrək səslə: heç, keçər—dedi.

Qasım ona baxır, baxdıqca təəccüb edir, heyrətlənirdi. Sanki qardaşı kefli idi. Onun sifətindən xoşbəxtlik yağırdı, alınına isə tər damlları düzülmüşdü. Dodaqları gülür, gözlərindən isə yaş axırdı. Qasım yenə soruşdu: —Yusif, özünü ələ al, deyəsən birtəhərsən.

Yavaş-yavaş özünü ələ almağa başlamış Yusif Qasımı bağına basdı, onu bərk-bərk sinəsinə sıxdı, buraxdı. Qasım onun birdən-birə tamamilə başqa adama çevrilməsini görürək:

—Məni yaman qorxutdun. Görünür, bu uzun illərdə naxoşluq tapmısan.

Yusif gülür, uşaq kimi şadlanırdı. O, Qasıma: —Neyşə tısbağa kimi yeri yirik. Bir az cəld olsana. —Lap istəyirsən qaça-qaça gedək. —Yaxşı gəl, qaçaq.

—Baxan nə deyər, eybdir. Deyərlər yekə kişilər qaçırlar. Mən heç, sən axı saç-saqqalına dən düşmüş kişisən.

Yusif cavab vermədi. Onlar sürətli addımlarla evlərinə yaxınlaşdılar. Yusif dedi:

—Biz ikimiz də birdən evə girə bilmərik. Atamla anamın məni, ölmüş sandıqları oğullarını qəflətən görmələri, onlar üçün pis nəticələyə bilər. Sən get içəri birtəhər başa sal, sonra məni çağır.

Qasım etiraz etmədi. Getdi. Heç iki dəqiqə keçməmişdi ki, evin qapısı açıldı, anası, atası, bacıları və qardaşı həyəətə töküldülər. Anası oğlunu bağına basdı, onu öpmək istədi, ancaq boynundan sallanıb qaldı, onun ürəyi getmişdi. Yusif üsulluca onu əlləri üstünə götürüb Qasıma verdi. Əhməd kişi bir tərəfdə dayanıb hönkür-hönkür ağlayırdı. Sanki oğlunun gəlməsi xəbərini deyil, ölüm xəbərini almışdı. Yusif anasını Qasıma verəndən sonra atası tərəfə döndü. Onun düz qaməti əyilmiş, ordu-orduna keçmiş, saç-saqqalı tamam ağarmışdı. O, qollarını açıb oğlunu bağına basmaq üçün bir addım atmaq istədi, bacarmadı, elə bil ayaqları qurğuşun idi, yerə mıxlanmışdı. Yusif onu qucaqladı. O, bir neçə dəqiqə oğlunu sinəsindən ayrılmağa qoymadı. Yusif bacıları və kiçik qardaşıyla görüşdü. Bacıları ağlayırdı, o gedəndə dörd yaşında olan qardaşı isə gözlərini ona zilləyərək dayanmışdı. Nəhayət, onların hamısı evə girdilər. Yusifin anası artıq özünə gəlmişdi. O, ayağa qalxdı, oğlunu bağına basdı, ağladı, Əhməd kişi də yenə ağladı, bacılar göz yaşlarını bir də sildilər. Bir azdan sonra isə evə elə bir şadlıq, xürrəmlik çökdü ki, çox güman, Əhməd kişi

evlənəndə də, Yusif dünyaya gələndə də bu ev belə şadlığın şahidi olmamışdı.

Yusif də sevinir, şadlanırdı. Ancaq onun ürəyi Nurcahanın yanında idi. Onunla görüşmək səadətinin nəsim olacağı anı səbirsizliklə gözləyirdi. O, indi durub gedə bilmədi, bu ata-anasına hörmətsizlik olardı. Bəs necə etsin? Haçan oraya getməyə imkan tapacaqdı?

Əhməd kişi oğlunun fikirlərini oxuyurmuş kimi dedi:

—Ay oğul, get bir Hacı Seyid Məhəmmədgilə dəy gəl. O yazıq qız lap həlak oldu. Heç kim onu inandıra bilmədi ki, sən daha qayıtmayacaqsan. O dediyini deyib durdu. Hacı da naxoşdur.

Yusif atasına baxıb söz demədi, o yerindən sıçramağa hazır idi, ancaq ata-anasından utanırdı. O dedi:

—Yaxşı, ay ata, bir azdan gedərəm. Qoy bir sizə doyunca baxım.

Sevincindən yerə-göyə sığmayan anası da Əhməd kişinin sözlərinə qüvvət verərək, oğlunu tələsdirdi:

—Dur bala, get. Sən gedəndən sonra o mənə qızdan artıq olub, bir-birimizə sığınmaqla, bir yerdə dərdləşməklə, ağlamaqla təskinlik tapmışıq. Allahın bizim hamımızdan çox ona rəhmi gəlib, ay bala.

Yusif yerindən qalxdı:

—Yaxşı, gedim onlara da baş çəkib gəlim—dedi və evi tərk edərək, hacı Seyid Məhəmmədgilə tərəf ketdi. O, evlərinin bir-birinə yaxın olmasına baxmayaraq getmirdi, demək olar ki, yüyürürdü. Hacı Seyid Məhəmmədgilə yüz addıma qədər qalmış qarşısında Şahxəndanın getdiyini gördü. Özü istəmədən sürətini azaltmalı oldu, onunla bərabərləşdi. Şahxəndan başını yana çevirib ona baxdıqdan sonra baxışlarını yerə dikdi, lakin gözlərini qaldıraraq yenə ona zilləyib dedi:

—Səni əsgərlərin içində gördüm, eloğlu, mənə yaman baxırdın, yəqin ki, kimə isə oxşatmışan.

Yusif külümsünərək cavab verdi:

—Kimə isə neyşə lap elə sənin özünə oxşatmışam.

Şahxəndan yenə gözlərini ona dikdi, baxdı-baxdı və qışqırdı:

—Bu ola bilməz, doğrudanmı, bu sənsən, yeddi il bundan əqdom yoxa çıxmış...

O, sözüünün ardını demədi, onu Yusif tamamladı:

—Hə, mənəm, Yusif.

Şahxəndan onun əlini möhkəm sıxdı, onu darta-darta, sürətlə irəliləyərək həyəət qapısından içəri keçdikdən sonra Yusifi bağına basdı, onu eyvana çəkdi, atasının yanına aparmadı. Nurcahanı çağırırdı və :

—Bacım gör kim gəlib?

Nurcahan evin eyvana çıxan qapısından başını çıxarmasıyla çəkməsi bir oldu, ancaq qapı örtülmədi, otaqdan isə səs gəldi. Şahxəndan bacısını çağırən kimi, atasının yanına keçdi, Nurcahanın eyvana baxmasını görmədi. Yusif, Nurcahanın tezliklə çıxacağını gözləyərək, intizar içərisində dayandı, çox gözlədi, xəbər-ətər çıxmadı. O, açıq qapıya yanaşdı, içəri baxdı, Nurcahanı yerə sərilməmiş görüb tez özünü içəri saldı. İlk növbədə yükədən mütəkkə götürüb onun başının altına qoydu, sonra yükün örtüyünü çəkib, onun üstünə sərdi, çünki Nurcahanın sinəsi tamam açıq idi, görünür Şahxəndan onu səsləyəndə köynəyini geyirdi. Yusif heç kimi səsləmədi, həyəətə qaçıb su gətirdi, Nurcahanın sifətinə çilədi. Yusif , gözlərini yumaraq ağır-ağır nəfəs aldıqca, örtük altından sinəsi qalxıb-enən Nurcahandan gözlərini çəkmirdi. Onun saçlarına az dən düşmüş, tağından sağ tərəfə, arxaya doğru bir barmaq enində ağ tük zolağı gedirdi. Bu onun çox gözəl sifətini daha da yaraşılıq edirdi. Nurcahanın bir-birinə sıxılmış dodaqları albalı rəngində idi. Sifəti əvvəlki kimi mərmər kimi idi, yalnız göz qapaqlarının yanlarında az qırıqlar əmələ gəlmişdi. Nəfəs aldıqca dartınan burnu bir qədər nazikləşmişdi. Həmişə lalə rəngində olan yanaqları solğun idi.

Nurcahanın özündən getməsi xeyli çəkdi. Nəhayət, onun göz qapaqları titrəməyə və yavaş-yavaş açılmağa başladı. O, gözlərini Yusifə dikib dayandı. Xeyli baxdı və pıçıldadı:

—Bu doğrudanmı sənsən? Mən yuxuda deyiləm ki, rəya görmürəm ki?

Yusif gülümsünərək dedi:

—Mənəm. mən. Mənim ruhum, ömrüm-günüm, əzizim, mənəm. Yuxu deyil həqiqətdir, dur otur.

Nurcahan hələ tamamilə özünə gəlməmişdi, o, dərin yuxudan sonra ayılmış, ətrafında baş verənlərə biganə adama bənzəyirdi, ancaq gözlərini bir an da Yusifdən çəkmir, nəşə pıçıldayırdı. Yusif onu dinləyir, ancaq sözlərini ayırd edə bilmirdi. Yenə o danışmağa, Nurcahanı oxşamağa başladı:

—Dur görüm, heç belə şey olar? Neçə ildir ayrılmışdıq, indi gəlmişəm, sən isə uzanıb qalmısan. Dur, əzizim, qalx, qalx bir əməlli başlı görüm. Neçə illərdir sənin həsrətinlə yaşayıram.

Çox nadir hallarda ağlayan Nurcahan hönkürməyə başladı. O, elə ağlayırdı ki, elə bil indicə ən əziz bir adamı ölmüşdü.

Yusif nə qədər çalışdısa da, onu ovundura bilmədi. O, dizlərini qucaqlayıb oturmuşdu. Nurcahan xeyli aqladıqdan sonra sakitləşdi. Başını qaldırdı sifətinin ifadəsi yavaş-yavaş dəyişdi, hələ yaşı qurumamış gözləri gülməyə başladı, bir azdan isə o tamamilə dəyişdi və əllərini göyə qaldıraraq:

—Sənə şükür, min şükür, ey pərvərdigar,—dedi və üzünü Yusifə tərəf çevirib:

—Doğrudanmı bu sənsən, mənim Yusifim, mənim həyatım.

Yusif onun başını sinəsinə söykəyərək saçlarını sığallaya-sığallaya dedi:

—Biz bir yerdəyik, bir yerdə. Heç yuxuma da girməzdi ki, biz bir də bir yerdə olacağıq, görüşəcəyik.

—Mən indi cahanın ən xoşbəxt, allahın ən böyük səadət bəxş etdiyi adamıyam.

—Mən də, əzizim. Bu gün mənim ömrümün ən xoşbəxt, əziz günüdür.

—Allah bu səadəti bizə çox görməsin, bir də onu əlimizdən almasın, hicran salmasın.

Yusif Nurcahanın yanında xeyli oturdu, başına gələnləri danışdı. Nurcahan onun bir sözünü də buraxmır, diqqətlə dinləyir, bəzən suallar verirdi. Yusif danışdıqca o haldan-hala düşür, gah qaşları çatılır, gah gözlərinə qorxu çökür, gah da nifrət saçır, gah da o od-alov saçan gözlər büllur yaşla dolurdu. Yusif də onu sorğu-suala tutdu.

Nurcahan dedi:

—Nə danışım, bizim heç birimizin başına elə bir qəzavü- qədər gəlməyib, bir dərdimiz olub, o da ki sən. İnişil bu dərdin üstünə biri də gəldi. Seyid Əli ustadı edam ediləndən sonra Şirvandan getdi. Getdiyi bir ildir, Hələlik heç bir xəbər- ətər yoxdur. Bircə onunla təskinlik tapırıq ki, tək deyil, Fəzlinin əyalı ilə gedib, qazı Ümülbanu ilə evlənib.

Yusif dedi:

—Heç olmasa bir yaxşı xəbər də eşitməyimə şadam. Demək, nəhayət Nəsimi öz sevgilisi ilə qovuşdu.

—Hə, elədir, bu Fəzlinin vəsiyyəti idi.

Şahxəndanın eyvana çıxması, onların söhbətini kəsdi. Şahxəndan eyvana qəsdən çox gec çıxdı ki, bacısı ilə Yusifin görünüşünə şərait yaratsın. O, evdəkiləri də bayıra çıxmağa qoymadı. Yusif ayağa qalxdı və :

—Bayaqdan buradayam, hələ hacı Seyidin görüşünə getməmişəm. bu lap eyb oldu—deyərək eyvana çıxdı və Şahxəndanla üz-üzə gəldi.

O, soruşdu:

—Hacı əmi yatmayıb ki?

—Yox, səni gözləyir.

—Yusif içəri girdi. Hacı Seyid Məhəmməd döşək üstündə mütəkkəyə dirsəklənmişdi. Ayağa qalxa bilmədi, ancaq Yusif hiss etdi ki, qalxmaq, onu qucaqlamaq istəyir. Yusif diz çökdü, onun açılmış qollarının arasına girdi. Bu zəif qollar onu özünə çəkdi:

—Xoş gəlmisən, oğlum, nə yaxşı oldu bu, haralardaydın ki, bir barmaq boyda kağız da olsa göndərə bilməmişən?

—Yusif çox qısa, bir neçə kəlmə ilə başının əldə olmadığını bildirdi. Hacı Seyid Məhəmməd gülümsünərək dedi:

—Nurcahan bizim hamımızdan uzaqgörən çıxdı. O dediyini dedi, dediyinə də əməl etdi, dedi ki, Yusif gələr, mütləq gələr.

Yusif bir söz demədi, başını aşağı dikdi. Hacı sözünü davam etdi:

—Atan necədir, sənın yoxa çıxmağından dönmüş qəddi yenə əlif şəklini alar. Kişi lap üzülmüşdü.

—Qəzavü-qədərdir, nə eləmək olar. Şükür ki, axırı yaxşıdır.

—Elədir, oğul elədir. Yoldan gəlmisən, get dincəl, inşallah bu günlərdə gərək hamımız yığışaq, sənın qayıtmağını bayram eləyək.

Yusif qalxdı. Xudahafizləşib çıxdı. Nurcahan onu eyvanda gözləyirdi. Yusif yenə onunla yan otağa keçdi. Onlar bir xeyli oturdular. Artıq axşam olurdu, amma heç Hacı Seyid Məhəmmədə yemək vermək yada düşmürdü. Nurcahan, hava lap qaralanda:

—Bıy, yazıq kişi lap acından öldü ki,—deyib gülə-gülə ayağa qalxdı və— Atama yemək verim, sonra buraya gətirim, bir yerdə yeyək, Şahxəndan gəlib çıxsa o da bizimlə yeyər, yaxşı?— deyərək getdi.

Əlbəttə, Yusif günlərlə, aylarla, ömrünün sonuna qədər Nurcahanla oturardı, ancaq, axı o yoldan, uzaq, çoxlarının gedib qayıtmadığı səfərdən gəlib, anası, atası onu lap az, ayaqüstü görüblər, onların yanına qayıtmaq lazımdır. Bir də, yəqin ki, qohum-qonşu onun qayıtmağını eşidib həyətbacalarına dolublar, gözaydınlığına gəliblər, onu görmək istəyirlər. Nurcahan gülə-gülə, uça-uça qayıtdı. Yusif düşündüklərini ona dedi. Nurcahan dedi:

—Lap düz deyirsən. Səhərdən buradasan, doğrudan necə olub ki, aqlımıza gəlməyib, dur, get, ancaq səhərin gözü açılmamış, xoruzun birinci banından sonra burada olarsan, yaxşı?

O, bir qədər düşünəndən sonra davam etdi:

—Yox, sən gəlmə, mən özüm gələrəm ananın yanına, gözaydınlığına, o mənə, mən də ona gözaydınlığı verməyə. Nurcahan bir neçə saatın ərzində

tanınmaz olmuşdu. O, hər dəqiqə, hər saat daha da gözəlləşirdi. Yusif getmək üçün ayağa durdu, Nurcahan ona yaxınlaşdı, lap qısındı. Yusif çox tərəddüddən sonra onu qucaqladı. Bir-birlərindən heç ayrılmmaq istəməmiş kimi xeyli vaxt belə qaldılar, sonra aralandılarsa da, heç biri yerindən tərpənmədi. Hər ikisi ömürlərində ilk dəfə gördükləri öpüşdən məst olmuşdular. Onlar gözlərini yerə dikmişdilər, bir-birlərinə baxmağa utanırdılar Nəhayət, Yusif yavaş-yavaş qapıya tərəf getdi, onu açıb çıxanda çox zəif səslə:

—Sağ ol mənim əzizim, sabaha qədər — dedi. Usta Əhmədın, Hacı Seyid Məhəmmədin evlərində olduğu kimi Şamaxının bir çox evlərində bayram idi. Şirvanşah sarayında da şənlik vardı, Şeyx İbrahim böyük ziyafət düzəltmişdi. O, eyni zamanda Qızıl Ordanı məğlub edib Azərbaycana qayıdan Teymurləngin şərəfinə böyük ziyafət verməyə hazırlaşdı. O, Kür sahilinə kəsilmək üçün beş yüz dəvə, minə qədər at və on mindən çox qoyun göndərdi. Bir həftədən sonra Teymurləng Kür sahilində düşərgə saldı. Həmin gün Şeyx İbrahim də Şirvan əyanlarının müşayiətilə oraya gəldi. O, Teymurləngə altı min at, müxtəlif silahlar və paltarlar, nəfis xalçalar hədiyyə gətirmişdi. hədiyyələr içərisində Şirvan ovçularının tutduqları aslanlar və pələnglər də var idi.

Şirvanşah gələndə Teymurləng çadırından onun qarşısına çıxmışdı. O, Şeyx İbrahimin hədiyyələrindən razı qaldı və zarafatla soruşdu:

—Əmir, bu vəhşi heyvanları mən neynəyəcəyəm?

Şərqdə bir hökmdarın digərinə vəhşi heyvanlar da hədiyyə aparması adət idi və Teymurləngin belə sualla ona müraciət etməsi Şirvanşahı təəccübləndirsə də tez cavab verdi:

—Əlbət ki, ya əmir, sənin ətrafında olanların hər biri bir aslandır, ancaq onlar qaniçən deyillər, müsəlmandırlar, allah bəndəsidirlər. Bu vəhşi heyvanlar qanları içiləsi düşmənlərimizi məhv etməkdən ötrü lazım olar.

Həmin gün Kür sahili böyük təntənənin, ziyafətin şahidi oldu. Deyirlər ki, kəsilən heyvanların qanından kür çayının rəngi dəyişmişdi, kabab bişən

ocaqlardan qalxan tüstü dumanı günəşin qarşısını örtmüşdü. Kür sahilindən qopan gurultu, Teymurləngin əsgərlərinin şən bağırtıları göy gurultusuna çevrilmiş, neçə ağac uzaqda olan kəndlərdə eşidilmişdi. Şənlik, ziyafət gecə yarısına kimi davam etmişdi.

Ziyafətin sonunda həyatının ən nadir günlərindən birini başa vurmuş Teymurləng üzünü Şirvanşaha çevirdi və:

—Sən öz qonaqpərvərliyini bizə çox gözəl göstərdin, ya əmir, —dedi. Gözlərini qıydı, albalı rəngli dodaqlarına təbəssüm qondurdu və davam etdi:

—Görünür, Kür sahili öz tarixi boyu belə böyük ziyafətin, belə təmtərağın şahidi olmayıb.

Şirvanşah fikrə getdi, sağ əlini saqqalına aparıb, bığlarına sığal verdi və ehtiyatla dedi:

—Ola bilsin ki, burada belə bir təntənə olub, ancaq biz bilmirik, tarix onu yaddaşlarda hifz eləyə bilməyib. Ancaq bir böyük təntənənin olması şübhəsizdir və mənim təntənə barəsində məlumatım var. Düz iki min il əvvəl baş vermiş hadisə ilə əlaqədar Kür-Araz ovalığı böyük bir təntənənin şahidi olmuşdur.

Teymurləngi maraq götürdü. O, Şirvanşahın susub ona baxdığını, danışmağa icazəyə müntəzir olmasını görüb dedi:

—Niyə susdun, ya amir? Bir danış görək iki min il əvvəl nə hadisə baş verib bu yerlərdə?

Şirvanşah yenə saqqalına əl gəzdirdi və məmnun halda sözə başladı:

—İki min il əvvəl bu yerlərdə —Kür-Araz ovalığında məskutlar, Araz çayının axarından aşağıda Saklar məskun idilər. Əslində məskutlar saklar eyni soy idilər. Özlərini saklardan ayırmaq üçün məskutlar bu adı seçmişdilər ki, bu da böyük saklar deməkdir.

Teymurləng soruşdu:

Kimlər idilər o sak-məskut dediklərin?

—Bizim ulu babalarımız, böyük hökmdar. Sənin də, mənim də, burada oturanların hamısının da. Onlar bu yerlərə sənin yurdundan köçüb gəlmiş və məskunlaşmışdılar. Məskutların Kür-Araz ovalığında padşahlıqları da var idi. Onların ən yadda qalan padşahları qadın olmuşdur, adı da Tomris bu yerlərə göz dikmiş İran hökmdarı Keyxosrovla Tomrisin qoşunları arasında böyük savaş olmuşdu. Qalib çıxmış Tomrisi bütün məskutlar Tomris ana adlandırırdılar. Tomris ana, bax bu yerlərdə qələbə münasibətilə böyük təntənə keçirməyi əmr etmişdi. Başağrısı olmasa Tomris ana və onun savaşı barəsində danışardım.

Teymurləng bir neçə dəfə Tomris, Tomris deyəndən sonra heyrətlə soruşdu:

—Deyirsən o qadın Keyxosrov kimi Cahangiri sındırıb?

Şirvanşah qürurla cavab verdi:

—Sındırıb, hələ lap başını da kəsdirib.

—Niyə belə bir sərkərdədən, özü də bizlərdən olan, bizim dildə qonuşan, bizim ulu nənəmiz sərkərdədən mənim bu vaxta kimi xəbərim olmayıb, onu tanımamışam? — susdu, nəzərlərini yenə Şeyx İbrahimə çevirib dedi.

—Ya əmir, danış, o Tomris ana barəsində danış, qoy hamı eşitsin, bilsin ki, bizim necə ulu nənələrimiz olub.

Şirvanşah razılıq əlaməti olaraq başını tərpətdi və sözə başladı.

Yazın orta ayı idi. Göz işlədikcə baş alıb uzanan Muğan düzünə yaşıl xalı sərilmişdi. Səhər tezdən, xoruz banından yatağından qalxmağa adət etmiş məskutlar hökmdarı Tomris, gecə yuxusunu qarışdırdığından pis

yatmış, adətinə rəğmən yatağından gec qalxmışdı. Yaz, yay və payız aylarında çox da möhtəşəm olmayan sarayının geniş həyətidə qurulmuş geçə çadırdə gecələmiş Tomris yuxudan ayılındə artıq günəş üfüqdən ən azı iki adam boyu aralanmışdı. O, çadırından çıxandə qulluqçular, xidmətçilər əl-ayağa düşdülər, hökmdərə qulluq etdilər, yemək gətirdilər.

Tomris səhər yeməyini başə çatdıran kimi ağsaqqalları yanına çağırmağı əmr etdi. Günün ikinci yarısında, günəş üfüqə əyiləndə, toran düşməyə başlayandə yığışan ağsaqqallar şurasının üzvlərinin hökmdarın yanına səhər-səhər çağırılmaları, onların təəccübünə səbəb oldu. Birinci gələn Tomrisin on doqquz yaşlı oğlu Ayatay və mərhum ərinin qardaşı — qaynı Alatay oldu. Onlar içəri girib əllərini sinələrinə çarpazlayandə sonra keçib öz yerlərində oturdular. Tomris onları salamladı. Tomrisin sarayında ağsaqqallar şurası toplaşan salonda Şura üzvlərinin hər birinin özünə məxsus daimi yeri var idi. Alatay gözlərini Tomrisə zillədi və fikirləşdi: “O necə də gözəldir”.

Otuz səkkiz yaşı yenicə haqlamış Tomris cavan gəlin təravətini qoruyub saxlamışdı. O, doğrudan da gözəl idi. Ucaboy, cavan qız kimi incəbel, tünd qara gözləri ilə təzad təşkil edən şabalıdı saçlarını iki hörüb arxasına atmışdı. Ağ sifətində yanaqları lələ rəngində idi. Tomrisin əyninə bədəninə kip tutmuş zərif qırmızı parçadan tikilmiş, dar uzun qollu qaftan və eyni parçadan dar şalvar geymiş, ayağında boğazı dizinə çatan qırmızı məst var idi. Onun nazik belini dörd barmaq enində kəmər sıxırdı. Kəmər, qaftanın ətəyi və məstin üzü müxtəlif formalı qızıl lövhəciklərlə bəzədilmişdi. Onun baş örtüyü yox idi.

Ayatay anasından ağsaqqallar şurasını belə vaxtsız yığmasının səbəbini soruşmaq istədi, əvvəl tərəddüd keçirdi, ancaq qəti qərərə gələndən sonra da soruşa bilmədi, ağzına doldurduğu sözləri söyləmək istəyəndə Şuranın bir neçə üzvi eyni vaxtda içəri girdi. Bir qədər keçəndən sonra işə artıq çağırılanların hamısı gəlmiş, öz yerini tutmuş, gözlər Tomrisə

zillənmişdi. Tomris başısağı otursa da nəzərlərin onda olmasını hiss edir ancaq sözdə nədən başlamağı müəyyənləşdirə bilmirdi. Şura üzvlərindən ən yaşlısı dilləndi:

—Tomris ana, bizi səhər çağı buraya yığmağından görünür ki, bu gecə pis yuxular görmüsən.

Tomris başını qaldırıb nəzərlərini həmin qocaya sarı çevirdi. O, qocaların Şuranı belə vaxtsız çağırmasının səbəbini biləcəklərinə əmin idi. Onun soyunda pis yuxular görəndə yozmaq adət idi.

Tomris ağsaqqalın sözlərində həqiqət olmasını bildirmək üçün başını tərpətdi. Belə hallarda görülən yuxu danışılmalı idi, ancaq Tomrisdən səs çıxmadı. O, nəzərlərin ona intizarla dikilməsini görüb dillənməli oldu:

—Ancaq sizə bir söz də olsun söyləyə bilməyəcəyəm ki, yozasınız. Pis yuxular görmüşəm, vəssalam, gördüklərim yadımda qalmayıb.

Yenə həmin qoca dilləndi:

—Pis də var, pis də var. Elə pis yuxu olur ki, o mütləq yaxşılığa yozulur.İndi biz necə bilək ki, nəyi necə yozmalıyıq.

Bu vaxt qapıda saray qoruqçubaşı göründü. Tomris onu içəri dəvət etdi. Qoruqçubaşı ona yaxınlaşıb əllərini sinəsində çarpazlayandan sonra dedi:

—Tomris ana, dünən axşam İran hökmdarı Keyxosrovun ayaqçıları gəliblər. Axşamdan xeyli keçəndən sonra gəldiklərinə görə səni narahat eləməyi lazım bilmədim. İndi onlar saraydadırlar. Sənə xeyli bəxşiş gətiriblər, hamısı da qızıldan.

Ağsaqqal qoca Tomrisin qoruqçubaşına verəcək cavabı gözləmədən dedi:

—Demək sənin yuxun da elə bu ayaqçılarla bağlıdır. Söylə, varsınlar görək nə söyləyirlər.

Tomris Keyxosrovun elçilərinin gəlişini yaxşı əlamət saymadı, o da gördüyü pis, qarışıq yuxusunu bununla bağladı. Ancaq o ağsaqqallara

bu barədə bir söz demədi, qoruqçubaşuya elçiləri içəri çağırmağa icazə verdi. Bütün gözlər qapıya çevrildi. Keyxosrov kimi bir cahangirin Tomrisin yanına elçi göndərməsi ağsaqqallar şurası üzvlərinin böyük marağına səbəb olmuşdu. Şura üzvlərinin digər üzvlərindən fərqli olaraq qapıya deyil, gah Tomrisə, gah da həndəvərlərindəkilərə baxan qoca yenə dilləndi:

—Tomris ana, yuxun çin oldu. Tanrımız günəş xeyirli eləsin. Bu ayaqçıların gəlişindən gözlərim heç su içmir. Nəzərlərini qapıdan qocaya çevirmiş Tomris dilləndi:

—Gələrlər, söylərlər, bilərik, —dedi.

—Mənim də Keyxosrovun ayaqçılar göndərməsi xoşuma gəlmir. Mənim kimi, sizlərin də hamınıza məlumdur ki, Midiya xanədanını diz çökdürmüş, hakimiyyəti zəbt edib böyük İran dövləti yaratmış Keyxosrov gözlərini bizim diyarımıza da dikmişdir.

Qocanın yenə nəsə deyəcəyini gözləyən Şura üzvlərinin heç biri dinmədi, ona baxdı. Bu eldə yaşlı danışanda onun sözünün arasına girmək, sarayda tutduqu mövqedən asılı olmayaraq, qəbahət sayılırdı. Heç kimin danışmadığını, gözlərin yenə də qapıya sarı çevrildiyini görən Alatay dedi:

—Tomris ana, Keyxosrov böyük çahangirdir, onun qabağına çıxmağa zorumuz çatmaz. Ayaqçılar gələnə kimi onlara verəcəyimiz cavabı müəyyənləşdirsək yaxşı olmazmı?

Tomris Alataya, mərhum ərinin qardaşına böyük hörmət bəsləyirdi. Qardaşı öləndən sonra Alatayın ona evlənmək istəməsindən də xəbərdar idi. Tomris Alatay kimi pəhləvan cüssəli, igid bir adama arvad olmağa etiraz etməzdi. Ancaq o kişidə igidlik və boy-buxunla yanaşı ağıla da üstünlük verirdi. Alatay isə ağılı ilə o qədər də fərqlənmirdi. İndi, qapıdan elçilərin içəri girəcəyinə, müntəzir halda belə böyük bir məsələni müzakirə edib, bir qərara gəlmək olardımı? Həm də axı, elçilərin hansı təkliflərlə gəlmələri də məlum deyildi. Tomris Alatayın

sözlərini cavabsız buraxıb onu incik salmaq istəmirdi. Sorğuya cavab verməmək, sorğu sahibinə təhqir sayılırdı. Elçilərin qapıdan içəri girməsi Tomrisi düşdüyü çətin vəziyyətdən qurtardı. O, Alataya baxıb gülümsünməklə işi yoluna qoydu.

Elçilər içəri girdilər. Onlardan biri orta yaşlı, qara saqqallı sifətinə təkəbbür qondurmuş, əbasının ətəyi, məstləri, dəri papağı daş-qaşla və qızıldan qayrılmış müxtəlif bəzəklərlə örtülmüş, bir addım irəlində, digər ikisi, cavan, qara saqqallı, eyni dərəcədə zəngin paltar geyənlər onun sağında və solunda, lakin bir addım geridə dayandılar, əllərini sinələrində çarpazlayıb Tomrisə baş əydilər. Keyxosrovun elçilərinin baş əymələri ağsaqqallar şurası üzvlərinin təəccübünə səbəb oldu. Kişi də baş əyər?

Tomris elçilərə oturmağa yer göstərdi. O, qoruqçubaşı elçilərin gəlməsi xəbərinn yetirən kimi, özünün taxtının yanında üç kətill qoydurmuşdu. Öz taxtı kimi, bu kətillər də kötükdən düzəldilmiş, üzərinə müxtəlif naxışlar vurulmuşdu. Elçilər oturmaqdan imtina etdilər. Tomris buna əhəmiyyət vermədi. Elçibaşı bayaqdan əlində saxladığı kiçik mücrünün qapağını açıb oradan qızıl tac çıxardı. Bu tac, həmçinin elçibaşının tacdan sonra mücrüdən çıxarıb Tomrisə uzatdığı boyun və qolbağları. bilərzik çox gözəl işlənmişdi. O, hədiyyələri təqdim edib qurtardıqdan sonra dedi:

—Ulu hökmdarımız bu ərmağanı qəbul eləməyini xahiş edir.

Tomris öz razılığını bildirib qurtarmamış elçibaşı arxasında dayanan elçilərdən birinin uzatdığı xəncəri alıb Tomrisə verdi və dedi:

—Böyük hökmdarımız səni böyük çəribaşı sanır və sənə kişilərə layiq bu ərmağanı da göndərib.

Tomris dəstəsi və qını qızıl xəncəri qəbul edib mücrünün üstünə qoydu. Tomris Keyxosrovun belə qiymətli hədiyyələri boş yerə göndərməməsi barəsində fikirləşir və elçibaşının əsl mətləbə keçməsinə gözləyirdi. Elçibaşı sözünə davam etdi:

—Başqa ərnağanlar da gətirmişik, həyətdədir — iki arabada, biz buraya vəznə yüngül olanları gətirdik. Hökmdarımızın təkliflə razı olsan, o səni ləl-cavahirat içərisində saxlar.

Tomris elçibaşının sözlərinin mənasını tez aldı. Ağsaqqallar şurasının üzvlərinin bir çoxu da elçibaşının nə demək istəməsini başa düşdü. Ancaq Tomris özünü bilməməzliyə vurub soruşdu:

—Aydın olmadı ki, böyük Keyxosrovun bizə belə iltifat göstərməsinin səbəbi nədir?

Elçibaşı qarşısındakı qadının gələcəkdə İran taxtının mələikəsi olacağını fikirləşdiyindən, dəridən çıxır, ona yaranır, tez-tez baş əyirdi. O, başa düşmürdü ki, öz hərəkətləri ilə Tomrisdə ikrah hissi doğurur. Məskutlarda hörmət əlaməti əlləri sinədə çarpazlamaq hesab olunur, baş əymək isə kişi sifətinə yaraşmırdı. Elçibaşı Tomrisin qarşısında bir də ikiqat olandan sonra dedi:

—İran xanqdanının böyük hakmdarı, dünya fatehi Keyxosrov padşahımız bərəkətli torpaqlı məskutlar diyarının hökmdarını özünün hərəmi görmək istəyir.

Elçibaşı sözlərini deyib bir də ikiqat oldu, üzü Tomrisə bir addım geri getdi, onunla gəlmiş digər iki elçi ilə bərabərləşdi, yenə baş əydi. Digər iki elçi ona qoşuldu.

Tomris taxtından durdu. Onun ətrafındakı adamların oturmaqda davam etməsi elçiləri heyrətə gətirdi. Onlar bilmirdilər ki, Tomris onların padşahları kimi padşah deyil, burada hərbi-demokratiya üsul-idarəsidir, salonda oturanlar ağsaqqallar şurasının üzvləridir. Onlar hökmdarın hakimiyyətini məhdudlaşdırma, hətta onu kənar edə bilərlər və onlarda hökmdar qalxanda ayağa durmaq adət deyil. Tomris elçilərə sarı bir addım atıb dayandı və istehza ilə dedi:

—Sizin Keyxosrov padşahınız məni özünə hərəm etmək, yoxsa özün söylədiyən kimi bərəkətli torpaqlarımızı ələ keçirmək istəyir?

Tomrisin sözləri elçiləri şaşırdı, ağsaqqallara isə xoş gəlmədi. Onlardan biri İran elçilərinin yanında öz dillərində dedi:

—Tomris ana, səbrini bas, qoy bir götür-qoy eləyək.

Tomris bir addım geri gedib taxtında əyləşdi, üzünün sərq ifadəsini dəyişdi, gülümsündü:

—Böyük Keyxosrovun elçiləri bayaqdan ayaq üstədilər, — dedi. Saray xidmətçisini çağırıb davam etdi.

—Qonaqları rahatlayın. — O, üzünü yenə elçilərə çevirdi.

—Gedin rahatlanın, yola düşmək ərəfəsində cavab verərəm sizə,— dedi. Elçibaşı dilləndi:

—Hökmdar, biz burada çox qala bilmərik, böyük Keyxosrov padşahımız cavab gözləyir.

Tomris elçibaşına ağır söz deməmək üçün xeyli cəhd göstərməli oldu:

—Yaxşı, yolu sabah əlinizə alarsınız.

Elçilər saray xidmətçilərinin müşayiətilə salonu tərk etdilər. Tomris gözlərini ağsaqqallar şurası üzvləri üzərində gəzirdi. Baxışları oğlunun baxışları ilə rastlaşanda Tomris onun gözlərində anaya məhəbbət dəryası ilə yanaşı qürur dənizinin də dalğalandığını gördü. Tomris gözlərini ona məsləhətləşmək təklifini vermiş orta yaşlı, öz ağılı ilə seçilən kişinin üzərində saxladı. Sağ qolunun dirsəyini dizinə dirəyib əlini saqqalına dəstəkləmiş kişi Tomrisin nəzərlərini tutan kimi, əlini saqqalından çəkib dedi:

—Tomris ana, ayaqçılar ağızlarını açan kimi Keyxosrov padşahın sənə, məskutlar torpağını öz torpaqlarına qatmaq məqsədilə elçi göndərməsi aydın oldu. Sən bu izdivaca razı deyilsən, elə biz də bunun əleyhinəyik. Ancaq ayaqçılara elə cavab vermək gərəkdir ki, Keyxosrovu rəncidə salmayaq. O çox zorludur, üstümüzə gəlsə öhdəsindən gəlmərik.

Hələ də Tomrislə evlənmək ümidini itirməmiş Alatay Keyxosrovun elçilərinin təklifini eşidəndə şaşırmış, lakin Tomris kinayə ilə cavab

verəndə toxtamışdı. Anasına Keyxosrovun elçi düşməsi Alatayın da xoşuna gəlməmişdi, onu bərk narahat etmişdi. Anasının elçilərə dediyi sözlər onun daxilində qürur çeşməsi qaynatmışdı. İndi ağsaqqallardan birinin sözləri, Keyxosrovun ehtiyat etməsi Alatayı da narahat etdi. Onların ikisi də eyni zamanda eynən düşünürdülər: demək başqa çarə yoxdur. Tomris ana mütləq Keyxosrova ərə getməlidir. Tomrisin Keyxosrova cavabı çoxdan hazır idi, əslində o sözlərini artıq elçilərə demişdi. O, bu rəyindən daşınmaq fikrində deyildi. Bununla belə Tomris Ağsaqqallar şurası üzvlərinin fikrini bilmək istəyirdi. Tomris yenə üzünü həmin təklif vermiş ağsaqqala çevirdi. O, sözlərinin bir də təkrarlayandan sonra əlavə etdi:

—Tomris ana, söylədim ki, biz də sənin Keyxosrova ərə varmağının tərəfdarı deyilik. Ancaq bu o fatehi bərk narazı salacaqdır, üstümüzlə ləşgər tökəcək, biz isə heç bir şey edə bilməyəcəyik. İndi özün fikirləş.

Tomris digər ağsaqqallara baxdı. Onlardan heç biri söz söyləmək arzusunda olmadı. Alatay adəti pozaraq əsəbi halda ayağa qalxdı və dedi:

—Tomris ana, — o ana sözünü tələffüz etmək istəmədiyindən pıçıltı ilə dedi.

—Sən onlara düzünü söylədin. Keyxosrov səndən daha çox bizim diyarımıza sahib durmaq istəyir. Onun elçilərindən qorxub çəkinmək lazım deyil. Biz onları üstələyərək, qov getsin onları.

Alatay sözlərini deyib oturdu. Ağsaqqallardan ən yaşlı başını bulaya-bulaya dedi:

—Yox, belə yaramaz.

Alatay: “Bəs necə yarayar, razı olsun?” —soruşmaq istədi, ancaq soruşa bilmədi. Yaşlının sözünü kəsmək onun soyunda qəbahət sayılırdı. Qoca, Alatayın fikirlərini oxuyubmuş ki- mn davam etdi:

—Mən bununla demək istəmirəm ki, Tomris ana Keyxosrova ərə retsin. Bu yurdumuzun İran padşahının ixtiyarına keçməsi olardı. Ancaq

Keyxosrova tünd cavab vermək rərək deyil. Bəlkə ona müttəfiqliyi təklif etmək yolu ilə bəlasını başımızdan eləyə bildik.

Qocanın təkliyi ilə hamı razılaşdı. Ertəsi rün Tomris elçiləri yenə qəbul etdi, onlara mehribanlıq röstərdi, oturmağı təklif etdi. Elçilər bu dəfə də oturmaqdan imtina etdilər. Hökmdar hüzurunda oturmağa adət etməmişdilər. Tomris üzünü elçibaşına tutdu:

—Keyxosrov kimi qüdrətli bir hökmdarın hərəmi olmaq hər qadın üçün şərəfdir. Mən də bu şərəfə layiq olmaq istərdim. Ancaq özümü ona layiq sanmıram. O, böyük hökmdardır, mənsə kiçik bir soyun başçısı, o şah nəslindəndir, mənsə rəiyyət. Bir də bu torpağa bağlıyam, yaşımin da elə çağıdır ki...

Tomris sözünə ara verdi, ağsaqqalları gözdən keçirdi, nəzərlərini yenə oğlunun üzündə saxladı, onun gözlərindəki sevinci görüb qətiyyətlə davam etdi:

—Qıyası, Keyxosrova söyləyin ki, mən onun arvadı ola bilmərəm. Ancaq onu da söyləyin ki, o məskutları öz müttəfiqləri sırasında görmək arzusunda olsa biz həmişə hazırıq.

Tomrisin sözlərini heyretlə dinləyən elçilər bir-birlərinə baxdılar, əliboş qayıtmaqdan başqa yol qalmadığını görüb onlardan ikisi əllərini sinələrində çarpazlaşdırıb baş əymək istəyəndə elçibaşı əsəbi halda mane oldu, Tomrisə dönüb dedi:

—Hökmdar, yaxşı fikirləşmişənmi? Bizim böyük hökmdarımız sözünün yerə düşməsinə adət etməmişdir, onun bir sözünü iki eləyənlərin başını sığallamır.

Tomris elçilərə ağır cavab üçün hazırlaşsa da ağsaqqallardan biri təhlükəni sovuşdurmaq məqsədiylə cəld dedi:

—Tomris ana sözünü söylədi. Gedin, onun sözlərini və salamını yetirin ulu Keyxosrova.

Elçilər nəinki baş əydilər, heç əllərini sinələrinə çarpazlamadan belə dönüb getdilər. Onlar salondan çıxan kimi Tomris taxtından qalxdı və qətiyyətlə dedi:

—Biz elə bu gündən yağını dəf etməyə hazırlıq görməliyik.

Bir yaz səhəri Keyxosrovun qoşunları Kür-Araz ovalığına doluşdu. Tomris düşməni qarşılamağa hazır idi. Qoşunların səfləri üz-üzə dayandı. Hələ günəş baş alıb gedən Muğan düzünün gündoğarında görünməsə də, səmanı al-qırmızı rəngə boyayanda Keyxosrovun qoşunları bağırtı ilə hücumu keçdi. Tomris xəncərini qınından çıxarıb qoşunun önündə hücumu getmək istəyəndə sərkərdələr ona mane oldular. Bütün gün Muğan düzündə əlbəyaxa olmuş qoşunların nərəsi eşidildi, yaşıl otlar qırmızı rəngə boyandı, yenicə açmış al yanaq lalələrin bağı yandı, neçə-neçə ana oğulsuz, qız qardaşsız, gəlin ərsiz qaldı. Tərəflərin heç biri üstünlük qazana bilmədi. Günəş qüruba enəndə Keyxosrov qoşunlarını geri çəkdi.

Ertəsi gün yenə dünənki vaxtda səflər artıq üz-üzə dayanmışdı. Dünən axşam qaranlığı düşən kimi meyidlər və yaralılar döyüş meydanından yığışdırılmış, gecə yağış yağmışdı. Muğan düzü yenə dünənki kimi yaşıl olsa da, daha lalələr görünmürdü, otlar əzik-üzük idi.

Dünənki gündən fərqli olaraq Keyxosrov qoşunlarını döyüşə aparmağa tələsmirdi. Tomris isə dünənki dəhşətin təkrar olunmasını istəmir, çarə axtarırdı. Fikirləşirdi ki, kişi olsaydı Keyxosrovu təkbətək döyüşə çağırardı. Bəs necə olsun? Bu suallar ona əziyyət verirdi. O birdən geri qanrıldı, qoruqçubaşına dedi:

—Atımı irəli çək.

Qoruqçubaşı zil qara atı Tomrisin qarşısına çəkdi. Tomris cavan oğlan çevikliylə atın üstünə sıçradı və sərkərdələr ağızlarını açmağa macal tapmamış Keyxosrov qoşunlarına sarı çapdı, Döyüş meydanının ortasına çatıb atın başını çəkdi və Keyxosrovu təkbətək döyüşə çağırdı. Tomrisin hərəkəti hər iki tərəfin sərkərdələrini heyrətə gətirmişdi.

Onlar yaxşı bilirdilər ki, Keyxosrov qadınla döyüşə girməz. Buna baxmayaraq Keyxosrovun atını Tomrisə sarı çapan görəndə onların heyrəti daha da artdı, gurultu qopdu. Ancaq bir anlığa. Keyxosrov Tomrisə çatıb atının başını çəkəndə sükut çökdü, elə bir sükut ki, qarşı tərəfdə bir döyüşçünün öskürməsi o biri tərəfdə eşidilirdi. Keyxosrov Tomrisi salamladı və dedi:

—Kəlmisən mənimlə döyüşə? Mən qadınla vuruşmuram. Oğlun, yaxud ərin olsaydı başqa məsələ. Hökmdar hökmdarla vuruşar, çıxar xəncərini.

—Yox, səninlə vuruşmayacağam. Tomris bir qədər tərəddüddən sonra dedi: —Yaxşı, sən deyən olsun, oğlumla vuruşarsan. Keyxosrov istehza ilə dedi:

—Hansı oğlundan söhbət gedir? Sənin bircə oğlun vardı, o da özünü o dünyalıq elədi. Tomris təmkinini pozmadan:

—Bir oğlum da var, indicə o səninlə hesabı çürüdər, qardaşının intiqamını alar səndən, — dedi, atının başını geri çevirdi, sərkərdələrinin yanına çapdı, atdan yerə sıçrayan kimi gözünə birinci dəymiş Buğataya dedi:

— Keyxosrovla sən vuruşacaqsan. Get soruşsa söylərsən Tomrisin oğluyam. O mənimlə vuruşmaq istəmədi. Buğatayın atası Oktabəy irəli çıxdı və:

—Buğatay sənin oğlundur, bizim hamımız sənin oğlanlarıyıq,—dedi, oğluna döndü və davam etdi:

—Tez ol, tərپən, səni padşah gözləyir.

Buğatay bir göz qırpımında atına sıçrayıb çapdı və Keyxosrovla üz-üzə dayandı. O, nə edəcəyini bilmirdi, Keyxosrovla üzləşməsi birinci təkbətək döyüşü olmalı idi. İyirmi iki yaşlı Buğatay, yaşından cavan görünürdü, xüsusən üzü. Lap uşaq üzü kimi idi. Keyxosrov onu bir qədər süzəndən sonra dedi:

—Ay uşaq, nədən başlayaq, əvvəl ox ataq, yoxsa kəmənd? Buğatay təmkinlə dedi:

—Bizlərdə hər şeyi yaşca böyük həll edir, böyük sözünü eşidir. Söz sizindir. Keyxosrov gülümsündü:

—Yaxşı, onda oxla yayını hazırla. — deyib atını öz qoşunlarına sarı sürdü, ox-yay götürdü, kəhərinin başını geri çevirib Buğataya tərəf çapdı. Buğatay da atını öz qoşunları olan tərəfə sürmüş, ox-yayını hazırlayıb Keyxosrova tərəf çapmağa başlamışdı. Atlılar arasında məsafə qısalanda tərəflər oxla-yaylarını üzlərinə götürdülər, hər iki yaydan oxlar birdən qopdu. Keyxosrovun oxu Buğatayın metal sipərlə qorunan sinəsinə dəydi yerə düşdü, Buğatayın oxu isə Keyxosrovun çiynindən paltarına ilişib qaldı, ancaq ona xətər yetirmədi. Keyxosrov dodaqaltı dedi:

— Yaxşı atır oxu, küçük.

Kəmənd atmaqla da məqsəd hasil olmadı. Keyxosrov xəncərini çıxardı. Buğatay da xəncərə əl atdı. Xəncər vuruşu başlandı. Rəqiblər atlarını öz qoşunlarına tərəf sürür, sonra geri dönüb böyük sürətlə bir-birlərinə sarı çapır, atının başını müxtəlif istiqamətlərə çevirməklə rəqibini aldaraq xəncəri ilə ona xətər yetirməyə çalışırdı. Döyüş xeyli çəkdi, atlar əldən düşdü, rəqiblər də yorulmuşdular. Keyxosrov yaşlı olmasa da Buğatay ondan xeyli cavan idi, demək o daha az yorulmuşdu. Növbəti üzləşmə zamanı Buğatay atının başını Keyxosrovun atının sağına tərəf çevirdi. Keyxosrov zərbəni sağ ərəfdən alacağını zənn edib o tərəfin mühafizəsinin qeydikə alanda Buğatay qəflətən onun sol tərəfinə keçib, xəncərini padşahın sol böyrünə yeritdi. Keyxosrov atından yıxıldı və həmin an canını təslim etdi.

Keyxosrovun ölümü qoşunların nəre çəkib bir-birinin üstünə düşməsi üçün signal oldu. Qanlı qırğın başlandı. Keyxosrov qoşunları hücumla birinci başladıklarından, əvvəl bir qədər üstünlük qazandılar, az qaldı Tomrisi arxadan vursunlar. Onu qoruqçusu xilas edə bildi, Oktabayı isə vurdular. Qüruba xeyli qalmış Keyxosrovun qoşunları basıldı. Tomris yanında dayanmış çəribaşılardan birinə dönüb:

—Keyxosrovun meyidini tapın, başını kəsin, bir tuluğa qan doldurub başı da tuluğun içinə salın, qan hərisi idi o, qoy doyunca içsin, — deyib atının başını buraxdı. O öz sarayına gəldi, ağsaqqallar şurasını yığdı və dedi:

—Biz böyük qələbə çaldıq. Qoy bu çərilər, bütün camaat o gün bayram eləsinlər, zurnanın səsi üç gün kəsilməsin, üç gün ocaqların alovu göylərə yüksəlsin, üç gün minlərlə qoyun, inək, dəvə kəsilsin.

Şeyx İbrahim sözünü bitirdi, onu böyük maraqla dinləyənləri bir də gözdən keçirdi, baxışlarını yenə Teymurləngdə çəmləşdirib danışığına yekun vurdu:

—Bax, böyük hökmdar, Kür sahili bir zamanlar belə böyük təntənənin şahidi olub. Hələ də Şeyx İbrahimin söylədiyi hekayətin təsiri altında olan Teymurlənk dilləndi:

—Bərəkallah belə aslan qadına, halal olsun, ona.

Teymurləngin vəziri dilləndi:

—Böyük hökmdar, ulu nənəmizə çəkən sərkərdələrimiz olub, ancaq sənin tayını hələ ki, cahan görməyib.

Vəzirin ardınca sərkərdələr hökmdarı tərifə tutdular. Şəninə deyilmiş saysız-hesabsız tərifdən xoşhallanmış Teymurləng bu gün oğlu Miranşaha xüsusi nəvaziş göstərirdi.

O, məclisin sonunda dedi:

—Həzərat, tutduğum qorpaqların ucu-bucağı görünmür. Bütün bu torpaqların, məmləkətlərin idarəsinə başım qarışsa, qarşıda mənə közləyən ölkələrin ələ keçirilməsi imkanını itirərəm. Ona görə də belə fikirləşmişəm ki, İran, İraq Kürdüstan, Azərbaycan, Kürcüstan və Ərməniyyə məmləkətlərini Miranşaha tapşırım. Qoy o bu yerləri mənim adımdan idarə eləsin.

Miranşah ayağa qalxdı, atasına baş əydi. Teymurlənk əli ilə ona oturmağı işarə etdi və sözünə davam elədi;

—Şirvan hökmdarı Şeyx İbrahim Toxtamış xana qarşı səfərdə özünün müdrüklüyünü, sərkərdəlik bacarığını, mənə sədaqətini bir də göstərdi. Onu yenə Şirvan hökmdarı təsdiq eləyirəm. Dərbənd ərazisini, qalaları və keçidləri möhkəmlətməyi ona təpşirirəm. Şirvanda Miranşahın qoşunu olmayacaq.

Teymurləngin iri çadırında gurultu qopdu. Hamı birinci növbədə Miranşahı təbrik etdi, hamı hələ qırx yaşına çatmamasına baxmayaraq şişmanlaşmış, bədənini piy basmış şahzadənin gündə kimi yumru və kök əlini sıxmağa can atırdı. Teymurləngin xüsusi mərhəmətini qazanmış Şirvanşahın da əllərini sıxmaq istəyənlərin sayı az deyildi. Miranşah elə dayanmışdı ki, sanki o, artıq bütün yerin-göyün allahı idi. Şeyx İbrahim Miranşahla deyil bilavasitə Teymurləngin özü ilə təmasda olmaq istərdi, ona görə də şahzadənin onun qonşuluğunda olan məmləkətlərə vali təyin olunması, ürəyindən deyildi. Bununla belə o Miranşahı təbrik etməyi lazım bildi:

—Şahzadə, ümidvaram ki, biz bir-birimizlə mehriban qonşu olacağıq.

Şirvanşahın bu sözləri Şirvanın da Azərbaycanın tərkibində onun hakimiyyəti altına keçmiş hesab eləyən Miranşahın xoşuna gəlmədi və ona cavab vermədi. Şirvanşah bunu hiss etdi və məclisin dağılmasına çox az qalmasına baxmayaraq bu məsələni indicə hamının iştirakı ilə həll etməyə tələsdə. Belə etməsəydi, gec olacaqdı. Çünki, Teymurləng sabah yola düşürdü. Şeyx İbrahim Miranşahı təbrik edəndən sonra üzünü Teymurləngə tutaraq sözünə davam etdi:

—Böyük Sahibqran, sənin sayeyi-mərhəmətindən Şirvan düşmənlərdən xilas oldu, artıq Toxtamış xan yoxdur. Şimaldan qorxu götürülüb. Cənubundan da bizi heç bir təhlükə gözləmir. Şirvanın cənub qonşusu, şahzadə Miranşah sənin bu yerlərdə yaratdığı əmin-amanlığı qorumaqla, bizi, öz müttəfiqi və mehriban qonşusu Şirvanı da qorumuş olacaq.

Teymurləng məsələnin mahiyyətinə çoxdan bələd idi. O, Şirvanşahla oğlu arasında gələcək toqquşmaların qarşısını almaq üçün dedi:

—Əlbəttə, siz mehriban qonşular və müttəfiqlər kimi bir- birinizə kömək edəcəksiniz. Şirvan şahlığının hökmdarı Şeyx İbrahim müdrik Şirvanşah olaraq qalır.

MİRANŞAH

Teymurləng Azərbaycandan Səmərqəndə qayıdıandan sonra Azərbaycanın da daxil olduğu böyük bir ərazinin əmiri olmuş Miranşah, əmirliyin paytaxt şəhəri Təbrizin camaatına qan uddururdu. Elə gün olmurdu ki, o bir oyun çıxarmasın, bir neçə şəhərini bada verməsin, şəhər abidələrinə divan tutmasın. Atdan yıxıldıktan sonra dəli Bayraməliyə dönmüş şahzadəni hamıdan və hər şeydən çox atasının Şirvan ərazisini onun əmirliyinə qatmaması, Şirvanşah Şeyx İbrahimin özünü müstəqil aparması əsəbiləşdirdi. O, demək olar ki, hər gün qurduğu məclislərdə də, ziyafətlərdə də, kefinin kök vaxtı, al şərabdan içib kefləndiyi, dünyanın bir çox ölkələrindən əsir edilib gətirilmiş gözəl rəqqasələrin canalıcı baxışlarla süzməsinə tamaşa edib, daha da məst düşdüyü bir vaxtda Şeyx İbrahim kəlib gözləri önündə dayanır, kefinə soğan doğrayırdı. Belə hallarda o hirsindən zəncir çeynəyir. Şirvan üzərinə qoşun yeritmək xəyalına düşür, lakin hər dəfə bu fikrindən daşınmalı olurdu. O, atasının qəzəbindən qorxurdu. Bununla belə Miranşah Şirvan üzərinə getmək barəsində fikirləşməkdən qalmırdı. O, elə bəhanə axtarırdı ki, Şirvan üzərinə qoşun çəkməsi nəinki atasını əsəbiləşdirməsin, əksinə, ona «afərin» desin. Miranşah əmin idi ki, gec-tez belə bir bəhanə əlinə düşəcək, Şirvanşah öz hərəkətlərində cüzi də olsa səhvə yol verəcəkdir. Bu cüzi səhvi şişirtmək, bəhanəyə çevirmək isə o qədər də çətin olmayacaqdır,

həftələr, aylar keçir, il də ötüşür, ancaq Miranşah bütün cidd-cəhdlərinə baxmayaraq belə bir bəhanəni uydura bilmirdi. Özünü hamıdan ağıllı, müdrik atasından sonra ən görkəmli sərkərdə hesab edən Miranşah Şirvanşaha qarşı tədbirində, Şirvana soxulmağa da bəhanə axtarmaq üçün heç kimlə məsləhətləşmək istəmirdi. Onun məsləhət almaq istəməməsinin bir səbəbi də, yenə atasından qorxması idi. O, məsləhətləşməyə çağırılanlar arasında atasına xəbər çatdırma biləcək adamın ola biləcəyindən ehtiyat edirdi.

Uzun müddətdən bəri Şirvanşaha qarşı çıxmaq üçün bir bəhanə tapa bilməyən Miranşahda intiqam hissi qorxu hissində üstün gəldi. O yaxın adamlarını çağıraraq onlarla məsləhətləşməyə qərar etdi. Həmin günün axşamı adamlar Təbriz sarayına toplaşdılar. Miranşah işi elə qurdu ki, guya o, həmin adamları sadəcə olaraq hər gün olmasa da, günəşəri keçirdiyi ziyafətə toplamışdır. O, məclisin şirin yerində Şeyx İbrahimdən söhbət salmaqla öz məramına nail olmaq fikrində idi. Ziyafətə toplaşanlar məclisi həmişəki kimi izdihamlı görməyib təəccüb etsələr də, səbəbini soruşmağa cürətləri çatmadı. Odur ki, o, qonaqları intizarda qoymadı, onlar əyləşən kimi dedi:

—Həzərat, bugünkü məclisi xudmanı eləməmişəm, lap yaxın adamlarımı yığmışam. Ona görə ki, bədxahlar Səmərqəndə çatdırıblar ki, mən gündə böyük məclislər düzəldib xəzinəni boşaldıram. Sahibqran bundan narazı qalıb.

Məclisdə onların heç biri Miranşahın sözlərişn səmimiliyinə inanmadı. Sonrakı günlərdə şahzadənin yenə əvvəlki günlərdə olduğu kimi böyük ziyafətlər düzəltməsi onların bu inamını möhkəmlətdi. Tezliklə məclis qızıqdı, ancaq. Miranşah, demək olar ki, az içirdi. Miranşahın içməməsi də məclisdəkilərin gözlərindən qaçmadı və onlar şahzadənin nə işə tədbir hazırladığını yəqin etmişdilər. Miranşah isə Şirvanşah barəsində söhbət salmağa mövzu axtarırdı. Keflənmiş əslzadələrdən biri Miranşahı ağızdolusu təriflədi. Onu böyük bir

ərazinin, o cümlədən Azərbaycanın hökmdarı adlandırması, bu böyük ərazi içərisində əl boyda Şirvanın müstəqil qalmasından təəssüflənməsi Miranşahı yorucu düşüncələrdən xilas etdi. Kefli əslzadə sözünü qurtaran kimi o dilləndi:

—Yaxşı dedin. Bu Əmir Şeyx İbrahimin torpaqlarının bizim əmirlikdən kənarda qalması, hökmdarımızın onu ərköyün eləməsi, Şirvan kimi varlı, sərvətli dnyarın xərac verməməyi bir yana qalsın, bütün bunlar Sahibqranın iradəsidir və bizim borcumuz onun iradəsini müqəddəs tutmaqdır. Ancaq bir şey — Şeyx İbrahimin özünü belə tox tutması, bizləri saya almaq istəməməsi məni lap haldan çıxarır. Hökmdarın iradəsn olmasaydı, ona yaxşı bir qulaqburması verərdim.

Kefli minbaşılardan biri Miranşahın sözlərinə qüvvət vermək məqsədilə ayağa durdu:

—Vəliəhd düz buyurur, Şeyx İbrahim lap çaşıb. Vəliəhdi saya almaq istəməməsini ona bağışlamaq olmaz.

Minbaşılardan biri, öz həmkarları arasında öz fərasəti ilə seçilən, Teymurləngin Miranşah üzərində nəzarətçi qoyduğu minbaşı fikirləşdi ki, Sahibqran hələ özünə vəliəhd müəyyənləşdirməyib. Görünür Miranşahın belə dar məclis düzəltməsi məhz onun Şeyx İbrahimə qarşı nəsə hazırlanması ilə bağlıdır. Minbaşı bir neçə kəlmə söyləyib, Miranşahı atasının müəyyənləşdirdiyi yola dəvət etmək istədi, ancaq onu sona kimi dinləməyə üstünlük verdi.

Miranşah başqalarının da bir söz söyləməsini gözlədi, məclisə göz gəzdirdi, ancaq daha dinən olmadığını görüb öz fikrini açıq söyləməyi lazım bildi:

—Sən çox düz söylədin, minbaşı. Axı mən böyük bir dövlətin gələcəkdə hökmdarı olacağam, indi isə vəliəhdəm, Şirvanşah bunları nəzərə

alib mənimlə hesablaşmalıdır. O isə məni heç saya almaq belə istəmir.

Həmin kefli minbaşı yenə ayağa durdu:

—Saya almayanı məcbur eləmək gərəkdir.

Miranşah əllərini ölçə-ölçə soruşdu:

—Necə?

—Necəsi yoxdur ki, qoşun yerit, vəssalam.

—Bu, Sahibqranın narazılığına səbəb ola bilər.

—Sən elə bir bəhanə tap ki, o narazı qalmasın.

—Necə bəhanədir o?

—İzn ver mən fikirləşim. İki-cə gün vaxt ver, sənə elə bəhanə tapım ki, Şirvana qoşun yeritdiyinə görə Sahibqran səni tərifləsin.

Miranşah minbaşının sözlərindən çox razı qalsa da, söhbəti uzatmamağı qət edib dedi:

—Həzərat, sizlər buna necə baxırsınız?

Məclisdə olanların çoxu birağızdan:

—Vəliəhd, biz sənirləyik. Miranşah ayağa durub dedi:

—Yaxşı, bəsdir, dağılışmaq vaxtıdır.

Miranşahın yanında olmuş bu söhbəti bir həftədən sonra artıq Təhmurasla Şirvanşah bilirdi. Şeyx İbrahim hər ehtimala qarşı məsləhətləşməyi lazım bildi və divan üzvlərini yanına çağırdı, xəbəri onlara çatdırdıqdan sonra dedi:

—Biz hər ehtimala qarşı həmişə hazır olmalıyıq. Əvvəldən bir şey deyildi, elə bil o nəhənklikdə sərkərdənin oğlu deyil, indi atdan yıxılıandan sonra lap sərsəmləşib. Atalar demişkən, əzəldən var idi hüsn-kamalı, indi olub dəli Bayramalı.

Şirvanşahın yanında oturmuş Qazi Mövlanə Zəhirəddin çibindən təsbehini çıxarıb çevirməyə başladı. Əmir Huşəng, Şeyx Bəhlul, Şeyx Təhmura və Şahzadə Kəyumərs isə sakit oturub Şirvanşahı dinləyirdilər:

—Təbrizdən gündə bir qəribə xəbər gəlir. Bir neçə gün əvvəl Miranşah bir dəstə qoşunla Təbriz küçələrini gəzib, qərinələr boyu şəhərə yaraşıq

verən, ulu babalarımızın gözəl yadigarlarını uçurdub yerlə yeksan eləyib. hələ bununla ürəyi soyumadığı üçün həmin yerlərə quru odun yığdırıb, yandırıb.

Qazı Mövlanə Zəhirəddin salavat çevirdikdən sonra dedi:

—Lənət sən kor şeytan, min lənət. Bu dəli, belə getsə, məmləkəti kor qoyacaq.

Şeyx Təhmuras sözə qarışdı:

—Bizim adamlarımızın gətirdikləri xəbərə görə cana doymuş Təbriz camaatı Miranşaha qəsd hazırlayır. Bu gün, ya sabah, ya da bir neçə gündən sonra Təbrizdə üsyan ola bilər.

Qazı dedi:

—Yox, bu o qədər də elə deyil. Əlbəttə ki, camaat cəzana gəlib, səbr kasası dolub, üsyana da başlamaq fikrində idi. Ancaq axır günlərdə aydın olub ki, Miranşah Bağdada, Əhməd padşahın üzərinə səfərə çıxacaq, üsyan da o uzaqda olanda başlanacaqdır.

Əmir Huşəng:

—Onda elə çıxır ki, bizim Miranşahdan ehtiyat etməyimiz artıq işdir. Onun üzü hələlik biz tərəfə deyil, Bağdad tərəfədi — dedi.

Şeyx İbrahim cavabında dedi:

—Sən fərmana əməl elə, gözdə-qulaqda ol, o tərəfə qoşun yığ. Kim bilir, bu gün Bağdada səfər elməyi fikirləşən divanə, sabah bizim üstümüzə gələ bilər.

Vəzir Şirvanşahın sözlərinə qüvvət vermək istəyirmiş kimi dedi:

—Miranşah Şirvanşahı xoşlamır, atasının Şeyx İbrahimə etdiyi hörmət onu əsəbiləşdirir. Ziyafət zamanı Əmir Şeyx İbrahimin sözləri də ona xoş gəlmədi. Çünki o, Şirvanı da özünə tabe hesab edir. O, çox küdurətli adamdır, dəliliyi tutanda üzlər görməsin, Şirvanşahdan intiqam almaq həvəsinə düşüb qoşununu Şirvan üzərinə yönəldə bilər.

Şirvanşah davam etdi:

—Qonşuluğumuzda da o qədər sakitlik deyil. Seyid Əli gürcü padşahı Georki ilə ittifaq bağlayıb, Miranşaha tabe olmamağı qət edib. İndi onlar Miranşaha xərac vermirlər. Onları Şahzadənin hədələri də qorxuda bilməyib. Onlar nəinki, Miranşahın Şəkiyə, yaxud Gürcüstana soxulacağından ehtiyat etmirlər, hətta Əlincə üzərinə yeriyib onun mühafizəçilərinə kömək etmək istəyirlər. Belə bir şəraitdə, əlbəttə, Miranşahın hər zaman Gürcüstana və ya Şəkiyə basqın edəcəyini gözləmək olar, bu, eyni zamanda Şirvana basqın deməkdir. Çünki biz Miranşah hücum edəcəyi təqdirdə onların köməyinə ketməyi qət etmişik.

Adətən danışıqları diqqətlə dinləyin Şeyx Bəhlul, hərdən bir söhbətə qoşulardı. Şirvanşah danışdı qurtarandan sonra o dedi:

—Belə çıxır ki, hansı yana dönürük dönək Miranşahla toqquşma labüddür.

Şirvanşah öz məsləhətçilərilə söhbət etdiyi günlərdə Miranşah yenə eys-ışrətlə məşğul idi. Lakin o iki gün əvvəl atasından Bağdada yürüş əmrini almış və onun icrasına hazırlıq görürdü. O, Bağdada səfərə çıxmazdan qabaq böyük kef məclisi düzəltmişdi. Buraya Təbrizin ən görkəmli şairləri, sazəndələri və xanəndələri çağırılmışdı. Şair alim Məhəmməd Qaxıstani, Şəmsəddin Məhəmməd, ney çalan Qütb-Əb-Din, udçalan Həbib-Udi, xanəndə Əbd-əl-Mömin də öz dəstəsilə məclisə dəvət olunmuşdu.

Təbrizdə, padşah sarayını özünün iqamətgahı etmiş Miranşah məclisin lap yuxarı hissəsində salınmış sağ və soluna mütəkkələr düzölmüş deşəkdə oturmuşdu. O bərk kefli idi. Yanındakılara ağzına nə gəldi danışdı:

—Biz bir-iki aydan sonra Bağdadda, vaxtilə dünyaya hakim olmuş xəlifələrin saraylarında kef eləyəcəyik. Gündə bir sarayda məclis düzəldəcəyəm, hər gün, çünki indi dünyanın ağaları bizik. Gərək atamın əlindən qaçıb Rumda gizlənmiş, sonra yenə qayıdıb Bağdadı tutmuş

Əhməd padşahın başına bir oyun açam ki, Bağdadın yolunu həmişəlik unutsun.

Miranşah birdən söhbəti dəyişdi, üzünü sazəndələrə tutaraq dedi:

—Çalın, oxuyun. Təbrizlilər muğamları yaxşı oxuyurlar, elə oxuyurlar ki, qəm dəryasında boğulanlara əl uzadıb, onları çıxarır, bəzilərini isə qəm dəryasına qərq edir. Mən indi qəm dəryasındayam, elə oxuyun ki, batmayım, qəmdən qurtarım, əks halda, məndən inciməyin, sizi asdıracağam.

Neylə Ud Bayatı-şiraz dəstgahına başladılar. Əbd-əl- Mömün təsnifdən başlamış sazəndələri öz dəfilə müşayiət edirdi. Sonra o, neyin həzin sədaları altında Bayatı-şiraz oxumağa başladı. Arada çalınan təsnifdən sonra udun müşayiətilə Bayatı-İsfahan hissəsinə keçəndə, onun zil, pərdə-pərdə yüksələrək dalğalanan səsi Miranşahın sarayından kənardə da eşidilirdi. Bayatı-şiraz muğamı oxunduqdan sonra Miranşah sazəndələrə və xanəndəyə qızıl pulla dolu üç kisə atdı və yenə oxumağı əmr etdi. Xanəndə iki saata qədər oxudu. O, segah oxuyanda Miranşah bağırdı:

—Bəsdir, bir az da oxusan ürəyim parçalanacaq, durun rədd olun.

Sazəndələr getdilər. Gecədən xeyli keçmiş, camaat yorulmuşdu, amma heç kim yerindən tərpənməyəcək cürət etmədi. Miranşah isə durmaq fikrində deyildi. O, bayaq başladığı söhbəti davam etdirirmiş kimi üzünü yanındakılara, sağ və solunda oturmuş oğlanları Sultan Xəlilə və Ömərə tutaraq dedi;

—Bəli, biz Bağdadı tutacağıq, özü də lap tez. Bundan Sahibqran razı qalacaq. Sonra, mən azğınlaşmış Gürcüstan padşahını və Şəki hökmdarını cəzalandıracağam, bəlkə yol üstü bir Şirvana da girdik. Axı Əhməd padşah Şirvanşahın qayınatasıdır. Bizim onun üstünə getməyimiz Şirvanşahı bizə qarşı durmağa məcbur edəcək. Deyirlər onun arvadı, Əhmədin qızını deyirəm, ağıllı arvadıdır, həm də atasını çox istəyir O,

Şirvanşahı bizə qarşı qaldırmağa çalışacaq. Bizə də bu lazımdır, onda Şirvana soxulmağa bəhanə olar.

Miranşah yenə susdu, xeyli dinmədi, bir azdan isə onun xorultusu eşidildi. Məclisdəkilər sevincək qalxıb sarayı tərk etdilər.

* * *

Miranşahın gündən-günə daha da quduzlaşması, camaatın başına min bir oyun açması, təbrizli ustaların, sənətkarların yüz illər boyu yaratdıqları abidələri, sənət əsərlərini məhv etməsi, təbrizlilərin səbr kasasını doldurmuşdu, onlar üsyana hazır idilər, lakin başçıları yox idi, üsyanı təşkil edib onu istiqamətləndirməyi öz üzərinə götürmək istəyənlər çox olsa da, təşəbbüskar yox idi. Nəhayət, üsyana rəhbərliyi öz üzərinə şəhərdəki sənətkarların əxi təşkilaqlarından birinin başçısı Əxi Qəssab götürdü. O, şəhərin bütün sənət sahələrinin Əxi sənətkar təşkilatlarının başçılarını öz evinə dəvət etməklə fəaliyyətə başladı. Bütün Əxi təşkilatlarının başçıları Əxi Qəssabın çağırışına məmnuniyyətlə səs verdilər. Məclis cəm olandan sonra ilk sözü deməyə Əxi Qəssaba imkan yaratmadılar və bir ağızdan üsyana başlamaq, Miranşahı Təbrizdən qovmaq təklifini irəli sürdülər. Onların hamısını məmnuniyyətlə dinləmiş Əxi Qəssab gülümsündü və dedi:

—Çox gözəl, çox əcəb. Demək hamımız üsyana başlamaq tərəfdarıyıq. Ancaq üsyana başlamaq üçün çox ciddi hazırlaşmaq lazımdır, səbrlə, tələsmədən döyüş dəstələri yaratmaq, döyüşçüləri silahdan istifadə etməyi öyrətmək, nə bilim o qədər iş görmək gərəkdir ki. Ona görə də biz üsyana rəhbərlik eləyəcəyik mərkəz yaradıb hərəyə bir iş tapşırmalıyıq. Biz tam hazır olandan sonra isə üsyana başlamaq üçün elverişli şərait gözləməliyik.

Əxi Qəssabın evinə toplaşanların hamısı onun sözlərilə razılaşdı, onu özlərinin başçısı seçdilər, şəhərdə yaşayan çəribaşılardan, sənətkar nümayəndələrindən ibarət qərargah yaratdılar. Üsyana hazırlıq başlandı. Əxi Qəssab onları evindən yola salarkən dedi:

—Mən qərargahın üzvləri ilə hər iki-üç gündən bir görüşməliyəm, üsyana başlamağa az qalmış görüş hər gün olmalıdır. Hazırlıq işlərini başa çatdırandan sonra yığışib üsyan gününü müəyyənləşdirərik. Aldığım məlumata görə Miranşah, Bağdad üzərinə getməyə hazırlaşır. Məncə üsyana başlamaq, onda yaxşı şərait yaranacaqdır, Təbrizdə qoşun qalmaqdadı; Biz o vaxta kimi bütün hazırlıq işlərini qurtarmağa çalışmalıyıq.

Miranşahın Təbrizdəki qoşunları ilə Təbrizdən Bağdad üzərinə hərəkətə başlaması üsyana hazırlaşanların gözlədiklərindən çox tez oldu. Qərargah hələ döyüşçü dəstələrini nəinki hazırlaya bilmişdi, heç döyüşçü dəstələrinə daxil olanların hamısının siyahılarını tərtib edib hissələrə bölərək hər birinə bilikli hərbi — başçı təyin edə bilməmişdi. Ona görə də Miranşahın Təbrizdən çıxmasının ertəsi günü Əxi Qəssab qərargah üzvləri ilə bərabər bütün sənət sahələrinin Əxi təşkilatlarının başçılarını da məsləhətləşmək üçün yanına çağırdı. Müzakirədə duran başlıca məsələ üsyan gününü müəyyənləşdirmək idi.

Əxi Qəssab hamı yığışan kimi dedi:

—Üsyan üçün nəzərdə tutduğumuz əlverişli gün çatıb. İndi Təbrizdə Miranşahın çərilərini barmaqda saymaq olar. Biz Miranşahın Təbrizdən lap uzaqlaşmasını gözləməliyik. Bağdada çatmasını gözləməliyik. Onsuz da hələ üsyana hazır deyilik. Qalan işləri ən çoxu bir həftəyə görüb qurtarmalıyıq. Bu gün cümə günüdür. Sabahkı şənbə deyil, o biri şənbə günü başlamalıyıq. Nə deyirsiniz?

Əxi Qəssaba etiraz edən olmadı. Yığıncaqda iştirak edən şəhər ruhanisi dedi:

—Şənbə yaxşı gündür. Saatin xoş vaxtları ən çox şənbə günlərində olur. Tanrı köməyimiz olsun.

Hamı bir ağızdan «amin» dedi. Əxi Qəssab qərargah üzvlərini əyləyib qalan camaatı azad etdi. Qərargah üzvlərinə əlavə tapşırıqlar verdi və üsyan başlanan günə kimi hər gün onun yanına məlumat verməyə gəlmələrini tapşırırdı.

Üsyana başlamaq gününün ərəfəsində, cümə günü Əxi Qəssab qərargah üzvlərini toplayıb üsyanı dan sökülən vaxtı başlamağı qət etdiyini bildirdi. Şəhərdə Miranşahın istinadgahı olan yerlərin hamısına eyni vaxtda hücum etmək üçün, həmin yerləri dəstələr arasında bölüşdü, Təbriz sarayını öz iqamətgahı elan etdi. Saraya hücum edəcək üsyançılar dəstəsinə müəyyən olunmuş dəstələrin başçıları ilə birlikdə Əxi Qəssabın özü başçılıq edəcəkdir.

Üsyan təyin olunmuş vaxtda başlandı və nəzərdə tutulmuş bütün yerlər asanlıqla, əsasən döyüzsüz ələ keçirildi. Qəflətən yaxalanmış çərilər təslim olmaqdan başqa çarə görmədilər, əsir alındılar. Təkcə Təbriz sarayını ələ keçirmək bir qədər çətin oldu. Burada olan qoşun hissəsi nisbətən böyük idi və çox ciddi müqavimət göstərirdi. Sarayı qəti həmlə ilə almaq olardı, ancaq Əxi Qəssab Təbriz şəhərinin bu gözəl abidələrindən birinin zədə almasını istəmir, müqavimət göstərənləri sülh yolu ilə təslim olmağa çağırmağa üstünlük verirdi. Sarayın müdafiə bürclərində əlverişli mövqe tutmuş çərilər Əxi Qəssabın təklifini rədd edib ciddi müqavimət göstərirdilər. Çəribaşılardan biri saraya hücumu gecəyə saxlamağı təklif etdi və keçə yarısı müqavimət göstərənləri təslim edə biləcəyini bildirdi. O dedi:

—Camaatımızı nahaq yerə qırdırmağın nə xeyri? Mən saraya xəlvəti yol bilirəm. İndi o yolla iş görmək olmaz, duyuq düşərlər. Gecəyarısı, gözətçilərdən başqa hamının şirin yuxuda olduğu vaxt o yolla sarayın həyətinə doluşarıq. Qalanı su içmək kimi asan olacaqdır.

Əxi Qəssab etiraz etmədi, ancaq düşməni duyuq salmamaqdan ötrü döyüşü dayandırmadı, saray müdafiəçilərinə ox atmağı ara verməməyi əmr etdi. Gecəyarısı üsyançılar sarayı ələ keçirdilər, Təbriz bütövlüklə üsyançıların əlinə keçdi.

Şəhərdə üsyanın qələbə çalmasından bir aydan artıq keçməsinə baxmayaraq üsyançılar nə edəcəklərini bilmirdilər. Onlar uzun-uzadı şəhərə hansı padşahı dəvət etməyi müzakirə edirdilər. Onların fikrincə padşahsız ölkə ola bilməzdi. Üsyan başçılarından böyük əksəriyyəti Təbrizi Şirvanşah Şeyx İbrahimə təslim etməyin tərəfdarı idi. Ancaq onların həmişə yaxşı bilirdi ki, Teymurləngin müttəfiqi olan Şeyx İbrahim bu təklifi qəbul etməz. Buna baxmayaraq çox gətür-qoydan sonra öz nümayəndələrini Şamaxıya göndərməyi qəət etdilər, ancaq göndərə bilmədilər. Bağdadda olarkən üsyan xəbərini almış Miranşah üsyanı yatırmağa tələsdi, tezliklə onun qoşunları Təbrizi mühasirəyə aldılar.

Əxi Qəssab yenə qərargah üzvlərini və Əxi təşkilatlarını başçılarını yığdı və dedi:

—Bu dəfə bizimki gətirmədi, özümüdə ədalətli padşah tapa bilmədik. Miranşaha müqavimət göstərsək şəhəri qırğına verərik. Darvazaları açsaq yaxşıdır. İnşallah bir də əlimizə belə bir fürsət düşər və onda bir ədalətli padşah gətirərik Təbrizə.

Minbaşılardan biri dilləndi:

—Biz səni özümüdə başçı seçmişik, söylədiyin kimi də eləyəcəyik. Ancaq qorxuram o dəli yenə heç kimə aman verməyə.

Əxi Qəssab dinmədi, hamını gözdən keçirdi, hamı susurdu. Onların hamısını Miranşahın şəhər camaatının başına gətirəcəyi müsibət düşündürürdü. Bu vaxt gözətçi başı içəri girdi və dedi:

—Miranşah xəbər göndərmiş ki, şəhər darvazalarını açsaq camaata aman verəcəyəm.

Bu xəbər hamını sevindirdi, lakin çox qısa müddətə. Onlar bilirdilər ki, Miranşah sözünə sadıq adam deyil. Həqiqətən də elə oldu. Üsyançılar darvazaları açdılar. Miranşah üsyançılara verdiyi vədə deyil, Bağdadda içdiyi anda sadıq qaldı:

—Gərək o üsyankar təbrizlilərə bir divan tutam ki, neçə il əvvəl Sahibqranın təbrizlilərin başlarından qurduğu qüllələr onlara az görünsün. Gərək onlara bir divan tutam ki, bundan əvvəlki qərinələrdə ömür sürmüş və sonrakı qərinələrdə yaşayacaq nəsillər belə şeyi nə körmüş, nə də eşitmiş olsunlar. And olsun Məhəmməd ül-Mustafanın müqəddəs qəbrinə, onların başına bir oyun açım ki, səsini Hindistana yola düşməyə hazırlaşan Sahibqran eşidib mənə afərin desin.

Miranşah Təbriz camatına amansız divan tutdu, əhaliyə əziyyət verməkdə, onları qırmaqda xüsusi canfəşanlıq göstərənlərə peşkeş payladı.

Son iki-üç ildə Miranşah hər hansı bir hadisə ilə əlaqədar olaraq öz yaxın adamlarına o qədər mükafat, peşkeş paylamış, o qədər kef məclisləri düzəltmişdi ki, əhalinin amansız surətdə soyulmasına, qarət edilməsinə, həddindən çox vergilərin yığılmasına baxmayaraq xəzinə boşalmaq üzrə idi. Bu, Miranşahı əsla narahat etmirdi. O, Təbriz üsyanının qan içində boğandan sonra yenə sarayda böyük məclis düzəltdi, üç gün, üç gecə eyş-işrətlə məşğul oldu. Lakin dördüncü gün aldığı bəd xəbər bütün içdiklərini burnundan tökdü. Gürcüstan hakimi Georgi Şəki hökmdarı Seyid Əli ilə ittifaq bağlayaraq, nəinki Miranşahı tanımaq istəməmiş, hətta öz qoşunları ilə Əlincə qalası müdafiəçilərinin köməyinə getmiş, qalanı mühasirəyə alanlarla döyüşə girərək, onlara böyük ziyan vurmuş və Əhməd padşahın oğlu Tahiri əsirlikdən qurtarmışlar.

Miranşah yuxudan çox əsəbi durdu. Bərk başı ağrıyırdı, aldığı xəbər isə onu lap hövsələdən çıxardı. Belə hallarda Miranşah atasından da amansız olurdu. Odur ki, ən yaxın adamları belə onun gözüne

görünməməyə çalışırdı. Miranşah əlini-əlinə vuran kimi yavəri içəri girdi. O, bir əlilə ətli sinəsini, digər əli ilə isə saqqalını qaşuya-qaşuya bir gözü yumulu halda oturmuş, hərdən bir dodaqaltı kimisə söyürdü. Öz ağasını belə vəziyyətdə birinci dəfə görə yavər, ondan səs çıxmadığını görüb iki addım irəlilədi. Miranşah o biri gözünü də açdı, alnını qırışdırdı, əlini şişman qarnına aparıb, onu ovuşdura-ovuşdura dedi:

—Hanı bu qırılmışlar, niyə yoxa çıxıblar?

—Kimi buyurursan, Şahzadə?

—Kimi buyurursan, kimi buyurursan, hamını, qoy hamı gəlsin.

—Bəs səhər yeməyi gətirməyim.

—Rədd ol, get zəhrimar gətir, dedim ki, camaatı çağır. Yavur «baş üstə» deyib getdi. Bir neçə dəqiqədən sonra oğlanları Sultan Xəlillə Əbubəkr gəldilər, onların ardınca digər əyanlar otağa doluşdular. Miranşah yenə bir gözünü yummuş, heç kimə baxmırdı. Birdən o başını qaldırdı, gözünü açdı, otağı nəzərdən keçirəndən sonra qışqırmağa başladı:

—Səhərin gözü açılmamış nə almısınız başımın üstünü. Qoymazsınız bir az dincələk? Hələ heç əl-üzümə su vurmamışam, dilimə bir tikə dəyməyib.

O yenə susdu, iki gözünü də yumdu, sinəsini qaşıyan əli tərپənməsəydi, onu yatmış zənn etmək olardı. Bir də gözlərini açanda oğlanlarını gördü:

—Hə, yaxşı olub gəlmisiniz. Bu şəkiliblə gürcülər yenə baş qaldırıblar. Əlincəyə gəlib bizim qoşunları sındırıblar. — Sonra o Əbubəkrə müraciət edərək,

— Baban fərman verib ki, Əlincəni tez alağ. İndi nəinki onu almağ, lap qoşunları qırdırmaq qorxusu var. Səni oraya göndərirəm. Get, o kafirlərlə əlbir olan Seyidəlinin də, o kafir padşah gürcünün də başlarını mənə gətir. İndi, bu saat yola düş. Əbubəkr atasına təzim edib çıxdı.

Miranşah Əbubəkri Təbrizdən yola saldığı gün Əlincə altında şiddətli vuruşmalar gedirdi. Seyid Əli ilə Georki bilirdilər ki, Miranşah mütləq kömək göndərəcəkdir, ona görə də qısa müddətə olsa da qalanı mühasirədən qurtarıb, qala müdafiəçilərinin tükənməkdə olan ərzaq, su, həmçinin sursat ehtiyatını əhya etmək istəyirdilər. Qalada xüsusilə su qıtlığı var idi. Burada olan su ehtiyatı tamamilə tükənmiş, bütün hovuzlar boşalmışdı. Həmin gün də müttəfiqlər müvəffəqiyyət qazana bilmədilər. Axşam Seyid Əli ilə Georki görüşdülər. Seyid Əli dedi:

—Biz qüvvələrn parçalamışıq. Hərəmiş qalanın bir tərəfində vuruşurduq. Əlbəttə, mən demək istəmirəm ki, bu bizim səhvimizdir, biz qalanın iki darvazasını tuta bilərik, gücümüz də çatır, sabah olmasa da, iki-üç günə bunu edə bilərik. Ancaq vaxt daralıb, Miranşah oğlu Əbubəkri başçılığı ilə böyük qoşun göndərib. O, gəlincə qalaya yol açmasaq sonra bu iş müşğülləşəcək. Onda mühafizəçilər aclıq və susuzluqdan qırılar, qala təslim olar. Biz sabah qoşunları birləşdirib, bir darvaza uğrunda vuruşub, onu almalı, ora yol açmalıyıq. Bəsdir, onda biz qala müdafiəçilərini dardan qurtarıyıq.

Qalanı mühasirədə saxlayan Teymurləng qoşunları əsasən Əlincə şəhərində yerləşmişdilər. Əlincə çayı sahilində olan bu kiçik şəhərin qurtaracağı qalanın şəhər tərəfdən olan yolu, qalaya qalxan qayaya dirənirdi. Şəhər tərəfdən qalanın yeganə yolu olan bu qayanın üstündə bir-birinin ardınca yeddi divar bu hasarların biri ilə digəri arasında yüz addım məsafə var idi. Qalaya hücum edən düşmən qalanın bilavasitə hasarlarına çatana qədər yeddi hasarı aşmalı yaxud darvazasından keçməli idi. Əks tərəfdən də qalaya yol şəhər tərəfdən olan yol kimi idi.

Qala hündür sıldırım qaya üzərində yerləşmiş yalnız iki tərəfdən hasara alınmışdı, qalan dövrəsi uçuruma baxır və hasara almağa ehtiyac yox idi. Qalada, qayada çapılmış və su ehtiyatı saxlamaq üçün beş hovuz, ərzaq toplamaq üçün anbarlar, yaşayış evləri, tövlələr və s. tikintilər var idi. Əlincə qalasının yerləşdiyi qaya ilə yanaşı ikinci bir

sıldırım qaya yuksəlirdi. Bu qayaya yeganə yol qaladan idi. Bu yol da şahrah yol deyildi, yalnız qurğular düzəldib oraya getmək olardı. Qala üzərində təhlükə artanda qalabəyi ikinci qaya üzərinə keçirdi. Burada da tikililər vardı və bu qayanı almaq qeyri mümkün idi.

Qala ilə yaxşı tanış olan Seyid Əli, qoşunların zərbəsini bir istiqamətə yönəltməklə onun mühasirəsini tez yarmaq istəyirdi.

Georgi ona etiraz etmədi:

—Sən mənim böyük qardaşımsan. Atam da səni özünə qardaş hesab eləyirdi. Təcrübən də mənimkindən çoxdur. Mən sən deyənlə razı. İndi də görək, hansı darvazaya yol açmaq daha əlverişli və vacibdir.

Seyid Əli gülümsündü:

—Elə mən indicə bu barədə danışmaq istəyirdim. Sən öz qoşunlarını mənim bu gün vuruşduğum yerə, şəhər tərəfə olan darvaza istiqamətinə gətirməlisən. Bizə bu darvazaya yol açmaq lazımdır. Doğrudur, sən tərəfdə olan darvazaya yol açmaq daha asandır, ancaq biz buradan yol açmalıyıq. Onda, Şahzadə Tahiri də əsirlikdən qurtararıq, onu yaxınlıqda Əlincə şəhərində saxlayırlar.

Teymurun qoşunları səhər açılan kimi döyüş vəziyyəti aldılar. Adətən müttəfiqlər hücumə səhərdən başlayırdılar. Lakin bu gün səhər açılmış, gün xeyli qalxmışdısa da, müttəfiqlər hücumə keçmədilər. Teymurun qoşunları bunu düşmənin dünən ağır itgi alması ilə əlaqələndirərək, arxayınlaşdılar ki, daha bu gün hücum olmayacaqdır. Seyid Əliyə və Georgiyə də bu lazım idi. Onlar bunu qabaqcadan fikirləşdilər. Günorta namazından on-onbeş dəqiqə sonra müttəfiqlərin qoşunları hücumə keçdilər. İki istiqamət əvəzinə bir istiqamətdən, həm də qəflətən zərbə almış Teymurləngin əsgərləri özlərini itirdilər, geri çəkildilər, sonra isə sayca onlardan çox olan müttəfiqlərin qarşısından qaçmağa başladılar. Heç hücum başlanandan bir saat keçməmişdi ki, müttəfiqlər artıq darvazanın önündə idilər. Seyid Əli Teymurləngin qoşunları əmirinin iqamətgahına can atırdı, bilirdi ki, Tahir oradadır.

Tezliklə o, iqamətgahı ələ keçirə bildi, ancaq Tahiri orada tapmadı. Xoşbəxtlikdən iqamətgahda iki nəfər yüzbaşı əsir alındı. Yüzbaşılardan birinə beş-altı çubuq vurdurandan sonra Tahirin yerini dedi. O, şəhərdə, zirzəmidə gizlədilmişdi.

Əbubəkrin qoşunları yetişənə qədər Əlincə qalasının müdafiəçiləri ərzaqla təmin edildilər. Su daşımağa ehtiyac olmadı, şiddətli yağış yağdı. Qaladakı hovuzların hamısı doldu. Ərzaq daşınan günlərdə müttəfiq qoşunlarla qalanı mühasirədə saxlayan qoşunlar arasında cüzi toqquşmalar olurdu. Müttəfiqlər öz qüvvələrini Əbubəkrə toqquşmaya saxlayırdılar.

Qalaya ərzaq daşınıb qurtarmasından üç gün sonra Əbubəkrin qoşunları Əlincə qalasına yaxınlaşdılar. Müttəfiqlər öz qüvvələrini qalanın Əlincə şəhəri yaxınlığındakı darvazası tərəfə topladılar və burada döyüş baş verdi. Müttəfiq qoşunlar ilk döyüşdə üstünlük qazandılar. Əbubəkr qüvvələrini toplamaq üçün geri çəkilmək istəyəndə Seyid Əli qışqırdı:

—Tülkü kimi hara qaçırsan, çıx meydana, mənimlə vuruşmağa.

Əbubəkr atının başını çəkməyə məcbur oldu. Seyid Əlinin sözlərini onun ətrafındakı əyanlar və əsgərlər eşitmişdilər. Əbubəkr cavabında dedi:

—Mən hər gədə-güdə ilə döyüşə girmirəm, ona qılınc çəkmirəm.

Seyid Əli çox sakitliklə cavab verdi:

—Mənim əsl-nəsəbim hamıya bəllidir. Orlatlar nəslidir, sənin nəslindən qədim və uludur. Gəl dədə-babamızı qəbrdən çıxarmayaq, qoy rahat yatsınlar, allah onlara rəhmət eləsin. Əgər kişiliyin çatırsa meydana çıx.

Əbubəkr atını meydana sürdü, iki sərkerdə üz-üzə dayandı: biri saç-saqqalı ağarmış, lakin kifayət qədər gümrəh və çevik, digəri isə cavan oğlan. Onlar üz-üzə dayandılar, qoşunlar böyük dövrə vurdular. Əbubəkrin qoşunları onun arxasında, Seyid Əlininki onun. Əvvəl əmud ilə vuruşmağı şərtləşdilər. Onlar Atlarının başını çevirərək əks

istişamətə çaparaq, öz qoşunlarına çatanda dayandılar. Qalxanlarını və əmudlarını döyüş vəziyyətdə tutaraq bir-birlərinə tərəf çapmağa başladılar, bir an keçməmişdi ki, əmudlar qalxanlara toxunaraq sındı. Qılinc vuruşması da fayda vermədi, hər ikisinin qılincı uzun çəkən döyüşdən sonra sındı. Oxla vuruşmaq növbəsi çatdı. Onların hər ikisi atlarını öz qoşunlarının yanına qədər sürüb dayanmalı, oxla-yayı hazırlayaraq üz-üzə çapmalı və ox atmalı idilər. Seyid Əli atının başını qoşunları dayanan yerə çevirdi. Əbubəkr də belə etdi. öz nifrətlərini bürüzə vermədilər, verməyə qorxdular. Ssyid Əlini arxadan oxla vurdu. Seyid geriyə çevrilib:

—Ax, namərd — deyərək atından yerə sərildi. Ox kürəyindən keçib ürəyinə sancılmışdı.

Əbubəkrin bu hərəkəti dəfələrlə sərkərdələrin təkbətək vuruşmalarının şahidi olmuş əsgərlərin, o cümlədən öz qoşununun əsgərlərinin nifrətinə səbəb oldu. Doğrudur, onlar öz nifrətlərini bürüzə vermədilər, verməyə qorxdular. Seyid Əlinin əsgərləri nəre çəkərək hücumla keçdilər. Minbaşılardan biri bağırdı:

—Qorxaq tülkü, namərd, çıx meydana.

Əbubəkr onun bağırtısına əhəmiyyət verməyib meydandan qaçdı. Seyid Əlinin qoşunları, gürcülərlə birlikdə Əbubəkrin qoşunlarının üzərinə töküldülər. Amansız, qanlı vuruşma başlandı. Qılinc, əmüd, nizə, qalxan toqquşmasından qopan gurultu, nəre çəkən, yaxud ağır yara alıb yıxılan əsgərlərin bağırtısına qarışdı. Bu qanlı döyüş iki saat çəkdi, müttəfiqlər qalib gəldilər. Əbubəkrin qoşunlarından sağ qalanları döyüş meydanından qaçdılar. Müttəfiqlər vuruşmanı dayandırmayaraq, Əlincəni mühasirədə saxlayan qoşunlara basqın etdilər və yenə də qələbə qazandılar. Əlincə qalası on bir ildən sonra müvəqqəti də olsa mühasirədən çıxdı. İllər boyu qalada olub, ailəsini, uşaqlarını görməyə həsrət qalmış qala müdafiəçiləri Əlincə şəhərinə, ətraf kəndlərə getmək, onları görüb qayıtmaq imkanı əldə etdilər.

Müttəfiq qoşunlar bir neçə gün Əlincə ətrafında dincəldikdən sonra öz ölkələrinə yola düşdülər. Şəkililərə Seyid Əlinin oğlu Seyid Əhməd başçılıq edirdi. Onlar Tahiri də özləri ilə Şəkiyə apardılar.

Oğlunun məğlub olması, Əlincənin mühasirədən çıxması xəbəri Miranşaha ovda çatdı. O, təbil vurdurdu və tələsik Təbrizə qayıtdı. Əbubəkr də qayıdıb gəldi. Miranşah oğlunu təpədən dırnağa qədər nəzərdən keçirərək dedi:

—Bir buna bax, o boyda qoşunla, iki nəfər lüt-üryanın öhdəsindən gələ bilməməsi qırağa qalsın, Əmir Teymurun nəvəsi döyüş maydanında xəyanət edib, həm də tülkü kimi qaçıb.

O, üzünü əyanlara tutaraq soruşdu:

—Deyin görək bunun cəzası nədir. Şahzadə olmasaydı çubuqla döydürərdim. Aparın onu atın zirzəmiyə, qoy heç olmasa bir həftə orada siçanlarla qalıb yaxşı fikirləşsin. Sonra imkan verərik ləkəni təmizləyər. Əbubəkr getdi. Miranşah daha da əsəbiləşdi:

—Əmir Teymur böyük-böyük padşahları taxtdan salıb, indi Hindistana hücum edir, yəqin ki, hind padşahını da diz çökdürəcək, ancaq bu iki xırda hakimin öhdəsindən gələ bilmirik. Neçə dəfə məmləkətlərini viran eləmişik, yenə baş qaldırıblar.

O susdu, var-gəl etməyə başladı. Kök bədənini arıq qıçları güclə saxlayırmış kimi səndirləyirdi. Yaxşı yeriyə bilməməsi onu lap özündən çıxardı:

—Qıracağam, hamısını qıracağam, nə uşaq, nə böyük qoyacağam.

Miranşahın əsəbiliyi dəliliyə çevrildi. O, əlini qılıncına ataraq qınından çıxardı və sağa-sola hərləməyə başladı. Ətrafdakılar vahimə içində geriye çəkildilər. Miranşah isə ağzı köpüklənə-köpüklənə bağırırdı. Mənasız, bir-birilə əlaqəsiz sözləri səpirdi. O, birdən susdu, yalın qılıncını yerə dirədi, ona söykənmiş kimi dayandı, əyanlar yaxınlaşıb onu dövrəyə aldılar, qılınc əlindən düşdü və arxası üstə yığılanda onu tutdular. Miranşah özündən getdi. Əvvəlcə o sakit idi,

ancaq bir qədər sonra çapalamağa, ağızından köpük axmağa başladı. Şahzadənin belə vəziyyətini birinci dəfə görməyən əyanlar narahat olmadılar. Miranşah yarım saata qədər çapaladıqdan sonra sakitləşdi və dərin yuxuya getdi.

Səhəri gün Miranşah yatağından sakit durdu, ancaq başı bərk ağrıdığından, get-gedə əsəbiləşirdi, sanki ağır zərbə aldıqdan sonra yastı burnu tutulduğundan fısıltısı yataq otağını götürmüşdü. O, əlini-əlinə vurdu. Kənim içəri girdi. Miranşah başını qaldırmadan:

—Əbubəkri buraya gətirin — dedi.

Əbubəkr içəri girib qapının ağzında dayandı. Miranşah başını qaldırmasa da onu gördü və:

—Yaxın gəl—dedi.

Əbubəkr hürkək addımlarla ona yaxınlaşdı. Miranşah başını qaldırdı. Əbubəkr onun sifətində, güclə seçilən gözlərində qəzəb deyil, mülayimlik görüb sakitləşdi və atasının göstərdiyi yerdə oturdu.

Miranşah onu sorğu-suala tutdu, döyüşün kedişini bütün təfərrüatı ilə öyrəndikdən sonra soruşdu:

—Bəs Seyid Əlinin meyidini orada basdırdılar?

—Yox, onu öldürən kimi qarışıqlıq düşdü, mənim adamlarım bundan istifadə eləyib meyidi oğurladılar, onun başını özümlə gətirmişəm.

Miranşah yerindən sıçradı, oğlunu qucaqladı:

—Bəs bunu niyə demirdin? — deyə soruşdu.

Əbubəkr başını aşağı dikdi. O, atasına deyə bilmədi ki, sənin dəliliyin tutmuşdu, danışmağa imkan vermirdin. Miranşah soruşdu:

—Bəs baş haradadır?

—Minbaşılardan birində.

—Nə yaxşı oldu. Heç bilirsən nə yaxşı iş eləmişən? Bu başı Səmərqəndə, Sahibqrana göndərəcəyəm. Bu o demək olacaq ki, sənün üzünə ağ olanların hamısının aqibətini belə görəcəksən. Bu ona

hindistanda ələ keçirdiyi sərvətindən artıq olacaqdır. Get başı gətir, tapşır çaparlar da hazır olsunlar, ələ indicə göndərək.

Əbubəkr çıxdı, Miranşahın kefi kökəldi, başağrısı da keçdi. Ovdan sonra kef məclisi düzəltməyə adət etmiş Miranşah, dünənin əvəzini çıxmaq üçün axşama hazırlıq görmək əmri verdikdən sonra əmirləri və əyanları yanına çağırdı. Eyni vaxtda Əbubəkr də gəldi. O, əlindəki boxçanı atasına uzatdı. Miranşah boxçanı açıb sağ əlilə başı, ağ saqqalından tutub qaldırdı və dedi:

—Baxın, bu şəkili Seyid Əlinin başıdır. Oğlum gətirib, Əbubəkr.

O, başı yuxarı qaldırıb əlində yellətməyə başladı və sö- zünə davam etdi:

—Gedin hazırlaşın, üç gündən sonra yola düşürük. Gürcüstanı da, Şəkini də viran edəcəyik. And olsun allahın birliyinə, gərək Şəkinin yerini sürdürüb taxıl əkdirəm. Bax, indi Şəkidə bu başın oğlu Seyid Əhməd hökmdarlıq eləyir. Onun da başını qara saçlarından tutub belə yellətməsəm, peyğəmbər əleyhissalam belimi qırsın. Gürcü padşahı gürcünün də başını öz əlimlə kəsəcəyəm. Gedin, hazırlıq görün.

Sərkərdələr getdilər. Miranşah hələ də Seyid Əlinin başın əlində yellədirdi. Nəhayət, o, başı Əbubəkrə uzadaraq:

—Al, göndər getsin — dedi və yemək gətirilməsini əmr etdi.

Miranşah axşama təyin etdiyi eyş-işrət məclisinə daxil olanda kefi lap kök idi. Butün gecə eyş-işrətdə keçdi. Səhərə yaxın yatağa girdi. Ayılan kimi yenə məclisi davam etdirdi. Eyş-işrət üç gün, üç gecə davam etdi. Dördüncü gün, qoşunlar səfərə hazır idi, ancaq Miranşah yatağından qalxa bilmədi. Halı özündə deyildi, qızdırması yüksək idi, sayıqlayırdı. Əbubəkr, əmirlərə səfərin təxirə salındığını bildirdi, Miranşah yalnız bir həftədən sonra gözlərinn açdı. O çox zəifləmişdi, danışmağa da taqəti yox idi. Buna baxmayaraq o gözlərini açan kimi:

—Atımı gətirsinlər, indicə yola düşürük, — deyə pıçıldadı.

Əbubəkr və Sultan Xəlil atalarının yanında idilər. Sultan Xəlil dedi:

—Ata, indi axşamdır, həm də çox zəifsen, bir neçə gün gözləməli olacaqsan.

Miranşah inildədi, bir söz demədi, gözlərini yumdu, yuxuya getdi. Beş gündən sonra o, artıq yatağından durub yeriyir, iştahası da açılmışdı. İki gün də keçəndən sonra əmr etdi:

Sabah yola düşürük, səhər tezdən.

Onlar birbaşa Gürcüstan üzərinə yeridilər. Gürcülər şiddətli müqavimət göstərdilər, Miranşahın qoşunlarına xeyli tələfat verdilər. Ancaq onlar sayca üstün düşmənin irəliləməsinin qarşısını ala bilmədilər. Miranşah Tiflisi, Gürcüstanın başqa şəhər və kəndlərini viranəyə çevirdi. Georgi bir dəstə atlı ilə lağlarda gizlənməyə məcbur oldu. Miranşah qoşunları ilə Şəki üzərinə hərəkət etdi.

Teymurləng qoşunlarının dəfələrlə Şəki dağlarına və meşələrinə soxularaq böyük itgi verməsini bilən Miranşah, Gürcüstanda xeyli adam itirdiyindən, Seyid Əhmədi qorxutmaq yolu ilə Şəkini tabe etməyi qərara aldı. O, məktubunda yazırdı ki, əgər Seyid Əhməd kəfəni boynuna salıb onun hüzuruna gəlsə, xərac vermə günahından keçər, Şəkini qırğına verməz. Seyid Əhməd ona kinayə ilə dolu cavab məktubu yazdı:

«Möhtərəm Şahzadə həzrətləri! Şəkililər qonaqpərvərdir. Onlar son tikələrini də qonağa verərlər, ancaq sən kimi çağırılmamış qonağa yox. Sənə xərac vermərik. Sənin atan böyük sərkərdə Əmir Teymur belə Şəki hökmdarını boynunda kəfən hüzuruna çağırmaıb. Ona görə yox ki, sənə bilmir, yox, o səndən çox-çox ağıllıdır, o bilir ki, şəkililərlə belə rəftar etmək olmaz. Çalış ki, döyüş zamanı mənimlə üzləşməyəsən, başına heyfin kəlsin.

Şəki hökmdarı Seyid Əhməd Orlat»

Seyid Əhmədin cavab məktubu Miranşahı özündən çıxardı:

—Sən bir gör nə yazır, bunun cürətinə bax, dilinin uzunluğuna bax. Yaxşı, mən o dili dibindən kəsməsəm Məhəmmədi Mustafa əleyhissalam belimi qırsın.

O dərindən nəfəs aldıqdan sonra sözüne davam etdi:

—Onun dilinin belə uzun olmasının səbəbi var, ona dil verən var. And olsun allaha, bax elə indicə Şəkini kənardə qoyub, birbaş Şirvan üstünə gedərdim, onu tarmar edərdim, Şeyx İbrahimi öz eyvanında asdırardım. Neyləmək ki, Sahibqran onu qoruyub saxlayır. Elə bil ona aşiq olub.

Əbubəkr dədi:

—Ata, Şirvanşah yatmayıb, gələnlər deyirlər ki, o, sərhəddə xeyli qoşun yığıb, görünür ondan xoşun gəlmədiyini bilir. Gürcüstandan sonra Şirvan üzərinə getsək də bir şey çıxmaz, o çox güclüdür.

Miranşah əsəbi halda onun sözünü kəsdi:

—Yaxşı, mənə ağıl öyrətmə. Şirvanın üzərinə gedən yoxdur. Baban bunu bizə bağışlamaz.

Miranşah Şəkiyə hücumə başladı. Həmişə olduğu kimi, bu dəfə də qəsbkarlar Şəkini dağıtdılarsa da, kəndləri xarabalığa döndərdilərsə də, şəkiliblərin müqavimətini qıra bilmədilər. Onlar dağlara, meşələrə çəkilərək mübarizəni davam etdirdilər.

Miranşah Təbrizə qayıdanda Sahibqranın Hindistandan geri dönməsi xəbərini aldı. Əmir Teymur oğluna Hindistanda ələ keçirdiyi 120 fildən beşini göndərmişdi. O, Şirvana, Şeyx İbrahime də bir ağ fil hədiyyə göndərmişdi və Miranşah onu sahibinə çatdırmalı idi. Şəkiddən qayıdarkən Şeyx İbrahimin əlindən zəncir çeynəyən Miranşah atasının Şirvanşaha da fil göndərməsi, həm də Şirvana ötürməli olması onu lap haldan çıxardı. O, yenə kükrədi, ətrafındakılara ağzı köpüklənə-köpüklənə bağırmağa başladı. Miranşahın əhvalının belə səbəbsiz pozulması təəccüb doğurmadı, ancaq bu gün, atasının mərhəmətinə layiq olaraq hədiyyələr alması onu sevindirməli idi. Onlar bunun əsl səbəbindən xəbərləri yox idi. Miranşah isə açıb deyə bilmirdi. Yalnız

Əbubəkrlə Sultan Xəlil onun əsəbiləşməsinin səbəbsiz olmasını bilir, atalarını sakitləşdirməyə çalışırdılar.

Əbubəkr atasını əsəbiləşdirmiş filləri aparmağı, Şirvanşaha gedəsi fili sahibinə çatdırmağı əmr etdi. O, Miranşahın getdikcə daha da coşduğunu görərək, onu yataq otağına aparmaq istədi. Miranşah onu itələyərək at tələb etdi. Atını çəkdilər, minib dördnalə sürdü. Əbubəkrlə Sultan Xəlil və digər əyanlar da, həmçinin böyük mühafizə dəstəsi onun ardınca götürüldülər. Miranşah Təbrizin mərkəz hissəsində tikilmiş, dəfələrlə xarabaya döndərilmiş Təbrizdə toxunulmamış qalmış böyük ikimərtəbəli, gözəl işlənmiş memarlıq abidəsi olan binanın qarşısında dayandı. Bu bina hələ Səlcuq Sultanı Toğrul bəy vaxtı tikilmiş karvansaraya birləşmişdi. Miranşah atdan düşdü, binanı və karvansaranı xeyli süzəndən sonra bağırdı:

—Yandırın, tez olun, yandırın bu imarəti də, karvansaranı da.

Əsgərlər evdə və karvansarada olanları bayıra çıxarmaq istəyəndə Miranşah bağırdı:

—Yandırın, adamlarla bahəm yandırın.

Binaya və karvansaraya od vurdular. Evdəkilər qapıları sındıraraq bayıra atıldılar. Miranşah onları oxla nişan alıb atırdı. Evdən və karvansaradan çıxıb qaçanların hamısını vurmağı çatdıra bilməyən Miranşah bağırır, nəre çəkirdi. O, getdikcə süstləşdi, yanğın qurtaran vaxt, o da kötüyündən qopmuş çürük ağac kimi təfildən yerə sərildi, yanındakılar onu tutmağa da imkan tapmadılar. Miranşah ağır, şişman bədəni daş döşəməyə bərk dəydi, bir neçə yerdən göyərirdi.

Miranşah yatağından qalxanda axşama az qalırdı. O, saray bəyini çağırıb eyş-işrət məclisi düzəltməyi əmr etdi. Saray bəyi həmişəki kimi «bə çeşm» deyib getmədi, dayandı. Miranşah gözlərini ona zilləyib:

—Nə durmusan, getsənə — deyə bağırdı.

Saray bəyi qorxa-qorxa dedi:

—Qurbanın olum vəsait tükənib.

—Get xəzinədara de ki, nə qədər lazımdır versin.

—Demişəm vermək istəmir.

Miranşah:

—Gədə necə yəni vermək istəmir — deyə bağırdı və —get onu buraya çağır —dedi.

Xəzinədar qorxa-qorxa içəri girib, qapı ağzında dayandı. Miranşah onu gören kimi qışqırdı:

—Kişi, məmləkətin sahibi mənəm, yoxsa sən?

Uzun illər Teymurləngə xidmət etmiş qoca xəzinədar titrək səslə dedi:

—Nə sənsən, nə də mən, Sahibqrandır.

—O məni buraya niyə qoyub?

—Qoyub ki, məmləkəti idarə eləyəsən, həm də xəzinəni doldurasan. Xəzinə isə əksinə boşalıb.

Miranşah əsəbi halda:

—Get, saray bəyinə nə lazımdır, ver.

—Verə bilməyəcəyəm, Şahzadə.

Miranşah lap özündən çıxdı:

—Necə verməyəcəksən? Kişi, əmr eləyəyəm səni asarlar.

—Sahibi-ixtiyarsan şahzadə, ancaq Sahibqran bunu sənə bağışlamaz, mən ona sədaqətlə qulluq eləmişəm, o bunu yaxşı bilir. Səni buraya qoyanda xəzinədən göz-qulaq olmamı tapşırıb. Sən xəzinəni boşaltmısan. Gecə-gündüz eyş-işrət, kim gəldi kisə-kisə peşkeş vermək. Buna xəzinə dözər?

Miranşah nəsə demək istədi, xəzinədar sözünə davam etdi:

—Şahzadə, arvadın da dünən baş götürüb getdi.

Miranşah dik atıldı.

—Necə? Hansı arvadım, hara gedib?

—Sultan Xəlilin anası, Sahibqranın yanına, Səmərqəndə yola düşüb.

—Bəs mənə niyə deməyib?

Xəzinədar çiyinlərini çəkdi. Miranşah əlilə işarə etdi ki, o gedə bilər. Xəzinədar çıxdı. Miranşah Sultan Xəlili çağırırdı və o gələn kimi bağırdı:

—Bir dəstə atlı götür, get ananı qaytar.

Sultan Xəlil başını aşağı dikdi. Miranşah yenə bağırdı. Sultan Xəlil dedi:

—Yox, ata, gedə bilmərəm, anamın getməsindən xəbərim var. O mənim sözümə baxmadı, dedi ki, məmləkətin naminə mütləq getməlidir. Bir də ki, atan səni mənim ardımca göndərsə də, qayıtmayacağam, qılıncı çəkib vuruşacağam, qoy oğlum mənim qatilim olsun.

—Məqsədi məndən Sahibqrana xəbər aparmaqdır?

—Bilmirəm ata, o nəyə görə getməsini demədi, dedi ki, belə lazımdır.

Miranşah dinmədi, süstləşdi və yatağına uzandı. Sultan Xəlil atasının yanından çıxdı.

ÜSYAN

— **G**örəsən bu dəfə başımıza nə fəlakət gələcək?

—Ata, deyirlər Şirvana gəlməyəcək, məqsədi oğlu Miranşahı tənbeh eləməkdir. Sonra, deyəsən Gürcüstana, Şəkiyə hücum eləyəcək, onların hökmdarı Teymurlənki tanımaq istəmirdilər.

Hacı Seyid Məhəmməd mütəkkəyə söykənərək dedi:

—Fərqi nədir, ay oğul, onlar da, onların camaatı da bizdəndir.

—Şəki və Gürcüstan hökmdarları bir az ağıllı olsaydılar, camaatlarının başına bu qədər oyun gəlməzdi. Teymurləng Şəkini, Gürcüstanı neçə dəfə dağıdıb? Onlar da Şeyx İbrahim kimi hərəkət etsəydilər, həm

məmləkətləri fəlakətə düşər olmazdı, həm də camaat bu qədər məşəqqət çəkməzdi.

—Onlar, görünür, belə hesab eləyirlər ki, Teymurləngə xərac vermək məmləkətin istiqlaliyyətini itirməkdir.

Şahxəndan təəccüblə soruşdu:

—Bəs xərac vermək məmləkətin istiqlaliyyətini itirmək deyil, nədir?

—Sən də gah nala vurursan, gah mıxa. Bəs indicə deyirdin ki, onlar da Şeyx İbrahim kimi hərəkət etsəydilər qazanardılar.

—Yenə həmin fikirdə qalırım. Məsələ burasındadır ki, Şeyx İbrahim xərac vermir. O, bəzi şeylər boyun olub, ancaq işi elə qurur ki, Teymurləng xərac tələb eləmir. Mən Şəki və Gürcüstan hökmdarlarına belə olmağı deyirəm.

Yusif içəri girdi, salamlayıb əyləşdi və dedi:

—Şəhərdə yaman həngamə var. Teymurləng Şirvanşaha Hindistandan gətirdiyi fillərdən birini peşkəş göndərib. İri, ağ fildir. Camaat tökülüşüb filə baxır.

Şahxəndan atasına dedi:

—Görürsənmi, ata, Şeyx İbrahim Teymurləngin oğlu, qardaşı deyil, onların nəslindən də deyil, ancaq Teymurləng ona fil peşkəş göndərib. Məsələ fildə deyil, məsələ bu peşkəşin mahiyyətindədir.

—Elədir, oğul. Teymurləng hər adama, xüsusən ona tabe adama fil göndərməz. Bu bir daha təsdiq edir ki, o, Şirvanşahı özünün müttəfiqi hesab eləyir.

—Yusif yenə sözə qarışdı:

—Şəhərdə söhbət gedir ki Sığırrı tərəfdə Allahyar bəy adlı bir mülkədar, qonşu mülkədarın torpağında yaşayan bir kəndlinin qızı gəlin gedərkən onu qaçıрмаq istəmişdir. Bu böyük həngaməyə çevrilib, Şirvanşah oraya qoşun göndərib.

Hacı Seyid Məhəmməd dedi:

—Görünür, kəndlilər Allahyar bəyin bu binamus hərəkatinə dözməyib üsyan eləyiblər. Allahyar bəyi tanıyıram. hələ Huşəng şahı taxtdan salanda, Şeyx İbrahimi də taxta gətirəndə az canfəşanlıq etmədi. Allahyar bəyi tanıyanların çoxları buna təəccüblə baxırdı.

—Neyşə? O da görünür, başqa bəylər kimi Huşəngin fərasətsizliyindən narazı idi.

—Əksinə. Ona Huşəng kimi padşah lazım idi ki, o da öz yerində, öz mülkündə balaca padşah olsun. Gördü ki, o qoşulmasa da Huşəngi yıxacaqlar, təzə padşahın qılığına girib, yenə öz yerinin padşahı olsun. Ancaq o deyən olmadı. Şeyx İbrahim dedi ki, Şirvan torpağında bir padşah var, o da mənəm. Allahyar bəy bundan çox narazı qaldısa da, boyun əyməli oldu. Bir neçə il əvvəl Allahyar bəy Şirvanşaha qəsd hazırlamaq fikrində də olub. Əvvəldən əzazil mülkədar olan, camaatı soyan Allahyar bəyə Şirvanşah qulaqburması verib, buna baxmayaraq, o yenə də əlaltından bildiyini eləyir. İndi də görünür, xalqın qızlarına əl atmağa başlayıb.

Hacı Seyid Məhəmməd tənknəfəs oldu, öskürməyə başladı. O, xəstəlikdən sonra hələ də özünə gələ bilməmişdi. Küçə darvazasının döyülməsi onların hamısının nəzərini cəlb etdi. Darvazaya Yusif getdi, Hacı Seyid Məhəmmədin ən istəkli müridlərindən biri, vaxtilə Qazı Mövlanə Zəhirəddini Nəimi əleyhinə hərəkətdən əl çəkməyə məcbur edən Əliəkbər idi. O, həmişə olduğu kimi gülə-gülə gəlirdi. Əliəkbər içəri girib salam verdi. Hacı ona oturmağa yer göstərib dedi:

—Tənknəfəslik, öskürək aman vermədi ki, sözümü deyib qurtarım. Mən elə onu demək istəyirdim ki, Əliəkbər həmin yerlərdəndir, bu günlərdə gələr, xəbər gətirər. İndi budur, o, yanımızdadır. Olub keçəni özü danışar.

Əliəkbərin sifətindən təbəssüm silindi, o ciddi görkəm aldı və dedi:

—Bəli, hacı, Allahyar bəy lap azğınlaşıb, camaatın başına min oyun açır. Yəqin ki, eşitmisiniz, camaatın namusuna əl atır. Buna dözmək olmazdı, Padşah qoşunları gəlməsəydi Allahyar bəy o dünyalıq olmuşdu. Şahxəndan dilləndi:

—Bayaqdan bu barədə söhbət gedir, ancaq qırıq-qırıq. Bir əməlli-başlı danış görək necə olub axı...

Payızın axırlarına Azərbaycan torpağı, xüsusən düzənlik yerlər — Aran cənnətə çevrilir. Şirvan düzənliyində bu il də payız belə gözəl keçirdi. Kəndlilər artıq il boyu tər tökərək yetişdirdikləri məhsulu yığmış, dövlət xəzinəsinə və mülkədarlara verəcəkləri verkiləri ödəmiş, qış əkin işlərini başa çatdırmışdı. Kəndlilər adətən öz oğlanlarını ilin bu fəslində evləndirir, qızlarını köçürürdülər.

Sığırrı kəndinin camaatı da vergiləri ödəmişdilər. Allahyar bəy, Şirvanşahın artıq vergi yığmağı qadağan etməsinə baxmayaraq, bu il yenə kəndlilərdən nəzərdə tutulandan artıq taxıl yığmışdı. İki narazı kəndli Şirvanşaha xəbər verəcəyini bildirdikdə, Allahyar bəy onları çubuqla döydürmüşdü. Bununla belə o, kəndlilərin Şirvanşaha şikayət edəcəyindən qorxur və tədbirlər görürdü ki, Şamaxıya gedən olmasın.

Payızın son günlərində səhər tezdən yatağından qalxmış Allahyar bəy havanın çox gözəl olduğunu görərək tezliklə on nəfərin müşayiətilə kənddən çıxdı. O, atının başını Ərəbxəyal kəndi tərəfə, Sığırrı ilə Ərəbxəyal kəndi arasında ov üçün çox əlverişli yer olan sahəyə sürdü. Birinci gün ələ ov keçmədi. O, düzənlikdə gecələdi. Səhəri gün hava yenə yaxşı idi və Allahyar bəyin işi avand oldu, o bir neçə turac, qırqovul və bir ceyran vurdu. Allahyar bəy və onun adamları ov eləyə-eləyə özləri də hiss etmədən Ərəbxəyal mülkədarının sahəsinə girdilər. Onların xoşbəxtliyindən mülkədar bundan xəbər tutmadı. Allahyar bəyi sevməyən, ona ədavət bəsləyən Ərəbxəyal mülkədarı Cavad bəy kənddə yox idi. Günortadan sonra hava döndü, bir an içində göyün üzünü qara buludlar örtüdü, yağış səpələməyə başladı. Allahyar bəy yığışlanmağı,

geri qayıtmağı tapşırıb atının başını öz kəndinə tərəf çevirmək istəyirdi ki, şiddətli ildırım çaxdı, göy guruldadı və yağış bərkidi. Allahyar bəy lap yaxınlıqda olan Ərəbxəyal kəndinə getməyi qət etdi və atını ora sürməyə başladı. Bəyi müşayiət edənlərdən biri ona yaxınlaşıb dedi:

—Bəy, hara gedirsən, bilmirsən ki, Cavad bəy sənə kin-küdurət saxlayır?

—Əvvələn, mən ona heç bir pislik eləməmişəm, ikincisi biz onsuz da indi onun torpağındayıq. Qonaq gedirik, özü də onun evinə yox, kəndin qırağındakı evə. Qonağa zaval yoxdur, sürün atlarınızı.

Onlar nələc qalıb atlarını Allahyar bəyin ardınca sürdülər. Kəndə girən kimi, yoldan bir qədər kənarda böyük həyətin kənarında, çiy kərpicdən tikilib üstü samanla örtülmüş evin yanında dayandılar. Ətrafı kol-kosla əhatə olunmuş həyəətə girib, ev qapısını döydülər. Qarıya cavan bir qız çıxdı. O, kişiləri görüb, üzünü bir az gizlətdi, ancaq tam bürünmədi və soruşdu:

—Nə istəyirsiniz?

—Ev sahibini çağır.

—Evdə bir mənəm, bir də ki, anam, nə sözün var de.

—Kişi olmayan evdə gecələməyə yer verməzlər, biz gedək.

—Neyşə vermirlər. Düşün atdan, allaha da qurban olaq, onun tonaqlarına da. Bir az darısqallıq olaçaq, birtəhər yerləşərsiniz.

Allahyar bəy atdan düşdü, o biri atlılar da düşdülər. Atları rahatlayıb evə doldular. Ana nlə qız qonaqlara lazımı hörmət edədilər, yemək hazırladılar, yatmaq vaxtı gələndə, özləri qonşunun evinə getdilər. Səhər tezdən Allahyar bəy və adamları yataqlarından qalxanda, ana ilə qızı ayaqüstə gördülər. Onlar qonaqlara səhər yeməyi hazırlamışdılar. Allahyar bəy onlara yemək gətirən qıza diqqətlə baxırdı. Dünən onu yaxşı görə bilməmişdi, yağış, evin alaqqaranlıq olması buna imkan verməmişdi, gözəl, çox gözəl qız idi. O, yemək gətirib yığışdırdığı müddətdə bir dəfə də olsun gözlərini qaldırıb, qonaqlara baxmadı.

Allahyar bəy onun gözlərini görə bilmədi. Səhər yeməyindən sonra qonaqlar atlandılar. Allahyar bəy ev sahiblərinə razılıq edib dedi:

—Heç soruşmadınız ki, ay qonaq sən kimsən? Çox sağ olun, tanımadığınızı, bilmədiyiniz adamlara çox hörmət elədiniz, allah sizdən razı olsun, süfrəniz həmişə ruzulu olsun.

Qızın anası cavabında dedi:

—Allah qonağının kim olmasını soruşmaq bizdə adət deyil. Kim olur olsun, qapımızı döydü, demək qonağımızdır. Bu kasıb komamız həmişə qonağa, yol ötənə sığınaq olub.

Allahyar bəy:

—Çox sağ ol bacım. Yenə bilsən yaxşıdır, qonağının adı Allahyar bəydir — deyib atını qamçılıdı.. Ana ilə qız gözdən itənə qədər onların ardınca baxdılar. Onlar evə girəndən soıra ana qızına dedi:

—Ay Naznaz yaxşı ki, Cavad bəy kənddə yoxdur, yoxsa qan düşəcəkdə, özü də harada, lap bizim evdə.

—Yox, ay ana Cavad bəy Allahyar bəylə düşmən olsa da, qonağa toxunmazdı.

—Qonaq onun evində deyildi ki, toxunmaya. Qonaq onun deyildi.

—Neyşə elə deyirsən. Bu kənd onundur, biz də Cavad bəyin kəndliləriyik, deməli qonaq da onundur.

—Hər halda yaxşı oldu ki, Cavad bəy bilmədi.

Naznazın anasını daha çox narahat edən, təşvişə salan başqa şey idi. O, səhərdən Allahyar bəyə göz qoyurdu. Allahyar bəy Naznazdan gözlərini çəkmirdi, elə hey ona baxırdı. O, bəylərin rəiyyət qızını xoşlamalarının nə ilə qurtara biləcəyini yaxşı bilirdi. O, bəyin qızı istəyəcəyindən qorxurdu. Bilirdi ki, bəyin neçə arvadı var, yaşı çoxdur, ancaq bəyə nə var ki, o haçan istəsə, kimlə istəsə evlənə bilər. Anaya yalnız bir şey təskinlik verirdi ki, qızı artıq nişanlanıb, onun sahibi var. Bununla belə o qorxurdu. Bəyə nişanlı qızın nişanını qaytarmağa nə var ki. Ana bütün günü xəyal içində keçirdi. Axırda o özünə belə təskinlik

verdi ki, Allahyar bəy ona düşmən olan mülkədarın kəndindən qız istəməyə çəkinər. O yəqin bilir ki, düşmən kəndin mülkədarı öz rəiyyətinin qızının, ona düşmən olan adama ərə getməsinə razı olmaz.

Allahyar bəy bütün yol boyu dinmədi. Onu müşayiət edənlər bəyin belə dinməzliyinə təəccüb edir, çiyinlərini dartırdılar. Bəy adını da bilmədiyi, qonağı olduğu evin qızına vurulmuşdu, qızın xəyalını bir an da başından çıxara bilmirdi. Allahyar bəy, necə olursa-olsun qızı ələ keçirməyi, fürsət düşən kimi onu qaçırmağı qət etdi.

Ovdan qayıdandan bir neçə gün sonra havalar lap soyudu, qar yağdı. Allahyar bəy beş atlı ilə kənddən çıxaraq, Ərəbxəyala yollandı. Məqsədi, yenə qonaq adı ilə gecələdiyi evə girmək, gecə yarısı qızı qaçırmaq idi, ona görə də keçən dəfəki kimi, on nəfərlə deyil, beş nəfərlə çıxmışdı ki, yerin gen-bol olmasını bəhanə gətirərək ev sahiblərini qonşuya getməyə qoymasın. Onlar Ərəbxəyala yaxınlaşanda axşamdan xeyli keçmişdi. Naznazın anası it hürüşməsinə eşidib pəncərəyə yaxınlaşdı, qarın yaratdığı aydınlıqda Allahyar bəyi seçə bildi. O, Allahyar bəyi neçə gün idi ki, gözləyirdi. Bəyləri, xüsusən Allahyar bəy kimilərini yaxşı tanıyan ana onun gələcəyini, mütləq gələcəyini, Naznazı qaçırmaq istəyəcəyini bilirdi. Ona görə də onu görən kimi tez qapı-bacanı möhkəmlətdi, pəncərənin dal taxtalarını vurdu.

Qapı döyüləndə, kimdir soruşmaq əvəzinə dedi:

—Allahyar bəy, xeyir ola, deyəsən yol azmısan.

—Hə, allah qonağı qəbul eləmirsən?

—Allaha da qurban olum, qonağına da, ancaq səni içəri çağırıram.

—Neyşə, bizdən pislik görmüsən, nədir?

—Yox, ancaq indi pis niyyətlə gəlmisən, səni içəri buraxmaram.

Bayaqdan bəri anasının qapı-bacanı möhkəmlətməsinə baxan Naznaz, indi onun Allahyar bəylə danışığını dinləyir və heyrətə gəlirdi ki, anası neyşə belə edir, qonağı qapıda qoyur.

O dedi:

—Ana, qurban olum, sən neyləyirsən? Görmürsən bayırda şaxtadır, neyşə qonağı içəri buraxmırsan.

—Sən get bir yerdə otur, işimə qarışma. Nə elədiyimi bilirəm.

Bayırdan yenə Allahyar bəyin səsi eşidilirdi:

—Ay bacım, sənin evində duz-çörək yemişəm, allah eləməmiş mənim nə pis niyyətim ola bilər?

—Yaxşı, deyək ki, pis niyyətin yoxdur, get o biri evlərə. Mən səni içəri buraxmayacağam.

Allahyar bəy gördü ki, şirin dil kömək eləmir, arvad qapını açan deyil, hədəyə keçdi:

—Arvad, sən bəylə danışırısan, aç qapını, yoxsa sənə çox baha oturur.

—Məni qorxutma, hədələmə, kişi zənəni hədələməz, indi mənə lap aydın oldu ki, sən pis niyyətlə gəlmisən. Allahın lənətinə gələsən, çıx get burdan.

Allahyar bəy qapıya üç-dörd zərbə vurdu. O, qapını sındırmaq istəyirdi. Naznazla anası elə çığırdılar ki, bütün kənd ayağa qalxdı, hay-küy qopdu, Allahyar bəylə adamları cəld atlanaraq aradan çıxdılar.

Səhəri gün ana Naznazın nişanlısının anası ilə görüşdü. Onlar kəndin o biri başında, kənddən də beş-altı yüz addım aralıda, tək evdə yaşayırdılar. Şənbə günü toy etmək qərarlaşdırıldı. Nişanlı oğlan da, onun atası da toyu şənbə günü etməyə etiraz etmədilər. Onlar toya hazırlaşmaqla bərabər, Allahyar bəyin gəlini qaçırtmaq cəhdinə qarşı da tədbir gördülər.

Toy günü hava yenə yumşaldı. Gündüz, günəşin ilıq şüaları, palçıqlı yeri təpiti, axşam da havanın yaxşı olması toyxananı həyətdə qurmağa imkan verdi.

Hələ axşama qalmış toyxanadan neylə nağara səsi eşidilməyə başladı. Cavanlar oynayır, gülüşür, zarafatlaşırdı. Qaranlıq çökməyə bir saat

qalmış bəy evi gəlin evinə axışdı. Gəlini hay-küylə bəy evinə gətirəndə hava artıq qaralmışdı.

Allahyar bəy toy gününü qabaqcadan öyrənmişdi. O, düşməni Cavad bəyə öz gücünü nümayiş etdirmək məqsədilə Naznazı məhz toy günü qaçırmağı qət etmişdi. Toy günü Allahyar bəy bütün atlı dəstəsini səfərbərliyə aldı. O, öz kəndlilərinə inanmadığından, pulla tutulmuş yüz nəfərlik silahlı dəstə saxlayır, kəndlilərini nəfəs çəkməyə də qoymurdu. O, həmin dəstə ilə Ərəbxəyal kəndinə yola düşdü. Allahyar bəy kəsə yolla gəlib toyxanaya yarım ağac qalmış dayandı. Bura geniş düzənlik idi. Düzənlikdə üç-dörd kiçik təpə var idi. Allahyar bəy həmin təpələrin birinin arxasında yerləşərək, axşam qaranlığının düşməsini gözlədi. Qaş qaralan kimi o, dəstəsilə atlandı. O, toyxanaya yaxınlaşanda, kəndin o biri başında gəlini ələ keçirib aradan çıxmaq istəyirdi. Lakin belə olmadı, qabaqcadan görülmüş ehtiyat tədbirləri öz səmərəsini verdi. Əlliyyə qədər silahlı kəndli qəflətən Allahyar bəyin adamlarının qarşısına çıxdılar. Müqavimət gözləməyən Allahyar bəyin adamları özlərini bir anlığa itirsələr də, döyüşə girişdilər. Cavad bəyə xəbər göndərildi ki, Allahyar bəy kəndə hücum edib. O, öz atlıları ilə gələndə, Allahyar bəyin atlıları kəndliləri sıxışdıraraq, gəlini ələ keçirmiş və aradan çıxmaq istəyirdilər. Cavad bəyin atlıları onların qarşısını kəsdilər. Allahyar bəy gəlini buraxıb bir dəstə atlısı ilə qaçdı.

Gəlini qaçırmaq istəyən Allahyar bəyin məğlub olaraq qaçması Ərəbxəyal kəndi camaatının kefini kökəltdi. Nəinki Ərəbxəyal, ondan da uzaq kəndlərdə öz əzazilliyi, xudpəsəndliyi ilə məşhur olan Allahyar bəydən hamı qorxurdu və onu sıxışdırmaq, dəstəsini əzişdirməyin mümkün olmasını heç xəyalından keçirən də yox idi. Kəndlilər, Cavad bəyin də vaxtında köməyə gəlməsini qiymətləndirirdilər, xəsis, vergilər yığanda bir ovuc taxılı belə güzəştə getməyən Cavad bəy, dindar adam idi. Sakit həyat sürür, kəndlilərini nahaq yerə incitmir, Şirvanşahdan qorxurdu. Onun Allahyar bəylə də işi yox idi. Ancaq ondan zəhləsi

gedirdi, onu pisəməl adam hesab eləyir, kəndinə yaxın buraxmırdı. Onun kəndə basqın edib rəiyyət qızını qaçırmaq istəməsini «binamus, nalayiq hərəkət» adlandırıb, atlıları ilə kəndlilərinin köməyinə gəlməyi lazım bildi.

Allahyar bəy üzərində qələbə çalmış kəndlilər sakit olurdular, onlar Sağırriya hücum etmək, Allahyar bəyin evini yandırmaq istəyirdilər, Cavad xan buna imkan vermədi:

—Gedin, toyunuzu eləyin, sizin Allahyar bəyə gücünüz çatmaz.

Kəndlilər bəyə söz demədilər. hamı toyxanaya axışdı. Burada adam əlindən tərpənməyə yer yox idi. Toy gecə yarısına kimi davam etdi.

Səhəri gün təzə bəy dan yeri sökülməmiş yerindən qalxdı. Qonşu kəndlərdən gəlmiş qonaqlar da qalxmış, yola düşməyə hazırlaşdılar. Onlar bəyi belə tezdən ayaq üstə görüb təəccübləndilər, bəziləri onunla zarafatlaşmağa başladı:

—Ə, nə olub belə, yerin narahat idi, nədir? Gözlərinə yuxu getməyib?

Təzə bəy acıqlandı:

—Mən nə haydayam, siz nə hayda. Onun qanını daşlara dağıtmasam atamın oğlu deyiləm.

Qonaqlar arasında sığırriylar da var idi. Onlardan biri dilləndi:

—A kişi, get yıxıl yat hirsin soyusun. Allahyar bəyə girişmək hər adamın işi deyil, onun yüz nəfərlik dəstəsi var, tək ona nə eləyə bilərsən?

—Tək neyşə, bəs sən nəsən, bəs sizin hamınız kənardə qalacaqsınız? Mənim namusum sizinki deyil? Hamımız yığışsaq, bəyin külünü göyə sovurarıq.

—Biz hamımız yığışsaq da, bir şey çıxmaz, azıq, cəmi otuz-otuz beş nəfərik.

—Yox, biz çoxuq, lap çox. Bizim kəndliləri haylasam yüzü ayağa qalxar.

Hamı bir anlığa susdu, bir-birlərinə baxdı. Sığırılı qonaqlardan biri sözə qarışdı:

—Vallah düz deyirsən. Bizim kəndlilərin də səbr kasası çoxdan dolub. Buradan yüz nəfər oraya getsəniz Sığırılı kəndliləri də sizə qoşularlar. Lap üç-dörd yüz adam olar. Allahyar bəyin dədəsinə od vurarıq.

Ehtiraslar coşdu, hamı Allahyar bəyə qulaqburması verməyə tərəfdar çıxdı. İki saatdan sonra Ərəbxəyal kəndinin yüzdən artıq camaatı yaba, bel, bəziləri qılinc və balta ilə silahlanaraq kənd meydanına çıxdı. hay-küyə Cavad bəy gəldi. O, kəndlilərə dil tökməyə başladı:

—Bir fikirləşin, siz nə eləyirsiniz. Padşah var, divan var, özbaşınalığa yol verməz, qoşun gələr kəndimizi dağıdar.

Kimsə dilləndi:

—Şirvanşah bizə toxunmaz. O bilir ki, biz namusumuzu qoruyuruq.

—Şirvanşah dərəbəyliyə yol verməz, qayıdın geriyyə, arvad-uşaqlarınıza yazığınız gəlsin.

Kəndlilər Cavad bəyi eşitmədilər. hay-küylə Sığırılı kəndinə yola düşdülər. Yolun yarısını gedəndən sonra kəndlilərdən biri dedi:

—Yaxşı, bəs bizim başçımız kim olacaq? Axı biz oynamağa getmirik, davaya gedirik, gərək bir yol göstərənimiz olsun ya yox?

Kəndlilər dayandılar. Təzə bəyin yanında dayanmış dostu dedi:

—Bizi bu işə Əlhüseyn sövq eləyib, qoy o da başçımız olsun. Toxtamış xanla vuruşmalarda da olub, belə işlərdən başı çıxır.

Hamı razı oldu.

Kəndlilər Sığırılıya çatanda günortaya az qalmışdı. Yerli camaat onların gəlməsini gözləyirmiş kimi kənd küçələrini doldurdular. Onlar da əllərinə nə gəldi götürərək ərəbxəyallılara qoşuldular, böyük dəstə əmələ kəldi, hay-küylə Allahyar bəyin malikanəsinə hərəkət etdilər. Onları, bəyin daş hasar içərisinə alınmış böyük malikanəsinin

qarşısında silahlı dəstə qarşıladı. Kəndlilər bir anlığa dayandılar. Əlhüseyn qışqırdı:

—Nə durdunuz, vurun bunları.

Kəndlilər Allahyar bəyin adamlarını daşa basdılar. Onlar özlərini qalxanları ilə qoruyaraq irəliləməyə, kəndliləri sığıdırmağa cəhd göstərdilər. Lakin kəndlilər daşı yağış kimi yağdırırdılar. Silahlı dəstə geri çəkilib malikanənin həyətinə doluşaraq darvazanı bağladı, üsyançılar əvvəlcə darvazanı daşa basdılar, sonra isə hücumu keçib, darvazanı sındıraraq içəri soxulmağa çalışdılar. Bu vaxt hasarın üstünə çıxmış malikanə müdafiəçiləri kəndlilərin üzərinə ox yağdırmağa başladılar. Üsyançılardan bir neçəsi aldığı ox yarasından yerə sərildi, qalanları vahimə içində qaçmağa başladılar. Onlar ağacların, malikanədən kənarında olan tikililərin arxasında gizlənmə-gizlənmə ox mənzilindən aralanan- dan sonra dayandılar. Yeddi nəfər ölmüş, on iki nəfər isə yaranlanmışdı.

Gün gedək olduğundan axşam qaranlığı tez düşdü, lakin heç kim dağılışıb evinə getmək fikrində deyildi. Kəndlilərdən biri Əlhüseynə müraciətlə dedi:

—Səni özümüzlə başçı seçmişik, de görək neynəyəcəyik. Biz Allahyar bəyin mülkünü yaxınlaşa da bilmərik. Addımımızı atan kimi yenə oxları yağdıracaqlar.

Dizlərini qucaqlayıb oturmuş Əlhüseyn ayağa durdu və dedi:

—Nahaq elə fikirləşirsən. Səhər mülkə də yaxınlaşacağıq, lap onu yandıracağıq da.

—Necə? Onlar hamımızı qırırlar.

—Qırmazlar. Biz qalxan qayıraq, taxta qalxan. Belə qalxanlar bizi oxlardan qoruyar. Hələ axşamdandır. Hamının evində taxta var. Olmasa ağacları mişarlarıq. Qoy sığırlar taxta, ağac gətirsinlər. Gecə yarısına qədər qalxanları qayırıb qurtarırıq, sonra yatıb dincələrik, dan yeri sökülən kimi Allahyar bəyin mülkünü həmlə eləyərək.

Yerli kəndlilər dağılıbdılar. Bir azdan onlar taxta gətirdilər. Bə'ziləri qalın həsir və keçə gətirmişdi. İş qaydası kobud qalxana oxşar, ancaq oxlardan mühafizə olunmaq üçün yararlı şeylər qayırdı. Keçədən və həsirdən qayırmış qalxanlar da möhkəm idi və oxlardan mühafizə edə bilərdi. Onların üstünlüyü də var idi, taxta qalxanlara nisbətən xeyli yüngül idilər.

Cavad bəy kəndlilərinin onun sözüne baxmayaraq Sığırçı kəndinə, Allahyar bəyin üzərinə getdiklərini görüb, qorxuya düşdü. O özlüyündə kəndlilərin Allahyar bəyi əzişdirməsinin tərəfdarı idi, ancaq Şirvanşahın qəzəbinə keçəcəyindən ehtiyat edərək, Şamaxıya atlı qaçırdı.

Üsyançılar səhəri gün Allahyar bəyin malikanəsinə hücum etdilər. Yeni malikanə müdafiəçiləri kəndliləri ox atəsinə tutdular, lakin bu dəfə onların bütün cəhdləri boşa çıxdı. Atılan oxlar taxta qalxanlara sancılır, yaxud da ona dəyib, yerə düşürdü. Üsyançılar darvazaya yaxınlaşdırlarsa da, onu açma bilmədilər. Onlar darvazaya, dirəklərə zərbələr endirməyə başladılar. Bir neçə zərbədən sonra darvaza tab gətirməyib qırıldı. Kəndlilər hay küylə içəri doluşdular, bəyin mülkünü tarımar etdilər, sonra isə od vurdular. Mülkü müdafiə edənlərin çoxu əsir alındı, Allahyar bəy isə ələ keçmədi. O, kəndlilər içəri doluşanda, həyətin o biri başından meşəyə açılan qapıdan qaçdı. O, özü ilə iki böyük oğlunu da aparmış, arvadları, üç qızı və iki kiçik oğlunu isə qoyub getmişdi. Allahyar bəy arxayın idi ki, kəndlilər arvad-uşağa toxunmazlar. Doğrudanda onlar arvad-uşağa toxunmadılar, onların hamısının sığındığı həyətin bir kənarında olan kiçik binaya da dəymədilər.

Allahyar bəyin ələ keçməməsi üsyançıları dilxor etdi. Əlhüseyn dedi:

—O, uzağa gedə bilməz. Altmış atlı ilə meşəyə gedib oku axtararam.

Kəndlilərdən biri dedi:

—İndi yenə evlərimizə dağılışıb at gətirək?

—Neyşə, nə çoxdur Allahyar bəyin, onun əsgərlərinin atları. Odur ey..., o qapıdan çıx, gör meşədə nə qədər yəhərli at var.

Üsyançılardan altmış-altmış beş adam ayrıldı. Əlhüseyndə onlarla getdi. Qalan kəndlilər malikanənin həyətidə gəzişir, nə edəcəklərini bilmirdilər. Onlar bir saata qədər gözlədilər, gedənlər qayıtmadılar, bir azdan Şamaxıya gedən yolda böyük atlı dəstəsi görüldü. Onlar birbaş Allahyar bəyin malikanəsinə tərəf gəlirdilər. Dəstə malikanəyə yaxınlaşanda üsyançılardan biri dedi:

—Bu padşah qoşunudur, indi biz nə eləyəcəyik. Gəlin darvazanı düzəldək, onları içəri buraxmayaq.

O biri cavabında:

—Padşahla padşahlıq eləmək istəyirsən? Bir də axı bizim padşahla nə işimiz var?

—Onda bəs neynəyək?

—Heç nə. Qoy gəlsinlər, sakit durun.

Atlı dəstə malikanəyə yaxınlaşıb dayandı, qoşunlar kəndlilərin müqavimət göstərib-göstərməyəcəyini bilmirdilər. İki- üç dəqiqədən sonra dəstədən beş nəfər ayrılaraq atdan düşdü və malikanəyə tərəf gəldi. Kəndlilər onları sakit qarşıladılar. Əsgərlərlə gələn yüzbaşı soruşdu:

—Allahyar bəy hanı?

Qaçıb canını qurtardı.

Yüzbaşı yanındakı əsgərlərdən birinə nə dedisə, o həyətdən çıxıb tezliklə qoşun dəstəsi həyəətə daxil oldu. Minbaşı rütbəli dəstə başçısı kəndliləri hədələməyə başladı:

—Sizin hamınızı boğazından asmaq da azdır. Gör kişinin mülkünə nə divan tutmusunuz.

Kəndlilər dinmədilər. Minbaşı soruşdu:

—Başçınız kimdir?

Üsyançılar yenə dinmədilər. Minbaşı qışqırdı:

—Karsınız, nədir, eşitmirsiniz, başçınız kimdir?

Üsyançılardan biri irəli çıxdı:

—Başçımız yoxdur, elə hamımız başçıyıq. Minbaşı əsəbiləşərək:

—Çərənləmə—deyərək qışqırdı və əsgərlərinə dedi.

—Tutun onu, uzadın, on çubuq vurun.

Kəndlilər irəli çıxıb yoldaşlarını araya aldılar və atlılarla üz-üzə sıx dəstə yarandı. Vəziyyət gərginləşdi. Kəndini tutmaq istəyən əsgərlər dayanaraq minbaşıya baxırdılar. Minbaşı bağırmaqda davam etdi:

—Allahyar bəyin mülkünü yandırmısınız, indi də padşaha ağ olmaq istəyirsiniz? Bu sizə çox baha oturur.

Üsyançılardan biri, nisbətən yaşlısı ona yaxınlaşaraq dedi:

—Bəy, işdən xəbərən olsa bizi danlamazsan, padşah da danlamaz. Allahyar bəy binamusluq eləyib. Binamus namussuzluğunu bir yolla yuya bilər, bunu ki, yaxşı bilirsən, şükür olsun allaha, müsəlmansan.

Minbaşı ona nisbətən yumşaq cavab verdi:

—Nə namus-namus salmışan, rəiyyətsiniz, rəiyyətliliyinizi eləyin, siz hara bəylə namus davası eləmək hara?

—Bəy, namus hamıda olmalıdır, rəiyyətdə də, bəydə də. Rəiyyət bəylər kimi binamus iş görmür.

—Kəs səsini, kişi, sərsəmləmə, yoxsa dilini kəsdirərəm.

— Bəy, çox yuxarıdan getmə, heç bir şey edə bilməzsən, bu saat üzümü camaata çevirsəm sizi daş-qalaq eləyər, qılıncınızdan qorxmuruq. Biz padşaha heç vaxt ağ olmamışıq, indi də olmaq istəmirik.

—Hə, demək bu camaatın başçısı sənsən. Mənimlə Şamaxıya getməlisən. Səninlə on nəfər də getməlidir. Qoy qalan camaat evlərinə dağılsın.

Üsyançılardan biri qışqırdı:

—O bizim başçımız deyil. Minbaşı daha bərkdən bağırdı:

—Bəs kimdir?

—Əlhüseyn.

—Hanı Əlhüseyn, qabağa çıxsın.

O yoxdur.

—Bəs haradadır?

—Atlılarla Allahyar bəyi axtarmağa gedib.

Minbaşı bir qədər fikirləşəidən sonra üzünü üsyançılara tutaraq dedi:

—Dağılışın, gedin evlərinizə.

Üsyançılar bir-birinə baxdılar, onlardan biri dedi:

—Yox, dağılışa bilmərik, qoy başçımız gəlsin, görək nə deyir.

Başqa bir kəndli ona cavab verdi:

—Nə deyəcək ki? İşimiz Allahyar bəy ilədi, onu da ki, əldən buraxdıq.

Daha durub padşah qoşunları ilə vuruşmayacağıq ki. Bəy deyir dağılışın.

Kişi padşah adamıdır, onun adından danışır, dağılışın deyir,

dağılışmalıyıq.

Bu vaxt Əlhüseyn və onunla gedən atlılar qayıtdılar. Onlar getdikləri yolla, dal qapıdan gəlmişdilər, Allahyar bəyi tapa bilməmişdilər. Atlılar həyətdə padşahın qoşun dəstəsini görüb özlərini itirən kimi oldular, bir anlığa dayandılar. Əlhüseyn tez özünü ələ aldı və atdan düşərək, üsyançılara qarışdı. Qalan atlılar da belə etdilər. Minbaşı onların gəlməsini, atdan düşmələrini bir tamaşaçı kimi seyr etdikdən sonra soruşdu:

—Əlhüseyn kimdir?

Əlhüseyn irəli çıxdı və:

—Mənəm—dedi.

—Çox yaxşı. Camaata de dağılsın. On nəfər özünlə götür, mənimlə Şamaxıya gedəcəksən.

—Mən heç yerə gedən deyiləm.

—Güclə apararıq.

—Buyur, apar görüm necə aparırsan. Bax, bu qədər camaata gücün çatmaz.

—Camaat padşaha ağ olmaz.

—Mən də padşaha ağ olmuram.

—Padşah fərmanıdır, tapşırıb ki, şuluqluq salanların başçılarını cəzalandırım.

Bir az əvvəl danışan kəndli yenə sözə qarışdı:

—Ay Əlhüseyn, söz güləşdirmək nə lazım, deyir gedək, get. Padşah fərmanıdır. Mən öz borcumu yerinə yetirdim, Allahyar bəyin üstünə gedək dedin, gəldim. Neyşə gəldim? Çünki namus məsələsi vardı. İndi padşah fərmanına qarşı çıxıb bilmərəm. Mən xudahafiz.

O, camaatdan aralanaraq darvazaya tərəf getdi. Üsyançılar tərəddüd içində qaldılar, əvvəl iki-bir, üç-bir, sonra isə dəstə ilə onun ardınca getdilər. Əlhüseyn iyirmi-iyirmi beş nəfərlə qaldı. Padşah əsgərləri onları dəvrəyə aldılar, sonar isə malikhananın darvazalarının sınımış tayını örtüldülər. O Sirini isə qaldırıb yerinə qoydular.

Günortadan sonra kəntxuda hamını kənd meydanına topladı. Atlılar Əlhüseyni və yoldaşlarını buraya gətirdilər. Minbaşı danışmağa başladı, o çox danışdı. Axırda dedi:

—Doğrudur, Allahyar bəy pis iş görüb. Bunun üçün divan var, padşah var, özbaşınalıq eləyənlər cəzalanacaqlar. Padşah fərmanına görə şuluqluğa başçılıq eləyən Əlhüseynə iyirmi çubuq, qalanların isə hər birinə on çubuq vurulacaq.

Kəndlilər hay-küy saldılar. Atlılar qılınclarını çəkib hazır vəziyyətə aldılar. Minbaşı Əlhüseynə və yoldaşlarına qurşağa qədər soyunmağı əmr etdi. Onlar hərəkət etmədilər. Minbaşı bağırırdı:

—Soyunun, yoxsa sürütmənizi çəkdirərəm.

Əlhüseyn soyundu, o birilər də ona baxdılar. Əsgərlər onları uzatdılar və çubuqla döyməyə başladılar, dördüncü zərbədən sonra hamısının kürəyi qançır oldu. Eyni vaxtda iyirmi bir çubuq qalxıb-enirdi. Bir qəpərdən sonra isə iyirmi çubuq dayandı, yalnız biri qalxıb enməkdə davam etdi. On çubuq zərbəsi alanların hamısı yerindən özü qalxdı.

Əlhüseyni isə qaldırdılar. Minbaşı və əsgərlər getdilər. Camaat çubuqla döyülənləri öz evlərinə apardı. Onların hamısı Ərəbxəyal kəndindən idi, yaralarına təpitmə qoydular. Ərəbxəyallılar kəndlərinə qayıtmaq istədiklərini bildirdilər. Sığırırlar Əlhüseyni aparmaq üçün araba verdilər və kəndlilərin çoxu onları yola salmağa çıxdı. Onlar öz aralarında danışdılar:

—Bəy nə edir-etsin, ona ağ olmaq olmazmış. Bu da Şirvanşah, adil dediyimiz Şeyx İbrahim.

—A kişi, həmişə, rəiyyət rəiyyət olub, bəydə ki, bəy. Padşahlar da həmişə bəy tərəfində olublar.

—Heç kasıb padşahı olan eşitmişən?

—Axı bu yazıq nə eləyib ki. Bəy onun namusuna toxunmaq istəyib, o da intiqam alıb. Yazığı o qədər vurdular ki, heç yeriyə də bilmir.

—Bəs o biriləri demirsən.

—Qərəz ki, kasıb, rəiyyət həmişə günahkar çıxır.

Kəndlilər Əlhüseyni və yoldaşlarını yola salandan sonra da xeyli vaxt evlərinə getməyib, padşahdan, rəiyyətdən, bəydən danışdılar.

QÜRBƏTDƏ

Bu il Şamaxıda qış sərt keçirdi. Payızı çox yumşaq O keçsə də təkçə dağ rayonlarında deyil, dağ ətəyi və düzənlik yerlərdə də qar, çovğun tüğyan edirdi. Evdən başını çıxarmaq belə mümkün deyildi. Kəndlilərin zəmiləri qar yorğanı altında şirin qış yuxusuna getsə də, onların özlərinin həmişə olduğu kimi rahatlığı yox idi. Onlar yaz əkininə hazırlaşır, oduna kedir, adətən aran yerlərdə qışlayan və qış görməyən otlaqlarda otlayan heyvanlarına bu il yem axtarmalı olurdular. Şəhərdə isə necə hava olur-olsun sənətkarlar öz işləriylə

məşğul idilər. Yalnız bu əməkçi camaatın hesabına yaşayan, bəzən gecələri səhərə kimi eyş-işrətdə keçirənlər belə havada evdə, isti buxarının yanında oturub dincəlir, hərdənbir pancərə önünə gedərək ətrafı seyr edirdilər.

Uzun sürən əsirlikdən sonra Şamaxıya qayıtmış Yusif yenə əvvəlki kimi atası ilə bərabər papaqçılıq edirdi. İndi onlar artıq iki yox, üç idilər. Yusifin kiçik qardaşı da kamil papaqçı olmuşdu. Bu günlər Yusif sevinclə dolu həyəcanlı günlər keçirirdi. Atası ilə hacı Seyid Məhəmməd razılığa gəlmişdilər ki, qış günlərindən birində Nurcahanla onun toyunu etsinlər. Hacı Seyid Məhəmməd neçə il idi ki, oğlu Nəsimini görmürdü. İstəyirdi ki, o da Şamaxıya gəlsin, toyda iştirak eləsin. O, Nəsimiyə məktub göndərmişdi, ondan gələn cavabdan sonra toy günü təyin ediləcəkdi. Məktub göndərilən vaxtdan təxminən bir aya qədər keçirdi, lakin Nəsimidən cavab çıxmırdı.

Həmin soyuq günlərdən birində Hacı Seyid Məhəmməd Buxarının yanında uzanaraq sümüklərini qızdırırdı. O, demək olar ki, həmişə xəstə olurdu, ona görə də papaqçı dükənina Şahxəndan baxırdı. Hacı Seyid Məhəmməd buxarının üzbəüz tərəfində oturub, mürgüləyən Şahxəndana dedi:

—Ay oğul, bir aydır namə göndərmişik, ancaq qardaşımdan xəbər çıxmır ki, çıxmır.

Şahxəndan fikirləşirdi ki, artıq Nəsimi Şamaxıya gələn deyil, onunla yazışmalarından müəyyənləşdirmişdi ki, o özünü bütünlüklə ustadı Fəzlüllah Nəiminin işinə həsr etmiş Bağdad, Hələb və başqa şəhərləri gəzərək, onun təlimini yaymaqla məşğuldur. Bir il əvvəl o, Naxçıvana, Fəzlinin qəbrinin ziyarətinə gəlmişdi. Şahxəndana yazdığı məktubunda bildirmişdi ki, təəssüf Şamaxıya gəlməyə, onlarla, xüsusən qoca atası ilə görüşməyə imkan tapmamışdır. Bütün bunları bilən Şahxəndan səbirsizliklə oğlunun yolunu gözləyən atasının ümidini qırmaq istəmirdi:

—Gözləyək görək nə xəbər gəlir. Bilirsən ki, onun başı bərk qarışıqdır. Bəlkə hələbdən harasa gedib, ona görə də naməni almayıb. Nə bilmək olar, bəlkə hələbə üç aydan sonra gəlib çıxdı.

—Bəs onda necə eləyək? Əhməd kişiylə danışmışıq ki, toyu bu qışda eləyək. Qışın bir aydan çoxu gedib.

—Sən bilən yaxşıdır, ata. Mənim məsləhətim belədir ki, bir ay da gözləyək, cavab gəlməsə, işi uzatmayaq. Onsuz da onlar çox əziyyət çəkiblər. Xudanakərdə, birdən yenə ortaya başqa iş düşər.

Nurcahanın şam yeməyi gətirməsini görən Hacı Seyid Məhəmməd oğluna cavab vermədi. Nurcahan süfrəni salıb, yeməyi düzüb gedəndən sonra o dedi:

—Elədir, ay oğul. Görürsən ki, naxoşam, qocalmışam, birdən ölüb eləyəyəm, görək elin adətinə görə bir il də gözləyələr. Əhmədi bu gün, sabah görərəm, yəqin ki, baş çəkməyə gələcək, onu xəbərdar eləyəyəm. Novruz qabağı inşallah toyu edərik.

Hacı Seyid Məhəmməd susdu, sonra «bismillahir rəhmanir rəhim» deyib yeməyə başladı, Şahxəndan da ona qoşuldu.

Yeməkdən sonra Şahxəndan Ərəbxəyal və Sığırır kəndlilərinin Allahyar bəyə qarşı üsyanı, padşah qoşunlarının minbaşısının üsyançıların başçısını döydürməsindən danışdı. O dedi:

—Ata, bütün şəhər bundan danışır, camaat narazılıq eləyir. Allahyar bəy binamus iş görüb, camaatına zülm eləyir, onlar neçə dəfə padşaha şikayət də yazıblarmış əncam çəkən olmayıb. Onun axırını binamus hərəkəti kəndliləri coşdurub.

—Ay oğul, bəs padşah şuluqluq salanları cəzalandırmasın?

—Bu şuluqluq deyil. Bu azğınlaşmış, padşah fərmanına da boyun əymək istəməyən bir bəyə qarşı camaatın narazılığının təzahürüdür. İndi camaatın üstünə qoşun göndərən padşah neyşə vaxtında Allahyar bəyi cilovlamayıb?

Hacı Seyid Məhəmmədlə Şahxəndan arasında gedən söhbət neçə vaxt idi ki, Şirvanşahlar sarayını, Şirvanşahı da məşğul edirdi. Şirvanşah kəndlilərin çıxışını boğmağa göndərdiyi minbaşından narazı idi. Minbaşı səfəri barədə məlumat verdikdən sonra padşah demişdi.

—Sən mənim fərmanıma yarımçıq, pis əməl eləmişən. Sən şuluqluq salanlara çox yumşaqlyq göstərmisən. Belə olsa, kəndlilər hər şey üçün şuluqluq sala bilər, bəylərinin evlərini yandırarlar, bir də gördün bizə də əl uzatdılar. Nə var ki, beş-on çubuq cəzası almaqla yaxalarını qurtaracaqlar. Onları Şamaxıya gətirmək, mühakimə eləmək lazım idi.

Padşahın narazılığından qorxuya düşmüş minbaşı dilləndi:

—Qibleyi-aləm səhv eləmişəm, beş-on atlı göndərəm, hamısını qabaqlarına qatıb gətirərlər.

—Bu daha pis, bir taqsır üçün iki cəza olmaz. Cəzalarını alıblar, yüngül ya ağır, fərqi yoxdur, qurtarıb gedib. Sən onları mənim adımdan cəzalandırmısan. İndi də mənim adımdan tutub gətirmək istəyirsən. Belə iş padşaha yarayar?

Minbaşı dinmədi. Şirvanşah sözünə davam etdi:

—Bəs Allahyar bəy hanı, onu niyə tutub gətirmədin? Ona da qulaqburması vermək lazımdır.

—Mən oraya gəlincə qaçıb harasa getmişdi. Adam göndərəm, tapıb gətirərlər.

—Mütləq göndər.

Minbaşı təzim edib çıxdı. Şirvanşah vəziri ilə qaldı. O, xeyli fikirli idi:

—Vəzir, axırncı neçə ayda belə hadisə bir-iki deyil, çoxdur, özü də hamısı öz yolunu itirmiş, coşmuş bəylərin torpaqlarında görünür biz də sərtlik eləmirik, şuluqluq salanlara lazımi cəza vermirik, oılar da başa çıxırlar.

Qazı Mövlana Zəhirəddin dedi:

—Hokmdar, axır vaxtlar camaatın şikayətlərinə pis baxırıq. Camaat sənə inanır, sənin hörmətini saxlayır, sənə şikayət göndərəndə, böyük ümidlə cavab gözləyir.

Şirvanşah onun sözünü kəsdi:

—Qazı, mənim işim çoxdur, lap çox. İşimi-gücümü buraxıb şikayətləri oxumaqla məşğul ola bilmərəm ki. Bir də axı, şikayətçilər haqsız da olurlar, bəyi hər vəchlə ləkələməyə çalışırlar. Onların şikayətinə baxsan, gərək bəylərin xeylisini cəzalandırasan. Mən bunu eləyə bilmərəm, bəylər mənim kəndlərdə arxamdır.

Qazı boğazını arıtladı və dedi:

—Padşahım, səni taqsırlandırmaq istəmirəm, həm də nə karəyəm ki, padşahı taqsırlandıraram. Mən demək istəmirəm ki, biz bəyləri kəndlilərin ayağına verək, xeyir. Bununla bahəm şikayətlərə vaxtlı-vaxtında baxsaq, kəndli şuluqluğa əl atmaz. Divanı bir yaxşıca silkələmək lazımdır.

—Mən də indi bu barədə fikirləşirdim, görünür divandə ətalət hökm sürür.

Şirvanşah yerindən qalxdı, bir qədər var-gəl eləyəndən sonra dedi:

—Vəzir, bu Allahyar bəy çox baş aparır, mən onu sığallamaqdan yorulmuşam, görünür bu dəfə ona bərk qulaqburması vermək lazım gələcək.

Qazı Mövlanə Zəhirəddin Allahyar bəy barədə bildiklərinin heç birini Şirvanşaha xəbər verməmişdi. O, ehtiyat edirdi ki, Allahyar bəy tutulub gətirildiyi və cəzalandırılacağı təqdirdə onunla olan keçmiş münasibətləri açıb deyə. Doğrudur, vəzir onu zərərsizləşdirmiş, Şirvanşah əleyhinə çıxmayacağına and içdirmişdi, bununla belə Şeyx İbrahimi məsələdən hali etməməsi onun qəzəbinə səbəb ola bilərdi. Buna görə də vəzir Allahyar bəyi müdafiəyə qalxdı:

—Əlbət ki, Allahyar bəy nahaq iş görüb. Ancaq bundan ötrü onu cəzalandırmağa ehtiyac varmı?

—Vəzir, görünür onun barəsində çox şeyi bilmirsən. Əgər onun günahı bir bu olsaydı, ötüşmək olardı. Kəndlilər, onun çlmaatı Allahyar bəydən o qədər şikayət yazıblar ki. Aydın olur ki, onu dəfələrlə xəbərdarlıq eləməyimə baxmayaraq, ez bildiyini eləyir. Vaxtilə ona demişdim. Buna dözmək olmaz.

—Padşahım, mənəcə Allahyar bəyi, onun kimi özbaşınalığa yol verən bəyləri saraya çağırıb danlamaq, onlara bərk təpinmək, üzərlərinə ağır cərimə qoyub buraxmaq yaxşı olar, kimin aqlı başına gəlmədi, gələn dəfə daha ağır cəza verərik.

Şirvanşah keçib yerində oturdu, vəzirini çoxdan görmürmüş kimi diqqətlə nəzərdən keçirəndən sonra dedi:

—Qazı həzrətləri, Allahyar bəy də, ona oxşar bəylər də daha böyük günah işləyiblər.

Vəzir qorxuya düşdü. Ona elə gəldi ki, Şirvanşah hər şeyi bilir. Ona görə də Şirvanşaha onların günahlarının nədən ibarət olması barədə sual vermədi, onun üzünə baxdı. Şeyx İbrahim sözünə davam etdi:

—Onlar Allahyar bəyin felinə düşərək, topladıqları vergilərdən xəzinənin payına düşən hissədən xeyli oğurlamışlar. Allahyar bəy qabaqlar da belə iş görmüşdü, ona qulaq burması vermədik. Budəfə mütləq qulaqburması da verəcəyəm, sənin dediyin kimi, onlardan böyük cərimə də alacağam.

Vəzir dərindən nəfəs aldı, elə bil ki, çiyindən ağır bir yükü yerə qoydu. O, Şirvanşaha cavab vermədi.

Bu söhbətdən bir ay sonra, qışın ortalarında, Şamaxıda soyuq, şaxtalı bir gündə Şirvanşah yenə Qazı Mövlanə Zəhirəddinlə Allahyar bəy məsələsinə qayıtdı. Minbaşı padşahın əmrinə əsasən Sığırrı kəndinə atlılar göndərdi ki, Allahyar bəyi padşahın hüzuruna gətirsinlər. Atlılar onu kənddə tapmadılar, üsyan vaxtı qaçandan sonra geri qayıtmamışdı. Atlılar onu xeyli gözləməli oldular. Allahyar bəy geri qayıdandan sonra

isə padşah çağırışına getməkdən imtina etdi və minbaşının göndərdiyi atlıları qovdu.

Şirvanşah Allahyar bəyin üstünə qoşun göndərməyi qət etdi. Qazı Mövlanə yenə qorxuya düşdü. Allahyar bəyin həbs ediləcəyi təqdirdə onunla Allahyar bəy arasında olmuş əhvalatların üstü açılacaqdır. Odur ki, vəzir Şirvanşah qoşun göndərmək fikrindən daşındırmağa, onun ardınca saray adamlarından birini göndərüb Şamaxıya çağirtməyə çalışdı və istəyinə nail oldu. Allahyar bəyin ardınca göndərilmiş adamın gətirdiyi xəbər vəziri nigarançılıqdan qurtardı. Bəy, öz ailəsini də götürüb köçüb getmişdi. Bu xəbər Şirvanşahın da ürəyindən oldu, o, qan tökməmiş Allahyar bəydən yaxa qurtara bilməsindən şad idi. O, Allahyar bəyin mülkünü xəzinənin ixtiyarına verdi.

* * *

Şahxəndan atası ilə Allahyar bəy barədə etdiyi söhbəti başa vurandan sonra yatağa getdi. Nurcahan gəlib atasının yatağını rahladı. Hələ axşamdan olmasına baxmayaraq o da yatağa girdi. Lakin onlara tezdən yatmaq qismət olmadı, şamı təzəcə söndürmüşdülər ki, darvaza bərkdən döyüldü. Hacı Seyid Məhəmməd:

—Allah xeyir eləsin, görəsən nə olub ki, belə çovğunda darvazanı döyürlər.

Şahxəndan o biri otaqdan çıxdı, o, çuxasını çiyinə salaraq darvazanı açmağa gedə-gedə öz-özünə deyirdi;

—Xeyir olsun, vallah, belə havada iti vursan yuvasından çıxmaz, bu kimdir belə?

Şahxəndan darvazanı açanda qarşısında dərviş qiyafəli bir nəfərin dayandığını gördü. Onun əyni nazik olduğundan titrəyirdi, çiyinə tökülmüş saçları, saqqalı, tüklü qaşları qarla örtülmüşdü, bircə xırda,

parıltılı gözləri seçilirdi. O, bir qədər özünükü kimi pərişan saçlı və saqqallı Şahxəndana baxandan sonra çənəsi əsə-əsə soruşdu:

—Hacı Seyid Məhəmmədin evi buradır?

—Özüdür ki. var.

—Qoy içəri keçim, soyuq məni lap kəsdi.

—Keç, keç evə.

Dərviş həyəətə girdi. Şahxəndan darvazanı bağlayıb evə tərəf getdi, dərviş onun ardınca addımladı. Onlar Hacı Seyid Məhəmməd olan otağa girdilər. Dərviş onu çoxdan tanıyırmış kimi:

—Əssəlamu-əleykim — deyərək yaxınlaşdı, diz çöküb əlini öpdü və dedi.

—Mürşüdümüz şair Nəsimidən sənə salam və ehtiram.

Hacı Seyid Məhəmməd oğlunun adını eşidib dikəldi, yan otağın qapısını aralayıb qonağın kim olmasıyla maraqlanan Nurcahan da şadlığını gizlədə bilmədi, onun boğazından qopan sevinc nidası dərvişin nəzərini cəlb etdi, o, arxaya çevrildi, ancaq yarım qaranlıqda heç kəsi görmədi. Şahxəndan onu görəndə kimi qardaşının yanından gəldiyini dərk etmişdi, bununla belə, dərviş kim olduğunu bildirəndə, onun da qanı qaynadı. Məstlərini eyvanda, qapı ağzında çıxarmış dərvişin ayaqları su içində idi, onun əba altından geydiyi arxalığı da yaş idi. Şahxəndan onu otağına apardı, öz paltarlarından verib yaş paltarlarını dəyişməsinə məsləhət görüb atasının yanına keçdi. Bir qədərdən sonra saç-saqqalını qurulamış, paltarını dəyişmiş, canı qızmış dərviş yenə Hacı Seyid Məhəmmədin yanına qayıtdı, diz çöküb oturdu. O dinmirdi, Şahxəndanla Hacı da qonağı sual-cavaba tutmaq istəmir, onun özünün sözə başlamasını gözləyirdilər. Yalnız buxarıda yanan odunların çırtılısı eşidilir və onların titrək işığı otaqdakıların hər üçünün üzündə oynayırdı. Dərviş ev sahiblərinin nə fikirləşdiklərini başa düşübümü kimi dedi:

—Şirvanda belə soyuqlar çox nadir hallarda olur, bu ilki qar-tufan bu yerlərdə az görünən şeydir.

O susdu. Hacıya və Şahxəndana baxıb gülümsündü. Onun ağappaq sədəf kimi sıralanmış dişləri göründü:

—Sizə sözlərim qəribə görünməsin, axı mən də Şirvanlıyam, lap Şamaxı yaxınlığından, Dədəgünəş kəndindənəm. Hələbə Nəsimi ilə bir vaxtda getmişəm.

Şahxəndan dedi:

—Soruşmağım qəribə görünməsin, belə havada necə gəlib çıxmısan.

Dərviş yenə gülümsündü:

—Özüm də təəccüb eləyirəm ki, belə çovğunda necə gəlib sağ-salamat çıxdım. Yolda karvana rast gəlməsəydim, yəqin ki, işim pis olardı. Xoşbəxtlikdən yolda ilişib qalmış karvanla rastlaşdım. Dəvələrə sığınıb qızınan sarvanlar yolu itirdiklərindən çaşıb qalmışdılar. Onlar mənə yerə yatmış dəvələrin birinin yanında sığınaq verdilər, onlarla birlikdə gecələdim, bu gün səhər yola düşdük. Axşamdan xeyli keçəndən sonra Şamaxıya çatdıq. Onlar karvansaraya düşdülər, satmağa gətirdikləri malları yerbəyer elədilər, mən karvansarada gecələmək istəməyib sizi axtarmağı qət elədim. Yolda- irzdə ins-cins olmadığından çox axtarmalı oldum, üç-dörd qapı döydüm, axırını tapdım, ancaq soyuq məni lap kəsdi.

Dərviş Hacı Seyid Məhəmmədlə Şahxəndanın onu sakitliklə dinləmələrini, onun Nəsimi haqqında danışacağını gözlədiklərini görürək yenə gülümsünərək dedi:

—Siz mürşüdüm barədə danışmağımı gözləyirsiniz, mənsə çənəmi boş qoyub necə gəlib çıxmağım haqqında uzun-uzadı danışırım.

Şahxəndan dedi:

—Neyşə, elə bu da maraqlıdır, ona görə də soruşdum.

Şahxəndan danışığına bir an ara verdikdən sonra dedi:

—Qonağa çörək yeyirsənmi, deməzlər. Yoldan gəlmisən, bir- iki tike ye, sonra söhbət eləyərək.

—Yox, yemək istəmirəm. Karvansaraya çatanda hamımız bərk acmışdıq, düşən kimi birinci işimiz yemək oldu.

Dərviş mühüm söhbətə başlayırmış kimi, ciddi görkəm aldı və Nəsiminin Bakıdan çıxandan keçən beş il ərzində haralarda olması, nə etməsi barədə geniş məlumat verdi. O, aramla danışır, onun həyatında nəzər-diqqəti cəlb edə biləcək hər hansı bir hadisəni unutmamağa çalışırdı. Hacı Seyid Məhəmməd və Şahxəndanla bərabər, aralı qapı arasında oturmuş Nurcahan da onu diqqətlə dinləyirdi. Dərviş elə danışdı ki, onu dinləyənlər özlərini hadisələrin iştirakçısı hiss edirdilər.

* * *

Nəsimi Ustadının «Vəsiyyətnamə»sini oxuduqdan sonra dedi:

—Bilin, agah olun, ustadın hər sözü, hər kəlamı məndən ötrü müqəddəsdir. Biz yola düşürük, gedirik qərib vilayətə. Kim mənimlədir, buyursun. Gedin hamınız Fəzlinin vəsiyyət elədiyi kimi təgyir-libas olun, sonra yığılın, and içək ki, nə qədər nəfəsimiz gedir-gəlir, nə qədər damarlarımızda qan axır ürəyimiz vurur, ayağımız yer tutur biz Fəzlinin vəsiyyətinə əməl edəcəyik, onun qoyduğu yolla gedəcəyik, onun fikirlərini yayacağıq.

Sonra Nəsimi Nəimiyyə sadıq qalacağına and ilə dolu olan şerini oxudu:

Yüz min cəfa qılan mənə,

Mən səndən üz döndərmənəm.

Canım ola qurban sənə.

Mən səndən üz döndərmənəm.

Sevdim səni mən can ilə,

Qul olmuşam qurban ilə,

Qoy and içim Furqan ilə

Mən səndən üz döndərmənəm!

İsamısan? Musamısan?!

Ya Yusifi-Kənanmısan?

Vallah ki, canım, canısan

Mən səndən üz döndərmənəm!

Ey Nəsimi, sən aşıqmısən?

Həq yolunda sadıqmısən?

Göz yərməyə layiqmısən?

Mən səndən üz döndərmənəm!

Nəsimi:

—Gedin yır-yığış eləyin, səhər tezdən yola düşürük —dedikdən sonra içəri, Ümülbanunun yanına getdi. O, indici anasının, qardaş-bacılarının yığışdığı yan otaqdan çıxmışdı, gözləri hələ də yaşlı idi. Nəsimi onun saçlarını sığallaya - sığallaya dedi:

—Olmuş əlac yoxdur, mənim əzizim, özünü üzmə!

Ümülbanu köksünü ötürərək cavab verdi:

—Orada anam lap həlak olub, uşaqlar da ona baxıb ağlaşırlar, birini sakit eləyirəm, o biri coşur.

—Axı, onların heç biri körpə deyil, hər şeyi başa düşür, təskinliyi göz yaşlarında tapırlar. Qoy ağlasınlar, göz yaşları yüngüllük gətirər.

Ümülbanu yenə dərinə köks ötürdü və pıçıltı ilə danışmağa başladı:

—Dünya işığına göz açalı, cahanın dərdlərinin hamısı mənim ürəyimə dolub. Mən Fəzliyə həmişə oğulu da, qızı da, müridi də əvəz etməyə çalışmışam, bir sözünü iki eləməmişəm. Axı o təkəcə özü üçün yaşamırdı, o insanlar üçün, adamları xoşbəxt görmək üçün ömür sürürdü. Buna görə də dərbədər oldu, ancaq dönmədi, qorxmadı, çəkinmədi, axırını da belə: onu öldürdülər, xəlvəti öldürdülər, heç qəbrinin də yeri məlum deyil.

Nəsimi yenə Ümülbanunun saçlarını sığallamağa, ona təskinlik verməyə başladı:

—Qəm yemə, vaxt gələr qəbrini də taparıq, ziyarət də eləyərək. Sonra Nəsimi onun başını sinəsinə dirəyərək pıçıltı ilə şer o x u d u:

Bu nə adətdir, ey turki-pərizad,
Qəmindən olmadım bir ləhzə azad.
Siyəhdil gözlərin qan tökmək üçün
Çəkibdir təğini manəndi—cəllad.
Rəvamı, könlümün şəhrində səndən
Fərağü güssəvü gəm tutdu bünyad?
Nəzər qıl gəl bu iran könlümə, şah,
Qılur sultan olan virani abad.
Nəsiminin kəlamından eşitgil
Vəfasızdır, cahan sən qılma bidad.

Nəsimi şer oxuduqdan sonra da Ümülbanuya ürək-dirək verməkdə davam etdi. Ümülbanu isə başını onun köksündən ayırmır. Onun ürək döyüntülərini dinləyir, xəyalı uzaqlara, lap uzaqlara uçur, müvəqqəti də olsa qüسسəsinə unudurdu.

Nəsimi, Nəiminin ailəsi, başqa müridlər Bakı qalasının qoşa darvazası tərəfdən çıxıb şəhəri tərk edəndə hələ lap tezdən idi, yolda-irzdə heç kim gözə dəymirdi. Onlar şəhərdən xeyli aralanandan sonra, hündür bir təpə üstündə dincəlmək üçün oturdular. Buradan şəhər ovuc içi kimi görünürdü. Xəzərin içinə soxulmuş qala hasarları qollarını açaraq Qız qalasını quçaqlamaq istəyən nəhəngə bənzəyirdi. Şiddətli əsən şimal küləyi dənizi təlatümə gətirmiş, dağ boyda dalğaları qaldıraraq Qız qalasının divarlarına çırpırdı. Nəsimi şəhəri bir xeyli seyr etdikdən sonra dedi:

—Baxın! Gör Qız qalası necə əzmlə dayanıb? Onun üstünə hücum çəkən dalğaları sakitliklə, sükutla qarşılayır, dalğalarsa ona dəyərək

parça-parça olub dənizə tökülür. Şəhər hasarlarının qurtaracağı isə dalğaların Qız qalasına xəbər yetirəcəyindən qorxurmuş kimi onu tutub saxlamaq istəyən iki nəhəng qola bənzəyir. Bəli, Qız qalası bizim ustadımızın əqidəsi, onun təlimidir. Heç bir qüvvə onu sarsıda bilməz. O qollar da bizik, həmişə o təlimi, o əqidəni qoruyacağıq.

Hamının diqqəti Bakıda, dənizdə, Qız qalasında idi. Nəhəyat, Nəsimi qalxdı və dedi:

—Yolçu yolda gərək.

Dəvələr qalxdı, atlar irəlidə, dəvələrsə onların ardınca. On gündən sonra onlar Naxçıvana çatdılar. Artıq axşam qaranlığı düşmüşdü. Nəsimi sarvana karvansaraya tərəf getməyi tapşıraraq, yanınca irəliləyən Hüseynə dedi:

—Sən bu yerlərə yaxşı bələdsən, ustadın qəbrini də sən tanıyırsan. Biz gedək karvansaraya, Fəzlinin əyalını rahatlayaq. Sənsə get burada olan müridləri tap, hazırlıq görün.. Sabah bizi aparın Fəzli ziyarətinə.

Nəsimigil karvansarada təzəcə rahatlanmışdılar ki, Hüseyn beş nəfərlə onun hücrəsinə girdi: hər şey öz qaydasındadır.

Səhər Nəsimi, altı nəfər mürid və zənən xeylağının kişilərlə qəbir üstünə getməsi adət olmadığından kişi paltarını geyinməyə məcbur olmuş Ümülbanu ilə Əlincəyə yola düşdü. Nəiminin arvadını və digər övladlarını aparmadılar. Heç haraya getdiklərini də onlara demədilər, Onları qəbir üstünə aparmaq mümkün deyildi. Günortaya qalmış onlar Əlincəyə çatdılar. Bələdçi irəli düşdü, Nəiminin qəbrinə çatan kimi diz çökdü, ancaq yaxınlıqda Əlincəmi mühazirədə saxlayan Teymuri əsgərlərin olduğunu görüb tez qalxdı. Nəsimi, Hüseyn, digər müridlər qəbrə yaxınlaşdılar. Bu qəbir, yaxınlıqda olan qəbirlərin heç birindən fərqlənmirdi, yalnız diqqətlə baxan baş daşının başqa biçimdə, həm də üzərində bəzi işarələrin olduğunu görürdü.

Nəsimi qəbrin önündə dayandı. Onun gözlərindən yaş axaraq saqqalından süzülüb qəbrin üstünə düşdü. O pıçılıtlı ilə, aram- aram dedi:

Dünya günəşim, dünyada imanım, əfəndi,
Aləmlər ümidi, mahi-təbanım, əfəndi.
Könlüm, gözümün nuru, vücudumda həyatım,
Hər dəm damarımda yeriyan qanım, əfəndi.
Cənnət çəmənində salınan Huri-Nəimin,
Gül rayihəli sərvə-xuramanım, əfəndi.
Gülnarım narım, çiyərim, meyvəli bağım,
Laləm, səmənəm, sünbülü-reyhanım, əfəndi.
Bağım, irəmim, rözə ilə huru cananım,
Bülbül üçün ey tazə gülüstanım, əfəndi.
Kanım, kəhərim, mədəni-yaquti-rəvanım,
Qiymətli olan ləli-Bədəxşanım, əfəndi.
Eşqində Nəsimi çün qılır çanını qurban,
Qurbanına qurban olayım, canım əfəndi.

Nəsiminin pıçıltı ilə oxuduğu şer, onun yaxınlığında dayanmış müridlərin qəlbinə, ürəyinə axırdı. Nəsimi ilə yanaşı dayanmış Ümülbanu sehlənmiş kimi gözlərini onun tərpənən dodaqlarına dikib durmuşdu. Nəsimi şerini oxuyub qurtardıqdan sonra köksünü ötürdü, müridləri gözdən keçirdi. Onların hamısı dinməz, sakit dayanıb ona baxırdılar. Şerin oxunub qurtarmasına baxmayaraq, onlar əvvəlki vəziyyətdə dayanmışdılar. Ümülbanu da vəziyyətini dəyişməmişdi, yalnız onun Nəsimiyə dikilən gözlərindən yaş axır, yanağından suzülərək sinəsinə düşürdü.

Hüseyn yerindən birinci tərpəndi. O, Nəsimiyə ydxınlaşaraq:

—Vaxtdır, ustad, əsgərlər şübhələnməyə başlamışlar.

Nəsimn qaşını tərpətdi, bir qədər də dayanandan sonra gözləri atasının qəbrinə dikilmiş Ümülbanunun qolundan tutub çəkdi. Onlar karvansaraya qədər bir kəlmə də danışmadılar. Səhəri gün isə Naxçıvanı

t rk etdnl r. Bir neçə şəhər və kəndləri g zdikd n sonra BaĒdada gəldilər. Nəsimi burada Ümülbanu ilə evl ndi. Onlar bir ildən artıq BaĒdadda yaşadılar. Onun bir oĒlu da oldu, adını Nəsimi qoydu. Nəsimi BaĒdadda geniş fəaliyyət göstərirdi, m ridl rinin sayı xeyli artmışdı. Bir dəfə şəhərin  n böyük bazarlarından birində ətrafına çoxlu adam toplayaraq hürufiliyin, Fəzlullah Nəiminin təliminin mahiyyətindən danışır v :

Arifi-lam kan otuz ikidir;

Sahibi-cism  can otuz ikidir...

misraları ilə ba lanan şerini oxuyurdu. O, şeri oxuyub qurtaranda beş nəfər silahlı və bir nəfər əyan ona yaxınlaşdı v  soruşdu:

— air Nəsimi s nmis n? N   s i m i:

G r Nəsimi ki, surəti məni,

A ikar  nahan otuz ikidir

misralarını oxuyub dayandı.

—H , demək sənsən. Qibleyi-aləm Əhməd padşah səni saraya dəvət edir.

Nəsimi bir söz demədən onlara yaxınlaşdı. Ona təklif edilən ata minərək sürdü v  saraya gəldi. Günortadan xeyli keçmişdi Əhməd padşah adətinə xilaf çıxaraq bu gün yataĒından tez qalxmışdı v  şairi o saat qəbul etdi.

Nəsimi i eri girib iki əlini d  un  qoyub yüngülcə başını tərpətdi v  qollarını yanına saldı. Əhməd padşah şairi yanına dəvət edərək oturmaq   n yer göstərdi. Nəsimi  yl  di. Burada padşahdan başqa saray əyanları da  yl  mi dilər. Nəsimi onu bazardan gətirən  yandan başqa heç kimi tanımırdı, otaĒa çökmüş sakitliyi birinci Əhməd padşah pozdu: — air, e ntmi  m ki,  irvandansan. N   c b doĒma yerləri qoyub BaĒdadda yaşayırsan? Şirvan gözəl ölkədir. Şirvanşah  eyx İbrahim sizlərə dəyib toxunan adam deyil. O bir qədər susandan sonra dedi:

—Şeyx İbrahim mənim kürəkənimdir, bilirsənmi?

Nəsimi başını tərpedərək:

—Bilirəm — dedi və davam etdi.

—Padşahım, Bağdad çoxları üçün sığınaqdır. Məgər səninlə mən bir xalqın oğulları deyilikmi? Məgər sənin paytaxtın şəhərlər şəhəri Təbriz deyildimi? İndi Bağdadda məkan salmışan. Hər ikimizi bir adam yuvamızdan uçurub, dərbədər salıb, böyük fateh Teymurləng. Səni torpaqlarını əlindən almaq üçün məni isə başımı, beynimi almaq üçün.

Əhməd padşah əvvəlcə dinmədi, susdu, fikrə getdi və yavaş, yalnız özü və lap yanında oturanların eşidə biləcəyi səslə dedi:

—Elədir, şair, elədir. Hər ikimiz eyni adamın qəzəbinə keçmişik. —
Sonra o, səsinə ucaldaraq.

—Şair, bəs buradan haraya qaçacaqsan. Əmir Teymur həzrətləri Bağdada təşrif gətirir.

—Cahan böyükdür, hökmdar, mənə nə var ki, aparası bir şeyim də yoxdur, haraya getsəm olar. Bəs sən nə edəcəksən?

—Mənə də yer tapılar, şair, dedin ki, cahan böyükdür.

Padşah yenə susdu. Onun kefi yox idi. Bir qədər fikirləşəndən sonra dedi:

—Şair, hər ikimizin düşmənə birdir, demək bizdə bəzi yaxınlıq var.

—Bəli, yalnız bir yaxınlıq: Əmir Teymur hər ikimizin düşmənidir.

—Elə isə mən bilmək istərdim ki, sən hansı məzhəbə qulluq eləyirsən, sənənin məramın nədir?

—Mən məzhəbimə görə Teymurləngə düşmən kəsilmişəm, sənə padşah olmağına görə. Mən istədim, istəmədim Teymurləng təqibinə məruz qalmalıyam, o mənim əqidəmlə barışmaz, onun qatı düşmənidir. Ancaq sən istəsəydin təqib olunmazdın.

—Necə?

—Şirvanşah Şeyx İbrahim kimi.

—O, məmləkəti yağıya satıb.

—Hansı qiymətə? Nə alıb Teymurləngdən, nə verib ona?

Əhməd padşah dinmədi. Nəsimi davam etdi:

—Görürsənmi padşahım, söz tapmadın. O bir şey itirməyib, Şirvan heç bir şey itirməyib. Şamaxı Təbriz kimi iki dəfə viran olunmayıb, şamaxılıların başlarından təbrizlilərin başlarından tikildiyi kimi qüllələr tikməyib. Nə bilim bədbaxt Təbriz, Ərdəbil, Xalçal, başqa şəhərlər və kəndlər Teymurləngdən nələr görməyib.

Əhməd padşahın şairə belə müstəqillik verməsi, onun nəsihətə bənzər sözlərini sakitcə dinləməsi, hətta Nəsimiyə ehtiram göstərməsi, onun dövrəsində oturan əyanları təəccübləndirir, padşahın gec-tez coşacağını gözləyirdilər. Lakin onlar düşünən kimi olmadı. Padşah dərindən «ah» çəkib dedi:

—Bəlkə də, sən düz deyirsən, şair. Qızım da Şamaxıdan sən deyən kimi yazmışdı. Mən Teymurləngə yaxınlaşmadım. Ona görə yaxınlaşmadım ki, onu görmək belə istəmirəm.

—Məni üzürlü elə padşahım. Belə çıxır ki, özüün xatirinə bütöv bir məmləkəti bədfanəyə vermişən.

—Qorxma şair, açığını de, bəli, mən xudpəsəndəm.

Nəsimi cavab vermədi, Əhməd padşah da susdu, əyanlar da dinməz oturmuşdular. Əhməd padşah sükutu pozdu:

—Şair biz mətləbdən uzaqlaşdıq. Mənim sənə zəhmət verməkdən məqsədim, sənin, Teymurləngin edam etdirdiyi ustadın Fəzlinin əqidəsini, kimə və nəyə qulluq etməsini öyrənməkdir.

—Padşahım, bizim danışıqlarımız elə əsl mətləbə aiddir. Məgər mənim dediklərim əqidəmdən doğmurmuydu? Mənim kim olmağımla maraqlanırsan:

Hər kişinin sorman əslin, izzətindən bəllidir,

Söhbəti ürfan görənlər, xidmətindən bəllidir.

Həq-taala elm içində çünki «Eimahüm» dedi,

Hər kişinin üzünə bax, surətindən bəllidir.
Dərvişin pirini sorma, dedilər, adət deyil,
Arifanə bir nəzər qıl, kisvətində bəllidir.
Hər zərin qəlbn məhəkdən bilinir bəlli bəyam,
Nişə kim, bimari-eşqin illətnidən bəllidir.
Ey Nəsimi, nəqdini nadan əlinə vermə kim,
Cövhəri dana bilir, həm qiymətindən bəllidir.

Əhməd padşah dedi:

—Mərhəba, gözəl sözlərdir, cümlə-cahana bəllidir ki, şamaxılılar eyhamla danışirlar, sənin bu şerin eyhamlıdır. Sənin dediklərin səhihdir, ancaq mən istərdim ki, sənin öz dilindən eşidəm ki, məramın nədir? Çoxları sənin əqidən, məzhəbin haqqında mənə deyib, hərəsi də bir cür Nəsimi bir qədər susduqdan sonra dedi:

—Padşahım, soruşmaq olarmı ki, nə deyiblər.

Padşah qımışdı, yerində qurdalandı, bir qədər fikirləndən sonra dedi:

—Məsələtün, deyirlər ki, sizin hamınız dinsizsiniz.

Nəsimi bir Əhməd padşaha, bir ondan iki adam aralı oturmuş ruhani qiyafəli ağsaqqala baxdı və dedi:

—Onu deyənlər dinsizliyin nə olduğunu bilirlərmi?

Əhməd padşah çaşan kimi oldu, sözləri qıra-qıra dedi:

—Dinsiz-dinsizdir də..., onun nə olmasını soruşmağa hacət varmı?

—Məncə var. Çünki bunu hərə özü bildiyi kimi fikirləşir.

Əhməd padşah üzünü ruhani qiyafəli qoçaya tutaraq:

—Ya şeyx, bəlkə sən danışasan — dedi.

Ruhani saqqalına əl çəkəndən sonra dedi:

—Dinsizlik, bir olan allaha ağ olmaqdır, küfr sözlər danışmaqdır.

Əhməd padşah soruşdu:

—Elə isə, demək şair allaha ağ olur, allahı tanımır?

—Bəli, elədir.

Əhməd padşah üzünü Nəsimiyə çevirərək:

—Şair, elədir? — deyə soruşdu.

—Yox, o qədər də elə deyil:

Sirri-ənəlhəq söylərəm, aləmdə pünhan kəlmişəm, həm həq derəm, həq məndədir, həm xətmə insan kəlmişəm.

Nəsimi «həq məndədir» deyəndə ruhani «əstəxfürullah» dedi. Əhməd padşah ona heç əhəmiyyət də vermədi və şairin şe'-rini diqqətlə dinləməkdə davam etdi. N ə s i m i:

Gəlmiş cahənə şərh edər, şimdi Nəsimi haq sözün,
Onu kim idrak eyləsin mən sirrü pünhan gəlmişəm.

sözlərilə qurtaran şerini oxuyub bitirdikdən sonra Əhməd padşah dedi:

—Əhsən, mərhəbə belə kəlamların sahibinə, mərhəbə. O ki, qaldı kim olmağına, mənə əyan oldu, lap gün kimi. Səni dinsiz hesab eləyənlər görünür bir az kəmdirlər. Sənin öz dinin, öz məzhəbin var. Həm də müsəlmanlıqdan dönmürsən, Məhəmməd əleyhissalamı da peyğəmbər hesab eləyirsən, elə deyilmi?

Nəsimi dinmədi, Əhməd padşah da buna əhəmiyyət verməyərək ayağa qalxdı və şairi yan otaqda açılmış süfrəyə dəvət etdi. Nəsimi imtina etmək istədi, ancaq bayaqdan onunla böyük hörmətlə söhbət eləyən padşaha hörmətsizlik göstərmək istəməyərək, onun ardınca getdi. Əhməd padşah məclisin başında əyləşdi, özü ilə vəziri arasında boş qalan yerə döşək saldırıb Nəsimini orada əyləşdirdi.

Məclis tezliklə qızıışdı. Süfrənin üstündə nə desən vardı. Bir tərəfdə çalğıcılar, xanəndələr əyləşmiş, ara-sıra çalıb oxuyurdular. Yemək yığışdırıldıktan sonra, yarıçılpaq rəqqasələr gəldilər. Onlar rəqs etdikcə, otaqda əyləşən kişilərin qarşısında əylənir, onlara qaş-göz atırdılar. Rəqqasələrdən biri, çox gözəl bir qız rəqs edə-edə padşahın yanına gəldi, onun önündə diz çökdü, Əhməd padşah qurşağı altından bir kisə

çıxarıb ona tulladı. Qız qalxan kimi rəqqasələr getdilər. Şərabın təsirindən bir qədər keflənmiş Əhməd padşah Nəsimiyə dedi:

—Bir şer oxu, şair!

Nəsimi çiyinlərini çəkdi, cavab vermədi. Əhməd padşah isə sözüne davam etdi:

—Saray xoşuna gəlirmi?

—Əlbət ki, o, cahanın hər yerindən yığılıb gətirilmiş ən nəfis ustaların yaratdığı gözəl abidədir.

—Mən sarayın binasını demirəm, sarayda ömür sürməkdən söhbət gedir.

Hər şey adət eləməkdən asılıdır. Sarayda yaşayanlar ona alışırlar. Sarayda ömür sürmək onlara xoş olur, onları saraydan çıxarmaq, balığı sudan çıxarmaq kimi bnr şeydir.

—Bəs sən necə, xoşuna gəlir?

—Əlahəzrət, mən sarayda ömür sürmədiyim üçün onun yaxşı-pisliyi barədə bir söz deyə bilmərəm.

—Şair, gəl sarayda yaşa. Məclisi-şüəra düzəlt, ona başçı ol. Sarayın baş şairi ol. Səni dünya malına qəni eləyəyəm.

—Dünya malında gözüm yoxdur, əlahəzrət.

—Bəs sarayda yaşamaq?

—Şahım, mənə çox mərhəmətlisən, ancaq mən bu gün Bağdaddayam, sabah başqa şəhərdə olacağam. Ona görə də sarayda qala bilmərəm.

Nəsimi bir qədər susduqdan sonra dedi:

—İzn versəydin, mürəxxəs olardım.

Əhməd padşah Nəsimi ilə danışa-danışa da xeyli içdiyindən lap keflənmişdi. O dedi:

—Buyur, şair.

Sonra üzünü yanındakılara çevirərək qışqırdı,

—Mütəşəkkirəm, padşahım. Mənə heç bir şey gərək deyil — dedi və qapıya tərəf getdi.

Nəsimi saraydan çıxanda gecədən xeyli keçmişdi. O, evə tələsmədən. Bağdad küçələrində xeyli dolaşdı. Geri qayıdıb evə gələndə, Ümülbanunu tələş içində gördü. Nəsimi içəri girən kimi o dedi:

—Deyəsən bütün ömrüm boyu payım tələş olacaqdır. Əpvəllər yazıq atamın, indi də sənin.

Nəsimi onu bağına basaraq mehribanlıq etdi və dedi:

—Sənki haraya getməyimi bilirdin, tələşə ehtiyac vardı mı?

—Elə haraya getməyini biləndən sonra tələş keçirirdim. Saray hara, sən hara. Qorxurdum ki, səni oradan zindana göndərərlər. Padşahın adamları bizə peşkəş gətirəndən sonra saraydan salamat çıxdığına əmin oldum. Ancaq onlar gedən xeyli vaxtdır, sənə gəlib çıxmırdın, vallah lap qorxdum, fikirləşdim ki... nə bilim vallah!

Nəsimi Ümülbanunu daha da bərk qucaqlıyaraq:

—Hə, nə fikirləşdin, mənim əzizim, de görək.

—Fikirləşdim ki, yəqin padşah bir əlilə peşkəş göndərüb, o biri əlilə qaranlıq Bağdad küçələrinin birində kürəyinə bir zərbə vurmağa hazır qatıl.

—Yox, mənim əzizim, Əhməd padşah məni çox mehribanlıqla qarşıladı, hörmətlə də yola saldı.

—Şükür olsun allaha, bir padşah tapıldı ki, bizə düşmən kəsilməsin.

—Neyşə, məgər Şirvanşah bizə düşmən münasibət bəsləyirdi?

—Yox, onu demək istəmirdim. Demək istəyirdim ki, elə bir yer tapıldı ki, biz orada qorxusuz-ürküsüz yaşayırıq.

—Elə deyil, mənim əzizim. Elə Əhməd padşahın özü də tələş içindədir, deyir ki, yenə Teymurləng Bağdada hücum eləmək fikrindədir.

—Məsələ aydındır. Deməli, biz də şələ-küləmizi yığışdırmalıyıq, elə deyilmi?

—Elədir, əzizim, elədir. Biz Teymurləngin, yaxud onun əmirlərindən birinin Bağdadı almasını gözləməyəcəyik. Bu günlərdə yola düşəcəyik.

Biz onsuz da Bağdadda çox qalmaq fikrində deyildik, yolumuz Hələb şəhərinədir.

Ümülbanu bir söz demədi. Onlar yan otağa keçdilər. Nəsimi şirin-şirin yuxulayırdı. Hər ikisi onun beşiyi başında dayandılar, xeyli dayandılar, dinməzcə baxdılar, baxdılar, sonra dönüb bir-birlərinə baxdılar, gülümsündülər, gözləri də güdü.

Nəsimi Əhməd padşahla görüşəndən bir ay sonra artıq Hələb şəhərində idi. Ustadının ailəsini də buraya gətirmişdi, böyük qızı Fatimədən başqa! O, ərə getmişdi. Nəsimi bu şəhərdə daimi yaşamaq fikrində idi, ona görə də ikimərtəbəli daş hasarlı böyük bağlı-bağatlı həyəti olan ev aldı. Həm ustadının ailəsi, həm də öz ailəsi burada yerləşdi.

Nəsimi az vaxtda Hələb şəhərində ən məşhur adamlardan biri oldu. Onun aşiqanə şerləri dildən-dilə, eldən-elə gəzirdi. Bununla yanaşı hürufiliyi təbliğ edən şerləri də özünə çoxlu tərəfdarlar tapırdı. Nəsimi bu şerlərini tərəfdaşlarına, şəhərbəşəhər gəzib camaatın çox topladığı yerlərdə oxuyur, özünə yeni-yeni tərəfdarlar toplayır, bəzən də təqibə məruz qalır. Ona görə də tez-tez şəhərləri dəyişməli olurdu. Bəzən Ümülbanu onu aylarla görmürdü. Atası ilə qardaşından məktub gələndə də, o, Hələbdə, evdə deyildi. Məktub Hələbə yetişəndən bir ay sonra o, evə qayıtmışdı. Məqsədi iki günlüyə ailəsi ilə görüşüb, beş mürüdü ilə iki-üç aylıq səyahətə çıxmaq, camaat qarşısında şer oxumaq, ustadının təlimini yaymaq idi. O, məktubu oxuyub, fikrə getdi. Xəstə atası, pərişan saçlı qardaşı, onun yolunu gözləyən nigaran baxışlı bacıları gözləri önündə dayandı. Nəsimi böyük məmnuniyyətlə vətənə qayıdar, bacısının toyunda iştirak edərdi, hamının ölmüş zənn etdiyi Yusifi bağrına basardı. Lakin təəssüf. O, müridlərlə danışmışdı, mütləq iki gündən sonra yola düşməli idi. Bəs nə etsin? O xeyli fikirləşdi. Yan otağa keçib bir məktub yazdı. Yazdığını oxudu, xoşuna gəlmədi. Yenisini yazdı, oxudu, düzəltdi, köçürdü. Səhəri gün o, müridlərdən

birinə dərviş libas olub Şamaxıya getməyi, məktubu atasına yetirməyi, dil cavabı onun ailəsinin əhvalını onlara yetirməyi xahiş etdi.

Dərviş sözünü bitirəndən sonra əlini qoltuğuna atıb oradan bükülü bir kağız çıxararaq Hacı Seyid Məhəmmədə uzatdı. Hacı kağızı alıb Şahxəndana verdikdən sonra soruşdu:

—Kağız kağızlığında, de görək dil cavabı nə dedi? Gələcək. yoxsa yox.

—Hacı o sizə səlam yetirməyi buyurdu. Gəlib-gəlməyəcəyi barədə söz demədi. Yəqin hamısı namələ yazılıb.

Şahxəndan şamı yaxına çəkdi, yenə də yaxşı görə bilmədiyi üçün buxarıya yaxınlaşdı, bir-iki odun atdı, yanan odunların işığı şam işığına qarışandan sonra Şahxəndan yazını yaxşı seçə bildi.

“Mənim əzizlərim, Sizdən bərk nigaran idim. Hələ inişil Şahxəndanın naməsini almışdım, vəssalam. Elə mən də sizin kimiyəm. Məni danlamağa haqqınız var ki, çox az yazıram. Neynəmək, şəhərbəşəhər, kəndbəkənd gəzməli oluram. Mən ömrümü, varlığımı nəfəsim cismimi tərk eləyənə qədər Fəzlinin böyük əməllərinin yayılmasına, daha çox rəvac tapmasına həsr edəcəyəm.

Yusifin sağ-salamat qayıtması məni hədsiz sevindirdi, gözlünüz aydın olsun. Mənim çiyərparam Nurçahanla Yusifin toyunu çağırırsınız. Heç bilsəydiniz ki, gəlməyi nə qədər istəyirəm, arzulayıram. Həm də vətəni, doğma diyarı görərdim. Ancaq nəynəmək, mümkün deyil, günahımdan keçin. Hamımız onlara xoşbəxtlik arzulayırıq. Balaca Nəsimi əllərinizdən öpür.

Şahxəndan məktubu oxuyub qurtardıqdan sonra bir müddət biri danışmadı. sükutu Hacı pozdu. O, pıçılıtlı ilə dedi:

—Belə çıxır ki, cahana gözlərimi yumanda da onu görməyəcəyəm.

Şahxəndan dinmədi. Yenə otağa sükut çökdü. Bu dəfə onu dərviş pozdu:

—hacı, mən sabah yola düşməliyəm. Namə göndərmək istəsəniz, gərək elə indicə yazasınız, çünki sübhədən çıxmaq fikrindəyəm.

Atası əvəzinə Şahxəndan cavab verdi:

—Qardaş, onda dur keç o otağa, bir az rahatlan, yataq hazırdır. Sən yerindən qalxanda, mən də durub səni yola salacağam. Naməni hazırlırıq.

Dərviş etiraz etmədi. O, «gecəniz xeyirə qalsın» deyərək qalxdı və göstərilən yerə getdi. Şahxəndan kağız və qələm gətirdi və atasının yanında oturdu. Hacı Seyid Məhəmməd özündə deyildi, oğlunun gələ bilməməsi onun kefini lap pozmuşdu. Şahxəndan atasını xəyaldan ayırmadı, yalnız məktubu yazıb qurtarandan sonra dedi:

—Ata, məktubu oxuyummu?

Hacı Seyid Məhəmməd başını tərpətdi, Şahxəndan məktubu oxuyub qurtarandan sonra dedi:

—Daha toyun vaxtını yubatmağa hacət yoxdur, Novruza qalmış eləyək qurtarsın getsin.

Şahxəndan dinmədi. Hacı sözünə davam etdi:

—Səhər Əhməd kişini çağırırıq, bəzi xırda-para işlər barədə məsləhətləşərik, toyun gününü təyin eləyərik, qurtarar gedər. Toyu nə qədər tez eləsək, o qədər yaxşıdır.

—Neyşə, ay ata, beş gün tez, beş gün gec, nə fərqi var ki?

—Yox, elə deyil, vaxtında, tez eləmək yaxşıdır.

Bir anlığa dayandı, sonra isə öz-özünə danışmış kimi dedi:

—Vaxtında eləmək yaxşıdır, oğlumu görmək gözümdə qaldı, qorxuram bu da gözümdə qalar.

Şahxəndan başını aşağı dikdi.

TOY

Hələ Novruza bir aya yaxın qalmasına baxmayaraq Şirvan torpağında baharın ətri duyulurdu. Çovğunlu keçən qışın orta ayı qurtarıb kiçik çillə çıxan kimi sanki qış da qurtardı. Adətən kiçik çillədən sonra xalq arasında çillə-beçə, keç-i-qıran adlanan qışın son ayında, hətta yazın birinci ayında da soyuq keçir, qar yağır. Bu il isə nəinki düzənliklər yaşıl xalı altında qalmışdı, alça, badam kimi ağaclar artıq çiçək açmışdı. Sanki təbiət də uzun illər ayrılıq həsrətilə döyünən iki ürəyin sevincinə dolduğu, arzuya yetdiyi vaxtda onların həndəvərini gül-çiçək, yaşıllıqla bəzəməklə, sevinclərini artırmaq istəmişdi. Bəli, Nurcahan da, Yusif də o qədər xoşbəxt idilər ki, sanki səadət onların başına göydən yağış kimi yağır, gurultulu çaylara dönərək ağışuna alıb aparır, təlatümlü səadət dəryasına tökülərək, onları səadət dənizinə qərq edirdi. Bəzən deyirlər ki, təbiət ədalətsizdir, birini yandırır, o birini qanadlandırır, birinə bədbəxtlik, o birinə xoşbəxtlik bəxş edir. Yox, elə deyil, təbiət adamların hamısına ədalətlidir. Təbiət əvvəl yandırdığı adamı, bir neçə vaxt sonra qanadlandırır. Məgər Yusiflə Nurcahan buna əyani timsal deyilmi? Yeddi ildən çox od içində, həsrət alovunda olan

iki cavan indi səadətın qanadlarında deyillərmi? Kənarında dayanıb onları bir yerdə olanda da, ayrı-ayrılıqda da seyr edəndə, elə təsəvvür yaranır ki, dünyada səadətdən, başqa şey yoxdur. Onların üzlərindən də, gözlərindən də, hərəkətlərindən də, dodaqlarından da, bütün varlıqlarından ətrafa səadət yağır. Səadət, xoşbəxtlik insanı nə qədər dəyişirmiş. Bədbəxtliyə düşər olmuş adamı, xoşbəxt görəndə onu tanımaq olmur, adama elə gəlir ki, qarşıda duran o deyil, tam başqa insandır.

Nurcahan da, Yusif də xoşbəxt idilər. Toy günü təyin olunan gün Yusif yenə sevgilisinin yanına gəldi. Nurcahan evdə tək idi. Yusif onu bir qədər kefsiz görüb təəccübləndi. Nurcahan ona yaxınlaşdı, başını onun sinəsinə qoyub dedi:

—Qorxuram Yusif, o qədər xoşbəxtəm ki, bu səadəti itirməkdən qorxuram.

—Biz xoşbəxtliyə Nurcahan. Bu xoşbəxtlik birdən-birə gəlməyib. göydən düşməyib, çox, olduqca çox əziyyətdən, məşəqqətdən sonra gəlib. Qorxma, belə xoşbəxtlik insanı tərək etmir. Biz səninlə həmişə xoşbəxt olacağıq. Səadət içində yaşayacağıq. Biz bir-birimizi çox sevirik, bizim məhəbbətimiz böyük imtahanlardan keçmişdir. Aşıqlərin vüsala yetməsi, onların səadətının də ən yüksək zirvəsidir. Biz indi səninlə o zirvəyə qalxırıq. Zirvəyə çatmağımıza az qalıb, lap az, mənim əzizim.

Yusif bir qədər susandan sonra həyəcanla dedi:

—Ah xoşbəxtlik, səadət sən nə közəlsən, sən insanları necə də gözəlləşdirirsən, səni qanadlanasan, bütün evlərə, bütün ürəklərə dolasan, o qədər çox olasan ki, qapı-qapı gəzəsən, görəsən ki, hər yerdə səndən var, gedib başqa yer axtarasan!

Nurcahan səadət yaşı ilə dolu kirpiklərini qaldırdı. Yusif onun gözlərinin kənarında, yanağında yumurlanmış damcılarını əli ilə sildi,

sevinclə dolu gözlərinə baxdı-baxdı. Nurcahan ondan aralanıb pəncərənin kənarında oturdu və dedi:

—Heyf ki, qardaşım Seyid Əli bizimlə səadətimizi bölüşdürə bilməyəcək. Heç bilirsən onu necə görmək istəyirəm?

Yusif pəncərənin qabağında salınmış döşəkdə oturdu və:

—Bilirəm, əzizim, bilirəm, mən də çox lap çox istərdim ki, dostum gələydi, onu görəydik — dedi.

Nurcahan susdu, o, Yusiflə toy hazırlığın təfərrüatı barədə danışmaq istəyirdi, ancaq özü söz salmaq istəmirdi, Yusifin bu barədə danışacağını gözləyirdi. Neçə vaxt idi ki, onlar toy haqqında danışmışdılar. Lakin bu danışmaq yalnız ondan ibarət olurdu ki, görəsən atalarımız nə vaxt gün təyin edəcəklər? Nəsimi haçan gələcək? Axı toy gününün müəyyənləşdirilməsi bundan asılı idi. İndi toy günü dəqiq məlumdur: novruz bayramının üçüncü günü. Toy gününün müəyyənləşdirilməsi, işin yalnız başlanğıcı idi. Toyla əlaqədar o qədər məsələlər meydana çıxır ki, toya qədər onların hamısı öz həllini tapmalıdır. Nurcahan istəyirdi ki Yusif indi bu barədə söhbət salsın. Yusif Nurcahanın dinməz oturduğunu görüb soruşdu:

—Niyə belə susdun, danışmağa, deməyə sözün yoxdur?

—Var, neyşə yoxdur, o qədər danışılacaq söz var ki, bilmirəm hansından başlayım?

—Lap vacibindən.

—Səncə ən vacibi nədir?

—Toya hazırlıq. Bu saat bundan vacib söhbət ola bilməz.

—Bəlkə elə sən özün danışasan, sən başlayasan.

—Mən nə deyə bilərəm ki? Sən danış. Bir də axı evimizdə bizim əvəzimizə fikirləşirlər də...

—Orlaı elədir. Buna baxmayaraq bizim özümüz də bəzi məsələlər haqqında danışmalıyıq. Elə şey var ki, yəqin barəsində evinizdə fikirləşməzlər.

—O nə olan işdir ki?

Nurcahan susdu, fikrə getdi. Yusif dedi:

—Nə yaman fikrə getdin, bir de görək səni belə düşündürən nədir?

—Elə bir şey deyil əzizim, mahiyyəti bir şey deyil, ancaq el adətinə düz gəlmir.

—O nədir ki, el adətinə düz gəlmir?

Nurcahan bir qədər duruxandan sonra dedi:

—Bilirsən, Yusif, atam xəstədir, qocadır, Şahxəndan da köməksizdir.

Mən evdən gedəndən sonra onların halı necə olacaq?

—Bu elə böyük, müşgül iş deyil, allah kərimdir, yol taparıq. Şübhəsiz ki, atanı, qardaşını köməksiz qoymaq olmaz

Yusif susdu, ancaq tezliklə yenə danışmağa başladı:

—Dedin ki, el adətinə ziddir, burada elə bir şey görmürəm.

Nurcahan gülümsündü və dedi:

—Mən fikirləşirdim ki, toydan sonra bizdə yaşayarıq atama baxmaq üçün ayrı yol yoxdur. Bax, el adətinə zidd budur, bilirsən ki oqlanın qız evinə getməsinə camaat pis baxır.

—Boş işdir, camaata görə hacını əl amanda qoymayacağam ki.

—Bəs atan, anan nə deyər?

—Onları ki yaxşı tanıyırsan, nə deyəcəklər ki? Heç nə.

Nurcahan yenə bir qədər susandan sonra dedi:

—Yusif bizim valideynlərimizin var-dövləti yoxdur, ona görə də biz çalışmalıyıq ki, onlar var-yoxlarını toya məsarif eləyib, sonra ehtiyac içərisində qalmasınlar. Bu sözlərin sənin atana-anana daha çox dəxli var. Axı səndən savayı evdə uşaq-kiçik altı adam var.

Yusif gülümsündü və dedi:

—Mənə toy eləmək onların ən böyük arzusudur. Atam onun işinə qarışmağı xoşlamır, hündəvərinə heç kimi buraxmır.

Hər halda səni həndəvərə buraxar, axı evin böyük oğlusan, həm də ki, sənə toy eləyirlər.

—Yaxşı, yaxşı külüm, çalışaram. Hələ toya üç həftədən çox qalır. O vaxta kimi biz dəfələrlə görüşəcəyik. Yadımıza düşdükcə danışarıq.

Nurcahanla söhbətdən üç gün sonra Yusif atası ilə toy barədə danışmağa imkan tapdı. Əhməd kişi oğlu Qasımla həyətdə toyxana qurmaq barədə danışanda, Yusif söhbətin üstünə çıxdı və ələ düşmüş imkandan istifadə edərək gülümsünə-gülümsünə ona dedi:

—Ay ata, deyəsən yekə həngamə açmaq istəyirsən?

—Bəs necə, ay bala.

—Belə geniş toy eləmək nəyə gərək, ay ata. Bir balaca yığıncaq, çalğı oldu bəs deyil?

—Ay oğul köhnə bazara təzə mıx qoyma. El necə, biz də ələ. Dədə-baba qaydası ilə toy eləyəcəyik. Bəs necə, dul zad deyilsən, şükür allaha.

Yusif fikrini açıq demədi, qorxdu ki, atasının qəlbinə dəyə. Bununla belə o dolayısı yollarla onu təmtəraqlı toy eləmək, ağır xərcə düşməkdən çəkəndirmək istəyirdi. O dedi:

—Ata, , dost-aşnanı yığsan bəs eləməz?

—Elə qohum–qardaşı, dost-tanışı çağıracayıq, ay oğul. Elə bilirsən onlar azdır? Yəni deyirsən bu yaşım da özümə bir yüz-yüz əlli nəfər dost, tanış tapmamışam? Şükür allaha, heç kimin toyuğuna daş atmamışam, sakit yaşamışam, dostun, tanışın da harayına çatmışam, onların arasında az da olsa hörmət-izzət sahibi olmuşam. İndi necə ola bilər ki, böyük oğluma, itgin düşmüş, yeddi ildən sonra qayıtmış balama toy eləyim onları çağırmayım, el və deyər, ay oğul. Qohum-qardaş da ki, maşallah az deyil. Onları da çağırmaq vacibdir.

—Nə deyim vallah, özün bilən yaxşıdır, ancaq...

Yusif sözünün ardını demədi, duruxdu. Əhməd kişi gözlərini ona dikib dayanmışdı. O, Yusifin sözünü yarımçıq qoyduğunu, daha danışmaq istəməməsini görüb soruşdu:

—Niyə sözünü yarımçıq qoydun? De, boğaza gələnı udmazlar.

—Heç.

—Yox, elə deyil. Bilirəm nə demək istəyirsən, oğul. Qorxma, sən deyən qədər də kasıb deyiləm. Sən dünyaya gələn gündən toy tədarükünü görürəm. Maşallah, ayağın da yüngül oldu, işim rəvan getdi, az-çox dala atmağa da mümkünatım olub. İndi, dövlətindən toy üçün hər şey hazırdır. Hələ o biri qardaşına da toy eləmək üçün tədarüküm var, qızları göçürmək üçün də.

O, nəfəsini dərirmiş kimi bir anlığa dayandı və sözünə davam etdi:

—Allah qoysa ata olarsan, onda bilərsən. Mən də, anan da lap dar günümüzdə də toy tədarükünə əl vurmamışıq, sizin ağzınızlan öz ağzımızdan kəsmişik, yığmışıq. Bu el adətidir, bala. El necə, biz də elə, yoxsa biabır olardıq.

Yusif atası ilə mübahisə etməyin heç bir əhəmiyyəti olmayacağını görərək:

—Yaxşı, ata, sən deyən olsun.

Əhməd kişi gülümsündü, nəzərlərini oğluna dikdi. Onun gözləri məhəbbətlə dolu idi.

Qız evi də toya hazırlaşırdı. Hacı Seyid Məhəmmədin səhhəti xeyli düzəlmişdi. O, halının belə düzəlməsinə təəccüb etsə də, Şahxəndan bu barədə söhbət düşəndə demişdi:

—Ata, təəccüb niyə eləyirsən. Can-ciyərin olan qızının xeyir işinə hazırlaşmaq özü adamı şad, xürrəm edir, bu da ki, sağlamlığın rəhnidir. Bir də axı yaz gəlir, hər şey cavanlaşır, təzələşir.

Hacı Seyid Məhəmməd oğlunun zarafatla dediyi sözlərə gülümsünərək, zarafatla da cavab verdi:

—Ay oğul, allah eləsin, bacının xeyir işi, baharın gəlməsi sənin cavan olub, özünü qoca kimi göstərən canına məlhəm olsun. Sənin də cavan canın qaynasın, Nəsiminin toyunu görmədim, səninçün eləyim.

Şahxəndan ciddiləşərək dedi.

—Yaxşı ata, sənin istəyinə, arzuna əməl eləyəyəm. Bir də axır Nurcahan, sonbeşiyin gedəndən sonra evdə bir zənən xeylağı gərəkdir.

Hacı Seyid Məhəmməd evlənmək adı gələndə qulaqlarını tutub qaçan oğlunun sözlərindən mütəəssir oldu:

—Sağ ol, oğul, qoy qoca atan dünyadan narahat köçməsin Atasının Şahxəndan ilə söhbətini eşitmiş Nurcahan qonşu otağa keçmiş Şahxəndanın boynuna sarıldı. Onun pərişan saçları və saqqalı altında görünməz olan gözündən öpdü və dedi:

—Qardaşım, doğrumu dedin? Allah, görəsən o gün haçan olacaq?

Şahxəndan bacısını bağrına basaraq dedi:

—Səni köçürən kimi, mənim bacım. —Xoşladığın kimdir?

—Heç kim, sən kimi layiq bilsən, layiq bildiyini mənə versələr, elə onu alaram. Axı yaşım xeyli keçib, kim cavan qızını mənə verər?

—Bıy, yaşın neyşə keçir. İntahası saç-saqqal elə basıb ki, səni yaşlı göstərir.

Sonra o, qardaşının boynunu qucaqlayıb şıltaqlıqla dedi:

—Bax, toya kimi gedərsən dəlləyə, səni yaxşıca səliqəyə salar, gəlin görməsi günü sənə qız seçəcəyəm.

Şahxəndan gülümsündü, sonra isə bərk tutuldu, dərindən köksünü ötürərək atasının yanına qayıtdı. Hacı Seyid Məhəmməd oturub onu gözləyirdi. O gələndə kimi dedi:

—Ay oğul, səninlə toya hazırlıqdan danışmaq istəyirdim söhbətimiz bir az başqalaşdı, bu barədə danışmadıq. Şahxəndan gülümsünərək zarafatla dedi:

—Niyə, ata, elə toydan danışdıq. İntahası Nurcahanın əvəzinə mənim toyumdan Hacı Seyid Məhəmməd də gülümsündü:

-Elədir ay bala. O da yaxşı söhbət idi. İnşallah, ona da hazırlaşırıq, onu da görüb ölərəm—dedi və söhbəti dəyişdi.— Oğul, toya üç həftədən az qalıb hazırlıq üçün bacılarına xəbər göndərməliyik. Gərəkdir, xalana və bibinə də deyək. Qoy hamısı yığışsınlar, tədarük görsünlər.

—Ata günü bu gün özüm onların hamısını xəbərdar eləyəyəm. Sabahdan bu evdə gərək ağız deyəni qulaq eşitməsin. Yəqin onların hamısı uşaqlar ilə keçilərini buraya salacaqlar.

Səhəri gün birinci Nurcahanın bacıları Nərgizlə Lalə öz uşaqları ilə gəldilər. Onlar darvazadan həyəətə girən kimi bir hay-küy, sevinc nidaları, gülüş səsləri qopdu ki, hacı Seyid Məhəmməd evdən eyvana çıxdı. Böyük qız Nərgiz atasını qucaqladı və:

—Çox mübarək olsun, ay ata,—dedi.

Lalə də atasını qucaqladı. Uşaqlar onu əhatəyə aldılar.

—Salaməleykum, ay baba,—uşaqlar dedikcə, Hacı Seyid Məhəmməd onları bir-bir bağrına basır, öpürdü. Uşaqlar babalarının yanında dövrələndilər. Beş-səkkiz yaşlarında olan üç qızın və bir oğlanın hər biri babasının əllərindən tutmağa can atır, bir-birlərini itələyirdilər. Baba isə onların hamısının əlindən tutub, evə çəkməyə çalışırdı. Nəhayət, onlar səs-küylə evə girdilər. Hacı oturdu, nəvələr onu əhatəyə aldılar. Hacı Seyid Məhəmməd uşaqlarla xeyli oturdu, onları oxşadı.

Bu vaxt o biri otaqda Nərgizlə Lalə Nurcahanı təbrik edirdilər. Onlar bacılarının Yusifi sevdiyini bilir, onun neçə illər əziyyət çəkdiyinin şahidi olmuşdular, Yusif qayıdandan sonra toyu gözləyir, günlər keçib vaxt uzandıqca narahat olurdular. Nərgiz Nurcahanı qucaqladıqdan sonra həyəcanla soruşdu:

-Bəs Seyid Əliyə xəbər göndərmək lazım deyildi?

-Xəbər eləmişdik, ancaq heyf ki, gəlmək imkanı yoxdur.

Nərgiz xeyli bikef oldu, gözləri yaşardı və dedi:

-Demək onu görə bilməyəcəyik. Mən necə də ümidli idim ki, sənin toyunda onu görəcəyik.

Təzə gəlmiş xalaları bacılarının kefinin pozulduğunu görüb onların qəlbini ələ almaq məqsədi ilə dedi:

—Ay qızlar, nə qaş-qabağınızı salladınız. Şükür allaha, nə olub ki, sağ-sələmətdir, intahası işi var, gələ bilmir. Bir də axı biz xeyir işə yığışmışıq, mısmırıq sallamaq vaxtı deyil. Hələ qabaqda toylar var. İnşallah Şahxəndanın toyuna gələr.

Şahxəndanın evlənməyə razılıq verməsi hamını məmnun etmişdi. Nərgiz isə inana bilmirdi:

—Vallah, Şahxəndanın evlənməyə razı olması möcüzədir. Heç inana bilmirəm. Bilirsiniz qabaqlar onunla nə qədər danışıram, nə qədər yalvarmışam. Daşa söz batardı, ancaq ona batmadı ki, batmadı. İndi gün haradan doğub görəsən, necə olub ki, allah onun ürəyinə rəhm salıb?

Bibi sözə qarışdı:

—Ay qızım, allahın əlində hər şeyi eləmək bir qurtum su içmək kimi şeydir. Hər zamanın öz hökmü var, onda istəmirdi, indi istəyir. Görür ki, qardaşım qocalıb, sonbeşik ərə gedir, evdə-eşikdə heç kim qalmır, ona görə də evlənir.

—Allah başacan versin, inşallah—deyə xala dilləndi və əlavə elədi,—Təkcə çənəmizi tərpətməklə iş getməz. Biz buraya iş görməyə, qız köçürməyə hazırlaşmağa gəlmişik. İş görə-görə danışsaq yaxşıdır. Birinci işimiz cehizi qaydaya salmaq olmalıdır.

Nərgiz dedi:

—Ay xala, cehizin nəyindən başlayacağıq ki. Şükür olsun allaha neçə illərdir hazırdır. Hələ anam rəhmətlik məni köçürəndə deyirdi ki, hamınızın cehizi hazırdır, bəzi əyər-əskiyi var.

—Gərək bir yaxşı baxaq. Neçə ildir qalıb. Xarab olanı, köhnələnə ola bilər, onları səhmana salaq, həm də əyər-əskiyinin olduğunu bilək, tədarük eləyək.

Qadınlar işə girişdilər, o biri otaqdan isə uşaqların cingiltili səsi, Hacı Seyid Məhəmmədlə Şahxəndanın uşaqları oxşaması, gülüş səsləri gəlirdi. Qadınların hamısı susub iki kişinin uşaqlarla oynamasını izləməyə, o biri otaqdan gələn səsləri dinləməyə başladılar. Hamısının gözlərinə Nurcahanın xeyir işi ilə əlaqədar qonmuş sevincə, təzə sevinc, mərhəmət və məhəbbət sevinci də əlavə olundu. Nərgizlə Lalənin uşaqlarının şad bağırıqları, gülüşlərilə yanaşı, hamı ilə birlikdə atası ilə qardaşının uşaqlarla oyuna necə də aludə olduqları sevindirirdi. Onların hamısına məlum idi ki, Hacı Seyid Məhəmməd uşaqları çox sevir, həmişə qızları uşaqları ilə gələndə, yaxud onların evinə gedəndə uşaqlar ondan, o isə uşaqlardan əl çəkməzdi. Şahxəndan isə bambaşqa idi. O, həyatdan küsgün olduğu kimi, uşaqlara da məhəl qoymazdı, bacıları uşaqlarla evə girən kimi, bir bəhanə ilə çıxıb gedərdi. Bu gün də Nərgizlə Lalə gələn kimi o, evdən getmişdi, ancaq bacılar bilmirdilər ki, bu gediş əvvəlki gedişlərdən deyildi. Şahxəndan bazara qaçıb uşaqlara şirniyyat alıb gətirmişdi.

Nərgiz o biri evdə baş verənləri gözlərilə görmək istədi və durub ara qapısını açdı. Bu Lalənin də, Nurcahanın da, xala ilə bibinin də ürəyindən oldu. Hamısı qapıya yaxınlaşdılar. Hacı Seyid Məhəmməd də, Şahxəndan da elə oturmuşdular ki, qapı arxasından onlara baxan qadınları görmürdülər. Qadınlar qapını açanda oğlan babasının dizi üstündə oturmuşdu baba nə isə danışır, o, diqqətlə qulaq asırdı. Qızlar isə Şahxəndanın boynuna sarışmışdılar. Şahxəndan gah bu, gah da o biri qızı boynundan götürüb yerə uzadır, o birinə əl atanda, yerindəki qız cəld qalxıb qışqıra-qışqıra, gülə-gülə onun boynuna minməyə çalışırdı. Şahxəndanın sifəti yalnız yandan görünürdü. Təkcə bu Nurcahan üçün kifayət idi ki, qardaşının üzünə həkk olmuş sevinc cizgilərini görsün. Neçə illər boyu dodaqlarının belə bir dəfə də qaçmasını görməmiş Nurcahanın sevincindən gözləri yaşarmışdı. Uşaqlar isə Şahxəndandan əl çəkmirdilər. Əslində Şahxəndan da əl çəkməyə qoymurdu. Birdən

uşaqlar Şahxəndanın saçlarından, saqqalından yapışıb dartışdırmağa başladılar. Sonra onların hamısı Şahxəndanın saçlarını arxadan dartışdıraraq onu yerə uzatdılar. Şahxəndan məmnuniyyətlə arxası üstə uzandı. Uşaqlar onun sinəsinə çökdülər. Yenə hay-küy, çığır- bağır, qəhqəhələr. Bu babası ilə oturmuş oğlanın da nəzərini cəlb etdi, o da Şahxəndanın üstünə yüyürdü. Hacı Seyid Məhəmməd nəvəsilə məşğul olduğundan Şahxəndanın qız nəvələrilə oynamasına əhəmiyyət vermirdi. Oğlanın Şahxəndanın sinəsinə minməsi onun da nəzərini cəlb etdi. O gülümsündü, qadınlar uşaqlar olan otağa keçdilər. Hamı uşaqlara qoşularaq gülməyə başladı. Hacı Seyid Məhəmmədin oturduğu bu otaq çoxdandı ki, belə şadlıq, sevinc görməmişdi.

Atasının, bibisi, xalası və bacılarının diqqətinin onda olduğunu görə Şahxəndan uşaqları ehmalca sinəsindən yerə qoyaraq oturdu. Onun həmişə kədər saçan gözləri gülürdü. O nə qədər xoşbəxt görünürdü. Şahxəndan uşaqları bir-bir bağına basaraq öpdükdən sonra oturduğu yerdən qalxdı, hamını nəzərdən keçirib gülümsündü, Nurcahana yaxınlaşıb, onun qardaşına dikilən sevinc yaşları axıdan gözlərindən öpdü. Yanağında donmuş damcını bir barmağı ilə sildikdən sonra sürətlə evdən çıxdı. Bacılar bir-birlərinə baxıb gülümsündülər. Hacı Seyid Məhəmmədin də gözləri gülürdü.

Toya hazırlıq günlərində Yusiflə Nurcahan demək olar ki, bir-birlərilə görüşə bilmirdilər. Hər gün bacılarının, bibisi və xalasının Nurcahangilə gəlməsi Yusifin onlara gəlməsinə imkan vermirdi. Yusif onlar orada ola-ola Nurcahanla görüşə gələ bilməzdi. Onlar da naməhrəm kişinin gözünə görünə bilməzdilər. Nurcahansa onları qoyub yan otağa və ya eyvana çıxma bilməzdi, bu eyb hesab olunurdu. Nurcahan Yusifgilə gedə bilməzdi. Ümumiyyətlə, Nurcahan yalnız Yusif itgin düşən vaxtlar Əhməd kişinin evinə gediş-gəliş etmişdi. Yusif qayıdandan sonra bir və ya iki dəfə getmişdi. İndi o rəsmi nişanlı qız idi və toya qədər qayınatası

evinə gedə bilməzdi, bu adətə zidd idi. Yusif də, Nurcahan da görüşmək üçün yollar, imkanlar axtarır, lakin tapa bilmirdilər.

Şahxəndan uşaqlardan ayrılandan sonra birbaş dəllək yanına getdi, özünü sahmana saldı. İndi onun saçları səliqə ilə çiyinlərinə qədər kəsilmiş, saqqalı qısaldılmışdı, o xeyli cavan görkəm almışdı. Şahxəndan evə qayıdarkən, uşaqlara yenə şirniyyat və meyvə almaq üçün bazara tərəf gedərkən, yolda Yusiflə rastlaşdı. Yusif ilk baxışdan onu tanıya bilməyib ötüb-keçmək istərkən Şahxəndan:

—Bəy, nə tez burnunu yuxarı tutdun, qohum-qardaşı indidən tanımaq istəmirsən — deyə zarafat etdi. Yusif döndü, ona baxdı, güldü və dedi:

—Şahxəndan, bu sənsən?! A kişi, səni heç tanımaq olmur, olmusan cahıl oğlan.

—Bəs necə, elə bilirdin cahıl bircə sənsən? Hara belə? Niyə neçə gündür görükmürsən?

Yusif çiyinlərini çəkdi. Onu Şahxəndanın sualından çox, onda baş vermiş dəyişikliklər məşğul edirdi. Həm də xarici dəyişiklikdən çox, daxili dəyişiklik. Pırtdaşlıq saçlı, səliqəsiz saqqalı, həmişə qaşqabaqlı, rastlaşanda danışmaq belə istəməyən Şahxəndan barədə fikirləşirdi, onda olan belə böyük dəyişikliyin səbəbi nədir? Şahxəndan Yusifin xəyala daldığını görüb gülümsündü və dedi:

—Bu gün mənə hamı belə qəribə baxır. Neyşə? Saç-saqqalımı düzəltmişəm ona görə? Qəribədir, özləri heç olmasa ayda iki dəfə saç-saqqal düzəltdirirlər, buna heç kim əhəmiyyət vermir. İndi Şahxəndan belə iş görüb, hamı heyret eləyir.

—Əzizim, hər gün olan şey heyret doğurmaz ki. Sənsə neçə ildən sonra saç-saqqalına əl gəzdirtmişəm. Camaat buna da heyret etmir. Məncə heyretin səbəbi, sənin birdən-birə belə qərara gəlməyindir. Mən indicə fikirləşirdim ki, görəsən Şahxəndanın belə dəyişməsinin səbəbi nədir? Məlum məsələdir ki, xaricində baş verən dəyişiklik, batinində olan təbəddülatla əlaqədardır. Çox sevinirəm ki, səni gülürüz, xoşbəxt

görürəm. Səbəbini də bilsəm pis olmaz. Doğrudur, bunun o qədər əhəmiyyəti yoxdur, əsas budur ki, sən sevinc içindəsən.

Şahxəndan Yusifi dinləyir və hey gülümsünürdü. Yusif sözünü bitirən kimi dedi:

—Ay kişi, qabaqda toy gəlir. Novruz bayramı gəlir, mən toya, bayrama hazırlaşıram.

O dayandı, gülümsündü və davam etdi:

—Hələ harasıdır, mən də toy eləyəcəyəm.

Yusif Şahxəndanın çiyinlərini qucaqlayaraq:

—Ay səni xeyir xəbər olasan, nə yaxşı, nə yaxşı oldu bu — dedi.

Şahxəndan yenə soruşdu:

—Daha niyə bizə gəlmirsən?

Yusif cavab vermədi. Şahxəndan dedi:

—Gəl mənimlə bərabər bazara dəyək, sonra gedək bizə.

Yusif:

—Səninlə bazara gedərəm —dedi.

—Bəs bizə?

—Yox yaxşı deyil.

—Niyə? Həmişə gəlib-getdiyin ev deyil?

—Onda ayrı, indi ayrı.

—Başa düşürəm.

—İndi, yəni bu günlərdə gəlmək istəsəm də mümkün deyil, evdə xalan, bibin, Nərgiz, Lalə var.

—Hə, demək sən onlara naməhrəmsən.

—Elədir.

—Nərgizlə Lalə günortadan sonra gedirlər evlərinə, xalamla bibim də axşama yaxın gedirlər.

—Axşam gələ bilmərəm ki, Hacı Seyiddən eybdir.

—Mən sənə bütün yolları dedim, özün bilən yaxşıdır. İstəsən elə indi mənimlə gedək, bir yerdə axşama kimi olarıq. Bir azdan bacılarım gedəcək.

—Yox, sən get, Hacı əmidən utanıram.

Şahxəndan gülümsündü, Yusifin sol çiyninə sağ əlilə bir-iki dəfə vurub yola düzəldi. Yusif onun dalınca baxa-baxa qaldı. O, Nurcahanı görmək, hər dəqiqə, hər an onun yanında olmaq, onun səsini eşitmək, nəfəsini duymaq istəyirdi, ancaq toya qədər bütün yollar kəsilmişdi. O, qətiyyətsiz addımlarla evlərinə tərəf addımladı.

İki, üç, dörd gün də keçdi. Yusifin səbri tükənmişdi, toya isə hələ on gündən çox qalırdı. O bilirdi ki, Nurcahanın gözləri yoldadır, onu gözləyir, səbri tükənib. Yusif bir axşamüstü Hacı Seyid Məhəmmədin həyət darvazasına qədər gəldi, qaranlıq çökənə qədər dayandı, ancaq içəri girməyə cəsarəti çatmadı. Geri qayıtdı və qət etdi ki, toya qədər bir daha Nurcahanla görüşməyə cəhd göstərməyəcəkdir.

Novruz bayramı axşamı idi, toya üç gün qalmışdı. Səhər tezdən evdən çıxmış Yusif günorta yeməyinə gələndə evdə böyük qələbəlik gördü. Xala və bibilərindən başqa qonşuluqda yaşayan bəzi qadınlar da onlarda idi, şirniyyat bişirirdilər. Yusif bayram axşamı olduğunu bilirdi, onu da bilirdi ki, bayram üçün şirniyyat bişirmək adətdir. Adətən bayram qabağı anası bibisi və ya xalasının köməyilə şirniyyat bişirərdi. Bu günsə evdə o qədər qadın vardı ki, gəl görəsən.

Yusif onların gözünə görünməməyə çalışaraq içəri otağa keçdi. Artıq ərsəyə çatmış bacısı yemək gətirdi. Yusif soruşdu:

—Bu həngamə nə üçündür?

—Qağa, şirniyyat bişirirlər, işlərini görüb qurtarıblar, indicə dağılışacaqlar, hər şey hazırdır, bir azdan aparacağıq.

Yusifə indicə çatdı ki, anası Nurcahangilə göndərmək üçün bayram şirniyyatı hazırlatdırıb. O, yeməyini yeyəndən sonra yarım saatlıq

uzandı, gecə pis yatmışdı, gözünün acısını almaq istəyirdi. Ancaq əvvəlcə “Allah mübarək eləsin!”

Evlərindən gedən qadınların səsi, bir qədər sonra isə yan otaqdan hayküyü ilə çıxan qadın, qız və uşaqların səsi onu yatmağa qoymadı. O qalxdı, eyvana çıxmaq istədi ancaq bacıları, bibi və xalasıdan başqa da qadınlar olduğunu görüb dayandı, qapını aralayaraq baxmaqda davam etdi. Qadın—qızlar əllərində kiçik məcməyilər tutmuşdular. Üstü müxtəlif zərif örtüklərlə örtülmüş məcməyilərə şirniyyat doldurulmuşdu. Səkkiz-on yaşlı uşaqlar əllərində şirniyyat dolu kiçik qablar tutmuşdular. Bu qabların da üstü bəzəkli yaylıqlarla örtülmüşdü. Hamı həyəətə düşdükdən sonra xalasının səsi eşidildi:

—Hə, getdik, axşama lap az qalıb.

Hamı onun ardınca yola düzəldi. Yusif bacıları ilə bərabər səkkiz qadın və dörd uşaq saydı, sonra isə dükana getdi.

Bayram axşamı olduğundan dükən-bazar tez bağlandı. Yusif dükandan atası ilə birlikdə çıxdı, lakin o, evə getmək istəmədi. Hava çox gözəl idi, zəif, ilıq külək əsir, vaxtından qabaq oyanmış ağacların cavan yarpaqlarını titrədir, onların çiçəklərinin ətrini ətrafa yayırdı. Axşama hələ iki saatdan çox qalmasına baxmayaraq, Yusif neçə yerdə tonqal çatıldığını, cavanların atəşfəşanlığa hazırlaşdığını gördü. O, qaranlıq düşənə qədər gəzişdi, dost-tanış ilə rastlaşdı, hal-əhval tutdu, onlar bir-birlərinin gəlməkdə olan bayramlarını təbrik etdilər, lap yaxın dostları onunla zarafatlaşdılar:

—Yusif, bu bayram sənin üçün ikiqat bayram olacaq. Düzünü axtarsan elə bizim üçün də. Sənin toyun elə bizdən ötrü də bayramdır.

Yusif evə çox gecikmək istəmirdi. O bilirdi ki, evdə bayram süfrəsi açılmış və hamı onu gözləyir. O, addımlarını yeyinlətdi, evə yetişəndə hamının süfrə ətrafına oturmağa hazırlaşdığını gördü. Süfrədə noğul, nabat, paxlava və başqa şirniyyatdan başqa firni və südlü plov da var

idi. Yusif bərk acmışdı, atası “bismillah” deyəndən sonra o böyük məmnuniyyətlə yeməyə girişdi.

Səhəri gün dükan-bazar açılmadı. Böyüklər bir-birinin evinə gedərək, bayramlarını təbrik edir, biri digərinə xoşəxtlik, səadət, can sağlığı, uzun ömür, neçə-neçə bayrama çıxmalarını arzulayırdılar. Uşaqlar isə məhəllə-məhəllə topaşaraq, müxtəlif rənglərə boyanmış yumurtaları döyükdürür, yaxud da müxtəlif oyunlar oynayırdılar.

Bayramın ikinci günü Yusifgilin həyətidə böyük canlanma var idi. Yusifin dostları, qonşu cavanlar toyxana qururdular, yüz-yüz əlli nəfərin yerləşə biləcəyi toyxana axşama hazır oldu. Cavanların bir qismi qonşulardan qıfıl qazan, plov bişirmək üçün başqa hər-həcət gətirdilər. Adətən hər evdə bir qıfıl qazan olardı, Əhməd kişinin də evində belə qazan var idi. Lakin qonşular xeyirdə-şərdə bir-birindən əlavə qab-qacaq alardılar. Qadınlar isə evə toplaşaraq düyü arıtdayır, xuruşa lazım olan şeylər hazırlayırdılar.

Bayramın üçü, toy günü yetişdi. Yusifin anasının və ona köməyə gələnlərin birinci işi bəy-gəlin otağını tamam boşaltmaq oldu. Bir-iki saatdan sonra həmin otaq qız evindən gələn cehizlə doldurulacaqdı. Ondan sonra qadınlar plov və onun xuruşu üçün hazırladıqları ərzağı plovu bişirməkdən ötrü dəvət olunmuş aşpaza verərək, cehizin gəlməsini gözləməyə başladılar. Günortaya yaxın arabalarda cehiz gəldi. Burada bir ailənin yaşayışı üçün lazım olan hər şey var idi. Günortadan sonra bəy-gəlin otağı artıq hazır idi. Elə bu vaxt toya çağırılmış və gəlini gətirməyə gedəcək dostlar, qohum- qardaş gəldi.

Axşama az qalmış oğlan evi hay-küylə, çalğıcılarla qız evinə yollandı. Qız evinin həyəti də qohum-qonşu ilə dolu idi. Səs-küydən, danışıq-gülüşdən, uşaqların bağirtisindən ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Oğlan evinin adamlarını qarşılayan Şahxəndan onlarla görüşür, həyətdə dəvət edirdi. Hamı həyətdə doluşandan sonra cavanlar rəqs etdilər. Sonra isə oğlan evinin ağsaqqalı Hacı Seyid Məhəmmədə yaxınlaşaraq:

—Hacı, izn ver gəlinimizi aparaq—dedi.

Hacı başı ilə razılıq verdi. Yengə içəri girib üzü duvaqlı gəlini çıxarıb, arabaya tərəf apardı. Yenə hay-küy qopdu. Yarım saatdan sonra Hacı Seyid Məhəmmədin evinə dərin sükut çökdü. Usta Əhmədin evində isə böyük şənlik var idi. Gəlini Yusifin anası qarşılayaraq, onu bağrına basdı, qadınlar Nurcahanı evə, gəlin otağına apardılar, kişilər isə toyxanaya keçdilər. Toy şənliyi gecədən xeyli keçənə qədər davam etdi.

YEDDİİLLİK MÜHARİBƏ ƏRƏFƏSİNDƏ

Hələ dan yerinin yenicə sökülməyə başlamasına baxmayaraq bərk bürkü idi. Teymurləng sarayı yaxınlığındakı məscidin hündür minarəsindən səhərin açılmasını mömün müsəlmanlara xəbər verən, onları səhər namazına çağıran müəzzinin “Allahu əkbər” sözlərilə başlanan azanını havada durğunluq olduğundan uzaqlarda eşitmək mümkün deyildi. Azanı eşitməsələr də namaz vaxtında yatağından qalxmağa adət etmiş müsəlmanlar məscidə tələsmirdilər. Əmir Teymur da öz yatağından qalxdı “Allahu əkbər” deyərək səhər namazına başladı. O, əlhəm və qülhüvallah surələrini oxuduqca əyilir, alnını qarşısına sərmiş canamazdakı möhürə qoyaraq qalxırdı. Namazın sonunda ikinci əli işləmədiyi üçün yalnız bir əlini döşünə tutaraq dodaqları altında xeyli dua etdikdən sonra yaxınlıqda olan yavəri onu ayağa qaldırdı, canamazı yığışdırıb getmək istəyəndə Teymurləng dedi:

—O Təbrizdən gəmiş əmiri buraya çağır.

Yavər:

—Baş üstə—deyərək çıxdı.

Çox vaxt olduğu kimi, Əmir Teymurun bu gün də əhvalı yaxşı deyildi, yenə sol böyrü üstə durmuşdu, Gecəni də pis, əsəbi yatmışdı. Təbrizdən gəlmiş əmirin, Miranşahın dəliliyi, yerli-yersiz camaata divan tutması,

xəzinənin qeydinə qalmaması, var-yoxu eyş-işrətə sərf etməsi, özünü müstəqil aparmaq və atasına tabe olmamağa cəhd göstərməsi barədə gətirdiyi xəbərlər onu haldan çıxarmışdı. Teymurləng oğlunun bir çox hərəkətlərindən xəbərsiz deyildi, dərvişləri şahzadənin bütün işləri barədə ona məlumat verirdilər. Ancaq onlar Miranşahın müstəqilliyə meyl kimi ən qorxulu cəhdi və xəzinənin boşaldılmasından o qədər də agah olmadıqlarından gətirdikləri xəbərlər yarımçıq idi. Sahibqranın sevimli nəvəsi Sultan Xəlilin anası, ərindən acıq eləyərək Səmərqəndə gəlmiş, Miranşahın birinci arvadının da sözlərindən məmləkətin vəziyyəti barədə tam təsəvvür yaranmırdı. O, ərinin dəliliyindən, gecəgündüz eyş-işrətdə olmasından, dövlət işlərinə baş qoşmamasından şikayətlənirdi. Bunlar Teymurləngi çox da narahat etmirdi. Dəlilik, eyş-işrət adi hal idi, dövlət işlərini isə onsuz yoluna qoyanlar var idi.

Təbrizdə, Miranşahın sarayında Teymurləngin, oğlu Miranşaha xəlvəti göz qoymaq üçün saxladığı əmirin sözləri isə Əmir Teymurun hövsələsini bir tikə etmişdi. O, bir qıçı üstündə divara söykənmiş halda dayanmış və fikirləşirdi. Özgəsi başqa bir vilayətin hökmdarı olsaydı. Teymurləng heç özünə zəhmət vermədən bir bölük qoşun göndərərək, onun yurdunu viran etdirib, başını kəsdirərdi. Ancaq Miranşah, onun ilki, sevimli oğlu idi. Teymurləng belə dərin fikirdə ikən qapı açıldı. Əmir Teymur nəzərlərini qapıya çevirib xırıldadı:

—Hə, gəl görək, ay bəd xəbər.

Əmir dinməzcə içəri girdi, Teymurləngə təzim edib dayandı. Teymurləngin yavəri də artıq burada idi. Teymurləng onun köməyiylə oturdu və əmirə əli ilə yer göstərdi. Əmir oturdu. Teymurləng yavərinə tapşırırdı ki, səhər yeməyi gətirsinlər. Yavər çıxdı. Teymurləng gözlərini əmirə zillədi, bir xeyli ona baxdıqdan sonra dedi:

—Əmir, sözlərində bircə kəlmə yalan olsa dilini boynunun ardından çıxartdıracağam.

Əmir Teymurləngin qarşısında üzüstə yıxıldı və:

—Mən nə karəyəm ki, sənə yalan deyəm—dedi.

—Yaxşı, dünən mənə danışdıqlarını bir də təkrar et. Mənim yaddaşım çox yaxşıdır, dediklərinin bir gəlməsini də unutmamışam. Sən yalan danışmısan, dünənkiləri olduğu kimi təkrar eləyə bilməyəcəksən, yalançının hafizəsi olmaz.

Əmir qorxuya düşdü. O, Teymurləngə sadıq adam idi, həm də ondan bərk qorxurdu. Qorxdığı üçün də gördüklərinin hamısını olduğu kimi demişdi. İndi o ehtiyat edirdi ki, birdən yadından çıxmış şey ola bilər, onda vay halına. Əmir aramla, fikirləşə-fikirləşə Teymurləngə dünən dediklərini təkrar etdi, sözünü bitirəndən sonra qorxu dolmuş gözlərini əmirinə zillədi. Teymurləng ona baxırdı, ancaq əmir heç bir şey ayırd eləyə bilmirdi ki, Sahibqran onun sözlərindən razı qalıb yoxsa yox. Teymurləng bir xeyli ona baxdı. Bu vaxt səhər yeməyi gəldi. Sahibqran əmirə bir söz demədən “bismillah” deyib yeməyə başladı. Əmir isə durub baxırdı. Teymurləng başını süfrədən qaldıraraq dedi:

—Nə gözlərini döyürsən, yesənə.

Əmir dərinə nəfəs aldı və əlini süfrəyə uzatdı. O, yemək istəmirdi, ancaq Sahibqranın qorxusundan ağzına bir tikə bal-çörək qoyub çeynəməyə başladı. Artıq yayın son ayının isti günəşi öz şüalarını Səmərqəndin Şərqi ölkələrindən gətirilmiş sənətkarların işlədiyi məhəllələrinin, adam əlindən tər pənmək belə mümkün olmayan bazarının, kənarlarında çəkilmiş arx boyu ağaclar əkilmiş küçə və meydanlarından, Teymurləng sarayının üzərinə çiləyirdi. İsti daha da artmışdı. Sarayda da isti idi, bunu yemək yedikcə tərini silən Teymurləngin də sir-sifətindən görmək olardı. Belə isti vaxtlarda o, sarayın qüzey hissəsində olan geniş, sərin otaqda istirahət etməyi xoşlardı. Ancaq bu gün onun dincəlmək maraqlandırmırdı, isti də ona təsir göstərə bilmirdi. O, fikirləşir, nə edəcəyini fikirləşirdi. Qoşunumu göndərsin, kimin başçılığı altında? Hər halda ya oğlanlarından, ya da nəvələrindən birinin başçılığı altında göndərməlidir. Birdən Miranşah

ona müqavimət göstərdi, bu qardaşla qardaş arasında vuruşmaya çevrilməzmi? Bu, onun hörmətdən düşməsinə, yaratdığı böyük imperiyanın süqutuna səbəb olmazmı? Bu suallar, başqa yüzlərlə sual Teymurləngi əldən salmışdı. Özümü gedim? Axı Çinə yürüş etmək, onun torpaqlarına, sərvətinə də sahib olmaq vaxtıdır. Yox, belə vəziyyətdə Çinə gedə bilmərəm, Çini ələ keçirsəm də, İrani, Azərbaycanı, İraqı, böyük, çox zəngin yerləri itirərəm. O, iştahsız yeyir, əmirə fikir vermir, fikirləşirdi. Birdən o, əlini yeməkdən çəkdi və:

—Əmir, sən bu gün yola düş, qayıt geri, Miranşaha de ki, bu yaxınlarda Təbrizdə olacağam, qarşıma çıxsın.

Əmir, Teymurləngin qəfildən, həm də xırıltılı və alçaq səslə dediyi sözləri başa düşmədi və gözlərini döyməyə başladı. O, Sahibqranın dediklərini xəyalında canlandırmağa çalışdı və onun get, geri qayıt sözləri qulaqlarında səsləndi. O, üzüstə yıxılaraq dedi:

—Böyük hökmdar, nə günahın sahibiyəm ki, məni ölümə göndəirsən. Axı mən sənin yanına şahzadənin izni olmadan gəlmişəm. Geri qayıdan kimi boynumu vurdurar.

Teymurləng bu barədə fikirləşmişdi. Ona da elə bu lazım idi. O, oğlunun onun səfərinə münasibətini müəyyən etmək üçün məhz bu yolu seçmişdi. Miranşah atasına müqavimət göstərməyə hazırlaşmasa, əmiri bağışlayacaqdı. Teymur vacib olan bu məsələni öyrənmək üçün əmiri qurban verməyə hazır idi. Lakin o, əmiri sakit etməyi lazım bildi və dedi:

—Qalx, nə canından ötrü yerdə sürünürsən. Əlində mənim Miranşaha fərmanım olacaq. O, mənim fərmanımı gətirən adama, kim olursa-olsun əl qaldırmağa cürət etməz, məni yaxşı tanıyır, bilir ki, belə şeyi heç kimə, öz oğluma bağışlamaram.

Əmir qalxdı, dal-dalı yeriyərək otağı tərk etdi. Teymurləng mirzəsini çağırırdı və ona fərmanını diqtə etdi:

“Yolunu azmış Şahzadə Miranşah, bil və agah ol ki, məhərrəm ayının əvvəlində Təbrizə gəlirəm. Əgər günahlarının bağışlanmasını istəyirsənsə, mən gələnə qədər xəzinəni sahmana sal, qoşununla qarşıma çıx.

Əmir Sultan Sahibqran Teymur 14 şavval 801-ci il”

Əmir, Teymurləngin fərmanı ilə yola düşdükdən bir həftə sonra Sahibqran qoşun əmirilərini toplayıb, üç gün müddətinə yola çıxmağa hazır olmaları barədə əmr verdi və dediyi gün təbil vurdurdu. Yüz yetmiş minlik qoşun yola düşdü. Yay günləri olduğundan yürüş çox ağır gedirdi, isti əsgərləri əldən salmışdı. Buna baxmayaraq Teymurləng yoluna davam edir, Azərbaycana çatmağa tələsirdi. Yayın sonlarına yaxın, 802-ci il məhərrəm ayının 2-də (1399-cu il sentyabrın 10-da) o, Təbrizə yaxınlaşdı. Miranşah atasını dəbdəbə ilə qarşılamaq üçün Təbriz qapılarından başlayaraq iki ağacliq məsafəyə qədər xalça-palaz döşətdi, yolun sağ və solunda qoşun düzdürdü və şəhər əhalisini Sahibqranın pişvazına çıxardı. Özü atasına yaxınlaşan kimi atından düşərək, onun atının ayaqları altına yığılaraq ağlamağa başladı. Teymurləng atının başını çəkdi, xalça üstünə sərilərək çiyinləri qalxıb-enən oğlunu bir anlığa seyr etdikdən sonra xırıltılı **səslə**:

—Qalx ayağa, gəda təbiət. Şahzadə üzüstə sürünməz. Miranşah cəld qalxdı, gözlərini silib atasına zillədi.

Teymurləng oğluna ata minməsini əmr etdi. Miranşah atına süvar oldu. Teymurləng atını tərپətdi. Miranşah onun ardınca irəliləyirdi. Bütün yol boyu Miranşahın əsgərləri, güclə qovrularaq yola çıxardılmış Təbriz camaatı, qabaqcadan aldıkları göstərişə uyğun olaraq Teymurləngi hayküllə və bağirtı ilə qarşılayırdı. Teymurləng heç kimə əhəmiyyət vermədən şəhərə girdi və atını birbaşa Miranşahın sarayına sürdü. Sarayın həyətinə toplaşmış əyanlar, Teymurləngin oğul və nəvələri, yaxın qohumları onu araya saldılar. Lakin Teymurləng yavərinin köməyilə

atdan düşdükdən sonra onlara əhəmiyyət vermədən saray qapısına tərəf addımladı. Onların hamısı Sahibqranın arxasınca getdilər. Teymurləng əyləşən kimi otağa dolmuş saray adamlarını nəzərdən keçirdi və xırıltı ilə:

—Çıxın, gedin.

Hamı çıxışa yönəldi, Miranşah da sevincini gizlədə bilməyib qapıya doğru getdi, ancaq atasının:

—Şahzadələr, vəzir və xəzinədar qalsınlar—deyəndə yerində dondu, yavaş-yavaş geri döndü və oğlanları Sultan Xəlil, Əbubəkr və Ömərle yanaşı oturdu. Əmir Teymur üzünü xəzinədara çevirərək dedi:

—Danış, xəzinənin vəziyyəti necədir, bil ki, bir kəlmə yalan desən, sənə olan hüsn-təvəccöhümə baxmayaraq, buradaca əlli çubuq

vurduracağam.

Xəzinədar Teymurləngi yaxşı tanıyırdı. Ona görə də özünü itirmədi. O dedi:

-Başımızın Sərdarı, neçə illərdir, mənə tanıyırsan, bilirsən ki, sənə ixlas ilə qulluq eləyirəm. Teymurləng əsəbi halda:

—Yaxşı, uzatma, mətləbə keç—dedi.

—Qibleyi aləm, İran, İraq, Azərbaycan, bir sözlə şahzadəyə tapşırıldığı vilayətlərin hamısından hər il müəyyən olunmuş qədər xərac alınır, şəhər kələntərləri də borclu qalmayıblar.

—Demək xəzinə ağzına kimi doludur.

Miranşah xəzinədarın cavabını bildiyindən ona danışmağa imkan verməmək, fikri onun ən çox qorxduğu məsələdən yayındırmaq istəyərək dedi:

—Böyük Sultan, xəzinədar nədənsə Şirvan barədə bir söz demədi. Şirvanşah xəzinəyə xərac vermir.

Xəzinədar Teymurləngə baxıb çiyinlərini çəkdi, Əmir Teymur dedi:

—Şirvan sənə xəzinənə niyə xərac verməlidir ki? Miranşah:

—Şirvanşah çox azgınlıq eləyir, xərac verməməsi bir yana qalsın, şəkilibləri və gürcüləri də qızıqdırır, onlar da xərac vermək istəmirlər—dedi. O, yenə nədənsə demək istəyirdi, ancaq Teymurləng qəzəblə onun sözünü kəsdi:

—Dayan görək. Mən nə soruşsam ona cavab verərsən. De görək sən niyə Şirvandan xərac gözləyirsən? Məgər mən səni canişin qoyanda, vilayətləri sayanda Şirvanın adını çəkdim? Şirvanın öz Şirvanşahı var. Gör başın başqa lazımsız şeylərə, eyş-işrətlə nə qədər qarışıb ki, vilayətlərinin sayını, adını da unutmusan.

Miranşah danışmaq istədi. Teymurləng:

—Kəs səsini—deyə qışqırdı. Miranşah söhbəti yayındırmaq üçün Şirvanşahı pisləmək istəməsilə işləri daha da korladığına qaş qayıрмаq istədiyini yerdə göz çıxardığını görərək susdu və yazıq-yazıq atasının

üzünə baxdı, miskin vəziyyət aldı. Teymurləng onu bir xeyli qəzəbli baxışları altında saxladıqdan sonra dedi:

—Bu nə halətdir?—deyə bağırdı. Əli ilə yanında oturmuş şahzadələri göstərərək davam etdi:

—Heç olmasa bunlardan, oğlanlarından həya elə, özünü mərdanə, kişi kimi apar. Elə görkəm almısan ki, suya basılıb çıxarılmış toyuğa oxşayırsan.

Teymurləng yenə xəzinədara müraciət etdi:

—Xəzinədar, mən səndən soruşdum ki, xəzinənin vəziyyəti necədir, doludur ya boş, sən başladın vərəzzariyyət oxumağa, ya nə bilim filan məmləkət xərac verdi, filan vilayət vermədi. Sözü nü gödək elə, de görək xəzinədə nəyin var?

Xəzinədar Miranşahdan çəkinsə də düzünü deməyi lazım bildi:

—Xəzinənin vəziyyəti yaxşı deyil. Hələ çox vaxt Şahzadənin rəncidə qalmasına, hədə-qorxu gəlməsinə baxmayaraq ona xəzinədən pul verməkdən boyun qaçırmışam. Ancaq yenə xəzinə yarı boşdur. Axı mən hər dəfə onun fərmanını rədd eləyə bilməzdim. O isə elə hey “ver” deyib.

—Bəs fikir vermirdin ki, şahzadə xəzinəni haraya məsarif eləyir?

—Verirdim, ya əmir, bəs necə ki. Teymurləng xəzinədarın susduğunu görüb:

—Niyə susdun, de görək haraya məsarif eləyib?

—Eyş-işrətə, xoşuna gələn saray adamlarına, xanəndələrə kisə-kisə pul paylayıb. Eyş-işrət ki, dünya xərcə başa gəlir. Hər gün. Allahın var günü eyş-işrət olub, xəzinədən pullar sel kimi axıb gedib.

Teymurləng əsəbi halda yerindən qalxmaq istədi, bir ayağı üstünə qalxa bilməyib, daha da əsəbiləşdi. Yavər tez özünü yetirib onu qaldırdı. O, evdə var-gəl edə-edə xəzinədara dedi:

—İndicə, elə buradaca kisə-kisə pul alanların siyahısını tutub mənə ver.

Xəzinədar:

—Baş üstə—deyib mirzəni yanında oturtdu və adları bir- bir diqtə etməyə başladı. O, yüzə qədər adamın adını çəkdi, onların içərisində rəqqasələr, sazəndələr, hətta saray təlxəyinin adı var idi. Teymurləng əmr etdi ki, onların hamısını saraya çağırırlar. Sonra üzünü başı aşağı oturmuş Miranşaha tutaraq dedi:

—And olsun atamın ərvahına, səni bax, bu adamların, oğlanlarının yanında çubuqla döydürərəm.

Teymurləng Miranşaha dışının dibindən çıxanı dedi. Miranşah başını aşağı dikib oturmuş, danışmır, qımışmırdı da. Yavərin içəri girib, çağırılan adamların bir qisminin əmrə müntəzir olduğunu bildirməsi, Miranşahı danlaqdan qurtardı, çağırılan adamların bir hissəsini bu tezliklə tapmaq mümkün olmamışdı. Teymurləng onları içəri çağırmağı əmr etdi. Teymurləngin əyləşdiyi böyük otağa əllidən artıq adam girdi. Onlar əsasən saray adamları və ordu minbaşılıarı idilər. Sahibqranın belə təcili çağırışının yaxşı əlamət olmadığını bilən əyanlar və minbaşılar bərk təşviş keçirirdilər. Teymurləng onları oturmağa dəvət etmədi. O, lap arxada, adamların dalında gizlənməyə çalışan bir minbaşını qaralayaraq dedi:

—Nə gizlənirsən, irəli çıx.

Minbaşının sifətinə zəfəran rəngi çökdü. O, ayaqlarını sürüyə-sürüyə irəli çıxıb Teymurləngdən beş addımlıqda dayandı. Teymurləng əvvəllər görmədiyi bu minbaşını başdan ayağa süzdükdən sonra soruşdu:

—Sən kimsən, minbaşı rütbəsini sənə kim verib. Minbaşı dili topuq vura-vura xırıldadı:

—Şahzadə verib, Sahibqran. Hansı işinə görə?

—Gürcüstanda baş vermiş iğtişası boğmaqda göstərdiyim xidmətə görə, əvvəllər yüzbaşı idim.

- Buna görə Şahzadə sənə daha nə verdi?

—Beş kisə qızıl, qibleyi-aləm.

— Hanı o qızıllar?

Minbaşı dinmədi, başını aşağı dikdi. Teymurləng bağırdı:

—Kar deyilsən ki, səndən soruşuram, hanı o qızıllar?

—Evdədir, Sahibqran.

—Bəs Gürcüstanda ələ keçirdiyin qəniməti xəzinəyə vermişənmi?

Minbaşı dinmədi, o əvvəl dizləri üstə çökdü, sonra isə üzü- üstə yıxıldı. Teymurləng gözlərini ondan çəkmir, ancaq danışmırdı. Otağa ağır sükut çökdü. Bu sükutu Teymurləngin xırıltılı səsi pozdu:

—Aparın bu yaramaza əlli çubuq vurdurun.

Üzüüstə olan əmir ilan kimi qıvrılaraq yerə sərildi. O, özündən getmişdi. Üç nəfər onu sürüyə-sürüyə apardı. Teymurləng irəliddə sakit dayanmış, gözəl qiyafəli, üzünü şahənə saqqal örtmüş orta yaşlı bir əyana müraciətlə dedi:

—Sən irəli çıx, de görək sarayda nə iş görürsən?

Kişi qətiyyətli addımlarla irəli çıxdı və bir az susduqdan sonra dedi:

—Mən bir ilə yaxındır saraydayam. Əvvəllər Təbriz kələntərinin köməkçisi idim. Təbrizdə baş vermiş iğtişası boğmaqda xidmətimə görə şahzadə məni eşik ağası təyin etmişdir.

—Evin haradadır?

Saray yaxınlığında böyük mülküm var, qibleyi-aləm.

—Əvvəllər **də** həmin mülk **səninkidir?**

—Xeyir, bu yaxınlarda almışam, əvvəllər başqa yerdə kiçik mülküm vardı.

—Bəs niyə əvvəllər iri mülk almırdın?

Eşik ağası dinmədi. Teymurləng onun əvəzinə sualına özü cavab verdi:

—De ki, əvvəllər var-dövlətim yox idi, saraya gəlib varlandım. İndi de görək necə varlanmısan?

Eşik ağası əvvəlki qətiyyətini itirdi, qorxa-qorxa dedi:

—Qibleyi-aləm, şahzadənin verdiyi pulla almışam.

Bayaqdan dinməz oturmuş Şahzadə:

—Yalan deyirsən, mən sənə cəmi iki kisə qızıl bağışlamışam.

Teymurləng oğluna baxmadı, nəzərlərini eşik ağasından çəkməyərək dedi:

—Eşitdin? İki kisə qızıla böyük mülk almaq olmaz. De görüm yaramaz, haradan oğurlamısan, neçə oğurlamısan? Özünükülərə xəyanət edib, şahzadənin rəğbətini sarayda oğurluq yolu ilə varlanmaq üçün müqəddərs qazanmısan?

Eşik ağası titrək səslə:

—Mən oğru deyiləm, qibleyi-aləm.

—Bəs onda pulu haradan almısan?

—Bəzi adamların şahzadəyə düşən işini aşırımsam, onlar da mənə peşkəş veriblər.

—Demək rüşvət almısan. Aparın bunu atın zindana. Sabah evində olan var-dövləti xəzinənin ixtiyarına verin, şahzadədən aldığı qızılları isə əridib boğazına tökün.

Eşik ağası:

—Rəhm elə qibleyi-aləm, qələt eləmişəm, and olsun pərvərdigara, sənə, şahzadəyə bundan sonra ixlasla qulluq eləyəyəm, var-dövlətim də xəzinəyə qurbandır.

Teymurləng cavab vermədi və əli ilə aparmaq işarəsi etdi. Eşik ağası qışqırmaqda, yalvarmaqda davam edirdi, lakin iki güclü əl onu sürüyüb apardı. Teymurləng bir neçə nəfəri də dindirdikdən sonra yoruldu, qalanları sabah mühakimə edəcəyini bildirərək, onları zindanda saxlamağı əmr etdi. Artıq qaranlıqlaşmışdı. O, dincəlmək istəyirdi, ona görə də yanındakılara getmək əmri verdi. Onlar qalxıb getməyə hazırlaşdılar ki, yavər içəri girdi və dedi:

—Sahibqran, qalan camaatı gətirmişik, fərmanına müntəzirdilər.

—Kimdir onlar?

Yavər onların hamısının adını çəkdi. Teymurləng dedi:

—Şair Məhəmməd Taxıstanı, alim Şəmsəddin Məhəmmədi, zurnaçıları və xanəndələri buraya gətir, qalanlarını zindana.

Yavər çıxdı. Məhəmməd Taxıstan və Şəmsəddin Məhəmmədlə bərabər ney çalan Qütb əd Din Ney, ud çalan Həbib Udi və xanəndə Əbu əl Mömin Güyandan içəri girdilər. Teymurləng Təbrizin bu görkəmli adamları barədə çoxdan eşitmişdi, onların camaat arasında böyük hörmətə malik olduqlarından da xəbərdar idi. Hələ Səmərqənddən yola düşməyə hazırlaşanda xəfiyyələri onların Miranşahın məclislərində olmaları, şahzadənin onlara xəzinə hesabına xeyli pul verməsi barədə məlumat vermişdilər. Kef məclislərini sevməyən, musiqiyə, xüsusən təbrizlilərin musiqisinə biganə olan Teymurləng Təbrizə gələn kimi

onları cəzalandırmağı qət etmişdi. İndi həmin adamlar onun qarşısında dayanmışdılar, həm də qorxu hiss etmədən, təşəxxüslə.

Teymurləng onları bir-bir gözdən keçirdikdən sonra dedi:

—Yaxşı isti yer tapmışınız, axşamdan səhərə kimi kef edir sonra isə ciblənizi qızılla doldurub gedirsiniz. Bəs abır-həyanız haradadır?

Həbib Udi cavab verdi:

—Qibleyi-aləm. Biz heç bir qəbahətə yol verməmişik. Şahzadə bizi məclisinə çağırıb, biz istəsək də, istəməsək də gəlməyə məcburuq. İmtina etsəydik, bizi şahzadə cəzalandıracaqdı. Biz onun məclislərinə biyara gedən kimi gəlirdik, ürəyimizdən deyildi, ancaq nələc idik. O ki, qaldı ciblərimizin qızılla dolmasına, bu elə deyil, o bizə tula payı verib. Bilirsən ki, sənətkarı hara çağırırsalar, onun haqqını ödəyirlər. Biz öz haqqımızı almışıq, həm də çox cüzi. Hər hansı bir təbrizlinin toyuna dəvət olunduqda, bizə daha böyük ehtiram göstərir. Hələ onu demirəm ki, şahzadənin məclislərində biz çox vaxt təhqirlərə, həqarətə dözməli olmuşuq.

Getməyə hazırlaşan, lakin şair, alim və musiqiçilərin gətirilməsilə gözləməli olmuş saray əyanlarının hamısı ayaq ustə idilər. Teymurləng də yavərinin köməyilə yerindən qalxdı. O, iki addım irəliləyərək Həbib Udinin önündə dayandı, onu diqqətlə süzdü, sonra isə əyanlar tərəfə dönərək dedi:

—Bir buna baxın, bundakı dilə baxın, kimin qarşısında dayandığını da unudub.

Teymurləng yenə Həbib Udiyə tərəf döndü və dedi:

—Həyasız tayfasınız, həyasız. Guya şahzadənin məclisləri bunlardan ötəri əzab imiş. Sizləri yaxşı tanıyıram, qapıdan qovanda bacadan girirsiniz. Belə çıxır ki, şahzadəni məclislər qurmağa siz təhrik etməmişsiniz, onu yoldan çıxaran siz deyilsiniz. Aparın bunları, sabah meydanda asdırarsınız.

Şair Məhəmməd Taxıstani bir addım irəliləyib dedi:

-Qibleyi-aləm biz bilirdik ki, səndən ötrü insan qanı axıtmaq adi işdir, təbrizlilərin başlarından güllələr tikdirdişi görmüşük. Biz sən gələnə kimi Şirvana gedə bilərdik. Şirvanşah bizə gözü üstə yer verərdi, başqa məmləkətə də pənah apara bilərdik. Ancaq Təbrizi, doğma yurdumuzu tərk etmək bizə ağır gəldi. Özün də bilirsən ki, biz günahsız, şahzadənin iradəsinə əməl etmişik. Əllərini günahsız adamların qanına bulama, allahdan qorx.

Teymurləng əsəbi halda:

—Bəsdir. Allahın, bir də pənah aparmaq istədiyiniz Şirvanşahdan kömək istəyin.

—Biz heç kimdən kömək istəmirik. Allah əl çatmazdır. Şirvanşahsa uzaqda səndən kömək, imdad istəmirik, sənə yalvarmırıq. Yalnız onu deyirik ki, haqqınan divan elə, haqqınan.

Teymur cavab vermədi, geri döndü, yerində oturdu və bir kəlmə ilə:

—Aparın—dedi.

Onları qapıya tərəf itələdilər. Şəmsəddin Məhəmməd qapı ağzında bir anlığa dayandı, Teymurləngə tərəf dönüb dedi:

—Hökmdar, bil ki, zülmlə abad olanın, axırı bərbad olar. Bizi asdırsan da, tarix bizi hörmətlə yad eləyəcək, vay sənə halına, min illər keçəcək, minlərlə nəsillər dəyişəcək, onların hamısı səni lənətlə yad eləyəcəkdir.

Şəmsəddin Məhəmməd dönüb qapıdan çıxdı, yoldaşları onun ardınca getdilər. Teymurləng onlar gedəndən sonra xeyli vaxt susdu, birdən yerindən sıçrayaraq:

—İtilin—dedi və bir ayağı üstə dura bilməyərək yerə sərildi. Yavər onu qaldıran vaxt, bütün əyanlar, o cümlədən şahzadələr otağı tərk etdilər.

Teymurləng payızın ortalarına qədər Təbrizdə qaldı. Bu müddətdə o, Miranşahı hakimiyyətdən kənar edərək, dövlət işlərilə özü məşğul olur, xüsusilə xəzinənin qaydaya salınmasına diqqət yetirirdi. O, Miranşahı

hakimiyyətdən tamamilə uzaqlaşdırmaq fikrində idi. Sevimli oğlunun başına hava gəlməsi onun ürəyini sıxırdı. Məhz buna görə də, səfərə başlarkən onda Miranşaha qarşı olan kin isti günəş şüaları altında qar kimi əriyib suya dönmüş, axıb getmişdi. Buna baxmayaraq, dövlətinin mənafeyini hər şeydən üstün tutan Teymurləng yarı dəli adamı böyük bir məmləkətin başında saxlaya bilməzdi. Teymurləng bu məsələni artıq özlüyündə həll etmişdi, lakin ikinci sualın cavabı açıq qalırdı. Onu kimlə əvəz etməli? Onun oğlanları, nəvələri çox idi. Onlardan hər birini Miranşahın yerinə qoymaq olardı. Ancaq Teymurləngi yaratdığı böyük dövlətin gələcəyi, özündən sonrakı vaxt narahat edirdi. O qorxurdu ki, öləndən sonra qardaşlar, əmilər, qardaş oğlanları arasında münaqişələr başlasın, bu isə imperiyanın süqutu demək idi. Çox fikirdən sonra o, Miranşahı onun oğlanlarından biri ilə əvəz etməyi qərarlaşdırdı. Hansı oğlu ilə sualına isə hələlik cavab axtarmağa tələsmədi, çünki o özü hələ bir neçə il bu yerlərdə olmaq, Rum və Şamı ələ keçirmək, həmçinin uzun illər boyu mühasirədə olub, onun qoşunlarına inadlı müqavimət göstərən Əlincə qalasını almaq fikrində idi. O, yalnız geriye, Səmərqəndə qayıdan zaman bu məqsədini həyata keçirmək istəyirdi.

Bu il Azərbaycanda payız soyuq keçirdi. Aramsız xırda yağış səpələyirdi. Yağışlı havada əsən bərk şərq və şimal küləklərinin gətirdiyi soyuq təbrizlilərin sümüyünə qədər işləyirdi. Belə qəlb qaraldıcı havalar Teymurləngin onsuz da pis olan əhval-ruhiyyəsini daha da korlayırdı. Odur ki, belə günlərin birində o, şahzadələri, qoşun əmirilərini yanına çağıraraq qışlamaq üçün Qarabağa yola düşməyə hazırlaşmağı əmr etdi. Bir neçə gündən sonra Teymurləng öz qoşunları ilə Qaradərə Ərdəbil, Muğan yolu ilə Qarabağa gələrək, çox sevdiyi yerdə, Qoturkənd yaxınlığında düşərgə saldı.

Toxtamış xanı məğlub etdikdən sonra Teymurləngin Səmərqəndə qayıtması, Hindistan səfəri Şirvanşah İbrahimdə belə bir təsəvvür yaratmışdı ki, o, hər iki fatehdən yaxasını qurtara bilmişdir. Teymurləng

ondan bac xərac tələb etməsə də, onun Şirvan sərhədlərinin yaxınlığında olması belə, ölkəyə baha başa gəlirdi. Şirvanşah Qarabağa, Muğana qışlamağa gələn Teymurləngin yanına getməli olur və hər dəfə də külli miqdarda hədiyyələr aparmaq lazım gəlirdi. Bəzən o, Teymurləngin nəhəng qoşunu üçün qonaqlıq da düzəltməyə məcbur idi. Bütün bunlara görə Şirvanşah Teymurləngin uzaqda, onu məmləkətinin hüdudlarından aralı olmasını arzulayırdı və dörd il idi ki, bu arzusuna çatmışdı. Doğrudur, oğlu Miranşah onun məmləkətinin lap hüdudunda idi, lakin Miranşah Teymurləng deyildi, o, qışlamaq üçün Qarabağa gəlmirdi, gəlsəydi də, Şirvanşah Teymurləngə etdiklərini ona da eləmək fikrində deyildi.

Teymurləngin böyük qoşunla Səmərqənddən çıxıb Azərbaycana tərəf hərəkət etməsi xəbəri Şeyx İbrahimin kefini pozdu. O, Teymurləngin Şəki və Gürcüstan hökmdarlarının Miranşaha qarşı çıxmalarını bağışlamayacağını bilirdi. Eyni zamanda ehtiyat edirdi ki, Teymurləng ona olan münasibətini dəyişərək Şirvana da soxulsun. Bilirdi ki, Miranşah onu sevmir, ona görə də o, Şəki və Gürcüstanda baş verən hadisələrin təqsirini onun üzərinə yıxaraq atasını Şirvan üzərinə təhrik edə bilər. Bütün bunlar barədə götür-qoy edən Şirvanşah Teymurləngi qabaqlamaq məqsədilə, o, Azərbaycana gələn kimi Təbrizə getmək fikrində idi. Ancaq Teymurləngin Miranşaha qəzəbli olmasını, həm də Sahibqranın Qarabağda qışlamaq istəyəcəyini nəzərə alaraq, onunla Qarabağda görüşməyi qərarlaşdırdı.

Teymurləngin Azərbaycana gəlməsi Şəki hakimi Seyid Əhmədi və gürcü çarı Georgini daha çox narahat edirdi. Onlar nəinki Miranşaha tabe olmaqdan boyun qaçırmış, hətta Teymurləngin düşməni olan Əhməd padşahın adamlarının müdafiə etdikləri Əlincənin köməyinə getmiş, onun oğlu Tahiri əsirlikdən azad etmişdilər. İndi Tahir Gürcüstanda, Georginin yanında idi. Seyid Əhməd və Georgi yaxşı bilirdilər ki, Teymurləng qəzəbini ilk növbədə onların üzərinə tökməyə çalışacaq.

Gürcüstana və Şəkiyə qoşun yeridərək, bu ölkələri viranəyə çevirəcəkdir. Daima müttəfiqlər olan Seyid Əhmədlə Georgi Teymurləngin Şeyx İbrahimə olan münasibətini yaxşı bilirdilər, ona görə də öz aralarında danışıq apararaq Şeyx İbrahimlə görüşmək, onun vasitəsilə Teymurləngin Gürcüstana və Şəkiyə hücumunun qarşısını almaq məqsədini qarşıya qoydular. Şəkini və Gürcüstanı özündən asılı vəziyyətə salmaq istəyən Şirvanşah Seyid Əhmədin və Georginin Teymurləngin Azərbaycan səfərindən qorxuya düşmələrini və ondan vasitəçi olmağı xahiş edəcəklərini yəqin etmişdi. Bu onun məqsədinə və arzusuna tamamilə uyğun gəlirdi.

Şirvanşah Teymurləngin Təbrizdən çıxıb Qarabağa hərəkət etməsi xəbərini alan kimi divan üzvlərini yanına çağırdı. Divanın yığıncağında Qazı Mövlanə Zəhirəddin, Şeyx Bəhlul, Şeyx Təhmuras, Əmir Huşəng, bir neçə əyandan başqa, Şeyx İbrahimin beş oğlu, o cümlədən Kəyumərs və artıq on iki yaşında olan Xəlilullah da iştirak edirdi. Şirvanşah özlüyündə, Teymurlənglə, onun bu səfəri zamanı, necə münasibət bəsləyəcəyini müəyyənləşdirmişdi, lakin o divan üzvlərilə də məsləhətləşməyi lazım bilmişdi. O, Teymurləngin Gürcüstana və Şəkiyə yürüş edəcəyi vaxt, Şirvana da soxula biləcəyi təhlükəsi barədə öz mülahizələrini divan üzvlərinə bildirdikdən sonra dedi:

-Əlbəttə, mən mütləq Qarabağa, Əmir Teymurun düşərgəsinə gedəcəyəm, özü də xeyli peşkəşlə. Ayrı əlac yoxdur. Xudanakərdə qulaqları Miranşah tərəfindən doldurulmuş Əmir Teymur mənə qarşı siyasət eləsə, müqavimət göstərməyə hazır olmalıyıq. Şübhəsiz ki, onda Şirvan barədə pis niyyət olsa, məni əsir saxlayacaq. Belə olan surətdə Şirvanın müdafiəsinə şahzadə Kəyumərs başçılıq edəcək, başıma bir iş gəlsə, vərəsə odur.

Əmir Huşəng Şirvanşahın susmasından istifadə edərək dedi:

—Qibleyi-aləm, bilirsən ki, Toxtamış xanla vuruşmalardan qayıdandan sonra qoşunun çoxunu buraxmışıq, artıq qoşun saxlamağa

ehtiyac yox idi. Doğrudur, Miranşahın Gürcüstana və Şəkiyə basqınları zamanı Şirvanın hüdudlarına qoşun yığmışıq və o qoşunlar indi də xəzinə hesabına saxlanılır. Ancaq bu çox azdır, fərmanın nədir, təzə qoşun yığmaq lazım gəlməyəcəkmi?

Şirvanşah Əmir Huşəngə danışmağa icazə verməmişdi, ona görə də onu narazılıqla dinləyirdi, lakin başını aşağı dikdiyindən, Əmir Huşəng onun üzünü görmür və Əmir Şeyx İbrahimin narazılığını sezmirdi. O, sözünü bitirən kimi Şirvanşah başını qaldırdı və dedi:

—Mülahizənizi bildirməyə tələsməyin, mültəfin olun, sözümü bitirim. Əmir Huşənk mənim deyəcəyim sözləri dedi. Əlbəttə, əlavə qoşun toplamaq gərəkdir, əli silah tuta bilənlərin hamısı səfərbər edilməlidir. Ancaq səs-küysüz, gizli. elə etmək azımdır ki, Əmir Teymur duyub düşməsin. Hər bir kənddə, obada əli silah tutanlarla hər gün məşq keçmək lazımdır, özü də axşamlar. Gündüzlər qoy öz işlərilə məşğul olsunlar. Bu həm də xəzinəni artıq xərcdən xilas edər.

Şirvanşah üzünü Əmir Huşəngə çevirərək sözünə davam etdi:

—Sənə aydın oldumu? Sırr qapıdan çıxsa, Əmir Teymur duyub düşsə özündən küs. Müqavimət göstərmək lazım gəlsə, təlim görmüş kəndliləri bir yerə yığmaqdan ötrü iki-üç gün kifayət eləyər. Şeyx İbrahim yenə Əmir Huşəngə müraciət etdi:

—Sənin üçün qaranlıq bir şey qalmadı ki?

—Qaldı, qibleyi-aləm.

—De görək.

—Şirvanın hüdudlarında olan qoşunlarla neynəyək?

—Qoy öz yerlərində qalsınlar. Onların orada olması Əmir Teymurda şübhə doğurmaz. O bilir ki, hüdudlardakı qoşunlar iki ildən çoxdur ki, oradadır.

—Aydındır, qibleyi-aləm, fərmanına əməl olunacaq.

Şeyx Bəhlul soruşdu:

—Əmir Teymurun düşərgəsinə səninlə kimlər gedəcək?

—Başda qoruqçu olmaqla mühafizə dəstəsi. Şirvanşah susdu. Qazı Mövlanə Zəhirəddin əlində çevirdiyi təsbehini dizi üstünə qoyub dedi:

—Padşahım, yaxşı olmazmı ki, Şəkiyə və Gürcüstana adam göndərək?

Öz fikri ilə məşğul olan Şirvanşah vəzirin sualına cavabı gecikdirdi. O, bir nöqtəyə dikilmiş gözlərini qaldıraraq suala sualla cavab verdi:

—Nə üçün?

Qazı Mövlanə Zəhirəddin tələsmədən cavab verdi:

—Seyid Əhməd və Gürcüyə bildirək ki, sən onlarla Əmir Teymur arasında vasitəçilik eləməyə razısan.

Vəzir susdusa da, Şirvanşah ona cavab vermədi, ancaq nəzərlərini də ondan çəkmədi. O bununla vəzirə bildirmək istəyirdi ki, sözünə davam etsin. Qazı isə öz növbəsində Şeyx İbrahimin mülahizəsini bilmək istəyirmiş kimi nəzərlərini ondan çəkmədi. O, Şirvanşahın danışmadığını görərək öz mülahizəsini bildirməyi lazım bildi:

—Sən Əmir Teymurun düşərgəsinə Seyid Əhməd və Gürcü ilə getsən bir oxla iki dovşan vurmuş olarıq. Əmir Teymura onlar barədə dəxil düşsən, bəlkə o, şakililərin və gürcülərin günahından keçər. Bu o deməkdir ki, onda Əmir Teymur Şəkiyə və Gürcüstana yürüş etmək məqsədindən əl çəkər. Bununla həm Şirvan üzərinə çökməyə başlamış qara buludlar dağılmış olar, həm də, bizim qonşularımız böyük fəlakətdən yaxalarını qurtararlar.

Şirvanşah vəzir danışdıqca, həm dinləyir, həm də onun fikirlərini oxuyan vəzirinin müdrikliyinə şadlanırdı. Vəzir sözünü bitirən kimi Şeyx İbrahim dedi:

—Vəzir, biz ikimiz də eyni cür fikirləşirik. Mən də o fikirdəyəm ki, Şəkili Seyid Əhmədlə Gürcüstan padşahı Gürcü mənimlə birlikdə Əmir Teymurun düşərgəsinə getsələr yaxşı olar. Həm Şirvan üçün, həm də onların məmləkətləri üçün. Mən bunu gözləyirəm. Ancaq səninlə mənim düşüncələrimizdə bir fərq var. Mən Şəkiyə və Gürcüstana elçi

göndərmək tərəfdarı deyiləm. Mən istəyirəm ki, onlar özləri mənə daxil düşsünlər. Belə olarsa, onların hər ikisi özlərini bizə borclu sayarlar, Şirvandan bir növ asılı vəziyyətdə qalarlar.

Qazı Mövlanə Zəhirəddin Şirvanşahın öz sözünü deyib qurtarmadığını bildiyi halda dedi:

—Qibleyi-aləm, qəbahətimə görə günahımdan keç. Mən belə zənn eləyirəm ki, Seyid Əhmədin və gürcünün sənə dalına düşüb Əmir Teymurun qərargahına getmələri o deməkdir ki, onlar özlərini borclu sanacaqlar. hələ onu demirəm ki, çox mümkündür Əmir Teymurun özü onları Şirvana tabe etdi.

Şirvanşah dedi:

—Yox, bu belə deyil. Əmir Teymur heç vaxt tabeliyində olan torpaqları başqa məmləkətin ixtiyarına verməz. O, məmnuniyyətlə Şirvanı da öz torpaqlarına qatardı. Ancaq bağladığı əhdnaməni pozmağa çəkinir, padşah, hökmdar sözünü pozmaq istəmir. O ki, aldı Seyid Əhmədlə gürcüyə, mən güman eləmirəm ki, onlar mənim vasitəçiliyimdən istifadə eləməyə çalışmasınlar. Onlar ağılsız adamlar deyillər. Bilirlər ki, Əmir Teymur onların məmləkətlərini viranəyə dəndərəcəkdir və yeganə ümid yerləri mənim vasitəçiliyimdir. Məncə onların elçiləri artıq yoldadır, bir-iki günə gəlib çıxarlar.

Şirvanşah Şeyx İbrahimin müdrikliyi bir daha təsdiq olundu. Divanın yığıncağından üç gün sonra Şəki hakimi Seyid Əhmədin qardaşı Şirvana gəldi. Şirvanşah onu təntənə ilə qarşıladı. O, bununla Şirvanın qüdrətini nümayiş etdirməklə bərabər, qonşu ölkəyə münasibətini, onun böyük qardaş kimi kiçik qardaşa yardım əlini uzatmağa hazır olduğunu göstərmək istəyirdi. Seyid Əhmədin qardaşı Seyid Məhəmmədəlini Şirvanşah saray əyanlarının, divan üzvlərinin iştirakı ilə qəbul etdi. İki nəfərin müşayiət etdiyi Seyid Məhəmmədəlini Şirvanşahlar sarayının qapısında Kəyumərs qarşılaraq saraya apardı. Onlar saraya daxil olanda Şirvanşah çox nadir hallarda istifadə etdiyi taxtında oturmuş, sağ və

solunda oğlanları, vəziri, Şeyx Bəhlul, Şeyx Təhmuras, Əmir Huşəng və əyanlar əyləşmişdilər. Onların hamısı dəbdəbəli geyinmişdilər. Seyid Məhəmmədəli içəri daxil olan kimi Şirvanşaha baş əydi, yaxınlaşıb əlindən öpdü və iki addım geri çəkiləndən sonra dedi:

—Böyük Sultan, Şəki hökmdarı sənə salamını və ehtiramını yetirir.

Şirvanşah elçiyə yer göstərdi. Seyid Məhəmmədəli oturmamışdan qabaq əlində tutduğu bükülü kağızı Şirvanşaha uzatdı və:

—Qardaşım Əmir Seyid Əhməd bu naməni əlbəəl sənə çatdırmağı tapşırıb – dedi.

Şirvanşah naməni alıb, vəzirinə verdi. Seyid Məhəmmədəli göstərilən yerdə oturdu. Şeyx İbrahim qəsdən naməni oxumadı. O bilirdi ki, Seyid Məhəmmədəli naməni çatdırmaqdan başqa, Şirvanşahla danışıq aparmaq tapşırığı da alıb. Elçi Şirvanşahın naməni oxumağı təxirə saldığını görərək qardaşının tapşırığına əməl edərək dedi:

—Böyük Sultan, qardaşım Seyid Əhməd səni, Azərbaycanın ən böyük, qüdrətli hökmdarını Şəkinin pənahı hesab eləyərək, yardım əlini ona uzatmağı rica edir. Bilirsən ki, o, rəhmətlik atam döyüş meydanında namərdcəsinə arxadan aldığı zərbədən işıqlı dünya ilə vidalaşandan sonra, bizim hamımızın rızası ilə Şəki Əmiri olmuş, Şahzadə Miranşaha tabe olmaq istəməmişdir. Şahzadənin Şəkiyə hücumları da onun qətiyyətini qıra bilməmişdir. İndi Şəkinin darvazaları ağzında Əmir Teymurun kabusu görünür. Şəki kiçik ölkədir, Əmir Teymurla baş-başa gələ bilməz. Rəhmətlik atam Əmir Teymura tabe olmaq istəməmiş. Şəki dəfələrlə müsibətə düşər olmuşdu. İndi Əmir Seyid Əhməd öz əmirliyini saxlamaqla Əmir Teymura xərac verməyə hazırdır. Bu işdə Şəkiyə təkcə kömək eləyə bilərsən. Əmir Seyid Əhməd öz naməsində də bunları yazmışdır. Seyid Məhəmmədəlinin qardaşını tez-tez əmir adlandırması Şirvanşahın xoşuna gəlmədi. Seyid Əhməd kiçik bir ərazinin hökmdarı olmasına baxmayaraq, çox gurultulu ad seçmişdi. Əlbəttə, Şirvanşah üçün məsələ adda deyil, onun mahiyyətində idi. Müstəqil diyarın

hökmdarını əmir çağırmaq olar. O, isə artıq Teymurləngə xərac verməyə hazırdır. Yaxşı, verir, versin, bundan Şirvan yalnız onu da bilər ki, Əmir Teymur Şəkiyə basqın etmə, Şirvana yürüş təhlükəsi də aradan qalxar. Əslində Şeyx İbrahim ehtiyat etsə də, bundan o qədər qorxmurdu. Doğrudur o, Əmir Teymurun düşərgəsinə Seyid Əhməd və Georgi ilə getmək istəyirdi və Seyid Məhəmmədəlinin Şirvana gəlməsindən məmnun idi. Ancaq elçi gələndən sonra onda belə bir daxili inam əmələ gəlmişdi ki, Teymurlənglə dil tapa biləcəkdir. Ona görə də Şirvanşah Şəki hökmdarının ağır vəziyyətə düşməsindən bacardığı qədər istifadə edib, onu özündən asılı vəziyyətə salmaq, çoxdan bəri qarşısına qoyduğu məqsədə doğru Azərbaycan torpaqlarını birləşdirmək məqsədinə doğru kiçik də olsa addım atmaq istəyirdi. Bununla belə Şirvanşah qət etmişdi ki, Seyid Əhmədin onun sıxma-boğmasına müqaviməti, Şəkinin Teymurləngin basqınından xilas etmək cəhdinə mane olmamalıdır.

Seyid Məhəmmədəli Şirvanşahın susmasından, ona cavab verilməməsindən narahat olmağa başladı. Şirvanşah nəhayət, dilləndi:

—Vallah, məni fikir götürüb. Kiçik qardaşım Seyid Əhmədə yardım əli uzatmaq mənim qardaşlıq borcumdur. Ancaq bu çox müşgül işdir. Atan rəhmətlik, allah onun ruhunu şad eləsin. Əmir Teymurla pis dolanıb, ona görə də Şəkini neçə dəfə qırğına verib. Hətta Gürcü ilə bərabər Miranşahın üstünə qoşun çəkib, Əhməd padşahın oğlu Tahiri əsirlikdən xilas edib. Əmir Teymur belə hərəkətləri bağışlamır.

Seyid Məhəmmədəli cavan olmasına baxmayaraq, çox ağıllı, uzaqgörən adam idi. Şirvanşahın Seyid Əhmədi kiçik qardaş adlandırmaq və dumanı həddən artıq qatılaşıdırmağa çalışaraq nə demək istədiyini başa düşürdü. Buna baxmayaraq onu sona qədər dinlədikdən sonra cavab verməyi lazım bildi. Ancaq Şirvanşah Tahirin adını çəkəndə yeri düşdüyü üçün zarafata salaraq dedi:

—Böyük Sultan, bununla atam sənə də xidmət göstərmiş olub, axı Şahzadə Tahir sənın qaynındır.

Şirvanşah Seyid Məhəmmədəlinin sözlərini yersiz sayaraq ona əhəmiyyət vermədi və sözüünə davam etdi:

—Bəli Əmir Teymur ona ağ olanlarla amansızdır.

Seyid Məhəmmədəli yenə sözə qarışdı:

—Qibleyi-aləm, Əmir Seyid Əhməd hələ əmir Teymura ağ olmayıb, biləks, ona xərac verməyə hazırdır.

Şirvanşah elçini diqqətlə süzdükdən sonra dedi:

—İşin mahiyyətinə əhəmiyyət vermək gərəkdir. Ona Şəki hakimi ağ olub, Seyid Əlimi, yaxud Seyid Əhmədmi, fərqi yoxdur. Bir də atan rəhmətlik dünyaya gözlərini yumandan sonra Seyid Əhməd Əmir Teymurun mülahizəsinə görə özbaşınalıq eləmişdir, taxtı icazəsiz, fərman olmadan zəbt etmiş, şahzadə Miranşahın yanına gedib, onun əlini öpməmişdir. Demək, Əmir Teymura o da ağ olmuşdur.

Şeyx İbrahim susdu və yenə nəzərlərini elçiyə çevirdi. Onun susduğunu, demək məğlub olduğunu, deyiləcək şərtlərin hamısını qəbul edəcəyini görüb əlavə bir söz demədi, gözləməyə başladı ki, elçi dilə gəlsin. Seyid Məhəmmədəli cavab vermək əvəzinə dedi:

—Böyük Sultan, əmr eləyin qardaşımın naməsini oxusunlar.

Şirvanşah artıq buna maneə görmədi və mirzəni çağırtdırdı. Mirzə içəri girib baş əydi, vəzir naməni ona uzatdı. Mirzə bir-iki dəfə boğazını arıtladıqdan sonra məktubu oxumağa başladı:

“Azərbaycan torpaqlarında olan hökmdarların ən möhtəşəmi, böyük Sultan Şeyx İbrahim həzrətlərinə! Sənə Şirvan, Aran, Gəncə, Şəki hökmdarlıqlarına parçalanmış, böyük qismi isə başsız qalmış böyük Azərbaycanın ən müdrək və qüdrətli hökmdarına müraciət edirəm. Orlat övladlarının ixtiyarında olan Şəki Əmirliyini ağır, fəlakətli günlər gözləyir. Əmir Teymur artıq Qarabağa yaxınlaşır. Onun əvvəlinci məramı Şəkini və Gürcüstanı viran etməkdir. Təkcə Əmir Teymurun ehtiramını qazanmış olan sən Şəkiyə yardım əli

uzadabilərsən. Mənimlə Əmir Teymur arasında vasitəçi ol, Şəkini, Azərbaycan torpağının bir qismini fəlakətdən xilas elə, bununla mənə şəxsən böyük yaxşılıq etmiş olarsan. Orlatlar heç vaxt yaxşılığı unutmurlar, bütün ömrüm boyu sənə minnətdar və sadıq olaram

Əmir Seyid Əhməd Orlat1ı rəbi-ül-əvvəl 802-ci il”

Şirvanşaha Seyid Əhmədin məktubunun məzmunu Seyid Məhəmmədəlinin danışıqlarından daha xoş gəldi. Seyid Əhməd qabaqcadan minnətdarlığını bildirir, əslində Şirvanşaha sadıq olacağına and içirdi. Ona görə də Şeyx İbrahim elçi ilə danışığı uzatmağı lazım bilmədi və dedi:

—Yaxşı, bu çətin işdə mən kiçik qardaşıma yardım əlimi uzadıram, qoy Seyid Əhməd rəbi-ül-sani ayının beşində Qarabağda, Qotur kənd yaxınlığında məni gözləsin. Mən də həmin gün orada olacağam.

Seyid Məhəmmədəlinin Şamaxıdan getməsindən üç gün keçməsinə baxmayaraq, Gürcüstan elçiləri gəlib çıxmırdılar. Şirvanşah Gürcü çarının ona müraciət edəcəyinə əmin idi, çünki onun başqa çıxış yolu yox idi. Yeganə yol Teymurlənglə toqquşmaya aparırdı ki, bu da Gürcüstandan ötrü böyük fəlakət demək idi. İki gün də keçdi, artıq rəbi-ül-sani ayının biri idi. Teymurləng bir həftə, ən uzağı on gün Qarabağa çatmalı idi. Şirvanşahın aldığı məlumata görə o artıq Ərdəbili keçmişdi. Şeyx İbrahim Qarabağa yola düşməyə hazırlaşmağa başladı. Rəbi-ül-sani ayının ikisində Şirvanşah nahara başlayanda eşik ağası içəri girib Gürcüstan elçilərinin gəldiyini, onu görmək istədiklərini bildirdi. Şirvanşah nigaranlıqdan qurtaran adamların etdikləri kimi dərindən nəfəs aldı, o keçirdiyi hissiyyatı onunla bir yerdə nahar eləyən oğlanlarından gizlətməyə çalışdı, buna nisbətən nail oldu, lakin onlar atalarının nəsə həyəcan keçirdiyini hiss etdilər. Şirvanşah qonaqları

rahatlandırmağı əmr edərək, yeməyinə davam etdi. Çox iştəhasız yeyir, fikirləşirdi. Gürcüstan elçisini çoxdan gözləməsinə, söhbətin məzmununun aydın təsəvvür etməsinə baxmayaraq, onlarla danışığa necə başlayacağı barədə düşünməmişdi. İndi o nahar edə-edə bu barədə götür-qoy edirdi.

Şirvanşah Gürcüstan elçisini axşam qəbul etdi. O, elçinin şərəfinə ziyafət düzəltmişdi. Gürcü elçisi, çar Georginin oğlu Konstantin idi. O, Şirvanşahla salamladıqdan sonra dedi:

—Kartli çarı, mənim atam, sənə Şirvanın böyük hökmdarına salam söyləyir, böyük ehtiramını bildirir. Atam bildirir ki, Gürcüstan həmişə Şirvanla mehriban qonşu, çox vaxt qohum olmuşdur. Bir çox Şirvan və Kartli şahzadələrhinin damarlarından gürcü və azərbaycanlı qanı qarışıq axır. Bəzən arada küsülülük də olub, məgər qardaşın qardaşla, atanın oğulla küsməsi halları olmurmu? Kartli çarı indi küskünlük üçün heç bir əsas görmür. Əgər belə bir maneə varsa, onu bir zərbə ilə yox etməkdən ötəri atam sənə qılınc göndərib.

Konstantinin işarəsilə onunla gəlmiş əyanlardan biri qalxıb qılıncı gətirdi və ona verdi. Konstantin ayağa qalxıb Şirvanşaha yaxınlaşdı. Qılıncın qını daş-qaşla müzəyyən idi. Qızıldan olan qəbzəsinin lap orta hissəsi fındıq boyda almazla bəzədilmiş kənarlarına dövrələmə brilyant vurulmuşdu. Şahzadə Konstantin qılıncı qınından çıxardı. Əyri qılınc par-par yanırdı, o, çiyinə kimi uzanan saçından bir tel çıxardaraq qılıncın tiyəsi üstünə buraxdı. Tük iki bölünüb yerə düşdü. Şahzadə qılıncı qınına qoyandan sonra Şirvanşaha təqdim etdi və dedi:

—Böyük Sultan, bu qılınc tükdən tutmuş, nəyə vursan, daş da olsa, qaya da olsa, metal da olsa onu iki bölür. Svanet ustaları qılınc, xəncər qayırmaqda Şirvan ustaları kimi mahirdirlər. Ancaq onların bir-birindən fərqləri, hər ustanın öz sirri var. O, bu sirri yalnız oğluna verir. Sonsuz ustanın qiymətli ustalıq sirri, təəssüf ki, öləndə, onunla bərabər qəbrə gedir.

Gürcü çarının bu dilli-dilavər, səlis Azərbaycanca dilində danışan oğlu Şirvanşahın xoşu gəldi. Bununla belə mətləbdən kənara çıxmasını, çox uzatmasını xoşlamırdı. Konstantin bunu başa düşübmiş kimi mətləbə keçdi:

—Böyük Sultan, atam öz ürək sözlərini dil cavabı sənə yetirməyi tapşırıb. Bilirsən ki, nə atam, nə də babam Teymurləngə baş əyməyib. Bu Gürcüstana çox bahaya başa gəlib, kəndlər, şəhərlər dağılıb, minlərlə gürcü qılıncdan keçirilib, əsir aparıblar, buna baxmayaraq onlar müqavimət göstəriblər. Atam yenə də bu fikirdə idi ki, Teymurləngin düşərgəsinə getməsin, müqavimət göstərsin, şahzadə Tahiri də ona verməsin.

Şirvanşah Konstantini diqqətlə dinləyir, ona baxırdı. Konstantin də gözlərini ondan çəkmir, sözlərinin Şeyx İbrahimə təsirini onun sifətindən oxumaq istəyirdi. Lakin Şeyx İbrahim öz hisslərini gizlətməyi bacarırdı. Konstantin sözünə davam edirdi:

—Padşahım, bilirsən ki, mən ailədə böyük oğulam, atam mənimlə, mənim fikirlərimlə hesablaşır. Bu dəfə mən onu səhv fikrindən daşındıra bildim. Mən səni misal çəkdim. Sənin müdrikliyinin nəticəsidir ki, bir nəfər şirvanlının burnu da qanamayıb, Şirvan fəlakətlərdən xilas olub. Doğrudur, sənin ölkən Əmir Teymura tabe deyil, siz müttəfiqlərsiniz. Mənim atam razıdır ki, Əmir Teymurun asılılığını qəbul etsin, ona xərac versin. Vaxt gələr, Gürcüstan bu tabelikdən qurtarar. Ancaq o Əmir Teymurun düşərgəsinə getmək istəmir. Ona görə yox ki, oraya getməyi həqarət sanır, yox, madam xərac verməyi qəbul edir, düşərgəyə getmək olar. Ona görə getmək istəmir ki, gərək onda şahzadə Tahiri, sənin qaynını da özü ilə aparıb Əmir Teymura təhvil versin. O, bunu istəmir.

Şahzadə Konstantin susdu, məclisə göz gəzdirib, nəzərlərini Şirvanşaha dikdi. O, sözünün sonunu deməmişdən qabaq, Şeyx İbrahimin dodaqlarından bir neçə söz qopmasını, dediklərinə onun münasibətini bilmək istəyirdi. Əmir Şeyx İbrahim isə, öz növbəsində şahzadənin

fikrini sona kimi deməsini gözləyir. Ona görə də gözlərini Konstantinə dikib dayandı. O, yaxşı başa düşürdü ki, Georginin Əmir Teymurun düşərgəsinə getmək istəməsinin yeganə səbəbi şahzadə Tahiri vermək istiməməsi deyil, başqa səbəb də var və bunu şahzadə deyəcək. Konstantin hiss etdi ki, sözünü deyib qurtarmayınca Şirvanşah danışan deyil, o davam etdi:

—Bəli, padşahım, məhz şahzadə Tahirə görə bunu istəmir, başqa heç bir səbəb yoxdur. Ona görə də atam səndən artıq dərəcədə rica edir ki, Əmir Teymurun düşərgəsində olarkən, atamla Əmir arasında vasitəçilik edəsən.

Şirvanşah Konstantinin başqa səbəb göstərmədiyini, sözünün sonunu isə çox qısa etdiyini görərək yerində qurcalandı. Sifətində təəccüb əlaməti yaratdı, çiyinlərini bir qədər darddı və dedi:

— Dostum Gürcü çox müşgül iş barədə rica eləyir, şahzadə, çox müşgül. Biz müsəlmanlar deyirik ki, ismarıcla həc qəbul olmur. Çətin aqlım kəsir ki, Əmir Teymur ismarişi qəbul eləsin. Əgər atanın yolunu kəsən yeganə maneə şahzadə Tahirdirsə, o, nahaq yerə getmir. Şahzadəni özü ilə aparmadan gedə bilər. Görünür başqa səbəblər də var.

Konstantin böyük ehtiyatla Şirvanşahın sözünü kəsərək dedi:

—Yox, padşahım, başqa səbəb yoxdur.

—Onda sən kiçik qardaşım Gürcüyə yetir ki, bu ismarıcdan heç nə çıxmaz. Mən Əmir Teymuru yaxşı tanıyıram. Özü gəlsə hər işi yoluna qoymaq olar, şahzadə Tahir məsələsi də elə həll olunar ki, onun başından bir tük də əskik olmaz. Buna mən şəhadət verirəm.

Konstantinə Şirvanşahın “kiçik qardaş” sözü xoş gəlmədi. O, dinmədi, Şirvanşahın icazəsilə ayağa qalxaraq xudahafizləşmədən qabaq:

—Mən sənin sözlərini atama çatdıraram, padşahım—dedi və sarayı tərk etdi.

Səhəri günü Qarabağa, Teymurləngin görüşünə yola düşən Şeyx İbrahim əmin idi ki, gürcü çarı Georgi Qarabağa gəlməyəcəkdir. O, buna

təəssüfləndi, eyni zamanda Gürcü çarının ricasını Teymurləngin sifarişi xoşlamamasına baxmayaraq imkan düşərsə Əmir Teymura çatdırmağı qəət etdi.

Şirvanşah Qarabağa Qoturkəndə yetişəndə, artıq iki gün idi ki, Teymurləng burada düşərgə salmışdı. Teymurləngə tabe və ya ondan asılı olan bir çox məmləkətlərin hökmdarları, o cümlədən Aran, Gəncə, Ərdəbil əmirləri də burada idilər. Onların hamısı Teymurləngə qiymətli hədiyyələr gətirmişdilər. Şirvanşah da əliboş gəlməmişdi. Onun bu səfəri də Şirvanşahlığının xəzinəsinə çox baha başa gəlmişdi, birinci xəzinə əsaslı surətdə boşalmışdı. Şəkili Seyid Əhməd Şirvanşahın müəyyən etdiyi yerdə onu gözləyir, düşərgəyə yaxınlaşmağa ehtiyat edirdi. O, düşərgəyə Şeyx İbrahimplə bahəm gəldi. O da xeyli hədiyyə gətirmişdi.

Şirvanşah Əmir Teymurun çadırına, onunla görüşməyə tək getdi, Seyid Əhmədi aparmadı. Əmir Teymur onu həmişəki kimi xoş sifətlə, mehribanlıqla qarşılamadı, hətta o, çadıra girəndə sifətini turşutdu, öz daxili hisslərini gizlətməkdə mahir olan Əmir, bu dəfə buna cəhd göstərmədi. Şeyx İbrahim Teymurləngdən belə üz görəcəyinə hazır idi.

O, Əmir Teymuru salamladıqdan sonra dedi:

—**Sahibqran, nədənsə sifətini qarışdırmısan,** görünür ağrıyan yerin var, sənin rahatlığını pozmağıma görə bağışla, icazə ver, gedim, sonra gələrəm.

Əmir Teymurun çadırında yalnız nəvəsi Sultan Xəlil və vəziri var idi. Teymurləng Şirvanşaha:

—Otur, Şeyx, otur, ağrıyan yerim yoxdur, sənin kimi güvəndiyim müttəfiqim barədə artıq-əskik söz eşidəndə, əlbət ki, əhvalım dəyişər. Deyirlər şəkiliblərə, gürcülərə havadarlıq eləyirsən, onların şahzadə əleyhinə iğtişaşlarını alqışlayırsan.

Şeyx İbrahim Teymurləngin bu sözlərini də eşitməyə hazır idi, cavab verməyə çətinlik çəkmədi:

—Böyük Sultan, mən sənin sadıq müttəfiqinəm, bunu dəfələrlə sübut eləmişəm, neçə dəfə sən özün də razılığını bildirmisən. Sənə verilən məlumatda yalnız o

səhihdir ki, mən həqiqətən də Şəkiyə və Gürcüstana havadarlıq eləməyə çalışıram, xüsusən axır zamanlarda. Sən Toxtamış xanı əzişdirib möhtəşəm paytaxtına qayıdandan sonra şəkili Seyid Əhməd gürcüstanlı Gürcü, Şahzadə Miranşaha ağ olmuşlar. Doğrudur, Şahzadə sənin sözlərinə səhih əməl etməyib, onları çox incidib, ixtişaş üçün şərait yaradıb, buna baxmayaraq onlar ixtişaş salmamalı idilər. Mənim də çalışdığım o olub ki, onların başına ağıl qoyum, sənə, Şirvanın böyük müttəfiqinə sənin vəsihin Şahzadəyə ağ olmasınlar. Deyəsən mən buna nail olmuşam. İndi Seyid Əhməd bayırda əmrə müntəzirdir. Gürcü isə nasaz olduğu üçün gələ bilməyib, məndən daxil düşməyi rica edib. O xəracı ödəməyə hazırdır.

Teymurləng Şirvanşahı dinləyir, həmişə olduğu kimi sifətində, baxışlarında heç bir dəyişiklik baş vermirdi. Şeyx İbrahim bunu yaxşı bildiyindən, onun verəcəyi cavabı üzündən oxumağa cəhd göstərmirdi. O, danışib qurtararaq gözlərini Teymurləngin zoğalı rəngli dodaqlarına dikdi:

—Ya Şeyx, bu dəfə sənə güzəşt eləmək fikrində deyildim, səndən bərk rəncidə idim. Yenə öz müdrikliyinlə apardın. Ancaq Gürcüstan barədə güzəştə getmərəm. Deyirsən Gürcü naxoşdur? Yalandır, mən sizin hamınız barədə özünüzdən az bilmirəm. Bu saat Gürcü kefi kök, damağı çağ, öküz kimi sağlamdır. And olsun bir olan allaha, bu yaxın günlərdə Gürcüstana bir divan tutum ki, əvvəlkilər yalan olsun.

Şirvanşah Teymurləngin danışığını bitirdiyini zəni edib, Gürcüstan barədə nəse demək istədi, ancaq Teymurləng sözünə davam etdi:

—Görürəm, nəse demək istəyirsən. Məsləhət görürəm, Gürcüstan barədə bütün sözlərin yerə düşəcək. Onun xəracı mənə lazım deyil, sözü lazımdır, şahzadə Tahir lazımdır. Seyid Əhməd kimi, o da sənə qoşulub gəlsəydi, bəlkə onun da günahından keçərdim.

Əmir Şeyx İbrahim Gürcüstana kömək edə bilmədiyi üçün təəssüfləndi, ancaq artıq əmin oldu ki, Şəkini xilas edə bilmişdir. Teymurləng yenə davam etdi

—Bir bunların cürətinə bax, veriblər əl-ələ, hələ Əlincəyə köməyə də gəliblər, Şahzadə Tahiri də özlərilə aparıblar. Doğrudur, bunda Seyid Əhməd günahsızdır,

bu işləri atası eləyib, buna baxmayaraq, səninlə Seyid Əli də gəlsəydi, bəlkə günahından keçərdim, indi qoy Gürcü özündən küssün.

—Şahzadə Tahir əmanətdir, bəlkə buna görə də gəlməyib.

—O mənim düşmənimin oğludur, mənim oğluma qarşı vuruşub, ancaq o sənin qaynındır, bəlkə də onu sənə bağışlardım.

Şirvanşah dinmədi. Əmir Teymur dedi:

—Hanı sənin havadarlıq elədiyin Seyid Əhməd, baxaq görək necə qəssabdır?

Şirvanşah onun yaxınlıqda olduğunu söylədi, Teymurləng onu çağırırdı. Seyid Əhməd qətiyyətli addımlarla içəri girib Teymurləngə baş əydi. Seyid Əhməd pəhləvan cüssəli gözəl adam idi, otuz-otuz beş yaşı olardı. Ağ sifətini gödək kəsilmiş saqqalı və bığları örtmüşdü. Enli alınının altında qara, iri gözləri çox ağıllı və cazibədar idi. Teymurləng onu başdan-ayağa süzərək:

—Bəh, bəh, pəhləvan oğlan. Atan orta boydan da balaca idi, bu boyda-buxunda, qəssablıqda kimə oxşayırsan?

Seyid Əhməd fikirləşmədən cavab verdi:

—Öz nəslimə, böyük Sahibqran, Orlatlar nəslindən olanların hamısı boylu-buxunludur.

Teymurləngin əhvalı, görünür, dəyişmişdi, onun belə söhbətləri, sorğu-cavabı az hallarda olurdu. O öz-özünə danışmış kimi davam etdi:

Mənim qoşunlarım da sən kimiləri olsa-olsa on-on beş nəfərdir, onlarda ki, qıpçaqlardır.

Teymurləng birdən-birə söhbəti dəyişdi:

—Atanın mənə qarşı elədiklərini bilə-bilə yanıma gəlməyə ehtiyat etmədinmi?

Seyid Əhməd Teymurləngin verdiyi naqafil sualdan özünü itirmədi:

—Böyük hökmdar, sənin adın canlara lərzə salmaq üçün kifayətdir.

—Mən adam yeyənəm, nədir ki, adım camaatı lərzəyə salır?

Seyid Əhməd dinmədi. Teymurləng onun susmasının səbəbini başa düşdüyündən sualına özü cavab verdi:

—Mən düşmənilə amansızam, dostla dostluğu da bacarıram. Nə edim ki, düşmənlərim dostlarıma nisbətən daha çoxdur. Ona görə də yaxşı işimdən çox pis işim olur, camaatı da lərzəyə salan budur, elə deyilmi?

Seyid Əhməd başını aşağı dikib dayanmışdı. O, yenə cavab vermədi. Teymurləng dedi:

—Yaxşı, keç otur, öz haminin yanında otur.

Seyid Əhməd oturdu. Teymurləng:

—İndi söylə görək, mənə xidmətin nədən ibarət olacaq ki, mən sənə, Şəki camaatının günahından keçim?

—Şəki camaatı da, mən də sənə ixlas ilə qulluq edəcəyik, böyük hökmdar.

—Seyid Əhməd, yaxşı eşit və bil, mənə ağ olanları bağışlamağı xoşlamıram. Sən mənə ağ olmamısan, ancaq nə fərqi var, atan, bütün Şəki ağ olub. Şəkini də cəzalandıraçaqdım, Sən ağıllı tərپənmişən, özünə Şeyx İbrahimi hami seçmişən, onunla mənim yanıma gəlmisən. Səni də, Şəkini də bağışlayıram ona, Şəkiyə toxunmuram. Get, hazırlaş, bu yaxın günlərdə sənə torpağından keçib Gürcüstana, sənə kimi hərəkət etməkdən imtina etmiş Gürcünü tənbeh eləməyə gedəcəyəm. Get hazırlaş, görək qonaq qəbul etməyə qadirsən, yoxsa yox.

Seyid Əhməd qalxdı, baş əydi və getmək istədi. Teymurləng dedi:

—Tələsmə, hələ bu gün, sabah qonağımsan.

İki gündən sonra Qarabağdan yola düşən Seyid Əhməd Şəkiyə çatan kimi Georgiyə Teymurləngin onun üzərinə yürüşə hazırlaşması, bu günlərdə Şəkidən keçib Gürcüstana soxulacağı barədə məlumat göndərdi.

Teymurləng dediyi kimi etdi. O, Seyid Əhməddən bir həftə sonra Şəkiyə gəldi. Seyid Əhməd onu böyük təntənə ilə qarşıladı. O, bütün şəhər əhalisini Teymurləngin pişvazına çıxardı. Seyid Əhmədin sarayına gedən yola xalça-xalı döşənmişdi. Teymurləng saraya çatıb atdan düşdü, onu əhatəyə almış camaatı bir də gözdən keçirdi və içəri girdi. O, hələ oturmağa macal tapmamış dedi:

—İsmayılı göndərin Gürcüstana, Gürcünün yanına, qoy o şahzadə Tahiri təhvil versin, özü də görüşə gəlsin, xərac versin. Belə olduğu təqdirdə mən Şeyx İbrahimin dəxil düşməsini nəzərə alıb onun günahından keçərəm.

Əmir Teymur İsmayılı Gürcüstana yola salıb Şəkidə cavab gözləməyə başladı. Bir həftə, on gün keçdi, yarım ay keçdi. İsmayıldan xəbər çıxmadı. Teymurləng lap hövsələdən çıxdı, İsmayılı Georginin həbs etməsi xəbərini alandan sonra isə kükrədi:

—Yaxşı, mən ona rəhm etmək istədim, o bunu qanmadı. İndi görür ki, nə boyda səhv eləyib.

YEDDİLLİK MÜHARİBƏ

Yaz yenicə girmişdn. Yer üzünün cənnət guşələrindən biri olan Gürcüstan dağları və düzənlikləri yaşıl geyinməyə başlamışdı. Təbiət insanları oxşayır, sevincə, qurub-yaratmağa çağırırdı. İlin bu vaxtında həmişə əmək coşğunluğu ilə çağlayan gürcülərin sifətində bir nigaranlıq, narahatlıq, hətta ürkək qorxu həkk olunmuşdu. Şəkinin bilavasitə hüduqlarında olan kəndlərdə narahatlıq daha böyük idi. Bütün Gürcüstan artıq bilirdi ki, onların gözəl ölkələrini dəfələrlə oddan və qılıncdan keçirmiş fateh, yenə qapını kəsdirib, bu gün olmasa da sabah yenə kəndlər, şəhərlər xarabaya çevriləcək, qadınların, uşaqların naləsi asimana bülənd olacaqdır.

Şəki əyaləti ilə həmsərhəd olan Qaraağac kəndi sakinləri novruz bayramını həmişə təntənəli keçirirdilər. Bu dəfə fəlakət qapını döydüyündən başları hayında olub, dağlara qaçmağa hazırlaşırdılar. Bəzi ailələr artıq arabaları yükləmiş və yola çıxır, digərləri isə yır-yığışı qurtarmaq üzrə idi. Səkkiz ıfərlik ailəsi olan Aslan kişi də artıq yığışmış, yola düşmək ərafəsində qonşusu ilə söhbət edib dərdləşirdi:

—Vallah, ay Hüseynalı heç vaxt kasıbın qeydinə qalan olmayıb. Bu boyda külfətlə birtəhər baş dolandırırıdıq. İndi nəyimiz var, qoyub gedirik, gəlib görəcəyik hamısı yanıb külə dönüb. Biz müsəlmanıq, padşahımız xaçpərəst, qonşu kəndlərdən çoxunda xaçpərəstlər yaşayırlar. Onların da günü bizimkindəndir. Bir bu padşahı başa salan yoxdur ki, axı ay rəhmətliyin oğlu, sən hara, Teymurləng hara. O nəhəng, sən cırtdan, ona neynəyə bilərsən, niyə bizi qırğına verirsən?

—Ay Aslan, biz avam adamıq, görünür nəsə var ki, belə eləyir da..., yəni o sən, mən ağılda deyil, bilmir ki, onun Teymurləngə gücü çatmaz?

—Xeyir a..., elə bilmə ki, padşahların hamısı ağıllı olur. Kor-kor, gör-gör. Birinci dəfə deyil ki, neçə dəfə atası da, özü də Teymura qarşı

çıxıb, gəlib əziblər. Zıyanı da bizə dəyib, istər müsəlman olsun, istər gürcü, kasıb-kusuba. Odur ey... qonşumuz Ditxevi kəndi. Bilirsən ki, mənim orada dostlarım çoxdur. Sırağa gün orada idim, Şalikonu gördüm. O da elə mən deyəni deyir.

—Sür gedək ay kişi, səninlə mənim danışıqla gürcü öz sözündən dönməyəcək. Yaxşısı budur bu fatehin yolundan kənar olaq. Ev-eşiyimiz dağılacaq, ancaq neynəmək, heç olmasa canımıza, uşaqlarımıza xata toxunmaz. Dağlarda, yaxşı kürücü tənizlərimiz var, onlar bizim hamımıza sığınaq verərlər.

—Bu barədə nikaranlığım yoxdur. Biz ki həmişə bir-biri-mizə əl tutmuşuq. Qışda, payızda onlar bizə, yazda, yayda biz onlara. Duz-çörək kəsmişik, onlar bunu heç vaxt itirməyiblər, itirməzlər də. Ancaq qorxuram bu dəfə dağlarda da rahat olmayaq. Deyirlər Georgidən yaman narazıdır, onu axıra kimi qovacaq.

Onlar yola düşdülər. Ağır-ağır yeriyan öküzlərin və kəllərin qoşulduğu arabaların yağlanmamış təkərlərinin saldıdığı cırıltı, ətrafda baş verən hadisələri dərk etməyərək, dağa köçdükləri üçün sevinərək oraya-buraya qaçısan uşaqların bağirtisi içərisində aydın eşidilir, sanki kəndin başına gələcək fəlakəti qabaqcadan hiss edərək nalə çəkirdi. Kəndlilərin bəziləri ata minərək, kiçik yaşlı oğlunu tərkinə almış, bəzisi yüklənmiş uzunqulağın ardınca yeriyyir, yorulmaqdan şikayət eləyən uşağını qaldıraraq şeylərin üstünə mindirir, bəzisi arabaya uzadılmış xəstəsinin qeydinə qalır, bəziləriisə sakitcə söhbət edirdi. Yanaşı irəliləyən Aslanla Hüseyinalı xeyli müddət dinməz yeridilər. Onların hər ikisi fikirli idi. Birdən Aslan Hüseyinalı tərəfə dönərək dedi:

—Vallah ay Hüseyinalı, bu kasıb ağımla mənə gün kimi aydındır ki, bizim padşahımız düzgün iş görmür, rəiyyətin qeydinə qalmır.

Hüseyinalı Aslanın yeni mövzuda söhbətə başladığını zənn edərək soruşdu:

—Nə olub yenə?

—Daha bundan artıq nə olacaq ki? Hamımız olmuşuq yesir. A kişi yəni Şirvanşah bu gürcüdən ağılsızdır ki, Teymurlənglə çəngə girişmir, onunla pişim-pişim danışır. Niyə? Ona görə ki, o rəiyyəti qoruyur, Şirvanı qoruyur. Bizimki zor göstərir. Teymurləng də vurur dağıdır. Teymurləng bundan xərac istəyir, bir də deyir ki, mənə tabe ol.

Elə pisi də budur da... Gürcü istəmir ki, tabe olsun.

O, Şirvanşahdan artıqdır?

—Deyirlər Şirvanşah ona tabe deyil, xərac da vermir, elə-belə ittifaqları var.

—Yaxşı, tutaq ki, elədir. Bizimki xərac verəndə nə itirir? Onsuz da, Teymurləng gəlib Gürcüstana bir vay verəcək ki, yüz xəracdan çox ziyan dəyəcək.

—Görünür, təkcə xərac deyil, Teymurləngə tabe olmaq, məmləkətin istiqlaliyyətini itirmək istəmir.

—A kişi sən də qəribəsən. Məmləkətin istiqlaliyyətini itirmir deyəndə Teymurləng bura təzə padşah qoymur ki, elə özü padşah qalır da... Heç padşah üstünə göz də qoymur, nə istəyir, vaxtlı-vaxtında xərac verir, vəssalam. Bu o deməkdir ki, məmləkət müstəqilliyini itirdi? Yox, bir xərac verməklə, məmləkət sözdə, havada müstəqil deyil, əslində Gürcünün işinə qarışan yox, bir şey yox.

O susdu, bir qədər irəlilədikdən sonra davam etdi:

—Yaxşı, yadımdadı mı, Baqrat zamanı Teymur Gürcüstana soxuldu. Baqrat onun yanına getdi, lap yalanbaşdan ona dedi ki, müsəlmanlığı da qəbul eləyirəm. Sonrası nə oldu? Teymurləng Səmərqəndə qayıdan kimi, dedi ki, a kişi nə müsəlmanbazlıqdır, mən xaçpərəstəm, vəssalam. Kafir olanda nə olar, kişi kimi, həm Gürcüstanı fəlakətdən qurtardı, həm də öz məzhəbində qaldı.

Aslan çox danışdı, bütün yol boyu danışdı. Hüseynalı onu dinləyir, onunla razı olanda başını tərpedir, razı olmayanda isə etiraz etməsə də dinmirdi.

Yeddi-səkkiz aydan sonra yenə Aslanla Hüseynalı yanaşı irəliləyirdilər. Bu dəfə onlar dağlardan öz doğma kəndlərinə, Qaraağaca tərəf hedirdilər. Teymurləngin əli onlara çatmadığından heç bir fəlakətə düşər olmamış, qırğınları və vəhşilikləri hörməmiş qaraağaclılar öz kəndlərinə tələsir, onun başına fəlakət gəlib-gəlmədiyini tez bilmək istəyirdilər. Hər kəndli ümumi kənd barədə fikirləşməklə bərabər, bilavasitə öz evi, təsərrüfatı haqda daha çox xəyal edir və öz-özünə sual verirdi:

—Görəsən mənim evim qalıbmı, dağıtmayıblar ki. Dağıdılıb, yandırılıbsa düzəldilməsi mümkün olacaqmı?

Hamını belə suallar məşğul etdiyindən, onların çoxu danışmır, susurdu. Kəndə yaxınlaşdıqca bu ağır sükut lap qulaq batırıcı olurdu. yalnız cansız arabalar və şüursuz heyvanlar insanların sükutunu pozurdular. Yaşlıların sükutu, lal-dinməzliyi uşaqlara da təsir etmiş, onlar təəccüblə böyüklərə baxır, nə üçün belə qara-dinməz olmalarını bilmək istəyirdilər.

Qaraağaclılar kəndin yaxınlığındakı təpəyə yetişən kimi dayandılar. Kənd burada ovuc içi kimi görünürdü, lakin kənddə kəndlik qalmamışdı. Bir səlamət ev də görünmürdü. Bayaqdan bəri hökm sürən sükutu əvvəl yavaş-yavaş, səssiz, sonra isə dil deyə-deyə ağlayan qadınların səsi pozdu. Artıq heç kim kəndə tələsmirdi. Təpə üstündə şivən bir saatdan çox çəkdi. Kənd ağsaqqalı dilləndi:

— Yaxşı, bəsdir, ağlamaqla iş düzəlmir, sürün gödək, şükür allaha, hamımız sağ-səlamətlik, əl-qollarımız yerindədir, yenə düzəldərik. Allah mərdüməzarın evini yıxsın.

Axşam üstü kənd camaatı artıq öz keçmiş evlərinin ətrafında idilər. Yenə qadınların ağlaşması eşidilirdi. Artıq axşam düşdüyündən və yol

yorğunu olduqlarından, kəndlilər bu gün deyil, sabah işdən yapışmağı qərarlaşdırdılar. Onlar üç- bir, beş- bir toplaşaraq dərdləşməyə başladılar. Köhnə qonşular Aslanla Hüseynalı yenə bir yerdə idilər. Lakin bu dəfə onların dövrəsində başqa kəndlilər də əyləşmişdilər. Yenə Aslan danışdı:

—Biz yaxşı qurtarmışıq. Yolda rast gəldiyimiz Gürcülər nələr danışdırlar, ilahi. Allah belə zülmü heç kimə göstərməsin. Teymurləng hər yeri viran qoyub. On üç knyazın qalasını yerlə yeksan eləyib, bütün bağları, meyvəlikləri kor qoyub.

Sonra Aslan üzünü Hüseynalıya çevirib sözünə davam etdi:

—Kişi, gördün ki, ha..., bu kasıb ağılımla düz demişəmmiş? Teymurləng yüz min xəraclıq ziyan verib, hələ bu bir yana qalsın, bayaqdan xərac da vermək istəməyən gürcü, əvvəlcə dustaq elədiyi Teymurləngin elçisini buraxıb, sonra Teymurləngə vermək istəmədiyi şahzadə Tahirə deyib ki. çıx haraya istəyirsən, get, daha səni saxlaya bilmərəm, sonra isə Svanetiyaya qaçıb. Teymurləng də ki, qaçanı qovmaqda ustadır. Başlayıb onu qovmağa, özü də boş-boşuna yox, qabağına çıxan insan əllərilə yaradılmış hər şeyi dağıda-dağıda, kişi ağacları kökündən çıxartmağı əmr eləyib. Bu minvalla gəlib çıxıblar Abxazıstana.

Hüseynalı burada özünü saxlaya bilməyərək heyrətlə dedi:

—Gör bir ha, hara qaçıb, pah atonnan sənin.

Aslan sözünə davam etdi:

—Axırı görüb ki, xeyir ha, Abxazıstandan o yana yol yoxdur, dənizə girməyəcəkdi, qayıdıb deyib ki, sənə tabeyəm, xəracı da verirəm. Bunu əvvəldən eləsəydi, xəracı versəydi Gürcüstanın başına bu bəlalar gəlməzdi.

Kəndlilərdən birisi dilləndi:

—Deyən gərək, ay rəhmətliyin oğlu, padşahın gərəkdi başı olsun, hər şeyi qabaqcadan görsün.

Kənddə olan yekanə savadlı, ortayaşlı kəndli sözə qarışdı:

—Elədir, gərək padşah qabaqcadan bilsin ki, sabah, bir həftədən, bir aydan, lap bir ildən sonra onun məmləkətində nə baş verə bilər. Şirvanşah belə padşahdır. Bir şirvanlı tanışım mənə yazıb ki, Şirvanşah Georgiyə xəbər göndərüb, gəlsin gedək Teymurləngin düşərkəsinə, vasitəçi olaram, sizi barışdıraram. Georki getməyib.

Aslan kişi ayağa qalxaraq:

—Əl-qərəz, danışıqdan bir şey çıxmaz, oturub dərd çəkməkdən, yatıb yuxu görmək yaxşıdır. Gecəniz xeyrə **qalsın** —deyərək kəndlilərdən aralandı. Hamı qalxdı, hərə ez evinin xərəbələri olan yerə getdi.

Qaraağac kəndindən xeyli aralı, Qarabağda, Qoturkənd yaxınlığında, Teymurləngin düşərgəsində də həmin günün axşam çağı Əmir Teymurla saray əyanları arasında növbəti ölkəyə hücum ətrafında söhbət gedirdi. Teymurləng Gürcüstanı kor qoyduqdan sonra yenə Qarabağa, Qoturkənd yaxınlığına gələrək qışlamaq üçün düşərgə salmışdı. Şirvanşah Şeyx İbrahim, Şəki hökmdarı Seyid Əhməd də burada idilər. Yumşaq döşəkdə oturaraq mütəkkəyə dirsəklənmiş Teymurləng aramla danışırdı.

—Mənim bu yerlərə gəlməkdə məramım təkə iğtişələri yatırmaq deyil. Bu işi nəvələrimdən birinə tapşıra bilərdim. Çinə səfərə hazırlaşırdım, həmçinin məmləkətimin bu parçasının hüdudlarında mənə rəqib hökmdarın bərqərar olması da narahatlıq doğururdu. Ona görə də mən Çin səfərini təxirə salıb üzümü buraya çevirdim. Yaxın illərin birində həmin rəqiblə üzləşməli olacağıq.

O susdu, gözlərini qıyaraq hamını nəzərdən keçirdi və sözüne davam etdi:

—Rəqibin kim olduğunu bilirsiniz, o Bayazitdir, İldırım Bayazit. Adından görürsünüz ki, rəqib güclü və təhlükəlidir. Onunla vuruşa səylə hazırlaşmaq lazımdır. Bu işdə müttəfiqlər də mənə möhkəm kömək eləməlidirlər, qoşun çıxarmalıdırlar.

O, özünü Şeyx İbrahimə çevirərək:

—Şirvanşah bizim güclü müttəfiqimizdir. Yəqin ki, qırx əlli minlik qoşun çıxara bilər, düz deyilmi?

Şirvanşah Teymurləngin nəzərlərini üstündə görüb cavab verməyə tələsdə. Lakin o “hə” demək istəmirdi, “yox” demək də olmazdı. O bu qədər qüvvəni, əlbəttə, Teymurləngin məramına tabe etmək fikrində deyildi. Bu iş hələ bu gün, sabahın işi deyildi, xeyli vaxt vardı, bu müddətdə, xeyli su axacaqdı, kim bilir, nələr baş verəcəkdə, ona görə də Şirvanşah cavabında:

—Əlbət ki, böyük Sahibqran, Şirvan şahlığı öz müttəfiqlik borcunu unutmayacaq —dedi.

Teymurləng Şeyx İbrahimin onun sualına dəqiq cavab verməməsini başa düşdü, daxilən buna əsəbiləşdi də, ancaq biruzə vermədi. Şirvanşah Teymurləngin sifətində heç bir dəyişiklik baş vermədiyini görsə də, narazı qaldığını bilirdi, ona görə də qəlbini ələ almağı qət etdi:

—Böyük Sahibqran, sənə müzəffər qoşunlarının sıralarında Şirvan qoşunlarının səfərə çıxması bizim üçün şərəfdir və əlbəttə, Şirvan qoşunları sənə İldırım Bayazitə qarşı yürüşündə iştirak eləyəcək. Mən sənə yadına salmaq istəyirəm ki, hələ İldırım Bayazitdən irəli qarşıda İraq , Şam **durur**.

Teymurləng başını tərpətdi və:

—Mən bu barədə fikirləşmişəm. Üzümüzə gələn yazda birinci zərbəni oraya yönəldəcəyəm. Mənə Qara Yusif ələ keçirmək lazımdır. O, öz mülklərindən qaçıb — dedi.

Teymurləng təkcə Şeyx İbrahimlə danışmış kimi üzünü ona çevirmişdi. Şirvanşah Teymurləngin sözlərini təsdiqləyib əlavə etdi:

—Bəli, indi də olmasa, belə getsə, Qara Yusif gələcəkdə çox təhlükəli qüvvəyə çevriləcək. Onun qəbilələri sənə paytaxtın olan tərəflərdən **gəliblər**. Ağ qoyunlular da. Onlar bir-birlərilə tez-tez vuruşurlar, yer üstündə. Qara Yusif İraqın çoxunu tutub. Hələ Bağdada da əl uzatmaq istəyirdi, ancaq tezliklə Əhməd padşahla dostlaşdı. Sənə qoşunlarının Bağdada birinci hücumu zamanı o, Əhməd

padşahla qaçdı. Nə başını ağrıdım, indi Qara Yusif Misirdədir, Əhməd padşah da oradadır. Misir hakimi Əl-Məlik əz-Zahir Berkun sənin düşmənindir, onları himayə eləyir. Berkun da ki, İldırım Bayazidin adamıdır.

Şeyx İbrahimi diqqətlə dinləyən Teymurləng razılığını bildirdi:

—Dediklərinin hamısı düzdür. Ancaq Qara Yusiflə Sultan Əhməd indi bizim üçün heç bir şey deyillər.

Elədir, Sahibqran, onlar ayrı-ayrılıqda təhlükəli deyillər. Ancaq İldırım Bayazitlə birləşsələr, qüvvələri az deyil, xüsusən Qara Yusifin, özü də çox ağıllı adam, həm də yaxşı çəribaşısıdır.

Şirvanşahın son sözləri Teymurləngin o qədər xoşuna gəlmədi. O, söhbəti bitirdi və öz əmirlərinə — qoşun başçılarına qısa əmr verdi.

—Gedin, hazırlaşın. Əvvəlinci hücum İraqdır. Bir də Əlincəni tez almaq gərəkdir.

Əmirlər gedəndən sonra Teymurləng Əlincəni mühasirədə saxlayan qoşunun əmirini çağırdı. Əmir çadırın girəcəyində dayandı. Teymurləng gözlərini ona qaldırdı və dedi:

—Niyə dayandın, unutma ki, bura mənim çadırımdır, Əlincə deyil içərisinə girə bilməyəsen.

Əmir iki addım atıb, yenə dayandı. Teymurləng ona baxmadan dedi:

—Danış görək necə olub ki, bir qalanı on dörd il ərzində ala bilməmişən. Qoşun çatmır, nədir?

Əmir güclə eşidilə biləcək səslə dedi:

—Məsələ qoşunda deyil, qibleyi-ələm, qoşun kifayət qədərdir, qala çox nataraz yerdədir, ora əl çatmır.

—Niyə oranın müdafiəçilərini acından ,susuzluqdan qıra bilməmişiniz?

—Bir-iki dəfə yeməkləri və suları qurtarıb. Bir dəfə müdafiəni kənardan gələn köməklə yara bilib, ərzaq və su aparıblar. İkinci dəfə suları tükənmişdi, təslim olmağa razı idilər, ancaq bu ərəfədə bərk yağış yağdı, hovuzlarını doldurdular, təslim olmaqdan boyun qaçırdılar.

Teymurləng birdən qışqırdı:

—Yaxşı, kəs səsini, nağıl danışma, get, bu yaza kimi Əlincəni almasan özündən küs, bədənin başsız qalacaq.

Əmir:

—Baş üstə—deyib getmək üçün döndü. Sonra bir addım atıb dayandı, Əmir Teymura tərəf dönüb dedi:

Sahibqran, buyurun əlavə qoşun versinlər.

—Yaxşı, nə lazımdır, tapşıraram eləyərlər.

Əmir təzim edib, çıxdı.

Teymurləng bir qədər də danışdıqdan, səfərə hazırlıqla əlaqədar bəzi göstərişlər verdikdən sonra camaatı mürəxxəs etdi. Şirvanşah Şirvana qayıtdı.

1401-ci ilin martı idi. Böyük məramını həyata keçirmək, İldırım Bayazidi diz çökdürməyi qarşısına məqsəd qoymuş və yeddiillik müharibəyə başlamış Teymurləng, İraqa yürüşündən qabaq, müharibənin üçüncü ilinə qədəm qoyduğu bir vaxtda gördüyü işləri xəyalında keçirərək mırıldandı:

—Əgər biz belə tısbağa kimi irəliləsək, İldırım Bayazidi yaxın dörd-beş ildə əzə bilmərik. Bu il İraqı almalıyıq, Əlincəni diz çökdürməliyik. Bu mütləqdir, bunları eləməsək, Bayazidə əlimiz çatmaz.

Teymurləng bu sözləri demək üçün xüsusi məclis yığmamışdı, o, sözlərini, həmişə onun əhatəsində olan adamlara, oğlanlarına, nəvələrinə, saray əyanlarına müraciətdən çox, öz-özünə danışmış kimi deyirdi. Ancaq hamı nəfəsini sinəsinə çəkərək onu dinləyirdi. Teymurləng isə danışığını davam etdirirdi:

—İraq üzərinə özüm gedəcəyəm, onu mütləq tutacağam, qış girənə qədər yenə buraya, Qarabağa qayıdacağam. Ancaq Əlincə qoşunlarının əmirindən gözüm su içmir.

Teymürləng daha danışmırdı, mütəkkəyə söykənərək hərəkətsiz uzapmışdı, görünür nə barədəsə fikirləşirdi. O. yavaş-yavaş dikəldi, oturdu və əlini yanında oturmuş nəvəsi Ömər in çiyinə qoyaraq dedi:

—Əlincəni sən alacaqsan.

Ömər Mirzə sıçrayıb yerindən qalxdı, babasına baş əyib dedi:

—Sən İraq səfərindən qayıdana qədər Əlincə təslim olacaqdır.

Bir həftədən sonra Teymürləng artıq Qarabağdan xeyli uzaqda idi. Ömər Mirzə də babası ilə bərabər Qarabağı tərk edərək, Əlincə ətrafına gəldi. Bu il qış yumşaq keçmiş, az qar yağmışdı. Yazın ikinci ayı olmasına baxmayaraq, göydən bir damcı da su düşməmişdi. Əlincə müdafiəçilərinin ərzaq ehtiyatı yaxşı idi, lakin su hövuzları bir-birinin ardınca boşalırdı. Əlincəlilərin sudan böyük korluq çəkməyə başladığını bilən Ömər Mirzə Əlincəni hücumla almaq fikrindən əl çəkdi. O, neçə il əvvəl susuzluqdan əziyyət çəkərək, qala müdafiəçilərinin həyatına toxunmamaq zəmanəti ilə təslim olmaq istəmələrini bilirdi. İndi, onların suyu tamam qurtarmaq üzrədir, çoxu bir ay, ay yarım dözə bilərlər. Demək, qala yay girənə kimi təslim olmalı idi.

Ömər Mirzə Əlincəni mühasirədə saxlayan qoşunlara başçı təyin ediləndən bir ay sonra, Əlincə müdafiəsinə başçılıq eləyən əmir qalada olan bütün kişiləri yanına çağırırdı. Hamı əmirin nədən danışacağını qabaqcadan bilirdi. Əmir qala müdafiəçilərini nəzərdən keçirdi, başını aşağı dikdi və sözə başladı:

—Bilirəm, hamınız yığışmağımızın səbəbini bilirsiniz. Biz on dörd ildir ki, dünya fəthinə sinə gəririk. Əlincə birinci qaladır ki, Teymürləng onun yanından ötüb keçməli olub, ala bilməyib, ancaq o, mühasirədən də əl çəkməyib. Biz dəfələrlə qaladan çıxıb, qala mühasirəçilərini əzişdirmişik, ərzaq ehtiyatımızı təzələmişik. İndi vəziyyət ağırdır. Biz yenə vuruşa bilərik, ancaq susuzluq işləri müşğül hala salıb, indi biz susuzluq çəkirik. Camaata udum-udum su veririk.

Kir- pas aləmi götürüb. Biz bu minvalla yarım ay da birtəhər dözə bilərik, bir çoxlarının canı bahasına dözə bilərik. Bu müddətdə yağış yağmasa təslim olmağa məcburuq.

O susdu. İrəli çıxmış bir qoca soruşdu:

—Necə təslim olacağıq, öz xoşumuzla?

Başqa birisi dedi:

—Öz xoşumuzla da olsa, güclə də olsa, Ömər Mirzə bizə aman verən deyil, yəqin ki, hamını qılıncdan keçirəcək.

Əmir dedi:

—Yox, o qədər də elə deyil. Mən sizi məhz buna görə də yığmışam. Əgər biz indi, yəni hələ yarım ay müdafiə olunmaq imkanımız olduğu bir vaxtda Ömər Mirzə ilə danışığa başlasaq, bəlkə o çoxlarımıza aman verdi.

Kimsə yerindən dedi:

—Tutaq ki, o dedi ki, təslim olsanız aman verərəm. Sən onun sözünə inanırsan?

—Yox, əlbət ki, inanmıram. Ancaq çıxış yolumuz yoxdur.

Orta yaşlı bir kişi irəli çıxaraq dedi:

—Ömər Mirzə ilə danışığa ehtiyac yoxdur, çünki bu danışıq mənasızdır. O da babası kimi ilandır, onun sözünə inanmaq olmaz. Bir yolumuz qalır, axıra kimi gözləmək. Yağış yağar, fəlakətdən qurtararıq, yağmaz, nə fərqi var, ölüm ölümdür. Təslim olmaqla, on dörd il vuruşandan sonra şərəfsiz ölümdən, burada susuzluqdan ölmək yaxşı deyilmi? Doğrudur, bu ölüm çox üzücü, əziyyətli, neynəmək, şərəfimizi qorumaq üçün mən belə ölümü üstün tuturam.

Əmir camaata göz gəzdirdi. Hamı bilirdi ki, Ömər Mirzə ilə danışıq aparmaq lazım deyil.

Bu söhbətdən on gün sonra Əlincədə vəziyyət lap ağırlaşdı. Müdafiəçilərin çoxu ya ölmüş, ya da ölüm ayağında idi, tək- tək cavanlar, bədencə sağlam kişilər zəif düşsələr də, hələlik dözürdülər.

Onlar Ömər Mirzənin göndərdiyi dəstəni geri oturma bildilər. Bu dəstə hasarların çoxunu aşaraq, bilavasitə qala hasarlarına yaxınlaşdı və onu aşmağa cəhd göstərdi. Lakin müvəffəqiyyət qazana bilmədi. Səhəri gün böyük qoşun dəstəsi bütün maneələri keçərək qala divarları yanında olan o biri dəstəyə qoşuldu. Qalaya hücum başlandı. Qala müdafiəçilərindən bir dəstəsi iki gün müqavimət göstərə bildi, üçüncü gün onlar da huşsuz halda qala divarları üstünə düşdülər. Teymurun qoşunları hasarları aşaraq qalaya girdikdə burada həyat əlaməti görmədilər. Müdafiəçilərin çoxu ölmüş, bir qismi də ölüm ayağında idi. Qalaya gəlmiş Ömər Mirzə Əlincəni gəzib qurtarandan sonra dedi:

—Mən babamla bir neçə döyüşdə olmuşam, qalaların alınmasında iştirak eləmişəm, ancaq bu mətanətdə, bu iradədə adamlar görməmişəm. Qala müdafiəçiləri artıq bir həftədir əslində ölüdürlər, ancaq biz Əlincəni bu gün ala bilmişik. Onlar ölümlə əlbəyaxa ola-ola, bizim də yaxamızı buraxmırdılar.

Ömər Mirzə qalada çox qalmadı. O, Əmirə dedi:

—Qalanı tərk edin. Babam fərman verib ki, Əlincəni yerlə yeksan eləyək. Qoşunlar qalanı dağıtmağa başlasınlar. Qoy qala, onun müdafiəçilərinin qəbrinə çevrilsin. Axı onlar müsəlmandırlar, onları qala xərəbələrini altında dəfn etsək, allaha xoş gələr.

Yayın ortasında Əlincəni xarabazara çevirmiş qoşunlar Ömər Mirzənin iqamətgahının yerləşdiyi Naxçıvana gəldilər. Payızın ortalarında isə İraqı tutub, Bağdadı yenidən dağıdaraq, bütün əhalisini qılıncdan keçirməyi əmr etmiş Teymurləng Ərzurumu da dağıtdıqdan sonra Naxçıvana gəldi. Teymurləng qışlamaq üçün yenə Qarabağa hərəkət etdi.

Teymurləng növbəti qışı İldırım Bayazid üzərinə hücum ərəfəsi hesab edərək, qarşıdakı üç-dörd aydan lazımi səviyyədə istifadə edərək, ciddi hazırlığa başladı. O, tabe məmləkətlərin hamısının hakimlərini, müttəfiqlərini Qarabağa dəvət etdi. Dəvət olunanlar arasında Şirvanşah

Şeyx İbrahim və Şəki hakimi Seyid Əhməd də var idi. Birinci müttəfiq, ikinci isə tabe ölkə başçısı kimi Qoturkənd yaxınlığında, Teymurləngin düşərgəsində öz çadırlarını qurdurmuşdular. Teymurləng onların hamısı ilə bir-bir görüşür, vəzifələrini müəyyənləşdirirdi. O, Şeyx İbrahimlə Seyid Əhmədn eyni vaxtda öz yanına çağırırdı, həmişəki kimi Şirvanşahı öz yanında oturdaraq dedi:

—Şeyx, bilirsən ki, bu il bizim üçün uğurlu olub. Artıq İldırım Bayazidin növbəsi çatıb. Qüvvələr nizama salınır, hər şey ölçülüb biçilir. De görək bu səfərdə sən nə qədər qoşunla iştirak eləyəcəksən?

Əmir Şeyx İbrahim Teymurləngin yanına gələndə, onun söhbətə hamin sualla başlayacağını bilirdi. O, on min nəfərlik qoşunla səfərə çıxmaq fikrində idi. Teymurləng isə otuz min tələb etmişdi. İndi o, Sahibqrana cavab verməli idi:

—Sahibqran, biz Seyid Əhmədlə birgə hərəkət eləmək istəyirik, əlbət ki, sənın iznin olsa. Qoşunlarımız birgə məşq də keçirib.

—Bu pis deyil, birgə olmanızı bəyənirəm. Qoşunlarınız nə qədərdir?

—İyirmi min, ya Əmir, hamısı da süvari.

Teymurləng Şeyx İbrahimə baxmadan dedi:

—Bəs axı söhbətimiz başqa cür olmuşdu. İnişil burada danışdıq, yadımdadır?

—Yadımdadır, yaxşı yadımdadır, otuz min buyurmuşdunuz, iyirmi minlə gəlmişik, on min də qoymuşuq hüdudlarımızı qorusunlar, dağlardan basqınlar olur.

—Otuz min sən tək gətirməli deyildinmi?

—Biz onda Seyid Əhmədlə bir yerdəydik, Sahibqran.

—Yaxşı, o dağlardan sizin hüdudlarınıza soxulanlar kimlərdir. Axı mən onların hamısının qalalarını yerlə yeksan etmişdim.

—İndi neçə il keçib, pərvazlanıblar, hərdən bir bizi narahat edirlər.

—Bu səfərdən qayıdandan sonra onların daşını daş üstündə qoymamağı sənə tapşırıram.

Şirvanşah dinmədi.

Teymurləng əmirlərlə, məmləkət başçıları ilə danışıqlar apardığı vaxtda, İldırım Bayazidə məktub göndərməyi, onunla müharibəyə girişmək üçün bəhanə düzəltməyi lazım bildi. O, Bayaziddən, onun hakimiyyətinə tabe olan Misirdə gizlənən Əhməd padşahı və Qara Yusifi verməsini tələb etdi. Bəyazid Teymurləngin tələbini rədd etdi. Teymurləng cavab alanda artıq yaz girmişdi. O, iki gün sonra səfər təbili vurdurdu.

Şirvanşahla Seyid Əhmədin süvariləri Teymurləngin süvarilərinin ardınca irəliləyirdilər, onlardan sonra isə piyada qoşunlar gəlirdi. Adətən səfərlərində qoşunlarının lap önündə, mühafizə dəstəsinin ardınca gedən Teymurləng, bu dəfə öz süvarilərinin arxasında, Şirvanşahla yanaşı gedirdi, oğlanları və nəvələri də çox vaxt onun yanında olur, fərmanlarına əməl edirdilər. On gün yol gedəndən sonra, Teymurləng Naxçıvan yaxınlığında qoşunlara iki günlük istirahət verməyi, düşmən ərazisinə girişməmişdən qabaq, onları bir daha nəzərdən keçirməyi lazım bildi. Səhsiz-hesabsız qoşunların irəli dəstəsilə arxa dəstəsi arasındakı məsafə bir ağacdən çox idi. Teymurləng oğlanlarının, nəvələrinin, qoşun əmirlərinin, həmçinin Şirvanşah və Seyid Əhmədin müşayiətilə qoşunların hamısını nəzərdən keçirdi, gördüyü əyər-əskiyyə düzəltməyi tapşırırdı. O, hansı qoşun dəstəsinin önündə dayanır- dayansın, hamısına İldırım Bayazidin məmləkətinin zəngin olmasından, hamıya ənam verəcəyindən, bu qələbədən sonra evlərinə qayıdacaqlarından danışırdı. Bəli, yeddiillik müharibənin sonu İldırım Bayazidlə döyüş olacaqdı.

Ərzurum altında ilk döyüşdə Teymurləngin qoşunları geri oturdular. Sonrakı məhəlli döyüşlər də ona müvəffəqiyyət gətirmədi. Lakin bütün qoşunların üz-üzə gəldiyi baş döyüş Teymurləngin tam qələbəsilə başa çatdı. Bayazid məğlub oldu, Rum ölkəsi Teymurləngin böyük

imperiyasına qatıldı, onun zəngin xəzinəsi ələ keçirildi. Teymurləng Qara Yusiflə Əhməd padşahı Misir əmirindən tələb etdi. Əmir Fərəc onları Teymurləngə vermədi, həbs edib, qalaya saldırdı.

Rum ölkəsini ələ keçirmiş Teymurləng, geriyyə, Səmərqəndə qayıtmaq, sonra isə Çinə yürüş təşkil etmək fikrində idi. Ancaq o, geriyyə tələsmirdi, yalnız bir ildən sonra geri qayıtmaq təbili vurdurdu. Teymurləng Səmərqəndə yenə Qarabağda qışladıqdan sonra qayıtmağı qət etdi. O, əmr etdi ki, qoşunlar Araz sahili ilə hərəkət eləsinlər Rum qələbəsindən sonra tanınmaz dərəcədə dəyişmiş Teymurləng, qoşunların lap önündə gedirdi. O, Şirvanşahı da öz yanına çağırılmışdı. Onunla oradan-buradan söhbət edən Teymurləng qəfildən soruşdu:

—Şeyx, sən bilirsən, niyə bu yerlərə Mil düzü deyirlər?

Şeyx İbrahim dedi:

—Sahibqran, irəlində bir şəhər var, adı Bəyləqan, indi xaraba qaldığı üçün camaat ona Viranqala deyir. Subutay Noyonla Cəbə Noyon dağıdıblar. Çox böyük, zəngin şəhər idi. Bu şəhərdə iki çox hündür, mil kimi göyə qalxmış minarə var idi, onlardan biri dağıdılmayıb durur. Həmin minarələrə görə camaat bu yerləri Mil düzü adlandırmışdır.

—Deyirsən böyük şəhər idi?

—Böyük, çox böyük. Özün də görəcəksən.

Teymurləngin atı adətən sahibi başını çəkmədən dayanmazdı, ancaq indi, Şirvanşahla yanaşı irəlilədikdə, tez-tez dayanır, Şirvanşah istər-istəməz ondan irəli keçir və atının başını çəkməli olurdu. Əlbəttə, onun atı bir deyildi, ancaq bu kürən atı daha çox xoşladığından çox vaxt onu minirdi. At üç-dörd dəfə özbaşına dayanıb getdikdən sonra, Teymurləng onun başını çəkdi və tərs-tərs yavərinə baxdı. Yavər, tez atdan sıçrayıb, yedəkdə gətirdiyi Qarabağ atını çəkdi. Teymurləng Qarabağ atına minənə qədər, atlarını onunla yanaşı və arxada sürənlər dayanmalı oldular. O, ata süvar olan kimi başını tərpətdi, at yola düşdü. Şirvanşah bir az arxada qaldı. Miranşah, Əbubəkr və Ömər Teymurlənglə yanaşı

irəliləməyə başladılar. Teymurləng ətrafındakılara əhəmiyyət vermədən atını sürür, nə barədəsə fikirləşirdi. O, fikrindən ayrılmadan, başını sağa çevirmədən dedi:

—Ya şeyx, söhbətim yarımçıq qaldı, şəhər barədə danışırıdın.

Şirvanşah onu eşitmədi. O da öz fikirlərilə məşğul idi. Səs çıxmadığını görən Teymurləng başını sağa çevirdi. Atını yanaşı sürən Miranşahdan:

—Bəs Şirvanşah necə oldu?—deyə soruşdu: Miranşah:

—O sənin arxandadır—dedi.

—Çağır yanıma.

Miranşah atının başını çəkdi. Şirvanşah onun bərabərinə yetişəndə acıqla atasını göstərərək dedi:

—Sənsiz darıxır, elə bil kişini ovsunlamısan. Səni həmişə yanında görmək istəyir.

Şirvanşah Miranşaha cavab vermədi. Miranşahın yerini tutdu və atını Teymurlənglə yanaşı sürməyə başladı. Teymurləng yenə dərin fikrə daldığından, Şirvanşahın ona yaxınlaşdığını hiss etmədi. Onlar bir xeyli dinməz irəlilədilər. Teymurləng susduğundan, onunla yanaşı və arxada irəliləyənlər də danışmırdılar. Teymurləng yuxudan ayılmış kimi sağ əlini gözünə aparıb sildi və Şirvanşaha çevrilərək dedi:

—Şəhər barədə, Viranqala haqqında danışırıdın, ancaq çər dəymiş at söhbəti yarımçıq qoydu. O şəhər barədə bildiklərinin hamısını danış.

—Bəyləqan barədə çox şey bilirəm. Səni nə maraqlandırır?

—Hər şey. Bilirsənmi, o şəhəri bina eləyən görünür çox ağıllı adam olub. Böyük səhranın ortasında qala-şəhər tikib, düşməni yaxşı seçmək, onun yolunu kəsməkdən ötrü çox yaxşı yer seçib.

—Sahibqran, o şəhər səlamət olanda bu yerlər səhra deyildi, güllü-çiçəkli düzənliklər, barlı bağlar, bərəkətli zəmilər idi. İndi, camaat dağılıb, bağlar quruyub, zəmilər, çəmənələr şoranlığa çevrilib. İndi bu yerlərdə ilan mələyir.

Teymurləng Beyləqan barədə söhbət salandan xeyli vaxt keçmişdi. Atlılar artıq Mil düzü ilə irəliləyirdilər. Şəhər barədə məlumat verməyə hazırlaşan Şirvanşah birdən atının başını çəkərək lap uzaqda göylərə baş çəkən Mil-minarəni Teymurləngə göstərdi:

—Bax, Sahibqran, Mil-minarə görünür, biz Bəyləqana yaxınlaşırıq.

Sulu gözlərilə uzağı qırğı kimi görən Teymurləng nəzərlərini Şirvanşah göstərən tərəfə çevirdi və dedi:

—Görürəm, doğrudan da o minarə göyə mil kimi baş çəkir.

O, minarəyə bir xeyli baxdıqdan sonra Şirvanşaha dedi:

—Yaxşı, söhbətini elə.

—Bəli, böyük hökmdar, sən səhih buyurursan. Doğrudan da Bəyləqanı ağıllı Sasani hökmdarı əvvəlinci Qubad tikdirib, təxminən doqquz yüz il bundan əqdəm. O, sənin fikirləşdiyin kimi xəyallaşmış. Böyük düzənliyin ortasında şəhər salmaqdan məqsədi də onun məmləkətinə yuxarıdan, şimaldan hücum edə biləcək xalqların qarşısına sədd çəkmək idi. Bu yerləri daha məsgun etmək məqsədilə Qubad Araz çayından Qarqar çayına tərəf arx çəkdi. O vaxt Barlas adlanan bu arx indi Govurarx adlanır. Bu arx Bəyləqan ətrafında altı ağacdən çox səhni suvarırdı. Həmin yerlərdə kəndlər salınmışdı. Şəhər qala divarları ilə əhatə olunmuşdu. Hasarlardan kənarda adam boyu dərinlikdə, iyirmi addım enində xəndəklər qazılmışdı. Dümən yaxınlaşması təhlükəsi olanda bu xəndəklər Govurarxın suyu ilə doldurulurdu. Göründüyü kimi, Govurarxın suvarmadan başqa, müdafiə əhəmiyyəti də var idi.

Şirvanşah susdu. Teymurləng də bir müddət susduqdan sonra soruşdu:

—Bu şəhər barədə danışdıqlarını sən haradan bilirsən?

—Bu barədə İbn Hördadbeh, ərəb coğrafiyaşünası Balazuri, Məsudi, ərəb tarixçiləri İbn əl Fəqih, İbn əl Əsir, Yaqut Həməvi, bir də bizim müasirimiz Həmdullah Qəzvini yazıblar. Onların hamısının kitabları məndə var. İstəsən sənə bağışlayaram.

—Sənə nə var ki, çox vaxt sarayındasan, oxumağa da imkanın var. Mən həmişə at belindəyəm, demək oxumağa mümkünatım yoxdur. Kitabları mənə nəvələrim oxuyur.

O bir qədər dinməz getdikdən sonra dedi:

—Balaca bir nəvəm də var, Uluq bəy, çox ağıllıdır, fikri- zikri kitabdır. Bundan sonra onu bütün səfərlərimə aparacağam, qoy oxuduqlarını mənə danışsın. İndi isə sən danış görək bu Viranqala barədə daha nə bilirsən.

Şirvanşah bir az fikirləşdikdən sonra dedi:

—Onu deyə bilərəm ki, Məhəmməd əleyhissalam ərəb xilafətinin əsasını qoyduqdan, bütün kafirləri müsəlmanlığa, allahı haqq yoluna çağırmağa başlamasından sonra sasanilər zəiflədilər. Ərəblər İrani tutdular, sonra da Azərbaycana girdilər. Onda Səlam ibn Rəbiə adlı sərkərdə Bəyləqanı tutdu. Bəyləqan çamaatı da dinə gəldi. Müsəlman oldu. Bəyləqan Ərəblərin Xəzərlərə qarşı döyüşlərində əhəmiyyətli müdafiə istehkamı idi. Təxminən dörd yüz il bundan əqdəm Bəyləqanı Gəncə hökmdarları Şəddadilər tutdular. Daha sonra isə onu atabəylər. Subutay Noyonla Cəbə Noyonun hücumuna qədər eldənilər dövlətinin tərkibində idi.

Şirvanşah susdu, üzünü Teymurləngə çevirdi. O daha sual vermədi, ancaq Şeyx İbrahim sözünə davam etdi:

—Hə, yaxşı yadıma düşdü. Adı bizə çatmamış bir İran tarixçisinin “Əcaib əd dünya” adlı kitabında qeyd olunur ki, Atabəylərdən Əbubəkr və Özbəyin dövründə Bəyləqan böyük şəhər olmuşdur. Onlar çoxlu binalar, karvansaralar tikdirmiş, ticarətə rəvac vermişdilər. Bəyləqan ipək ticarətindən çox gəlir götürürmüş.

Teymurləng Şirvanşahın daha danışmadığını görüb soruşdu:

—Deyirsən Cəbə Noyonla Subutay Noyon şəhəri dağıtdılar. Elə o vaxtdan şəhər xaraba qalıb?

—Yox, niyə ki, Subutayla Cəbə, Azərbaycanın çox şəhərlərini aldılar, ancaq dayanmadılar. Qənimət yığıb getdilər. Bundan sonra bəyləqanlılardan sağ qalanları öz yurdlarına qayıtdılar. Onlar ev-şiklərini, hətta şəhər hasarlarını da bərpa elədilər. Ancaq Xarəzm şah Cəlaləddin təzədən dağıtdı. Cəlaləddin də şəhəri bərpa etdi. Hətta xəzinəsini və hərəmxanasını da buraya köçürdü. Cəlaləddinin də hakimiyyəti uzun sürmədi, Bu dəfə monqollar Curmaqanın başçılığı altında Azərbaycanı aldılar. Bəyləqanı tamamilə dağıtdılar. O vaxtdan şəhərdə həyat sönüb.

Qoşunların ön dəstəsi artıq Bəyləqana çatmışdı. Teymurləng şəhər xərəbələrini yanında olan təpə üzərinə qalxdı və şahzadələri özündən irəli buraxmaq istəyən Şirvanşahı səslədi. Şahzadələr yenə onu irəli buraxmalı oldular. Şeyx İbrahim Teymurləngə yanaşdı. Sahibqran dedi:

—Doğrudan da şəhər çox vacib yerdədir. Mən bu qışı buradayam, qoşun olacaq işsiz-gücsüz. Bu qədər qoşunla şəhəri lap bir aya bərpa eləmək olar.

—Gözəl fikirdir, Sahibqran.

- Tapşıracağam günü sabahdan yaxşı, kamil ustaların, bənnaların başçılığı altında işə başlasınlar. Şəhərdə bişmiş kərpicdən çoxlu evlər, başqa binalar, karvansaralar, on bir arşın enində, on beş arşın hündürlükdə —qala hasarları, dörd yerdə hündür bürc tiksinlər, qala ətrafında eni otuz, dərinliyi iyirmi arşın xəndəklər qazsınlar.

Teymurləng yavaş-yavaş təpədən düşməyə başladı və gedə- gedə dedi:

—Govurarxa da su gətirdəcəyəm, onu təmizlədəcəyəm. Dedin ki, arxın uzunluğu altı ağacdır, lap yaxşı. Arxı on beş arşın enində qazdıraram.

Bir neçə gündən sonra Teymurləng artıq Qoturkəndin yaxınlığında, qışlaqda idi. O, bu yerə çatanda hələ payızın son ayı idi. O, düşərgə salan kimi Rum hökmdarı İldırım Bayazid üzərində çaldığı qələbə şərəfinə böyük ziyafət düzəltməyi əmr etdi. Hər minbaşı, öz yüzbaşılıarı,

onbaşıları və əsgərləri ilə birlikdə şənlik edirdi. Havalar yaxşı keçdiyindən Teymurləng əyanlara, ona tabe və müttəfiq olan məmləkətlərin hakimlərinə ziyafəti açıq havada, çəmənlikdə düzəltdirdi. Böyük düzənliyə xalça-palaz döşənmiş, döşəklər və mütəkkələr düzülmüşdü. Məclisdə iki yüz nəfərdən çox adam iştirak edirdi. Rum səfərindən sonra dəyişmiş, bəzən zarafat belə eləyən Teymurləngin bu gün də əhvali-ruhiyyəsi pis deyildi. O, Şirvanşahın şahzadələrdən bir neçə nəfər aşağı, Seyid Əhmədlə oturub söhbət etdiyini görərək:

—Ya şeyx, öz yerini yaxşı bilirsən. Sən həmişə mənim yanımda oturmusan, bax, yerin indi də boşdur —deyərək sağına baxdı. Vəzirin yanında oturmuş şahzadə Əbubəkr bir qədər yana çəkildi. Teymurləng davam etdi:

—Keç yerində otur, mənə yaxın ol, səninlə söz-söhbətim var. Şirvanşah qalxıb, Teymurləngin yanına gəldi, göstərilən yerdə oturdu. Əmir Teymurun kiçik bir ölkənin padşahına bu qədər hörmət göstərməsi, yanında ona yer verməsi, məclisdəkiləri təəccübləndirmədi, belə ki, onlar Teymurləngin məclislərində çox olmuş və onun Şirvanşaha olan münasibətini bilirdilər. Lakin bu gün şahzadəni sıxışdıraraq Şeyx İbrahimə yanında yer eləməsi, çoxlarını təəccübləndirirdi, bəziləri isə əlbəttə Teymurləngə görünməməyə çalışaraq, öz narazılığını bürüzə verdilər, dodaqaltı mızıldandılar. Bir qədər kənara çəkilməli olan şahzadə Əbubəkr Mirzə, həmçinin onun yanında oturduğundan, Sahibqrandan bir adam da aralı düşmüş Ömər Mirzə də narazı qaldılar. Əslində Ömər Mirzə öz yerindən narazı idi. O, babasının ona xüsusi mərhəmət göstərdiyini bilir və bilavasitə onun yanında oturmaq istəyirdi. Lakin nə Əbubəkr, nə də Ömər Mirzə öz daxili narazılıqlarını bürüzə vermədilər. verə də bilməzdilər. Onlar babalarının ən çüzi arzusuna belə əməl etməyə borclu idilər.

Şirvanşahı əyləşdirdikdən sonra Əmir Teymur dedi:

—Sənin çox sevdiyən xanəndə Həzrət Əlini də çağırıbmışam. Həmin an həzrət Əli öz sazəndələr dəstəsilə gəldi, Teymurləngə baş əyərək göstərilən yerdə oturdu. Şirvanşah neçə il idi ki, onu görmürdü. Onların baxışları rastlaşdı. Həzrət Əli bir əlini döşünə qoyub başını əydi. O dəyişmişdi, saçları çallaşmış, gözlərinin kənarları qırışmışdı.

Teymurləng üzərinə yüz cür nemət düzölmüş süfrəyə əl uzatmaq istəyirdi ki, yaxınlıqda oturmuş ruhani dua oxumağa başladı. Dua çox uzun çəkmədi və ruhani oxuyub qurtarandan sonra Teymurləngə baxdı. Əmir Teymur yeməyə əlini uzadanda, ruhani “bismillah rəhmanir rəhim” dedi. Artıq nahar vaxtı olduğundan hamı ac idi. Təxminən yarım saat heç kim danışmadı. Yeməkdən sonra şirniyyat, meyvə və başqa çərəz gəldi. Teymurləng üzünü İraqdan gətirdiyi xanəndəyə tutaraq:

—Bir hünərini göstər görək—dedi.

Ərəb xanəndə çox gözəl və yanıqlı oxudu. O oxuyub qurtarandan sonra ayağa durdu, Teymurləngə baş əydi və oturdu. Teymurləng üzünü Rumdan gətirdiyi xanəndəyə çevirərək dedi:

—İndi də sən oxu. Ancaq oxumağınla bizə kədər, qüssə deyil, sevinc gətir.

Türk xanəndəsi oynaq mahnılar oxudu. Onun çox gözəl səsi, eyni zamanda mahnıları böyük ustalıqla ifa etmək bacarığı var idi. Oxuyanları oynayanlar əvəz etdi, türkmən, qırçaq xanəndələri oxudular, ancaq həzrət Əliyə oxu deyən yox idi. Teymurləngin həzrət Əliyə əhəmiyyət verməməsi, təkcə xanəndəni deyil, Şirvanşahı da narahat etməyə başladı. Ziyafət artıq sona çatırdı. Teymurləng hərdən gözaltı gah həzrət Əliyə, gah da Şirvanşaha baxır, onların hər ikisinin narahatlıq keçirdiyini görürdü. O. qəsdən belə edir, heç olmasa bu yolla məğrur xanəndədən intiqam almaq istəyirdi. Həzrət Əlini ziyafətdən sonra dustaq etmək, lap onu boğazdan asdırmaq Teymurləng üçün bir udum su içmək kimi asan idi. Ancaq o, Şirvanşahın qəlbinə dəymək istəmirdi.

Məclisin sonuna bir az qalmış Teymurləng dedi:

—Qoy indi də qarabağlı xanəndə oxusun, axı bu yerlərin camaatının hamısı oxumağı bacarır. Hamının oxumağı bacardığı bir yerdə xanəndə olmaqdan ötrü camaatdan seçilmək gərəkdir. Görünür o, camaatdan seçilir, buna görə də məclislərə çağrılarda bir az naz eləyir.

Şirvanşah bilirdi ki, həzrət Əli Teymurləngə cavab verməyə hazır deyil. Ona görə də sözə qarışmağı lazım bildi:

—Böyük hökmdar, həqiqətən də həzrət Əli hər məclisə getmir, o bütün çağrılan məclislərə getsə, gərək yorğan-döşəyini arxasına bağlasın, ev, arvad-uşaq üzü görməsin. Ancaq elə məclislər var ki, həzrət Əli oraya getməyi özünə şərəf bilir. Bu gün onu şərəfləndirmənizdən həzrət Əli hədsiz dərəcədə xoşbəxtdir.

Şirvanşah sözünü bitirib əvvəl həzrət Əliyə, sonra Teymurləngə baxdı. Teymurləngin nəzərləri xanəndəyə dikilmişdi. Həzrət Əli Şirvanşahın Teymurləngə verdiyi cavabdan vəziyyətin nə yerdə olduğunu başa düşdü və ayağa qalxdı:

—Böyük fateh, mənə şərəfləndirdiyin, bu böyük zəyafətə mənim kimi adi bir xanəndəni çağırtdığın üçün xoşbəxtəm. İzn verin rəhab oxuyum.

Teymurləng Şirvanşahın və həzrət Əlinin cavablarından razı qaldı və: —Oxu, hünərini göstər görək—dedi.

Şirvanşah rahat, köks dolusu nəfəs aldı. Həzrət Əli oxumağa başladı. O, xüsusi şövq ilə oxuyur, tez-tez Şirvanşaha baxırdı. Onun dalğa-dalğa gah qalxan, gah da enən gur, məlahətli səsi lap uzaqlarda eşidildi. Məclisdə oturanların hamısı susmuş, gözlərini ona dikmişdilər. Onlar nəfəslərini belə bərkdən almağa çəkinir, sehrlənmiş adamlar kimi yerlərində donmuşdular. Teymurləngin məclisindən üç-dörd yüz addım aralıda, öz minbaşılıqları ilə yeyin-icən əsgərlər də əllərini yeməkdən çəkdilər, bir-birlərilə zarafatlaşmaq, deyib- gülmək bir anda kəsildi. Həzrət Əlinin səsi qanadlanaraq onlara da çatırdı. Məclisin onu böyük diqqətlə dinlədiyini, musiqiyə çox da aludə olmayan Teymurləngin belə gözlərini ona dikərək məmnuniyyətlə qulaq asdığını görən həzrət Əli

daha böyük səylə oxuyur, bu vaxta kimi vurmadığı zəngülələri vururdu. Həzrət Əli oxuyub qurtardı, lakin məclisdəkilər dinməz oturmuş, sanki onun zəngülələri hələ də onların qulaqlarında səslənirdi. Sükutu Teymurləng pozdu:

—Afərin, həqiqətən də böyük xanəndəsən. Düzü musiqi mənə o qədər də təsir bağışlamır, ancaq sənin səsin, oxumaqın, məni də valeh etdi. Sənə bəylik bəxş edirəm.

Həzrət Əli yerindən qalxıb baş əydi. Şirvanşahın qüruru sinəsinə sığmırdı. Onun həmvətəni, onun xalqının oğlu Teymurləngin məclisində oxumuş bütün xanəndələrə qalib gəlmişdi.

Məclis dağılışanda artıq toran düşmüşdü. Teymurləng öz çadırına girərkən Şirvanşaha bildirdi ki, getməsin. Onun çadırına gəlsin. Şirvanşah ayaq saxladı, Əmir Teymur, onun yaxın adamlarının getməsini gözlədi. Həzrət Əli də oturduğu yerdən qalxmış, ancaq getmirdi. Ara sakitləşən kimi həzrət Əli Şirvanşahın yanına gəldi. Şirvanşah onu qucaqladı. həzrət Əli kövrəldi. O dedi:

—Yaxşı ki, bu dünyada sən varsan, böyük Əmir, yoxsa mən cahanda yaşamaq istəməzdim. Axı ümitsiz insan necə yaşaya bilər. Gözləməkdən yorulduq, gözlərimizin sapı saraldı, ancaq Qarabağ hələ də yağılar əlindədir.

Şirvanşah bu böyük vətənpərvərin sözlərindən mütəəssir oldu:

—Döz, bir az da döz, əzizim, allah kərimdir, pis günün ömrü az olar.

-Çox vaxt, bir insan ömründən də çox olur, padşahım. Bəzən lap bədbinləşirəm, görünür qocalıram.

—Yox, sən hələ cavansan, bugünkü məclis bunu bir daha sübuta yetirdi sən, çox gözəl oxudun.

—And olsun göylərə ki, padşahım, yalnız sənin üçün oxuyurdum. Elə zənn eləyirdim ki, bu soyğunçular bizim musiqimizi qanmırlar. Gördüm ki, xeyir, çox huşla qulaq asırlar, lap Teymurləngin özü də.

—Sənin səsin ən daş qəlblərə belə nüfuz eləyir.

Şirvanşah Teymurləigin çadırına girənə qədər həzrət Əli onun arxasınca baxdı. Şeyx İbrahim çadıra girəndə Teymurləigin əhvalını dəyişmiş gördü. O, dinməzcə bir kənarda oturdu. Teymurləng isə Şirvanşahı gözləyirmiş kimi üzünü ona tutub dedi:

—İndicə fərman verdim ki, böyük qoşun gətürüb Gürcüstanı viran etsinlər. Sən bir o Məlik Gürgünü görürsən? Hamı görüşə gəldi, o gəlmədi. Görünür yenə əlimin suyunu görmək istəyir.

Teymurləng gözləyirdi ki, Şirvanşah yenə Georgiyə hamilik etməyə. Onu fikrindən daşındırmağa çalışacaq. Ancaq Əmir Şeyx İbrahimin dinmədiyini görüb təəccüblə dilləndi:

—**Susursan**, mehriban qonşunu müdafiə eləmirsən.

Şeyx İbrahim çiyinlərini çəkdi və dedi:

—Böyük Sahibqran, mən heç vaxt günahları təmizə çıxarmağa çalışmamışam. Məlik Gürgünün təqsiri var, hüzuruna gəlməyib. Ancaq qoşun göndərməyə də tələsmək lazım deyil, bəlkə bərk naxoşdur?

—Yenə onu təmizə çıxardırsan!

—Yox, qərəzim bu deyil, hər halda yoxlamaq yaxşı olar.

Teymurləng əsəbi ayağa qalxdı:

—Gəlməyib, xərac da verməyib, cəzasını alacaq.

Şirvanşah dinmədi. Teymurləngin çadırından çox əzgin çıxdı Səhəri gün o, Teymurləngin yanına gələrək:

—Sahibqran, məni mürəxxəs etsəydi, Şirvana qayıdardım. Çoxdan çıxmışam, görünür ki, görüləsi iş çoxdur.

Teymurləng bir an fikirləşdikdən sonra dedi:

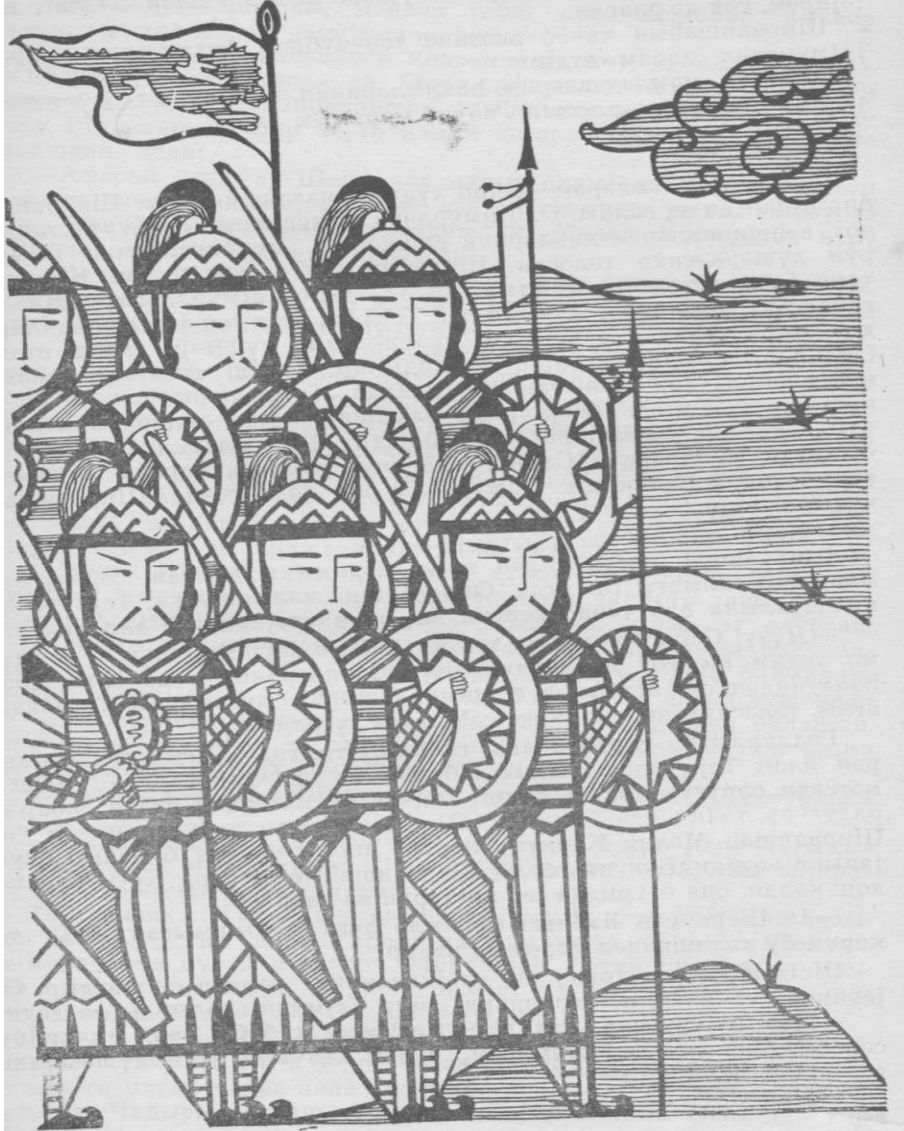
—Get, bir aya kimi qayıt, burada vacib işlər olacaq, istəyirəm, sən də olasan.

Şirvanşahın cavab əvəzinə təəccüblə baxdığını görən Teymurləng davam etdi:

—Bütün məmləkətlərin hakimlərinin, əyanların, müttəfiqlərimin yığıncağı olacaq, vacib məramım var.

Şirvanşah:

—Baş üstə, gələrəm—deyib xudahafizləşdi, ancaq Şirvanda bir aydan da az qaldı. O, Teymurləng qoşunlarının Gürcüstanda çox vəhşiliklər etdiklərini eşidərək, Qarabağa, Əmir Teymurun düşərgəsinə tələsdi. Şirvanşah Teymurləngdən Gürcüstana aman istəməyi qət etmişdi. O,

Əmir Teymurla görüşmədən qabaq bir neçə saray adamından, Teymurləngə lap yaxın olanlardan Gürcüstandan ötrü Sahibqrana daxil düşməyi xahiş etdi. Onlardan bəziləri boyun qaçırdılar, xahiş etməyə gedənlər isə əliboş, kor peşiman qayıtdılar. Teymurləng nəinki Gürcüstana güzəştə getməyə razı olmuşdu, hətta onlara acıqlanmışdı. Buna baxmayaraq Şirvanşah Teymurlənglə görüşməyi qət etdi və

və yavərinə Sahibqrana onun gəlməsi barədə məlumat verməsini xahiş etdi. Teymurləng onu gözlətmədi, Şirvanşah çadıra girəndə:

—Xeyir ola, nə tez qayıtdın!—dedi.

Şirvanşah içəri girən kimi məramını demədi, söhbət zamanı söz salmağı qət etdi. Ona görə də çalışdı ki, Teymurləngin sualına elə cavab versin ki, onun ürəyini ələ ala bilsin:

—Düzü, Sahibqran, buradan getməyimə peşiman oldum, öz-özümə dedim ki, sən nə elədin, niyə Sahibqranın sənə olan mərhəmətindən sui-istifadə edirsən. Əlqərəz, müsəlmanın sonrakı ağılı, tələsdim ki, elədiyim səhvi tez düzəldim.

Qəddarlığı, sərkərdəlik qabiliyyəti qədər ağıllı, uzaqqörən olan Teymurləng Şeyx İbrahimin tez qayıtmaqda başqa məqsədi olduğunu başa düşdü, ancaq bu məqsədin nədən ibarət olduğunu təyin edə bilmədi. O, xəyalından da keçirmişdi ki, Şirvanşah Məlik Gürgündən ötrü işini-gücünü buraxıb onun yanına gəlsin. Bununla belə, Şirvanşahın sözləri Teymurləngə xoş gəldi, ona oturmağa yer göstərdi və dedi:

—Ya Şeyx, sən həmişə mənimlə açıq danışmısan. Açıq de görüm bu gəlişindən məramın nədir?

Şeyx İbrahim gördü ki, ürəyindəkini deməli olacaqdır. O, yerində qurcalandı, gözlərini Əmir Teymura qaldırdı və dedi:

—**Düz** buyurursan, tez qayıtmağımın səbəbi var. Ancaq bu səbəbi sənə demək istəmirəm, çünki sözümlün yerə düşəcəyini irəlilən bilirəm.

—Nə sözdür o?

—Eləyəcəyim ricanı, məndən qabaq sənə deyiblər, imtina eləmişən, daha mənim deməyimə nə hacət?

Teymurləng Şirvanşahın gözləmədiyi görkəm aldı. O, əsəbiləşmədi, qəzəblənmədi də. Onun sifətindən həm heyret, həm təəccüb və həm də

Şirvanşaha rəğbət oxumaq olardı. Teymurləng Şirvanşaha bir xeyli həmin nəzərlərlə baxandan sonra yavaşdan dedi:

—Afərin sənə, ay Şeyx, çox sadıq adamsan. Məlik Gürgün mənə düşmənçilik eləyir, ancaq sən ona həmişə yaxşı qonşu və hami olmusan. Mən zənn etməzdim ki, Məlik Gürgündən ötrü Şirvandan mənim yanıma gələrsən.

—Sahibqran, təkcə Məlik Gürgünə görə bəlkə də gəlməzdim, Gürcüstan camaatına görə gəldim. Bizim dinlərimiz başqa da olsa, həmişə mehriban qonşu olmuşuq.

—Yaxşı, ya Şeyx, mən Məlik Gürgünə güzəştə getmək fikrində deyildim. Sən məni fikrimdən döndərdin. İndi xəbər göndərərəm ki, qırğını dayandırsınlar, ancaq bir şərtlə: Əgər Məlik Gürgün xərac verməsə, düşərgəmə gəlməyə imtina etsə, Gürcüstanı viranəyə döndərəcəyəm.

Şirvanşah Teymurləngə təşəkkür etdi. On gündən sonra Gürcüstan çarı Georgi Teymurləngin düşərgəsinə gəldi. O özü ilə küllü miqdarda hədiyyə gətirmişdi. Teymurləng Georgini Şirvanşahla bir yerdə qəbul etdi və dedi:

—Məlik Gürgünü bil ki, sənin günahından keçən deyildim, babamın ərvahına and olsun, Gürcüstanın daşını-daş üstündə qoymayacaqdım. Sən birinci dəfə deyil ki, üzümə ağ olursan. Sarayda çox adam səndən ötrü dəxil düşdü, hamısına rədd cavabı verdim. Şeyx İbrahimə, Şirvanşaha yox deyə bilmədim, keçdim günahından. Əslində saray adamlarından dəxil düşənlər də Şirvanşahın ricasına əməl edirlərmiş. Sevinə bilərsən, sözündə də, əməlində də sadıq hamin var. Get bir ye, min nəzir ver. Şirvanşah Şeyx İbrahimə dua elə.

Georgi dinmədi, Şirvanşah da danışmadı. Teymurləng dedi:

—Yaxşı gedin, bir neçə gündən sonra böyük **yığıncağımız** olacaq, sonra mən Qolüstü Şeyx Seyfəddinin məzarını ziyarət edib, Səmərqəndə qayıdacağam.

Teymurləngin Qarabağ düşərgəsinə son günlər yeni-yeni adamlar gəlirdi. Heç vaxt Qarabağda olmamış şahzadə Şahrux Teymurləngin bütün nəvələri, Miranşah, bütün vilayət və məmləkətlərin hakimləri, həmçinin dəvət olunmuş qonaqlar, əyanlar, əmirilər Qotur kəndə toplaşmışdılar.

Qurultay 806-cı il ramazan ayının 26-na təyin olundu. Qurultayı keçirmək üçün böyük, bəzəkli, dəbdəbəli çadır quruldu. Yerinə qiymətli xalça-palaz, üstündə isə zərli-zibalı döşəklər düzüldü. Çadırın yuxarı başında Teymurləngin qızıldan qayrılmış taxtı qoyuldu. Qurultaydan sonra böyük ziyafət verilməsi nəzərdə tutulurdu.

Qurultayın öz işinə başlamasına hələ yarım saat qalmasına baxmayaraq, hamı öz yerini tutmuşdu. Yalnız Teymurləngin taxtı və Şahzadələrin yerləri boş idi. Kimi söhbət edir, kimisi isə sakitcə oturub camaatı seyr edirdi. Şirvanşah Seyid Əhməd və Georgi ilə yanaşı oturmuş, onlarla nə barədəsə söhbət edirdi. Teymurləngin şahzadələrin, vəzirinin və baş ruhaninin müşayiətilə çadıra kirməsi söhbəti kəsdi. Hamı ayağa durdu. Teymurləng keçib taxtında oturdu. Şahruxla Miranşah onun sağ və sol yanında oturmaq istədilər. Lakin Teymurləng sağ yanında Sultan Xəlili, sol yanında isə Ömər Mirzəni oturtdu. Miranşah Sultan Xəlilin, Şahrux isə Ömər Mirzənin yanında oturdu. Teymurləngin kiçik nəvəsi Uluq bəy babasının arxasında oturmuşdu. Teymurləng tez-tez arxaya dönür, ona nəsə deyirdi.

Teymurləng və şahzadələr oturduqdan sonra çadırdakıların hamısı əyləşdilər. Teymurləng məclisə göz gəzdirəndəi sonra üzünü ruhaniyə çevirdi. O, uzun-uzadı dua oxudu, əlini üzünə aparıb salavat çevirdi, hamı onun hərəkətini təkrar etdi. Ruhani Teymurləngin canına, şahzadələrə dua oxuduqca, çoxları yerindən “amin” deyirdi. Ruhani duasını bitirəndən sonra nəzərlərini Teymurləngə dikdi. Teymurləng sözə başladı:

—Həzarat, sizin hamınızın köməyi və iştirakı ilə mənə böyük, qüdrətli bir dövlət yaratmaq qismət olmuşdur. Şükür olsun allaha, hələ qılınc tuta bilirəm, yeni torpaqlar tutacağam. Buradan qayıdan kimi Çinin üstünə gedəcəyəm. Görürsünüz ki, böyük məmləkət getdikcə də genişlənir. Bu böyüklükdə torpaqları mən təklikdə idarə eləyə bilmərəm. Əvvələn, ona görə ki, həmişə at belindəyəm, təzə-təzə torpaqlar tutmaqla başım qarışıqdır. İkincisi, bu mümkün deyil. Məmləkətin bir başından o biri başına yarım il yol getmək gərəkdir.

Teymurləng susub camaata baxdı. Məqsədi çadırdakıların onun sözlərinə münasibətlərini öyrənmək idi. Hamı susmuşdu, Teymurləng gözaltı Şahzadələri nəzərdən keçirdi. Nəvələri sakit idilər: yalnız Miranşahla Şahruxda narahatlıq hiss olunurdu. Şahrux öz narahatlığını gizlədə bilirdi, Miranşah isə buna heç cəhd də göstərmirdi. Teymurləng üzünü əyanlara çevirərək sözüne davam etdi:

—Mən sizi ona görə yığmamışam ki, təkə özüm danışam. Bunun üçün sizi uzaq-uzaq yerlərdən, iş-gücünüzdən ayırmazdım. Mən istəyirəm sizin rəyinizi biləm. Görək mənim bu fikirlərimə necə baxırsınız? Mən istəyirəm məmləkətin idarəsini oğlanlarım və nəvələrimin arasında bölüşdürüm, həm də özümə xələf, varis tə'yin eləyim.

Teymurləng susdu. Onun son sözləri, oğlanlarının və nəvələrinin demək olar ki, hamısının marağına səbəb oldu. Birinci Sahibqranın oğlu, böyük qardaşı Miranşah havalı olduğundan özünü varis hesab eləyən Şahrux ayağa qalxaraq danışmağa icazə istədi. Teymurləng başı ilə razılığını bildirdi:

—Böyük Sultan, xudavəndi-aləm, bizi bir gün də sənsiz eləməsin. Sən hələ gümrahsan, çox ölkələr alacaqsan. Əlbət ki, məmləkəti bölmək istəməyin yaxşıdır. Bu sənin ölkəni idarə işini bir qədər yüngülləşdirər.

Şahrux bir qədər susduqdan, ətrafına göz gəzdirdikdən sonra davam etdi:

—Tarix boyu padşahlar, yaşlılarından, səhhətlərindən asılı olmayaraq, özlərinin varislərini qabaqcadan müəyyənləşdiriblər. Sənin də bu işi görməyin lazımdır. Oğlanların göz qabağındadır.

Şahrux sözünü bitirdi, keçib yerində oturdu. Teymurləng onu soyuq baxışları ilə oturana qədər müşayiət edəndən sonra üzünü məclisə çevirdi. Bu dəfə Miranşah qalxdı, ancaq Teymurləng ona söz vermədi:

—Otur oğul, otur. Sizə qulaq asmaq üçün bu qədər camaatı toplamağa ehtiyac yox idi. Sizi yox, əmirləri, əyanları dinləmək istəyirəm.

Miranşah yerində oturdu. Üzünün, gözlərinin altının titrəməsindən məlum olurdu ki, o bərk əsəbiləşmişdir. Teymurləng bunu gördü, əhəmiyyət vermədi və üzünü məclisə çevirdi. Hamı ağzına su alıb oturmuşdu. Teymurləng bir də məclisə müraciət etdi. İraqın əmiri ayağa qalxdı:

—Böyük Sultan! Sən həmişə müdrik fikirlər söyləmişən. İndi söylədiyən fikirlər də çox yerindədir. Buyur fərmanını bildir, bizim borcumuz sənin fərmanına əməl etməkdir.

Əmir əyləşdi, Teymurləng narazı halda başını tərpətdi və dedi:

—Dəfələrlə demişəm ki, mən də insanam, insan isə səhv eləməlidir, bu mütləqdir. Kim iş görür, fikir söyləyirsə, o səhv də etməlidir. Deyirlər heç bir iş görməyənlər, ağızlarına subalıb oturanlar səhvə yol vermirlər. Bu ümumiyyətlə doğrudur, ancaq bir şeyi nəzərə almaq lazımdır ki, bəzən ağıza su alıb oturmağın özü səhv olur. Mən gözləyirəm deyəsiniz ki, ölkəni bölürəm deyəndə, bunu necə başa düşürsünüz. İndi Şahrux Mirzənin dediyindən belə çıxdı ki, ölkə şahzadələr arasında bölünəcək. Vəssalam.

Vəzir söhbətə qarışdı:

—Sahibqran, sən özün desən yaxşı olmazmı. Fərman sənin fərmanıdır. Mən məmləkəti bölmək deyəndə, belə hesab eləmirəm ki, hər şahzadə öz ulusunda tam müstəqil hökmdar olacaq. Belə olsa, sənin yaratdığı qüdrətli dövlət dağılar, puç olar.

Yerdən neçə əmir bir ağızdan dedi:

—Əlbət ki, belə olmalıdır.

Teymurləng dedi:

—Mən məmləkəti uluslara bölmək, hər ulusun başına oğlanlarımdan, yaxud nəvələrimdən birini qoymaq fikrindəyəm. Bu uluslar, əlbət ki, Səmərqənddə, yəni bilavasitə mənə və ya mənim varisimə tabe olacaq. Qoy Şahrux Mirzə elə hesab eləməsin ki, o öz ulusunda müstəqil sultandır.

Şahrux Mirzə dinmədi. Teymurləng davam etdi:

—Madam ki, Şahrux Mirzədən söhbət gedir, qoy əvvəl onun barəsində deyim. Şahrux Mirzəni öz ulusunda Əmir qalmasını fərmanla bu gün bir də təsdiq edəcəyəm.

Məclisdə gurultu qopdu, Şahrux isə sevinmək əvəzinə pərt idi, varisliyi itirdiyini hiss etdi. Bunu Teymurləng də hiss etdi, üzə vurmadı, sözünə davam etdi:

—İraq, İran, Rum Azərbaycan ulusunun əmiri, bilirsiniz ki, Miranşahdır. Ancaq o naxoşdur, həm də dövlət işlərilə məşğul olmağı o qədər də xoşlamır, qoy o dincəlsin. Bu ulusun əmirliyini Ömər Mirzəyə vermək barədə fərmanım artıq hazırdır.

Miranşah meyid rəngi aldı ancaq o, atasından qorxduğu üçün dinmədi. Teymurləng dedi:

—İraq, İran, Rum və Azərbaycan hakimləri Ömər Mirzənin bütün fərmanlarına sözsüz əməl eləməlidirlər. Sonra o, üzünü Şeyx İbrahimə çevirərək:

—Şübhəsiz ki, Şirvanşah Ömər Mirzə ilə müttəfiqlik əlaqələrini möhkəmlədəcəkdir.

Şirvanşah başını tərپətdi. Teymurləng digər ulusların də əmirilərini təyin etdikdən sonar dedi:

—Qaldı bir məsələ: mənim varisimin kim olması. Mən çox, lap çox fikirləşmişəm, götür-qoy etmişəm, axırı belə bir rəyə gəlmişəm ki,

mənim varisim üzaqgörən, oxumuş igid, ağıllı bir adam olmalıdır. O, bütün *bu* keyfiyyətləri özündə birləşdirən adam olmalıdır. Mənim nəvələrimdən ikisi belədir. Onlardan birincisi Uluqbəydir, o hamıdan üstündür, amma hələ çox kiçikdir, mənim ömrüm onun böyüməsinə, kamil yaşa çatmasına kimi uzun olmaz. İkinci belə nəvəm Sultan Xəlildir. Onu hamınız yaxşı tanıyırsınız. İgiddir, ağıllıdır, oxumuşdur. Onda böyük dövləti yola vermək bacarığı, müdrikliyi var. O, mənim varisim olacaq.

Ən böyük uluslardan birinin əmirliyinə təsdiq olunmuş Şahrux əvvəl pərt oldusa da. sonra özünə toxtaq verərək belə fikirləşdi ki, nə olar, məgər ulus əmiri varis ola bilməz?

Adətə görə varis böyük oğul olur. Miranşah artıq varislik edəcək halda deyil, demək atam mütləq məni varis elan eləyəcək. Teymurləng Sultan Xəlilin adını çəkəndə, o özünü itirdi, narazılığını dillə olmasa da, hərəkətlərilə bürüzə verdi. Lakin Teymurləng heç rözünün ucu ilə də ona baxmadı. Miranşah isə ulus əmirliyindən məhrum olandan sonra hələ də özünə gəlməmişdi.

Teymurləng sözünün sonunda dedi:

—Uluslarda, vilayətlərdə qayda-qanun olmalıdır. Hərc-mərcliyə yol verilməməlidir. Əmirlərin fərmanlarına danışıqsız əməl olunmalıdır. Boyun əyməyənlər, hərc-mərclik salanlara qarşı, onların kimlər olmasına baxmayaraq divan tutacağam.

Əmir Teymur danışığına bir az ara verəndən sonra dedi:

—Yaxşı, qurtardıq. Sizin hamınız mənə çox peşkəşlər vermisiniz, indi Səmərqəndə yola düşməzdən qabaq hamınıza peşkəş, özümdən yadigar vermək istəyirəm.

Görünür hədiyyələr qabaqcadan hazırlanmışdı. O, yavərinin köməyi ilə hamını bir-bir çağıraraq hədiyyəsini verirdi. Növbə Şirvanşaha çatanda, onun belinə qızıl qəbzəli olub, daş-qaşla müzəyyən edilmiş bir qılınc bağlayaraq dedi:

—On səkkiz ildir səninlə müttəfiq, araya girən olub, ancaq bəzi bir-birimizə düşmən eləyə bilməyib, güman eləyirəm ki, Ömər Mirzə ilə dost olacaqsan.

—Ömər Mirzə bu yerlərdə sənin canişinindir, onunla dostluq səninlə dostluq deməkdir.

Teymurləng Şirvanşahla son dəfə görüşdüyünü hiss edirmiş kimi dedi:

—Ya fələk, bir də görüşmək bizə nəşib olacaqmı?

Şirvanşah cavab vermədi.

HACI SEYİD MƏHƏMMƏD

Şirvanşah Qarabağda Teymurləngin düşərgəsindədir. Deyirlər, Teymurləng torpaqlarını oğlanları, nəvələri arasında bölüşdürüb.

—Ay oğul, Teymurləngin torpaqları vardı ki, böləydi? De ki, o, fəth elədiyi yerləri bölüb. Bilirsən bu nə deməkdir?

Yusif cavab vermədi, Şahxəndan isə onsuz da danışırdı. Yorğan-döşəkdə xəstə yatan Hacı Seyid Məhəmməd davam etdi:

– Bu o deməkdir ki, Teymurləngin yaratdığı dövlətin axırını yetişib. Teymurləng artıq mənim kimi qocadır, bir ayağı evdə, o biri ayağı gordadır. Başını yerə qoyan kimi bir həngamə qopsun, gəl görəsən. O oğulların, nəvələrin heç biri mərkəzə, Səmərqəndə tabe olmaq istəməyəcək, hələ onlar Səmərqənddəki taxt üstündə də vuruşacaqlar.

Hacı Seyid Məhəmməd lap əldən düşmüşdü. O, bir neçə kəlmə dedikdən sonra dayanır, nəfəsini dərirədi. Şahxəndan atasını danışmağa qoymamaq üçün istər-istəməz söhbətə qoşuldu:

—Bu daha pis, heç olmasa Teymurləngin Şirvanla işi yox idi, kim bilir Miranşah nə oyun çıxaracaq.

Qarabağda baş vermiş hadisələrdən xəbər tutmuş Yusif dedi:

—Daha Miranşah təhlükə törətmir. Teymurləng onu əmirlikdən çıxarıb. İndi onun yerinə Ömər Mirzədir.

—Nə fərqi var ki, ya ilan olsun, ya da ki balası, eyni şey deyil?

—Orası elədir. Bu sözləri sizə dedim ki, biləsiniz. Yusif sözünə ara verib qayınatasına baxdı, onu diqqətlə dinlədiyini görərək davam etdi:

—Vallah, bu əsilzadələr lap qəribədirlər. Bir kasıb sənətkar kəndli ümumiyyətlə rəiyyət, dinə, mövhumata qarşı getsə onun dərisini soyarlar. Ancaq bu müsəlman əsilzadələrə Teymurləng ramazan ayında, orucluğu böyük qonaqlıq verib. Ye, iç, kef elə, orucu kasıblar tutarlar.

Şahxəndan istehza ilə gülümsünüb dedi:

—A kişi, guya bilmirsən ki, din, mövhumat qara camaata aiddir. Onlara nə var ki.

Hacı Seyid Məhəmmədin mürgüləməsini görən Yusif və Şahxəndan susdular, yerlərindən qalxdılar və yan otağa keçdilər. Günortaya az qalmışdı. Nurcahan mətbəxdə idi. O da nə üçünsə buraya gəldi və:

—Çox söhbət eləyib kişini yorursunuz — dedi və soruşdu:— Haçan yeməyə oturacaqsınız?

—Haçan otur desən?

—Onda atamı mürgüləməyə qoymayın.

—Niyə, onun yeməyi ayrı, bizimki ayrı. Haçan istəyər verərsən. Yaxşı hava var, eyvana süfrə sal, orada yeyək. Uşaqlar hanı?

—Harada olacaqlar, eşikdə oynayırlar.

—Yaxşı, sən süfrəni hazırla, mən də onları çağırım. Nahar eləsinlər. Yusif həyəətə çıxdı və uşaqları səslədi. Eldarla Qərənfil qaçıb gəldilər. Yeddi yaşlı Eldar qəşəng və çevik oğlan idi. O, beş yaşlı bacısı Qərənfilə o qədər sevirdi ki, onun bir sözünü iki etmirdi. Heç vaxt onunla dalaşmırdı. Ağsifət, qaraqaş, qaragöz, qəşəng, totuq qız olan Qərənfil də

qardaşına pərəstiş edir, ondan ayrı durmaq istəmirdi. Eldar atasının bir əlindən, Qərənfil isə o biri əlindən tutdu. Onlar birgə eyvana qalxdılar, əllərini yuyandan sonra böyüklərlə yanaşı süfrəyə əyləşdilər. Nurcahan yemək gətirdi.

Yusiflə Nurcahanın toyundan sonra Hacı Seyid Məhəmməd bir müddət lap yaxşı oldu. O, bir neçə dəfə Şahxəndana, onun vədini yadına saldı. Evdə qadın xeylağının olmaması, Nurcahansa Nərgizin və Lalənin tez-tez onlara gəlməsinə, xörək, paltar işinə baxmayaraq, iki kişinin güzəranına pis təsir göstərirdi. Şahxəndan isə tezliklə yenə dəyişdi, saçsaqqalı uzatdı, bədbinləşdi və evlənmək barədə eşitmək belə istəmədi. Uzun illərin əziyyətindən sonra öz sevgilisi ilə qovuşmuş Nurcahanın səadətini, atasının və qardaşının narahatlığını korlayırdı. Ancaq, o, ərinə heç nə demirdi. Yusif Nurcahanın narahatlıq keçirdiyini görürdü, lakin ona kömək eləyə bilmirdi. Bu kömək ondan ibarət olardı ki, o, Nurcahanla qayınatasıgilə köçsün. Əslində o, bunun tərəfdarı idi, ancaq atası, anası, el buna nə deyirdi? Əhməd kişi də vəziyyəti görür, o da çıxış yolu axtarırdı. Doğrudur, şəhərdə Hacı Seyid Məhəmməd və Şahxəndana xidmət edə biləcək bir qadın tapmaq olardı. Amma hacı da, Şahxəndan da bunu istəmirdilər, deyirdilər ki, qızların bir-iki saatlığa gəlib xörək işinə baxması, yır-yığış eləməsi kifayətdir. Nərgizlə Lalə çox vaxt çatışmırdılar, onların hər birinin üzərində böyük ailə var idi. Nurcahan isə evlərinin yaxınlığında yaşadığından tez-tez gedib-gəlirdi. Son zamanlar isə artıq o bunu edə bilmirdi, hamiləliyin sonuncu ayı idi.

Balaca Eldar dünyaya gələndən sonra iş lap çətinə düşdü. Nurcahan uşağı qoyub atasının, qardaşının harayına çata bilmirdi. Hacı Seyid Məhəmmədin təzədən yorğan-döşəyə düşməsi işi lap mürəkkəbləşdirirdi. Hacıyı görməyə getmiş Əhməd kişi geriye qayıdan kimi oğluna dedi:

—Bala, Yusif, görünür ayrı çıxış yolu yoxdur, sən köç hacının evinə. Nurcahan orada olsa kişiye də, Şahxəndana də göz ola bilər.

Yusif dinmədi. O, qəlbində atasının sözlərinə sevindisə də, bunu bürüzə vermədi, utandı. Əhməd kişi isə onun susmasını başqa cür yozaraq dedi:

—Deyəsən sözlərimdən incidin, əlbət ki, ata evinzən qayınata evinə köçmək ağır işdir, ancaq neynəmək olar ki. Gərək işin yollaşanını eləyək.

—Yox, ata, incimək niyə. Düzü bu lap Nurcahanın ürəyindən olar, iki ev arasında qalıb. Ancaq anama da qulluq eləyən lazımdır. Axı o da qocalıb, biz köçsək, o da incik düşər.

—Elə deyil, anan özü mənə bu sözləri deyib.

Bu söhbətdən bir neçə gün sonra Yusiflə Nurcahan körpələrilə hacı Seyid Məhəmmədin evinə köçdülər. O vaxtdan onlar burada yaşayırdılar. Eldardan iki il sonra qızları oldu, xalası Nərgiz adını Qərənfil qoydu. İndi onlar da ata-anaları və dayıları Şahxəndanla birlikdə nahar edirdilər. Nahar qurtarandan sonra uşaqlar şirniyyat istədilər. Onlar bilirdilər ki, indi bayramdır və anaları Nurcahan çoxlu şirniyyat bişirmişdir. Əlbəttə, onlar nə bayramı olduğunu bilmirdilər, bilmirdilər ki, orucluq bayramıdır. Onlar üçün bunun heç bir əhəmiyyəti yox idi, onlara şirniyyat lazım idi. Nurcahan süfrəyə şirniyyat qoydu. Bu vaxt hacı Seyid Məhəmmədin öskürək səsi gəldi. Nurcahan cəld onun yanına qaçdı. Özünü nisbətən yaxşı hiss eləyən hacı Seyid Məhəmməd qızına söykənərək, eyvana çıxdı. Yusif tez yerindən qalxıb, onu döşəkdə oturtdu. Şahxəndan dedi:

—Ata, hələ zəifləsən, nahaq eyvana çıxmısan. yaz havası aldadıcı olur, soyuqlayarsan.

—Yox, isti geyinmişəm, bir şey olmaz. Bir də axı otaqda tək-tənha darıxıram, uzanmaqdan bezikmişəm.

O, dərindən nəfəs alaraq dedi:

—Evdə belə hava hanı? Bəh-bəh, nə gözəl yaz iyi gəlir. Doğrudan da yaz, fəsillərin ən gözəlidir. Yazda hər şey təzə olur, gül də, çiçək də.

hətta qoca ağaclar da təzə yarpaq açaraq təzələşir, yaşıllaşır. Hər şey təzələşən surətdə, yer uzununu ən vacib, qiymətli varlığı olan adam təzələşməyə bilərmə? Məncə yazda adamlar da təzələşir. Təsadüfi deyil ki, yaz girənə yaxın ağır xəstələr dünyadan köçürlər, elə bil xudavəndi- aləm yazqabağı saf-çürük eləyir, yaza çıxan naxoş arxayınlaşır ki, ölüm ondan sovuşdu. Mən də yaza çıxdım, bu il də əzrayıl məndən yan keçdi.

Nurcahan dilləndi:

—Bıy, ay ata, sənə nə olub ki, şükür allaha, hələ əzrayıl sənənin yanına gəlməyə hazırlaşmır.

—Qızım əzrayıl adamların başı üstünə hazırlaşib gəlmir. Bəzən elə olur ki, o yol ötəndə, çox cavan, heç naxoşluq nədir bilmyən bir adamı gözü tutur, canını alır.

Şahxəndan dedi:

—Ay ata, söhbət tapmadın eləməyə? Bir yandan yazı tərifləyirsən, bir yandan da ölümdən danışırsan. Axı bunlar bir- birilə tutan şey deyil.

—Yaxşı ay oğul, düz deyirsən. Sonra üzünü yusifə tutaraq dedi:

—Bayaq yaxşı söhbət eləyirdin. Naxoşluq imkan vermir ki, şəhərə çıxam. Heç bir şeydən xəbərim yoxdur. Deyirsən ki, Teymurləng məmləkətini bölüb, hə? Yusif eşitdiklərinin, bildiklərinin hamısını danışmışdı, daha deməyə sözü yox idi. Ona görə də:

—Elədir—deməklə kifayətləndi. Hacı Seyid Məhəmməd isə gözlərini ondan çəkmir, yeni söz deyəcəyini gözləyirdi. Yusif bunu görürdü, qayınatasına sözünü bitirməsini bildirmək üçün dedi:

—Bildiklərimi demişəm. Bu gün, sabah Şirvanşah, onunla gedənlər qayıdar, hər şeyi bilərik. Bircə onu əlavə eləyə bilərəm ki, Teymurləng nəvəsi Sultan Xəlili varisi elan eləyəndə Şahrux Mirzə, Miranşah çox narazı qalıblar.

Hacı Seyid Məhəmməd dedi:

—Əşi sən əsas məsələni deməmişən. Bu mənim bayaqkı sözlərimə qüvvət verir. Sultan Xəlildən böyük Şahrux var, özü də oğul, nəvə yox,

nəvələri içərisində Əbubəkr, Ömər, nə bilim, qırılmışın hamısının adını yadda saxlamaq olur ki, Sultan Xəlildən böyükdürlər. Onlar da virislik iddiasında olacaqlar. Əlqərəz, Teymurləng başını yerə qoyan kimi qardaş qardaşa, ata oğula qılınıc çəkəcək, bir nəfərin yaratdığını bir neçə nəfər dağıdacaq.

Şahxəndan dedi:

—Ata, bunu bayaq da dedin. Axı bunun bizə, Şirvana nə xeyri? Onsuz da Teymurləngin bizimlə işi yox idi. Oğlanları, nəvələri isə gözlərini buraya da dikə bilərlər.

—Yox, oğul, elə deyil. Onlar bir-birlərini çeynəyəcəklər, didəcəklər, buraya dikə biləcək gözləri qalmayacaq. Bir də ay Şahxəndan, sən niyə bircə Şirvan barədə fikirləşirsən? Gör Teymurləng nə qədər məmləkətləri tutub? Onların hamısı müstəqilləşəcək, Azərbaycan torpaqlarının çoxu teymurilərin əlindədir, onlar birləşə bilər, Şirvanşah belə fürsəti çoxdan axtarır.

—Sultan Xəlil, Ömər Mirzə ölməyiblər ki. Onlar Teymurləngin yolu ilə getməyəcəklər?

—Qarğadan qırğı olmaz, oğul. Teymurləng kimi adamlar tarixdə tez-tez təkrar olunmur. Bir də dedim ki, onlar bir-birlərilə vuruşacaqlar. Şirvanşah isə bundan istifadə edəcəkdir. Necə deyərlər, it itlə boğuşar, yolçunun işi rastına düşər.

Artıq toran düşürdü. Nurcahan eyvana çıxdı və:

—Hava soyuqlaşıb, ata, evə keçmək gərəkdir, soyuq dəyər.

Hacı Seyid Məhəmməd həvəssiz yerindən qalxdı. Yusiflə Şahxəndan da durdular. Qapı döyüldü. Yusif qapıya getdi və atası usta Əhmədlə qayıtdı. Ustanın gözləri gülürdü. Yusif **qapıya** gedəndə Hacı Seyid Məhəmməd Şahxəndanın köməyilə otağa keçmişdi. Əhməd kişi salamladıqdan sonra dedi:

—Gözlərin aydın olsun, ay usta, Nəsimidən namə var. İndicə qonşumun oğlu gətirdi. Atası tacir Kərbəlayı Hüseyn hələbdən gəlib. Nəsimini görüb, ondan kağız gətirib.

Çoxdandı ki, Nəsimidən heç bir xəbər-ətər otmadığından, hamı narahat idi. Şahxəndan ona iki məktub göndərmişdi, ancaq ondan xəbər çıxmırdı. Usta Əhmədin gətirdiyi xəbər evi sevinclə doldurdu. Hacı Seyid Məhəmmədlə Nurcahanın gözlərindən sevinc yaşı axırdı. Şahxəndan məktubu oxumağa başladı:

“Əziz atam, qardaşım və bacılarım! Bilirəm, qarşınızda günahkaram, sizi nigaran qoymuşam, onu da bilirəm mənə qarşı o qədər mərhəmətlisiniz ki, bu naməni alan kimi günahlarımı bağışlayacaqsınız. Nə edim, Ümülbanu ilə Nəsimi də mənə nəinki çox az görürlər, məndən gec-gec xəbər tuta bilirlər. Böyük ustadımın ulu kəlamlarına yeni-yeni ürəklər tapmaq, onun təlimini yeni beyinlərə məskun etmək mənim ən böyük məramımdır. Mən özümü buna həsr eləmişəm. Şəhər-şəhər, kənd-kənd gəzirəm.

Atam, sən də böyük ustadın təlimini yaymaqda davam edirsənmi? Şahxəndan, Yusif sənə kömək edirlərmə? Qoymayın ki, Şirvanda, Azərbaycanda ulu Fəzlullahın kəlamları eşidilməz olsun. Mən Fəzlinin təlimini şerlərlə təbliğ edirəm, bu yaxşı üsuldur, tərəfdarlar tez yığılır, şerlər dodaqdan-dodağa, qəldən-qəlbə köçür, şerlərə bəhəm, onların qayəsi ürəklərdə, beyinlərdə yer tapır. Şerlərdən üçünü sizə göndərirəm.

Məndən nigaran qalmayın, sizdən uzaqlardayam, qəlbim isə sizinlədir, vətən torpağı ilədir.

Bacılarım, sizin balalarınıza xoşbəxtlik arzulayıram. Toy onlar insanlara gərəkli adamlar kimi böyüsunlər, onlara sevinc gətirsinlər. Mən öz balam Nəsimini də belə görmək istəyirəm.

Salamət qalın.

Sizin İmadəddin Nəsimi.

Nəsiminin məktubu oxunub qurtarandan sonra, hamı bir müddət susdu, Şahxəndan sükutu pozmaq üçün dedi:

—Bəs şerlərə qulaq asmaq istəmirsiniz?

—Niyə istəmirik, oxu.

—Hamısını oxumayacağam, sonra hər kəs özü oxuyar, ancaq birincisini oxuyacağam, qulaq asın.

Ey məni nahəq deyənlər, qandadır bəs yarədən?
Gəl, gətir isbatını kimdir bu şeyni yarədən?
Odu su, torpağı yeldən böylə surət bağlayan,
Böylə dükkən yasıyan, kəndü çıxarmı arədən?
Gəl mana bir söylə ki, kimdir sənin nitqindəki?
Söyləyən, söylətdirən, dinlətdirən hər arədən?
Bu cahanın cümləsində məscidü meyxañə var,
Əhli-həq fərq etmədi məscidləri meyxañədən.
Bilmədin kim, öznü sən, ey kəndisindən bixəbər,
Birliyin həq bilmədin, qurtulmadın avarədən.
Hər kişini kim, görürsən bir işə məşğul olur.
Sormağı bil kim, nədəndir sufiyi-xummarədən?
Eşqinin yolunda əqlü, dinü dünya məhv olur.
Sorma kim eşqin hədisin zahidi—biçarədən.
Oynaram rəqqas olub çəngü dəfü tənburilən,
Çünki məndə şeş cəhət var, dönməzəm çarparədən.
Çün Nəsimi, on səkkiz min aləmin mövci-həqi
Kim bu dövrü bilmədi, qoy ta çıxa dəyyarədən.

Şahxəndan şəri çox gözəl oxudu, o oxuyub qurtarandan sonra Hacı Seyid Məhəmməd:

—Əhsən—dedi.

Şahxəndan zarafatla soruşdu:

—Ata, əhsən kimin payına düşür, mənim, yoxsa Nəsiminin?

—Hər ikinizin, oğul. O, çox gözəl yazıb, sən də yaxşı oxudun.

Şahxəndan ciddi görkəm alıb **dedi**:

—Bəli, doğrudan da gözəl yazıb.

Usta Əhməd sözə qarışdı:

—Tacir Kərbəlayı Hüseyn deyir, ki, Nəsimi indi Bağdad Hələb şəhərlərində ən ilhamlı, ən böyük şair hesab olunur. Hökmdarlar onu saraylarına çağırıblar, hamısından imtina eləyib.

Şahxəndən usta Əhmədin sözünə qüvvət verərək əlavə etdi:

—Bəli, Nəsimi dövrümüzün ən böyük şairi və mütəfəkkiridir. Onu Nizami, Firdovsi, Xaqani ilə yanaşı qoyurlar. Mən deyərdim ki, o daha böyük adamdır, farsca şerlərlə yanaşı o, doğma ana dilində şer yazan ilk şair olmasa da, birincilərdəndir. Siz elə fikirləşməyin ki, qardaşımı tərifləyirəm, xeyir, əsla. Mən bu fikirdən uzağam, mən həqiqəti söyləyirəm, həqiqət carçısı barədə söyləyirəm.

Nurcahan da onlara qoşulmaq, onlarla birlikdə sevimli qardaşı Nəsimi barədə danışmaq, danışqları dinləmək istəyirdi, lakin o, qayınatasının yanında bu işi edə bilməzdi, adət deyildi. Odur ki, o, qapı arxasından qulaq asmaqla kifa-yətlənməli olurdu. Nurcahan uşaqlarla da məşğul olduğundan qapı arxasında da ardıcıl dayana bilmirdi. O, Qərənfilin saçlarına əl gəzdirəndə Yusifin səsini eşitdi, əl saxladı, onun şer oxumasını dinləməyə başladı. Yusif bir az əvvəl Şahxəndanın oxuduğu şeri sinədən deyirdi. O, necə gözəl oxuyurdu... Şerin hər kəlməsi, hər misrası qəlbə, ürəyə, beyinə yol tapırdı. Yusif şeri deyib qurtarandan sonra Hacı Seyid Məhəmməd dedi:

—Ay oğul, sən şeri necə də qəşəng oxuyursan.

Şahxəndan da onu təriflədi:

—Atam dedi ki, guya mən şeri yaxşı oxudum, ancaq sininlə müqayisə oluna bilmərəm.

Yusif utancaq halda dedi:

—Vallah, mənim məqsədim sizə şer oxumağımı nümayiş elətdirmək deyildi. Neçə illər bundan əqdəm Nəsimi şerini yazandan sonra mənə oxuyardı. Şer bütövlüklə yadımda qalar və əzbər deyərdim. İndi Şahxəndan şeri bir dəfə oxudu, özümü sınamaq istədim, görək indi də yadımda qalırımı, hafizəm kütləşməyib ki.

Cavabı Şahxəndan verdi:

—Sənin hafizən lap qibtə olunasıdır. Elə bil on-on beş yaşlı, hafizəsi gözəl bir oğlansan.

Yusif söhbəti dəyişmək üçün dedi:

—Nəsimi öz andına sadıq qalıb, o axır nəfəsinə kimi ustad Fəzlullahın kəlamlarını təbliğ edəcəkdir, buna şübhə yoxdur. Bizsə əl-qolumuzu boşaltmışıq.

Hacı Seyid Məhəmməd onunla razılaşmadı:

—Sənin fikirləşdiyən kimi deyil, oğul. Şirvanda hürufiliyin geniş yayılması üçün Teymurləngin əsarəti altına düşmüş məmləkətlərdə olduğu qədər şərait yoxdur. Hürufilik ədalətsizliyə, cəhalətə, ən çoxu Teymurləngin işgallarına qarşıdır. Şirvanda əlbət ki, ədalətsizlik də var, cəhalət də. Məsələ burasındadır ki, ədalətsizlik Huşəng dövrünə nisbətən azalıb, ona görə də camaat şükür eləyir. Cəhalətə gəldikdə, onu aradan qaldırmaq üçün illər deyil, qərinələr lazımdır. Camaat cəhalətə öyrənib, elə bilir ki, elə belə də olmalıdır. O ki qaldı Teymurləngin işgalları, şükür allaha Şirvan bu bəladan uzaqdır. Ona görə də Şirvanda hürufiliyi geniş yaymaq mümkün olmadı. İndi bizim mübarizəmizin əsas hədəfi cəhalətdir, ona qarşı çıxmaqdır. Biz bu işi görürük, ancaq azıq həm də gördüyümüz iş çox cüzidir. Danışırıq, camaatı başa salmağa çalışırıq. Bu çox azdır. Cəhalətdən qurtarmaq üçün camaatın maariflənməsi lazımdır. Bu iş bizim qüdrətimiz dairəsində deyil. Hacı Seyid Məhəmməd yavaş-yavaş, lakin çox həyəcanlı danışdı. O, nəfəsini dərəndən sonra sözüne davam etdi:

—Amma bu o demək deyil ki, əllərimizi yanımıza salıb oturaq, heç nə eləməyək. Xeyir, bu vaxta qədər gördüyümüz işi davam etdirməliyik, camaat arasında olmalıyıq. Məgər Nəsiminin indicə oxunan şerini camaata çatdırmaq, onu ağızdan- ağıza vermək pis olar? Bu da işdir, xeyirli işdir, camaatın gözünü açan işdir. Onu Şamaxıda əlli-altmış nəfər əzbər bilsə, bu o deməkdir ki, nəsildən-nəslə veriləcək, onu əzbərdən deyənləri düşündürəcək.

Yusif Hacı Seyid Məhəmmədin sözünü bitirdiyini görərək əlavə etdi:

—Elədir, hacı əmi, mən də bu sözləri deməyə hazırlaşırıdım. Mən o biri şerləri də oxudum, əladır. Əlbət ki, onları camaata çatdırmaq yaxşı olar.

Hacı Seyid Məhəmməd söhbəti birdən-birə dəyişdi:

—Yusif oğul, heç demədin ki, Ömər Mirzə əmir təyin olunandan sonra, Miranşahın aqibəti necə oldu, o da atası ilə Səmərqəndə getdi?

—Yox, getdi. Ömər Mirzənin ulusuna daxil olan Qarabağ, Aran, Gəncə və Gürcüstanın hakimliyi ona verilib. İndi o, oğluna tabedir.

—Demək bizim lap yaxın qonşumuz olub. Çətin aqlım gəsir ki, dinc otura.

Şahxəndan dedi:

—Buna görə də Şirvanşah ehtiyat tədbirləri görür, hüdudlara qoşun yığır.

—Ayrı əlac yoxdur. Dəlidir, ondan ağıl ummaq olmaz, bir də gördün bir dəstə qoşun götürüb soxuldu Şirvana.

—Şirvanşahı bu qorxutmur. O, Miranşahı asanlıqla üstələyər, indi o güclü deyil. Bu Şirvanşaha gərək deyil, Miranşahı əzişdirmək Ömər Mirzəyə, lap Teymurləngə qarşı çıxmaqdır. Ömər Mirzəyə Şirvana soxulmağa bəhanə lazımdır.

—Hələ çox qəribə hadisələrin şahidi olacağıq. Allah axırımızı xeyir eləsin.

TEYMURLƏNGİN SONU

1405-ci ilin qışının oğlan çağı idi. Havalar o qədər soyuq və şaxtalı keçirdi ki, evdən burun çıxarmaq mümkün deyildi. Səhərin çoxdan açılmasına baxmayaraq Şamaxı küçələri boş idi. Yalnız karvansara ətrafında seyrək ket-gəl var idi. Sənətkarların, alverçilərin çoxu qızdırılması mümkün olmayan dükanlarını açmamışdılar. Hacı Seyid Məhəmmədin də, Usta Əhmədin də papaqçı dükanları bağlı idi. Hamı, hamı evə yığışmış, buxarının yanında oturub qızınmağı, yanan odunların çırtılısına qulaq asmağı üstün tutmuşdu. Adətən gecələri gündüzdən şaxtalı keçən Şamaxıda, iki gün idi ki, gündüzlər də şaxtalar sınırmırdı.

Günortaya az qalmışdı. Şəhər darvazalarını açmayaraq, darvaza üstündəki bürcdə oturmuş gözətçilər üç nəfər atlının sürətlə şəhərə tərəf çapdıqlarını gördülər. Onlardan biri:

—Belə havada iti vursan yuvasından çıxmaz, allah xeyir eləsin. görəsən bu atlılar neyşə belə şəhərə tələsirlər?—dedi. İkincisi dedi:

—Deyirlər Miranşah Şirvanşahı xoşlamır. İndi o bizim lap yaxınlığımızdadır, bəlkə Şirvana soxulub.

Üçüncü, daha yaşlı gözətçi birinci gözətçiyə dedi:

—Düş aşağı, darvazaları açmamışdan əvvəl bir yoxla gör kimdirlər.

Gözətçi bərk-bərk bürünüb aşağı düşdü, darvazaya yaxınlaşdı. Bu vaxt atlılar da darvazaya çatıb onu döyməyə başladılar. Gözətçi darvazanın kiçik qapısını açmağa başlayanda, onlar yenə onu döydülər. Gözətçi:

—Nə olub əşi, altı aylıq zad deyilsiniz ki, bir dözün də— deyərək qapını açdı. İsti kürk geyib, şələ papaq qoymuş, yalnız tüklü sifəti və gözləri görünən atlılardan biri bağırdı:

—Balaca qapını neyşə açırsan, tez ol darvazanı aç.

Gözətçi onun sözlərinə əhəmiyyət verməyərək soruşdu:

—A kişi qışqır-bağır salma, bir de görüm kimsən? Bilim, sonra darvazanı açım.

İkinci atlı irəli çıxıb, başlıq ilə örtülmüş üzünü açdı, gözətçi onu tanıdı və:

—Bir hovur gözləyin bu saat açım—dedi.

Atlılar darvaza açılan kimi sürətlə çaparaq bir an içində görünməz oldular. Onlar Narınqala darvazası qarşısında şəhər darvazaları arxasında gözlədiklərindən daha çox dayanmalı oldular. Narınqalaya yalnız gözətçi başçısının bilavasitə icazəsi və iştirakilə girmək olardı. Gözətçi başçısı nahara getmişdi və belə şaxtalı havada qalaya adam gələ biləcəyini zənn etmədiyindən evdə yubanmışdı. Atlıların təhrikilə gözətçilərdən biri onu çağırmağa getdi. O da başlıqlı atlını tanıdı və soruşdu:

—Xeyir ola, ay Həsənbala, bu havada Narınqalaya gəlməkdə məramın nədir?

Həsənbala:

—Tez ol, darvazanı açdır, sonra bilərsən—dedi.

Gözətçi başçısı Şeyx Təhmurasın ən yaxın adamlarından biri olan Həsənbalanın sözünü iki eləməyərək darvazaları açdırdı. Atlılar içəri girdilər. Onlardan ikisi atlarından düşüb gözətçilərin yığışdığı evə girdilər, Həsənbala isə atını Şeyx Təhmurasın evinə sürdü. Bir neçə dəqiqədən sonra isə Şeyx Təhmuras qardaşının, Şirvanşahın görüşünə tələsirdi.

Şirvanşah nahardan sonra Ahu xanımın yanına getmişdi. O, son vaxtlar nahardan sonra hər gün bir hərəminin yanında dincəlirdi. Lakin Şeyx İbrahim Ahu xanımla görüşü daha çox xoşlar, ona görə də bəzən növbəti hərəmi əvəzinə, Ahu xanımın yanına gedərdi. Bu gün də belə olmuşdu. Ahu xanım, Xəlilüllah dünyaya gələndən sonra, dövlət işlərinə təmas etməyə, Şeyx İbrahimə məsləhətlər verməyə cəhd göstərir, özünün o biri hərəmlərdən üstün olmasını göstərməyə çalışırdı. Onun başlıca

məqsədi, oğlu Xəlilullahı Şirvan şahlığının varisi etmək idi. Ahu xanım bilirdi ki, bu çətin məsələdir, qarşıda Kəyumərs var, o böyük oğuldur, Şirvanşahın varisi o olmalıdır, ancaq o, bununla hesablaşmaq istəmirdi. Ahu xanım onu da bilirdi ki, Kəyumərsdən sonra daha iki qardaş— Qəzənfər və Əsədullah var, onların ikisi də Xəlilullahdan böyükdürlər və Kəyumərs olmasa əri Şeyx İbrahim onlardan birini ez varisi təyin edəcəkdir. Buna baxmayaraq, Ahu xanımın qarşısına qoyduğu ən ümdə məqsəd ya Kəyumərsi aradan götürmək, yaxud da, heç olmasa onu Şirvanşahın gözündən salmaq idi. Ona elə gəlirdi ki, Kəyumərsi aradan götürsə, Xəlilullahı varis elan etdirmək o qədər də çətin olmayacaqdır.

Ahu xanım bu gün ərinin növbədən kənar onun yanına dincəlməyə gəlməsindən istifadə etməyi qərarlaşdırdı. O, əvvəllər də Şirvanşahla oğlu Kəyumərs barədə söhbət salmağa imkan axtarmış, söhbəti salmışdı da, onu ləkələməli söz deyə bilməmişdi. Ahu xanımın məqsədi, Şirvanşahın ürəyinə şübhə xalı salmaq idi. O bilirdi ki, bu şübhə xalı Şirvanşahın qəlbində gündən-günə böyüyəcək, böyüyəcək və Kəyumərsin kiçik, düşünülməmiş, padşaha xoş gəlməyən hərəkəti, padşahın şübhələrini daha da artıracaq. Şübhə, şübhə yaman şeydir. Şübhə yıxan evi tanrı da yıxa bilməz.

Şirvanşah gecə pis yatmışdı, ona görə də indi, Ahu xanımın yanında uzanmışdı, danışmır, hərdən mürgü döyürdü. Ahu xanım.

—A kişi niyə yatırsan, yuxun gəlir dur yerini açım, yat dedi.

Şirvanşah mütəkkəyə dirsəklənərək dedi:

—Yox, indi yata bilmərəm, işim çoxdur, axşam pis yatmışam, məni yuxu basır.

Ahu xanım qulluqçunu çağırırdı:

—Get aftafa-ləyəni bura gətir—dedi.

Şirvanşah arvadına təəccüblə baxdı, söz demək istəyirdi ki, qulluqçu qayıtdı. Ahu xanım dedi:

—Ləyəni qoy padşahın qabağına, su tök, üzünü yusun.

Qulluqçu qızıl ləyəni Şeyx İbrahimin qarşısına qoydu. Şirvanşah əllərini ləyənə tutdu, qulluqçu qızıl aftafadan su tökdü, Şirvanşah iki dəfə üzünə su çırpdı. Ahu xanımın uzatdığı dəsmalla üzünü sildi, qulluqçu getdi, o gülümsünərək:

—Qəqiyyətli sən, öz bildiyini soruşmadan eləyirsən—dedi.

Ahu xanım köksünü ötürərək dedi:

—Eh, arvadın bildiyini eləməyə ixtiyarı haradadır. Səndən soruşmadan əl-üzünü yudurtmağı da mənə çox görürsən?

Şirvanşah yenə gülümsündü və dedi:

—Nə yaxşı iş gördün? Lap yüngülləşdim, yuxum da qaçdı.

—Lap yaxşı. Demək beş-on kəlmə danışası haldasan.

Şeyx İbrahim təəccüblə ona baxdı. Onun o biri arvadları da padşah qızları idilər, ancaq onların heç birində Ahu xanımın cürəti yox idi. Onlar Şirvanşahın qarşısında müti idilər, Ahu xanım isə özünü həmişə müstəqil aparmağa çalışır və buna nail olurdu. Ahu xanım onunla həmişə söhbətləşirdi. O, əvvəllər əsasən Xəlilullahdan danışar, onun ağıllı, kamallı uşaq olması ilə fəxr edərdi. Xəlilullah böyüyəndən sonra isə adi məişət söhbətləri edərdi. Bu gün Şirvanşahla xüsusi danışmaq istəməsi ona qəribə göründü, o alnını qırışdırıb, gözlərini ona dikdi və:

—Xeyir ola—dedi.

—Vallah, ay kişi, çoxdandır sənə demək istəyirəm, söz ürəyimi deşir. Fikirləşirəm ki, qəzəblənərsən, axı necə olsa oğlundur onun barədə xoşa gəlməyən söz səni narahat eləyər.

Şirvanşah “oğlundur” sözünü eşidib ciddiləşdi. Ahu xanımın sözlərini deyib qurtarmasını gözlədi. Ahu xanım isə daha danışmırdı o başını aşağı, gözlərini isə yerə dikmişdi. Şirvanşah narahatlıqla dedi:

—Niyə susdu, danışsana, oxu atıb cidanı gizlətmə. De görək nə olub?

Ahu xanım başını qaldırıb Şirvanşaha baxdı, ərinin gözlərində narahatlığı görüb, daxili məmnunluq hiss etdi və dedi:

—Elə bir şey yoxdur, şükür allaha, bu iş çoxdan sovuşub, keçib.

—Nə işdir axı, uzatma, danış görək.

—Nə danışım, çoxdankı söhbətdir.

—Madam ki, söz açmısan, onun çoxdankı, yaxud indiki söhbət olmasının nə əhəmiyyəti, danış.

Ahu xanım ayağa qalxdı, meyvə qablarını Şirvanşahın qarşısına qoyaraq dedi:

—Yadımdadır, bir Allahyar bəy var idi, səninlə düz gəlmirdi?

Şirvanşah başını tərpətdi. Ahu xanım davam etdi: o səni yıxmaq, oğlanlarından birini yerinə dikmək istəyirdi.

—O Allahyar bəy sən fikirləşdiyindən çox qorxulu adam idi.

Şirvanşah dedi:

—Mənim bundan xəbərim var, sən haradan bilirsən?

—Bunu səndən başqa da bilən varmı?

Əlbəttə var.

—Bir sözü iki adam bilirsə, üçüncü, lap yüzüncü adamın da bilməsi qəribə iş deyil.

Şirvanşah bir növ istehza ilə:

—Deyə bilməzmişən ki, yerimə hansı oğlumu qoymaq istəyirdi? — soruşdu.

Ahu xanım ərinin səsindəki istehzanı sezdi və dedi:

—Bunu da özün bilirsən, mənim sözümə nə hacət?

—Yox bunu bilmirəm, o hələ oğlanlarımdan heç birinə yaxınlaşa bilməmişdi.

Ahu xanım çox yavaş səslə:

—Vallah, onun yaxınlaşıb-yaxınlaşmadığını deyə bilmərəm, ancaq oğlanlarından birini seçmişdi—dedi.

—Bəlkə sən bilirsən, hansını?

Ahu xanım bir müddət susduqdan sonra yavaş səslə dedi:

—Böyük Şahzadəni.

—Kəyumərsi?

Ahu xanımdan cavab çıxmadı. Şirvanşah isə öz-özünə danışmış kimi sözünə davam etdi:

—Əlbət ki, Kəyumərsi. O, böyük oğludur, demək varis də odur, Allahyar bəy ağıllı fikirləşib.

Ahu xanım daha danışmır, diqqətlə Şeyx İbrahimin hərəkətlərini izləyirdi. Onu ərinin ürəyinə şübhə xalını salıb, sala bilməməsi maraqlandırırırdı. Ancaq Şirvanşahın son sözləri onda şübhə yaratdığını göstərmişdi. Şeyx İbrahimi isə dərin fikrə getmişdi. O xeyli müddət danışmadı, tərپənmədi, Ahu xanım da sükutu pozmadı. Nəhayət, Şirvanşah xəyaldən ayrıldı və pıçılıtlı ilə dedi:

—Görəsən Allahyar bəy Kəyumərslə danışmışdımı?

O yenə susdu, yerindən qalxdı, iki dəfə o baş-bu başa var- gəl etdikdən sonra otağın ortasında dayandı və pıçıldadı:

—Yox, bu ola bilməz.

Şirvanşah bir-iki addım atıb, hələ də döşək üstündə sakit oturmuş arvadının qarşısında dayandı və dedi:

Sən niyə mənimlə bu barədə söhbət açdın, bu iş ki, çoxdan olub, sovuşub gedib.

Ahu xanım Şirvanşahın bu sorğusuna cavab verməyə hazır deyildi. O bir qədər fikirləşməli oldu:

—Vallah, heç özüm də bilmirəm ki, haradan ağıma gəldi. Mən bu barədə çox fikirləşmişəm, neçə dəfə ağzımı doldurmuşam, ancaq deməmişəm, udmuşam. Mən də elə deyirdim ki, iş çoxdan olub, sovuşub. Bununla belə, ürəyimdə olanları sənə deməyi borc bildim.

—Bildiklərinin hamısını dedin, yoxsa yenə var?

Şirvanşahın bu sualı verməkdən məqsədi bu idi ki, o, arvadından soruşmaq istəmirdi ki, Kəyumərsin bu işdən xəbəri var, yoxsa yox. Ahu xanım ərinin sualının mahiyyətini başa düşdü. Onu da başa düşdü ki, artıq Şirvanşahın qəlbinə şübhə iblisi girib. O, əvvəldən də Kəyumərsin Allahyar bəylə əlaqəsi barədə bir şey bilib-bilməməsini ərinə demək

fikrində deyildi. Ahu xanım qarşısına qoyduğu məqsədə çatmışdı. O dedi:

—Əlbət ki, hamısını dedim!

Şirvanşahı arvadının cavabı qane etmədi, o açıq soruşmalı oldu.

—Bilirsən ki, Allahyar bəy Kəyumərlə danışığa girişdi, ya yox?

—Padşahım, bayaq buna oxşar bir söz dedin, mən də cavab verdim ki, xəbərim yoxdur.

Şirvanşah arvadından yenə nəsə soruşmaq istədi, ancaq Ahu xanımın kənizinin içəri girməsi mane oldu. Kəniz dedi:

—Qibleyi-aləm, Şeyx Təhmuras həzrətləri səni görmək istəyir.

Kənizin xəbərsiz gəlişi ilə sözü ağzında qalmış Şirvanşah narazılıqla dedi:

—Qaçacaq deyil ki, bir azdan gələcəyəm.

—Qazı həzrətləri də oradadır. Onlar dedilər ki, gözləmək olmaz.

Şirvanşahın qaşları çatıldı. O öz-özünə:

—Nə olub görəsən, allah xeyir eləsin — dedi və Ahu xanımın otağını tərk etdi. O gedəndən sonra Ahu xanım yerindən qalxdı. Onun sifətindəki sevinci, məmnuniyyəti çətinlik çəkmədən körmək olardı.

Şeyx İbrahim cəld qonşu otağa keçdi. O, Qazı Mövlanə Zəhirəddindən, Şeyx Təhmurasdan başqa Şeyx Bəhlulu, Əmir Huşəngi, bir neçə saray əyanını, həmçinin dörd oğlunu burada gördü. Şirvanşahın nəzərini ilk cəlb eləyən Kəyumərs oldu. O da digər oğlanları kimi atasına hörmətlə təzim etdi. Şirvanşah bir anlığa gözlərini Kəyumərsə dikdi, öz-özünə təskinlik verməyə başladı: “Yox, ola bilməz, o mənim oğlumdur, namussuz əməllərə yol verməz”. Şirvanşahın öz yerində oturub fikrə getməsi, təcili çağırılmasının səbəbini soruşmaması otaqdakılarda təəccüb doğurdu, ancaq onlar susur, padşahın sorğusunu gözləyirdilər. Qazı Mövlanə Zəhirəddin gördü ki, Şirvanşah xəyaldən ayrılmır, bir-iki dəfə boğazını arıtladıqdan sonra dedi:

—Padşahım, indicə xəbər gətirdilər ki, Əmir Teymur allahın rəhmətinə gedib.

Şirvanşah fikrə getməsinə baxmayaraq, Qazı Mövlanənin sözlərini eşitdi, ancaq əvvəl əhəmiyyət vermədi, bir an keçməmiş o tamamilə başqa görkəm aldı, qaşları çatıldı və üzünü vəzirinə çevirərək soruşdu:

—Nə dedin? Dedin ki, Əmir Teymur ölüb, yoxsa qulaqlarım mənə aldatdı?

Qazı Mövlanə Zəhirəddin dedi:

—Elədir, padşahım, Əmir Teymur rəhmətə gedib?

—Kim dedi?

Şeyx Təhmuras cavab verdi:

—İndicə Təbrizdən atlılarım gəlib?

—Haçan ölüb?

—On iki gündür, şaban ayının 17-də. Şirvanşah bir az susduqdan sonra soruşdu:

—Atlıların ayrı bir xəbər gətirməyiblər ki?

—Yox, daha ayrı nə xəbər ola bilər ki?

—Hələ xəbərlər bundan sonra olacaq, Əmir Teymurun ölümü xəbəri başlanğıcdır. Biz baş verəcək hadisələr barədə tez xəbər tutmalıyıq, lap tez. Ona görə də sənın adamların ayıq olmalıdırlar, qazdan da ayıq. İşini elə qur ki, hər gün bizə Təbrizdən xəbər çatdırılsın.

Şeyx İbrahim üzünü Əmir Huşəngə çevirdi, ona nəsə demək üçün ağzını doldurdusa da, fikrindən döndü və yenə Şeyx Təhmurasa müraciət etdi:

—Sən təkcə Təbrizdən, Ömər Mirzədən deyil, Qarabağda olan Miranşahdan da tez-tez xəbər gətirməlisən. Onun üstünə göz qoydur. Qoy bütün hərəkətlərini izləsinlər. İndi Miranşah bizim üçün təhlükəlidir. O, oğlu Ömər Mirzə ilə yəqin ki, qovğaya qalxacaq, öz ulusunu qaytarmaq istəyəcəkdir. Bu işdən ötrü ona var-dövlət lazımdır.

Miranşah bu var-dövləti Şirvanı talan etmək hesabına ələ keçirməyə çalışa bilər. İndi bildin ki, sənin üzərinə nə qədər vacib bir iş düşür?

Şeyx Təhmuras dedi:

—Fərmanına əməl olunacaq, qibleyi-aləm.

Şirvanşah üzünü Əmir Huşəngə çevirdi:

—Əmir, hüdudlarda lazımi qoşunlar var, ancaq bu azdır, çox az. Biz hər hansı basqına qarşı hazır olmaqla kifayətlənə bilmərik. Zaman dəyişdi, artıq başqa zamandır, arzularımıza, məqsədimizə çatmaq vaxtı yetişib. On il əvvəl Toxtamış xana qarşı gedəndə keçirdiyimiz səfərbərliyi təkrar etməliyik, əli silah tutanların hamısını, hər evdə bir kişi saxlamaq şərt ilə. Qoy onlar əkin-biçinlə məşğul olsunlar. O vaxta kimi səfərbər olunanları işdən-gücdən ayırmaq lazım deyil, hazırlığı öz kəndlərində keçməlidirlər.

Əmir Huşəng Şirvanşahın sözünü bitirdiyini görüb cavab verdi:

—Fərmanına əməl olunacaq, padşahım.

Qazı Mövlanə Zəhirəddin üzünü Şirvanşaha tutaraq dedi:

—Padşahım, fərmanlarından məramını nisbətən başa düşdük. Yaxşı olmazmı ki, nə düşündüyünü təfəsilatı ilə danışasan. Götür-qoy eləyək, sənin müdrikliyinə söz ola bilməz, ancaq ata-babalarımız da müdrik olublar. Deyiblər ki, iki baş bir başdan ağıllıdır, bəlkə bizim sənə xoşuna gələn məsləhətlərimiz olacaq.

Qabaqlar divanla çox hesablaşan, onun üzvlərinin məsləhətlərini məmnuniyyətlə dinləyən Şirvanşah, son zamanlar çox şeyi təkbaşına həll edir, divanın yığıncağını keçirmirdi. Vəzirlə Şeyx Bəhlul Şirvanşahın bu hərəkətini bəyənməsələr də ona bir söz demirdilər, bəzən özləri məsləhət verməklə kifayətlənirdilər. Ancaq indi vəziyyət bambaşqa idi, vəzir də, divan üzvləri də dünyagörmüş, bərkdən-boşdan çıxmış adamlar idilər. Onlar Teymurləngin ölümü ilə əlaqədar olaraq çox böyük hadisələrin baş verəcəyini və Şirvanın bu hadisələrdən kənarda qalmayacağını yaxşı bilirdilər. Ona görə də Şirvanşahın öz düşüncələrini divanla

bölüşmədən fərmanlar verməsi vəzirin xoşuna gəlmədi. Doğrudur, verilən fərmanlar düşünülmüş, lazımi fərmanlar idi, bununla belə vəzir bu dəfə dillənməyi qət etdi. Vəzirin ardınca Şeyx Bəhlul dilləndi:

—Ya Əmir, Qazı həzrətləri səhih buyurdu. Yaxşı olardı ki, Əmir Teymurun vəfatı ilə əlaqədar nə kimi hadisələr baş verəcəyi və bu hadisələrdə Şirvanın necə iştirak edəcəyi barəsində danışasan, hamımız eşidək, hamılıqla fikirləşək.

Şirvanşah elə zənn edirdi ki, məsələ o qədər ayındır ki, öz düşüncələrini qısa, göstərişlər verə-verə deməsi kifayətdir. Onun qarşısında oturanların hamısı yetgin adamlardır və hadisələrə özləri qiymət verməyi bacarırlar. O, məsləhət almaq barədə fikirləşməmişdir. Vəzirin, sonra isə qardaşı Şeyx Bəhlulun sözləri onu ayıltı. O başa düşdü ki, məsələ ciddi olduğundan nə vəzir, nə Şeyx Bəhlul, nə də ki, divanın başqa üzvləri onun divansız tədbirlər görməsini istəmirlər. Bu, Şirvanşaha toxunmadı, əksinə divan üzvlərinin hadisələri ciddi münasibətini bəyəndi və dedi:

—Yaxşı, mən düşündüklərimin xülasəsini sizə danışaram, sonra götür qoy edərik.

Hamı başını tərpətdi. Şirvanşah qeyri-iradi Kəyumərsə baxdı, onun da gözlərində intizar oxudu, xoşlandı və üzünü məclisə çevirərək sözə başladı:

—Şübhəsiz ki, Əmir Teymurun allahın rəhmətinə getməsi... Qazı Mövlanə Zəhirəddin padşahın sözünü ağzında qoyub bərkdən:

—Allah onun ruhunu cənnətlik eləsin, inşallah —dedi.

Məclisdəkilərin bəzisi ürəkdən, bəzisi isə dodaqucu “amin” dedi. Şeyx İbrahimin də dodaqları tərpəndi, ancaq onun “amin” deməsini eşidən olmadı. O, vəzirə baxır, öz narazılığını gizlətməyə çalışırdısa da, buna müvəffəq olmurdu. Şirvanşahın sifətindəki narazılığı hamı, o cümlədən vəzir də sezdi, ancaq bunu bürüzə vermədi. Şirvanşah sözüne davam etdi:

—Bəli, Əmir Teymurun ölümü lap bu yaxınlarda böyük hadisələrin başlanmasına səbəb olacaq. Bəlkə də indi başlanıb. Əmirin oğlanları və nəvələri bir-birilə vuruşacaqlar, həm ulusların əmirliyi uğrunda, həm də Əmir Teymurun taxtı uğrunda vuruşacaqlar. Bizim şahidi olacağımız ilk vuruşmalar lap yaxınlığımızdan başlayacaq. Bunu bayaq dedim, indi də təkrar eləyirəm. Yəqin ki, Miranşah Təbriz taxtını tutmaq üçün oğlu Ömər Mirzə ilə cəngə girəcək, özü də lap tezliklə. Miranşah tək olmayacaq. Ona o biri oğlu Əbubəkr Mirzə kömək eləyəcək. Bilirsiniz ki, Əbubəkri Ömər Mirzə həbs edib Sultaniyyədə qalaya saldırmışdır. Nə qədər ki, babası sağ idi, Əbubəkr Mirzə qardaşına qarşı çıxmağa cürət etməzdi. İndi baba ölüb, yəqin ki, Əbubəkrin adamları onu zindandan qurtarıblar və elə indicə qoşun yığır. O da Təbriz taxtı uğrunda vuruşacaq, ancaq atasının da bu işə başladığını görüb, hələlik öz məqsədini gizlədəcək, deyəcək ki, ona kömək edirəm. Miranşahın başqa köməkçisi də olacaq. O da, qardaşı Şahrux iyirmi yaşlı Sultan Xəlilin atasının yerində Səmərqənddə taxta oturmasına razı deyildi. İndi, atası öləndən sonra isə heç razı olmayacaq. O, qardaşı Miranşahla əlbir olmağa çalışacaq. Axı onların hər ikisi atalarının bölgüsündən narazıdırlar və bu onları birləşdirəcək. Şahrux söz verəcək ki, ona oğlu Ömər Mirzəyə qarşı müharibədə kömək edəcək və o, Təbriz taxtına, Hülakü mülkünə sahib olduqdan sonra Şahruxa Səmərqənd taxtını tutmaqda kömək eləyəcəkdir. Şübhəsiz Miranşah buna razı olacaq. Ancaq bütün bunların nə ilə qurtaracağını hələlik heç kim deyə bilməz.

Şirvanşah danışıqına ara verdi. hamını gözdən keçirdi və sözüne davam etdi:

—Mənə ancaq bir şey gün kimi aydındır. Şəhərlər, kəndlər dağılacaq, qan su yerinə axacaq, camaatın başına min fəlakət gələcək. hələ mən orasını demədim ki, Əhməd padşah da hərəkətə gələcək, o da qoşunlarını yığıb Azərbaycana soxulacaq, çox güman ki, bu işdə ona hazırda Əhməd

padşahla bahəm Misir Əmiri Fərcin dustağı olan qaraqoyunluların başçısı Qara Yusif kömək edəcək.

Şeyx İbrahim susdu, bir müddət heç kim danışmadı. Qazı Mövlanə Zəhirəddin Şeyx Bəhlula, sonra isə Şirvanşaha baxdı və dedi:

—Padşahım, dediklərinin hamısı məndə elə təəssürat yaratdı ki, guya hər şeyi qabaqcadan kimsə sənə danışıb. Sən özünə xas olan uzaqgörənliyin və müdrikliyinlə olacaqları dedin. Yaxşı olmazmı ki, biz elə indidən işə başlayaq. Miranşah Qarabağdan Gəncədən uzaqdadır. Həm Qarabağ Əmiri Qaramanlı qəbiləsinin başçısı Yar Əhməd, həm də Gəncə Əmiri Miranşahın asılılığından yaxa qurtarmağa, sənin hakimiyyətini qəbul etməyə hazırdırlar. Miranşahın əli bir daha bu yerlərə çatmaz. Ona görə də Gəncəni, Qarabağı, bütün Aranı Şirvan şahlığına tabe etmək, Azərbaycan torpaqlarını birləşdirməyə başlamaq vaxtı deyilmi?

Şirvanşahın bütün diqqəti vəzirdə idi. O dedi:

—Mən də ərz elədim ki, vaxt yetişib. Ancaq bu o demək deyil ki, biz günü sabah və ya o biri gün Gəncəyə və ya Qarabağa girək. Miranşahla Ömər Mirzə arasında hərbi başlanana qədər közləməliyik. Biz bilmirik, bəlkə də vuruşmalar başlanıb.

—Yəqin ki, Təhmuras bizə bu günlərdə səhih məlumat verər dedi və ayağa qalxaraq əlavə etdi:

—Yaxşı, gedin, fərmanına əməl edin.

On gündən sonra Şeyx Təhmuras Şirvanşahın yanına gəldi. Şirvanşah qardaşına oturmağa yer göstərəndən sonra soruşdu:

—Nə xəbər var?

—Xəbər çoxdur, padşahım.

—Danış görək.

—Əvvələn onu deyim ki, Miranşah Təbrizdən İrana qaçıb, orada oğlu Ömər Mirzəyə qarşı qoşun yığır.

Şirvanşahın gözləri gülürdü, ancaq o bir söz demədi. O, nəzərlərini Şeyx Təhmurasa zillədi. Şeyx Təhmuras sözünü davam etdi:

—Təbrizdə, Marağada camaat Ömər Mirzəyə tabe olmaq istəmir, Təbriz camaatı üsyana hazırlaşır, Marağada da vəziyyət belədir.

Şirvanşah burada özünü saxlaya bilmədi:

—Bu bizim gözlədiyimizdən də yaxşı oldu. Üsyana kimlər başçılıq edir?

—Hürufilər, padşahım. Başçıları Baba Niki adlı bir dərvişdir. Dərviş və onun yaxın adamları bu yaxınlarda Təbriz bazarında camaatı yığaraq onları açıqcasına hürufilərin peyğəmbəri Fəzlullah Nəiminin qatili Miranşaha, onun oğlu Ömər Mirzəyə qarşı mübarizəyə çağırmışlar. Baba Niki camaat qabağında xeyli danışandan sonra demişdir ki, intiqam saati yetişib, Miranşah sarayını tarımar etmək, Teymuriləri Təbrizdən qovmaq vaxtı gəlib.

Şirvanşah öz-özünə danışmış kimi yavaşdan dedi:

—Yenə hürufilər. Onlar heç bir şeydən çəkinmirlər. Görəsən onlar Fəzlullahın ölümündə mənidəmi günahkar sayırlar?

Qardaşının yalnız özü eşidə biləcəyi səslə söylədiyi sözləri onun lap yaxınlığında oturmuş Şeyx Təhmuras eşitdi və dedi:

—Məncə yox, padşahım. Onlardan bəziləri deyiblər ki, Azərbaycan vahid olmalıdır, güclü başçısı, padşahı olmalıdır, özləri də. sənin adını çəkiblər.

Şeyx Təhmurasın sözləri Şirvanşaha qərribə görünürmüş kimi o cəld soruşdu:

—Sözlərinin səhihliyinə əminsənmi?

—Mənim adamlarım yalnız öz gözlərilə gördükləri və qulaqları ilə eşitdiklərini səhih məlumat hesab eləyirlər. Onlar bu sözləri özləri eşidiblər.

—Çox yaxşı. Bəs Ərdəbil barədə nə deyə bilərsən? Bistam Caqir gah nala, gah da mıxa döyən adamdır.

—Padşahım, çox güman ki, bu günlərdə Ərdəbil əmiri Bistam Caqır özü sənənin yanına gəldi, özü gəlməsə də elçisi gəlməlidir. O da sənə qoşulmaq istəyir, istəyir ki, Şirvanın təht-himayəsində olsun.

—Yarəhməddən necə, xəbərin varmı?

—Var, padşahım, Qarabağda da, Gəncədə də camaat baş qaldırıb, hürufilər orada da öz işlərini görürlər, camaatı Fəzlulaha qatılmaq istəyir. Yarəhmədi də bu gün, sabah Şamaxıda görərsən.

—Xub, işlər yaxşı gedir. Gürcüstan padşahı Konstantin elçi göndərüb, atasının mənimlə olan ittifaqını davam etdirmək istəyir. Seyid Əhməd də bizimlədir.

1405-ci ilin yayına az qalırdı. Teymurləngin vəfatından bir aya yaxın keçirdi. Şirvanşah Şeyx İbrahimin fərmanına əsasən orduya səfərbər olunmuş kəndlilər, sənətkarlar Şamaxıya axışdırdılar. Şamaxı camaatı belə səfərbərliyi ilk dəfə görmürdü. Yerli əhalidən də xeyli adam orduya çağırılmışdı. Onların arasında usta Əhmədin iki oğlu Yusiflə Qasım da var idi. Hacı Seyid Məhəmmədin yaxın müridlərindən Əliəkbər əsgərlərin toplaşdığı şəhər meydanında Yusif və Qasımla birlikdə bir tərəfə çəkilərək söhbət edir, özünə xas olan zarafatla əl-qol ata-ata danışaraq onları güldürürdü. Birdən o ciddi görkəm alaraq dedi:

—Eşitmisinizmi, Ömər Mirzə Baba Nikini hiylə işlədərək saraya çağıraraq edam etdirmişdir. O, bu yolla Təbriz camaatını başsız qoymaq, təbrizlilərin üsyanının qarşısını almaq istəmişdir.

Yusifin sifəti dəyişdi:

—Atası Fəzlullahı öldürtdü, bu da Baba Nikini. Onlar bir şeyi dərk etməyə qadir deyillər. Hürufilik camaatın beyninə, şüuruna, iliyinə işləyib. Bir başçını öldürün, digəri başçı olacaq. Hürufiliyi boğmaq mümkün deyil—dedi.

—Elədir, qardaşım, onlar bizdən qorxurlar. Bu dəfə Ömər Mirzə görər ki, bizim öhdəmizdən gəlmək asan iş deyil.

Ələkbər əlini Yusifin çiyinə qoyaraq sözünə davam etdi:

—Sən nahaq gedirsən, Yusif. Şirvanşahın fərmanına görə, hər ailədə bir nəfər qalmalıdır. Sən iki uşağını, ailəni qoyub hara gedirsən? Hələ onu demirəm ki, Hacı Seyid Məhəmmədin halı yaxşı deyil.

Yusif meydana toplaşmış minlərlə adamı nəzərdən keçirəndən sonra dedi:

—Bəs bunların ailəsi, arvad-uşağı yoxdur? Mənim vəziyyətimdə olan çoxdur, ancaq onlar evdə oturmaq istəməyiblər, bu hər b başqalarına bənzəməz. Bu dəfə biz Azərbaycan torpaqlarını birləşdirməyə gedirik, ona görə də orduya çağırılmayanlar da könüllü surətdə gəliblər. Mən də könüllüyəm. Eybi yoxdur, Şahxəndan evdə qalır, o bacısını, onun uşaqlarını darda qalmağa qoymaz. Bu elə hər bdir ki, əli silah tutan hər namuslu adam onda iştirak eləməlidir.

Yusif bir qədər susandan sonra nəsə kəşf etmiş bir adam kimi Ələkbərə dedi:

—Bura bax, mənə ağıl öyrədən, bəs özün burada neynəyirsən? Sən ki, beş baş ailənin başçısısan.

Ələkbər gülümsünərək əlini yenə Yusifin çiyinə qoydu, onu silkələdi və dedi:

—Yaxşı, gəl bir-birimizin başına ağıl qoymayaq. Bir də axı sən çox döyüşlər görmüsən, həm də yüzbaşısən, adi əsgəri hər yerdə tapmaq olar, yüzbaşı hazırlamaqsa asan iş deyil?

İki həftədən sonra Şirvanşahın qoşunları Qarabağda, Kür sahilində düşərgə saldılar. Ömər Mirzənin təqibinə məruz qalmış Ərdəbil Əmiri Bistam Caqir Kürü keçərək, Şirvanşaha qoşuldu. Tezliklə Yarəhməd Qaramanlı, Seyid Əhməd də öz qoşunları ilə Kür sahilinə gəldilər. Şirvanşahın çadırı təpənin üstündə qurulmuşdu. Digər əmirələr öz çadırlarını bu çadırın ətrafında dövrələmə qurdurmuşdular. Kürün o biri sahilində düşərgə salmış Ömər Mirzənin çadırı buradan aydın görünürdü.

Qoşunlar artıq beş gün idi ki, üz-üzə dayanmışdılar, heç kim hücumla birinci başlamaq istəmirdi. Şirvanşah səbrlə gözləməyi, düşmən Kürü keçmək istərkən, ona tələfat verməyi əmr etmişdi, ancaq düşmən hücumla keçmirdi. Altıncı gün düşmən tərəfdən ağ bayraq qaldırmış bir qayıq sahilə üzməyə başladı. Bundan xəbər tutmuş Şirvanşah çadırından çıxdı, qayığı nəzərdən keçirdikdən sonra dedi.

—Bu Ömər Mirzənin elçiləridir, sahilə çıxan kimi yanıma gətirəsiniz.

Geyimlərindən aydın olurdu ki, elçilər sırası adamlar deyildilər. Onlar qayıqdan sahilə çıxan kimi, bir nəfər nisbətən cavan, lakin lap təkəbbürlüsü dedi:

—Bizi Şirvanşahın yanına aparın.

Elçilər Şeyx İbrahimin çadırına gətirilənə qədər Şirvanşah bütün əmirləri öz yanına çağırdı. Elçilər çadıra girəndə, Şirvanşahı taxtda əyləşmiş gördülər, əmirlər, vəzir Şeyx Bəhlul, Əmir Huşəng də burada idilər. Şirvanşah elçiləri hörmətlə qəbul etdi və oturmağa yer göstərdi. Elçilər oturandan sonra o, soruşdu:

—Möhtərəm qonaqların gəlişinin məramı nədir?

Cavan, təkəbbürlü əyan yerindən qalxmadan sağa Bistam Cagir oturan tərəfə baxdı və dedi:

—Mənim padşahım, sənə, Şirvan hökmdarına hörmət və ehtiramını bildirir. Şirvanla səmimi qonşu olmağı arzulayır.

Şirvanşah istehza ilə gülümsünərək dedi:

—Şirvanşah şahlığı həmişə Əmir Teymura hörmət və ehtiram göstərmişdir. Şahzadə Miranşah və Ömər Mirzə də Şirvandan yalnız hörmət görmüşlər. Biz sənənin padşahının arzularının səmimiliyinə inanmaq istəyirdik, ancaq onun böyük qoşunla Kürün o sahilinə gəlməsi buna mane olur.

Elçi başçısı dedi:

—Mənim padşahım öz qoşunları ilə Kür sahilinə səyahətə çıxmışdır. O, eyni zamanda tabelikdən boyun qaçıran əmirləri də

cəzalandıracaqdır. Xoşbəxtliqdan belələri çox deyil, tək cə Ərdəbil Əmiri Bistam Cagir öz padşahına ağ olub, ona xəyanət edib, Kürün bu sahilinə keçmişdir.

Elçi bir də dönüb Bistam Cagirə baxdı və davam etdi:

—Padşahım, sənə sığınmış Bistam Cagiri ona təslim etməyi rica edir.

Şirvanşah cavab verməzdən qabaq Bistam Cagirə tərəf çevrildi. O da intizarla Şeyx İbrahimə baxırdı. Onların nəzərləri bir-birinə sataşdı. Şirvanşah üzünü elçiyə çevirib dedi:

—Padşahın səyahət üçün çox münasib vaxt seçib. Görünür qışdan sonra Ömər Mirzənin sümükləri qızmayıb ki, bu istidə Kür sahilinə gəlib.

O, danışığına bir qədər ara verdikdən sonra davam etdi:

—Möhtərəm padşahınıza çatdırın ki, indi yay fəslidir. Qoy Mirzə Ömər Həzrətləri qışda Qarabağa təşrif gətirsin, onda mən Əmir Bistamı hümayun orduya çatdıraram.

Elçilər ketdikdən sonra Şirvanşah üzünü əmirlərə tutub dedi:

—Gedin, hazır olun, Ömər Mirzəni bizim cavabımız quduzlaşdıracaq. O bu gün olmasa da, sabah hücumla keçəcək.

Həqiqətən də səhəri gün, yay günəşi üfüqdən qalxmamış Ömər Mirzənin qoşunları Kürü keçmək üçün yüzlərlə qayığı suya saldılar, onlara doluşaraq Kürün sol sahilinə üzməyə başladılar. Onlar yalnız çayın ortasına qədər müqavimətə rast gəlmədən irəlilədilər və üzlərinə yağış kimi yağan oxlardan qalxanları ilə qorunmağa və irəliləməyə cəhd etdilər. Qayıqların bəzisi sahilə lap yaxınlaşdı, belə ki, atılan oxlar qayıqdakılara o qədər də xəsarət yetirə bilmir, çoxu qalxanlara dəyirdi. Sahilə lap yaxınlaşmış qayıqdakı əsgərlər sahilə atlanmaq istərkən bir anlığa ehtiyatı əldən verdilər, özlərini atılan oxlardan qalxanları ilə mühafizə edə bilmədilər və onların çoxu aldığı yaralardan yerə sərildi. Nisbətən arxada üzən qayıqlar, qabaqca sahilə çıxaraq, atılan oxların qurbanı olmuş yoldaşlarının səhvlərini təkrar etmədilər. Ona görə də

onların çoxu sahilə çıxa bildi, lakin burada daha güclü müqavimətə rast gəldi. Bu dəfə onların çoxu qılinc zərbəsindən həlak oldu, bir qismi isə vahimə içərisində geri qaçaraq özünü suya atdı. Hələ çayda olan qayıqlar istiqamətlərini dəyişdilər, geri döndülər. Ömər Mirzənin Kür çayını keçməkdən ötrü göstərdiyi birinci cəhd boşa çıxdı.

Həmin günün axşamı Şirvanşah qoşun əmirilərini çadırına çağıraraq onlara qısa əmr verdi.

—Gecə *Kürü* bir neçə yerdən keçərək düşməyə qəflətən zərbə endirib geri qayıtmaq lazımdır. Gedin, belə zərbə dəstələrini hazırlayın.

Əmir Huşəng Şirvan qoşunlarından üç böyük dəstə hazırlamağı üç minbaşuya tapşırırdı. Minbaşılardan birinin topladığı beş yüz nəfərlik dəstəyə Yusiflə Ələkbər də daxil oldu. Yusif yüzbaşı, Ələkbər isə onun dəstəsində onbaşı vəzifəsini görməli idi. Minbaşının əmrilə Yusifin dəstəsi gecə yarısı, qayıqları suya saldı. Hava bürkülü və isti idi, ay görünmürdü, çox qaranlıq idi. Yusif, Ələkbərin nəfərlərinin yerləşdiyi qayığa mindi. Gündüz zərbə almış düşmən qoşunları dincəlirdilər, onlar əsasən müdafiə ilə məşğul olan düşmənin gecə *Kürü* keçəcəyini, ümumiyyətlə onun hücum edəcəyini gözləmirdilər. Bu Şirvanşah qoşunlarının işini xeyli yüngüləşdirdi. Kür sahilində düşmən gözətçilərinin olmamasından xəbəri olmayan Yusif qayıqlar sahilə yaxınlaşanda pıçıltı ilə Ələkbərə dedi:

—Avarları ehtiyatla çəkin ki, səs olmasın.

Ələkbərin əmrilə əsgərlərdən ikisi soyunaraq suya girdilər, yavaş-yavaş üzməyə və qayığı itələməyə başladılar. O biri qayıqların onbaşılardan da Ələkbəri təqlid etdilər. Qayıqlar heç bir maneəyə rast gəlmədən sahilə yan aldılar. Yusif hər qayığın yanında bir nəfər qoyaraq, öz minbaşısını gözləməyə başladı. Tezliklə o biri dəstələrlə minbaşı da gəldi. Artıq Kürün sağ sahilinə üç min nəfərlik qoşun keçirilmişdi. Bu qoşuna başçılıq Ərdəbil əmiri Bistan Cagirə həvalə olunmuşdu. Onun əmrilə qoşun iki hissəyə bölünərək sağ və sol cinahdan qəflətən zərbə

endirərək cəld geri çəkilməli idi. Yusifin dəstəsi sağ çinahda idi. O, öz dəstəsini ehtiyatla irəli aparırdı. Düşərgəyə iki yüz-iki yüz əlli addım qalmış Ələkbər dedi:

—Yəqin ki, düşərgə mühafizə olunur. Mühafizəçilər haray qaldırsalar, zərbəmizin kəsəri birə beş azalacaq, ona görə də mühafizəçiləri aradan götürmək lazımdır.

Bu işi Ələkbər öz üzərinə götürür. O, beş nəfər əsgərlə qaranlıqda gözdən itdi və tezliklə geri qayıtdı:

—Elə bil qabaqcadan bilən adamlar kimi, mühafizəçilər altı nəfərdir. hərəmiz birini cəhənnəmə vasil elədik, yol açıqdır.

Yusifin dəstəsi, artıq onlara yanaşmış dəstələrlə düşərgəyə tərəf qaçmağa başladı. Bir neçə dəqiqədən sonra Ömər Mirzənin düşərgəsində Ələkbərin nərəsi eşidildi. Şirvanşahın tədbiri yaxşı nəticə verdi. Üç min nəfərlik dəstə düşməyə böyük tələfat verərək xeyli qənimətlə cəld geri dön-dü, qayıqlara minərək öz düşərgəsinə qayıtdı.

Şirvanşahın gecə basqını Ömər Mirzəni hədsiz dərəcədə əsəbiləşdirdi. O, öz qoşunlarına Kürü keçərək Şirvanşahın düşərgəsini ələ keçirmək, Şeyx İbrahimi bütün əmirlərilə birlikdə əsir edib hüzuruna gətirməyi əmr etdi. Ömər Mirzənin bütün düşərgəsi hərəkətə gəldi. Çadırından çıxıb təpə üstündən Ömər Mirzənin düşərgəsini seyr edən Şirvanşah əmirləri yanına çağıraraq dedi:

—Görünür, Ömər Mirzə qəti döyüşə girmək fikrindədir. Bu döyüş bizdən ötrü də qəti, həlledici olacaq. Bütün qüvvələri Kür sahilinə toplayaraq, düşməyə sol sahilə çıxmağa imkan verilməməlidir. Sahilə çıxmağa müvəffəq olmuş dəstələr özünə mövqe tutmamış tezliklə məhv edilməlidir. Kiçik bir dəstəyə mövqe tutmağa imkan verilsə, arxadan gələnlərin işi xeyli yüngülləşər, beləliklə sol sahilə çoxlu qoşun keçməsinə şərait yaranır. Əlbəttə, hələ bu Ömər Mirzənin qələbəsi demək deyil, biz sol sahildə də vuruşacağıq, lap qələbə də qazana

bilirik, lakin buna yol vermək olmaz, düşməni çayda ikən məhv etmək və ya geriye qaçmağa məcbur etmək lazımdır.

Düşmən qoşunları artıq qayıqları suya salırdılar, odur ki, Şirvanşah sözünü tez deyib qurtardı və əmirlərə tapşırırdı ki, Kür sahilində mövqe tutsunlar. Qoşunların bir qismi əvvəldən, sahil mövqeyində idi, əmirlər qalan qoşunları da sahilə gətirdilər. Düşmən qayıqları çayın ortasına yaxınlaşan kimi yenə oxlar yağış kimi yağmağa başladı. Əsgərlər yenə qalxanları qabağa verdilər, buna baxmayaraq, minlərlə oxun bəzisi hədəfə dəyir, əsgərləri yaralayır. Qayıqlar isə sahilə yaxınlaşırdı. Qayıqlar o qədər çox idi ki, çayın üzü görünmürdü. İlk qayıqlar sahilə yan alan kimi düşmən əsgərləri Şirvanşah qoşunlarının qılıncları ilə rastlaşdılar. Buna baxmayaraq onlar ardı-arası kəsilmədən gəlirdilər. Düşmən qoşunlarının xeyli hissəsi sahilə çıxıb bildi, burada ölüm-dirim mübarizəsi başlandı. Ölənlər və yaralanaraq yerə sərtilənlər o qədər çox idi ki, yenicə özünü döyüş meydanına yetirənlər, öz yoldaşlarını ayaqlamalılı olurdular. Qanlı vuruşma iki saatdan artıq davam etdi, düşmənin sağ qalan əsgərləri geri çəkilib yenidən qayıqlara doluşaraq sürətlə avar çəkməli oldular. Sınımış düşmən tezliklə geri çəkildi. Hər iki tərəfdən xeyli ölən və yaralı var idi. Lakin, düşmənin itkisi birə-üç çox idi.

Ömər Mirzə qoşunlarının bu dəfə də ağır məğlubiyyətə düşər olduğunu görərək, Təbrizdən, ətraf şəhərlərdən və kəndlərdən əlavə qoşun toplamağı qət etdi. O, qarşıdakı döyüş məsələlərini müzakirə etmək üçün dövlət şurasının yığınağını çağırırdı. Müşavirə zamanı saray əyanlarından biri çadıra gələrək Ömər Mirzəyə yaxınlaşdı və onun qulağına nəsə pıçıldadı. Ömər Mirzənin rəngi dəyişdi. O dedi:

—Biz Şirvanşahla vuruşmalardan əl çəkməliyik. Atam Miranşah Sultaniyyədə dustaqxanadan qaçaraq ətrafına böyük qoşun toplamış qardaşım Əbubəkrə birləşərək Xorasanı ələ keçirmiş, indi Azərbaycan

hüdüdlərinə yaxınlaşdılar. Babamın taxt-tacını kiçik qardaşım Sultan Xəlilin əlindən almaq istəyən əmim Şahrux da onlara kömək vəd eləyib.

Ömər Mirzənin sözləri, Şirvanşahla vuruşmalarda ağır məğlubiyyətin acı Həbini həzm etməmiş daha pis xəbəri eşitmiş əmir və əyanları həyəcanlandırdı. Əmirlərdən biri dedi:

—Padşahım, Şirvanşahla hər bə girişmək bizə çox baha oturdu, xeyli itkimiz var. Bu qoşunla sənə xəyanət etmiş atanın və qardaşının qarşısına çıxma bilmərik. Şirvanşaha qarşı Təbrizdən, bütün Azərbaycandan qoşun toplamaq istəyirdin. Araya başqa məsələ düşdüyü üçün fikrimi deməyə macal tapmamışdım. Məgər Azərbaycandan yığılan qoşunlarla Şirvanşahın üstünə getmək olardı? Onlar Şirvanşaha peyğəmbər kimi baxırlar. İmkan düşən kimi onun tərəfinə keçəcəkdilər, indi belə fikirləşirsənsə ki, həmin qoşunları Miranşahla Əbubəkr üzərinə aparacaqsan, yenə səhv edirsən. Onların Miranşahı görəcək gözləri olmasa da, onunla vuruşmaq istəməyəcəklər. Düşünəcəklər ki, qoy ata-oğul vuruşsun, zəif düşsün, sonra isə öz işlərini görsünlər, yəni Təbrizi Şirvanşaha versinlər. Yaxşı fikirləş, sən hansı qoşunla atanın üstünə getmək istəyirsən? Hələ onu demirəm ki, biz buradan çəkilən kimi Şirvanşah Kürü keçib bizi təqib edəcək.

Əmirin sözləri Ömər Mirzənin xoşuna gəlmədi. Çadırda əyləşmiş əmirlərin çoxu bir-birinə baxmağa, hətta pıçıltı ilə danışmağa başladılar. Ömər Mirzə, gücü heç bir şeyə çatmayırmış kimi yerindən sıçrayaraq qışqırdı:

—Nə pıçıltı salmısınız. Biz mütləq xain atamla qardaşımın üzərinə gedəcəyik. Onların qüvvəsi çox da böyük olmamalıdır, biz onları üstələyə bilərik. O ki, qaldı Şirvanşaha, biz onunla sülh müqaviləsi bağlarıq.

Ömər Mirzənin sözləri əmirlərə o qədər də təsir etmədi, onlar yenə pıçıldaşır, öz başlarına çarə qılmaq barədə danışdılar. Ömər Mirzə isə dediyi kimi etdi. O, Şirvanşaha xeyli qızıl verərək onunla sülh bağladı

və qoşunları ilə cənuba hərəkətə başladı. Yol boyu əmirlərin bir çoxu ondan ayrıldı, onların bəzisi Səmərqənd tərəfə, Sultan Xəlilin yanına, digərləri isə Miranşahla Əbubəkrə qoşuldular. Ömər Mirzənin qoşunu onun gözü qarşısında yaz günəşi altında əriyən qar kimi azaldı. Əbubəkrə rastlaşanda o, qardaşına müqavimət göstərə bilmədi. Qoşunları darmadağın edildi, özü isə qaçmaqla canını qurtardı. Əbubəkr atası Miranşahı Hülakü taxtının padşahı elan etdi.

ŞİRVANŞAH TƏBRİZDƏ

Artıq qış girmişdi, Ömər Mirzə ilə sülh müqaviləsi, bağlamış Şirvanşahı, Əbubəkrin qalib gələrək Təbrizə girməsi, atasını padşah elan etməsi xəbəri xeyli məyus etmişdi. Ömər Mirzə geri qayıdarkən, Şeyx İbrahim Təbriz yolunun tezliklə onun üzünə açılacağını gözləyirdi. İndi o, nəinki Təbrizi ələ keçirə bilərdi, hətta Ərdəbili də itirmişdi. Ərdəbil Əmiri Bistam Cagir Ömər Mirzənin cənuba hərəkət etməsi xəbərini alan kimi Şirvanşahdan ayrılaraq Ərdəbilə qayıtmışdı. Bütün bunlara baxmayaraq, Şeyx İbrahim Ömər Mirzənin üstünə apardığı qoşunu buraxmamış, əsgərlərin bir qisminə yalnız qış aylarını öz evlərində keçirməyə icazə vermişdi. Onlar yaz əkinini qurtaran kimi geri qayıtmalı idilər. Şirvanda sakit həyat hökm sürürdü.

Şirvandan fərqli olaraq, sərt keçən qışın soyuğu Təbriz camaatının qəlbində onların başına min oyun açan, bir ildə iki ilin vergisini tələb edən Əbubəkrə qarşı nifrət atəşini söndürə bilməmişdi. Təbriz əhalisi üsyana hazırlaşır və əlverişli şərait gözləyirdi. Qardaşı Ömər Mirzənin yeni qoşun toplayaraq Təbriz üzərinə hərəkət etməsi, Əbubəkrin Təbrizi tərk edərək qardaşı üzərinə getməsi təbrizlilərin qəlbində üsyana başlamaq vaxtının yetişməsinə olan ümid qığılcımını yandırdı. Əbubəkrin Təbrizdə öz yerinə qoyub getdiyi Xoca Məhəmməd Davaninin şəhər hasarlarını və bürclərini möhkəmləndirmək üçün Təbriz

camaatından yüz min qızıl dinar tələb etməsi üsyan qılgılıcımını alovlandırdı. Səbr kasası dolub daşmağa başlamış təbrizlilər silaha əl atdılar. Çox soyuq, şaxtalı gün olmasına baxmayaraq Təbriz camaatı Əbubəkrin sadıq nöqərləri əhalidən çox böyük məbləğdə vergi toplamaq istəməsi xəbərini alan kimi şəhər meydanına axışmağa başladı. Hamı həyəcanlı və qəzəbli idi. “Bu itləri Təbrizdən qovmaq lazımdır”, ”bıçaq sümüyə dayanıb, daha gözləmək olmaz”, ”dünən ikiillik vergini qabaqcadan yığıb, indi də yüz min qızıl dinar istəyir”, ”dilənçiyə bir verərsən, bir istər, yatmağa da yer istər”, ”silahlanmaq, vuruşmaq lazımdır” sözlərini hər addımbaşı eşitmək olardı. Qısa müddət ərzində o qədər məxluq yığıldı ki, meydanda iynə atsaydın yerə düşməzdi. Şəhər qazısı İmadəddin və şəhər sənətkarlarından, tacirlərdən vervi yığıdığı üçün tamqaçı adlanan Şeyx Əxi Qəssab meydanda görünəndə izdiham təlatümə gəldi. Onların hər ikisi camaatı dəfələrlə üsyana təhrik etmiş, Əbubəkrin, ümumiyyətlə xarici qəsbkarların əleyhdarları kimi şöhrət qazanmışdılar.

Tamqaçı Şeyx Əxi Qəssab hündür yerə çıxaraq, yanında gedən cavan oğlanı arxasınca darddı. Qəssab cavan oğlana nə dedisə, o tez qaçıb gözdən itdi. Qazi İmadəddin və Əxi Qəssaba yanaşdı və dua oxumağa başladı. O, duasının sonunda Əbubəkri, onun yaxın adamlarını, o cümlədən Xoca Məhəmməd Davanini lənətləndirdi. Camaat bir ağızdan ”min lənət” dedi. Qazi dua oxuyan zaman sakitləşmiş izdiham yenə coşdu. Bu vaxt Əxi Qəssabın göndərdiyi cavan əlində bayraq, yanında başqa bir cavan nağaraçı ilə meydanda göründü. Onlar Əxi Qəssabın yanına gəldilər. Əxi Qəssab dedi:

—Ay camaat, qisas saati yetişib, düşmənlərdən, bizi çapıb-talayan yağılardan intiqam almaq, onların külünü göyə sovurmaq, elimizi düşmən atlarının tapdağından xilas etmək vaxtı çatıb.

Əxi Qəssabın işarəsilə onun yanında dayanmış cavanlardan biri bayrağı göyə qaldırdı, ikincisi isə nağaranı çalmağa başladı. İzdiham

yenə təlatümə gəldi. Əxi Qəssab əlini yuxarı qaldıraraq camaatı sakitliyə çağırırdı. Hamı susdu. Əxi Qəssab dedi:

—Qoy bu nağara səsləri üsyanın başlanmasının carçısı olsun. Biz bu nağara səsləri və bu bayrağın altında indi zalimlər yuvası olan saraya hücum edəcəyik. Gedin, silah götürün, qılıncı, qalxanı, nizəsi olan gedib gətirsin, olmayanların bir qisminə biz verərik. O da olmasa yaba, bel, dəyənəklə silahlanın. Tez qayıdın buraya meydana.

Silahlı olanlar meydanda qaldılar, silah dalınca gedib qayıtmaq isə çox vaxt almadı. Əxi Qəssab da silah ardınca getdi. Həm də o silah ehtiyatı saxlanan zirzəmini açıdıraraq, camaata silah payladı.

Əbubəkr Təbrizdən qoşunla çıxdığından şəhərdə silahlı qüvvə yox dərəcəsinə idi. Meydanda baş verən hadisələr, camaatın silahlanması xəbəri saraya çoxdan çatmışdı. Xoca Məhəmməd Davanı sərəncamında olan az qoşunla sarayın mühafizəsini təşkil etməyi qərarlaşdırdı. Üsyançılar bir neçə dəfə saraya hücum etdilər də, onu ala bilmədilər, ancaq Təbriz şəhəri üsyançıların ixtiyarına keçdi. Əxi Qəssab şəhər kələntəri seçildi. O, üsyançılarla, hamçinin Qazı İmadəddinlə məsləhətləşdi və Şirvanşahı Təbrizə dəvət etmək üçün elçilər göndərdi.

Əxi Qəssabın elçiləri Şamaxıya yola düşəndən sonra, ona bildirdilər ki, Ərdəbil Əmiri Bistan Cagirin qardaşı Mənsur onu görmək istəyir. Əxi Qəssab Mənsuru Qazı İmadəddin, şəhər sənətkarları və tacirlərin nümayəndələrindən təşkil etdiyi şuranın üzvlərilə birlikdə qəbul etdi. Mənsur Əxi Qəssabla Qazı və Şura üzvlərilə salamladıqdan sonra dedi:

—Qardaşım Əmir Bistam sizi darda, tək qoymaq istəmir. O, Təbrizə gəlmək, sizə kömək etmək fikrindədir. Mənim elçiliyimdən məramım odur ki, siz şəhər darvazalarını onun üzünə açasınız, yoxsa o güc işlətməyə məcbur olacaqdır.

Şura üzvlərindən biri yerindən dilləndi:

—Əcəb kömək əli uzatmaqdır, əcəb hamilikdir.

Əxi Qəssab onun sözünü kəsib dedi:

—Əmir Bistam Cagir də bizimkidir. Biz Azərbaycan hökmdarı Şirvanşah Şeyx İbrahimi Təbrizə dəvət etmək üçün elçilər göndərmişik.

Mənsur Əxi Qəssabın sözünü yarımçıq qoyaraq:

—Əmir bunu bilir—dedi.

Əxi Qəssab əsəbi halda:

—Sözümü kəsmə, səbrin olsun, axıra kimi qulaq as, — dedi və bir qədər susandan sonra sözünə davam etdi. Biz o Şeyx İbrahimi Təbrizə dəvət eləmişik ki, bir neçə ay bundan əvvəl Ömər Bistam Cagirdən ötrü Ömər Mirzə ilə hərbi meydanında döyüşə girmiş, Bistam Cagiri ona verməmişdi. Əkər Şeyx İbrahim qardaşını Ömər Mirzəyə versəydi, indi onun başı bir yerdə, bədəni isə başqa yerdə torpağa gömülmüşdü. Əmir Bistam Cagir xilaskarına minnətdarlıq etmək əvəzinə, Ömər Mirzə basılan kimi, Şirvanşahdan üz döndərərək Ərdəbilə qayıtdı.

Yenə Mənsur özünü saxlaya bilməyərək Əxi Qəssabın sözünü kəsdi:

—Bəs nə eləyər, məmləkətini qoyub, Şirvanşahın yanında qalmaq istəyirdi ki.

—Heç kim demir ki, o Şirvanşahın yanında qalmalı idi, Şirvanşaha tabe olmaqdan imtina etməməli idi. Şirvanşah onu təqib eləyib Ərdəbili özünə tabe edə bilirdi. O, bunu etmədi, öz alicənablığını göstərdi. İndi Əmir Bistam Cagir Şeyx İbrahimin yolu üstündə durmaq mı istəyir?

Mənsur ayağa qalxdı və:

—Mən gedim, yəqin ki, Təbriz darvazalarını Əmir Bistamın üzünə bağlayacaqsınız — deyərək getdi.

Əxi Qəssab bir qədər fikirləşdikdən sonra dedi:

—Əlbəttə, biz Bistam Cagirlə vuruşmayacağıq.

Təbriz üsyanı xəbəri Şeyx İbrahimi Təbriz camaatının elçiləri gələndə qədər çatdı, o Təbriz elçilərinin də kələyini bilirdi. Şirvanşah Təbrizə hərəkət etməyə hazırlıq görmək barədə Əmir Hüşəngə tapşırıq verdi, və Şeyx Təhmurasa tapşırıq ki, Təbrizdə baş verən hadisələri diqqətlə

izləsin. O, Novruz bayramından bir neçə gün sonra yola düşmək fikrində idi.

Qoşunların Təbrizə yola düşəcəyi xəbəri Şamaxıya ildırım surətilə yayıldı. Bu xəbər Yusifi, Ələkbəri, Şahxəndanı, Nurcahanı çox şadlandırırdısa da, Hacı Seyid Məhəmmədin ağır xəstə, ümitsiz olması onları kədərləndirirdi. Onlar bu gün Hacı Seyid Məhəmmədin yatağı ətrafında əyləşmiş, onun gözlərini açmasını gözləyir, Təbriz səfəri barədə məlumatı ona çatdırmaq istəyirdilər. Hacı isə ağır nəfəs alır, gözlərini açmırdı. Yalnız günortadan sonra o ayıldı və pıçıltı ilə su istədi. Nurcahan su əvəzinə ona süd verdi. Hacı Seyid Məhəmməd bir-iki qaşığı içəndən sonra başını tərpətdi və yenə su istədi. Nurcahan bu dəfə su gətirdi. Hacı Seyid suyu içəndən sonra daha gözlərini yummadı, yenidən otağa girib salamlayan Usta Əhmədin salamına zəif, güclə eşidiləcək səslə cavab da verdi. Hacı Seyid Məhəmmədin huşunun özündə olmasından hamıdan qabaq Şahxəndan istifadə etdi:

—Necəsən, ay kişi, niyə gözünü açıb bu işıqlı dünyaya baxmaq istəmirsən?

Hacı Seyid Məhəmmədin sifətindən təbəssüm kölgəsi keçdi. Şahxəndan isə sözüne davam etdi:

—Heç bilirsən bayırda nə qəşəng hava var? Novruz gəlir. Belə havada yatmaq olar? Hələ onu demirəm ki, Şirvanşah öz qoşunları ilə Təbrizə yola düşür, Yusiflə Ələkbər də gedirlər. Təbrizlilər üsyan edib şəhəri tutandan sonra Şirvanşaha elçilər göndərərək onu Təbrizə çağırırlar.

Şahxəndanın sözləri Hacı Seyid Məhəmmədə böyük həkim loğmanın dava-dərmanından da güclü təsir göstərdi, o hərəkətə gəldi, dikəlməyə çalışdı, bu işdə Yusiflə Ələkbər ona kömək etdilər. O, dikəldi, arxasına qoyulmuş mütəkkə və balışa söykəndi. Onun üzü də dəyişdi, sanki o artıq xəstə deyildi, ağır işdən sonra yorulmuş kimi dincəlirdi. O, bir-iki dəfə dərinədən nəfəs aldıqdan sonra dedi:

—Şükür olsun pərvərdigarın barigahına ki, ölmədim, Azərbaycan torpaqlarının birləşməsinə görmək mənə qismət oldu.

Hacı Seyid Məhəmmədin dirçəlməsi qəlbləri sevinclə dolu olan Yusifin, Ələkbərin, Nurcahanın şadlığını daha da artırdı. Təkcə Şahxəndan qəm dəryasına qərq olmuş kimi oturmuş, nə dinir, nə danışır. Əvvəl Şahxəndanın bu halı heç kimin nəzərinə çatmadı, onu ilk dəfə Ələkbər sezdi və Yusifi dümsükləyərək, gözlərilə Şahxəndanı göstərdi. Yusif ona tərəf dönərək soruşdu:

—Sənə nə oldu, Şahxəndan, gözümə birtəhər dəyirsən?

Şahxəndan dinmədi, lakin o özünü əla ala bilmədi, ayağa qalxdı və otaqdan çıxdı. Onun saqqalından süzülən iki damla göz yaşı qapının kandarına düşdü. Oturanların hamısına Şahxəndanda əmələ gəlmiş dəyişikliyin səbəbi aydın idi. Görünür, Şahxəndan Təbrizdə olan günlərini, sevgilisini, teymurilərin təbrizlilərə divan tutmasını, sevgilisinin vəhşicəsinə öldürülməsini yad etmişdi. Şahxəndanda baş vermiş dəyişiklik hamıya təsir etdi, Yusif də dərin xəyala daldı. O, Şirvanşahın qardaşı oğlu ikid Qeysərin Teymurləngin təbrizlilərin başlarından Təbriz hasarları üstündə bürclər qurdurması, bu bürclərdən birinin lap yuxarı hissəsində dağınıq saçları sifətinə tökülmüş gözəl qız barədə dediklərini yad etdi, kürəyindən soyuq keçdi.

Hacı Seyid Məhəmməd də oğlunun, onunla əlaqədar olaraq hamının əhvalının dəyişməsinin səbəbini bilirdi. O, camaatı xəyaldan ayırmaq üçün bütün gücünü toplayaraq çox yavaş, qırıq-qırıq kəlmələrlə dedi:

—Yaxşı, nə oldu, hamınız qəm dəryasına batdınız? Keçənə güzəşt deyərlər, keçmiş qayıtmaq olmaz, indiki zamanla yaşamaq gərəkdir. Sevinmək, şadlanmaq lazımdır ki, artıq Təbrizdə, bütün Azərbaycan diyarının ürəyi, beyni olan Təbrizdə Teymurilərdən heç kim qalmayıb. Təbriz azaddır, o, Azərbaycan torpaqlarında padşahlıq edə biləcək yeganə adamı, Şirvanşah Şeyx İbrahimi Təbrizə çağırır. Şirvanşah vahid, güclü Azərbaycan dövləti yaradacaq, elə dövlət ki, artıq heç bir düşmən

onun üçün təhlükəli olmayacaq, onun azadlığına, istiqlaliyyətinə təcavüz edə bilməyəcəkdir.

O, üzünü Nurcahana tutaraq dedi:

—Get, qızım, qardaşını sakitləşdir, ona ürək-dirək ver, o səni eşidir.

Nurcahan getdi. Hacı Seyid Məhəmməd dedi:

—Bu il Novruz bayramını daha şərəfətlə keçirmək gərəkdir. Bayram bayrama qarışır, həm də bayramdan sonra Yusif, Ələkbər Təbrizə yola düşəcəklər, bu da böyük bayramdır. Nərgizi də, Laləni də çağırın, bayrama yaxşı hazırlaşın, şirniyyatı bol eləyin.

Novruz bayramından üç gün sonra Şirvanşah Təbrizə yola düşmək əmri vermək istəyirdi ki, Şeyx Təhmuras onun yanına gəldi və dedi:

—Padşahım, indicə xəbər gətirdilər ki, Qızıl Orda xanı Şadı bəy Dərbəndə gəlib.

—Təhmuras, Qızıl Ordanın indi Şirvana hücum edəsi gücü yoxdur, xəbəri yaxşı yoxla.

—Şadı bəy qoşunla gəlməyib, padşahım, o kiçik bir mühafizə dəstəsilə gəlib.

—Məramı nədi?

—Bir neçə gündən sonra buraya, sənin yanına gələcək. Məramı sığınaq istəməkdir. Bütün təfərrüatını bilmirəm, ancaq bir şey məlumdur ki, Qızıl Orda xanı vəfat edib, onun taxtına sahib olmaq əvəzinə, o qaçıb, təqib olunur. Təqibdən can qurtararaq sənə pənah gətirib.

—Qəribədir, Qızıl Orda taxtını yalnız Cuci nəslindən olan şahzadələr tuta bilər. Qızıl Orda xanı Teymur Qutluqdan sonra yeganə varis Şadı bəydir. O kimin təqibinə məruz qalıb ki, taxtı-tacı qoyub qaçıb?

Şirvanşah Təbrizə hərəkət etməyi təxirə saldı və bir həftədən sonra Qızıl Orda taxtının qanuni varisi Şadı bəyi böyük təntənə ilə qarşıladı, ona sarayında xüsusi yer ayırdı. Şadı bəyin məlumatından aydın oldu ki, atası Teymur Qutluğun Cuci uluslarından birinə ordu əmiri təyin etdiyi Yedigey, Qızıl Orda xanı ölənin kimi qoşunla saraya soxularaq, xanlığın

taxtını ələ keçirmiş, Şadı bəyi tutaraq edam etdirmək istəmişdir, o, canını yaxın adamlarının köməyi ilə qaçmaqla qurtara bilmişdir.

Qazı Mövlanə Zəhirəddin Şirvanşahın Şadı bəyi təntənə ilə qəbul etməsinə təəccüblənirdi. Məgər Şadı bəy, uzun illər Azərbaycana basqınlar edərək minlərlə adamı ölümə verən şəhərləri və kəndləri dağdan Toxtamışın nəvəsi deyilmi? O, imkan düşən kimi öz fikrini Şirvanşaha dedi. Şeyx İbrahim gülümsünərək cavab verdi:

—Şadı bəy olmur, kim olur-olsun, mən onu Qızıl Orda taxtının qanuni varisi kimi tanıyıram. İndi, biz Təbrizə yürüşə hazırlaşdığımız zaman Şadı bəyi allah özü yetirib. Şadı bəy Cuci nəslindəndir, Cuci isə Çingiz xanın oğludur. Bilirsən ki, Təbrizi Azərbaycanı Cəlairlərdən və Teymurilərdən qabaq monqollar, Çingiz xanın noyonları tutublar, orada Hülakü taxtı olub. İndi Şadı bəy Çingiz xan nəslinin yeganə nümayəndəsi bizim əlimizdədir və mən, onun adından Təbrizə girəcəyəm. Bu o deməkdir ki, biz Şadı bəy adından Hülaki taxtının qanuni varisləri oluruq.

Şirvanşah danışdıqca, padşahının bu dərəcədə müdrik olmasına heyran olan Qazı Mövlanə Zəhirəddin dedi:

—Padşahım, bu fikir, təkcə sənin kimi müdrik padşahın ağına gələrdi. Həqiqətən də indi nə Cəlairilər, nə də Teymurilər sənə Təbrizə girməyini qeyri-qanuni hesab eləyə bilərlər.

Şirvanşah sözünə davam etdi:

—Qızıl Orda taxtını zəbt etmiş Yedigey qeyri-qanuni xandır. Şadı bəyi öz taxtında bərqərar etsək, Qızıl Orda da bizdən bir növ asılı vəziyyətdə ola bilər. Bu isə az iş deyil.

Şirvanşahla vəzirin söhbətn əsnasında Şeyx Təhmuras gəldi. Onun naqafil gəlişlərinin yeni xəbərlərlə əlaqədar olduğunu adət etmiş Şirvanşah sualedici nəzərlərlə ona baxdı.

Şeyx Təhmuras dedi:

—Padşahım, Ərdəbil əmiri Bastam Cagir Təbrizi tutub, özü də sənin adından.

Şirvanşah etinasız dedi:

—Mənim adımdan tutubsa, nə eybi? Bu yaxınlarda Təbrizdə olacağıq, Bistam Cagir pişvaza çıxar.

—Məsələ burasındadır ki, Təbrizi sənin adından tutan Bistam Cagir, sənin adınla da camaatı incidir.

—Nə edir?

—O sənin adınla əhalidən çoxlu vergi tələb eləyib. Bu təbrizlilərin narazılığına səbəb olub. Bistam Cagirin bu əməli təbrizlilərin sənə olan inamına xələl gətirər.

Şirvanşah əsəbiləşdisə də sakitliklə dedi:

—Sirkə nə qədər tünd olsa öz qabını çatladar. O bu yaxınlarda öz cəzasına çatar. Bistam Cagirə nə qədər yaxşılıq eləyirsən elə başa düşən deyil. Tamahkar adamdır. Tamahı da onu bəlaya salacaq.

Şeyx İbrahim susdu və bir andan sonra dedi:

—Artıq hər şey yoluna qoyulub. Təbrizə yola düşmək vaxtı çatıb, tapşırın təbil vurulsun.

146-cı il mayın əvvəlində Şirvanşah Şeyx İbrahimin qoşunları Arazı keçərək Təbriz istiqamətində hərəkət etməyə başladı. Bütün yol boyu yerli əhali Şirvanşahı böyük şadlıq, təntənə ilə qarşılayır, ayaqlarının altında qurban kəsirdilər.

Şirvanşahın qoşunları Təbrizin bir ağaclarına çatanda, şəhərə gedən yolun sağı və solu təbrizlilərlə dolu idi. Onlar Şeyx İbrahimin pişvazına çıxmışdılar. Təbrizlilər Şirvanşahı böyük sevinclə qarşılayırdılar. Şəhərə yarım ağacdən az qalmış Əxi Qəssab, Qazı İmadəddin, hətta Abubəkrin öz yerinə qoyub getdiyi Xoca Məhəmməd Davanı gördü. Onlar Şirvanşahı salamlayaraq onun əlindən öpdülər. Şirvanşah ətrafa baxır, Əmir Bistam Cagiri axtarırdı, lakin o görünmürdü. Şirvanşah atını onunla yanaşı sürən Əxi Qəssabdan Bistam Cagiri soruşanda o dedi:

—Sənin Arazı keçməyini eşidən kimi qoşunlarını yığıb Ərdəbilə getdi. Qardaşı Mənsurla onun oğlu buradadır.

Şirvanşah onların həbsə alınmasını əmr etdi.

Təbrizə lap yaxınlaşanda Şirvanşah yola qiymətli xalça-palaz döşəndiyini gördü və öz narazılığını bildirdi. Əxi Qəssab cavabında dedi:

—Bunu şəhər camaatı, özü, heç kimdən soruşmadan edib. Onlar evlərində olan xalça-palazı çıxarıblar.

Şəhərə yaxınlaşdıqca Şirvanşahı qarşılayan izdiham böyüyür, səs-küy, sevinc sədaları artırdı. Şəhər darvazalarına çatanda Əxi Qəssab irəli çıxdı, darvazanın yanında dayanmış cavan oğlandan xaraya bükülü bağlamanı alaraq, örtüyü açdı və qızıl siniyə qoyulmuş duz-çörəyi Şirvanşaha təqdim etdi. Şirvanşah çörəyi öpdü, ondan bir tikə kəsərək duza batırdı və ağzına qoydu. Daha sonra Əxi Qəssab ona ikinci, nisbətən

kiçik qızıl sinini təqdim etdi. Sininin içində şəhər darvazalarının açarı var idi. Şeyx İbrahim açarı arxasınca at sürən oğlanlarının ən böyüyü Kəyumərsə uzatdı. Duz-çörək və açarı təqdim etmək mərasimi zamanı izdiham susmuşdu, o qədər sakitlik idi ki, qızıl sinidən açarı götürərkən açarın siniyə toxunmasından əmələ gələn cingilti eşidildi. Şirvanşah açarı oğluna verdikdən sonra izdiham yenidən coşdu. Şirvanşahın şərəfinə yüksələn sağlıq, tərif sədaları asimana bülənd oldu. Şeyx İbrahim atının başını tərپətdi və camaatın sıx səfləri arasından keçərək şəhər məscidinin qarşısında dayandı və atdan düşdü. Onun məiyyəti, həmçinin Əxi Qəssab, Qızıl İmadəddin, Xoca Məhəmməd Davani də atdan düşdülər. Onlar məscidə daxil oldular və minbərin yanında dayandılar. Qızıl İmadəddin minbərə çıxaraq xütbə oxudu və xütbəsində bpr neçə dəfə Şirvanşah Şeyx İbrahimin adını çəkdi. Sonra o, dua oxudu. Məscidə dolmuş camaatın "amin" sədaları məsciding toxunaraq əks-səda verir və

bayırda dayanmış on minlərlə adamın bir ağızdan dediyi "amin" sədasına qarışırdı.

Qazı İmadəddindən sonra Şeyx İbrahim minbərə qalxdı. Məscidə sükut çökdü, bu sükut məsciddən kənara da təsir etdi. Oradakı adamların bir-birinə "Şirvanşah danışır" deyə pıçıltısından başqa sükutu heç bir şey pozmurdu. Şirvanşah məscidə dolmuş camaatı vözdən keçirəndən sonra sözə başladı:

—Möhtərəm Təbriz camaatı, məni belə ürək açıqlığı, duz-çörəklə qarşıladığınız üçün sağ olun. Təbrizə hələ bir ağac qalmış Təbriz əhlini gördüm. Mən onların hamısının üzünə diqqətlə baxdım, bütün üzlərdən, gözlərdən, sevinc aşıb-daşırdı. Əlbəttə ki, mən bu sevinci, şadyanalığı öz gəlişimlə bağlamıram, gəlişimin səbəbilə bağlayıram. Uzun illər qəsbkarların zülmünə dözməli olmuş camaat, yağılardan qarşısında dura biləcək böyük, qüdrətli, bütöv Azərbaycan dövlətini görmək istəyir, o dövləti ki, onun hüdudları Qaf dağından başlamış Həmədana qədər uzanır. Siz məni bu böyük Azərbaycan məmləkətinin başçısı, padşahı kimi qarşıladığınıza görə sevinirsiniz, şadyanalıq edirsiniz, bilirsiniz ki, mənim bu gəlişim Atabəylərin yaratdığı Eldənizlər xanədanının süqutundan sonra Azərbaycan padşahlığının əhya olması deməkdir.

Şirvanşahın son sözlərini məscidin içərisində və onun qapısının yaxınlığında dayananlar gurultulu alqışlarla qarşılədılar. Məsciddən aralı dayanmış izdiham gurultunun, alqışların səbəbini bilmədiyindən bir-birindən soruşurdular:

—Padşah nə dedi, camaat niyə gurultu salıb?

—Padşah deyir ki, vahid Azərbaycan dövləti yaranır — sözləri ağızdan- ağıza keçdi və izdiham təlatümə gəldi. Elə bir gurultu qopdu ki, məscidin içərisində də ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Sözüənə davam etmək istəyən Şirvanşah susmalı, sükutun bərpa olunmasını gözləməli oldu. Yenə:

—Ay camaat sakit olun, hələ padşah sözünü deyib qurtarmayıb, yenə danışmaq istəyir — sözləri ağızdan-ağıza keçərək, izdihama çatdırıldı. Sükut bərpa oldu. Şirvanşah sözünə davam etdi:

—Bu şadyanalığı təkcə Təbriz camaatı etmir, indi bütün Azərbaycanda bayramdır, Şirvanda da, Aranda da, Qarabağda da, Şəkiddə də, Ərdəbildə də, Urmudda da, hər yerdə, hər şəhərlə, hər kənddə bayramdır. Bistam Cagir rəhnə salmaq istəsə də Ərdəbil əhli də qəlbən sevinir, bayram edir. Bizim bayram etməyə haqqımız var, neçə yerə parçalanmış torpaqlarımız birləşir. Azərbaycan bir vahid, bir bütöv olur.

Yenə alqış səsləri, Şirvanşahın şərəfinə deyilən sözlər yurultuya çevrildi. Cavan bir oğlanın ”Azərbaycan məmləkətinin müdrik padşahı Şeyx İbrahim Həzrətləri var olsun, min yaşasın” sözləri göy gurultusu kimi guruldadı, alqış səsləri uğultuya çevrildi. Məscidin içində də cavan oğlanın sözləri eşidilirdi, burada da alqış sədaları məscidin qədim divarlarını titrədirdi. Şirvanşah əlini qaldıraraq camaatı sükuta çağırırdı. Əvvəl məscidin içi, sonra isə bayırı sükuta qərq oldu. Böyük gurultudan ürküb uçub-qaçan, sükut çökən kimi yenə məscidin divarlarında olan yuvalarına qayıdan sərçələrin civiltisindən başqa səs eşidilmirdi. O qədər sakitlik çökdü ki, uzaq ellərdən gələrək, Təbriz evlərində, o cümlədən məscidən yuva qurmuş qaranquşlar uçarkən onların qanadlarının havanı yararkən yaratdığı səs də eşidilirdi. Şirvanşah yenə sözünə davam etdi:

—Camaat zülmədən qurtarmaq üçün silaha sarıldığı bir vaxtda bəziləri şəhər divarlarını, darvazalarını təmir etdirmək adı ilə onu soymuşdur.

Şirvanşah burada dayanıb Xoca Məhəmməd Davaniyə baxdı və davam etdi:

—Bistam Cagir isə mənim adımdan istifadə eləyərək şəhərə soxulması bir yana qalsın, varlanmaq üçün camaatı soymuş, qanunsuz vergilər toplamışdır. Qanunsuz toplanmış bütün vergilər sahiblərinə qaytarılacaqdır.

Şirvanşah yenə Xoca Məhəmməd Davaniyə baxdı. Davani başını tərpedərək Şirvanşahla şərikin olduğunu bildirdi. Camaat isə yenə gurultu saldı. Şeyx İbrahim sözünün sonunda dedi:

—Şəhər camaatından toplanan vergilər azaldılacaq, ticarət və sənətkarlığa rəvac veriləcəkdir. Qoy Təbriz əhli onlardan qeyri-qanuni toplanmış vergilərin hesabına üç gün üç gecə bayram eləsin. Camaat yenə gurultu qopardı, yenə Şirvanşahın şərəfinə alqış səsləri uçaldı. Şeyx İbrahim minbəri tərk edərək məscidin qapısına tərəf addımladı. Onun məyyəti, əyanlar da hərəkətə gəldilər. Şirvanşah ata minərək insan dəryasına əl edə-edə saraya yola düşdü. O, saraya çatan kimi minbaşılara əmr etdi ki, əsgərlərə sərbəstlik versinlər, onların şəhər camaatı ilə görüşməsinə imkan yaratsınlar.

Yusif Ələkbərlə birlikdə Təbrizi gəzməyə başladı. Onlar Azərbaycanın bu qədim paytaxtında ilk dəfə olurdular. Hər yerdə bayram əhvali-ruhiyyəsi duyulurdu. Yusif Şahxəndanın, onun sevgilisi yaşayan məhəllə barədə düşündü, oranı axtarmaq istədi, lakin o həmin məhəllənin heç adını da bilmədiyindən fikrindən daşındı. O, çox fikirli idi. Ələkbər dostunun çiyindən bərk yapışaraq, onu sinəsinə tərəf çəkdi və soruşdu:

—Niyə yenə belə fikirlisən? Belə bir gündə də sən kimi burnu aşağı gəzmək olar?

—Heç, elə bir şey yoxdur. Camaata baxıram, onlarla bahəm mən də şadlanıram. Ancaq Təbriz torpağına ayaq basandan Şahxəndan, onun vəhşicəsinə öldürülmüş nişanlısı gözlərimin önündən çəkilmir.

—Onun sevgilisini görməmişən ki!..

—Elədir, görməmişəm, ancaq Qeysər, insan başlarından düzəldilmiş qüllələrin lap zirvəsində qoyulmuş saçları sifətinə tökülmüş ay sifətli qız barədə danışanda mənə elə gəlmişdi ki, o Şahxəndanın nişanlısıdır. Bax, o kəsik baş öz saçları ilə örtülmüş gözəl qız sifəti indi mənim gözlərimin önündədir.

—Yaxşı, indi o barədə fikirləşməyə dəyməz, sən də camaat kimi şadlanmağa çalış.

Onlar Təbrizi xeyli dolaşdılar, çox yerdə onları yerlilər saxlayaraq:

—El oğlanları, qonağımız olun, qapımız açıq, xörəyimiz də hazırdır —deyirdilər.

Onlar hər dəfə:

—Sağ olun, el oğlanları, bir az gəzinmək istəyirik — deyə cavab verirdilər.

Yusiflə Ələkbər gəzə-gəzə şəhərin kənarında yerləşən sənətkar məhəlləsinə gəldilər. Burada da onları rahat buraxmayaraq evlərə dəvət etdilər. Onlar birtəhər boyun qaçırır və gəzişirdilər. Lakin onlara yaxınlaşmış iki cavan əl çəkməyərək zorla evlərinə dartdılar. Ev sahibləri onları ən əziz qonaqlar kimi qarşıladılar, ayaqlarını soyundurub yudular, evə apardılar. Yusiflə Ələkbər döşəklərdə əyləşdilər, oturan kimi uzun yolun yorğunluğu, üstəlik Təbriz küçələrində xeyli dolanmaları özünü bürüzə verdi. Onlar mütəkkəllərə dirsəkləndilər. Ev sahibi, orta yaşlı bir kişi otağa girəndə onlar qalxmaq istədilər, lakin ev sahibi cəld irəli yeriyib, onların çiyinlərindən basaraq dedi:

—Əyləşin, əyləşin, xoş gəlib, səfa gətirmisiniz, kaş ki, qonaqlarımız həmişə sizin kimilər, öz elimizin oğlanları olaydı.

Ev sahibinin adı başmaqçı Məhəmməd idi. O da Şeyx İbrahimi qarşılayanlar arasında olmuş, Şirvanşah saraya gedəndən sonra evinə qayıtmışdı. Şirvanşahı qarşılayan əhalinin bayram əhvali-ruhiyyəsi təəssüratı altında olan Usta de-di:

—Şirvanşah böyük padşahdır. O, Azərbaycanı düşmənlərdən qoruya biləcək, sənətkarlığı, ticarəti, tiraəti dirçəldə biləcək yeganə padşahdır. Təbriz əhli onu çox istəyir, sevir, yolunu səbirsizliklə gözləyirdi. Bəs necə? Elə bilirsiniz yağılardan hakimiyyəti altında yaşamaq yaxşıdır? Onlar başımıza min oyun açıblar, neçə dəfə Təbrizi dağıdıblar, təbrizlilərin başlarından qüllələr qurublar. Allah onlara min lənət eləsin.

Bütün bunlara baxmayaraq xalq yaşayır, ümidlə yaşayırdı. Hamımızın bir parça çörəyi var. Ancaq nə olsun ki, başının üstündə yağı, yadelli dayanıb, məmləkətin əsiridir. Siz məndən az bilmirsiniz, mən belə fikirləşirəm ki, özgənin plovundan, öz pendir çörəyin yaxşıdır. Qoy sənə zülm eləsə də özünükü eləsin, necə olsa özünüküdür, ətini yesə də sümüyünü atmaz. Bilirsən ki, yadelli hücum etsə, o səni məmləkətinin mühafizəsinə qalxacaq, səndən ötrü olmasa da, öz taxtını qoruyub-saxlamaq xatirinə qalxacaq.

Usta Məhəmməd danışır, hey danışdı, oğlanları isə görünmürdülər. Süfrə salınıb ortaya əvvəlcə cız-bız, sonra isə həm döymə, həm də tikə-kabab gələndə məlum oldu ki, onun oğlanları qoyun kəsmək, kabab bişirməklə məşğul imişlər. Yusif ev sahibinə dil-ağız etmək, onlara zəhmət verdikləri üçün üzr istəmək istədi, ancaq tezliklə fikrindən daşındı, ev sahiblərinin qəlbinə dəyəcəyindən ehtiyat etdi. Onlar ac idilər və məmnuniyyətlə yedilər. Yemək zamanı heç kim danışmadı. Hiss olunurdu ki, ev sahibləri şam etmişlər və yeməyə iştahaları yoxdur. Buna baxmayaraq onlar süfrədən çəkilmədilər. Yalnız Ələkbərlə Yusif "əlhəmdülillah" deyib kənara çəkildikdən sonra. Onlar da əllərini yeməkdən çəkdilər, süfrə yığışdırıldı. Şərbət gəldi. Usta Məhəmməd dedi:

—Ağzınızı şirin eləyin, bayramdır. Ən əziz bayramlarda ağzı şirin etmək el adətimizdir.

Yusiflə Ələkbər şərbəti məmnuniyyətlə içdilər. Yemək içməkdən sonra Usta Məhəmməd soruşdu:

—Şirvanın hansı tərəfindənsiniz?

Ələkbər cavab verdi:

—Şamaxıdanıq.

—O:

—Şamaxıdan, Şamaxıdan — sözlərini bir neçə dəfə təkrar etdikdən sonra dedi:

—Vallah, bayram günlərində, ancaq şadlanarlar, amma söz boğazıma gəlib, deyəcəyəm. Belə gündə zülm, işgəncədən ölənləri yad etmək də adətimizdir. Məgər bayram şamları qəbr üstünə gedib əzizlərimizi xatırlamırıq? Bu gün həm bayram axşamıdır, həm də bayramın günüdür. Ona görə də başı bəlalar görüb şəhid olmuş mənə əziz bir adamı, daha doğrusu bir ailəni yad etmək qəbahət deyil. Bir də ona görə mənim xatirimə düşdü ki, o ailə sizin bir yerli ilə, bir cavan şamaxılı ilə bağlı idi.

Usta Məhəmmədin sözlərindən Yusif səksənən kimi oldu, Ələkbərin də əhvalı dəyişdi. Onlar ustaya sual vermədilər nə danışacağını gözləməyə başladılar. Usta Məhəmməd nəfəsini dərəndən sonra dedi:

—Mənim qonşumda, lap bu yaxınlıqda bir usta, papaqçı yaşayırdı, allah ona rəhmət eləsin, ruhu cənnətlik olsun, çox yaxşı adam idi. Onun bir də gözəl-göyçək qızı var idi. Günlərin bir günü gördüm ki, ustanın yanında köməkçisi var, soruşdum ki, bu kimdir. Dedi ki, şamaxılıdır, yaxşı papaqçıdır, özü də çox yaxşı adamdır. Bir az sonra eşitdim ki, şamaxılı oğlan ustanın ev adamı olub, qızını da ona vermək istəyir. Təbrizin başına topal Teymur fəlakət gətirəndə o, səfərdə idi, qayıdanda isə artıq nə usta, nə onun ailəsi qalmışdı. Qızı hara apardılar deyən olmadı.

Ustanı diqqətlə dinləyən Yusif soruşdu:

—Oğlanın adı nə idi?

—Vallah, heç adını soruşmamışdım, bir az qaraqabaq adam idi, adamlara yovuşmurdu. Ancaq qızla nişanlanandan sonra yaman dəyişmişdi, heç elə bil o adam deyildi. Əvvəllər onu bir dəfə də olsun gülümsünən görənlər olmamışdı, sonra o nəinki gülümsünür, hətta qəhqəhə çəkirdi. Allah bəsin evini yıxsın. Deyirlər ki, Topal buraları taladıqdan sonra o gəlibmiş, mən gəlməmişəm, burada yox idim. Əvvəlki qaşqabağa, hüznə batmış ən əziz adamını itirmiş bədbəxtin əzablı-əziyyətli sifəti.

Yusif hər halda onun adını bilmək istəyirdi. Usta Məhəmmədin danışıqı, onun Şahxəndan olmasına şübhə yeri qoymasa da, o tam əmin olmaq istəyirdi. Məgər eyni cür hadisə başqa bir adamın da başına gələ bilməzdimi? Ona görə də başmaqçı Məhəmməddən bir də soruşdu:

—Onun adını bilən yox idi?

—Niyə yox idi? Ad çağırılmaq üçün qoyulur. Yəqin ki, onu adı ilə çağıranda qapıbir qonşuları eşidiblər. Orada indi iki-üç nəfər zənən qalıb, çox istəyirsənsə, sabah səhər soruşub öyrənərik.

Usta onların söhbətinə dinməzəcə qulaq asan oğlanlarına müraciətlə soruşdu:

—Bəlkə siz bilirsiniz?

Onlar başlarını tərpədirib "yox" dedilərsə də, böyük oğlan qımıldandı və dedi:

—Vallah, bir-iki dəfə onun adını ötəri eşitmişəm, bir yaxşı adı var, əvvəli padşahla başlanır.

Ələkbər dözmədi və:

—Şahxəndan deyildimi? — deyə soruşdu.

—Hə, hə, özüdür ki, var. Şahxəndan.

Ev sahibi bundan sonra da Yusif və Ələkbərlə xeyli söhbət etdi. Çox söhbətçil adam idi. Ancaq qonaqları yorğun görüb:

—Yaxşı, bəsdir, yorğunsunuz, yatın, dincəlin, indicə yerinizi salarlar gecəniz xeyrə qalsın — deyib qalxdı və onları tərk etdi.

Səhəri gün Yusif Ələkbərlə usta Məhəmmədə, onun oğlanlarına təşəkkür edərək, onlardan ayrıldılar. Hələ səhər tezdən olmasına baxmayaraq yollar, küçələr adamlarla dolu idi. Bu gün Şirvanşah bütün Təbriz əhlini eyş-işrətə, şadlığa dəvət etmişdi, bu eyş-işrət üç gün davam edəcək, axşamlar isə atəş- fəşanlıq olacaqdı.

Həmin günlər Hülakü taxtının yerləşdiyi sarayda da böyük qonaqlıq olacaqdı. Şeyx bu məclisə nəinki Təbriz əyanlarını, sənətkarların və tacirlərin başçılarını, həmçinin yaxın şəhər və kəndlərdə olan bəyləri,

əmirləri, digər feodalları da dəvət etməyi əmr etmişdi. May ayı olduğundan eyş-işrət məclisini sarayın həyətidə düzəldilmiş nəhəng çadırdə keçirmək nəzərdə tutulurdu, belə ki, çağrılan camaat o qədər çox idi sarayın bütün otaqları belə onları tutmazdı.

Axşama az qalmış nəhəng çadır qonaqlarla dolmağa başladı. Qaranlıq qarışanda artıq çadır adamlə dolmuşdu. Onlar yerinə qiymətli xalça-palaz döşənmiş çadırın bu başından o biri başına kimi salınmış döşəklərdə əyləşmişdilər. Yalnız çadırın yuxarı başında salınmış döşəklər boş idi.

Çadırın yuxarı girəcəyində Şeyx İbrahim görünən kimi hamı ayağa qalxdı. Şirvanşahla bərabər onun oğlanları, Əmir Huşəng. Əxi Qəssab, Qazı İmadəddin içəri girdilər. Şirvanşah başını yüngülvari tərپətməklə hamı ilə salamladı və öz yerində oturdu, onun müşayiətçiləri də əyləşdilər. Yüzlərlə xidmətçi süfrə salmağa, yemək-içmək daşımağa başladı. Şirvanşahın işarəsilə təbrizli sazəndələr çalib-oxumağa başladılar. Xanəndənin gözəl səsi var idi. O, segah oxudu. Xanəndə oxuyub qurtarandan sonra məclis onu alqışladı. Bu vaxt Şirvanşahın yavəri içəri girib onun qulağına nəsə pıçıldadı. Şeyx İbrahim məmnun halda başını tərپətdi. Yavər çıxandan bir az sonra çadırın orta girəcəyində sazəndələr dəstəsi göründü. Lap öndə ortayaşlı, əyninə göy qısa çuxa geymiş, üstədən tirmə qurşaq bağlamış xanəndə girdi. Onun çuxası altından görünən ipək köynəyinin yaxalığı qar kimi ağ idi. Başına şiş papaq qoymuşdu. Onunla bahəm çadıra girmiş sazəndələrin də geyimi təxminən eyni idi, onların yalnız çuxalarının rəngi və bellərinə bağladıkları qurşaqları fərqlənirdi. Xanəndə oturmamışdan qabaq məclisi nəzərdən keçirdi. Şirvanşahı görən kimi ona baş əydi. Şirvanşah da başını yüngülvari tərپətdi və gülümsündü. Sazəndələr əyləşdilər, xanəndə isə hələ də ayaq üstə dayanmışdı. Məclis- də əyləşənlərin hamısı ona baxırdı. Onların böyük əksəriyyəti xanəndəni tanımırdı.

Şirvanşahın başı ilə onu salamlaması onları maraqlandırmışdı. Xanəndə hamının eşidə biləcəyi gur səslə dedi:

—Böyük hökmdar, Azərbaycan məmləkətinin padşahı, icazə ver ürəyimdə olan beş kəlməni deyim, sonra isə bir çahargah oxuyum.

Şirvanşah başını tərpətdi. O, yenə də gülümsünürdü. Xanəndə də ona baxıb gülümsündü və dedi:

—Həzrət, mənə bu şərəfli məclisə heç kim çağırmaıb, özüm gəlmişəm, əhdimə vəfa eləyərək gəlmişəm. Mən çox şahların məclisində olmuşam, çoxlarının da çağırışlarından imtina etmişəm, bəyənmədiyim yerə, lap padşah çağırışı olsa da getməmişəm. Mən qarabağlıyam, adım da Həzrət Əlidir.

Onun adı bütün Azərbaycanda, ondan uzaqlarda da məşhur olduğundan son sözləri məclisdə canlanmaya səbəb oldu. Zarafat deyil. Həzrət Əli kimi böyük xanəndə indi onlardan ötrü çahargah oxuyacaqdır. Həzrət Əli sözünə davam etdi:

—Mən bütün ömrüm boyu bir arzu ilə, Azərbaycanı bütöv görmək arzusu ilə yaşamışam. Əvvəllər, məmləkətimin birləşməsinə ümidim yox idi, Şirvanşahla tanışlıqdan sonra ümidlərim qanadlanıb. Onda əhd etmişəm ki, Şirvanşah Azərbaycanın ürəyi, beyni Təbrizə girəndə mən də orada olacağam, bayramda iştirak eləyəcəyəm və çahargah oxuyacağam. Əhdimin bir qismi yerinə yetib, indi icazə ver, böyük hökmdar, əhdimə tam vəfa eləyim.

Şirvanşah başını tərpətdi. Həzrət Əli sazəndələrin yanında əyləşdi. Ney, ud və dəf rəng çaldılar, sonra təkcə neyməkan, zaman, hadisələrin gedişi bu birləşməni yaşamağa qoymadı. Tezliklə Şeyx İbrahimə Əhməd Cəlairin Azərbaycana gəlməsi, Təbriz üzərinə hərəkət etməsi xəbəri çatdı. Şirvanşah əvvəlcə saray əyanlarını yığıb necə hərəkət etmək barədə məsləhətləşmək istədi, lakin tezliklə bu fikrindən daşındı, arvadı Ahu xanımı, Əhməd padşahın qızını atasının yanına göndərməyi qəət etdi və onu öz yanına çağırırdı. Əri Təbrizə gələndən bir həftə sonra buraya

gəlmiş Ahu xanım çox yaxşı bələd olduğu sarayda otaqdan-otağa keçir, uşaqlığını yad edirdi. O, əri çağıran kimi gəldi. Ahu xanım artıq yaşa dolmasına baxmayaraq, yenə əvvəlki kimi gözəl idi. O, ərinin yanında əyləşdi və soruşdu:

—Xeyir olsun, nə əcəb günün bu vaxtında sənə lazım olmuşam.

Şirvanşah gülümsünərək dedi:

—Səni səfərə köndərmək istəyirəm.

—Hara?

—Atanla görüşmək istəmirsən?

—İndi onun harada olmasını bir olan allah bilir.

—Niyə ki, bəndələrdən də bilən var.

—Bəlkə sən bilirsən?

—Bilirəm.

—Haradadır?

—Lap yaxınlıqda, Təbrizin on-on beş ağaclığında.

—Olmaya Təbrizə gəlir.

—Təbrizə gəlir, ancaq qonaq kimi deyil, ev sahibi kimi.

—Qoşunu çoxdur?

—Hələ bilmirəm. İstəyirəm ki, sən onun yanına gedəsən məramını, qoşunlarının qədərini öyrənəsən.

—Məramını öyrənməyə nə hacət? O, yəqin ki, öz taxtına sahib olmaq istəyir. Qoşunlarının qədərini öyrənməyə gəldikdə, bu zənən işi deyil.

—Sən məni yaxşı başa düşmədin. Mən onunla vuruşmaq istəmirəm. Bizim birimiz güzəştə getməliyik. Məramını və qoşunlarının qədərini öyrənmək dedikdə mən bunu fikirləşirəm. Qoy öz fikrini sənə desin, biz də fikirləşək, nəticəyə gələk.

—Yaxşı, nə vaxt gedim?

—Günü sabah, təxirə salmaq olmaz.

Ahu xanım Əhməd padşahın düşərgəsinə gələndə o, çadırında eyş-ışrətlə məşğuldu. O, gəlişini atasına çatdırmağı xahiş etdi. Əhməd padşah qonşu çadıra keçdi və qızını yanına çağırdı. Ahu xanım çadıra girəndə, Əhməd padşahı döşəkdə oturaraq mütəkkəyə söykənmiş gördü. O, qızını görən kimi dikəldi və:

—Fətəbarəküllah əhsənül xaliqin. Sən necə də gözəlsən, qızım. Qızlıq vaxtına görə indi lap gözəlsən. Görünür mənim taxt-tacımı tutmuş Şeyx İbrahim sənə yaxşı baxır.

—Şikayətim yoxdur, babam. Şeyx İbrahim, kürəkənin, nəvən Xəlilullahın atası sənə öz salamını və ehtiramını göndərib.

—Sənin ərin, mənim kürəkənim, özü qayınatasının görüşünə gələ bilməzdimi?

Əhməd padşah bir qədər susduqdan sonra istehza ilə dedi:

—Yox, səhv eləyirəm. O, indi Azərbaycan taxtının sahibidir. Mənsə taxtını-tacını itirmiş səfil.

O bir qədər susandan sonra hiddətlə dedi:

—Yox, belə olmayacaq, mən öz taxtımı güclə alaram. Ahu xanım ehtiyatla dedi:

—Buna gücün çatarmı, baba? Əmir Şeyx İbrahim çox güclüdür, bütün Azərbaycan onun arxasında durub.

Əhməd padşah əsəbi halda yerindən qalxdı və dedi:

—Bu dəfə mənim qarşımda heç kim dura bilməz. Öz qoşunum kifayət qədərdir. Mən təkcə öz qoşunumla Şirvanşahı Təbrizdən qovacağam. Mənim arxamda Qara Yusifin döyüşkən Qaraqoyunlu qəbiləsi durur. Biz onunla bütün Azərbaycanı, İrani, İraqı, tutacağıq. Sən ərinə de ki, yaxşısı budur mənim yolumdan çəkilsin.

Ahu xanım atasının çadırından çıxanda artıq qaranlıq idi, lakin o, yola düşməyi qət etdi. Tezliklə Şirvana qayıtdı. Şirvanşah arvadı ilə söhbətdən sonra dedi:

—Biz günü sabah yola düşməliyik. Ola bilsin ki, Əhməd padşahın öhdəsindən gələ bilərik, ancaq Azərbaycanın bir vahiddə birləşməsi bu yerlərin əmirlərinin çoxunun ürəyindən deyil, Əhməd padşah Azərbaycan torpaqlarına daxil olan kimi, onlar məndən üz döndərəcək, onun tərəfinə keçəcək və bir növ müstəqilləşəcəklər. Onlar Əhməd padşahı tanıyırlar. Bilirlər ki, o, dövlətin mərkəzləşməsinə çalışan adam deyil. Əhməd padşahın bu zəif cəhəti həm onun özünün, həm də Azərbaycan camaatının başına az müsibət gətirməmişdir. Şübhəsiz ki, Azərbaycan əmirlərinin Əhməd padşah tərəfə keçməsi, onun gücünü birə-iki artıracaq. Mənimki isə bir o qədər zəifləyəcək. Belə olan surətdə ona müqavimət göstərmək ağılsızlıq olardı. Əlbəttə, mənim Təbrizi tərk etməyimi hərə bir cür qiymətləndirəcək, təbrizlilər narazı qalacaq, arxamca çox danışanlar olacaq. Ancaq başqa əlac yoxdur.

Şeyx İbrahim əmirləri, oğlanlarını yanına çağıraraq dedi:

—Biz sabah Təbrizi tərk edərik. Bizim mübarək Cəlarilər xanədanı ilə münasibətimiz həmişə səmimi olmuşdur. Burada hakimiyyət meydanı xali olduğundan və camaat ayrı-ayrı tamahkarların zülmünə məruz qaldığından gəldik ki, onları qoruyaq. İndi evin sahibi təşrif buyurur, biz isə öz evimizə qayıdırıq.

Şirvan qoşunlarının Təbrizi tərk etməsi xəbəri şəhərə ildırım sürətilə yayıldı, hamı küçələrə çıxdı. Camaat:

—Bizi kimin ümidinə qoyub gedirsən, böyük hökmdar, —deyəək ağlaşırdı. Qoşunun önündə ağ at üstə gedən Şirvanşah da mütəəssir olmuşdu. Onun ardınca gedən əsgərlərin də əhvali-ruhiyyəsi yaxşı deyildi. Şəhər yasa batmışdı. Ələkbərlə yanaşı yeriyən Yusifə çırtma vursaydın qanı damardı. Təbriz darvazalarından çıxanda onun gözlərindən axan iki gilə yaş vətənin ürəyi Təbriz torpağını islatdı.

MÜTTƏFİQLƏR

Yamanca istidir, heç nəfəs almaq olmur.

—Hə, çox istidir.

—Sənə nə var ki, istiyə öyrəşmiş adamsan.

—Niyə ki, biz isti vaxtlar dağlara köçürük.

—Hələ allaha şükür eləməliyik ki, bu allahsız Fərəc bizi elə yerdə saxlayır ki, eşiyə çıxıb, açıq havada otura bilirik.

—Gör bir nəyə şükür eləyirsən. A kişi, sən bir fələyin gərdisinə bax, padşah olası adam eşikdə oturduğuna görə şükür eləyir.

—Allahına şükür elə ki, Fərəc qorxub bizi o topalın əlinə vermədi. Yoxsa indi başımız bir yerdə, bədənimiz isə başqa yerdə torpağa dönmüşdü. Min dəfə şükür elə. Topal qocalıb, bu gün, sabah o dünyalıq olar, onda biz üzə çıxarıq. Sən yenə olarsan Əhməd padşah, Qara Yusif də o qədər ölü deyil, o da padşah olar.

—Allah sən deyəni eləsin, ay Yusif, ancaq Topalın bu tezliklə öləcəyinə ümid bağlama, murdar əsgiyə od düşmür.

—Ay Əhməd, sənə Əhməd padşah demədiyimə görə incimədin ki? Tutaq ki, bax elə indicə xəbər gətirdilər ki, Topal Teymur o dünyalıq olub, onda neynəyərsən?

—Əvvəlcə bilməliyik ki, Əmir Fərəc neynəyəcək.: Biz onun əsiriyik.

—Rəhmətliyin oğlu, neynəyəcək ki, onun əvvəlcə bizi zindana salmaq fikri yox idi. Topaldan qorxdu saldı. Topal ölən kimi, qorxu da öz-özünə aradan qalxacaq, Fərəc qapıları açıb deyəcək, xoş getdiniz.

—Elə olsa nə eləyəcəyim aydındır. Qoşunlarımı yığıb birinci növbədə Bağdadı tutacağam, sonra Azərbaycan taxtını. Bəs sən nə edəcənsən, ay Yusif?

—Mən qayıdacağam öz qaraqoyunlularımın yanına, qoşun yığıb Kürdüstanı, İraqı tutub, Qaraqoyunlular padşahlığı yaradacağam.

—Onda gərək biz səninlə Bağdada görə vuruşmalı olaq. Yusif ayağa qalxdı. O, arıq, ucaboy, qarayanız, ortayaşlı kişi idi. Künəşdən yanmış sifətini qısa kəsilməmiş şəvə kimi saqqalı və bıqları örtürdü, baxışları kəskin, hərəkəti cəld idi. O, bir neçə dəfə Əhməd padşahın yanında var-gəl edəndən sonra birdən dayandı və dedi:

—Əhməd, düz buyurublar ki, iki qoçun başı bnr qazanda qaynamaz. Sən padşahsan, mən də böyük qəbilənin başçısı, padşahıyam. Bir məmləkətin iki padşahı ola bilməz, padşah bir olmalıdır. Mən demirəm ki, mən olum, yox, sən buna razı olmazsan, ancaq sən də ola bilməzsən, çünki mən buna yol vermərəm. Demək bir yol qalır — indidən torpaqları bölmək. Neçə dəfə mənə kələk gəlmək istəmişən. İstəmirəm ki, bir də kələyə əl atasan.

Yusifin hərəkətlərini izləyən, onun sözlərini heyrətlə dinləyən Əhməd padşah istehza ilə dedi:

—Yavaş ye, boğazında qalar. A kişi, nə alan var, nə verən, sən bölməklə məşğulsan.

—Əhməd, dövrən bizi yanaşı da qoya bilər, üz-üzə də. Bir yerdə çörək kəsmişik, indi də kəsirik, mən istərdim ki, biz üz-üzə gəlməyək, yanaşı olaq, müttəfiq olaq. Əhməd padşah ciddi görkəm alaraq dedi:

—Deyəsən, axı zarafat eləmirsən, ciddi danışırsan.

—Lap ciddi. Yaxşı fikirləş. Topal ölən kimi onun oğlanları, nəvələri bir-birinin boğazından yapışacaqlar, biri digərini öldürəcək, meydan boşalacaq, bax onda biz meydan sahibləri olacağıq. Yəqin ki, dayən sənə şir, ayı və tülkü nağılını danışıb. Ayı ilə şir bir-birini çeynəyir-tökür, ov qalır tülküyə. Bizim onlardan fərqimiz odur ki, ayı ilə şir bir-birini didib- dağdacaq, ov qalacaq iki aslana, yəni səninlə mənə. Biz o ovu indidən bölməliyik. Ov ələ keçəndən sonra beyinlərimiz qızacaq, onu necə bölmək üstündə dalaşacağıq. Dedim ki, mən səninlə döyüş meydanında üz-üzə gəlmək istəmirəm, yanaşı olmaq istəyirəm.

Qara Yusif o qədər inandırıcı danışdı ki, Əhməd padşah onun dediklərinə münasibətini dəyişdi və dedi:

—Yaxşı, madam ki, İraq sənə düşür, Bağdadın da sənin olmasına etiraz etmirəm. İraq, Kürdüstan sənin, Azərbaycan İran mənim.

Qara Yusifi ən çox maraqlandıran Azərbaycanın Təbriz taxtı idi. Ona görə də o, Əhməd padşahla razılaşmadı:

—Yox, qoy İraq, Bağdad sənin olsun. Azərbaycan mütləq mənim olmalıdır. Biz yerli camaatla qaynayıb-qarıxmışıq, dilimiz də birdir.

Əhməd padşah ciddi etiraz etdi.

—Nə söyləyirsən, kişi? Bəyəm Azərbaycan taxtı bu vaxta kimi biz Cəlayirlərin olmayıb? Yox, bu baş tutan sövdə deyil.

Qara bir anlığa fikirləşəndən sonra gülümsünüb dedi:

—Dur kağız-qələm gətir yaz, sənin yazı-pozudan başın çıxır, mən bilmirəm onu.

—Yazı-pozu bilmədiyin halda, sən ki mənim nə yazdığımı bilməyəcəksən. Yazısız da belə eləyərək.

Qara Yusif tez içəri girdi, əlində quran qayıtdı və dedi:

—Qurana and içirəm ki, indi dediklərimə sadıq qalacağam.

O, Qurani öpərək gözlərinin üstünə qoyandan sonra dedi:

—İndi də sən and iç.

Əhməd padşah da and içdi. Qara Yusif dedi:

—Biz ayrılıqda, bu işin öhdəsindən gələ bilmərik. Sən padşahsan, həmin torpaqlar sənin olub, qanuni varis kimi qayıda bilərsən, ancaq qoşunun azdır. Mənimsə qoşunum çox olacaq, bir çağırışımla qaraqoyunlular, kürdlər ətrafıma yığışacaqlar.

Əhməd padşah fikirli-fikirli dedi:

—Biz böyük bir maneə barədə heç düşünmürük. —Nədir o maneə?

—Nə yox, kim. Mən Şeyx İbrahimi nəzərdə tuturam, onun gözləri çoxdan Azərbaycandadır.

—Şirvanşah böyük maneə ola bilməz, Şirvan kiçik məmləkətdir, onun elə qoşunu haradadır?

—Unutma ki, Şeyx İbrahim çox məşhur adamdır. Azərbaycanda hörməti böyükdür. Onun çağırışına bütün Azərbaycan ayağa qalxar.

—Şirvanşah uzaqgörən adamdır. O, yaxşı bilir ki, bizim birləşmiş qüvvələrimizə qarşı dura bilməz.

Əhməd padşah tənbel-tənbel gərnəşdikdən sonra dedi:

—Yaxşı, ay Yusif, torpaqları bölüb qurtardıq, gün də enir, axşam namazı vaxtı yaxınlaşır, gedək dəstəməz alağ.

Əhməd padşahla Qara Yusifin Suriyada, dustaqda olan söhbətindən yarım ildən çox keçmiş, yay gedib payız gəlmiş, payızı qış əvəz etmiş. Onlar isə hələ də dustaq idilər. Bərk soyuq günlərin birində Əhməd padşah yarızarafat, yarı istehza ilə dedi:

—Ay Yusif, deyirdin iki qoçun başı bir qazana sığmaz, amma iki padşah bir zindana gör neçə sığıb? Torpaqları böldün, az qalmışdı bütün yeri, göyü böləsən. Onda yer-göyü bölməmişdik. İşimiz yox, gücümüz yox, gəl onları da bölək.

Qara Yusif əsəbi halda dedi:

—Rişxənd eləyirsən? Yaxşı, baxarıq.

O, yenə istehza ilə:

—Rişxənd niyə.

Deyirəm ki, bütün yeri də, göyü də bölək, hansını istəyirsən götür. Mən razıyam.

Yusif kürkə bürünərək bir küncə çəkildi və Əhməd padşaha cavab vermədi.

Yazın ilk günlərində məhbuslar həyətdə oturub özlərini günə verirdilər. Bu vaxt zindanın həyətinə açılan qapı taybatay oldu, içəriyə Fərəcin yaxın əmirlərindən biri girərək salam verib dedi:

—Yığışlanın, Əmir Fərəc Həzrətləri sizi çağırır.

Əhməd padşah Qara Yusifin, Qara Yusif Əhmədin üzünə baxdı. Qara Yusif soruşdu:

—Yığışın deyəndə, tamam yığışaq? Daha buraya qayıtmayacağıq?

—Bilmirəm, Əmir dedi ki, tamam yığışıb gəlsinlər.

Onlar səssiz yığışdılar, bir-biri ilə bir kəlmə də danışmadılar. Onların hər biri ayrılıqda eyni şeyi fikirləşirdi:

—Görəsən Əmir Fərəc niyə çağırır? Bəlkə Teymurləng bizi tələb eləyib, o da qorxusundan razı olub. Kim bilir, bəlkə başqa fikri var.

Əhməd padşahla Qara Yusif Əmir Fərəcin adamının ardınca addımlamağa başlayanda hər ikisi eyni vaxtda:

—Allah xeyir eləsin—dedi.

Əmir Fərəc onları gülər üzlə qarşıladı və dedi:

—Əmir Teymurləng ömrünü sizə bağışlayıb. Qapılar üzünüze açıqdır, haraya istəsəniz gedə bilərsiniz. Gedin, bacarsanız padşahlığınızı ələ keçirin, onda sizə ömür bağışlamış adamı unutmayın.

Əmir Fərəc yanındakı adama nə işarə etdisə o çıxdı. Fərəc davam etdi:

—Nə durmusunuz, atlar həyətdə sizi gözləyir. Əhməd padşahla Qara Yusif həyətdə çıxdılar, atlara süvar oldular. Əmir Fərəcə öz təşəkkürlərini bildirərək, atlarının başını tərپətdilər. Onlar üç gün at sürəndən sonra Kürdüstana gəldilər. Əhməd padşah dedi:

—Yusif, sənin məmləkətinə çatdıq.

—Bəli, mənim məmləkətim olacaq, özü də lap bu yaxınlarda. Hələ bu yerlərdə tanışlıq vermək olmaz. Doğrudur, çağırışıma çox kürd qalxar, ancaq bu yerlərdə düşmənlərim də yox deyildir. Mən buraya qoşunla gələcəyəm, onda düşmənlərim özləri əl ayağa düşəcəklər. Əvvəlcə öz qəbiləmdən başlamalıyam. Bəs sənin fikrin nədir?

—Hələlik səninlə olmaq, sonra Bağdad tərəfə getmək. Mənim tərəfdarlarımla hamısı o yerlərdədir.

—Bəs Azərbaycan?

—Orada məni istəyənlər çox azdır.

Qara Yusif daha danışmadı. Onlar bir neçə gün də yolda oldular və Qara Yusifin qəbiləsinə çatdılar. Qaraqoyunlular yenidən Qara Yusifin ətrafına yığıldılar. Qara Yusifə düşmən münasibət bəsləyən Əmir Osman və onun tərəfdarı olan bir neçə əmirdən başqa bütün əmirilər onun ətrafına topladı. Qara Yusif dedi:

—İndi tezliklə bütün İraqı, Kürdüstanı ələ keçirə biləcəyik. Kürdlər özləri bizimlə olmaq istəyirlər. Qaraqoyunlular padşahlığının yaranmasına çox qalmayıb.

Qara Yusif qaraqoyunlulardan təşkil etdiyi qoşunla İraq üzərinə yeridi. Bu vaxt Əhməd padşahın da ətrafına az da olsa qoşun yığılmışdı. Onlar tezliklə Bağdadı ələ keçirdilər. Bir neçə gün davam edən eys-ışrətdən sonra Qara Yusif Əhməd padşaha dedi:

—Sənin Azərbaycana hərəkət etmək vaxtın çatmayıbmı?

—Vaxtdır. Çoxdan vaxtdır, ancaq özün bilirsən ki, mənim taxtımı Şirvanşah Şeyx İbrahim tutub

—Deyirsən ki, onunla bacara bilməzsən?

—Sən Şirvanşahı o qədər də zəif bilmə. Həm də, yadımdadır, Əmir Fərəcin dustağı olanda sənə dediyim sözlər.

—Şeyx İbrahim barədə?

—Hə!

—Yadımdadır. Deyirdin ki, onun Azərbaycanda hörməti çox böyükdür.

—Hafizən çox yaxşıdır. İndi Şeyx İbrahim Təbrizdə oturub camaat onun dalında durub. Onunla bacarmaq çətin olacaq.

—Güc, zor bizdədir, biz çoxuq, qoşunumuz da onunkundan qat- qat çoxdur. Vur, çıxart, vəssalam. Lazım olsa köməyinə gələrəm. Buna ehtiyac olmayacaq. Niyəsini yaxşı bilirsən, sənə Əmir Fərəcin dustağı olanda demişdim.

—Nə demişdnn, yadımda deyil.

—Demişdim ki, Şeyx İbrahim ağıllı, uzaqgörən adamdır, səninlə döyüşə girməz.

Qara Yusif bir qədər susduqdan sonra əlavə etdi:

—Hafizənin yaxşı olmaması xoşuma gəlmir. Bəlkə, bizim orada etdiyimiz əhd-peymanı da yaddan çıxarmısan?

—Sən nə danışırsan, o boyda şey də yaddan çıxar?

—Yaxşı, sən Azərbaycana yola düş, mən də gedim Qara Osmanla haqq-hesabı çürüdüm.

—Yox, biz səninlə birgə Azərbaycana getməliyik. Mən əminəm ki, təklidə Şeyx İbrahimin öhdəsindən gələ bilməyəcəyəm. Qara Yusif bir qədər fikirləşdikdən sonra dedi:

—Yaxşı, əmirlərimdən ikisini sənə qoşaram.

İki gündən sonra Əhməd padşah böyük qoşunla Azərbaycana yola düşdü və cəmi üç gündən sonra onun qoşunları artıq Azərbaycan torpağında idi. O, heç bir maneəyə rast gəlməyərək Təbrizə tərəf irəliləməyə başladı. Şəhərə bir neçə ağac qalmış dayandı, müvəqqəti düşərgə saldı. Məqsədi Şeyx İbrahimin yanına elçi göndərmək onu, Təbrizi tərk etməyə çağırmaq idi. Qızı Ahu xanımın gəlişi yerinə düşdü. Ahu xanım geri qayıtdıqdan sonra, o, Şeyx İbrahimin Tabrizdən getməsi xəbərini aldı və qoşunlarını hərəkətə gətirdi. İki gündən sonra o, Təbrizə girdi. Ərdəbil əmiri Bistam Cagir onu qarşılayaraq hakimiyyətini qəbul etdiyini bildirdi. Bistam Cagirdən başqa, onu bir neçə əmir və Qazı İmadəddin qarşıladılar. Şəhər camaatı evlərinə çəkilməmişdi, heç kim Əhməd padşahı qarşılamağa çıxmadı.

Təbrizlilərin pişvaza çıxmaması Əhməd padşahı qəzəbləndirdi. O, Qazı İmadəddinə dedi:

—Deyirlər Şirvanşah Təbrizə gələndə təbrizlilər şəhərdən bir ağac kənardə onu qarşılamışdılar, bütün camaat yollara çıxmışdı. Hanı o camaat, niyə padşahlarının pişvazına çıxmayıblar?

Şirvanşah Təbrizdən gedən kimi Əhməd padşahın tərəfinə keçməyi qət etmiş qazı İmadəddin əvvəlcə özünü itirdi. Lakin tezliklə onun dili açıldı:

—Qibleyi-aləm! Qara camaatın pişvaza çıxıb-çıxmamasının sənin şənindən ötrü heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Budur, camaatın başçıları, əmirilər, bir də mən, təbriz müsəlmanlarının dini atası sənə qarşıdayıq. Məgər bu azdır?

Əhməd padşah Qazı İmadəddinin sözlərilə şəriik deyildi, amma özünü sındırmadı və dedi:

—Əlbəttə elədir. Mənə sadıq adamlar ənam alacaqlar. Kölgəm onların üstündə olacaq. Qara camaata gəldikdə, onlara göstərərəm ki, padşahın pişvazına çıxmamaq nə deməkdir. Əhməd padşah üzünü Qazı İmadəddinə tutaraq dedi:

—Sənə kimi sadıq qazının pişvazıma çıxması mənə xoş hal elədi. Sənə Əbubəkr Mirzəyə qarşı camaatı qaldırmağın da tərifiyəliqdır. Bütün bunların müqabilində Naxçıvan əyalətinn sənə bağışlayıram.

Padşahın sözləri Qazı İmadəddinin canına yağ kimi yayıldı. Hər is gözləri parıldadı və yaltaqcasına dedi:

—Şəfahətin artıq olsun. Xudavəndi aləm sənə qılincinə qüvvət versin.

Əhməd padşah saraya girdi. Axşama eyş-işrət məclisi düzəltməyi əmr edərək, bir qədər dincəlmək üçün yataq otağına getdi.

Səhəri gün Əhməd padşah yatağından çox gec qalxdı və mirzəni yanına çağıraraq fərman yazmasını əmr etdi. Fərmanda deyilirdi:

“Təbriz çamaatı! Dünən öz qanuni taxt-tacıma sahib olmuşam. Mən Təbrizdə olmadığım müddətdə Cəlayirlər xanədanının xəzinəsi boşalmışdır. Bütün Azərbaycan əhli beş gün ərzində bir illik vergiləri xəzinəyə verməlidir.

Əbubəkr Mirzənin pis niyyətlə dağıtdığı Əlincə qalasını bərpa etməyi Naxçıvan əyalətinn əmiri Qazı İmadəddin hərətlərinə tapşırırmışam. Qalanın bərpa xərclərini Naxçıvan əhalisi verməlidir.

Bütün əmirilər, sənətkarların və tacirlərin başçıları iki gün ərzində yanına gələrək öz mütiliklərini bildirməlidirlər, əks təqdirdə onları edam cəzası gözləyir.

Azərbaycan və İran hökmdarı Əhməd Cəlayir

16 məhərrəm 809-cu il

Əhməd padşahın fərmanı bütün Azərbaycanı həyəcana gətirdi. Təbrizlilər isə yenə üsyana hazırlaşmağa başladılar. Lakin tezliklə Əbubəkrin qoşunları Təbrizə hücum etdilər. Təbrizlilər şahəri ona təhvil verməyi, Əhməd padşahın özbaşınalığından üstün tutdular. Əhməd padşah Bağdada qaçdı.

Qara Yusif Əhməd padşahı Bağdadda görüb təəccüblə soruşdu:

—Deyəsən, məndən ötrü bərk darıxmısan ki, bu tezliklə görüşmə gəlmisən.

—Biz səninlə əhd-peyman etmişik ki, həmişə yanaşı olacağıq, bir-birimizə kömək edəcəyik. Əbubəkr Mirzə Təbrizə soxuldu, camaat ona müqavimət göstərmədi, Biləks şəhər darvazalarını onun üzünə açdı.

—Əzazillikdən əl çək, Əhməd, heç olmasa Təbriz camaatının başını sığalla ki, dar günündə sənə yardım əli uzatsın.

Əhməd padşah dinmədi. Qara Yusif dedi:

—Bu payızı, qışı Bağdaddan çıxmaq xəyalında deyildim, ancaq əlac yoxdur. Peymana sadıq qalmaq gərəkdir. Biz bir-iki günə yola düşərik, Əbubəkr Mirzənin payını verərik.

Qara Yusif dedi də, etdi də. Əbubəkr məğlub olaraq canını qaçmaqla qurtardı. Qara Yusif Təbrizdə olmağından istifadə edərək payız və qış çıxdıqdan sonra Şəki və Şirvanı özünə tabe etmək xəyalına düşdü. Lakin o bu işi bir qədər təxirə salmalı, qardaşı Şahruxdan 20 minlik qoşun almış Miranşahla üzləşməli oldu. Qara Yusif onu da məğlub etdi. Miranşah bu döyüşdə öldürüldü.

Qara Yusifin bir-birinin ardınca çaldığı qələbələr Şirvanşahı narahat edirdi. O gec-tez Qara Yusiflə üzləşməli olacağını bilir, özlüyündə tədbirlər düşünürdü. Bu gün isə Şirvanşah vəziri Qazı Mövlanə Zəhirəddinlə məsləhətləşmək üçün onu yanına çağırdı. Şeyx Bəhlulla Şeyx Təhmuras da gəldilər. Onların da məqsədi Qara Yusifin fəthatları ilə əlaqədar olaraq Şirvanşahla məsləhətləşmək idi. Şirvanşah Şeyx Təhmasibi görən kimi soruşdu:

—Təzə nə xəbər var?

—Xəbərlər ürəkaçan deyil. Qara Yusif Şəki və Şirvana basqın etməyə hazırlaşır.

Şeyx İbrahim fikirli-fikirli:

—Mən bunu bilirdim — dedi və bir qədər fikirləşdikdən sonra davam etdi:

—Qazı həzrətlərinə də zəhmət verməkdən məramım məsləhətləşmək idi. Siz də gəlib çıxdınız, çox yaxşı, oturun götür- qoy eləyək.

Qazı Mövlanə Zəhirəddin dilləndi:

—Belə görünür ki, vəziyyət çıxılmazdır. Yeganə çıxış yolumuz vuruşmaqdır.

Şirvanşah dedi:

—Mən də belə fikirləşirəm. Biz Yusifin əleyhdarları ilə ittifaq bağlamalıyıq. Yəqin ki, Şəki ilə Kürçüstan bizimlə olacaqdır. Bu azdır, çox az.

Adətən oturub məsləhətləşməyə qulaq asan və razı olduqda başını tərpədən Şeyx Bəhlul dedi:

—Ayrı müttəfiqi haradan tapacaqsan?

Şeyx İbrahim qardaşına baxdı, əlini saqqalında və bığlarında gəzdirdikdən sonra dedi:

—Dünya xali deyil, Yusifin əleyhdarları, düşmənləri var. Məgər Şahruxa müraciət edə bilmərikmi? Yəqin ki, o da Qara Yusifin fəthatlarından narahatdır.

Qazı Mövlanə Zəhirəddin dedi:

—Yaxşı fikirdir, padşahım, tələsmək gərəkdir. Kimi göndərmək fikrindəsən?

—Şahruxun yanına kərək ya mən gedəm, ya da ki, oğlanlarımdan birini göndərəm. Xəlilullahı göndərədim, ağıllıdır, danışmağı bacarır, ancaq o burada gərəkdir.

Şeyx Bəhlul dedi:

—Kəyumərsi niyə göndərmirsən, böyük oğlun, vəliəhdindir, özü də bacarıqlıdır.

Şirvanşah onun sözünü ağızında qoydu:

—Mən hələ vəliəhd məsələsini həll eləməmişəm, indi isə bununla məşğul olmağa vaxt yoxdur. Mən Qəzənfəri göndərmək fikrindəyəm.

Qəzənfər qiymətli hədiyyələrlə Herata yola düşdü. Şahrux onu Zağan bağında qəbul etdi. O, Qəzənfərin salamına cavab olaraq dedi:

Şirvan şahının oğlu, şahzadə Qəzənfər xoş gəlib.

—Şirvanşah sənə öz salamını və ehtiramını yetirir.

— Gəlişindən məramın nədir?

Qəzənfər Qara Yusifin fətuhatları, əlini Şirvana uzatmaq istəməsini, bu gün olmasa, sabah onu da narahat edəcəyi barədə danışandan sonra dedi:

—Şirvanşah sənə ittifaq təklif edir.

Şahrux fikirləşmədən cavab verdi:

—Dediklərinin hamısı həqiqətdir və mənə əyandır. Şirvanşahın müttəfiqliyini məmnuniyyətlə qəbul edirəm. Ancaq bu ittifaqın nə xeyri olacaq? Bizim məmləkətlərimiz bir-birindən uzaqdır. Əgər biz Qara Yusif üzərinə hücum keçsək, əlbəttə, iki tərəfli hücum bəlkə də bizə üstünlük gətirərdi. Ancaq mən Qara Yusif üzərinə getmək fikrində deyiləm.

O, ayağa qalxdı, bununla görüşün başa çatdığını bildirdi. Qəzənfər də qalxdı, xudahafizləşdi və getmək istəyəndə Şahrux dedi:

—Şirvanşahı əmin edirəm ki, mən ona yalnız dostluq hissləri bəsləyirəm.

Qəzənfər Şirvana qayıdanda məlum oldu ki, artıq Qara Yusif Şəkiyə soxulmuş, Şəki hakimi Seyid Əhməd Qara Yusifin qarşısına çıxaraq ona qiymətli hədiyyələr təqdim etmişdir. Qara Yusifi Şirvana hücum etmək fikrindən daşındırmaq üçün Şirvanşah Məlik İzzəddini hədiyyələrlə onun yanına göndərdi. Lakin o, Qara Yusiflə görüşə bilmədi, belə ki, Qara Yusif təcili geri qayıtdı.

Şirvanşah Qara Yusifin Şirvanın bəzi yerlərini qarət etdikdən sonra geri qayıtmasına təəccübləndi və yanında oturmuş vəzirinə dedi:

—Qazı, onun Şirvana girməməsi, belə tələsik geri qayıtması səbəbsiz deyil.

—Şübhəyə yer yoxdur. Şeyx Təhmasib yəqin ki, bu günlərdə xəbər tutar.

Bu vaxt Şeyx Təhmasib içəri girdi. Şirvanşahla vəzir sual dolu nəzərlərini ona çevirdilər. Şeyx Təhmasib dedi:

—Bilirəm, sizi Qara Yusifin belə tələsik geri qayıtması maraqlandırır. Onun qayıtması səbəbsiz deyil. Bilirsiniz ki, üç il əvvəl Qara Yusif Ağqoyunlu qəbiləsinin başçısı Qara Osmanı məğlub etmişdi. İndi onun oğlu Qara Yuluk baş qaldırıb. Qara Yusifin geri qayıtmasının səbəbi də budur.

—Bu pis xəbər deyil, ancaq o qədər də ümidverici deyil. Şübhəsiz ki, Qara Yusif Qara Yuluku üstələyəcək, sonra yenə üzünü Şirvana çevirəcək.

Vəzirin sözlərini başı ilə təsdiq edən Şirvanşah dedi:

—Biz qazandığımız fasilədən istifadə edib, çarə axtarmalıyıq. Deyəsən mən belə bir çarəni tapmışam.

Qazı ilə Şeyx Təhmuras gözlərini Şirvanşahın ağzına dikdilər:

—Qara Yusiflə Sultan Əhməd müttəfiqlər. Əhməd padşah öz müttəfiqinin köməyinə möhtac idi. İndi o, Təbrizdə taxt-tacına sahib

olub. Şübhəsiz ki, indi o, Qara Yusifi Azərbaycanda görmək istəmir. İndi elə bir vəziyyət yaranıb ki, əslində bir məmləkətin iki padşahı var. Onlardan biri Azərbaycan taxtından salınmalıdır. Əhməd hazırda taxt-tacın sahibidir, Qara Yusif isə ona sahib olmağa çalışır. Hələ o, Əhmədə qarşı hər bə girişmir, əl-qolu açılan kimi bu işi edəcək. Biz bunu Əhmədə başa salmalı və onu Qara Yusifin əleyhinə qaldırmalıyıq. Əhməd Qara Yusifi üstələsə, o, Azərbaycan taxtının yeganə sahibi olar. Bununla Şirvan da təhlükədən qurtarar. Əhməd padşah gözünü Şirvana dikməz. Belə bir xülyaya düşsə də dişi batmaz. Əksinə, gələcəkdə biz yenə Azərbaycan məmləkətini birləşdirmək imkanını qazanarıq.

Hər şey düzəlibmiş kimi Qazı sevincək dedi:

—Çox gözəl fikirdir, padşahım. Əhməd padşahın yanına adam göndərmək gərəkdir. Əgər izn versən, bu qoca sinnimə baxmayaraq Təbrizə mən gedərdim.

Şirvanşah Qazının sözlərindən razı qaldığını bildirdi və dedi:

—Yox, sənin getməyin şübhə doğurar. Qara Yusifin adamlarının dörd gözü var, sənin Təbrizə getməyini ona xəbər verərlər, işlər korlana bilər. Mən kimi göndərmək barədə də fikirləşmişəm. Təbrizə Xəlilüllahla onun anası getsə, yaxşıdır. Belə şaiyə yaymaq olar ki, qızı atasının görüşünə gedir, özü ilə oğlunu da aparır ki, babası ilə görüşsün.

Şirvanşah üzünü Şah Təhmurasa çevirərək:

—Belə şayiəni, əlbət ki, sənin adamların yaymalıdırlar — dedi və yenə vəzirə tərəf dönüb davam etdi: Biz Əhməd padşaha Şirvanın geməyini də vəd etməliyik. Həqiqətən də Sultan Əhməd Qara Yusiflə hər bə girişsə, biz qoşun göndərerik.

Şirvanşahın təklifini divan da bəyəndi və Ahu xanımla Xəlilüllah Təbrizə yola düşdülər. Şirvanşah Xəlilüllaha babasına təqdim etmək üçün qiymətli hədiyyələr verdi. Onlar Təbrizə gələndə Sultan Əhməd ovda idi, ona görə də üç gün gözləməli oldular. Ovdan əli dolu, damağı

çağ qayıtmış Əhməd padşah qızı ilə nəvəsini görəndən sonra kefi daha da kökəldi. O, nəvəsi Xəlilullahı başdan-ayağa süzəndən sonra dedi:

—Gör mənim necə nəvəm var. Boy, buxun, pəhləvan. Fətəbarəkullah əhsənül xaliqin.

Əhməd padşah bu sözləri işlətməyi çox sevirdi. O, gözəl bir şey və yaxud adam gördükdə “fətəbarəkullah əhsənül xaliqin” deyər və təkrar edirdi ki, bu sözlər Məhəmməd əleyhissalamın sözləridir.

Əhməd padşah davam etdi:

—Gedin siz də dincəlin, mən də ovdan sonra yorğunam. Axşam nəvəmin şərəfinə bir eyş-işrət düzəldim ki, gəl görəsən.

Sultan Əhməd eşy-işrətdən sonra o qədər yoruldu ki, səhəri gün qızı ilə görüşə bilmədi. Yalnız o biri gün səhər yeməyindən sonra taxtına əyləşmiş padşah qızını çağırdı. Ahu xanım Xəlilullahla birgə gəldi. Əhməd padşah onlara oturmağa yer göstərəndən sonra dedi:

—Qoca atanın görüşünə gəlməkdə, həm də nəvəmi gətirməkdə yaxşı iş görmüsən. Ancaq, əlbəttə, gəlişindən məramın təkə bu deyil, de görək qayınatan nə istəyir?

—O heç nə istəmir, sənin təhlükəsizliyinin qayğısına qalmaq istəyir.

Əhməd padşah gülümsündü, yarızarafat, yarıstehza ilə dedi:

—İkimiz də qocalmışıq. Görünür mən ondan qocayam ki, mənə qayğı göstərir. yoxsa fikirləşir ki, mən də taxt-tacımı onun varisi oğlu Xəlilüllaha vəsiyyət edəcəyəm. Axı onun ən böyük məramı Azərbaycanı bütöv görməkdir.

Ahu xanım əsl mətləbdən kənara çıxmaq istəməsə də özünü saxlaya bilmədi:

—Pis məramdır məgər?

—Yox, niyə ki, bəlkə elə belə də oldu.

—Babam, mənim gəlişimin səbəbi başqadır, məramın sənə taxt tacını qorumaqdır. Sənə taxt-tacın da, özün də alov üstündə oturmusan, xəbərin yoxdur.

Əhməd padşah özünü yığışdırdı, onun qaşları çatıldı və:

—Nə olub məgər?

—Babam, sən oturmusan sarayda, başın eys-işrətlə, ovla qarışıqdır bilmirsən ki, yan-dövrəndə nələr baş verir.

—Qızım səhv edirsən, mənə baş verən hadisələr haqqında hər gün məlumat verirlər.

—Bəs Qara Yusif barədə?

—Onun barədə nə deyəcəklər ki, kişi qılıncını sıyırıb məndən ötrü vuruşur. Bilirsən ki, indi o Qara Yulukun üstünə gedib.

—Nə qayğıkeş adammış. Heç bir xeyri olmadan sənin üçün vuruşur, qan tökür.

—Biz Qurana and içmişik, qızım. And içmişik ki, bir-birimizlə yanaşı olacağıq, üz-üzə yox.

—Qurana and içmək sənin gözünü belə tutub?

—Küfr danışma qızım, Quran allah kəlamıdır.

—Babam, sən padşahsan, ancaq görmürsən ki, Qara Yusifin belə dəridən çıxmasının bircə səbəbi var. Bütün düşmənlərinin boğazını üzəndən sonra, səninkindən yapışsın.

—Qızım, Qara Yusif sözü bütöv adamdır, o əhd-peymanı pozmaz.

—Babam, mən öz borcumu yerinə yetirdim, özün fikirləş, tarixi vərəqlə, gör elə bir padşah tapa bilərmisən ki, başqa bir padşahdan ötrü qan töksün.

Sultan Əhməd dərin fikrə getdi. Bir müddət nə o, nə də Ahu xanım danışmadı. Nəhayət, Əhməd padşah dilləndi;

—Qızım, qoy bir yaxın adamlarımla məsləhətləşim, götür- qoy eləyim. Bir fikrə gələndə səni çağıraram.

Ahu xanım etiraz etmədi. Sultan Əhməd də qızını çox gözlətmədi. Səhəri gün onu öz yanına çağırıldı:

—Qızım, sənin dediklərin ağlabatandır. Məsləhətçilərım yadıma bəzi şeyləri də saldılar. Görünür Qara Yusiflə toqquşmalı olacağam. İndi

onun başı Qara Yulukla hərbə qarışıqdır. Ona qəflətən arxadan zərbə vurmaq olar. Ancaq mənim qoşunum kifayət qədər deyil ki, Qara Yusifi üstələyə biləm, gərək Şirvana tez qayıdasan və Şirvanşaha deyəsən ki, mənə qoşunla kömək etsin.

—Şirvanşah məni vəkil edib deyəm ki, o sənə kömək göstərmək üçün on min qoşun göndərəcək.

—Bu oldu lap yaxşı. Sünük knyazı Smbat da mənə kömək etməyi **boynuna** götürdü. Dünən sizdən sonra onunla da görüşmüşəm.

—Babam, onda izn ver biz çaparaq qayıdaq. Vaxt itirmək olmaz, hər saatın bir hökmü var

Ahu xanım öz səfərini müvəffəqiyyətlə başa çatdırıb Şirvana qayıtdı. Şeyx İbrahim onu tərifləyərək dedi:

—Şirvanın tarixini öyrənən gələcək nəsillər, sənin Şirvanşahın şahlığına göstərdiyin xidməti şübhəsiz ki, minnətdarlıq hissi ilə yad edəcəklər.

Ahu xanım düşmüş fürsətdən istifadə edərək, oğlu Xəlilullahın varislik məsələsini ortaya atmağı lazım bildi və dedi:

—Babam Xəlilullahı çox xoşladı, onu Şirvan şahlığının varisi adlandırdı.

—O bilmir ki, mənim Xəlilullahdan böyük oğlum var?

—Niyə bilmir ki, bilir. Görünür Xəlilullahı Şirvanşah görmək istəyir. Onun varisi yox kimidir, Xəlilullahın ona da varis ola biləcəyini ağzından qaçırdı.

Şirvanşah arvadına cavab vermədi. Onun qəlbində yenə Kəyumərsə qarşı şübhə hissləri baş qaldırdı. O, Kəyumərsi imtahanından keçirmək üçün Əhməd padşaha kömək göstərməkdən ötrü göndərilən qoşunlara onu başçı qoymağı qət etdi. Tezliklə, on min nəfərlik qoşun Şirvanı tərk etdi.

Əhməd padşah sirrini qoruyub saxlaya bilmədi və Qara Yusif Təbrizdə baş verən hadisələrdən xəbər tutaraq Şirvanşahın qoşunları

yetişənə qədər Sultan Əhmədi yaxalamaq üçün təcili Azərbaycana qayıtdı. Qoşunlar gecə-gündüz yol gedirdilər. Qara Y usifin oğlanlarından biri:

—Atam, qoşun yeriyə bilmir, belə yorğun qoşunla sən nə edə biləcəksən? —deyə soruşduqda, Qara Yusif cavabında dedi:

—İnsan gündə beş-altı saat yatsa bəsidir. Mən onlara yatmaqdan ötrü gündə dörd saat verirəm. İndi hər saat məsələni həll eləyə bilər. Biz tez, lap tez Təbrizə çatmalıyıq. Təbriz yaxınlığında bir gün dincələndən sonra, qoşunlar əvvəlki qüvvəni toplayacaqlar. Biz indi nə qədər çox vaxt qazansaq o qədər yaxşıdır. Əhmədi, Şirvan qoşunları gələndə qədər əzişdirmək gərəkdir. Sonra təklidə qalan Şirvan qoşunlarının öhdəsindən gəlmək çətin olmayacaq.

1410-cu il avqustun 29-da Qara Yusifin qoşunları Təbriz qaxınlığında Şənbə Qazani adlı yerdə dayandı. Səhəri gün Qara Yusif qoşunlarını hücumu aparmadan qabaq ona xəbər verdilər ki, Əhməd padşahın elçiləri gəlmişdir. Qara Yusif elçiləri qəbul etməyərək dedi:

—Görünür Əhməd bu dəfə də məni aldatmaq fikrinə düşüb. Qurana and içməsinə baxmayaraq mənim üzərimə ayaq açmaq istəyən adamın elçilərilə danışmaq istəmirəm. Mən istərdim ki, onun özü ilə hər b meydanında danışıq.

Əslində Qara Yusifin Əhməd padşahın elçisini qəbul etməməkdə məramı başqa idi. O görürdü ki, Şirvan qoşunları gəlib çıxmayıb, Əhməd padşahı asanlıqla məğlubiyyətə uğradacaq və Azərbaycan taxtına sahib olmaq kimi çoxdankı arzusuna çatacaqdır.

Sultan Əhmədin qoşunları Qara Yusifin qoşunları ilə üz-üzə dayandı. Yaşının keçməsinə baxmayaraq qoşunların önündə Sultan Əhməd özü dayanmışdı. Atlı qoşunlar əvvəl yavaş- yavaş, sonra isə sürətlə bağırtı qopararaq bir-birinin üstünə cumdular. İlk zərbələrdən sonra məlum oldu ki, Qara Yusifin qoşunları Əhməd padşahın qoşunlarına üstün gəlir. Bunu hiss edən Əhməd padşah geri çəkilmək və aradan çıxmaq istədi. O

bir qədər aralanmışdı ki, Qara Yusifin əsgərlərindən biri onu haqlayaraq atdan salıb dedi:

—Hara qaçırsan, qoca köpək, igid də döyüş meydanından qaçar? Hələ bir bunun geyiminə bax, elə bil padşahdır, üst-başı zərdir, qızıldır. Soyun, itin biri, yəqin ki, sən də bir başqasını soyundurmusan. Sirsifətindən görünür ki, bu paltarlar sənin deyil.

Əhməd padşah üst paltarını soyuna-soyuna qəlbində sevinirdi ki, Qara Yusifin əsgəri onu tanımayıb. O. papağını və paltarları əsgərə uzatdı. Əsgər onları alandan sonra qışqırdı:

—Qılınıc da, xəncəri də ver.

Sultan Əhməd onları da verdi. Əsgər xəncəri gözdən keçirdi və dedi:

—Qoca bu xəncər neçəyə gedər?

—Nə bilim, ay bala, mən də sən kimi bir başqasını soymuşam.

—Gör o yazıq nə qədər əfəl olub ki, sən kimi ölünün birinin öhdəsindən gəlməyib.

Əsgər qılınıc da gözdən keçirdi, onu da, xəncəri də belinə bağlayıb yola düşmək istəyirdi ki, geri döndü və dedi:

—Ax, qoca kaftar, bəs məstlərini niyə çıxarmırsan?

Əhməd padşah məstlərini də çıxarıb əsgərə verdi. Əsgər özünün cırıq məstlərini çıxarıb tulladı. Sultan Əhmədin məstlərini geydi. Onun atına minərək, öz atını da ardınca çəkərək getdi. Böyük bir məmləkətin padşahı Sultan Əhməd alt paltarda, ayaqyalın yaxında olan kəndə tərəf qaçdı. O, kəndin kənarında kəhriz arxını görüb, gecə düşən kimi orada gizlənməyi qət etdi.

Əhməd padşah, yarımçılpaq, ayaqyalın Kəhriz arxında suyun içində olmasına baxmayaraq, üşümürdü, hava çox isti idi. O, çömbəlib gizlənməyə məcbur olduğundan, qıçları yorulmuşdu, oturmaq istəyirdi. Ətrafa göz gəzdirib iri daş axtarmağa başladı ki, onu arxın bir kənarına qoyub otursun, ancaq yaxınlıqda daş yox idi. Arxın yaxınlığındakı həyətdə tut ağacının altında iri bir kötük vardı. O, kötüyü götürüb arxa

gətirmək istədi, lakin ev sahiblərinin onu görəcəyindən ehtiyat edərək, fikrindən daşındı.

Günorta vaxtı, nahara gəlmiş başmaqçı kəhrizə yaxınlaşaraq əl-üzünü yumaq, sərinləmək istədi. Sultan Əhməd başmaqçını görüb, arxda, suyun içində uzandı ki, başmaqçı onu görməsin. Başmaqçının əl-üzünü yuduğu kəhrizlə Əhməd padşahın gizləndiyi arxın arasında iyirmi-iyirmi beş addım məsafə var idi. Yuyunub əl-üzünü məhrəba ilə silə-silə evə tərəf addımlayan başmaqçının nəzərini alt paltarda arxın içində uzanan adam cəlb etdi. O duruxdu. Adam tərpənmirdi, başmaqçıya elə gəldi ki, kimisə öldürüb, arxa atıblar. O, Əhməd padşaha yaxınlaşdı, əyilib onun köynəyindən tutub dartdı. Ortayaşlı, bədəncə sağlam başmaqçı onu asanlıqla qaldırdı. Əhməd padşah ayağa qalxmalı oldu. Onun sifəti, saqqalı yaş idi. Su damlları süzülərək, yaş köynəyinə tökülürdü. Başmaqçı ona baxır və fikirləşirdi:

—Bu qoca, niyə arxda gizlənib, məramı nədir?

Nəhayət, o dilləndi:

—Arxda niyə gizlənmişən, qoca?

Əhməd padşah cavab vermədi. Başmaqçının şübhəsi daha da artdı, onu oğru zənn edərək dedi:

—Bu qoca sinnində günün künorta çağı oğurluğa gəlməyə utanmırsanmı, qoca? Heç olmasa ağarmış saqqalına hörmət eləyəydin.

Sultan Əhməd ayaq üstə dayanmış, bürkülü hava olmasına baxmayaraq uçunurdu. O dilləndi:

—Mən oğru deyiləm, allaha and olsun?

—Bəs niyə gizlənmişən?

Sultan Əhməd xeyli duruxandan sonra dedi:

—Bu yaxınlıqda qabağıma Qara Yusifin bir əsgəri çıxdı, məni əylədi, soyundurub getdi. Arxa girdim ki, qaranlıq düşənə kimi gözləyim.

Üst-başını köstərərək davam etdi:

—Belə yarımçılpaq halda gündüz camaatın arasına çıxma bilməzdim ki.

—Haralısan, qoca, bizim kəndin adamı deyilsən.

—Təbrizliyəm.

—Bəs burada nə gəzirsən?

Əhməd padşah söz tapmadı. Bir qədər fikirləşib dedi:

—Tanışımın yanına getmək istəyirdim.

—Tanışın kimdir?

Sultan Əhməd, əlbəttə, bu kənddə heç kimi tanımırdı, ona görə də başmaqçının sualını cavabsız qoydu, dinmədi. Başmaqçı soruşdu:

—Dinmirsən, başını aşağı dikirsən, gözlərimə baxmaqdan qorxursan. Çıx arxdan, gedərik kətxudanın yanına o ayırd eləyər.

Sultan Əhməd yenə dinmədi, arxdan da çıxmadı. Başmaqçı səsini ucaldaraq:

—Eşitmirsən? Arxdan çıx deyirəm sənə. Əhməd padşah arxdan çıxax-çıxax dedi:

—Çıx deyirsən, çıxım, ancaq məni kətxudanın yanına aparma.

—Bəs neynəyim?

—Burax çıxım, gedim.

—Yox, buraxa bilmərəm, gedək.

—Aparma məni, sənə nə istəsən verərəm.

Başmaqçı güldü:

—Nəyin var ki, nə verəsən?

—Üst-başına baxma, səni dünya malına qəni eləyərəm. Başmaqçı yenə güldü:

—Kişi, görünür ağıldan da kasıbsan. Məni dünya malına qəni edəndin, niyə oğurluq həvəsinə düşmüşsən.

—Dedim ki, mən oğru deyiləm.

—Yaxşı, tutaq ki, lap padşahsan, düş qabağıma.

—Mən həqiqətən də padşaham.

Başmaqçı o qədər bərkdən şaqqanaq çəkdi ki, arvadı evdən çıxıb dedi:

—Kişi, nə olub ki, şaqqanaq çəkirsən.

Başmaqçı əvvəl arvadına tərəf döndü, sonra Sultan Əhmədi göstərərək dedi:

—Bu qoca arxda gizlənmişdi, deyirəm səni kətxudanın yanına aparacağam, mənə var-dövlət təklif edir, özü də deyir ki, padşaham.

Əhməd padşah gördü ki, iş-işdən keçib, həqiqəti deməlidir:

—Mən doğrudan da padşaham, Sultan Əhmədəm. Bilmirsən ki, bu yaxınlıqda mənim qoşunlarım Qara Yusifin qoşunları ilə üz-üzə gəlib. Mənim qoşunum basıldı. Qara Yusifin əsgərlərindən biri məni soyundurdu. Kim olduğumu bilmədi, yoxsa buraxmazdı. t

Başmaqçının görkəmi ciddiləşdi. Əhməd padşah davam etdi:

—Məni gizlət, axşam qaranlığı düşən kimi gedək Bağdada, səni ən varlı adam eləyərəm, İraqdakı Yakuiyə mahalını sənə sürqal verərəm.

Başmaqçı dinmədi. Onların söhbətini dinləyən arvadı başmaqçıya dedi:

—Kişi, bir evə gəl!

Başmaqçı Əhməd padşaha:

—Keç, tut ağacının altındakı kötüyün üstündə otur, indicə gəlirəm — deyərək evə girdi.

Arvad dedi:

—Kişi, sən inanırsan ki, o padşahdır?

—İnanıram, onun sifətinə diqqətlə baxsan, görərsən ki, səfil deyil. Baxışları lap padşah baxışıdır.

—Baxış baxışdı da, nə fərqi. Bir də sən padşah görmüsən ki, baxışını tanıyasan?

Görməsəm də mənə elə gəlir.

—Əgər o doğrudan da Əhməd padşahdırsa, onu aparıb Qara Yusifə vermək gərəkdir. O, camaatın başına min oyun açıb, qoy cəzasını alsın.

—Sən nə danışırsan, arvad. O mənə sürqal təklif edir, biz xan kimi yaşayırıq.

—Tamahını bas, kişi. Adamın başına nə gəlsə, tamahının ucbatından gələr. Əvvələn, nə bilirsən ki, Bağdada çatan kimi, sənə sürqal vermək əvəzinə başını kötük üstünə qoydurmayacaq. İkincisi, əgər onunla gedəndə, Qara Yusifin adamları sizi tutsalar, hər ikinizin başını bədənindən ayıracaqlar. Özü də birinci sənə başını. İt itin ayağını basmaz deyərlər, bəlkə Qara Yusif onu heç öldürmədi, ancaq sənə rahm eləməz. Az aşımız, ağrımız başımız, apar onu Qara Yusifə ver. Ən yaxşısı budur.

Başmaqçı fikrə getdi və dedi:

—Düz deyirsən arvad, bizimki, padşahlarla tutmaz, onu indi birbaşa Təbrizə, Qara Yusifin yanına apararam. Yəqin ki, mənə ənam verər.

—Dedim, tamahını bas. Heç nə lazım deyil.

Başmaqçı evdən çıxdı və özü ilə gətirdiyi nazik əbanı Əhməd padşaha uzadaraq dedi:

—Sal bunu çiyninə. Gedək.

—Hara?

—Haraya desəm oraya.

Sultan Əhməd dinmədi, başmaqçının yanına düşərək addımlamağa başladı. Onlar kənddən çıxandan sonra Təbrizə tərəf irəlilədiklərini görəndə Sultan Əhməd başmaqçıya yalvarmağa başladı:

—Səni and verirəm bir olan allaha, mənə Qara Yusifin əlinə vermə.

—Yaxşı, səni Qara Yusifə vermərəm, onsuz da mənə saraya buraxmazlar. Sarayın girəcəyində bir adam tapılar.

—Nə fərqi oldu ki, gəl sən mənə saraya apar, xeyir görərsən.

Beş nəfər əsgərlə bir yüzbaşının yaxınlaşması Sultan Əhmədin sözünü ağzında qoydu. O susaraq başını aşağı dikdi, yüzbaşı başmaqçıya yaxınlaşaraq soruşdu:

—Sən kimsən?

—Kənddənəm, ağa, başmaqçıyam.

—Bəs o kimdir? — deyərək Əhməd padşahı göstərdi.

Əhməd padşah yalvarıcı nəzərlərlə başmaqçıya baxdı. Başmaqçının ona yazığı gəldi. Birdən onun xəyalında Sultan Əhmədin əzazillikləri baş qaldırdı, qəlbi nifrətlə doldu və dedi:

—Əhməd padşahdır.

Yüzbaşı əsəbiləşdi:

—Mən səndən soruşuram, səninlə zarafatım yoxdur.

—Mən düzünü deyirəm.

—A kişi onu axtarmaqdan əldən-ayaqdan düşmüşük.

Yüzbaşı Əhməd padşahın üst-başını bir də nəzərdən keçirib dedi:

—Bura bax, düzünü deyirsən?

Başmaqçı:

—Lap düzünü — deyərək, onu necə ələ keçirməsi, Əhməd padşahın sözlərini yüzbaşıya danışdı.

Yüzbaşı sevincək halda:

—Dalımca gəlin — dedi.

Yüzbaşı, onun ardınca başmaqçı ilə Sultan Əhməd, onların avdınca isə əsgərlər irəliləyirdi. Saraya yaxınlaşandan sonra yüzbaşı:

—Burada gözləyin, indicə gəlirəm — deyərək, qapının ardında görünməz oldu və sallaq bıqlı, qarnı irəli çıxmış olduqca kök bir kişi ilə qayıtdı. Davranışından və geyimindən görünürdü ki, sarayda vacib adamdır. O, Sultan Əhmədi görən kimi tanıdı:

—Özudür ki, var, çəkin onu içəri, Yusif padşah köhnə dostunu görüb şadlanacaq.

Yüzbaşı Sultan Əhmədin qolundan tutub qapıdan içəri saldı. Onlar başmaqçının gözündən itdilər. O, xeyli dayanıb gözlədi və heç kimin ona əhəmiyyət vermədiyini görərək çıxıb getdi.

Qara Yusif Sultan Əhmədi gülər üzlə qarşıladı və dedi:

—Bu nə halətdir, Əhməd padşah, səni kim bu günə salıb?

Sultan Əhməd dinmədi. Qara Yusif yanındakılardan birinə müraciətlə:

—Padşahı padşah yanına belə səfil sifətində gətirməzlər, aparın onu şahənə geyindirin.

Qara Yusifin bu sözləri Əhməd padşahın qəlbində ümid qığılıcımı yandırdı. O geyinib qayıdandan sonra Qara Yusifin qarşısında diz çökdü və:

—Bir qələtdir eləmişəm, hökmdar, keç günahımdan.

—Günahın o qədər böyükdür ki, keçmək müşgüldür. Səninlə əhd-peyman etdik, müqəddəs qurana and içdik. Sən andını pozmusan, allah kəlamları yazılmış qurana tapdamısan. Bunun bir cəzası var, səni edam etdirmək, sonra isə xaça bağlamaq. Qurana andı pozan müsəlman deyil, kafirdir. Bilirsən ki, kafirlərin qəbri üstünə xaç sancırlar.

Sultan Əhməd dinmədi, başını yerə dikdi. Onun taxtında əyləşmiş Qara Yusif yerini rahatlayırmış kimi sağa-sola tərpendi və dedi:

—Yaxşı, burnunu sallama, keç yanımda otur. Sultan Əhməd taxtın yanında salınmış, çox vaxt vəzirinin əyləşdiyi döşəyin üstündə oturdu. Qara Yusif ona yuxarıdan- aşağıya baxaraq dedi:

—Əhməd əhd-peymanı sən pozmusan, özündən küs, sən bu gündən padşah deyilsən. İndi mirzəni çağıracağam, ona tapşıracağam ki, sənin adından fərman yazsın ki, taxt-tacından öz xoşunla əl çəkirsən. O fərmanı imzalarsan səni öldürməyəcəyəm. Ömrünün axırına kimi eys-işrətlə yaşayacaqsan. İmzalamasan, səni məcbur edəcəyəm, dərini soyduracağam, məcbur olub imzalayacaqsan. Ancaq ondan sonra yaşamayacaqsan, səni edam etdirəcəyəm, özünü də xaça bağladacağam, get fikirləş, sabah mənə cavab verərsən.

Sultan Əhməd susurdu, lakin onun daxili təlatümə gəlmişdi. O qalxıb Qara Yusifə ağzından çıxanı demək istədi, ancaq qorxu onu susdurdu. O, sabaha qədər gözləməyi qət etdi, fikirləşdi ki, axşamın xeyirindən, sabahın şəri yaxşıdır. Əhməd padşah yerindən durub qapıya tərəf döndü və dedi:

—Yaxşı, sabah danışarıq.

—Danışmaq barədə söhbət ola bilməz. Fərmanı imzalamalısan, vəssalam.

Sultan Əhməd dinməz çıxdı, birbaşa yatağa getdi. Gecə yarısı iki nəfər onun sinəsində oturdu. O, yuxudan ayıldı, qaranlıqda bir şey görməyərək qışqırdı:

—Kimsiniz, nə istəyirsiniz?

Üçüncü nəfər şam yandırdı. Sinəsində oturanlardan biri bir kağız çıxarıb ona uzatdı:

—Ölmək istəmirsənsə, bunu imzala.

—Biz Yusif padşahla danışdıq ki, sabah imzalaram.

—İndi lazımdır.

—İmzalamıram.

Həmin adam yanındakına nəsə dedi. O, bıçağı Sultan Əhmədin boğazına dirədi. Onun çənəsinin altı kəsildi, qan axmağa başladı. O dedi:

—İmzala, yoxsa sənin dərinə hissə-hissə soyub duza basacağam.

Əhməd padşah gördü ki, ayrı əlac yoxdur. Yaşamaq eşqi onu fərmanı imzalamaya məcbur etdi. O, imza atandan sonra dedi:

—Gedin, yatmaq istəyirəm.

—İndi elə yatacaqsan ki, heç vaxt ayılmayacaqsan — deyən onlardan biri onun boğazından yapışıb gücü gəldikcə basdı. Sultan Əhməd çapaladı, gücdən düşdü, xırıldamağa başladı və susdu.

Qara Yusif dediyini elədi. O, Sultan Əhmədin meyidini xaça bağlatdırdı.

QARA YUSİF

Kəyumərs on min nəfərlik qoşunla Təbrizə tələsirdi.

O, artıq bilirdi ki, Qara Yusif Sultan Əhmədin məqsədini başa düşərək tələsik Təbrizə gəlir. Kəyumərs Şirvanla Təbriz, həmçinin Qara Yulukun qoşunları ilə Təbriz arasındakı məsafələri bir-birilə tutaşdıraraq, yəqin etmişdi ki, Qara Yusifdən iki gün qabaq Təbrizə çatacaqdır. O, xəyalına da gətirmirdi ki, Qara Yusif gecəni gündüzə qataraq irəliləyir.

Kəyumərs Təbrizin bir ağaclığına çatanda artıq qaranlıq düşmüşdü. O, həmin yerdə gecələyərək, səhər tezdən Təbrizə girməyi qət etdi və düşərgə saldı. Kəyumərsin Təbrizə tərəf irəliləməsindən xəbərdar olan Qara Yusif, onun hər addımını izləyirdi. Sultan Əhmədi boğdurduğunun səhəri günü ona xəbər verdilər ki, Kəyumərs Təbrizə yaxınlaşır. Qara Yusif, Təbrizdə möhkəm müdafiə mövqeyi tutdu və axşama qədər gözlədi. Kəyumərsin gəlib çıxmadığını görən Qara Yusif irəliyə kəşfiyyatçılar göndərdi və gecə ikən onun düşərgəsinə mühasirəyə aldı. Dan yeri sökülər-sökülməz Qara Yusif Kəyumərsin düşərgəsinə qəflətən hücum etdi və qısa müddət ərzində onun qoşunlarını üstələdi. Kəyumərs əsir düşdü. Qara Yusif onu Ərcis talasına saldırdı.

Qara Yusifin Sultan Əhmədi məğlub etməsi, onu boğdurması, Kəyumərsin ordudahına qəfildən hücum edib, onu əsir alması və zindana saldırması xəbərini, həmin hadisələrin baş verməsindən üç gün sonra, bir-birinin ardınca Şeyx Təhmurasa çatdırdılar. Şeyx Təhmuras öz növbəsində bu xəbərləri Şirvanşaha çatdırdı. Şeyx Təhmuras sonuncu xəbəri Şirvanşaha verməyə gələndə Qazı Mövlanə Zəhirəddini, Şeyx Bəhlulu, Əmir Huşəngi, həmçinin Şeyx İbrahimin oğlanları Qəzənfərlə Xəlilullahı onun yanında gördü. Şeyx Təhmurasın Kəyumərsin əsir alınması barədə verdiyi xəbər Şirvanşahın onsuz da pis olan əhval-ruhiyyəsini lap korladı.

—Biz mütləq Kəyumərsi qurtarmalıyıq.

—Necə — deyə Qazı Mövlanə Zəhirəddin soruşdu.

—Məlum məsələdir necə. Güclə olmaz. Bircə yolumuz var, Qara Yusifə çoxlu can bahası təklif etmək.

Şirvanşahın göstərişilə Təbrizə nümayəndə yola düşdü, lakin o, əliboş qayıtdı. Qara Yusif Kəyumərsi heç bir hədiyyəyə dəyişmək istəməmişdi.

Qaraqoyunlular dövlətinin Şirvanla münasibətləri get-gedə kəskinləşirdi. Qara Yusif Şirvanşahdan tabe olmağı tələb edirdi, Şirvanşah isə bu barədə eşitmək belə istəmirdi. Qara Yusifin Kəyumərsi əsirlikdə saxlamasında məqsədi də, ondan Şirvanı özündən asılı vəziyyətə salmaq üçün istifadə etmək idi.

Kəyumərs artıq üç aya yaxın idi ki, əsirdi. Ona qalada pis baxmırdılar, son günlərdə isə Kəyumərs ona olan hörmətə təəccüb etməyə başlamışdı. Qara Yusifin çağırışı və onunla söhbət təəccübünə son qoydu.

Kəyumərs Qara Yusifin yanına gələndə onu tək gördü. O, taxtda əyləşmiş, dirsəyini dizinin üstünə qoyub çənəsini əlinə söykəmişdi. O, Kəyumərsin içəri girməsini görmürmüş kimi, başını qaldırmadı. Kəyumərs onun bir neçə addımlığında dayandı. Qara Yusif vəziyyətini dəyişmədən:

—Otur — dedi və əlini çənəsindən götürərək, sol yanında ona yer göstərdi. Kəyumərs oturdu. Qara Yusif dedi:

—Şirvanşah səni buraxmağımı rica etdi, çoxlu can bahası təklif elədi. Mən razı olmadım.

Kəyumərs dinmədi. Qara Yusif davam etdi:

—O sənin özün ağırlıqda qızıl verməyə razı idi. Görünür Şirvanşah səni çox istəyir.

Kəyumərs yenə dinmədi.

—De görüm sənin öz arzun nədir? Şirvana qayıtmaq, yoxsa mənim yanımda qalmaq. Mən səni əyalətlərimdən birinin əmiri eləyəyəm.

Kəyumərs bu dəfə cavab verdi:

—Mən Şirvana qayıtmaq istərdim.

—Mən elə bu cavabı gözləyirdim. Əlbəttə Şirvana qayıtmaq istəyirsən. Axı sən Şirvan taxt-tacının vəliəhdisən.

—Babam, hələ özünə vəliəhd təyin eləməyib.

—Aydın məsələdir ki, vəliəhd sən olacaqsan. Şirvanşahın yeddi oğlundan ən böyüyü sənsən.

Kəyumərs dinmədi. Qara Yusif dedi:

—Dinmirsən?! Ona görə dinmirsən ki, bilmirsən. Amma mən bilirəm. Bilirəm ki, Şirvanşah Sultan Əhmədin nəvəsini, onun qızı Ahu xanımın oğlu Xəlilullahı vəliəhd eləmək istəyir. Ondan böyük üç qardaşsınız. Səndən başqa Qəzənfər və Əsədullah da ondan böyükdürlər, ancaq atan Xəlilullahın üstündə dayanmaq fikrindədir. Sən buna necə baxırsan?

Kəyumərs bir qədər fikirləşdikdən sonra dedi:

—Mən necə baxacağam ki, hökmdar babamdır. Onun fərmanına əməl eləmək borcumuzdur.

—Bəs sənin haqqın necə olsun, böyük oğul olmaq haqqın?

Qara Yusif Kəyumərsi dustaqda saxladığı müddətdə onun barəsində xeyli məlumat toplamışdı. O bilirdi ki, Kəyumərsin gözləri atasının taxt-tacındadır. Doğrudur, o, atasına sadıqdır. Onun ölümünü arzulamır, ancaq vəliəhdlik haqqını da itirmək istəmir. Kəyumərsin əhvalında əmələ gəlmiş dəyişiklikliyi görəndə Qara Yusif sözlərinin hədəfə dəydiyini yəqin edib, hücumu keçdi:

—Deyim ki, cahılsan, bu o qədər də düzgün olmazdı. Sən artıq yaşa dolmusan, əqli-kamilsən. Əqli-kamil Şahzadənin, haqqının tapdanmasını belə soyuqqanlıqla qarşılamasını birinci dəfədir görürəm.

Kəyumərs qızgınlıqla:

—Mən neynəyə bilərəm ki? — dedi.

Kəyumərsin get-gedə müvazinətini itirdiyini görəndə Qara Yusif məmnun halda saqqalını sığalladı, taxtında qurcalandı və dedi:

—Sən istəsən çox şey eləyə bilərsən. Elə eləyərsən ki, atan Şirvanşah səni vəliəhd eləməyə məcbur olar.

—Mən istərdim ki, vəliəhd olum, bu məndən asılı deyil.

—Səndən asılıdır, istəsən bu işdə sənə kömək eləyən tapılar.

—O kimdir?

—Mən.

—Sən?

—Hə, mən. Mən sənə kömək eləyə bilərəm.

—Necə? Babam səni eşitmək istəməz. Axı səninlə onun münasibətləri pisdir.

—Yaxşı qulaq as. Mən səni buraxacağam. Sən gərək Şirvanda hakimiyyəti ələ alasan. Mən sənə köməyə gələcəyəm. Sən Şirvanın şahı olacaqsan, ancaq Qaraqoyunlu xanədanına tabe olmaq şərtilə.

Kəyumərs qorxdu:

—Yox, mən belə şeyi edə bilmərəm, atama əl qaldırmaram.

Qara Yusif əsəbi halda:

—Özünü uşaq kimi aparma, sən Şahzadəsən, sabah, yaxud o biri gün Şirvanşah olacaqsan. Ancaq dovşan kimi qorxaqsan.

Kəyumərs həyəcanla:

—Mən qorxmuram, qorxmuram, mən qorxaq deyiləm. Döyüş meydanında sənin özünlə, istədiyin hər hansı pəhləvanla üzləşməyə hazırım. Onda görərsən ki, mən qorxaq deyiləm — dedi.

—Nə olsun ki, qolların güclüdür, amma ürəyin sərçə ürəyidir.

Kəyumərs yerindən sıçradı, əlini adəti üzrə belinə atdı, ancaq əli boşa getdi, unutmuşdu ki, onu əsir alanda xəncərini açıblar, onun əlləri yanına düşdü.

Qara Yusif tam sakit halda:

—Otur, otur aşağı.

Kəyumərs yerində əyləşdi. Qara Yusif xeyli dinmədi, sonra taxtından düşdü, əllərini qurşağına keçirərək otaqda var-gəl etdi və Kəyumərsin qarşısında dayandı:

—Söhbəti qürtardıq. Gedə bilərsən, ya mən dediyimi eləməlisən, ya da ölməlisən. Get fikirləş, üç gün fikirləş, ikisindən birini seç. Məni aldatmaq fikrinə düşmə, əllərim uzundur. səni öz evindən çıxara bilərəm.

Kəyumərs dinmədi, yerindən qalxdı, otağı tərk etdi.

Qara Yusif üç gündən sonra Kəyumərsi çağırırdı. Bu dəfə onun yanında ayaq üstə nəhəng bir adam dayanmışdı. Qara Yusif soruşdu:

—Fikirləşdin, nə fikrə gəldin?

Kəyumərs dinmədi.

—Cavab ver. Mən deyənlə razısanmı. “Hə” desən, bax bu yanımda dayanan cəllad bu otaqdan tək çıxacaq, “Yox” desən, səninlə bahəm çıxacaq, başını kəsib mənə gətirəcək, mən də atana göndərəcəyəm.

Kəyumərs yenə dinmədi.

—Sən mən deyənə bax, onsuz da Şirvan mənim qarşımda dayana bilməz, lap bu yaxınlarda Şirvanı tutub viranəyə çevirəcəyəm.

Kəyumərs yenə dinmədi. Qara Yusif əsəbi halda bağırdı:

—Cəllad apar bunu.

Cəllad Kəyumərsə yaxınlaşaraq onun qolundan tutdu və qapıya tərəf çəkdi. Kəyumərs bir neçə addım atdı, Qara Yusif onun addımlarını diqqətlə izləyirdi. Qapıdan çıxanda Kəyumərs dartındı, cəlladın əlindən çıxdı və Qara Yusifə tərəf qaçdı. Onun qarşısında diz çökdü:

—Padşahım, məni ölümə göndər, ancaq mən sən deyəni eləyə bilmərəm.

Qara Yusif istehza ilə gülümsündü və dedi

—Bəs mən səni hara göndərirəm?

—Belə şərəfsiz ölümü istəmirəm.

—Ya bişərəf ölüm, ya da ki, dediklərimə əməl eləmək, üçüncü yol yoxdur.

Kəyumərs ayağa durdu. Qara Yusif gözlərini ona zillədi. Kəyumərs zəif səslə dedi:

—Yaxşı sən deyən olsun, ancaq məni tələsdirməyəsən. Razı ol, qoy babam rəhmətə gedənə qədər gözləyək, ondan sonra köməyinlə Şirvan taxtını tutaram və sənə xərac verərəm.

Qara Yusif fikirləşəndən sonra dedi:

—Razıyam, ancaq bir şərtlə. Şirvanşaha namə yazacağam ki, xərac versin. Naməni sən aparacaqsan. Atanı sən də yumşaltmağa çalışmalısan.

O öz sözündən dönən deyil.

—Bunu mən də bilirəm. Sən mənim gücümü-qüdrətimi ona təsvir elə, razı salmağa çalış.

—O sənin gücünü, qüdrətini də pis bilmir.

—Yaxşı, söz güləşdirmə, get yola hazırlaş.

Kəyumərs Şirvana qayıdan kimi Şirvanşah Şeyx Bəhlulu, vəziri Şeyx Təhmurası. oğlanlarını və Əmir Huşəngi yanına çağırdı, sonra isə Kəyumərsi dəvət etdi. Böyük can bahası verməsinə baxmayaraq Qara Yusifin Kəyumərsi azad etmədiyi halda, onu birdən-birə heç bir şey tələb etmədən buraxması Şirvanşahda təşviş doğurdu, keçmiş şübhələri baş qaldırdı. Ona görə də oğlu ilə təklikdə görüşmək istəmədi.

Kəyumərs içəri girib salam verdi. Şirvanşah dedi:

—Oğul, danış görək necə gəldin?

Kəyumərs əlini cibinə atıb, Qara Yusifin naməsini çıxarıb atasına uzatdı və dedi:

—Yusif padşah sənə namə göndərib.

Şirvanşah naməni almayıb dedi:

—Oxu görək nə yazıb?

Kəyumərs naməni atasına uzatmış halda donub qaldı, hamını gözdən keçirdi. O, özünü itirdi. Şirvanşah:

—Nə durmusan, oxusana — deyəndə o diksindi, özünü ələ almağa çalışaraq, məktubun möhrünü qırıb, oxumağa başladı:

«Şirvan Sultanı Əmir Şeyx İbrahim Həzrətlərinə. Böyük allahın iradəsilə Azərbaycan taxtında əyləşmək, Azərbaycanla bəhəm İran, İraq, Kürdüstan və başqa məmləkətlərə padşahlıq etmək şərəfinə nail olmuşam. Qaraqoyunlular xanədanınınin hüduqları Qaf dağına qədər uzanır. Bu möhtəşəm dağın ətəyindəki Şəki, Gürcüstan özləri xərac verməyə razı olacaqlar. Əmin oluram ki, sənə oğul deməyimə etiraz etməyəcəksən və xəzinəyə hər il xərac göndərəcəksən.

Əks təqdirdə... bunları sənə fərzəndin danışar.

Qaraqoyunlular xanədanınınin padşahı

Sultan Qara Yusif

29 rəcəb 814-cü il”.

Kəyumərs məktubu oxuyub qurtardıqdan sonra atasına baxdı. Onun heç vaxt görmədiyi zəhmli nəzərləri ilə rastlaşaraq yenə özünü itirdi. Şirvanşah əsəbini boğaraq sakit dedi:

—Danış, Qara Yusif yazır ki, ardını sən danışacaqsan.

Kəyumərs qorxa-qorxa dedi:

—Babam, and olsun pərvərdigara ki, o mənə sənə deyəsi bir söz deməyib.

—And içməyindən görünür ki, yalan danışırısan. De görək Qara Yusiflə sən aranda nə barədə söhbət olub.

Kəyumərs yavaş-yavaş, tələsmədən, qırıq cümlələrlə Qara Yusiflə söhbətini olduğu kimi təkrar etdi və sözünün sonunda dedi:

—Babam, yerə-göyə and olsun ki, təqsirim yoxdur.

Şirvanşah əsəbi halda bağırdı:

—Nadürüst, haramzada, burada, Qara Yusifin zindanında əzabla ölsəydin, şərəfli ölüm olardı. İndi səni şərəfsiz ölüm gözləyir. Vətənə

xəyanət edənlə, ona xəyanət etmək istəyən arasında heç bir fərq yoxdur.

Vətən xaininin bir cəzası var: ölüm:

—Cəllad. aparın onu, çəkin dara.

Kəyumərsin rəngi kağız kimi ağardı, onun qardaşları da ağarmışdılar. Hamı özünü itirmişdi, otağa girmiş cəllad padşah oğluna toxunmağa qorxduğu üçün donub qalmışdı.

Şirvanşah cəllada:

—Nə durmusan, tez apar onu, gözlərim görməsin — deməsi ilə cəlladın Kəyumərsin qolundan yapışması bir oldu.

Kəyumərs atasına dedi:

—Babam, əlini günahsız oğul qanına bulama, peşman olarsan.

—Günahını öz dilinlə demisən. Vətən xaini padşah oğlu olsa da bağışlanmır.

O, sözünə bir qədər ara verəndən sonra əlavə etdi:

—Bilmirəm, səni hansı torpağa basdıracaqlar ki, o səni qəbul etsin. Torpaq da vətən xainlərini qəbul etmir.

Sonra cəllada:

—Apar onu, tez ol.

Kəyumərs cəlladı itələyərək qapıya tərəf addımladı. Hamı onun ardınca baxdı, o çıxandan sonra isə nəzərləri Şirvanşaha çevrildi. Şirvanşahın gözlərindən çıxmış iki damla yaş artıq callaşmış saqqalından süzülərək sinəsinə düşdü. O ağlayır və bunu gizlətmirdi. Şeyx Bəhlul, Şeyx Təhmuras, Şeyx İbrahimin oğlanları da yerlərində donmuşdular, onların da gözlərindən yaş süzülürdü. Xəlilullah isə hıçqırığını güclə saxlayır, boğulurdu. O, nə qədər çalışdısa, özünü ələ ala bilmədi, tələsik qapıya tərəf qaçdı. Onun ayaq səslərilə bərabər hıçqırığı da eşidilirdi.

Kəyumərsi edam etdirdikdən sonra Şirvanşah bir həftə heç kimin gözünə görünmədi. Ancaq o, Şəkidən gəlmiş elçi ilə görüşməyə bilmədi. Seyid Əhmədin onunla danışıq aparmaqdan ötrü göndərdiyi elçisini

Şirvanşah qazının iştirakilə qəbul etdi. Şəki əmiri Seyid Əhməd Şirvanşaha Qara Yusifə qarşı ittifaq təklif edirdi. Şirvanşah öz razılığını bildirəndən sonra dedi:

—Qış təzə girib. Yəqin ki, Qara Yusiflə gələn il yazın əvvəlində və ya ortalarında üzləşməli olacağıq. Əmir Seyid Əhmədə bildir ki, hazırlaşsın, vaxt yetişəndə onu xəbərdar eləyəcəyəm.

Şirvanşah adətinə rəğmən Şəki elçisinin şərəfinə ziyafət düzəltmədi. Onu yola salan günün səhəri saray adamlarının hamısını öz yanına çağırtdı. Vəzirdən başqa, onların heç biri on günə yaxın idi ki, Şeyx İbrahimi görməmişdilər. O, necə də dəyişmişdi. Keçən günlər ərzində saqqalı daha da ağarmış, gözləri dərinə düşmüş, sifətində, xüsusən gözlərinin kənarında əlavə qırışlar əmələ gəlmişdi. Onların hamısı sakit oturaraq gözlərini Şirvanşaha dikmişdilər. Şirvanşah isə gözlərini qapamış, fikrə getmişdi. Əgər hərdənbir əlini tərpətməsəydi, zənn etmək olardı ki, o oturduğu yerdə yuxuya gedib. Şeyx İbrahim nəhayət, gözlərini açdı, lakin heç kimə baxmadı və sözə başladı:

—Qarşıda müsibətli günlər durur, məmləkət üçün, camaat üçün çox ağır günlər gəlir. Biz hər şeyə hazır olmalıyıq. Yəqin ki, Qara Yusif Şirvana soxulmağa hazırlaşır. Nə etmək lazım olmasını deməyə hacət yoxdur, hər kəs öz işini yaxşı bilir, düşmənlə birinci dəfə üzləşmirik. Otuz ilə yaxındır ki, biz məmləkətimizin istiqlaliyyətini qoruyub saxlaya bilməmişik, məşəqqətli günlər də görmüşük, ancaq sonu yaxşı olub. Düşməni Şamaxıya buraxmamışıq.

Şirvanşah ağır-ağır danışır, bir cümləsini deyib qurtarandan sonra danışığına ara verirdi. O, axırıncı cümləsini dedikdən sonra da danışığına ara verdi, xeyli susdu, yenə gözlərini yerə dikmişdi. Şeyx İbrahim yenidən danışmağa başlayanda göz qapaqlarını qaldırmadı, heç kimə baxmadı, sanki öz-özüylə danışırdı:

—Qarşıdakı döyüş həlledici döyüş olacaq. Bu barədə biz basıla da bilərik, üstələyə də. Qara **Yusifə** qalib gələ bilsək, vahid Azərbaycan

padşahlığı yaranacaq, özü də üç-beş aylığa yox, həmişəlik. Bu işin bizdən nə qədər böyük ciddiyyət tələb etdiyi aydındır. Şəki Əmiri bizim müttəfiqimizdir, Gürcüstan çarı Konstantin də yəqin ki, bizimlə olacaqdır. O, hələ bir il əvvəl elçi göndərmişdi. Biz onda Qara Yusiflə işləri dincliklə yoluna qoymağa çalışdıığımızdan, gürcü çarına tələsməməyi məsləhət görmüşdük. Görünür bu dəfə biz elçi göndərməli olacağıq. Yaxın günlərdə Qəzənfəri, yaxud Əsədullahı Gürcüstana göndərəcəyəm.

Şirvanşah susdu. amma çox yox, o köks dolusu nəfəs alandan sonra dedi:

—Gedin, hərə öz işiylə məşğul olsun. İndi əsas iş Şeyx Təhmurasın üzərinə düşür. O, ayıq olmalıdır, Qara Yusifin hər addımını izləməlidir.

Şeyx Təhmuras imkan düşməsindən istifadə edərək dedi:

—Padşahım, adamlarım Qara Yusifin nə vaxt yatıb-durması barədə də mənə xəbər gətirirlər. Bu yaxınlarda Qara Yusif saray əyanlarını, əmirləri yanına çağırtdırmışdı. O, sənə bir də namə göndərmək fikrindədir. Hələ sənin ona xərac verməyə razı olacağına ümid bağlayır. Sən səhih buyurdun. Qara Yusif səndən əks cavab aldığı təqdirdə yazın başlanğıcında və yaxud ortalarında Arazı keçmək fikrindədir.

Şeyx İbrahim bir söz demədi, bir qədər də oturduqdan sonra qalxdı və yataq otağına keçdi.

Şirvanşah və onun müttəfiqləri yazın başlanğıcında Qara Yusiflə hər bə girişməyə tam hazır idilər. Şeyx İbrahim Seyid Əhmədə və çar Konstantinə adamlar göndərərək, Araz sahilinə hərəkət etmələrini tapşırırdı. Lakin tezliklə o, Şəkiyə və Gürcüstana ikinci dəfə öz adamlarını göndərməli oldu. O bu dəfə onları xəbərdar edirdi ki, yerlərindən tərpənməsinlər. Şeyx Təhmuras Şirvanşaha bildirmişdi ki, Qara Yusif yaz aylarında Araza tərəf hərəkət etmək fikrindən nə üçünsə əl çəkmişdir. Ancaq bir şey dəyişməz qalırdı, Qara Yusif Şirvan üzərinə hücum etmək fikrindən daşınmamışdı.

Qara Yusifin yazda müharibəyə girişmək istəməsi Şirvanşahı razı saldı. Bu tənəffüs əkin-biçin işlərini heç bir təhlükədən ehtiyat etmədən görməyə imkan verirdi. Bununla belə, Şirvanşah Qara Yusifin yazdı hücumu keçməsinin, onunla müharibəyə girməməsinin səbəbi ilə ciddi maraqlanır və tez- tez Şeyx Təhmurası yanına çağırırdı. Lakin o, Şirvanşahın sualına cavab verə bilmirdi. Bir dəfə də Şirvanşah Şeyx Təhmurası çağırmaq istəyirdi ki, o özü gəldi. Onun üzünün ifadəsindən məlum olurdu ki, bu dəfə əliboş gəlməmişdir. Şirvanşah ona xas olmayan səbirsizliklə dedi:

—Danış görək nə ilə gəlmisən?

—Qara Yusifin yazda nəyə görə hücumu keçmək istəməməsi indi güzgü kimi aydındır.

—Danış görək!

—Qara Yusif əvvəl yazda hücum etmək fikrində idi, ancaq yerli əhalinin ona deyil, sənə, Şirvanşaha rəğbət bəslədiyini görərək müvəqqəti olaraq fikrindən döndü. O, bilir ki, bütün Azərbaycan əhalisini öz tərəfinə çəkə bilməyəcək, xüsusən oturaq, əkinçi əhlini, ona görə də o, gücünü köçəri qəbilələrə verib. İndi o, həmin qəbilələrin başçılarını bir-bir yanına çağırır, onlara qiymətli peşkəşlər, pul verir, kənd, torpaq bağışlamaqla öz tərəfinə çəkir və onlardan tələb edir ki, Şirvanla hərbə başlamaq ərafəsində onun çağırışı ilə qoşun yığıb gəlməlidirlər.

Şirvanşah fikirli-fikirli dedi:

—Qara Yusif mənim fikirləşdiyimdən də ağıllı, uzaqqörən adam imiş.

—O, Azərbaycan torpaqlarında yerləşmiş kürd əmirlərinin də başını sığallamaqla öz tərəfinə çəkir. Bu yaxınlarda Qara Yusif Bitlisli Şəmsəddinə böyük sürqal bağışlamışdır.

—Bəs Azərbaycan əmirlərindən kimə ənam verib?

—Əmir Bistam Cagirə. Ərdəbil mülkünü yenidən ona sürqal verib, əmir də ona kömək etməyə, Şirvana qarşı hərbdə öz qoşunu ilə iştirak etməyə razılıq verib.

Şirvanşah Bistam Cagirə sığınacaq verməyini, onu Ömər Mirzəyə verməkdən boyun qaçırmasını, beləliklə ona həyat bəxş etməsini yad elədi və dedi:

—Namək bəharam, Bistam həmişə ona-buna satılıb. Dünən mənə sığınan adam, bu gün əlində silah mənim üstümə gəlməyə hazırlaşır. Satqın adama nə qayırırsan qayır, satqın olaraq qalacaq.

—Baba Hacı Kaverdi də onun tərəfinə keçib və onun ata- baba qalası Kaverdi Qara Yusif ona sürqal verib.

—Baba Hacı Kaverdi Bistam Cagirin tayı deyil, onun elə bir qoşunu da yoxdur ki, mənim üstümə gələydi. Əminəm ki, onun qoşunu olsaydı belə mənə qarşı çıxmazdı. Baba Hacı mərd adamdır. Qara Yusif tərəfinə keçməyib neynəyəcəkdi ki. Cəmi bir qalası var, o da hər tərəfdən Qara Yusifin əmirlərinin mülkləri ilə əhatə olub, dəryada bir balaça cazirə kimi.

Şeyx İbrahim susdu və gözlərini Şeyx Təhmurası dikdi. O bununla Şeyx Təhmurası söhbətini davam etdirməyə çağırırdı. Lakin Şeyx Təhmurası artıq sözlərini deyib qurtarmışdı. O, qardaşının gözlədiyini görərək dedi:

—Hələ ki, bu qədər padşahım təzə xəbər olan kimi gələcəyəm.

Şirvanşah hələ də qardaşının verdiyi məlumatın təəssüratı altında idi. O, Şeyx Təhmurasın sözlərinə əhəmiyyət vermirmiş kimi dedi:

—Qara Yusif tələsmir, səbrlə hazırlaşır. Bu onun ağıllı, demək bizdən ötrü daha təhlükəli düşmən olduğunu göstərir.

1412-ci il oktyabrın əvvəlində Şeyx Təhmuras tələsik Şirvanşahın yanına qaçdı və:

—Başlandı, padşahım, başladı — dedi.

Yazın əvvəlindən keçən müddət ərzində Qara Yusif Şirvana qarşı heç bir düşmən hərəkət etməmiş və Şirvanşah onun barəsində elə bir əhəmiyyətli xəbər almamışdır. Ona görə də Təhmurasın sözlərinin mənasını dərhal dərk edə bilmədi və soruşdu:

—Nə başlandı, Təhmuras?

—Qara Yusifin qoşunları Araz çayına tərəf irəliləməyə başladı.

Şirvanşah tələsik Şəkiyə və Gürcüstana atlılar göndərəndən sonra isə divanın yığıncağını çağırdı. hamı yığılan kimi dedi:

—Gözlədiyimiz gün gəlib çatıb. Biz yola düşməyə hazırıq. Əmir Huşəng elə bu gün qoşunlarla Araza tərəf, Qarabağa yola düşür. Bütün saray adamları, divanın üzvləri də orada olmalıdırlar. Onlar sabah, yaxud o biri gün gedərlər. Gürcüstana və Şəkiyə atlılar göndərmişəm, bir neçə günə Seyid Əhmədlə Konstantin Araz kənarında olarlar. Möhkəm dayanmaq lazımdır. Düşmən güclüdür, təhlükəlidir, ancaq ondan qorxmaq lazım deyil. Vuruşacağıq, bacardığımızı, əlimizdən gələni edəcəyik. Allah kərim padşahdır.

Şirvanşah ayağa qalxdı və:

—Yola düşənlərə uğurlu yol — dedi və otaqdan çıxdı.

İki həftədən sonra Şirvanşah başda olmaqla, Şirvan qoşunları, saray əyanları, şeyx İbrahimin böyük oğlanları artıq Araz sahilində idilər. Bir neçə gündən sonra isə başda Gürcüstan çarı olmaqla üç yüzə qədər aznaurla birlikdə gürcü atlıları, daha sonra isə şəkili Seyid Əhmədin qoşunları gəldi.

Qara Yusifin qoşunları Arazın sağ sahilinə toplaşdı. İlk kəşfiyyat göstərdi ki, Qara Yusifin qoşunları Şirvanşah və onun müttəfiqlərindən iki-üç dəfə çoxdur. Qara Yusif Qarabağdan, Muğandan və Naxçıvandan da qoşun tələb etmiş, bu yerlərin əmirləri ona boyun əyməyə məcbur olmuşdular.

Noyabrın ortası olmasına baxmayaraq, payızın əvvəllərində olduğu kimi hava mülayim keçirdi. Lakin birdən-birə hava dəyişdi və gecə qar

yağdı, hər yer ağardı. Şirvanşah Ömər Mirzə ilə vuruşmaların təcrübəsindən istifadə edərək, Araz sahilində, böyük sahədə mövqe tutmuş, sahil boyu xəndəklər qazdırmışdı. Gecə yağan qar, xəndəklərdəki əsgərlərin üstünü yorğan kimi örtmüşdü. Soyuq olmasına baxmayaraq heç kim öz yerini tərk et-mirdi. Növbətçilər gecə-gündüz Arazı müşahidə edirdilər ki, Qara Yusif çayı keçməyə başlayanda əsgərləri qaldırırsınlar.

Qara Yusif yaxşı bilirdi ki, Arazın sol sahilində Şirvanşahın mövqelərini yararaq çayı keçmək çətin olacaqdır. O, qoşunlarının sayca xeyli çox olmasından istifadə edərək düşməni aldatmağı qət etdi. Qara Yusif qoşunların bir qismini çaydan keçirmək və Şirvanşahın qüvvələrini bu qoşunlara cəlb etməklə eyni zamanda, böyük qoşun dəstəsini xeyli aralı üç-dörd ağac kənara göndərərək oradan çaydan keçirib, quru yolla düşməyə arxadan hücum etməyi qərara aldı.

Şirvanşah öz mövqeyində əyləşmiş Qara Yusifin hücumunu gözlədiyi günlərin birində Əmir Huşəng onun yanına gələrək dedi:

—Padşahım, deyəsən Qara Yusif geri çəkilmək istəyir. Bir az əvvəl onun qoşunlarının xeyli hissəsi əz mövqelərindən çəkilməyə başlamışdır.

Şirvanşah çadırından çıxdı, tərənin üstünə gəldi və düşmən qoşunlarının xeyli hissəsinin geri qayıtdığını gördü. O, qoşunların ardınca bir xeyli baxdıqdan sonra çadırına qayıtdı. Əmir Huşəng də onun arxasınca çadıra girdi. Düşmən qoşunlarının geri çəkilməsindən xəbər tutmuş Şeyx Bəhlul Qazi Mövlanə Zəhirəddin, Şeyx Təhmuras, Şeyx İbrahimin oğlanları da padşahın çadırına gəldilər. Şirvanşah fikirli idi:

—Əlbəttə, bu geri çəkilmək deyil — deyə o danışmağa başladı:

—Əgər o geri çəkilirsə, nə üçün qoşunlarının xeyli hissəsi öz mövqelərində qalırlar. Görünür Qara Yusifin məramı başqadır. Nədir? Bunu öyrənmək gərəkdir.

O, sözünün sonunda Şeyx Təhmurasa baxdı. O, Şirvanşahın nə dediyini yaxşı başa düşürdü, bilirdi ki, Şirvanşah “bunu öyrənmək

lazımdır” dedikdə ona müraciət edir. Ancaq necə? Arazın o tayına keçmək mümkün deyildi. Gecə qaranlığından istifadə edərək keçmək olar, ancaq, şübhəsiz ki, o taya keçənlər tezliklə düşmən əlinə keçəcəkdilər. O öz fikrini Şirvanşaha dedi. Şirvanşah onunla razılaşmadı:

—Biz buraya hər bə gəlmişik, ona görə də beş-on nəfərin ələ keçməsindən ehtiyat etməməliyik. Bu gecə mütləq o taya adam keçirmək və Qara Yusifin məqsədini öyrənmək gərəkdir.

Həmin axşam Şeyx Təhmuras hər birində dörd nəfər olmaqla beş qayıq suya saldırdı. Bir qayıqla o birinin arası üç-dörd addımdan çox idi. Bütün qayıqlar heç bir maneəyə rast gəlmədən Arazın sağ sahilinə çatdılar. Lakin Şeyx Təhmurasın adamları uzaq gedə bilmədilər. Yalnız bir, lap axırda göndərilmiş qayıqdakı əsgərlər quruya çıxıb Araz boyu, çay axarının əks istiqamətinə hərəkət edə bildilər. Onlar gecədən xeyli keçənə qədər yol getdikdən sonra Qara Yusifin geri çəkilməmiş qoşunlarının həmin yerlərdə Araza yaxınlaşmalarının şahidi oldular. Onlar cəld geri qayıtdılar və yalnız səhər açılanda öz mövqelərinə qayıdaraq, gördükləri barədə xəbər verdilər. Şeyx Təhmuras hələ çox tez olmasına baxmayaraq Şirvanşahın çadırına qaçdı. Onun məlumatını diqqətlə dinləyən Şirvanşah Əmir Huşəngi yanına çağırdı və dedi:

—Məsələ aydındır. Qara Yusif eyni zamanda çayı əsas mövqeyindən xeyli aralı olan yerdən də keçmək və bizə arxadan zərbə vurmaq fikrindədir, tez həmin yerə qoşun göndərmək lazımdır.

Əmir Huşənk cəld Şirvanşahın çadırından çıxdı, lakin onun getməsilə qayıtması bir oldu. O, təlaşla içəri girərək dedi:

—Padşahım, Qara Yusifin düşərgəsi hərəkətə gəlib, çaya minlərlə qayıq salıb, onlar Arazı keçməyə hazırlaşırlar.

Şirvanşah cəld yerindən qalxdı, təpəyə çıxdı, düşmən düşərgəsini gözdən keçirəndən sonra dedi:

—Onlar elə burada da bizdən çoxdurlar. Buna baxmayaraq Qara Yusifin o biri qoşununun qarşısına böyük dəstə göndərmək lazımdır. Tez ol, get, dediyim kimi elə.

Əmir Huşəng getdi. Elə bu an Qara Yusifin əsgərləri qayıqlara doldular. Şirvanşahın qoşunları isə döyüş vəziyyəti aldılar. Düşmən qoşunları hədəfə gələn məsafəyə yaxınlaşan kimi, Şirvanşahın əsgərləri oxları yağış kimi yağdırmağa başladılar. Qalxanlarla qorunan, eyni zamanda Şirvanşah qoşunları üzərinə ox yağdıran düşmən, itgi verməsinə baxmayaraq durmadan irəliləyirdi. Onlar tezliklə sahilə yan almağa, quruya çıxmağa müvəffəq oldular. Amansız vuruşma başladı. Döyüşün ilk dəqiqələrində üstünlük Şirvanşah qoşunlarının tərəfində idi. Onlar düşməni xeyli sıxışdırmış və çaya tökmüşdü. Lakin arxadan gələn düşmən süvarilərinin qəflətən Şirvan qoşunlarına basqını öz işini gördü. İki saatlıq qanlı vuruşmadan sonra müttəfiq qoşunlar tam mühasirəyə alındılar. Minlərlə Şirvan əsgəri, gürcülər və şəkiliblər ya öldürüldü, ya da ki, əsir alındı. Düşmənin də itgisi az deyildi. Qara Yusifin əsgərləri, Şirvanşahın və onun əmirlərinin çadırları qurulan yerə can atırdılar. Çadırları qoruyan qoşunlar son damla qanlarına qədər vuruşular. Düşmən sayca xeyli çox idi, bu da öz işini gördü. Çadırlar zəbt edildi. Şirvanşah, oğlanları Qəzənfər, Əsədüllah, Xəlilüllah, Mənuçöhr, Əbdürrəhman, Nəsrullah, Haşim Qazı Mövlanə Zəhirəddin, Şeyx Bəhlul, Əmir Huşəng və oğlanları, gürcü çarı Konstantin, onun üç yüz aznauru, Seyid Əhməd, minlərlə əsgər əsir düşdülər. Yalnız Əmir Təhmuras əsirlikdən yaxa qurtara bildi. Onların hamısını Qara Yusifin hərbi əyanlarının məclisi olan yerə gətirdilər.

Qara Yusif Şirvanşahla görüşmək istəmədi. O, bütün əsgərləri heç bir can bahası tələb etmədən evlərinə buraxmağı, başda Şirvanşah olmaqla bütün adlı-sanlı əsirləri Təbrizə apararaq həbsxanaya salmağı əmr etdikdən sonra qoşunlarını irəli, Şirvana apardı.

Səhər yenidən açılmışdı. Hava soyuq olduğundan, bütün evlərin qapı-pəncərələri möhkəm bağlanmışdı. Şamaxılılar şirin yuxuda idilər. Onlardan bəziləri sevinc gətirəcək yuxular görür, biri uçar, digəri dənizdə üzür, üçüncüsü sevgilisi ilə qovuşurdu. Heç kim onların üstünə gələn fəlakətdən xəbərdar deyildi, yalnız şəhərin kənarında kiçik evdə iki uşağı ilə yaşayan dul qadın dəhşətli yuxu görüb, yerindən dik atıldı, yenidən uzandı, iki dəfə “bismillah” dedi, gözlərini yumdu, təzədən yatmaq istədi, ancaq yata bilmədi. Otaq soyumuşdu. O durdu, geyindi, buxarını yandırmaqdan ötrü həyəətə odun gətirməyə getdi. Qapını açanda yerində dondu, hər tərəfdən qoşun axıb şəhərə dolurdu. Əsgərlərdən üçü onların tövləsindən inəyi çıxarırdı. Qadın əvvəl nə edəcəyini bilmədi, sonra o, kimsə onu arxadan itələyirmiş kimi durduğu yerdən irəli sıçradı, inəyi əsgərlərin əlindən almaq istədi. Əsgər əlindəki qamçı ilə elə vurdu ki, o yerə sərildi. Qadın yalnız əsgərlər onun evindən xeyli uzaqlaşandan sonra hövlənk evə qaçdı, uşaqları yerində görüb üstündən ağır yük götürülmüş kimi dərinə nəfəs aldı. Əvvəlcə o evin alt-üst olmasını görmədi. O, üşüdüyünü hiss etdi, dönüb ev qapısına baxdı. O, açıq idi, durub qapını bağladı, geri, uşaqlara tərəf gələndə, evdə yeganə qiymətli şey olan xalçanı yerində görmədi, uşaqlar isə hələ də yatırdılar.

Səhər tezdən qəflətən hücum edərək Şamaxının darvazalarını ələ keçirərək şəhərə soxulmuş Qara Yusifin əsgərləri Şamaxının demək olar ki, bütün evlərini soydular. Onlar əsasən mal-qaranı, evlərdə olan xalça-palazı, başqa qiymətli şeyləri aparırdılar. Müqavimətə rast gəlmədikdə, ev sahiblərinə toxunmurdular, lakin kiçik müqavimət görəndə bərk vururdular, bəzi hallarda evləri də yandırırdılar. Səhər açıldıqdan bir az sonra artıq Şamaxının on-on beş yerindən tüstü qalxırdı.

Qara Yusifin qoşunlarının Şamaxıya girməsi xəbəri Hacı Seyid Məhəmmədin də evinə çatdı, əsgərlərin evlərinə soxulması, soyğunçuluq etməsi, müqavimət göstərənlərə divan tutması böyük narahatlıq yaratdı. Evdə xəstə Hacı Seyid Məhəmməddən başqa üç kişi var idi: Şahxəndan,

Yusif və hələ dünən ustasına baş çəkməyə gəlmiş Ələkbər. Söhbətə başları qarışdığından gecə keçənə qədər oturmuş Ələkbəri evinə getməyə qoymamışdılar və o, Hacı Seyid Məhəmmədgildə gecələmişdi. Onlardan başqa evdə Nurcahan, artıq üç yaşında olan Eldar və 2 yaş olan Qərənfil var idi. Hamı, xüsusən Nurcahan təlaş içində idilər. Həyət darvazasının bərkdən döyülməsi Nurcahanı daha da narahat etdi. O, uşaqların əlindən tutaraq, lap arxa otağa apardı, Ələkbər darvazaya tərəf getdi. O, qapıya çatana qədər onu daha bərkdən döyməyə, təpikləməyə başladılar. Ələkbər darvazanın balaca qapısını açan kimi içəriyə üç nəfər soxuldu. Onlar Ələkbəri itələyərək evə tərəf qaçdılar. Ələkbər qapını daldan bağlayıb onların ardınca *yüyürdü*, eyvanın pillələrini qalxanda arxadan hər əlilə birinin boynundan tutaraq onları bir-birinə elə çırpdı ki, hər ikisi yerə sərildi. O, üçüncü əsgərə qılıncını çıxarmaq imkanı verməyərək, onu da üstələdi. Bu vaxt Yusiflə Şahxəndan yüyürüb gəldilər. Yusif qorxu içində dedi:

—Sən nə elədin? Onlar soyğunçuluğa gəlmişdilər, nə istəsəydilər verərdik, rədd olub gedərdilər. İndi, yəqin ki, onları axtaracaqlar. Bu o deməkdir ki,... özün yaxşı bilirsən.

Əsgərlərin heç biri ölməmişdi, huşlarını itirmişdilər, Ələkbər dedi:

—Danışmaq vaxtı deyil, oradan kəndir gətir, bunları sarımaq lazımdır.

Yusif kəndir gətirdi, Ələkbər onların əllərini və ayaqlarını sarıdı və dedi:

—Yusif, kömək elə bunları zirzəmiyə aparaq.

Yusif Ələkbərin göstərişlərinə dinməzəcə əməl edirdi. Onları bir-bir aparıb zirzəmidə uzatdılar, qapısını bağlayıb evə girdilər. Bütün bu baş verənlərdən Hacı Seyid Məhəmmədin xəbəri yox idi. O yatmışdı. Hacı Seyid Məhəmməd yuxudan ayılıandan sonra yanında heç kimi görməyib Nurcahanı səslədi. Nurcahan atasından uzaqda olduğu üçün onun səsini eşitmədi. Şahxəndan atası olan otağa keçdi. Hacı Seyid Məhəmməd zəif səslə dedi:

—Nurcahanı səsləyirəm, deyəsən eşitmir?

—O, dib otaqdadır, indi çağıraram.

Şahxəndan çıxdı və bir azdan Nurcahan, Yusif və Ələkbərlə qayıtdı. Onların hərəkətlərindəki, üzlərinin ifadəsindəki qeyri adiliyi görən hacı Seyid Məhəmməd soruşdu:

—Sizə nə olub, gözümə birtəhər dəyirsiniz. Ələkbər olanları danışdı və axırda dedi:

—Deyəsən qələt iş tutmuşam. Heç özüm də bilmirəm, necə oldu ki, belə etdim. Yalnız üçünü də yerə sərəndən və Yusifin sözlərindən sonra başa düşdüm ki, pis iş görmüşəm. Gacı Seyid Məhəmməd dedi:

—Daha bu barədə fikirləşməyə dəyməz. Oturub gözləmək lazımdır.

Sonra üzünü Yusifə çevirərək davam etdi:

—Görəsən Usta Əhmədgildə də olublarmı? Yusif yuxudan ayılan kimi oldu və cəld qapıya tərəf yönəldi, gedə-gedə dedi:

—Gedim onlara baş çəkim, indicə gələrəm. Ələkbər onun ardınca qaçdı:

—Şahxəndan, gəl qapını bağla, mən də evə dəyim, indicə qayıdacağım. Gələn olsa qapını açmayın.

Onlar yolda çox əsgərə rast gəlmədilər. Qarşılarına çıxan xalça-palaz və başqa şeylərlə yüklənmiş əsgərlər üç bir, beş- bir, qabaqlarında qaramal, qoyun-keçi şəhər darvazalarına tərəf irəliləyirdilər. Şəhərin neçə yerindən tüstü qalxırdı. Yusiflə Ələkbər usta Əhmədgilə çatanda darvazanı açıq gördülər, narahat nəzərlərlə bir-birlərinə baxdılar və həyəətə girdilər. Həyətdə heç kim yox idi. Cəld evə girdilər. Usta Əhməd, Yusifin anası, qardaşı və uşaqları bir evə yığışmışdılar. Anası Yusifi görüb kövrəldi və ağlaya-ağlaya dedi:

—Soyğunçular nəyimiz vardısı, hamısını apardılar. Yusif hamını sağ-salamat görüb sevindi və dedi:

—Dərd eləmə, ana, sağlıq olsun, hər şey düzələr. Onlar hamını soyurlar, ellə gələn qara gün toy-bayramdır. Hamı necə, biz də elə.

Usta Əhməd dilləndi:

—Qardaşın onlarla əlbəyaxa olmaq istəyirdi, yalvarıb qoymamışam. Aparıblar aparsınlar, haramları olsun.

Onlar buradan Ələkbərgilə kətdilər. Orada da ölüm-itim görməyib, hacı Seyid Məhəmmədgilə qayıtdılar. Qapını Şahxəndan açdı. O gün axşama qədər onlara gələn olmadı. Axşam qaranlığı düşəndə hacı Seyid Məhəmməd dedi:

—Gedin onları evə gətirin. Zirzəmidə donarlar. Yəqin ki, acından ölürlər...

Yusiflə Ələkbər bir-birinə baxdılar. Ələkbər dilləndi:

—Qoy donsınlar, ölsünlər. Özgə evinə soxulanın aqibəti elə olar.

—Yox, oğul gətirin, görək kimdirlər. Onlar öz xoşları ilə gəlməyiblər.

Hacı Seyid Məhəmmədlə mübahisə etmək istəməyən Yusiflə Ələkbər zirzəmiyə getdilər, onları bir-birinə sıxılmış halda gördülər. Ələkbər onların üçünün də qıçlarına sarınmış kəndiri açdı və dedi:

—Durun ayağa. Onlardan biri soruşdu:

—Bizi haraya aparırsan?

—Qorxma, dur ayağa, biz sizin kimi quldur deyilik. Onlar durdular, Ələkbərin ardınca zirzəmidən çıxdılar. Yusif onların ardınca gəlirdi. Onlar evə girib dayandılar. Şahxədana və hacı Seyid Məhəmmədə baxdılar. Hacı Seyid Məhəmməd onların əllərinə baxaraq dedi:

—Oğul, Ələkbər, onların əllərini aç, qoy buxarının yanında oturub qızınısınlar, soyuqdan titrəyirlər.

Ələkbər əvvəl onların belindən sallanan silahlarını açıb Yusifə verdi və o biri evə aparmasını işarə etdi, sonra isə əllərini açdı. Onlar kəndir kəsmiş əllərini və biləklərini ovuşdurmağa başladılar. Hacı Seyid Məhəmməd dedi:

—Keçin buxarının yanında oturun.

Onlar əyləşdilər. Hacı dedi:

—Yusif, bala, onlara yemək gətirin.

Yusif gedib süfrə gətirdi, onların qarşısına sərdi, sonra da yemək gətirdi. Əsgərlər əvvəlcə yeməyə əl uzatmayaraq biri digərinə, sonra isə ev sahiblərinə baxdılar. Hacı Seyid Məhəmmədin:

—Nə durmusunuz, gördün yemək, daha nə demək, yeyin bilirəm ki, acsınız, sözlərindən sonra onlar utana-utana yeməyə başladılar, lakin bir neçə tikədən sonra yeməyə elə girişdilər ki, beş-on dəqiqədən sonra süfrənin üstündə heç nə qalmadı. Əsgərlərdən biri:

—Əlhəmdülillah, payınız artıq olsun, eviniz abad olsun — deyərək süfrədən çəkildi. O birilər də süfrədən çəkilərək onun sözlərini təkrar etdilər. Ələkbər öünü saxlaya bilməyərək dedi:

—Şamaxıda bir dənə də abad ev qalmayıb, yəqin bütün Şirvan bu haldadır. Evin abad olunu da deyən sizsiniz, evləri abadlıqdan salan da.

Əsgərlər başlarını aşağı dikdilər. Ələkbərin sözləri hacı Seyid Məhəmmədin xoşuna gəlmədi. Onun sifətində əmələ gəlmiş narazılıq nişanələri aydın görünürdü. Lakin o dinmədi, evə sükut çökdü. Hacı Seyid Məhəmməd soruşdu:

—Haradansınız, oğlanlarım?

Onlardan biri, orta yaşlı, orta boylu, sifətinin saqqalı ilə bıqları tamam örtmüş əsgər dedi:

—Ərdəbildənlik, əmi!

—Demək siz də bizdənsiniz. Siz Azərbaycanın bir yerində, bizsə başqa yerində yaşayırıq, hamımız bir vətənin oğluyuq.

Əsgərlərdən ən cavanı dedi:

—Səhih buyurursan, əmi. Biz bir dəfə Şirvanlılarla bir yerdə olmuşuq, onlarla bahəm Ömər Mirzə ilə Araz kənarında vuruşmuşuq. Onda bizim əmir qaçıb Şirvanşaha pənah gətirmişdi, Şirvanşah da onu mühafizə etmişdi. İndi o, Yusif padşah tərəfə keçib. Şirvana gələn padşah qoşunları arasında ərdəbillilər az deyil. Şamaxının özünə çox da böyük qoşun gəlməyib. Bizə tapşırıblar ki, müqavimət göstərməyənlərlə işimiz olmasın, mal-qaranı, xalça-palazı, qiymətli şeyləri yığıb aparaq verək

əmirimizə. Amma Şirvanın başqa yerlərində belə olmayacaq. Oralarda qırğın, qiyamət olacaq.

Şahxəndan dedi:

—Olacaq yox, yəqin bu gün çox yerdə olub.

—Bizimkilər srağa gündən Şirvana giriblər.

—Demək, üç gündür ki, qiyamət qopub.

Əsgərlər dinmədilər, cavan əsgər üzünü hacı Seyid Məhəmmədə tutaraq dedi:

—Vallah, ay əmi, mən bu soyğunu istəmirəm. Əvvələn bizə düşən tula payıdır, hamısı Yusif padşaha çatmalıdır. İkincisi, özününkünü, dili bir, dini bir, qanı-qanından olanları soymaq çox çətin işdir. Neynəyək, bizə deyirlər sür dərəyə, biz də sürürük. Hünərin var sürmə?

Hacı Seyid Məhəmmədin əsgərlərlə mülayim münasibəti onların dilini açdı. Onlar Araz sahilində baş vermiş hadisələri, şiddətli vuruşmaları, Şirvanşahın bütün məiyyəti ilə əsir düşməsini və s. danışdılar. Cavan əsgər axırda dedi:

—Bizim yerlərdə Şirvanşahın hörmətini çox saxlayırlar, onu çox istəyirlər. Şirvanşah Təbrizə gələndə bizimkilər də bayram eləmişdilər. Bir gör dövrən necə döndü. İndi Şirvanşahın özü əsirdir.

Əsgərin söhbəti hamıya pis təsir etdi. Otuz il Şirvanın istiqlaliyyətini qoruyub saxlaya bilmiş Şirvanşah ağır məğlubiyyətə düşər olmuşdu. Söhbət keçədən xeyli keçənə qədər davam etdi. Axırda hacı Seyid Məhəmməd dedi:

—Durun yataq. Sabah gedərsiniz.

Səhəri gün hacı Məhəmmədin evinə soyğunçu kimi girmiş Əmir Bistam Cagirin əsgərləri, onu bir dost kimi tərk etdilər.

Qara Yusif Şirvanı talan etdikdən sonra Şamaxıda və Şirvanın başqa yerlərində çox da böyük olmayan qoşun dəstələri qoyaraq, qarət etdiyi mallar və mal-qara ilə geriyyə, Təbrizə qayıtdı. O, Şirvandan təkə bir milyon baş qarət olunmuş mal-qara apardı, ancaq havalar qarlı-tufanlı

keçdiyindən heyvanların çoxu soyuqdan və yemsizlikdən yolda tələf oldu.

Qara Yusif Təbrizə qayıdan kimi Şirvanşahla danışığa başlamağı qərara aldı və bu işi saray əyanlarından birinə tapşıraraq dedi:

—Şirvanşahdan bir min iki yüz tükən can bahası tələb eləyirəm.

Bu böyüklükdə məbləği eşidən əyan təəccüblə soruşdu:

—Nə qədər?

—Qulaqlarını yaxşı aç, bir min iki yüz tükən.

—Əlahəzrət, heç sənin xəzinəndə bu qədər pul yoxdur, bütün Şirvanın xəzinəsini yığsan bir belə pul olmaz.

—Şirvanın xəzinəsi bizimkindən zəngindir, orada daha çox olar. Heyf ki, onun yerini tapa bilmədik. Möhkəm gizlədiblər. Şeyx İbrahim sənə desə ki, xəzinədə o qədər pul yoxdur, de ki, qoy fərman yazsın, biz adamlarımızı göndərək xəzinədə nəyi varsa gətirək, qurtarsın getsin. Bir min iki yüz tükəndən az da olsa bizim, çox da.

—Çətin aqlım kəsir ki, Şirvanşah xəzinəni verməyə razı olsun.

—Olar, niyə olmur, ayrı əlacı yoxdur.

—Bəs o biri əsirlərdən nə qədər tələb etmək lazımdır?

Qara Yusif bir qədər fikirləşəndən sonra dedi:

—Şeyx Bəhluldan iki yüz tükən.

—Axı o padşah deyil, o qədər pulu haradandır.

—Qardaşı verər. Şeyx İbrahimin oğlanlarının hər birindən yüz tükən tələb eləyərsən.

—Qaldı qazı.

Qazıdan yüz tükən.

—Padşahım bütün bu pulları bir yerə yığsan Şirvan xəzinəsinin iki illik gəlirindən çox eləyir.

—Şirvana, Şirvanşaha yaman qayğı göstərirsən.

Əyan əvvəl dinmədi bir azdan dedi:

—Mənə nə deyirsən de, padşahım, Məndə Şirvanşaha nəsə daxili bir rəğbət var.

Qara Yusif gülümsünərək dedi:

—Vallah, elə mənim də o kişidən xoşum gəlir, nurani adamdır. Tərslik eləməsəydi, onunla hərbə girmək fikrində deyildim. Dediklərim can bahasını alandan sonra onu yenə öz əvvəlki mülkündə Şirvanşah eləyəcəyəm.

Əyan padşahla söhbəti qurtarıb çıxdı və birbaşa əsirlərin saxlandığı yerə gəldi. Şirvanşah Qara Yusifin irəli sürdüyü şərtləri dinlədikdən sonra dedi:

—Yusif padşah qalibdir və hansı şərti istəsə irəli sürə bilər. Ancaq Şirvan xəzinəsində onun dediyi qədər sərvət və sərmayə yoxdur. Mən Yusif padşahın adamlarını xəzinəyə buraxa bilmərəm.

—Bəs onda can bahasını necə vermək fikrindəsən?

—Yazaram, şamaxıdakıların özləri hazırlayıb gətirərlər.

Əyan çiyinlərini çəkib çıxdı. Onun gətirdiyi xəbər Qara Yusifi özündən çıxardı. Bu vaxt ona məlumat verdilər ki, başda Əxi Qəssab olmaqla tacirlərin və sənətkarların başçıları onu görmək istəyirlər. Bütün işlərində köçəri qəbilələrə arxalanan Qara Yusif yaxşı bilirdi ki, sənətkarlar və tacirlər onu sevmirlər. Odur ki, tacirlərin və sənətkarların başçılarının görüşə gəlməsi xəbəri onu təəccübləndirdi. Bacarıqlı, uzaqgörən adam olan Qara Yusif hakimiyyəti ələ aldıqdan sonra tacir və sənətkarlarla yaxınlıq axtarırdı bilirdi ki, onlara arxalanmadan məmləkətin, dövləti daxili möhkəmliyini təmin etmək çətindir. Qara Yusif əyanla söhbəti, xəzinəsinə onun adamlarını buraxmaq istəməyən Şirvanşah barədə hökmünü sonraya qoyaraq Əxi Qəssabı və onunla gələnləri qəbul etməyi qərarlaşdırdı, əyan əmr etdi ki, onları içəri buraxsın.

Qabaqda Əxi Qəssab olmaqla içəriyə on altı nəfər qoca və ortayaşlı təbrizli girdi. Onlar Qara Yusifə baş əydilər, salamladılar. Qara Yusif

onları mehribanlıqla, gülərüzlə qarşılayaraq oturmağa yer göstərdi. Gələnlər əyləşdilər. Qara Yusif vəzirini və oğlu Zirbudağı da çağırdı.

Qara Yusif gələnləri bir də gözdən keçirərək dedi:

—Buyurun görək təşrif gətirməkdən muradınız nədir?

Əxi Qəssab dedi:

—Biz bir xeyli gözlədik ki, padşah həzrətləri bizi çağırtdırar. Əhməd padşah da, Əmir Şeyx İbrahim də tacirlərə sənətkarlara çox arxalanırdılar, ona görə də Təbrizə girən kimi bizi öz yanına söhbətə çağırtdırardılar. Gördük ki, sən bizi çağırtdırmırsan, özümüz gəldik.

Qara Yusif Əxi Qəssabın kinayə dolu sözlərinə diqqətlə qulaq asdı, kinayəni də duydu, ancaq özünü o yerə qoymadı və dedi:

—Sənətkarlar da, tacirlər də, Sultan Əhmədə, xüsusən Şirvanşaha xüsusi rəğbət bəsləmiş, ona kömək əli uzatmışdılar. Mənə isə düşmən gözü ilə baxmasalar da, dostluq əli uzatmamışlar. Mən sənətkar və tacir tayfasını çox xoşlayıram. Məmləkətin rifahında onların əməli böyükdür. Mən Təbrizə girəndə yanıma gəlməməyinizə baxmayaraq, sizinlə görüşmək fikrində idim, ancaq birdən-birə ortaya böyük iş düşdü, Şirvanşah mənim fərmanıma əməl eləmədi, tərslik etdi, biz də ona qarşı hər b açmalı olduq. Bunun nə ilə qurtardığını yaxşı bilirsiniz. Sənətkarların və tacirlərin adından tək Əxi Qəssab danışırdı. O dedi:

— Hökmdar, sənin hakimiyyətinə İran, İraq, Kürdüstan, başqa yerlər də tabedir. Sən isə Təbrizi özünə paytaxt seçdin, sarayda da bizim dildə danışmaq gedir. Bu deməkdir ki, sən Azərbaycan xanədanını davam etdirirsən, taxt-tacını Azərbaycan taxt-tacı hesab eləyirsən?

Əxi Qəssabın sözləri Qara Yusifə qərribə gəldi. Lakin o, Əxinin nə məqsədlə belə sorğu eləməsinin mahiyyətini tezliklə dərk etdi, gülümsündü, saqqalını, bığlarını sığalladıqdan sonra suala sualla cavab verdi:

—Bəs sən necə fikirləşirsən?

Əxi Qəssab cavab vermədi. Qara Yusif xeyli ona baxdı, cavab gəlmədiyini görüb dedi:

—Sən öz mülahizəni sorğu tərzində dedin. Mən də, sən də eyni dildə danışırıq, sarayda da hamı bu dildə danışır, məmləkətin paytaxtı Azərbaycanın paytaxtıdır. Doğrudur, mən Təbriz taxtına yiyələnmək üçün köçəri qəbilələrə arxalanmağı üstün tutmuşam, onların arasında Azərbaycan sakinləri də az olmayıb. İndi mən istəyirəm ki, sizə də, yerli sənətkarlara, tacirlərə də arxalanam. Demək belə çıxır ki, mənim əyləşdiyim taxt Azərbaycan taxtıdır, xanədan da Azərbaycan xanədanıdır.

Qara Yusifin daha danışmadığını körən Əxi Qəssab dedi:

—Belə çıxır ki, iki Azərbaycan hökmdarı bir-birilə vuruşub.

Qara Yusif cavabında dedi:

—Elədir. Dedim ki, Şirvanşahla vuruşmaq xəyalında deyildim. Ancaq bir məmləkətdə iki padşah ola bilməz, hələ Şəki Əmiri Seyid Əhmədi demirəm. Şirvanşahda, Şəki də, Ərdəbil də, Təbriz də hamısı Azərbaycandır. Şirvanşah, Təbriz taxt-tacına tabe olmaqdan boyun qaçırdı. Onda mənim bir yolum qaldı. Onu qılınc gücünə tabe etmək.

—Bəs Əmir Şeyx İbrahimin aqibəti necə olacaq?

—Can bahasını aldıqdan sonra mən onu azad edəcəyəm. O yenə öz dədə-baba taxtında oturacaq, amma Təbrizə tabe olacaq. Şirvanşah razı olmur ki, mənim adamlarım gedib onun xəzinəsindən can bahasını gətirsinlər. Siz bura gəlməmişdən qabaq bu barədə söhbət gedirdi.

Əxi Qəssab özü ilə gəlmiş yoldaşlarına baxandan sonra dedi:

—Eşitmişik ki, çox böyük can bahası istəyirsən. Bu can bahasına Şirvan xəzinəsinin də gücü çatmaz.

Qara Yusifin qaşları çatıldı. O, narazı halda dedi:

—Niyə çatmır, çatar. Şirvanşahın xəzinəsi mənimkindən dövlətlidir.

O bir qədər ara verdikdən sonra davam etdi:

—Şirvanşah yenə tərslik eləyir. Xəzinəyə əl vurmağa qoymur. Təbrizdə isə, onun sərmayəsi yoxdur. Hələ ki, çıxış yolu görmürəm.

Əxi Qəssab dedi:

—Yanına gəlməkdən məramımız can bahasını ödəməkdən ötrü Şirvanşaha borc verməkdir. Əlbət ki, bizim o qədər nəqd sərmayəmiz yoxdur. Əgər sən razı olsan can bahasını malla ödəyərək, sonra Əmir Şeyx İbrahim bizə olan borcunu qaytarar.

Qara Yusif bir kəlmə ilə:

—Razıyam! — dedi və üzünü yanında oturan əyana çevirərək əlavə etdi:

—Get Əmir Şeyx İbrahimi, oğlanlarını, Şeyx Bəhlulu, Qazı Mövlanə Zəhirəddini, Əmir Huşəngi, Seyid Əhmədi buraya gətir.

Əyan gedəndən sonra Qara Yusif məclis düzəltməyi əmr etdi. Əsirlər gələnə qədər Qara Yusif tacirlərin və sənətkarların nümayəndələr ilə söhbət etdi. Əmir Şeyx İbrahim içəri girəndə heç kəsin gözləmədiyi halda Qara Yusif ayağa durdu, onun qolundan tutub gətirdi və yanında oturdaraq dedi:

—Sən hörmətə layiqsən, bu şübhəsizdir. Ancaq mən bilmirdim ki, Təbrizdə də sənin hörmətin məndən də çoxdur. Bax bu oturan həzərat gəlib ki, sənin əvəzinə o boyda can bahasını ödəsinlər. Yəqin ki, onlar bütün var-yoxlarını verirlər.

Şirvanşah hələ içəri girəndə Əxi Qəssabı, onunla gələnləri görmüş və onları salamlamamışdı. Qara Yusif sözünü bitirəndən sonra Şeyx İbrahim dedi:

—Bu həzərat böyük zəhmət çəkib, mən onlara minnətdaram.

Tezliklə məclis quruldu. Çaxırla dolu piyalələri bir-bir ötürən Qara Yusifin kefi lap kökəldi. Yemək-içməyin şirin yerində o birdən dedi:

—Vəzir, mirzəni çağırtdır.

Bir an keçməmiş mirzə içəri girdi. Qara Yusif dedi:

–Mirzə fərman yaz:

“Şirvan torpaqlarını Şəki hüdudlarından tutmuş Bab-əl-Avvaba qədər, bütün şəhərləri ilə birlikdə, Şirvanşahların əvvəlki hüquqları saxlanılmaqla Əmir Şeyx İbrahimə verirəm. Heç bir köpəyin bu fərmanın və İbrahimin əleyhinə çıxmaq ixtiyarı yoxdur.

Azərbaycan hökmdarı Əmir Qara Yusif

20 rəcəb

815-ci il».

VƏLİHƏD

Kəndimiz axır üç ildə yenə yaxşı abadlaşıb.

—Xeyli abadlaşıb, yusif padşahın qoşunları hər yanı xarabaya çevirmişdilər.

—Tək bizim kənd deyil, qonşu kəndlərdə də, Şamaxıda da olmuşam, hamısı yaxşı abadlaşıb. Şirvanşah qoca vaxtında deyəsən əsas fikrini məscid, məktəb-mədrəsə, karvansara tikməyə verir, camaatı da öz ev-eşiyini qaydaya salmağa məcbur edir.

—Mən belə məcburiyyətin tərəfdarıyam. Məgər pisdir ki, kəndimiz belə yaxşı olub? Pisdir ki, kənddə ikinci hamam tikilib?

—Sən bilən Əmir Şeyx İbrahim neyşə bizim kəndimizə ayrı cür fikir verir?

—Bunu bilməyə nə var ki. Ona görə ki, kəndimiz Məlhəm kəndidir.

—Nə olsun ki?

—Ə, sən nə qərribə adamsan. Bilmirsən ki, bu kənddə böyük şair Xaqaninin bacısı yaşayıb, sonra Xaqani də burada özünə ev tikib? Şirvanşah ürfanı, şəriyyəti çox sevən adamdır, ona görə də Xaqaninin vaxtilə yurd salmaq arzusunda olduğu kəndi daha da abad görmək istəyir. Deyirlər bu yaxınlarda Şirvanşah Şeyx İbrahim buraya gələcək.

—Yurd salmaq istədiyi niyə? Məgər böyük şair orada tikdirdiyi evdə yaşayıb?

—Yox, o sarayda yaşayıb, Şamaxıda da evi olub, sonra isə baş götürüb oradan da gedib, ölkələr gəzib, axırda da Təbrizdə məskən salıb, orada da gözlərini bu fani dünyaya yumub.

Onlar bir müddət susdular, dinmədilər, nəhayət, biri o birindən soruşdu:

—Deyirsən Şirvanşah buralara gəlir? Xeyir ola?

—Xeyir olar inşallah. Deyəsən o, Əfzələddin Xaqaninin həmin evinə baxmaq istəyir.

—Onun nəyinə baxmaq istəyir, baxmalı bir şeyi var? Adi evlərdəndir də...

—Bunu onun özü bilər.

Şirvanşah əsirlikdən qayıtdıqdan sonra bütün fikrini Şirvanda dağıntıları ləğv etmək, kəndləri, şəhərləri abadlaşdırmaq, sənətkarlıq və ticarətin rəvac tapmasına verdi. Müharibədə kəndlərə daha çox ziyan

dəydiyindən, o, xəzinədən kəndlilərə inək, mal-qara almaqdan ötrü bir illiyə borc pul buraxdı. Bir ildən sonra hər şey əvvəlki qaydaya düşdü. Şirvanşah yenə əvvəlki illərdə olduğu qədər vergi toplaya bildi. O tezliklə Təbriz tacirləri və sənətkarlarına olan borcunu da ödədi.

Əmir Şeyx İbrahim son iki ildə Şirvanın bir çox yerini gəzmiş, Bakıya da gəlmişdi. O, hər yerə oğlanlarının müşayiəti ilə gedirdi. Bakıda, qala hasarları içərisinə alınmış şəhəri gəzişdikdən sonra, onun ən hündür yerində dayandı. Buradan bütün həndəvər aydın görünür, dənizə gözəl mənzərə açılırdı. O, ətrafı xeyli seyr etdikdən sonra dedi:

—**Bura** Bakının ən hündür, səfalı yeridir. Bu boyda yerdə cəmi iki kiçik ev var. Burada, gözəl saray tikmək olar. Əcəl imkan versə, inşallah yengidə sarayı tikməyə başlarıq.

Atası ilə yanaşı dayanmış Xəlilullah onun sözünə qüvvət verərək əlavə etdi:

—Elədir, babam, bura doğrudan da gözəl yerdir. Bu yerdə Şirvanşahlar sarayını ucaltmaq lap yerinə düşər.

Şirvanşah sakit uyuyan, zəif mehdən xumarlanırmış kimi kiçicik ləpələrini sahilə qovan dənizə bir qədər də baxandan sonra karvansaraya tərəf hərəkət etdi. O, oğlanlarının və əyanların əhatəsində idi. Dar küçə və döngələr camaatla dolu idi, hamı irəli soxulur, Şirvanşahı görmək istəyirdi. Şeyx İbrahim hərdən dayanır, camaata gülümsünürdü. O, yenicə tikilmiş bir məscidin qarşısında dayandı. Məscidin qapısı üzərində: “Səkkiz yüz on səkkizinci ildə Sultan oğlu Şeyx İbrahim zamanında, möhtərəm sədr Xacə Əmir şah ibn mərhum Xacə hacı Yəqub bu məscidi inşa etmişdir“ — sözləri yazılmışdı.

Əmir Şeyx İbrahimi məscidin qapısı ağzında, təzəcə ölmüş Xacə hacı Yəqubun böyük oğlu qarşıladı, onu salamlayaraq məscidə dəvət etdi. Şeyx İbrahim müşayiətçilərilə birlikdə məscidə girdi. Şəhər ruhanisi Şirvanşahı salamladıqdan sonra dua oxudu, Şeyx İbrahimə can sağlığı

uzun ömür, məmləkətinə rifah, qılıncına kəsərlik, taxt-tacına baqılıq arzuladı.

Şirvanşah məsciddən birbaşa karvansaraya yollandı. O burada bir daha hündür təpə üzərində saray yüksəltmək məsələsinə qayıtdı, yanında dayanmış şəhər kələntərinə göstərişlər verdi:

—Şəhərdə olan ustaları yanına çağırarsan, sarayın tikilməsinə hazırlıq işlərini görməyi tapşırırsan onlara. Sarayın necə olacağını, onun nə qaydada, nə üsulda tikmək istəmələrini qoy yazsınlar. Mənə göstərsən onların yazılarını, baxaram, sonra fikirləşərik nə eləyəcəyik. Bununla yanaşı, saray tikiləcək sahəni indidən təmizləyib qaydaya salmaq qayğısına qalmaq gərəkdir.

Şirvanşah sözlərini deyə-deyə karvansaranın həyətinə düşdü, ətrafı diqqətlə gözdən keçirib dedi:

—Gözəl karvansaradır, qədimdir, ancaq uçub-dağılır. Biz bu gözəl, qədim abidələrimizi qoruyub saxlamağı, gələcək nəsillərə çatdırmağı bacarmalıyıq.

Şirvanşah həyəti başdan-başa gəzdi, yenə kələntərə döndü və dedi:

—Nə qədər xərc lazım olsa xəzinədən verərik. Vaxt itirmədən karvansaranın təmirinə başlamaq lazımdır.

Axşamüstü Şirvanşah Qız Qalasına baxmaq üçün dəniz kənarına gəldi. Üstündə qalanın ucaldığı nəhəng qaya ilə onun dayandığı yer arasındakı yüz əlli-iki yüz addımlıq məsafəni qət etmək üçün o, yaxınlıqda hazır dayanmış qayıqlardan birinə mindi, müşayiətçiləri digər qayıqlara doluşdular. Qayıqlar qayaya yan alan kimi Şeyx İbrahim cavan çevikliyi ilə qayıqdan quruya atlandı. Qız qalasının başına dolandı və onun qapısı önündə dayandı. Qapı deyəndə təkcə onun çərçivəsi idi. Şirvanşah bir qapı boşluğuna, bir kələntərə baxıb başını buladısa da, öz narazılığını bürüzə verməməyə çalışdı. Kələntər dilsiz deyilmiş sözləri cavabsız buraxmamağı lazım bildi və nəsə demək üçün ağzını doldurdu, lakin Şirvanşah ona danışmağa imkan vermədi və dedi:

—Sizin çoxunuz kimi, mən də bu qalanı bir neçə dəfə görmüşəm. Bakı ətrafındakı başqa qalaları da görmüşəm. Deyirlər bu qalalar iki yüz-iki yüz əlli il bundan qabaqlar tikilib. Baxıram o biri qalalara, bir də Qız qalasına. O biri qalalar tikilmə üsulu, daşların düzülüşü ilə bir-birindən o qədər də fərqlənmirlər. Qız qalası isə bambaşqadır. Bir baxın, görün bu qalanın daşları biri digərinin üstünə necə düzülüb? Görürsünüz ki, bu qala bambaşqadır və görünür, o biri qalalardan xeyli əvvəl tikilib. İndi belə daş düzülüşünə heç yerdə rast gələ bilməzsınız.

Şirvanşahın müşayiətçiləri arasında olan qoca, nurani, saç-saqqalı qar rəngli bir kişi irəli çıxdı. O, Şirvanşaha qala barəsində bildiklərini söyləmək fikrində idi. Ancaq o, Şeyx İbrahimə baxmaqla kifayətləndi, danışmadı, padşah hüzurunda icazəsiz danışmağı qəbahət saydı. Şirvanşah onu irəli çıxıb, ancaq dinmədiyini görüb soruşdu:

—Neçə yaşın var, qoca?

—Yüzü addamışam, əlahəzrət.

—Deyəsən, nəsə söyləmək istəyirsən.

—Müsaidə eləsən söylərəm.

Şirvanşah razılıq əlaməti olaraq başını tərpətdi. Qoca dedi:

—Sən düz buyurdun, hökmdar. Cahıl çağımnda mən də Bakı ətrafındakı qalaların hamısını görmüşəm. Qız qalası onlardan fərqlənir. Belə söyləyirlər ki, Qız qalası Bakı qala divarlarından qabaq tikilib. Mənim babam rəhmətlik, allah ölənlərinizə rəhmət eləsin, qəbirləri nurla dolsun, deyərdi ki, o uşaq olanda mənim babam da yüzdən çox yaşayıb. Hə uşaq olanda qala haysarları bir neçə yerdən uçulubmuş, sənin babaların, allah onlara rəhmət eləsin, onların da qəbirlərinn nurla doldursun, o hasarları təzədən tikdiriblər.

Şirvanşah qocanın yenə nəsə deyəcəyini gözlədi, lakin onun dinmədiyini görüb Qız qalasının damına qalxdı, ətrafı seyr etdi, yenice qalxmış xəzrinin Xəzəri ləpələndirdiyini, dalğaların qalanın dayandığı nəhəng qayaya dəyib parçalanmasını, bəzən qaya üstünə qalxıb qalanın

dibini yalamasını seyr etdi, xeyli baxdı, dinməzcə damdan düşüb qayıqlara sarı getdi. Ertəsi gün Şirvanşah Şamaxıya qayıtdı.

Bakı qalalarını görmək arzusuyla Şirvanşah Şamaxıya qayıdan kimi şəhərdə, onun ətrafında olan abidələri də gözdən keçirdi, təmirə ehtiyacı olanları qaydaya salmağı əmr etdi. O, şəhərdəki qədim məscidin önündə daha çox dayandı. Şeyx İbrahim hələ onuncu yüzillikdə tikilmiş bu məsciddə çox olmuş, orada dəfələrlə namaz qılmışdı. Şirvanşah məscid ətrafında bir xeyli gəzişəndən sonra məmnun halda müşayiətçiləri arasında olan Qazi Mövlanə Zəhirəddinə döndü və dedi:

—Yaxşı qoruyurlar bu abidəni, babaların yadigarını. Tikilişindən dörd yüz ilə qədər vaxt keçib, ancaq çox yaxşı qalıb. Bu keçən müddətdə Şamaxıda bir neçə dəfə güclü zəlzələ olub. Ancaq məscidə ziyan vura bilməyib.

Qazi Mövlanə Zəhirəddin salavat çevirib dedi:

—Məscid allahın evidir, zəlzələni də allah yaradır, o, öz evinə ziyan vurmaq istəməyib.

Şirvanşah qazının dindarlığına, avam dindarlığına daxilən güldü, məscidi tikmiş ustaya mərhəbə dedi. O, məsciddəki mədrəsəyə baş çəkməyi lazım bildi. Şeyx İbrahim dərslərin gedişi, öyrədilən fənlərlə maraqlandı, mədrəsədə təhsil alanların çox az olmasına narazılığını bildirdi, varından-dövlətindən asılı olmayaraq fitri istedadlı uşaqları mədrəsələrə cəlb etmək zəruriyyətini irəli sürdü.

Şirvan torpaqlarında yaranmış əmin-amanlıq şəraiti şair qəlbli Şirvanşahın şer-sənətə daha çox fikir verməsinə şərait yaratdı. O, sarayda şairlər məclisi düzəltdi. Şeyx İbrahim saray şairlərinin yeni şerlərini çox tez-tez dinləyir, onları qiymətləndirirdi. O, Bakıdan qayıdan kimi saray şairlərini yanına çağırdı. O bu dəfə də onların yeni şerlərini dinlədi, ancaq oxunan şerlərin bəzisini bəyənmədi və dedi:

—Şirvan şairlər məskənidir, siz də şairsiniz, yaxşı şerləriniz də az deyil. Bugünkü şerlərinizin isə çoxu xouma gəlmədi. Görünür, tələsmisiniz.

Şairə tələsmək yaramaz. Şairin bütün şerləri yaxşı olmalıdır. Götürün Xaqaninin şerlərini, baxın, görün heç zəifi varmı?

Şirvanşah sözlərinin şairlərə təsirini yoxlayırmış kimi sözüne ara verdi, onların hamısını birər-birər gözdən keçirəndən sonra davam etdi:

—Heç pis olmaz ki, Xaqaninin adı ilə bağlı olan kəndə — Məlhəmə baş çəkək, onun evinə baxaq. Məlhəmdə olan evində şair yaşamamışdır, ancaq onun yadigarıdır, indi orada onun nəslindən olanlar yaşayırlar.

...Şirvanşahın Məlhəmə gələcəyi, Xaqaninin varislərinin yaşadığı evi görmək istəməsi xəbərini almış kəndxuda əl- ayağa düşdü. O, kənddə olan əyər-əskiyyəni düzəltməyə, xüsusən Xaqani nəslinin yaşadığı evi qaydaya salmağa çalışdı. Bu adı kənd evi uçulub-dağılmaq təhlükəsi qarşısında olmasa da, təzə deyildi. Bu evdə bir qoca ilə onun qarısı və onların iki nəvəsi yaşayırdılar: biri qız, biri oğlan. Onlar Əfzələddin Xaqaninin nəslindən idilər.

Şirvanşah Məlhəmə gələndə onun ən gözəl çağı, payızın orta ayı idi. Bütün həyətlərdə meyvə ağacları bar gətirmişdi. Xaqani nəslinin yaşadığı evin də gözəl həyəti var idi. Kəndxuda bu həyətdə Şirvanşahın şərəfinə ziyafət düzəldi. Şeyx İbrahim ev sahibi qocanı və onun iyirmi yaşlı nəvəsini məclisə çağırırdı. Şeyx İbrahim qocanı yanında əyləşdirib adını soruşdu.

—Nökərinin ismi Əfzələddindir — dedi və əlavə etdi.

—Bu evdə həmişə Əfzələddin adı yaşayır. Sinnim yüzə çatır, oğlum rəhmətə gedib, onun oğlu ilə qızı qalıb. Bax orada oturan cahıl nəvəmdir, onun da adı Əfzələddindir. Adını öz sağlığında mən qoymuşam.

Qoca dil açmış, danışır, hey danışır.

—Sən bu kəndə gələn birinci padşah deyilsən. Bura Əfzələddin Xaqaninin, mənim ulu babamın yanına padşahlar gəlib. O rəhmətə gedəndən sonra, allah ona min təsbəh rəhmət eləsin, sən birinci

padşahsan ki, onun xanəsinə gəlib. Bura çoxlu şairlər gəlib, şer oxuyub, həm özlərinin şerlərini, həm də Xaqaninin.

Şirvanşah qocadan soruşdu:

—Xaqanidən sonra, onun oğlu, qızı, nəvə-nəticəsindən şer yazan olubmu?

Qoca üzünə gün düşürmüş kimi gözlərini qıydı, gülümsündü və dedi:

—Padşah sağ olsun, deyim ki, onun kimisi olub, olmayıb, ancaq şer yazanlarımız çox olub. Elə götür məni, hərdənbir sinədən deyirəm, yazı-pozum var, yazıram. Nəvəm ki var, orada oturub, o daha yaxşı şer deyə bilir.

Şirvanşah qocadan bir şer oxumasını xahış etdi. Qoca nəvəsini evə göndərüb bir bağlama gətirdi, oradan bir kağız çıxardı və oxumağa başladı. O, Xaqani kimi yazdığı qəzəli oxuyub qurtarandan sonra Şirvanşah da, onunla gələn şairlər də qocanı təriflədilər. Tərifdən xoşlanmış qoca daha iki şer oxudu. Bundan sonra qoca Əfzələddin Şirvanşahdan soruşdu:

—Padşah sağ olsun, Əfzələddin Xaqaninin kəndinə, evinə gələn şairlər həmişə ona ithaf etdikləri şerləri, yaxud onun şerlərini oxuyurlar. Bəs neyşə sənənlə gələn şairlər öz hünərlərini göstərmirlər .

Şirvanşah bu cəld, dilli-dilavər qocanın danışığını, dediklərini böyük məmnuniyyətlə dinləyirdi. Qoca şairlərin şer oxumasını xahiş edəndə Əmir Şeyx İbrahim dedi:

—Onlar Əfzələddin Xaqaninin nəslinin yaşadığı müqəddəs yerin ziyarətinə gəliblər. Əlbət ki, onların hamısı həm Xaqaniyə həsr etdikləri şerləri, həm də ustadın şerlərini oxuyacaqlar.

Bundan sonra şairlər bir-bir şer oxudular. Çox şən keçən ürəkaçıcı məclis günortadan xeyli keçənə qədər davam etdi. İkinci namazından sonra Şirvanşah və onun müşayiətçiləri Məlhəm kəndini tərk etdilər.

1417-ci ilin yazına az qalmışdı. Həmişəki kimi, bütün Şirvanda, o cümlədən Şamaxıda Novruz bayramı bahar bayramına hazırlıq gedirdi.

Şirvanşahlar sarayında da bayram əhvali-ruhiyyəsi var idi. Əmir Şeyx İbrahim bayramın üçüncü günü Sarayda böyük ziyafət düzəltməyi əmr etmişdi. Bu ziyafətə bütün əmirilər, əyanlar, sənətkarların və tacirlərin başçıları, ruhanilər dəvət olunmuşdu. Əmir Şeyx İbrahim bu məclisdə öz vəliəhdini elan etmək fikrində idi.

Şirvanşah hələ Qara Yusifin əsirliyindən qayıdan kimi artıq qocaldığını hiss etmiş və o vaxtdan oğlanlarından hansını vəliəhd etmək barədə fikirləşməyə başlamışdı. Onun ilk söhbəti Ahu xanımla olmuşdu. Ahu xanım Kəyumərsin edam olunmasından sonra oğlu Xəlilullahdan başqa vəliəhd görmürdü. O, böyük oğul olmasa da, Şirvanşahın o biri oğlanlarından ağılı, müdrikliyi, uzaqqörənliyi və igidliyi ilə seçilirdi. Ancaq Ahu xanım, əri ilə vəliəhd barədə söhbət salmağa çəkinirdi. O bilirdi ki, Şirvanşah oğlunu edam etdirəndən sonra xeyli əziyyət çəkmişdir. Onunla vəliəhd barədə danışmaq dərindən təzələmək istəməzdi. Bir də o görürdü ki, ərinin Xəlilüllaha münasibəti, o biri oğlanlarına olan münasibətindən fərqlənir. Doğrudur, Şirvanşah oğlanları arasında, xüsusən böyük oğlanları olan Qəzənfər, Əsədullah və Xəlilullah arasında fərq qoymamağa çalışırdı. Bununla belə, bu və ya digər dövlət məsələlərində bu oğlanlarına tapşırıq verəndə, Xəlilullahın zəkası tezliklə üzə çıxır, Qəzənfər və Əsədullah görürdülər ki, Xəlilullah atalarının qarşısına qoyduğu məsələləri daha ağıllı və uzaqqörənliklə həll edir. Şirvanşah isə belə hallarda özü bilmədən, hiss etmədən Xəlilullahı tərifləməli olurdu. O, özünü ələ alıb o biri qardaşları diqqətlə nəzərdən keçirdikdə, onların da Xəlilullahı tərifləməsini, onlarda paxıllıq hisslərinin baş qaldırmadığını gördükdə daxilən sevinir və:

—Mənim oğlanlarımdan hamısı ağıllı, dərrakəlidir — deyərək onlara eyni münasibət bəslədiyini nümayiş etdirirdi.

Beləliklə, Şirvanşah özlüyündə Xəlilullahı vəliəhd elan etmək məsələsini həll etmişdi. Lakin o buna ciddi hazırlaşmaq fikrində idi. O istəyirdi ki, Xəlilullahı bütün oğlanlarının razılığı ilə vəliəhd eləsin. Bir

neçə oğlu olan padşahların vəfatından sonra, hakimiyyət üstündə qardaşlar arasında gedən qanlı müharibələrin şahidi olmuş Şirvanşah bunun Şirvanda baş verməyəcəyinə arxayın olub ölmək istəyirdi.

Şirvanşah öz fikirləri, mülahizələrilə hələlik heç kimlə bölüşməmişdi. O, artıq özü kimi qocalmış Şeyx Bəhlul və vəziri Qazı Mövlana Zəhirəddinlə məsləhətləşmək fikrində idi. Lakin hamıdan qabaq arvadı Ahu xanımla məsləhətləşməli oldu. Hələ bir il əvvəl o yüngülvari soyuqlamış, öz yatağında uzanmışdı. O biri arvadları kimi Ahu xanım da ona tez-tez baş çəkirdi. Bir dəfə də o, ərinə baş çəkməyə gələndə onu fikirli görüb soruşdu:

—Yenə nə olub, gözlərimə fikirli dəyirsən?

Şirvanşah balısına söykənərək dikəldi və dedi:

—Heç .

—Yox, heç deyil, hansı fikirsə səni üzür.

—Fikir deyəndə, görürsən ki, qocalmışam, allahın əmiri ilə hamı kimi, mən də bir gün gözlərimi yumacağam.

Ahu xanım cəld dedi:

—Allah eləməsin, hələ, maşallah, yaxşısan.

—Mən demədim ki, bu gün-sabah, hər halda bu iş olmalıdır. Axı mən Şirvanşaham, elənə qədər vəsiyyət yazdırmalıyam, ən vacibi də odur ki, yerimə vəliəhd qoymalıyam.

—Bu nə çətin iş imiş ki, sən nə desən, o da olacaq.

—Elədir, mən nə desəm, o da olacaq. Məni fikirləşdirən də budur.

Şirvanşah bir az susandan sonra davam etdi: Əslində mən artıq vəliəhdi müəyyənləşdirmişəm.

Ahu xanım özünü yığışdırdı: O hansı oğlundur? — deyə soruşmaq istədi, ancaq boğazına kimi gəlmiş bu sözləri uddu, ərinin kimin adını çəkəcəyini gözləməyi qət etdi. Ahu xanım gözlərini ərinin dodaqlarına dikdi.

—Mənim istəyim, sənin arzunla da uyğun gəlir, mən Xəlilullahın üstündə dayanmışdı.

Ahu xanım üstündən dağ götürülmüş kimi dərinədən nəfəs aldı. Bu, Şirvanşahın nəzərindən qaçmadı:

—Ona görə yox ki, sən bunu istəyirsən, yox. Ona görə ki, görürəm oğlanlarımın arasında Şirvan şahlığının taxt-tacına sahib ola biləcək ən layiqlisi odur.

Bu dəfə Ahu xanım özünü saxlaya bilmədi:

—Onda daha fikirləşmək nə lazım, qərarını camaata, saraya bildir, vəssalam.

—Sən deyən kimi olaydı, nə vardı ki. Bu sənin fikirləşdiyən qədər asan iş deyil. Mən elə etməliyəm ki, qardaşların, xüsusən böyük qardaşlar olan Qəzənfərlə Əsədullahın ürəyində zərrə qədər inciklik qalmasın. Onlar gələcəkdə Xəlilüllaha düşmən deyil, məmləkəti dolandırmaqda arxa olsunlar.

Sən səhih buyurursan. Ancaq bunu eləmək o qədər də çətin iş deyil. Sən Xəlilullahın o biri oğlanlarından hər cəhətdən üstün olmasını sübut eləsən, elə ezləri sənə deyəcəklər ki, Şirvanşahın vəliəhdi Xəlilullah olmalıdır.

—İgidlik məsələsini sübuta yetirmək asan işdir. Qılınc oynatmaq, at çapmaq bayramı keçirmək olar. Əminəm ki, Xəlilullah hamıdan irəlidə olacaq.

—Sən onları çağır, padşahlıqla bağlı bir tapşırıq ver, qoy hər kəs öz bildiyi kimi fikirləşsin, sonra hamısını bir yerə yığ, onları bir-bir dinlə və axırda soruş ki, kimin cavabı hamının xoşuna gəlib. Bununla məsələ öz-özünə həll olar.

Şirvanşah Ahu xanımla söhbətindən bir müddət sonra Şeyx Bəhlul, Qazı Mövlana Zəhirəddin və Şeyx Təhmurası yanına çağırıldı və vəliəhd barədə onlarla da məsləhətləşdi. Onların üçü də Şeyx İbrahimin fikri ilə şərik olduqlarını bildirdilər. Xəlilullahın vəliəhd elan edilməsi məsələsi

bununla həll olundu. Ancaq Şirvanşah Ahu xanımın dediyi kimi oğlanlarını imtahana çəkmədi. Onsuz da onların hamısına aydın idi ki, qılınc oynatmaqda, at çapmaqda Xəlilullahın tayı-bərabəri yoxdur. O ki qaldı tapşırıq məsələsinə, o bunu da bir neçə dəfə etmiş, həmişə üstünlük Xəlilullah tərəfində olmuş, qardaşları onu tərifləmişdilər. O, böyük oğlanlarının hər biri ilə ayrılıqda söhbət etməyi qərarlaşdırdı və birinci söhbəti Qəzənfərlə etdi.

Qəzənfər atasının yanına gələndə, onu döşək üstündə oturaraq, mütəkkəyə söykənmiş gördü. Salamlaşıb ayaq üstə dayandı. Şirvanşah onu mehribanlıqla qarşıladı və oturmağa yer göstərdi. Qəzənfər atasının qarşısında əyləşdi. Şeyx İbrahim hal-əhval tutandan sonra dedi:

—Səni vacib bir işdən ötrü çağırmışam, oğul.

—Buyur, babam, fərmanına müntəzirəm.

—Oğul, mən artıq qocalmışam, dövrərimi sürmüşəm, çalışmışam ki, məmləkətə, vətənə ləyaqətlə, sədaqətlə, qulluq göstərəm. Otuz beş il Şirvana şahlıq elədiyim müddətdə əlimdən gələni, pis-yaxşı eləmişəm. Bundan sonra da, allah nə qədər ömür versə, belə edəcəyəm. Ancaq qaydadır, padşah qocalanda öz vəliəhdini qabaqcadan müəyyən eləməlidir. Səni çağırmaqda məramım budur ki, böyük oğlumsan, sənənlə məsləhətləşəm, sənənin fikrini biləm, görəkim sızdən, yəni səndən və qardaşlarımdan kimi vəliəhd elan eləyim.

Atasını diqqətlə dinləyən Qəzənfər dedi:

—Sən bizim böyüyümüzsən, babam, sənənin fərmanına can-başla əməl eləmək borcumuzdur.

—Bərəkallah, oğlum, sözlərin səhihdir, ancaq mən sənənin fikrini bilmək istərdim. Yeddi qardaşsınız, sizin hansınız Şirvanşah olmağa daha çox layiqdir.

Qəzənfər artıq çoxdandır ki, atasının Xəlilüllaha daha çox meyli olduğunu bilir və onun vəliəhd elan olunacağına əmin idi. O, böyük oğul olmasına baxmayaraq, bundan incimirdi və görürdü ki, Xəlilullah hər

barədə onlardan üstündür. Bununla belə, Əsədullahdan ehtiyat edərək, Xəlilüllahın adını çəkmək istəmirdi. Ona görə də, o yalnız özü barədə danışmağı qət etdi və dedi:

—Babam, madam ki, mənim fikrimi soruşursan, qoy deyim. Mən sənin oğlanların içərisində ən böyüyüyəm, demək vəliəhdliyə ixtiyarım o biri qardaşlarımdan çoxdur. Ancaq mən istərdim ki, gələcək Şirvanşah da sənin kimi olsun, sənə oxşasın. Mən sənin oğlunam, boynumu da vurdursan dönüb üzünə əyri baxmaram. Mənə belə gəlir ki, mən Şirvanşah olsam, məmləkəti sənin kimi idarə eləməyi bacarmaram. Ona görə də mən məmləkətin rifahı xatirinə vəliəhd olmaq istəməzdim.

Qəzənfər susdu. Şirvanşah onu çox diqqətlə dinləyirdi. O, hiss etdi ki, Qəzənfər vəliəhdlikdən imtina etdisə də, kimin vəliəhd ola biləcəyini nə səbəbdənsə demədi, ona görə də ona əlavə sual verməyi lazım bilmədi.

Şirvanşah, Qəzənfərdən sonra Əsədullahı çağırdı. Onunla da söhbət Qəzənfərlə olduğu kimi keçdi, o da vəliəhdlikdən imtina etdi, lakin Xəlilüllahın adını çəkmədi. Görünür, o da, Qəzənfərdən, böyük qardaşından ehtiyat etmişdi. Şeyx İbrahim o biri oğlanlarını çağırmadı. Novruz bayramının üçüncü gününə təyin olunmuş məclisdən bir gün əvvəl o, oğlanlarının hamısını yanına çağırdı. Onlar atalarının göstərdiyi yerdə oturaraq, gözlərini onun ağzına dikdilər. Qəzənfərlə Əsədullah söhbətin nədən getdiyini duymuşdular. O biri qardaşların, o cümlədən Xəlilüllahın Şirvanşahın onları nə üçün yığmasından xəbərləri yox idi. Şirvanşah oğlanlarını gözdən keçirdikdən sonra dedi:

—Maşallah, hamınız artıq böyük kişisiniz, hərəniz bir əyalətə əmir olub, qoşuna əmirlik eləyə bilərsiniz. İndi isə çağırmaqdan məramım odur ki, deyəm ki, Xəlilüllahı vəliəhd eləmək fikrim var, istəyirəm biləm, görək siz buna necə baxırsınız?

Şirvanşahın ən kiçik oğlu haşım dilləndi:

—Babam, sənə hamıdan əvvəl böyük qardaşlarım cavab verməli idilər, ancaq mən qabağa düşdüm. Ona görə qabağa düşdüm ki, onların

hamısının fikri birdir, onlar səninlə tərəfdarırlar, qardaşımız Xəlilullah Şirvanşah olmağa hamımızdan artıq layiqdir. Haşım danışıb qurtarandan sonra Şirvanşah oğlanlarına baxdı. Onların hamısı Haşımın sözlərilə şərik olduqlarını bildirdi. Şirvanşah bir də bir-bir onları nəzərdən keçirdi, hamısının sifətində, gözlərində səmimiyyət oxuyaraq qəlbdən sevindi və Xəlilüllaha müraciətlə soruşdu:

—Sən nə deyirsən, oğlum?

Xəlilullah dinmirdi, başını aşağı dikib dayanmışdı. Atasının sualından sonra o, başını qaldırdı, qardaşlarına və atasına baxandan sonra dedi:

—Bəs axı məndən böyük iki qardaşım var.

Qəzənfərlə Əsədullah Şirvanşahdan qabaq ona cavab verdilər:

—Sən bizim hamımızdan layiqlisən, qardaşım.

Sonra onlar Xəlilullahı qucaqladılar. O biri qardaşlar da Qəzənfərlə Əsədüllaha qoşuldular. Qardaşların Xəlilullahı necə səmimiyyət və mehribanlıqla təbrik etdiklərini görəndə Şirvanşahın sevincinin həddi - hüdudu yox idi. Başları Xəlilullahla qarışan qardaşlar, Şirvanşahın diz çökərək əlləri göydə:

—Şükür olsun sənə, ey gözə görünməyən xaliq, ən müşğül iş belə mehribanlıqla həll oldu — deməsini eşidərək duruxdular, ona baxdılar, atalarının uzun müddət bu məsələdən ötrü nə qədər əziyyət çəkməsini hiss edərək mütəəssir oldular.

Şirvanşah ayağa qalxdı, oğlanlarının hamısını bir-bir bağrına basaraq alnından öpdü.

Müəyyən olunmuş gün sarayda böyük məclis quruldu. Əmir Şeyx İbrahim otuz beş illik şahlığı dövründə sarayda bir dəfə də olsun bu böyüklükdə məclis düzəltməmişdi. Çağırılanların sayı beş yüzə çatırdı. Günortadan sonra artıq bütün qonaqlar cəm olmuşdu. Saraya girənlər „bayramın mübarək, neçə-neçə belə bayramlara çıxasan“ deyərək bir-birinə əl verərək görüşür, tutduqları mövqeyə uyğun olaraq müəyyən olunmuş yerlərdə. əyləşirdilər.

Məclisə çağırılanlar arasında uzun müddət xəstə olmasına baxmayaraq sənətkarlar əsnafının başçısı olaraq qalmış, son vaxtlarda səhhəti bir qədər düzəlmiş, gəzməyə şəhərə çıxmağa başlamış Hacı Seyid Məhəmməd də var idi.

Hamı yığışandan sonra Şirvanşah, ardınca yeddi oğlu, vəzir, Şeyx Bəhlul, Şeyx Təhmuras, Əmir Huşəng və başqa ziyanlar gəldilər. Hamı ayağa qalxdı, Şirvanşaha təzim etdi, Şeyx İbrahim və əyanlar əyləşəndən sonra isə oturdu. Şirvanşah Xəlilullahı özünün lap yanında əyləşdirdi. O biri oğlanlar onların sağ və solunda oturdular.

Məclisə bir neçə çalğıcılar dəstəsi dəvət olunmuşdu. Şirvanşahın dəvətilə xanəndə Həzrət Əli də öz sazəndələrilə gəlmişdi.

Qonaqların qarşısına salınmış qələmkər süfrələrin üstündə cürbəcür ləziz xörəklər düzülmüşdü. Burada quş iliyi, can dərmanı, nə desən var idi. Vəzir Qazı Mövlanə Zəhirəddin qısa dua oxuduqdan sonra, məclisdəkilərin bayramını təbrik etdi, onlara uzun ömür, can sağlığı arzuladı. Belə hallarda Qazı əvvəlcə Şirvanşahın canına dua ilə başlayırdı, ancaq bu gün, Əmir Şeyx İbrahimin tapşırığı ilə, onu axıra saxlamışdı ki, duanı oxuyub qurtarandan sonra ona söz versin. Qazı hamıya mübarəkbadlıq edəndən sonra duasını davam etdirdi:

—Allah-taala Şirvanın şahı Əmir Şeyx İbrahimin ömrünü uzun, canını sağ, taxt-tacını baqi eləsin, xudavəndi aləm onun kölkəsini Şirvan torpağı üstündən əskik eləməsin.

Qazı dua oxuduqca, məclisdəkilər bir ağızdan „amin“ deyirdilər O, duasını oxuyub qurtarandan sonra dedi:

—İndi Şirvanşah həzrətlərinin sizə deyəsi sözü var.

Şirvanşah xeyli danışdı. O, Şirvan taxtına oturandan ta Qara Yusiflə vuruşmalara qədər onun dövründə Şirvanşahlığı ilə əlaqədar, demək olar ki, bütün hadisələr üzərində dayandı və sözünün axırında dedi:

—Mən artıq qocalmışam. Bilirsiniz ki, bir olan allahdan başqa heç kim və heç nə baqi deyil, mən də Şirvan taxtında həmişəlik deyiləm.

Ona görə də Şirvan taxtına vəliəhd gərəkdir. Biz hamımız məsləhətləşdik, oğlanlarımla da məsləhət elədim, belə qətiyyətlə gəldim ki, vəliəhdim Xəlilullah oğlum olsun.

İlk növbədə Qazı dua oxuyaraq vəliəhdi təbrik etdi. Ondan sonra qardaşları, əmirləri, əmi oğlanları, saray əyanları, daha sonra isə məclisdə oturanların hamısı vəliəhdə mübarəkbadlıq elədilər. Sonra Şirvanşahın işarəsilə yemək-içmək, çalmaq-oxumaq başlandı. Həzrət Əli yenə öz məlahətli səsi, şirin zəngülərilə camaatı valeh etdi. O, əsasən Nəsiminin qəzəllərini oxuyurdu. Həzrət Əli yaxşı bilirdi ki, bu Qazıya, məclisdəkilərin bəzisinə xoş gəlmir. Lakin o buna əhəmiyyət vermirdi, çünki bunun məclisdəkilərin böyük əksəriyyətinə, o cümlədən də Şirvanşaha xoş olduğuna əmin idi.

Məclis gecədən keçmişə qədər davam etdi.

Bir neçə aydan sonra Şirvanşah ömrünü başa vurdu, Xəlilullah Şirvanşah oldu.

S O N

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Şəki hökmdarı Seyid Əli	5
Toxtamış xan	26
Teymurləngin düşərgəsində.....	35
Qeysər.....	47
Nəsimi.....	68
Toxtamış xanın sonu	87
Sevinc yaşları.....	112
Miranşah.....	134
Üsyan.....	154
Qürbətdə.....	167
Toy.....	185
Yeddiillik müharibə ərəfəsində.....	197
Yeddiillik müharibə	221
Hacı Seyid Məhəmməd	245
Teymurləngin sonu.....	253
Şirvanşah Təbrizdə	270
Müttəfiqlər	288
Qara Yusif	308
Vəliəhd.....	329

Nəşriyyatın direktoru *Ə. T. Əliyev*

Mətbəənin direktoru *F. Fətəliyev*

Bədii redaktoru *R. Məmmədova*

Rəssamı *Firavan*. Texniki redaktoru *L. Qarayeva*

Korrektoru *S. Musayeva*.

İB № 3024

Yığılmağa verilmiş 2. 12. 91.

Çapa imzalanmış 31. 03. 93. Kağız formatı

60 X 84 1/16. Mətbəə kağızı № 2. Ədəbi qarnitur.

Yüksək çap üsulu. Şərti ç/v 19.99. Rəngli şərti

ç/v 20,46. Uçot nəşr v. 21,5. Tirajı 14 000. Sifariş № 68.

Müqavilə qiyməti ilə.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Mətbuat Komitəsi.

«Gənclik» nəşriyyatı, Bakı. Hüsü Hacıyev küçəsi, 4. 3 № li Bakı kitab mətbəəsi.

Bakı, Ə. Tağızadə küçəsi, 4.